

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çukurova University Institute of Social Sciences

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences

Cilt / Vol: 26	Sayı / No: 2	Yıl / Year: 2017
----------------	--------------	------------------

SSN: 1304 – 8880

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çukurova University Institute of Social Sciences

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences

Cilt/ Vol: 26	Sayı/No: 2	Yıl/Year: 2017
---------------	------------	----------------

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences
Sahibi/Owner
Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Enstitü Müdürü Prof. Dr. H. Mahir FİSÜNOĞLU

Derleyen / Managing Editor
Prof. Dr. İ. Çetin DERDİYOK

Yayın Kurulu / Board of Editors
Prof.Dr. İ. Çetin DERDİYOK (Başkan)
Prof.Dr. Meral KILIÇATICI
Prof.Dr. Nüket ELPEZE ERGEÇ
Prof. C. Hakan ÇUHADAR
Doç.Dr. Rukiye AKDOĞAN
Doç.Dr. Havva HALLAÇELİ METLİOĞLU
Doç.Dr. Kenan LOPCU
Doç.Dr. Deniz ZEREN
Yrd.Doç.Dr.Tülay CANBOLAT

Yardımcı Editörler / Editorial Secretary
Doç.Dr. Deniz ZEREN
Prof.Dr. Nüket ELPEZE ERGEÇ

Dizgi-Mizanpaj / Typesetter
Doç.Dr.Deniz ZEREN

Copyright©Ekim 2017
Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Tüm hakları mahfuzdur.

TÜBİTAK / ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanına (SBVT) dâhildir.

Dergimiz EBSCO-CEEAS veri tabanında taranmaktadır.

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerin dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Elektronik veya mekanik yöntemlerle (fotokopi dahil) herhangi biçimde basılamaz ve / veya çoğaltılamaz.

Adres / Address:
ÇÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
01330 Balcalı / ADANA
Tel: 0 (322) 338 65 74
Faks: 0 (322) 338 69 47
E- Posta: sosbil@cu.edu.tr

İnternet adresi: <http://sosyalbilimler.cu.edu.tr>

Kapak Tasarımı: *Metin AYGÜN*

Baskı: *Çukurova Üniversitesi*

Danışma Kurulu /Advisory Board

- Prof. Dr. Abdullatif ACARLIOĞLU Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Gül DURMUŞOĞLU KÖSE Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Marcel ERDAL Johann Wolfgang Goethe-University
Prof. Dr. İrfan ERDOĞAN İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit KAVCAR Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Barbara KELLNER-HEINKEL Freie University Berlin
Prof. Dr. Yunus KİSHALI Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Tamer KOÇEL İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÜNAL University München-Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Birol YEŞİLADA Portland State University
Prof. Dr. Ali YILDIRIM Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Banu İNANÇ, Toros Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

1	Dr. Mustafa KÖRDEVE	Sağlık Ödemelerinde Yeni Bir Kavram: Medikal Muhasebe	1-13
2	Prof. Dr Kamile ŞANLI KULA Turan SARAC	Fen Edebiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kaygı ve Umutsuzluklarının İncelenmesi	14-29
3	Yrd. Doç.Dr. Fatma DAVARCIOĞLU ÖZAKTAŞ	Hayat Dışı Sigorta Sektöründe Etkinlik Analizi: Türkiye Uygulaması (2002-2015)	30-44
4	Hakan YALÇIN Doç. Dr. Afşin ŞAHİN	Sorumluluk Hukuku Ve Tıbbi Kötü Uygulamaya İlişkin Zorunlu Mesleki Sorumluluk Sigortası: Türkiye Üzerine Bir Uygulama	45-56
5	Prof. Dr. Altan ÇABUK Doç. Dr. Ebru ÖZGÜR GÜLER Arş. Gör. Sibel ÖRK ÖZEL	The Multivariate Approach To Marital Happiness and Factors Affecting Marital Happiness: Adana/Turkey Fieldwork	57-70
6	Yrd. Doç. Dr. Gökçen AYDIN	How Does Power and Gender Predict Romantic Relationship Satisfaction?	71-82
7	Prof. Dr. Songül TÜMKAYA	Velilerin Okulda Eğitime Katılım Türlerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi	83-98
8	Yrd. Doç. Dr. Hünkar GÜLER	Kur Baskısı Altında Kurallı Maliye Politikalarının Sürdürülebilirliği	99-116
9	Arş. Gör. İbrahim YILDIZ Prof. Suat KARAASLAN	Leon Golub'un Resimlerinde Kaynak Olarak Savaş Fotoğraflarının Kullanımı	117-129
10	Doç.Dr.Musa ALP	Türlere Arapça Öğretiminde Hazırbulunuşluk İf'Âl/أفعال Vezninde Türkçeleşmiş Arapça Asıllı Master İsimler Ve Örneklem Kullanımları	130-142
11	Doç. Dr. Deniz ZEREN Mustafa ELHAN	Fiyat Promosyonlarına Yönelik Tüketici Tutumlarına Etki Eden Faktörler	143-158
12	Prof. Dr. Serkan Yılmaz KANDIR Doç. Dr. Soner YAKAR	Yeşil Tahvil Piyasaları: Türkiye'de Yeşil Tahvil Piyasasının Geliştirilebilmesi İçin Öneriler	160-175

13	Doç. Dr. Ebru ÖZGÜR GÜLER Doç. Dr. Hüseyin GÜLER Arş. Gör. Çiğdem KOŞAR	Anne-Yetişkin Kız İlişkisinin Yetişkin Kızın Yaşam Doyumu ve Benlik Saygısı Üzerine Etkisinin Adana İlinde İncelenmesi	176-188
14	Prof. Dr. Hatice DOĞUKANLI Arş. Gör. Metin BORAK	Hisse Senedi Getirilerinde Değer Primi Etkisi	189-204
15	Öğr. Gör. Sait TOPRAK Prof. Sait KARAASLAN	Birinci Dünya Savaşı'nda Ayrık Bir Resmî Savaş Ressamı: Mary Riter Hamilton	205-216
16	Arş. Gör. Gökçen AYDIN Uzman Pınar ÇAĞ	İlişkilerde Güç Algısı Ölçeği'ni Türkçeye Uyarlama Çalışması	217-225
17	Dr. Ayşegül AYDIN Prof. Dr. Turgut ÇÜRÜK	Bağımsız Denetçinin Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama Standartından Kaynaklanan Yükümlülükleri	226-238
18	Yrd. Doç. Dr. Ali Eren ALPER	İnşaat Sektörünün Ekonomik Büyümedeki Rolü: Türkiye Örneği	239-252
19	Yrd. Doç. Dr. Özlem AYAZLI	Sarı Uygurcada Eylem Yapımı	253-267
20	Doç. Dr. Gülşen AKMAN Yrd. Doç. Dr. Burcu ÖZCAN	Türkiye'de Kısıtlar Teorisi ve Uygulamaları Konusunda Yapılan Çalışmalar: Literatür Taraması	268-282
21	Prof. Dr. M. Fatih CİN Arş. Gör. İpek TEKİN Arş. Gör. Kerem Kiper	Post Keynesyen Gelir, İstihdam Ve Enflasyon Modellerinin Avrupa Birliği Ülkeleri İçin Sınanması	283-295
22	Doç. Dr. Fatma Hülya ÖZCAN	Conversational Behaviors of Monolingual and Bilingual Children: A Study on Episodes And Initiations	296-312
23	Yrd. Doç. Dr. Mehtap Demir	Maftirim: Osmanlı Müzik Kültüründe Sefarad Paraliturjik Müziği	313-332
24	Doç. Dr. Süheyla Sarıtaş Ceylan Hacıoğlu	Çamlıca'da Eski Bir Balkan Kutlaması: Bocuk Gecesi	333-340
25	Prof. Dr. Süleyman Bilgin KILIÇ	Effects of Economic Development and Migration on the Crime Rates within the European Union	341-348

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us evaluate the articles sent for the current issue of our journal

HAKEMLER/REFEREES

PROF. DR. ASIM ÇİVİTÇİ	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ATA YAKUP KAPTAN	ONDOKUZMAYIS ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. BİRNUR ERALDEMİR	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. BÜLENT GÜNDÜZ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HALİM ÖZNERHAN	ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HARUN BAL	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. HATİCE SOFU	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. KEMAL CAN KILIÇ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MEHMET FATİH CİN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MUAMMER TEKELİOĞLU	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. MUHAMMET TASA	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. NİHAT KÜÇÜKSAVAŞ	BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. NİMET KESER	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SADULLAH SAKALLIOĞLU	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SEDA ŞENGÜL	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SERAP ÇABUK	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SERKAN YILMAZ KANDIR	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. SONGÜL KAKİLLİ ACARAVCI	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. UĞUR TEKİN	İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. VEYİS NACİ TANIŞ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. YILDIRIM BEYAZIT ÖNAL	ADANA BİLİM VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ZEYNEP TÜRK	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
PROF. DR. ZÜLBİYE TOLUK UÇAR	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. BÜLENT GÜNDÜZ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. CENK GÜRAY	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. DENİZ ZEREN	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. EBRU ÖZGÜR GÜLER	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. FURKAN EMİRMAHMUTOĞLU	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. HAŞİM AKÇA	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. HAŞİM ÖZÜDOĞRU	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. HATİCE DOĞAN SUDAŞ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. HÜSEYİN GÜLER	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. JALE SAĞLAR	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. KALENDER ÖZCAN ATILGAN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ

DOÇ. DR. LEVENT KOŞAN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. M. FEDAİ ÇAVUŞ	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. MEHMET ŞENTÜRK	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. NEZİR KÖSE	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SELAMİ AYDIN	İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SERDAR ÖZTÜRK	NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SEYİT YÖRE	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. SÜLEYMAN DEĞİRMEN	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. TULAY ÇULHA	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. TURAN PAKER	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. VOLKAN YURDADOĞ	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DOÇ. DR. YELİZ YALÇIN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR BERNA AYAZ	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR BİLGE HAKAN AGUN	TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR BİRSEL AYBEK	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR ELİF NUR SUN DEMİRCİOĞLU	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR KENJEGÜL KALİEVA	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR MERT DEMİRCİOĞLU	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR OĞUZHAN ÇOLAKKADIOĞLU	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ.DR SEMİN PAKSOY	ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
YRD.DOÇ. DR. TUĞÇE ERDAL	BOZOK ÜNİVERSİTESİ
DR. URUM ULAŞ ÖZDEMİR	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergiye gönderilecek makalelerin yazımında uyulması gerekli kurallar aşağıda özetlenmiştir:

1. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda **en az iki kez** yayımlanan **hakemli** bir dergidir.
2. Gönderilecek makalenin daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması zorunludur.
3. Makaleler, **Türkçe, İngilizce, Fransızca** ya da **Almanca** olarak yayımlanabilir.
4. Makaleler, **Microsoft Word 2003 veya üzeri sürümlerde** yazılıp internet üzerinden **online** olarak gönderilmelidir.
5. Makalelerde; **Kağıt Boyutu:** A-4, sayfa yapısı olarak **Alt:** 6 cm, **Üst:** 5 cm, **Sol:** 4,5 cm, **Sağ:** 4 cm, **Üst Bilgi:** 4 cm ve **Alt Bilgi:** 5 cm, **Yazı Tipi:** Times New Roman, **Punto:** 10, **Satır Aralığı:** Tek olarak ayarlanmalıdır. Makalenin tümü **15 sayfayı** geçmemelidir.
6. Orijinal makalelerde bölümler aşağıdaki şekilde düzenlenmelidir:
 - » **Öz (en çok 200 kelime),**
 - » **Abstract (en çok 200 kelime),**
 - » **Giriş (en çok 3 sayfa),**
 - » **Araştırma bulguları, tartışma ve sonuçları,**
 - » **Kaynaklar.**

Eğer makale İngilizce, Fransızca ya da Almanca dillerinden biriyle yazılmışsa Türkçe özet eklenmelidir.

7. Makalelerin başlığı metne uygun; kısa ve açık ifadeli; büyük harflerle yazılmış olmalıdır.
8. Yazar adı, başlığın sol alt kenarına konulmalı; yazar birden fazla ise, adları yan yana yazılmalıdır. Yazar adı veya adları altına sırasıyla bağlı oldukları üniversite, fakülte, bölüm veya kurum adı ve **e-posta adresi** yazılmalıdır.
9. Ana bölüm başlıkları, her iki bölümün sol üst kenarına gelecek şekilde ve küçük harflerle yazılmalıdır. Öz ve Abstract büyük harflerle metnin sol kenarına konulmalıdır.
10. Makalede resim, şekil ve grafikler "**Şekil**" adı altında gösterilmeli; şekil ve grafikler bilgisayarda çizilmeli; fotoğraf veya resimler, parlak fotoğraf kağıdına net olarak siyah-beyaz basılmış ve numaralandırılmış olmalıdır. **Şekil adları**, her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde şeklin alt tarafına bilgisayarda yazılmalıdır.
11. Makalede **tablo adları**, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde tablonun üst tarafına yazılmalıdır.
12. Kaynaklara yapılan göndermeler, dipnot yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla, **yazarın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası** yer almalıdır (**Horngren, 2002, s. 124**). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "**vd**" kısaltması kullanılmalıdır. APA referans gösteriminden yararlanılmalıdır.
13. Kaynak listesi, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Kaynak bildiriminde sıra; "**yazar soyadı, adının baş harfi, eserin yayın tarihi, eserin adı, basımevi ve basım yeri**" olarak düzenlenmelidir. Dergi alıntılarında, cilt, parantez içinde sayı ve iki noktayı takip eden sayfa numaraları verilmelidir. Metin içinde verilmemiş kaynaklar bu listede gösterilmemeli, kaynağın yazarı belli değilse yerine "**Anonymus**" deymi yazılmalıdır. İnternet kaynakları için "**Erişim Tarihi**" belirtilmelidir.
14. Makale online olarak sunulmalıdır.

REQUIRED FORMAT FOR ARTICLES

Submission guidelines:

1. Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences is published at least twice a year and is a peer-reviewed journal.
2. It is obligation that the article which will be sent mustn't be published in anywhere before.
3. Articles can be published in the following languages: **Turkish, English, French and German**.
4. Articles must be written on **Microsoft Word 2003 or above** and must be sent with online
5. In articles, page layout has to be arranged as to leave 5 cm **from above**, 6 cm **from below**, 4.5 cm **from left**, 4 cm **in from right**. And also they have to be written on **A4 pages**. Articles have to be written in **Times New Roman** with **10 points**. Articles mustn't exceed **15 pages**. It must be set as **single spaced**.
6. In original articles, section must be arranged in the way shown below:
 - » **Summary (maximum 200 words)**
 - » **Abstract (maximum 200 words)**
 - » **Introduction (maximum 3 pages)**
 - » **Findings, discussion and the results**
 - » **Bibliography**If article language are one of these languages; English, French and German, the writer must also add Turkish Abstract.

7. The title of the articles should be fit with the content; they should be short and understandable, written with capital letters.
8. The name of the writer should be written below the article and left side. If there is more than one writer, the names should be written side by side. Under the name of the writers, their universities, faculties, sections name and an **e-mail address** have to be written.
9. Titles of main sections should be written with small letters and they have to be written in a way that they have to be left side and above on each of two sections.
10. In an article, pictures, graphics have to be shown under the name of **the figure**. Figures and graphics have to be drawn on the computer. Photographs and pictures have to be published in white-black colours clearly, they have to be numbered and the name of **the figures** have to be written below the figure on the computer with the way first letter will be capital in every word.
11. In an article, **name of the table** should be written with the way first letter will be capital every word.
12. Citations or references to the sources have to written in the parentheses in the article. The surname of the writer, the year of the source and the number of the page have to become left side by side. If there are more than two writers, it should be shortened like "**et. al.**" and left by semicolon.
13. Source lists have to be arranged as the surname of the writers alphabetically. These lists have to be followed the **name of the writer, the first letter of the name, the date of the article, the name of the article and publishing place** of it. The volume of the sources must be written in the parentheses with the numbers and page numbers followed by colon. If the writer of the article is uncertain, **Anonymous** must be written. If the article based on internet page, the writer must write the **visiting date**. Using APA format is required for referencing.for
14. The article must be presented to the Institute of Social Sciences, Çukurova University with online application. Those articles, not written according to the above mentioned rules, cannot be published.

SAĞLIK ÖDEMELERİNDE YENİ BİR KAVRAM: MEDİKAL MUHASEBE

Mustafa KÖRDEVE¹

ÖZ

Ülkemizde 2003 yılında başlayan sağlıkta dönüşüm programı ile ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle sosyal sigortalar kurumunun kurulması ve özel hastanelerin tüm sağlık sigortalarına hizmet vermeye başlaması beraberinde yeni kavramları da getirmiştir. Özel sağlık kuruluşları verdikleri hizmetleri SGK aracılığıyla devletten talep etmeye başlamışlardır. Böylece özel sağlık kuruluşlarında medikal muhasebe terimi yerini almıştır. Bu yeni kavram özel sağlık kuruluşları için hayati öneme sahiptir. Bu nedenle bu araştırmada her geçen gün önemi artmakta olan medikal muhasebe kavramı üzerinde durulmuştur. Böylece bu alana yeterli önemin gösterilmesi amaçlanmıştır. Araştırma medikal muhasebede görev yapmış olan yazarlarca hazırlanmıştır. Bu araştırma ile devlet yetkililerinin de bu alana ilgi göstermesi hedeflenmiştir. Böylece hem medikal muhasebenin önemine dikkat çekilerek hem de alanında uzman personelin yetiştirilip istihdam alanı oluşturulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medikal Muhasebe, Medikal Muhasebe Uzmanı, Medula

A NEW CONCEPT IN THE HEALTH CARE PAYMENTS: MEDICAL ACCOUNTING

ABSTRACT

The important developments have been experienced in the health system of our country with the health transformation program that started in 2003. Especially the establishment of social insurance institutions and the start of private hospitals to serve all health insurances have brought new concepts. Private healthcare institutions have begun to demand their service fees from the government through SGK. Thus, medical accounting concept has taken its place in private health institutions. This new concept has vital for private healthcare providers. For this reason, it was focused on emphasized the medical accounting concept that have been increased the importance day by day in the research. Thus, it has been aimed to show sufficient importance to this area. The research was written by authors served in the medical accounted. With this research, it was aimed that state authorities will show interest in this field. In this way, it was targeted to draw attention to the importance of medical accounting and to create a field of employment by raising expert personnel in the field.

Keywords: Medical Accounting, Medical Accounting Specialist, Medula

¹ Dr., İstanbul Gedik Üniversitesi, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Meslek Yüksekokulu,

kordevemustafa@gmail.com

Derleme, Gönderim Tarihi: 11.01.2017 Kabul Tarihi: 19.5.2017

Giriş

Sağlık insan hayatında her şeyden önde gelmektedir. Sağlık uluslararası alanda da bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin gösteren en önemli etkenlerden birisidir. Sağlık hizmetlerinin önemi yüksek olmasına rağmen arzı ise yeterli seviyede verilememektedir. Bunda sağlık hizmeti alımı ihtiyacının ne zaman çıkacağına belli olmaması, girişimcinin sağlık sektörüne giriş sınırlamaları (Mutlu, 2006, s. 58), hizmetlerin ve insan kaynaklarının coğrafi olarak dengesiz dağılımı, sağlık hizmetlerine erişim ve kullanım sorunu (Kaya, 2008, s. 22) gibi birçok neden vardır. Dünyada birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de sağlık hizmetleri devlet eliyle yürütülmektedir. Devlet ise bu görevini hem kamu sağlık kuruluşları hem de özel sağlık kuruluşları ile yerine getirmektedir. Ülkemizde sağlık hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde en önemli finansman kaynağı devlet bütçesidir (Orhaner, 2006, s. 6). Sağlık hizmetlerinin sunumu ile ilgili olarak değişimler yaşanmaktadır. Hizmetlerin sunumundaki değişim, beraberinde hizmetlerin finansmanı ile ilgili değişimleri de getirmiştir (İstanbulluoğlu, Güleç ve Oğur, 2010, s. 87). Sağlık kuruluşlarından hizmet alan bireylerin sağlık giderleri sadece devlet bütçesinden değil farklı sigorta şirketlerince sigorta primlerinden de karşılanmaktadır. Hizmet alımı sonrası oluşan ücret, sağlık kuruluşu tarafından Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) fatura edilmek kaydıyla talep edilmektedir. SGK, sağlık harcamalarındaki artan giderleri kontrol altına almak için bazı sınırlandırmalar getirmiştir (Aytekin, Aytekin, 2010, s. 164). Sağlık hizmetlerinin giderlerinin takip edilmesi işini özel sağlık hizmeti sunucularında medikal muhasebe birimi takip etmektedir. Medikal muhasebe sadece fatura takibi yapmamakta aynı zamanda hekim işe başlama süreçlerini, kurum fiyatlandırma politikalarını, anlaşmalı kurumları ve daha pek çok görevi de takip etmektedir.

1. Medikal Muhasebenin Tarihsel Gelişimi

Sağlık hizmetlerinde finansman sisteminin amacı hizmetin uygun yer ve zamanda, uygun kişi ve kurumlarca, etkili ve verimli bir şekilde verilmesini sağlamaktır (Yıldırım, Yıldırım ve Erdem, 2011, s. 73). Uluslararası kriterlere uygun sağlıklı yaşam hakkının gerçekleştirilmesi için sağlık hizmetlerinin hem kaliteli hem de tüm bireyleri kapsayacak şekilde sağlanması gerekmektedir (Çelikay ve Gümüş, 2011, s. 59).

Türkiye’de 1980 yılından itibaren sağlıkta çeşitli düzenlemeler yapılmıştır ancak en kapsamlı çalışma 2003 yılında yapılmıştır (Lamba ve ark., 2014, s. 54). Medikal muhasebe süreci, 2003 yılında öncelikle Emekli Sandığı ve Devlet Memurlarına Maliye Bakanlığı’nın fiyat tespit ve uygulama kitapçığı olan ve eski adıyla Bütçe Uygulama Tebliği’ne (BUT) göre sağlık hizmetlerinin ödemelerinin tek çatı altında kararlaştırılması ile başlayan bir süreçtir

Emekli Sandığı’na bağlı çalışanların sağlık giderleri Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü’ne, Devlet Memuru olarak aktif görev yapanların sağlık giderleri sevki geldiği kurumun kendisine ve Bağ-Kur’a bağlı çalışanların sağlık giderleri ise Bağ-Kur genel müdürlüğüne manuel faturalar düzenlenerek evrak teslimleri yapılmaktaydı.

20.05.2006 tarihli ve 26173 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5502 sayılı Kanunla Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) Başkanlığı kurulmuştur

(www.mevzuat.gov.tr). SGK Başkanlığı T.C. Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü ve Bağ-Kur Genel Müdürlüğünü aynı çatı altında birleştirmiştir. Böylelikle sigorta hak ve yükümlülüklerinin eşitlendiği, mali olarak sürdürülebilir tek bir emeklilik ve sağlık sigortası sisteminin kurulması öngörülmüştür.

Sosyal devlet anlayışı gereği, Eylül 2006 tarihinde Medula Welf adındaki WEB servisi üzerinden yapılan işlemlerde, SSK mensubu ve Bağ-Kur hastalarının ÖSHS'lerden hizmet almalarına yönelik başlatılan uygulamaya, 2008'tarihine kadar Bütçe Uygulama Tebliği fiyat tarifesine göre yapılmaya devam edildi.

Eylül 2008 tarihinde yeni adıyla ve ödeme kurumu olan SGK Başkanlığı'nın SUT (Sağlık Uygulama Tebliği) adını verdiği hem hizmet hem fiyat listeleriyle birlikte SSK mensubu hastaların faturaları genel fatura halinde Sosyal Sigortalar Genel Merkezi müdürlüklerine tüm hastaların evraklarıyla beraber teslim edilmeye başlandı.

2007 yılından itibaren SSK, BAĞ-KUR ve Emekli Sandığı ödemeleri SGK bünyesinde toplanmış (Memişoğlu ve Kalkan, 2016, s. 658), 01.10.2008 tarihinde yerinde bir sağlık politikasıyla tüm hastaneler birleştirilerek, Emekli Sandığı, Devlet Memuru, Bağ-Kur ve SSK ayrımı da ortadan kalkmıştır. Sosyal Güvenlik Kurumu'nun çatısı altında Emekli Sandığı, Devlet Memuru, Bağ-Kur ve SSK'nın birleştirilmesiyle sağlık ödemelerinde sağlık hizmet sunucularının tek muhatabı SGK olmuştur.

2009 tarihinde yeni sözleşmeler ve örnekleme yöntemiyle evrak teslimlerine devam edildi. Bu uygulamayla Medula Sisteminin ve Merkez Müdürlüklerinin çok iyi işler hale geldiğini söylenebilir. 2010 yılında özel hastaneler sınıflandırılarak, özel hastanelerin alacakları ilave ücretler belirlenmiştir(Tatar, 2011, s. 128).

Tıbbi malzemelerde Kamu İhale Kurumu (KİK) fiyatları araştırılarak fiyat tespiti yaparken, SUT kodlu malzemelerin SGK tarafından yayınlanmasıyla sektörde büyük bir rahatlama meydana gelmiştir.

1.1. Medula Nedir?

Medikal Ulak (Medikal+Ulak), yani sağlık ağı anlamına gelen MEDULA Genel Sağlık Sigortası (GSS) ile sağlık tesisleri arasında, sağlık tesislerinin iç süreçlerine müdahale etmeksizin fatura bilgisini elektronik olarak toplamak ve hizmetlerin ödenmesini gerçekleştirmek için oluşturulmuş bütünleşik sistemdir(www.tkhk.com.tr). Medula, Medula Kullanım Kılavuzu ve Biyometrik Kimlik Doğrulama Sistemi Kullanım Kılavuzu beraberinde çalışan ortak provizyon takip sistemidir.

Sosyal Güvenlik ağı olan Medula sistemi, hem sağlık hizmet sunucularına, hem hastalara, hem de SGK görevlilerine çok büyük kolaylıklar sağlamakla beraber, otokontrol mekanizmasıyla hastane ve hekimlerin kayıt altında tutulmasına, suüstimallerin önlenmesine, kâğıt israfının azaltılmasına, gereksiz iş yükü ve hataların azaltılmasına çok büyük katkı sağlamıştır.

1.2. Örnekleme Nedir?

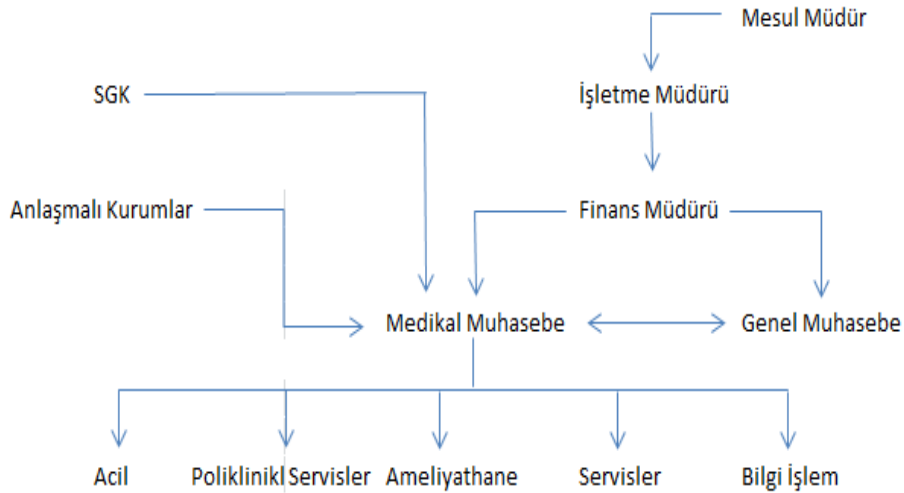
Sağlık kurumları tarafından sağlık hizmeti verilen genel sağlık sigortalısı ve bunların bakmakla yükümlü oldukları kişilere ait başvuru numaraları; Sağlık Uygulama Tebliği hükümlerine göre %5 oranında genel sonuçlar verecek şekilde medula sistemi tarafından örneklenir. Medula hastane sistemi tarafından küsuratlı çıkan örnekleme sayısı bir üst sayıya tamamlanır (<http://www.saglikaktuel.com/>). Örnekleme düşen hasta dosyaları hazırlanarak ilgili ilin SGK başkanlığına çıktı şeklinde teslim edilir. Böylece SGK ilk planda tüm faturaları değil de örnekleme düşen faturaları incelemeye alarak iş yükünü hafifletmiş olur.

2. Medikal Muhasebe

‘Muhasebe, işletmelerin finansal nitelikteki varlık, kaynak ve işlemlerine ait bilgileri belirli kural ve esaslar çerçevesinde üreten ve bu bilgileri ihtiyaç duyanlara ileten bir bilgi sistemidir.’ (Karakaya, 2004, s. 5). Medikal muhasebe kavramı ise muhasebeden daha farklı bir kavramdır.

Sağlık kuruluşundan hizmet alımı sonucu oluşan maliyetlerin SGK’ya fiyatlandırılmasını, fatura edilmesini, faturaların takibini, tahsilini sistematik olarak takip eden muhasebe departmanının gerçekleştirdiği işlemlere Medikal Muhasebe, bu süreçleri takip eden uzmana ise Medikal Muhasebe Uzmanı denilmektedir.

Sağlık hizmetleri finansmanı, farklı yollarla toplanan fonların farklı şekillerde kullanımı ile sağlanır (Uğurluoğlu ve Özgen, 2008, s. 136). Medikal muhasebe çalışanı bu fonlara göre alacakları takip etmektedir.

Şekil 1. Medikal Muhasebe İş Akış Şeması

2.1. Medikal Muhasebenin Görevleri

Medikal muhasebe biriminin dolayısıyla medikal muhasebe uzmanının farklı ama kendi içinde bir bütün oluşturan görevleri vardır. Bu görevler sadece bir alanla ilgili olmayıp hastanın sağlık kuruluşuna gelmesinden taburcu olmasına kadar süren kompleks bir takiptir. Medikal muhasebe uzmanı sadece hizmet alımı sonucu oluşan gideri SGK'ya tahakkuk ettirmekle görevli değildir. Aynı zamanda anlaşmalı kurumlar, özel sigortalar, iş kazaları, hekim sözleşmeleri ve daha birçok görevle yükümlüdür. Ülkemizde artık tüm özel hastanelerde ayrı bir birim olarak görev yapmakta olan medikal muhasebenin görevlerini kapsamlı ve maddeler halinde aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

a) Medikal muhasebe iş süreçleri

- SGK, Özel Sigorta, Banka ve Diğer anlaşmalı kurumların sözleşme süreçlerini takip etmek ve sonuçlandırmak,
- Şirketin Yönetim Kurulu değişiklikleri olması halinde bilgi sahibi olmak ve kurumlar nezdindeki evraklarını takip etmek,
- Sözleşmeye ek protokol süreçlerini takip etmek,
- Sözleşme süreçlerinin tabi olduğu Ruhsat ve Faaliyet işlemlerini yakından takip etmek,
- Hekimlerin işe başlama, işten ayrılma, izin gibi süreçlerini takip ederek SGK'ya bildirmek; tıbbi cihaz tanımlamalarını, brans ilavelerini takip etmek ve sonuçlandırmak,
- Hizmet alım sözleşmelerini takip etmek ve evrak süreçlerini tamamlamak,
- Kurum tedavi evraklarını sözleşme ve tedavi protokolleri çerçevesinde faturalandırmak ve açık evrak takiplerini günlük olarak güncellemek,
- Kurum evrak teslimlerinin avans, icmal ve ödeme yazılarıyla birlikte teslimatlarının yapılması ve ödeme planına alınmasını sağlamak,
- SGK'nın aylık ödeme planında olan avans ve genel tedavi faturası ödemelerinin takiplerini yapmak,
- SGK tarafından yapılan kesintilerde evrak itiraz ve komisyon aşamalarını takip etmek, gerektiğinde üst komisyon süreçlerini takip etmek; kesintilerden kaynaklanan tutarların KDV iadelerini sağlamak,
- Sağlık Uygulama Tebliği (SUT) çerçevesinde güncel mevzuat takiplerini yapmak ve ilgili tüm bölümler ile paylaşmak,
- Ceza-i şartlara ve/veya evrak iadelerine neden olan süreçleri kurum içerisinde tamamlamak ve sürdürülebilirliğini sağlamak,
- Hekimle tedavi uygulamalarını dosya üzerinden kontrol etmek ve dosya eksikliklerinin giderilmesini sağlamak kaydıyla kurumun ceza almasını önlemek,
- Güncel mevzuat ve sözleşme değişiklikleri konusunda hekimlerin bilgilendirilmesini sağlamak.

b) Medikal muhasebenin bilgi işlem süreçleri;

- Yapılan muayene, tetkik veya ameliyat hizmetlerinin eksiksiz olarak hastane otomasyonuna tanımlatılması.

- Sözleşme protokollerine uygun olarak fiyatların tanımlanması ve güncelleştirilmesi
- Hekimlik tanımlamalarının yapılması ve kayıt süreçlerine hazır hale getirilmesi
- Hekimlerin e-reçete veya e-imza süreçlerinin tamamlanması

c) Medikal muhasebenin poliklinik acil servis süreçleri;

- Adli Vaka-İş Kazası ve Trafik Kazası kurum evrak takipleri kontrol etmek,
- Provizyon süreçlerinin kontrolünü sağlamak,
- Müdahale yapılan hastaların girişlerini ve evrak kontrolünü yapmak, gününbirlik tedavi işlemlerini kontrol etmek, evrak kaşe ve imza kontrollerini yapmak,
- Güncel mevzuat ve sözleşme değişikliklerini, birim sorumlusu ve personeliyle paylaşmak
- Kurum mensubu tüm hastaların provizyon süreçlerini kontrol etmek ve faturalandırarak, muayene tetkik ve diğer hizmet kayıtlarının eksiksiz olup olmadığını kontrol etmek,
- Laboratuvar, görüntüleme, patoloji ve ileri tetkik sonuçlarının takipleri yapmak
- Raporlu tedavilerin evrak takipleri (FTR, ESWT, ESWL), kurum evrak gönderimlerinin eksiksiz yapılması.

d) Medikal muhasebenin satın alma süreçleri;

- Tıbbi malzeme tanımlarının mevzuat ve sözleşme kurallarına uygun olarak fatura aşamasında kontrolleri yapmak,
- Tıbbi malzemelerin UBB, SUT ve Firma tanımlayıcı kodlarının sisteme tanımlanması,
- Malzemelerin son kullanma tarihlerini kontrol etmek ve faturalandırmak,
- Firma sözleşmelerinin eksiksiz olmasını ve mevzuata göre güncellenmesini yapmak,
- Fatura, irsaliye ve barkodların temin süreçlerini tamamlamak,
- Güncel mevzuat ve sözleşme değişiklikleri konusunda Satın almanın bilgilendirilmesi.

e) Medikal muhasebenin eczane süreçleri;

- İlaç tanımlarının mevzuat ve sözleşme kurallarına uygun olarak fatura aşamasında kontrollerini yapmak,
- İlaç barkod bilgilerinin otomasyon kontrollerini yapmak,
- Kan ürünlerine ait barkod ve mor reçetelerin takiplerini yapmak,
- Raporlu ilaç takiplerini, ilaç veya kan ürünlerinin son kullanma tarihlerini kontrol etmek ve faturalandırmak.

f) Medikal Muhasebenin Yatan Hasta ve Ameliyathane Süreçleri

- Kurum mensubu yatan tüm hastaların provizyon ve onay işlemlerini kontrol etmek,
- Tedavi uygulanan hizmetle fatura edilen hizmetlerin dosya kontrollerini yapmak,
- Evrak kaşe ve imza kontrollerini yapmak,
- Pre-Op / Post-Op laboratuvar, görüntüleme, patoloji ve ileri tetkik sonuçlarının takiplerini yapmak,

- Güncel mevzuat ve sözleşme değişiklikleri konusunda birim sorumlusu ve elemanlarını bilgilendirmek,
- Yatan hasta dosyalarının eksiksiz bir şekilde tamamlanması
- Epikriz detay formlarının tamamlanması
- Kullanılan malzeme, ilaç ve kan ürünlerine ait son kullanma tarihlerinin takipleri ve faturalandırmalarının yapılması. Mor, Yeşil, Kırmızı ve Turuncu reçeteli ilaçların reçete takiplerini yapmak
- Konsinye veya stok malzemelerinin kullanılan barkod veya stiker ürünlerinin kontrollerini yapmak.

g) Medikal Muhasebenin Genel Muhasebe Süreçleri

- Kuruma bağlı şirketlerin 4A prim kesintilerinin mahsuplaştırılması için evrak takipleri yapmak ve genel muhasebeyi bu konuda bilgilendirmek,
- Kurum faturalarının düzenlenmesi ve ödeme takiplerinin yapılabilmesi için genel muhasebe ile paylaşılması,
- Provizyon problemlerinden kaynaklanan fatura veya e-fatura iptallerinin takipleri,
- Dönemsel evrakların kapatılması ve sonlandırılması hakkında bilgilendirmek,
- SGK ödeme takiplerini sonuçlandırmak ve bilgilendirmek.

h) Medikal muhasebenin finans müdürlüğüne bağlı iş süreçleri;

- Şirketin yönetim kurulu değişikliklerinin takibi ve kurumlara ait evrak süreçlerini takip etmek
- Anlaşmalı olan tüm kurumlarımızın sözleşme, ek protokol ve uygulamaları konusunda güncel bilgi paylaşımını sağlamak,
- Anlaşmalı Kurumlar ve SGK faturalandırmaların dönemsel işlemlerini sonlandırmak ve bu bilgilerini eksiksiz bir şekilde üst yönetimle paylaşmak,
- Sözleşmeden doğan evrak iadeleri, savunma talep yazıları ve ceza-i işlemler konusunda bilgi paylaşımı yapmak,
- SGK uygulamalarının SUT değişiklikler konusunda (ek hizmet veya fiyat) bilgi paylaşımlarını anlaşılır şekilde bilgilendirmek.

3. Medikal Muhasebenin Önemi

ÖSHS'ye gelen hastaların SGK'ya fiyatlandırılması, fatura edilmesi, faturaların takibi esnasında yapılacak hatalara SGK'ca yüksek tutarlarda ceza kesilmektedir. ÖSHS'ye fatura edilen bu cezalar, ÖSHS'ye hem maddi anlamda ciddi zarar vermektedir hem de toplum nezdinde kurum imajını zedelemektedir. Bu nedenle ÖSHS'ler bu ve benzeri cezalara maruz kalmamak için medikal muhasebe departmanına daha fazla önem vermekte ve burada çalışacak personeli özenle seçmeye dikkat etmektedir. Sosyal güvenlik kurumunca özel sağlık hizmeti sunucularından sağlık hizmeti satın alım sözleşmesine göre kesilen cezaların (www.sgk.gov.tr) bazıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Kurumca Tıp ÖSHS'lere Kesilen Bazı Ceza ve Tutarları*

Ceza Nedeni	Minimum Ceza Tutarı
Kurumca örneklemeye dâhil edilmeksizin tamamı incelenen fatura konusu işlemlerin Kuruma ayrı ayrı fatura edilmediğinin tespiti halinde, her bir fatura için	200 TL
Hastaya sunulmuş olan hizmetleri ve ilave ücreti gösterir belgenin süresi içerisinde hastaya/hasta yakınına verilmemesi halinde her bir hasta için	3.000 TL
Acil halin sona ermesi sonrasında acil halin sona erdiğine ve müteakip işlemlerin ilave ücrete tabi olduğuna dair hastaya/hasta yakınına gerekli bilgilendirmenin yapılmaması halinde her bir hasta için	3.000 TL
Yapılan işlemin ait olduğu branş dışında başka bir branşta Kuruma fatura edildiğinin tespiti halinde her bir takip için 3.000 TL'den az olmamak üzere branş dışı fatura edilen işlem bedelinin 5 (beş) katı tutarında	15.000 TL
SUT'a göre MEDULA sistemine girilmesi zorunlu tıbbi malzemenin girilmediğinin tespiti halinde, her bir tıbbi malzeme için	500 TL
Fatura eki belgelerin SUT'ta öngörülen şekilde usulüne uygun olarak düzenlenmediğinin veya iletilmediğinin tespiti halinde her bir belge için	200 TL
Fatura ve/veya eki belgeler üzerinde Kurum zararına sebebiyet verilecek şekilde tahrifat yapıldığının tespiti halinde	2000 TL
Kurumca finansmanı karşılanmayan sağlık hizmetlerini Kurumca finansmanı karşılanan sağlık hizmetleri gibi göstererek Kuruma fatura ettiğinin tespit edilmesi halinde	2000 TL

*Belirtilen cezalar her bir takip için hizmet bedelinin 5 katı tutarında uygulanır.

*Ceza tutarları 100.000 TL (dahil) ye kadar olan sağlık hizmeti sunucularına göre baz alınmıştır.

Tabloda görüldüğü üzere yanlış veya hatalı işlem sonrası ÖSHS tahakkuk ettirilen ceza tutarları, ÖSHS'leri hem mali olarak hem de imaj olarak olumsuz

etkileyebilmektedir. Bu nedenle medikal muhasebe iş takibinin görevli personelce titizlikle takip edilmesi gerekmektedir.

Tablo 2. Medikal Muhasebe Çalışanından Kaynaklanan Ceza Sebep Ve Tutarları*

Hastane Adı	Yapılan İşlem Hatası	Toplam Ceza Tutarı
X Hastanesi	Acil Poliklinik hastasının yanlış fatura edilmesi	12.000 TL
Y hastanesi	Yapılan işlemin ait olduğu branş dışında başka bir branşta Kuruma fatura edilmesi	60.000 TL
Z hastanesi	Finansmanı karşılanmayan sağlık hizmetlerinin fatura edilmesi	36.000 TL
T hastanesi	Yapılan işlemin ait olduğu branş dışında başka bir branşta Kuruma fatura edilmesi	50.000 TL

*Ceza tutarları SGK tarafından yayınlanmadığından veriler ilgili hastanelerle bire bir görüşme esnasında elde edilmiş ve hastane isimleri yazılmamıştır.

Tablo 2’de görüldüğü üzere medikal muhasebe birimi çalışanın yaptığı hata sonucu kesilen bu cezalar nedeniyle ÖSHS’ler sektörde ayakta durmakta zorlanmakta ve varlığını devam ettirememesi riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Karlılık oranının da düşük olması özel sağlık sektörüne yatırımları kısıtlamaktadır. Ülkemizin sağlık kuruluşu azlığı da dikkate alındığında hem sektör hem de ülke olumsuz etkilenmektedir. Dolayısıyla bu ve benzeri hataların minimize edilmesi ya da hiç yapılmaması alanında uzman medikal muhasebecilerce gerçekleştirilebilecektir.

Tablo 3. Yıllara göre yataklı sağlık kurumları

Yıllar	Genel Toplam	Toplam	Sağlık Bakanlığı'na bağlı	Üniversite	Diğer ⁽¹⁾	Özel
2000	10 747	1 183	861	42	19	261
2001	10 581	1 199	870	43	19	267
2002	9 685	1 156	774	50	61	271
2003	9 183	1 174	789	50	61	274
2004	9 038	1 217	829	52	58	278
2005	8 870	1 196	793	53	57	293
2006	9 831	1 203	767	56	49	331
2007	11 839	1 317	848	56	48	365
2008	13 818	1 350	847	57	46	400
2009	15 205	1 389	834	59	46	450
2010	26 993	1 439	843	62	45	489
2011	27 997	1 453	840	65	45	503
2012	29 960	1 483	832	65	45	541
2013	30 116	1 517	854	69	44	550
2014	30 176	1 528	866	69	37	556

(1) "Diğer" grubu altında Belediyelere ait yataklı sağlık kurumları kapsamıştır.

(2) Ayrıca, 2002 yılı ve sonrasında Milli Savunma Bakanlığı'na ait hastanelerde bu gruba dahil edilmiştir (www.tuik.gov.tr).

Tabloda görüldüğü üzere ülkemizde, özel hastaneler, kamu hastanelerinin yaklaşık %50'sini oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle sağlık sektörünün çok önemli bir yükünü özel hastaneler çekmektedir. Özel teşebbüsün artmasını sağlamak ve var olan kurumların da ayakta kalabilmelerini sağlamak için alınacak önlemlerden birisi de bu kurumlara kesilen cezaların minimuma indirilmesi olacaktır. Bu da mevcut sistem içerisinde alanında uzman medikal muhasebe çalışanlarının yetiştirilmesi ve istihdam edilmesi ile sağlanabilir.

Sonuç

Bu çalışmada medikal muhasebe kavramının önemi ortaya konulmak istenmiştir. Medikal muhasebe çok önemli bir departman olmasına rağmen henüz istenilen seviyede ön plana çıkarılamamıştır. Bu nedenle çalışmada, sektördeki deneyimleri ve iş süreçlerini yazılı hale getirerek medikal muhasebeye dikkat çekilmek istenmiştir.

Mevcut yapı içerisinde medikal muhasebe kavramı her geçen gün daha da önemli hale gelmektedir. Hem özel sağlık hizmeti sunucularının ceza almaması veya cezai işlemleri minimum seviyeye indirmek hem de SGK'nın daha az efor sarf etmesini sağlamak için, medikal muhasebe biriminin ve medikal muhasebe çalışanının daha da uzmanlaşması gerekmektedir. Bu amaçla bu alanda çalışacak uzman kişilerin yetiştirilmesine imkân sağlanmalıdır. Bu alanda çalışacak personel vasıfsız kişilerden seçilmemelidir. Bu nedenle gerekirse bu alanla ilgili meslek yüksekokullarında bölümler açılmalı ve sisteme yetişmiş personel istihdamı sağlanmalıdır. Bununla beraber sağlık hizmetleri eğitimi veren bölümlerde medikal muhasebe dersleri konulmalıdır. Böylece medikal muhasebenin teorik kısmı ilgili okullarda öğretilecek, pratik kısmı ise özel sağlık hizmeti sunucularınca takviye edilebilecektir.

Ülkemizde özel sektörde yataksız tedavi kurumları olan ayakta teşhis ve tedavi hizmetleri de önemli bir paya sahiptir (Yurdadoğ, 2007, s. 607). Ayaktan teşhis ve tedavi kurumlarının (ATT) SGK ile daha verimli iletişim halinde olmaları için medikal muhasebe biriminin uzmanlığı önem arz etmektedir. Bu nedenle de bu alana daha fazla ve önemle eğilmelidir. Özel hastane sayısının yanında ATT'lerin de her geçen gün sayısının arttığı göz önünde bulundurulduğunda, medikal muhasebe çalışanına duyulan ihtiyaç daha net görülmektedir.

Farklı kurumlarca zaman zaman medikal muhasebe seminerleri verilse de medikal muhasebe ile ilgili henüz yapılmış bir çalışma olmaması, bilinirliğinin artırılması ve öneminin daha iyi anlaşılması için daha fazla araştırma yapılması önerilmektedir.

Üniversitelerde sürekli eğitim merkezleri aracılığıyla bu medikal muhasebe eğitimlerinin daha aktif bir şekilde verilmesi sağlanmalıdır.

SGK tarafından ÖSHS'lere kesilen cezaların yıllara göre toplam tutarını yayınlaması önerilmektedir. Böylece medikal muhasebede çalışması gereken personelin donanımlı ve mevzuata hakim personel olması gerekliliği anlaşılacaktır.

Kaynaklar

Çelikay, Ferdi - Gümüş, Erdal (2011). Sağlıkta Dönüşümün Ampirik Analizi (Empirical Analysis of Transformation in Health). *Journal of the Faculty of Political Science*, 66(3), 55-92.

Çiftçi Aytekin, A. Gamze, Ç - Aytekin, Sinan. (2010). Türkiye'de Sağlık Hizmetleri ve Kamu Sağlık Harcamalarının Finansmanı. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 163-184.

İstanbuluoğlu, Hakan - Güleç, Mahir - Oğur, Recai (2010). Sağlık Hizmetlerinin Finansman Yöntemleri, *Dirim Tıp Gazetesi*, 85(2), 86-99.

Karakaya, Mevlüt, (2004). Maliyet Muhasebesi, Gazi Kitapevi, Ankara, 5. Baskı

Kaya, Neval (2008). Sağlık Yöneticilerinin Sağlık Hizmetleri Finansmanına ve Sunumuna Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans tezi Tezi, Ankara.

Lamba, Mustafa - Altan, Yakup - Aktel, Mehmet - Kerman, Uysal (2014). Sağlık Bakanlığı'nda Yeniden Yapılanma: Yeni Kamu Yönetimi Açısından Bir Değerlendirme. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1), 53-78.

Memişoğlu, Dilek - Kalkan, Buğra, (2016). Sağlık Hizmetlerinde Yönetişim, İnovasyon ve Türkiye, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 645-665.

Mutlu, Ayşegül (2006). Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları, *Maliye Dergisi*, 150, 53-78.

Orhaner, Emine (2006). Türkiye'de Sağlık Hizmetleri Finansmanı Ve Genel Sağlık Sigortası, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi* 1(1), 1-21.

Tatar, Mehtap (2011). Sağlık Hizmetlerinin Finansman Modelleri: Sosyal Sağlık Sigortasının Türkiye'de Gelişimi, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 1 (1), 103-133.

Uğurluoğlu, Ece - Özgen, Hacer, (2008) Sağlık Hizmetleri Finansmanı ve Hakkaniyet, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 11(2), 133-160.

Yıldırım, H. Hüseyin - Yıldırım, Türkan, Erdem, Ramazan (2011:). Sağlık Hizmetleri Finansmanında Kullanıcı Katkıları: Genel Bir Bakış ve Türkiye İçin Bir Durum Değerlendirmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 44(2), 71-98.

Yurdadoğ, Volkan (2007). Türkiye’de Sağlık Harcamalarının Finansmanı ve Analizi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 591-610.

<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5502.pdf> Erişim Tarihi: 17/08/2016, 15:10.

http://www.saglikaktuel.com/d/file/201162_sayili_genelgenin_guncel_hali.pdf Erişim Tarihi: 21/06/2016, 19:41

<http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/internet> Erişim Tarihi: 12/09/2016, 13:12

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095, Erişim Tarihi: 22/11/2016: 14:20

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1095, Erişim Tarihi: 19/10/2016, 15:40

www.tkhk.gov.tr/Dosyalar/fbe20e30670d4428a52464ccddfe8779.pptx, Erişim tarihi: 18/06/2016, 16:15

FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN KAYGI VE UMUTSUZLUKLARININ İNCELENMESİ*

Kamile ŞANLI KULA¹
Turan SARAÇ²

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, bir devlet üniversitesinin Fen Edebiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin kaygı ve umutsuzluk düzeylerini bazı sosyodemografik değişkenler açısından incelemektir. Araştırmanın evrenini 2013-2014 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Yarıyılı'nda sözkonusu üniversitenin Fen Edebiyat Fakültesinin çeşitli bölümlerine kayıt yaptırmış 779 son sınıf öğrencisinin tamamından oluşmaktadır. Verilerin toplanması aşamasında, araştırmacı tarafından oluşturulan "Kişisel Bilgi Formu", Spielberg ve arkadaşları (1964) tarafından geliştirilen "Sürekli Kaygı Ölçeği" ve Beck ve arkadaşları (1974) tarafından geliştirilen "Beck Umutsuzluk Ölçeği" kullanılmıştır. Toplanan verilerin analizinde frekans, yüzde, t-testi ve varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre; cinsiyet ve barındıkları yer değişkenlerine göre kaygı düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğu öğretim durumu, okudukları bölüm, ağırlıklı genel not ortalaması ve anne baba tutumuna göre ise kaygı düzeyleri arasında farklılık olmadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin umutsuzluk puanlarında ise okudukları bölüm ve anne baba tutumuna göre farklılık belirlenmişken cinsiyet, öğretim durumu, ağırlıklı genel not ortalaması ve barındıkları yere göre farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kaygı, Umutsuzluk, Üniversite, Öğrenci

ANALYSING THE FUTURE ANXIETY AND HOPELESSNESS LEVELS OF THE SCIENCES AND ARTS FACULTY SENIOR STUDENTS

ABSTRACT

The purpose of this research is to investigate the future anxiety and hopelessness level of the senior students from the Sciences and Arts Faculty of a state university. The population of the study consists of 779 senior students from the Sciences and Arts Faculty of a state university in 2013-2014 Educational Year Spring Term. In research "Personal Information Form" developed by the researcher, "Trait Anxiety Inventory" developed by Spielberg and his friends and "Beck Hopelessness Scale" developed by Beck and his friends were used. Data were analyzed by frequency, percentage, t-test and variance analyze. There were differences between the trait anxiety levels of the students in terms of gender and accommodation variants. There weren't differences between the trait anxiety levels of the students in terms of

¹ Prof.Dr. Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Matematik Bölümü, sanli2004@hotmail.com

² Öğretmen, turan_35_40@hotmail.com

*Bu çalışmaya kaynak oluşturan veriler "Ahi Evran Üniversitesi Son Sınıf Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı ve Umutsuzluklarının İncelenmesi" isimli yüksek lisans tez çalışmasına aittir. Çalışmanın bir kısmı 9. Uluslararası İstatistik Kongresinde sunulmuştur.

Araştırma, Gönderim Tarihi: 08.04.2016 Kabul Tarihi: 18.5.2017

situation of education, department, weighted grade point average and parent attitude variants. There were differences between the hopelessness levels of the students in terms of department and parent attitude variants. There weren't differences between the hopelessness levels of the students in terms of gender, situation of education, weighted grade point average and accommodation variants.

Key Words: Anxiety, Hopelessness, Student, University

Giriş

Kaygı Türk Dil Kurumu sözlüğünde üzüntü, endişe duyulan düşünce, tasa anlamlarına karşılık gelmektedir (TDK, 2014). Kaygı (anksiyete) sözcüğünün kökü eski yunanca "anxietas" olup; endişe, korku, merak anlamlarına gelmektedir (Köknel, 1989). Kaygı yaşamı tehdit eden ya da tehdit şeklinde algılanan içten (intrapsişik) veya dıştan (çevresel) kaynaklanan bir tehlike, tehlike olasılığı ya da tehlike olarak algılanıp yorumlanan bir durum karşısında yaşanan duygu durumudur (Güleç, 1997). Cannon (1932), kaygıyı organizmanın iç dengesini bozacak tehlikelere karşı bir tepki ya da bozulan dengeyi yeniden düzenleme çabalarının başarısızlığa uğraması sonucu ortaya çıkan bir durum olarak tanımlamıştır (Gençtan 2003). Spielberger (1966) kaygıyı, durumluk kaygı ve sürekli kaygı olmak üzere iki alt boyutta incelemiştir. Sürekli kaygı bireyin kaygı yaşantısına olan yatkınlığı, içinde bulunduğu durumları genellikle stresli olarak algılaması ve/veya yorumlamasıdır (Öner ve Le Compte 1985). Sürekli kaygısı yüksek olan bireyler, düşük olanlara göre stres yaratan durumları daha çok tehlikeli ya da tehdit edici olarak algılama ve daha yoğun durumluk kaygı reaksiyonları ile tepkide bulunma eğilimindedirler (Özgüven, 1994). Sürekli kaygı, zararsız olan durumların birey tarafından tehlikeli ve özünü tehdit edici olarak algılanması nedeniyle oluşan hoşnutsuzluk ve mutsuzluk duygusudur. Bu tür kaygı seviyesi yüksek olan bireylerin çok kolay incindikleri ve karamsarlığa kapıldıkları görülmektedir (Canbaz, 2001). Durumluk kaygı bireyin içinde bulunduğu stresli durumdan dolayı hissettiği sübjektif korkudur (Öner ve Le Compte 1985). Köknel (1982) durumluk kaygıyı korkuya benzer bir olay olarak nitelendirmiş ve korku nesnesinin belli olduğunu belirtmiştir (Köknel, 1982). Durumluk kaygı bireyin kendisini huzursuz edici bir durum karşısında göstermiş olduğu anlık bir duygudur ve huzursuzluk verici durum geçtiğinde durumluk kaygıda ortadan kalkmaktadır. Görüldüğü gibi durumsal kaygı, belirli koşulların tehdit edici olarak algılanması şeklinde tanımlanırken; sürekli kaygı, her ortamın genelde kaygı verici olarak algılanması ve yaşanması anlamına gelir (Börü, 2000).

Umutsuzluk başarısızlık olarak değerlendirilen durumlara karşı gösterilen ve olayın gerçek boyutları ile orantılı olmayan bir tepki biçimidir (Horney, 1993). Üniversite, öğrencilerin gelecek yaşamını şekillendiren, çalışacakları işin alt yapısının atıldığı kurumlardır. Yaşanan sosyal ve ekonomik sorunlar, üniversiteye giriş, eğitim ve işsizlik sorunları ergenlerin ruhsal gelişimlerini ve ruh sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu dönemde yaşanan sorunlardan birisinin de umutsuzluk olduğu düşünülmektedir (Yalçın ve Açıkgöz, 2014). Ülkemizde sosyal ve ekonomik boyutta yaşanan sıkıntılar, eğitim alanındaki eksiklikler ve geleceğe

yönelik kaygılar duyusal olarak gençlerimizi negatif yönde etkilemekte ve onlarda geleceğe yönelik umutsuzluk duygusunu oluşturmaktadır (Özmen vd. 2008). Üniversite eğitimi, kişinin gelecekteki iş ve mesleğinin temel belirleyicisidir. Aileden ayrılmamanın yarattığı kaygı, yeni bir ortama alışma, barınmada ortaya çıkan sorunlar, maddi sıkıntılar, çevreye uyum sorunu gibi bazı sorunlar gençler üzerinde kaygı, umutsuzluk ve stresi arttırmaktadır (Dursun ve Aytaç, 2012). Üniversite öğrenimi, kişisel, sosyal, mesleki ve ekonomik pek çok sorunla başa çıkmayı gerektiren bir geçiş dönemidir. Üniversite öğrencilerinin bu süreçte karşı karşıya gelebildikleri sorunlardan biri umutsuzluktur. Öğrencilerin üniversite eğitimi sırasında yaşadıkları ekonomik güçlükler, kariyerleriyle ilgili algıladıkları sorunlar ve sosyal ilişki ağları gibi pek çok değişken öğrencilerin umutsuzluk düzeylerini etkileyebilmektedir (Aras, 2011). Erken sınıflarda başlayarak üniversite yıllarına kadar, hatta üniversiteyi tamamladıktan sonra da devam etmekte olan merkezi sınavlar, öğrenciler üzerinde kaygı ve umutsuzluk durumu oluşturmaktadır (Tümekaya vd. 2007).

Kaygı ve umutsuzluk ile ilgi yapılan çalışmaları aşağıdaki gibi kısaca özetleyebiliriz:

Bozkurt (2004), Çakmak ve Hevedanlı (2004), Akgün, Gönen ve Aydın (2007) Eğitim Fakültesi öğrencilerinin kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını, Dursun ve Aytaç (2009) üniversite öğrencilerinin işsizlik kaygısını araştırmışlardır. Çakmak ve Hevedanlı (2005) Eğitim Fakültesi ve Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü'nde, Tümerdem (2007) Eğitim Fakültesi ve Fen Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümü son sınıfta öğrenim gören öğrencilerin kaygı düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemişlerdir. A. Şahin (2002) İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin, Dereli ve Kabataş (2009) Sağlık Yüksekokulu son sınıf öğrencilerinin, C. Şahin (2009) Eğitim Fakültesi öğrencilerinin, Aras (2011) Müzik Bölümü Lisans öğrencilerinin, Baş ve Kabasakal (2013) çeşitli üniversitelerin eğitim fakültelerinde öğrenimlerine devam eden öğrencilerin umutsuzluk düzeylerini incelemişlerdir. Üngüren ve Ehtiyar (2009) üniversite turizm eğitimi alan öğrencilerin umutsuzluk durumlarının Türkiye ve Almanya'ya göre farklılık gösterip göstermediğini saptamaya çalışmışlardır. Dursun ve Aytaç (2012) üniversite öğrencilerinin umutsuzluk ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir.

Bu araştırmada, Fen Edebiyat Fakültesi son sınıfta öğrenim gören öğrencilerin kaygı ve umutsuzluk düzeylerinin bunlarla ilişkili olabileceği düşünülen bazı sosyodemografik değişkenlere göre incelemesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Fen Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin kaygı ve umutsuzluk düzeyi nedir?
2. Fen Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin kaygı ve umutsuzluk düzeyi ortalamaları cinsiyet, öğretim durumu, bölümü, ağırlıklı genel not ortalaması, anne baba tutumu ve barınılan yer değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?

Yöntem

Bu bölümde evren ve örneklem, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2013-2014 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Yarıyılı'nda bir devlet üniversitesinin Fen Edebiyat Fakültesinin çeşitli bölümlerine kayıt yaptırmış 779 son sınıf öğrencinin tamamından oluşmaktadır. Araştırma 779 son sınıf öğrencisi arasından ulaşılabilen 313 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacına uygun olarak verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu", Spielberger ve arkadaşları tarafından geliştirilen "Sürekli Kaygı Ölçeği" ve Beck ve arkadaşları tarafından geliştirilen "Beck Umutsuzluk Ölçeği" kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırma yapılan öğrenci grubunun, cinsiyeti, öğretim durumu, bölümü, ağırlıklı genel not ortalaması, anne-baba tutumu ve barındıkları yer gibi sosyodemografik özelliklerini belirlemeye yönelik araştırmacı tarafından hazırlanmış bir formdur.

Sürekli Kaygı Ölçeği

Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeği 1964 yılında Spielberger ve Gorsuch tarafından geliştirilmeye başlanmış, normal ve normal olmayan bireylerdeki sürekli ve durumluk kaygı düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması ve standardizasyonu 1974-1977 yıllarında Öner ve Le Compte tarafından yapıldıktan sonra envanter Türk genç ve yetişkin gruplarını içeren araştırmalarda kullanılmıştır. Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri toplam kırk maddeden oluşan iki ayrı ölçeği içermektedir. Durumluk Kaygı Ölçeği bireyin belirli bir anda ve belirli koşullarda kendisini nasıl hissettiğini betimlemesini; içinde bulunduğu duruma ilişkin duygularını dikkate alarak cevaplamasını gerektirir. Sürekli Kaygı Ölçeği ise bireyin genellikle nasıl hissettiğini betimlemesini gerektirir (Özörak, 2010). Bu çalışmada Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeği'nin sadece Sürekli Kaygı Ölçeği kısmı kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe güvenilirlik ve geçerlilik çalışmaları Öner ve Le Compte tarafından yapılmıştır. Sürekli Kaygı Ölçeği'nin test-tekrar test güvenilirliği 0.71 ile 0.86 arasında, Kuder Richardson formülünün genelleştirilmiş bir formu olan alfa korelasyonları ile hesaplanan iç tutarlılık ve homojenlik katsayıları 0.83 ile 0.87 arasında bulunmuştur (Öner, 2009). Durumluk ve Sürekli Kaygı Ölçekleri öz-değerlendirme yöntemi ve kağıt kalem tekniği ile cevaplandırıldığından, bu ölçekler bireysel olarak ya da grup halinde

uygulanabilmektedir. Ölçeklerin cevaplandırılması sırasında zaman sınırlaması yoktur; ancak ortaokul okuma yazma düzeyindeki bireyler her iki ölçeği yaklaşık 10 dakikada yanıtlayabilirler. Sürekli Kaygı Ölçeği'nin yanıtlanmasında maddelerin ifade ettiği duygu, düşünce ya da davranışların sıklık derecesine göre "hemen hemen hiçbir zaman", "bazen", "çok zaman", "hemen her zaman" şıklarından birinin seçilmesi ve işaretlenmesi istenir. Ölçekte yer alan 21, 26, 27, 30, 33, 36 ve 39'uncu maddeler için negatif (toplam kaygı puanını azaltan), diğer maddeler için pozitif (toplam kaygı puanını arttıran) puanlar verilmektedir. Değerlendirme elde edilen pozitif ve negatif puanların toplamına 35 sabiti eklenerek yapılır. Elde edilebilecek en yüksek puan 80 en düşük puan 20'dir. Büyük puan yüksek kaygı seviyesini, küçük puan düşük kaygı seviyesini belirtir (Öner, 2009). Sesti (2000) ölçekten alınan puanların 20-39 arası düşük, 40-59 arası orta, 60-80 arası yüksek kaygı skoru olduğunu belirtmiştir (Yeniçeri vd. 2007).

Beck Umutsuzluk Ölçeği

Beck Umutsuzluk Ölçeği Beck ve arkadaşları tarafından geliştirilen bireyin geleceğe yönelik karamsarlık düzeyini belirlemeyi amaçlayan bir ölçektir. Beck Umutsuzluk Ölçeği'nin yanıtlanmasında; bireyden kendisine uygun gelen ifadeler için "evet", kendisine uygun olmayan ifadeler için "hayır" şikkını işaretlemesi istenmektedir. Bu ifadelerden 11 doğru 9 yanlış yanıt anahtarı vardır. Bunlardan 2, 4, 7, 9, 11, 12, 14, 16, 17, 18 ve 20'nci sorulara verilen yanıt evet ise 1 puan 1, 3, 5, 6, 8, 10, 13, 15 ve 19'uncu sorulara verilen yanıt hayır ise 1 puan verilmektedir. Bunların aksi verilen cevaplarda ise 0 puan verilmektedir. 1, 6, 13, 15, 19'uncu önermeler gelecekle ilgili duyguları, 2, 3, 9, 11, 12, 16, 17, 20'nci önermeler motivasyon kaybını, 4, 7, 8, 14, 18'nci önermeler de gelecekle ilgili beklentileri ifade etmektedir. Elde edilen toplam puan "umutsuzluk" puanını oluşturmaktadır. Ölçekten alınabilecek puanlar 0-20 arasında değişmektedir. Alınan puanın yüksek olması bireydeki umutsuzluğun yüksek olduğunu göstermektedir. Beck ve Steer (1988) denekleri yanıtlarına göre dört gurup içinde sınıflandırmış ve 0 ile 3 arası umutsuzluğun tamamen olmadığını, 4 ile 8 arası hafif umutsuzluk olduğunu, 9 ile 14 arası orta seviyede umutsuzluk olduğunu, 15 ile 20 arası ileri derecede umutsuzluk olduğunu bildirmişlerdir (Duman vd. 2009).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanması aşamasında öncelikle üniversitenin rektörlüğünden gerekli izinler alınmıştır. Veriler, 2013-2014 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Yarıyılı'nda söz konusu üniversitenin Fen Edebiyat Fakültesi öğrencilerinden ders saatlerinde bizzat araştırmacıların kendisi tarafından toplanmıştır.

Bu çalışmada elde edilen veriler bilgisayar üzerinde SPSS 22.0 paket programında değerlendirilmiştir. Veriler analiz edilirken ilk önce kişisel bilgilere göre çalışma grubunun frekans ve yüzde değerleri incelenmiştir. Öğrencilerin kaygı ve umutsuzluk puanları ortalaması alınarak grubun genel kaygı ve umutsuzluk düzeyi değerlendirilmiştir. İkinci aşamada cinsiyet ve öğretim durumlarına göre kaygı ve umutsuzluk düzeyi ortalamaları arasında farklılık olup olmadığını

belirlemek için bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Öğrenim gördükleri bölüm, ağırlıklı genel not ortalaması, anne baba tutumu ve barındıkları yer değişkenleri bakımından kaygı ve umutsuzluk düzeyi ortalamaları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Varyans analizi genel anlamda gruplar arasında bir farkın olup olmadığını tespit etmeye çalışırken, farklılığın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını araştırmamaktadır (Kayri, 2009). Roscoe'nun (1975) belirttiğine göre gruplar arası farkın olduğu durumda, farklılığın hangi gruptan kaynaklı olduğunu tespit eden istatistik post-hoc olarak bilinmektedir (Köklü vd. 2006) Genel anlamda, post-hoc istatistikleri, gruplar arası varyansların eşit olması ve varyansların eşit olmaması durumunda kullanılanlar olmak üzere iki ayrı sınıfta ele alınmaktadır (Nelson, 1983). Çalışmada grup varyanslarının homojen olup olmadığını Levene Testi ile test edilmiştir. Yapılan Levene Testi sonuçlarına göre grupların varyanslarının homojen olduğu durumlarda Bonferroni testi, grupların varyanslarının homojen olmadığı durumlarda ise Games-Howell testi kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen bulgu ve yorumlar yer almaktadır.

Kişisel bilgiyi içeren 6 madde için frekans ve yüzdeler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. *Kişisel Bilgiler Frekans Dağılımı*

Kişisel Bilgiler			f	%
Cinsiyet		Kız	209	66,8
		Erkek	104	33,2
Öğretim Durumu		Normal Öğretim	212	67,7
		İkinci Öğretim	101	32,3
Bölümü		Antropoloji	29	9,3
		Arkeoloji	12	3,8
		Biyoloji	44	14,1
		Coğrafya	18	5,8
		Fizik	6	1,9
		Kimya	42	13,4
		Matematik	51	16,3
		Tarih	42	13,4
		Türk Dili ve Edebiyatı	69	22,0
Ağırlıklı Genel Ortalaması	Not	1-1,99	16	5,1
		2-2,99	240	76,7
		3-4	57	18,2
Anne Baba Tutumu		İlgisiz	14	4,5
		Otoriter	78	24,9
		Demokrat	221	70,6
Barındığı Yer		Özel Yurt	38	12,1

Devlet Yurdu	88	28,1
Apart	28	8,9
Ev	159	50,8

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin %66.8'inin kız, %33.2'sinin erkek olduğu, cinsiyet açısından homojen bir dağılım söz konusu olmayıp kızların daha fazla olduğu görülmektedir. Öğrencilerin %67.7'i normal öğretim, %32.3'ü ise ikinci öğretime devam etmektedir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun ağırlıklı genel not ortalamasının 2-2.99 arasında olduğu, anne babalarının demokrat tutum gösterdiği ve evde barındıkları belirlenmiştir.

Öğrencilerin sürekli kaygı düzeylerinin dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Sürekli Kaygı Düzeylerinin Dağılımı

Kaygı Düzeyi	f	%			
Düşük Kaygı	96	31			
Orta Düzeyde Kaygı	198	63			
Yüksek Kaygı	19	6			
n	Minimum	Maksimum	\bar{x}	ss	
Kaygı Puanı	313	23	73	44.6550	8.9687

Tablo 2'ye göre orta ve daha yüksek düzeyde kaygı düzeyine sahip öğrencilerin oranı % 69'dur. Minimum kaygı puanı 23 iken maksimum kaygı puanı 73, kaygı puanı ortalaması ise 44.6550 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre Fen Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin orta düzeyde kaygı yaşadıklarını söyleyebiliriz.

Öğrencilerin umutsuzluk düzeylerinin dağılımı Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Umutsuzluk Düzeylerinin Dağılımı

Umutsuzluk Düzeyi	f	%			
Umutsuzluk Yok	126	40			
Hafif Düzeyde Umutsuzluk	91	29			
Orta Düzeyde Umutsuzluk	71	23			
İleri Düzeyde Umutsuzluk	25	8			
n	Minimum	Maksimum	\bar{x}	ss	
Umutsuzluk Puanı	313	0	20	6.3067	4.9493

Tablo 3'e göre öğrencilerin %40'ı umutsuz değilken, hafif ve daha yüksek seviyede umutsuzluk düzeyine sahip olanların oranı %60, umutsuzluk puanı ortalaması 6.3067'dir. Öğrencilerin umutsuzluk düzeyinin hafif olduğunu söyleyebiliriz.

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre sürekli kaygı puanları (SKP) ortalaması ve umutsuzluk puanları (UP) ortalamaları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için uygulanan bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre SKP ve UP İlişkin Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	Ortalama	Standart Sapma	t	sd	p	
SKP	Kız	209	45,55	8,61	2,51	311	0,013*
	Erkek	104	42,87	9,44			
UP	Kız	209	6,00	5,09	-1,558	311	0,120
	Erkek	104	6,92	4,63			

Tablo 4 incelendiğinde kız öğrencilerin SKP ortalamasının (45.55), erkek öğrencilerin SKP ortalamasından (42.87) daha yüksek olduğu görülmektedir. Kız ve erkek öğrencilerin SKP ortalamaları arasındaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < 0.05$). Bu sonuca göre kız öğrencilerin daha kaygılı olduğunu söyleyebiliriz. Kız ve erkek öğrencilerin UP ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir ($p > 0.05$). Böylece cinsiyetin öğrencilerin umutsuzluk düzeyi üzerinde etkili olmadığını söyleyebiliriz.

Öğrencilerin öğretimlerine göre SKP ortalaması ve UP ortalamaları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için uygulanan bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin Öğretimlerine Göre SKP ve UP İlişkin Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Öğretim Durumu	n	Ortalama	Standart Sapma	t	sd	p	
SKP	Normal Öğretim	212	44,75	8,95	0,258	311	0,797
	İkinci Öğretim	101	44,47	9,04			
UP	Normal Öğretim	212	6,34	4,97	0,195	311	0,846
	İkinci Öğretim	101	6,23	4,93			

Tablo 5'den normal öğretim ve ikinci öğretim öğrencilerinin hem SKP hemde UP ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığını söyleyebiliriz ($p > 0.05$). Fen Edebiyat Fakültesi öğrencileri için normal öğretim ya da ikinci öğretimde okumanın kaygı ve umutsuzlukları üzerinde etkisi yoktur. Normal öğretim ve ikinci öğretimde okuyan öğrenciler benzer kaygı ve umutsuzluk göstermektedirler.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre SKP ortalaması ve UP ortalamaları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için uygulanan ANOVA testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Bölümlere Göre SKP ve UP İlişkin ANOVA Sonuçları

Varyans	Kareler	sd	Kareler	F	p
---------	---------	----	---------	---	---

	Kaynağı	Toplamı		Ortalaması		
SKP	Gruplar Arası	1059,83	8	132,48	1,68	0,104
	Gruplar İçi	24036,90	304	79,07		
	Toplam	25096,74	312			
UP	Gruplar Arası	427,67	8	53,46	2,25	0,024*
	Gruplar İçi	7216,89	304	23,74		
	Toplam	7644,56	312			

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre SKP ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($p > 0.05$). Buna karşılık öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre UP ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık vardır ($p < 0.05$). Bu farklılığın hangi bölümler arasında olduğunu belirlemek için yapılan Games-Howell testi sonuçlarına göre Matematik Bölümü'nde okuyan öğrencilerin UP ortalamasının Coğrafya ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde okuyan öğrencilerin UP ortalamasından anlamlı derecede düşük olduğu belirlenmiştir.

Tablo 7. Games-Howell Testi Sonuçları

Gruplar		Ortalama Fark	Standart Hata	p
Matematik	Antropoloji	-1,89182	1,13375	0,762
	Arkeoloji	-1,54412	1,53812	0,979
	Biyoloji	-2,68806	1,00956	0,180
	Coğrafya	-3,90523*	1,13985	0,043*
	Fizik	-0,46078	1,57049	1,000
	Kimya	-2,69888	0,94064	0,113
	Tarih	-2,53221	0,93388	0,161
	Türk Dili ve Edebiyatı	-3,26513*	0,78820	0,002*

Öğrencilerin ortalamalarına göre SKP ortalaması ve UP ortalamaları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için uygulanan ANOVA testi sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Öğrencilerin Ağırlıklı Genel Not Ortalamalarına Göre SKP ve UP İlişkin ANOVA Sonuçları

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
SKP	Gruplar Arası	228,45	2	114,22	1,42	0,242
	Gruplar İçi	24868,29	310	80,22		
	Toplam	25096,74	312			
UP	Gruplar Arası	105,56	2	52,78	2,17	0,116
	Gruplar İçi	7538,99	310	24,32		
	Toplam	7644,56	312			

Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin ortalamalarına göre SKP ortalaması ve UP ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($p > 0.05$). Öğrenciler ortalamalarına göre benzer kaygı ve umutsuzluk yaşamaktadırlar.

Öğrencilerin anne babalarının kendilerine gösterdiklerini ifade ettikleri tutuma göre SKP ortalaması ve UP ortalamaları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için uygulanan ANOVA testi sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9 incelendiğinde öğrencilerin ailelerinin kendilerine gösterdiklerini belirttikleri tutuma göre SKP ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir ($p > 0.05$). Ancak öğrencilerin ailelerinin kendilerine gösterdiklerini belirttikleri tutuma göre öğrencilerin UP ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0.05$). Bu farklılığın hangi bölümler arasında olduğunu belirlemek için yapılan Bonferroni testi sonuçlarına göre ailesinin kendisine ilgisiz davrandığını belirten öğrencilerin UP ortalamasının ailelerinin kendilerine otoriter ve demokrat davrandıklarını belirten öğrencilerin UP ortalamasından anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir. Bonferroni testi sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 9. Öğrencilerin Anne Baba Tutumlarına Göre SKP ve UP İlişkin ANOVA Sonuçları

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
SKP	Gruplar Arası	246,83	2	123,42	1,54	0,216
	Gruplar İçi	24849,90	310	80,16		
	Toplam	25096,74	312			
UP	Gruplar Arası	290,86	2	145,43	6,13	0,002*
	Gruplar İçi	7353,70	310	23,72		
	Toplam	7644,56	312			

Tablo 10. Bonferroni Testi Sonuçları

Gruplar	Ortalama Fark	Standart Hata	p
İlgisiz	Otoriter	4,85531*	1,41369
	Demokrat	4,52877*	1,34229

Öğrencilerin barındıkları yere göre SKP ortalaması ve UP ortalamaları arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için uygulanan ANOVA testi sonuçları Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. Öğrencilerin Barındıkları Yere Göre SKP ve UP İlişkin ANOVA Sonuçları

	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
SKP	Gruplar Arası	1026,09	3	342,03	4,391	0,005*
	Gruplar İçi	24070,65	309	77,90		
	Toplam	25096,74	312			
UP	Gruplar Arası	70,986	3	23,66	6,13	0,409
	Gruplar İçi	7573,57	309	24,51		
	Toplam	7644,56	312			

Tablo 11 incelendiğinde öğrencilerin barındıkları yere göre SKP ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir ($p < 0.05$). Ancak öğrencilerin barındıkları yere göre UP ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir ($p > 0.05$).

SKP arasındaki farklılığın belirlenmesi için yapılan Bonferroni testi sonuçları Tablo 12’de verilmiştir. Bonferroni testi sonuçlarına göre devlet yurdunda kalan öğrencilerin SKP ortalamasının evde kalan öğrencilerin SKP ortalamasından anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 12. *Bonferroni Testi Sonuçları*

Gruplar	Ortalama Fark	Standart Hata	p	
Devlet Yurdu	Özel Yurt	1,12500	1,71323	1,000
	Apart	2,87500	1,91502	0,806
	Ev	4,08726*	1,17266	0,003

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada Fen Edebiyat Fakültesinde okuyan öğrencilerin sürekli kaygıları ve umutsuzluk düzeyleri birlikte ele alınmıştır. Araştırma sonucunda Fen Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin orta düzeyde kaygı yaşadıkları ve umutsuzluklarının ise hafif düzeyde olduğu belirlenmiştir. Fen Edebiyat Fakültesi öğrencileri kaygı yaşamakla birlikte geleceğe dair umutludurlar. Öğrencilerin cinsiyet ve barınılan yer değişkenine göre sürekli kaygı puanları ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunurken öğretim durumu, okudukları bölüm, ağırlıklı genel not ortalaması ve anne baba tutumuna göre ise farklılık bulunmadığı belirlenmiştir. Barınılan yer değişkenine göre devlet yurdunda kalan öğrencilerin evde kalan öğrencilere göre daha kaygılı olduğu belirlenmiştir.

Umutsuzluk puanlarına göre ise cinsiyet, öğretim durumu, ağırlıklı genel not ortalaması ve barındıkları yere göre farklılık bulunmazken okudukları bölüm ve anne baba tutumuna göre ise farklılık olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada cinsiyetin öğrencilerin kaygı puanları üzerinde farklılık yaratan bir etken olduğu sonucuna ulaşılmış, kız öğrencilerin SKP ortalamasının erkek öğrencilerin SKP ortalamasından anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bozkurt (2004), Kaya ve Varol (2004), Çakmak ve Hevedanlı (2005), Akgün vd. (2007), Dursun ve Aytaç (2009), Yılmaz vd. (2014)’e göre de kız öğrencilerin kaygı puanı ortalaması erkek öğrencilerin kaygı puanı ortalamasından büyük elde edilmiştir. Ancak Çakmak ve Hevedanlı (2004), Tümkiye vd. (2007)’e göre ise kaygı cinsiyete göre farklılık göstermemektedir. Çalışmada kaygının cinsiyete göre farklılık göstermesinin, kızların erkeklere göre kaygı puanı ortalamasının daha yüksek bulunmasının sebebi kızların ve erkeklerin duygusal yapısındaki farklılık ve kızların daha duygusal olmalarından dolayı olabilir.

Araştırmada cinsiyete göre umutsuzluk puanları ortalaması arasında farklılık bulunmamıştır. Bazı araştırmalarda bu çalışmada olduğu gibi cinsiyet değişkeni ile umutsuzluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Aras, 2011; Dereli ve Kabataş, 2009; Gençay ve Gençay, 2011; A. Şahin, 2002; Yenilmez, 2010; Tümkiye vd., 2011; Akçöltekin ve Doğan, 2012). Bazı araştırmalarda ise erkek öğrencilerin umutsuzluk düzeyleri kız öğrencilere göre anlamlı derecede yüksek bulunurken (Baş ve Kabasakal, 2013; Ceyhan, 2004; C. Şahin, 2009; Üstün vd., 2014; Çelikel ve Erkorkmaz, 2008), bazı araştırmalarda ise

kız öğrencilerin umutsuzluk düzeyleri erkek öğrencilere göre anlamlı derecede daha yüksek bulunmuştur (Üngören ve Ehtiyar, 2009).

Öğretim durumlarına göre öğrencilerin SKP ortalamaları ve UP ortalaması arasında istatistiksel olarak farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre SKP ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı, buna karşılık öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre UP ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Şahin (2002) umut ve umutsuzluğu, bireyin geleceğe yönelik beklentilerinin gerçekleşme imkanını ifade eder şeklinde tanımlamıştır. Öğrencilerin okudukları bölüme göre iş yaşamlarının buna bağlı olarak maddi imkan/ımkansızlıklarının belirlenecek olması ve sonucunda geleceğe yönelik planladıkları beklentilerinin karşılanmayacağını düşünmelerinden dolayı olabilir.

Öğrencilerin ağırlıklı genel not ortalamalarına göre SKP ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Çakmak ve Hevedanlı (2005), Kaya ve Varol (2004), Yılmaz ve diğer., (2014) ile elde edilen sonuçla benzerdir. Akgün vd. (2007) ve Çakmak ve Hevedanlı (2004) üniversitedeki başarı ve kaygı düzeyi arasında anlamlı bir fark olduğunu belirlemişlerdir.

Öğrencilerin ağırlıklı genel not ortalamasına göre UP ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Fen Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin ağırlıklı genel not ortalamasına göre benzer umutsuzluk yaşadıklarını söyleyebiliriz.

Öğrencilerin ailelerinin kendilerine gösterdiklerini belirttikleri tutuma göre SKP ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu çalışmada elde edilen sonuç ile Bozkurt (2004) ve Tümerdem (2007)'de elde edilen sonuç aynıdır. Anne-baba tutumunun öğrencilerin kaygı düzeyleri arasında istatistiksel açıdan farklılık yaratan bir etken olmadığını belirlemişlerdir. Akgün vd. (2007), Çakmak ve Hevedanlı (2004), Çakmak ve Hevedanlı (2005) ise anne-baba tutumlarını otoriter olarak algılayan öğrencilerin kaygı düzeylerinin demokrat olarak algılayanların kaygı düzeylerine göre anlamlı derecede yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Öğrencilerin anne babalarının kendilerine gösterdiklerini belirttikleri tutuma göre UP ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Tümkaya vd. (2011) lise öğrencileri ile ilgili yaptıkları çalışmada anne-baba tutumunu otoriter-koruyucu ve demokratik alt boyutlarında incelemişlerdir. Anne baba tutumuna göre umutsuzluk düzeylerinin aynı olduğunu belirtmişlerdir. Ailesinin kendisine ilgisiz davrandığını belirten öğrencilerin UP ortalamasının ailelerinin kendilerine otoriter ve demokrat davrandıklarını belirten öğrencilerin UP ortalamasından anlamlı derecede yüksek olmasının sebebi öğrencilerin gelecekte karşılaşacaklarını düşündükleri problemlerde kendilerini yalnız hissetmeleri, tek başlarına verecekleri mücadelelerde başarısız olacaklarını düşünmelerinden dolayı olabilir.

Öğrencilerin barındıkları yere göre SKP ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuç Çakmak ve Hevedanlı (2004) ile benzerdir. Çakmak ve Hevedanlı (2004) yurtda barınan öğrencilerin kaygı düzeylerinin evde barınan öğrencilere göre daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Buna karşılık Akgün vd. (2007) barınma durumlarına göre kaygı düzeyleri arasında istatistiksel olarak bir farklılık olmadığını belirtmişlerdir. Sürekli

kaygı tanımlamasında da belirtildiği gibi öğrencilerin içinde buldukları ortamı stresli olarak algılamalarından dolayı devlet yurdunda kalan öğrencilerin kaygısı daha yüksek bulunmuş olabilir.

Öğrencilerin barındıkları yere göre UP ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir. C. Şahin (2009), Üstün vd. (2014) ise kalınan yer bakımından UP arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğunu tespit etmişlerdir.

Teşekkür

Bu çalışma Ahi Evran Üniversitesi tarafından **PYO-FEN.4003.13.001** proje numarası ile desteklenmiştir.

Kaynaklar

Akçöltekin, A. ve Doğan, S. (2012). Sınıf Öğretmenlerinin Umutsuzluk Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi: Ardahan İli Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(7), 49-59.

Akgün, A., Gönen, S., Aydın, M. (2007). İlköğretim Fen Ve Matematik Öğretmenliği Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(20), 283-299. 10 Nisan 2013 tarihinde <http://www.esosder.com/dergi/20283-299.pdf> adresinden erişildi.

Aras, A. (2011). Müzik Bölümü Lisans Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi: Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı Örneği. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31 (2), 509-524.

Baş, A. U. ve Kabasakal, Z. (2013). Öğretmen Adaylarında Umutsuzluk Ve Algılanan Sosyal Destek. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi (Journal of Research in Education and Teaching)*, 2(1), 19-26.

Beck, A. T., Weissman, A., Lester, D., Trexler, L. (1974). The Measurement of Pessimism: The Hopelessness Scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42 (6), 861-865.

Beck, A. T. and Steer, R. A. (1988). *Manual for the Beck Hopelessness Scale*. Psychological Corporation, San Antonio TX.

Bozkurt, N. (2004). Bir Grup Üniversite Öğrencisinin Depresyon ve Kaygı Düzeyleri ile Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişkiler. *Eğitim ve Bilim*, 29 (133), 52-59.

Börü, A. (2000). *Üniversite Giriş Sınavlarında Öğrencilerin Yaşadığı Kaygı ve Nedenleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Canbaz, S. (2001). *Samsun Çıraklık Eğitim Merkezi'ne Devam Eden Çırakların Sosyodemografik Çalışma Yaşamı Özelliklerinin ve Durumluk Kaygı Düzeylerinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, Samsun.

Cannon, W. B. (1932). *The Wisdom of the Body*, New York.

Ceyhan, A. A. (2004). Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programına Devam Eden Öğretmen Adaylarının Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 91-101.

Çakmak, Ö. ve Hevedanlı, M. (2004). Biyoloji Öğretmen Adaylarının Kaygılarını Etkileyen Etmenler. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı 6-9 Temmuz 2004*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi. 18 Eylül 2014 tarihinde <https://www.pegem.net/dosyalar/dokuman/168.pdf> adresinden erişildi.

Çakmak, Ö. ve Hevedanlı, M. (2005). Eğitim ve Fen Edebiyat Fakülteleri Biyoloji Bölümü Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14), 115-127, 10 Mart 2013 tarihinde <http://www.esosder.com/dergi/14115-127.pdf> adresinden erişildi.

Çelikel, F.Ç. ve Erkorkmaz, Ü. (2008). Üniversite Öğrencilerinde Depresif Belirtiler Ve Umutsuzluk Düzeyleri İle İlişkili Etmenler. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 45, 122-129.

Dereli, F. ve Kabataş, S. (2009). Sağlık Yüksekokulu Son Sınıf Öğrencilerinin İş Bulma Endişeleri ve Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi. *Yeni Tıp Dergisi*, 26, 31-36.

Duman, S., Taşğın, Ö. ve Özdağ, S. (2009). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Spor Yöneticiliği Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi*, 11 (3), 27-32.

Dursun, S. ve Aytaç, S. (2009). Üniversite Öğrencileri Arasında İşsizlik Kaygısı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 71-84.

Dursun, S; Aytaç, S. (2012). Üniversite Öğrencilerinin İşgücü Piyasasına Yönelik Beklentileri ve İş Deneyimleri İle Umutsuzluk ve Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 373-388.

Gençay, S. ve Gençay, Ö. A. (2011). A Comparison of the Life Satisfaction and Hopelessness Levels of Teacher Candidates in Turkey. *Educational Research and Reviews*, 6(2), 182-186.

Gençtan, E. (2003). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Davranışlar*. Metis Yayınları, İstanbul.

Güleç, C. ve Köroğlu, E. (1997). *Psikiyatri Temel Kitabı*. Hekimler Yayın Birliği, Ankara.

Horney, K. (1993). *Nevrozlar ve İnsan Gelişimi* (S. Budak, Çev.), Öteki Yayınevi, Ankara.

Kaya, M. ve Varol, K. (2004). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Kaygı Nedenleri (Samsun Örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 31-63.

Kayri, M. (2009). Araştırmalarda Gruplar Arası Farkın Belirlenmesine Yönelik Çoklu Karşılaştırma (Post-Hoc) Teknikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1), 51-64.

Köknel, Ö. (1989). *Genel ve Klinik Psikiyatri*. Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul.

Köknel, Ö. (1982). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. Altın Kitaplar, İstanbul.

Köklü, N., Büyüköztürk, Ş. ve Bökeoğlu, Ç. Ö. (2006). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*. Pegem Yayıncılık, Ankara.

Nelson, P. R. A. (1983). Comparison of Sample Sizes for the Analysis of Means and the Analysis of Variance. *Journal of Quality Technology*, 15, 33-39.

- Öner, N. and Le Compte A. (1985). *Durumluk-Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Öner, N. (2009). *Türkiye’de Kullanılan Psikolojik Testlerden Örnekler: Bir Başvuru Kaynağı*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özgüven, İ. E. (1994). *Psikolojik Testler*. Psikoloji Danışma Rehberlik ve Eğitim Merkezi (PDREM) Yayınları, Ankara.
- Özmen, D., DüNDAR, P. E., Çetinkaya, A. Ç., Taşkın, E. O. ve Özmen, E. (2008). Lise Öğrencilerinde Umutsuzluk ve Umutsuzluk Düzeyini Etkileyen Etkenler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9 (1), 8-15.
- Özörak, Ö. (2010). *Preoperatif Basınç Ağrı Eşiği, Stait Anxiety Inventory (Durumluluk Kaygı Ölçeği) ve Stres Hormonu (Kortizol’ün) Postoperatif Analjezi İhtiyacı İle Korelasyonu*. Tıpta Uzmanlık Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, Isparta,
- Roscoe, J. T. (1975). *Fundamental Research Statistics for the Behavioral Sciences*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Sesti, A. M. (2000). *State-Trait Anxiety Inventory in Medication Clinical Trials*, QoL Newsletter, 25, 15-16.
- Spielberger, C. (1966). Theory and Research on Anxiety. In: Spielberger, C. Ed., *Anxiety and Behavior*, New York: Academic Press.
- Şahin, A. (2002). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13, 143-157.
- Şahin, C. (2009). Eğitim Fakültesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Umutsuzluk Düzeyleri. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 271-286.
- Şanlı Kula, K. ve Saraç, T. (2015). Fen Edebiyat Fakültesi Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı ve Umutsuzluklarının İncelenmesi. *9. Uluslararası İstatistik Kongresi*, 327-328.
- Yalçın, S. ve Açıkgöz, İ. (2014). Sağlık Bilimleri Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (26), 259-270.
- Yeniçeri, N., Mevsim, V., Özçakar, N., Özcan, S., Güldal, D. ve Başak, O. (2007). Tıp Eğitimi Son Sınıf Öğrencilerinin Gelecek Meslek Yaşamları ile İlgili Yaşadıkları Anksiyete ile Sürekli Anksiyetelerinin Karşılaştırılması. *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 21 (1), 19-24.
- TDK. *Kaygı*, 10 Temmuz 2014 tarihinde http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=KAYGI adresinden erişildi.
- Tümerdem, R. (2007). Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Fen Edebiyat Fakültesi Kimya Son Sınıf Öğrencilerinin Kaygılarını Etkileyen Etmenler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), 32-45. <http://www.esosder.com/dergi/203245.pdf> (Erişim Tarihi: 20.04.2013)
- Tümkiye, S., Aybek, B. ve Çalik, M. (2007). KPSS’ye Girecek Öğretmen Adaylarındaki Umutsuzluk ve Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeylerini Yordayıcı Değişkenlerin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 953-974.

Tümkiye, S., Çelik, M. ve Aybek, B. (2011). Lise Öğrencilerinde Boyun Eğici Davranışlar, Otomatik Düşünceler, Umutsuzluk ve Yaşam Doyumunun İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 77-94. 01 Aralık 2014 tarihinde <http://sbeski.cu.edu.tr/dergi/dosyalar/2011.20.2.802.pdf> adresinden erişildi.

Üngören, E. ve Ehtiyar, R. (2009). Türk ve Alman Öğrencilerin Umutsuzluk Düzeylerinin Karşılaştırılması ve Umutsuzluk Düzeylerini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Turizm Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*, 4(14), 2093-2127.

Üstün, G., Dedekoç, Ş., Kavalı, T., Öztürk, F., Sapcı, Y. ve Can, S. (2014). Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin İş Bulmaya İlişkin Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 200-221.

Yenilmez, K. (2010). Ortaöğretim Öğrencilerinin Matematik Dersine Yönelik Umutsuzluk Düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 307-317.

Yılmaz, İ.A., Dursun, S., Güzeller, E.G. ve Pektaş, K. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Belirlenmesi: Bir Örnek Çalışma. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(4), 16-26. 22 Şubat 2016 tarihinde <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ejovoc/article/view/5000087399> adresinden erişildi.

HAYAT DIŞI SİGORTA SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK ANALİZİ: TÜRKİYE UYGULAMASI (2002-2015)

Fatma DAVARCIOĞLU ÖZAKTAŐ¹

ÖZ

Sigortacılık, yarattığı katma değer yanısıra, risk karşılama ve fon sağlama fonksiyonlarıyla üretkenliğe destek olarak büyümeyi artıran sektördür. Bir yandan rekabet gereklilikleri bir yandan da ülke ekonomisine katkıları dolayısıyla sigorta şirketlerinin performans ölçümü ayrı bir öneme sahiptir. Bu çalışmada da, Türkiye sigorta sektöründe, 2002-2015 yıllarında, hayat dışı branşlarda faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin risk sigortalama, portföy yönetimi faaliyetleri ayrı ayrı ve birarada ele alınarak etkinlik ölçümleri veri zarflama analizi ile yapılmıştır. Elde edilen sonuçların, sektörün daha iyi tanınmasına ve gelişimine katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hayatdışı Sigortacılık Sektörü, Etkinlik, Veri Zarflama Analizi

THE EFFICIENCY ANALYSIS OF NON-LIFE INSURANCE SECTOR IN TURKEY

ABSTRACT

Insurance is a sector that increases growth by supporting productivity by providing functions such as risk-taking and fund-raising as well as added value. Performance measurement of companies in a competitive environment is very important. In this study, the efficiency analyzes of insurance companies operating in non-life branches in the Turkish insurance sector in 2002-2015 were carried out. Efficiency analyzes were conducted for risk insurance, portfolio management, and a combination of the two. In data analysis, data envelope analysis (DEA) is used. The results are expected to contribute to better recognition and development of the sector.

Keywords: Nonlife Insurance Sector, Efficiency, Data Envelopment Analysis

Giriş

Sigorta sektörünün temel fonksiyonları, güvence sağlama, riskin dağıtılması, karşılama ve fon yönetimidir. Sigorta şirketleri, ulusal değerlerin korunması yanısıra, tasarruf ve sermaye birikimini teşvik ederek mali piyasalara fon sağlama işlevini de üstlenmektedirler. Finansal aracılık olarak da adlandırılan bu son fonksiyonunun yarattığı genişletici etki dolayısıyla, finans sektörünün en önemli öğelerinden biri halindedirler. Zira, sektör topladığı fonları reel sektöre finansal piyasalar yoluyla aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Böylelikle, sigorta sektörü hem ekonomik riski azaltan hem de ekonomi içinde üretkenliği artırarak büyümeyi destekleyen konumundadır. Bu açıdan bakıldığında, sektördeki etkin hizmet sunumunun sadece mikro düzeyde değil, makro düzeyde de yansımaları büyük önem arz etmektedir. (Çiftçi, 2004, s.121-124)

¹ Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, davarcioğlu_f@ibu.edu.tr
Araştırma, Gönderim Tarihi: 04.05.2017 Kabul Tarihi: 17.10.2017

Teknik alanda yaşanan gelişmelerin hizmet sektörüne de yansımalarıyla beraber, (Önal, Sevimeser 2006:296) sigorta şirketlerinin varlıklarını sürdürebilmeleri ve özellikle yukarıda bahsedilen görevleri yüklenabilmeleri için kaynaklarını rasyonel kullanma, maliyetlerini düşürme ve hizmet kalitesini yükseltme hedeflerini tavizsiz yerine getirmeleri önemlidir.(Altan, 2010, s.189) Diğer yandan, özellikle Türkiye gibi, sigorta sektöründeki gelişme potansiyelinin yabancı yatırımcılarca dikkate alındığı ülkelerde, şirketler sadece ulusal değil aynı zamanda uluslararası rekabetin içerisinde yol almak durumundadırlar. Rekabet ortamında ise, sigorta şirketlerinin performanslarını değerlendirmeleri bir gereklilik niteliğindedir. Sonuç olarak, bir yandan rekabet gereklilikleri bir yandan da ülke ekonomisine katkıları dolayısıyla sigorta şirketlerinin performans ölçümü ayrı bir öneme sahiptir.

Bu çalışmada da, sigorta sektöründe hayattışı branşta faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin etkinlikleri, hizmet verdikleri alanlar ayrıştırılarak, özellikle hizmet sektöründe faaliyet gösteren birimlerin performans ölçümünde sıklıkla kullanılan veri zarflama analizi yardımıyla analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu doğrultuda, çalışmada, şirketlerin ana faaliyeti olarak tanımlanan sigortacılık hizmeti birinci veri zarflama analizinin konusunu oluştururken, portföy yönetimi ikinci, her iki faaliyet alanını da bir arada alan ise üçüncü analizi oluşturmuştur. 2002-2015 yıllarını alan çalışmada, böylelikle, sektörde zaman içerisinde şirket etkinliklerinin nasıl değiştiği yanısıra her bir şirketin her bir faaliyet alanındaki etkinlik seyirleri de ayrıca izlenmiş olmaktadır. Bunun yanısıra, şirketler, sermaye yapısı, borsaya kote olma durumları ve ölçek büyüklüklerine göre gruplandırılmış ve ilgili alanlardaki etkinlikleri bir de bu açılardan kıyaslanarak analizler derinleştirilmiştir.

Çalışma yayınlanmaya değer bulunduğu, uzun bir zaman diliminde farklı kriterlere göre gruplandırılmış sigorta şirketlerinin faaliyet alanlarındaki etkinliklerini ayrı ayrı değerlendirmesi açısından literatüre zenginlik katabilecektir. Böylelikle, Türkiye sigorta sektöründe şirketlerin hangi alanda daha güçlü oldukları, güçlü şirketlerin ortak özellikleri yanısıra sektörün geçirdiği değişimde yıllar itibarıyla izlenebilir olacaktır.

Bu amaçlar doğrultusunda, toplam 6 bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Türkiye’de sigorta sektörü genel olarak değerlendirilmiştir. Literatür taramasını içeren ikinci bölümü, çalışmada kullanılan etkinlik ölçüm metodu olan veri zarflama analizinin kısa tanıtımı izlemektedir. Metodun ardından veri zarflama analizinin uygulanma aşamaları takip edilerek, çalışmadaki üç analiz için karar verme birimleri, girdi ve çıktıların seçimi ve model uygulanmasına dair bilgiler verilmiştir. Son bölüm ise, etkinlik sonuçlarının raporlanmasını ve değerlendirilmesini içermektedir.

Türkiye Sigorta Sektörü

Bankacılık ve sigorta başta olmak üzere birçok kanaldan beslenen finansal sektör büyüklüğü reel sektörler olan sıkı bağıyla birlikte değerlendirildiğinde ekonomiler için önemli bir gösterge niteliği taşır.

Borsa İstanbul hariç finansal sektör aktif toplamı, 2002-2015 itibarıyla değerlendirildiğinde sürekli bir artış eğiliminde olmuş, özellikle 2007 yılından 2008 yılına geçerken gösterdiği yaklaşık %45’lik bir artışla büyük ivme almıştır. İzleyen yıllarda ise, hızlı büyümesini devam ettirmiş ve 2015 yılı itibarıyla 2.608 milyar TL’ye

ulaşmıştır. Bu varlık toplamı içerisinde, ülkemizde geleneksel olarak bankacılık sektörü en büyük paya sahip olmakla birlikte, emeklilik yatırım fonlarındaki artışında etkisiyle sigorta sektörünün payı sürekli artış göstermektedir. 2015 itibariyle 98,4 milyar TL'ye yükselen sigorta varlık toplamı, 2002 yılında %2.41 olan sigorta sektörünün toplam finansal piyasalar içerisindeki payını 2015 yılında %3,77'ye yükseltmiştir. Bu orana katkı sağlayan ağırlıklı branş ise hayat dışıdır.

Dünya prim üretimi 2015 itibariyle 4.554 milyar dolara ulaşmışken, bu üretiminde Türkiye'nin payı 11.1 milyar dolar ile %0,25 düzeyindedir ve bu pay 2002 yılından bu yana ortalama %0,20'ler civarında seyretmektedir. Ortalamayı yükselten yıl ise, sözkonusu payın %0,28'lere vardığı 2013 yılıdır. Toplam prim üretiminin dağılımında ise, gerek dünya gerekse ülkemiz açısından, hayat dışı sigorta dallarının toplam prim üretimindeki payının hayat grubundan daha yüksek olduğu ve bu durumun süreklilik gösterdiği görülmektedir.

Ele aldığımız dönem itibariyle, dünya prim üretiminin GSYİH oranı ortalaması yaklaşık %7 civarında iken Türkiye de ilgili dönem ortalaması %1,29 olmuştur. Bu durum Türkiye'deki prim üretiminin, tüm branşlar itibariyle, GSYİH oranının dünya ortalamasının oldukça altında olduğunu göstermektedir.

Ancak aksine, sigortacılık sektörü reel prim artış oranı açısından bakıldığında, Türkiye ortalamasının dünya ortalamasından yüksek seyrettiği görülmektedir. Özellikle, 2008 kriz dönemi sonrasında bu durum daha belirgin ortaya çıkmış ve 2008-2015 aralığında dünya reel prim artış oranı ortalaması %0,91 de kalırken, aynı oran Türkiye için %6,11 olarak gerçekleşmiştir. 2008'de krizin etkisiyle her iki birimin de reel prim artış oranı (Dünya, -%3,60; Türkiye, -%3,55) negatif değerlere düşmüş olsa da, Türkiye izleyen yılda düşük de olsa bu oranı (%0,17) pozitif çıkarmış, ancak dünya reel prim artış oranı %-0,30 rakamıyla negatif değerini korumuştur. Nitekim, izleyen yıllarda da, artış oranı değerleri arasında belirgin farklılık ortalamasının dünya için küçük değerlerde olmasıyla kendisini anlatmaktadır.

Reel prim artışı konusunda Türk sigortacılık sektörünün dünya ortalamasının üzerinde seyreden olumlu tablosunu, kişi başına prim üretimi açısından söyleyebilmek mümkün değildir. 2002-2015 aralığında her ne kadar hem dünya hem de Türkiye'nin sözkonusu veri açısından trendi hep artış yönünde olsa da, hemen hemen her dönem dünya kişi başına prim üretimi Türkiye'ye göre ortalama 5-6 kat daha fazladır. Bu fark sadece, dünya ve Türkiye kişi başına düşen miktarının sırasıyla 652-163, 662-149, 621-141 dolar olarak hesaplandığı 2013-2015 aralığında, 4 kata kadar düşmüştür.

Mevcut sigortalılık oranının düşük, buna karşılık sigortalı sigortalı potansiyelin yüksek olması uluslararası yatırımcıların Türk sigorta piyasasına ilgisini çekmesiyle, 2002 yılında faaliyette bulunan toplam 52 şirketin sadece 14'ü uluslararası sermayeye sahip iken, 2008 yılından itibaren uluslararası sermayeli şirket sayısı artış trendine girmiş ve 2015 yılı sonu itibariyle 43'e yükselmiştir. Ayrıca, yine 2002 itibariyle yabancı sermaye oranı %100 olan şirket sayısı 2005 yılına dek sadece 2 ile sınırlı iken; bu yıldan itibaren yavaş yavaş artış trendine girmiş ve 2015 yılı itibariyle bu sayı 23'e çıkmıştır. 2002 yılı itibariyle uluslararası sermayenin payı %50'nin üzerinde olan şirket sayısı 8 iken, bu sayı 2006 yılında 15'i bulmuş ve yükselen artış hızıyla, 2015 de 38'i yakalamıştır. Bu tablo hayat dışı sigorta şirketleri için de geçerli olup, 2015 itibariyle mevcut 36 hayat dışı sigorta şirketinden 26 adedi doğrudan veya dolaylı olarak uluslararası sermayelidir.

Yukarıdaki gelişime paralel olarak, uluslararası sermayenin gerek payında gerekse prim üretiminde 2002-2005 yılları arasında önemli bir artış yaşanmazken, son yıllarda hızlı bir yükseliş söz konusudur. Örneğin, 2003 yılında sadece %12,69 olan yabancı sermaye payı ve yabancıların prim üretiminde yakaladıkları %16,92'lik oran, 2005 yılında, sırasıyla %16,81 ve %20,48'e ancak ulaşmıştır. Diğer yandan, 2006 yılından itibaren yaşanan bu ilgi sonucunda son yıllarda Türk sigortacılık sektöründe uluslararası sermayenin payı sürekli olarak artmış ve 2008 yılında %51,37'i yakalayan sermaye payıyla toplam prim üretiminde de %50'yi geçen değerler görülmüştür. 2013 yılından itibaren %70'in üzerine çıkan yabancı payı ve %63,46 ile yarıyı geçen prim üretimindeki yabancı payının arkasında, pazar payı yüksek iki sigorta ve emeklilik şirketinin yıl içinde uluslararası sermayeli bir grup tarafından satın alınması vardır. 2015 yılı itibarıyla, Türkiye sigorta sektörü prim üretiminin %65,33'lük kısmını yabancı sermaye üretirken, toplam sermaye içerisindeki yabancı payı ise %72'ye ulaşmıştır. Hayat dışı şirketler için ise bu oranlar, sırasıyla, %67,35 ve %75 civarındadır. (Hazine Müsteşarlığı Sigortacılık Sektör Raporları, 2002-2015)

Literatür Taraması

Literatürde, sigorta sektöründe yapılan çalışmaların çoğu, sigorta şirketlerini hayat-dışı, hayat ve emeklilik şirketleri olarak ayırarak yapılmıştır. Bu durum, kullanılan yöntemin karar verme birimlerinin aynı görevleri, aynı koşullarda yerine getirmeleri gerekliliğine hassasiyetiyle ilgilidir.

Literatür yerli ve yabancı olarak ayrıldığında, yapılan ilk çalışma tarihi, çalışma sayısı ve çalışılan şirket sayısı açısından yabancı literatürün hem daha geniş hem de özellikle gelişmiş ülke örnekleri üzerinde daha kapsamlı olduğu söylenebilir. Bunun nedeni, gelişmiş ekonomilerde tarihsel açıdan sigortacılık sektörünün daha erken başlamış olması yanısıra gelişmişlik düzeyinin de yüksek olmasıdır. (Çetintaş, Biçen, 2012, s.140)

Yabancı literatürün bu konudaki ilk ve klasik örnekleri, Amerika, Almanya, İsviçre, Fransa, Japonya gibi sigortacılıkta öncü ülke şirketlerini bir arada alan Weiss (1991); Amerika da 475 hayat branşında faaliyet gösteren 1988-1995 dönemini alan Cummins ve Zi (1996)'dır. Bu çalışmaları yine ABD üzerine yapılan Cummins ve diğerlerinin 1998 ve 1999 yılı çalışmaları izlemektedir.

ABD ve Avrupa'da gelişen sektörün etkinlik değerlendirmelerini yapan Avrupa kaynaklı çalışmalara örnek ise, 2001 yılında Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, İsviçre ve İngiltere'deki sigorta şirketleri için Diacon tarafından yapılan çalışma ile Avusturya hayat ve hayat dışı şirketleri ele alan Mahlberg ve Url (2003) yılı çalışmaları gösterilebilir. Asya ve daha doğu bölgelerde yapılan çalışmaların ise daha yeni tarihli çalışmalar olduğu söylenebilir. Yao vd. (2007) Çin'de faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin etkinliklerini analiz ederek; Yao vd. (2007) 2001-2002 yılları için Tayvan hayat dışı sigorta şirketlerini çalışma konusu yapmışlardır. Afza ve Ashgar (2010) ise, Pakistan sigorta sektörünü değerlendiren bir çalışmadır. Ülke örneklerini çoğaltabilmek mümkün olmakla birlikte, 36 ülkeyi içine alarak bu ülkelerin sigorta sektöründeki göreceli etkinliklerini değerlendiren Eling ve Luhn (2010) çalışması, en etkin sigorta şirketlerini ülkelere göre belirleyerek literatüre ayrı bir zenginlik katmıştır. (Çetintaş, Biçen, 2012, s.137; Dalkılıç, 2012, s.74)

Türkiye sigortacılık sektörü üzerine yapılan çalışmaların genel bir değerlendirilmesi yapıldığında, branş ayrımına gidilerek yapılanlar olduğu gibi tek yada çoklu yıl çalışmalarına da rastlayabilmek mümkündür. Kılıçkaplan, Baştürk (2004), Özbek (2007), Girginer vd. (2007) tek yıl için etkinlik ölçümü yapan çalışmalar arasındadır. Sonuncu çalışmanın diğerlerinden farkı girdi ve çıktı tanımlamasında finansal oranları kullanması ve kümeleme analizi ile şirketleri performans gruplarına ayırarak etkinliklerini ölçmesidir. Özcan (2011), Altan (2010), Sezen vd. (2005), Akhisar vd. (2005), Kayalı (2007), Turgutlu vd. (2007), Çetintaş ve Biçen (2012), ise en uzun beş yıllık olan çalışmalarla sigorta şirketlerinin yıllar itibarıyla etkinliklerini analiz etmişlerdir. Akhisar vd. (2005), çok yıllı olmakla birlikte finansal bazı oranları girdi ve çıktı olarak almıştır. Kayalı (2007), Turgutlu vd. (2007) çalışmalarının ayırt edici farkı ise, uzun bir zaman dilimini almakla birlikte her yıl farklı sayıda faaliyet gösteren sigorta şirketi ile çalışmış olmalarıdır.

Diğer yandan, literatürde, göreceli etkinliklerinin ölçümünde vza yöntemi yanısıra ve/veya yerine farklı analiz tekniklerinin kullanıldığı çalışmalarda sözkonusudur. Kılıçkaplan vd.'nin 2005 yılında hayat ve hayatdışı branşta çalışan şirketler için yaptığı çalışma veri zarflama analizi yanısıra tobit modelini de içermektedir. İlgili çalışmada, bu iki analizin bir arada kullanılmasının sektörün performansının iyileştirilmesine yönelik çalışmalara hizmet ettiği belirtilmektedir. (Kılıçkaplan, Baştürk, 2005, s.1) Yirmi üç hayatdışı şirketin etkinliğini Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi yardımıyla ölçen bir çalışma ise Akhisar ve Tezelgil (2014)'e aittir.

Yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan literatürü genişletmek mümkündür. Ancak çalışmaların ortak bir sonuca ulaşabilmesi farklı girdi ve çıktı tanımlamaları nedeniyle sözkonusu olamayabilir. Sadece ele alınan dönemlerin ortak olması halinde, genel ekonomi yansımaları doğrultusunda benzer sonuçlara ulaşılabilir. Bir başka ifadeyle, analizler, seçilen ülke, dönem, girdi ve çıktı seçimlerine bağlı değişkenlik gösterecektir.

Etkinlik Kavramı, Ölçüm Yöntemi ve Veri Zarflama Analizi

Etkinlik, verimlilik, kalite gibi değerleri de içeren performans değerlendirilmesinde en sık kullanılan yöntemlerden biri etkinlik analizidir. Mevcut girdileri kullanarak en fazla çıktıyı üretmek veya belirli bir çıktıyı üretmek için en az girdiyi kullanarak tanımlanan etkinlik, aslında şirketlerin belirlenmiş amaçlarına ulaşmak amacıyla gerçekleştirdikleri faaliyetlerin sonucunda, bu amaçlara ulaşma derecesini belirleyen bir performans ölçütüdür. (Bülbül, Akhisar, 2005, s.1-2)

Veri Zarflama Analizi ise , çok sayıda benzer girdiyle benzer çıktıları elde eden karar birimlerinin göreceli etkinliklerini değerlendirmek için kullanılan bir yöntemdir. İlk kez 1957 yılında Farrell tarafından ortaya atılan veri zarflama analizine ilk katkı, 1978 yılında, girdi odaklı ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında Charnes, Cooper ve Rhodes' in (CCR) çalışmalarıyla gelmiştir. Ardından, Banker, Charnes ve Cooper (1984) varsayımlarda bazı değişikliklerle ölçeğe göre değişken getiri modelini (VRS) oluşturmuşlar ve BCC modeli olarak adlandırmışlardır. (Konur, 2011,s.152-153)

Veri Zarflama Analizinde, girdi ve çıktı odaklı olmak üzere iki yöntem sözkonusudur. Girdi odaklı yöntemde, belirli bir çıktı bileşimini en etkin şekilde üretebilecek en uygun girdi bileşiminin nasıl olması gerektiği araştırılırken; çıktı odaklı

yöntemde belirli bir girdi bileşimini kullanarak en fazla ne kadar çıktı elde edilebileceği tespit edilmeye çalışılmaktadır. Veri zarflama analizi sonuçları ise, seçilen yaklaşıma aşırı duyarlılık göstermemektedir. (Çukur, 2005, s. 22)

Çalışmada, kullanılan girdi yönlü CCR modelinin matematiksel ifadesi aşağıdaki gibidir: (Budak, 2011, s.99-100; Altan, 2010,s.193-194)

Amaç fonksiyonunda, belirli bir çıktı düzeyi için etkinliği ölçülen 'k' karar birimine ait girdilerin ne kadar azaltılabileceği belirlenir.

Amaç fonksiyonu:

$$E_k = \min \alpha - \varepsilon \sum_{i=1}^m S_i^- - \varepsilon \sum_{r=1}^p S_r^+$$

Kısıtlar:

$$\sum_{j=1}^n X_{ij} \lambda_j + S_i^- - \alpha X_{ik} = 0$$

$$\sum_{j=1}^n Y_{rj} \lambda_j - S_i^+ - Y_{rk} = 0$$

$$\lambda_j \geq 0, S_i^- \geq 0, S_r^+ \geq 0$$

Model çözümünde, $E_k=1$ olan karar verme birimin etkindir.

(E_k :k'nıncı karar verme biriminin etkinlik değeri; X_{ij} :j'nci karar birimi tarafından kullanılan i'nci girdi; X_{ik} :k karar birimi tarafından kullanılan i'nci girdi; Y_{ij} :j karar birimi tarafından üretilen i'nci çıktı; Y_{rk} :k karar birimi tarafından üretilen r'nci çıktı; ε :pozitif bir sayı; n:karar birimi sayısı; p:çıkıtı sayısı; m:girdi sayısı; α : görel etkinliği ölçülen k karar biriminin girdilerinin ne kadar azaltılabileceğini belirleyen büzülme katsayısı; S_i^- :k karar biriminin i'ninci girdisine ait atıl değer; S_r^+ :k karar biriminin i'ninci girdisine ait atıl değer; λ_j : j'nci karar biriminin aldığı yoğunluk değeri)

Çalışmanın Kapsamı

Çalışma, Türkiye'de sigorta sektöründe hayatdışı branşta faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin etkinlikleri, hizmet verdikleri alanlar ayrıştırılarak, analiz edilmeye çalışılmıştır. Bunun için, karar verme birimleri, girdi, çıktı seçimleri aşağıda detaylandırılmış ve veri zarflama analizinde işlenmiştir.

Karar Verme Birimlerinin Belirlenmesi

Karşılaştırmalı bir analiz olan veri zarflama da, karar verme birimlerinin aynı koşullarda, aynı görevleri, benzer amaçla yerine getirmelerinin performanslarını karakterize eden önemli bir etken olması dolayısıyla, şirket seçiminde, katılım sigortacılığı ve alacak sigortacılığı gibi spesifik alanlarda faaliyet gösteren şirketler kapsam dışı bırakılmış ve toplam 30 hayatdışı sigorta şirketi alınmıştır.

2002-2015 aralığını değerlendiren çalışmada, şirket sayısı, yıllar itibarıyla farklılıklar göstermektedir. Bunun en önemli nedeni, ele alınan dönem boyunca,

sektörde giriş ve çıkışların yaşanması yanısıra birleşme ve satın almaların varlığıdır. Sözkonusu birleşme ve satın almalara ilişkin değişim ilgili şirketlerin etkinlik analiz sonuçlarında gösterilmiştir.

Çalışmada ele alınan girdi ve çıktı verilerine, 2002-2015 yılları arasında yayınlanan T.C. Başbakanlık ve Hazine Müsteşarlığı Sigorta Denetleme Kurulu Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Sektör Raporları'ndan ulaşılmıştır. Ayrıca şirketlerin isim değişikliği, birleşme, satın alınma, faaliyet durdurma gibi bilgileri ilgili şirketlerin internet sitelerinden edinilmiştir.

Çalışmada sigorta şirketlerinin faaliyet gösterdikleri alanlar için üç adet veri zarflama analizi yapılmış ve girdi çıktı seçimleri aşağıdaki gibi şekillendirilmiştir.

Girdi ve Çıktıların Seçimi

Girdilerin Seçimi

Tüm hizmet üreten birimlerde olduğu gibi sigorta şirketlerinde de üretim süreçlerinin tanımlanması ve sürece ilişkin girdilerin belirlenmesi karmaşıktır. Ancak genel olarak, sigorta şirketlerinin faaliyetlerini gerçekleştirirken başta emek olmak üzere, fiziksel sermaye ve finansal sermayeye dayalı girdiler kullandıkları kabul edilmektedir. (Turgutlu, Kök, 2007, s.13)

Çalışmada da, incelenen literatür doğrultusunda, faaliyet alanlarına bağlı olarak yapılan her bir etkinlik analizinde farklı girdi çıktı tanımlamaları yapılmış olmakla beraber, yukarıdaki ayırım temel alınmıştır. Bu doğrultuda, emek girdisini yansıtan, personel ve yönetim giderleri her bir etkinlik analizinde ortak olanlardan biridir.

Sigortacılık işlemlerinin yerine getirilmesi için emekten sonra gelen yardımcı girdiyi, demirbaş ve gayrimenkullerden oluşan fiziksel sermaye oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, yine her üç etkinlik analizinde de, sabit varlıklar yanısıra dönen varlıkları da içeren ve bu yönüyle sigortanın güvence sağlama ve risk taşıma, dağıtma fonksiyonlarına yardımcı olan aktif toplamı da girdi olarak alınmıştır.

Yukarıda bahsedilen güvence sağlama, risk taşıma ve hatta üstlendikleri risklerin olası hasar tazminatlarını karşılama işlevlerinin yerine getirilmesinde önemli diğer bir etmen finansal sermayedir. Özsermaye ve teknik karşılıklardan oluşan finansal sermaye ne kadar güçlü ise şirketin sözkonusu hizmetleri verme gücü o denli fazla olacaktır. Bu doğrultuda çalışmada, mali yeterliliğin göstergesi olarak, sigorta şirketlerinin sattıkları poliçelere istinaden devam eden yükümlülükleri için ayırdıkları karşılıklar olarak adlandırılan teknik karşılıklar ve ödenmiş sermaye girdi olarak alınmıştır.

Bunların dışında, şirketlerinin ana faaliyetli olan sigorta hizmetini yerine getirirken yaptıkları ve içeriğinde reasüröre verilen primler, verilen komisyonlar, ödenen tazminatlar gibi diğer giderlerin olduğu teknik giderlerde bu faaliyet alanı için etkinliği ölçen veri zarflama analizinde girdi olarak alınmıştır.

Benzer şekilde, sigorta şirketlerinin aracılık fonksiyonlarını yerine getirirken yaptıkları ve faiz giderler, kambiyo zararları gibi diğer başka giderleri içeren mali giderler de yine bu faaliyet için etkinlik ölçümü yapan analizde girdi olarak yer bulmuştur.

Çıktıların Seçimi

Hizmet sektörünün en önemli aktörlerinden biri olan sigorta şirketlerinin çıktıkları, verdikleri üç temel hizmet alanı doğrultusunda belirlenmektedir. sigorta şirketlerinin sözkonusu hizmet alanları aşağıda sıralanmaktadır:

Risk havuzlama ve risk taşıma hizmeti: Sigorta kavramının üzerine yapılandırıldığı, aynı riziko tehdidindeki topluluğun biraraya gelerek hasarlara karşı birlikte korunma ve zararı geri koyma, azaltma mantığına dayanmaktadır. Sigorta şirketleri, bu amaçlar doğrultusunda olası riskleri değerlendirip yönetmek (aktüerya) ve riski belirleyip fiyatlandırılan riziko çalışmaları (underwriting) için harcamalar yapmakta ve tüm bunlar toplumsal refaha katkı sağlamaktadır.

Sigortalıların kayıplara ilişkin reel finansal hizmetler: Sigortalılara finansal planlama, risk yönetimi ve kayıp önleme gibi hizmetlerin sunulmasını içermektedir.

Finansal aracılık hizmeti: Sigorta hizmetleri karşılığında alınan fonların, çeşitli finansal varlıklara yatırılarak değerlendirilmesidir. Bu fonksiyonlarıyla sigorta şirketleri, finans piyasasının gelişimi yanısıra reel sektörü de desteklemektedir. (Cummins, Zi, 1996, s.17; Turgutlu, Kök, 2007, s.12-13)

Görüldüğü gibi, sigorta şirketleri yukarıda sayılan hizmetleri yerine getirirken katma değer yaratmaktadırlar. Bu çalışmada da, çıktıların seçiminde, finansal hizmet sektöründe hizmet veren bankalar ve sigorta şirketleri için genel olarak kabul gören katma değer yaklaşımı kullanılmıştır. Katma değer yaklaşımına göre, çıktı olarak alınacak kalemin bir değer yaratması gerekmektedir. (Özbek, 2007, s.87-88)

Çalışmada, alınan prim, teknik gelir ve mali gelir çıktıları arasında yer almaktadır. Alınan primler, sigortalıların karşılaşılabilecekleri risklere karşı güvence sağlamak için ödedikleri bedeldir. Dolayısıyla, risk havuzlama ve risk üstlenme hizmeti karşılığında katma değer yarattıkları düşüncesiyle çıktılar arasında yerini almış bulunmaktadır. Aynı hizmet karşılığında elde edilen bir diğer çıktı ise, şirketlerin sigortacılıkla ilgili faaliyetleri sonucunda elde ettikleri teknik gelirdir. Diğer yandan sigorta şirketlerinin tek geliri teknik gelir olarak ifade edilemez. Şirketler yıllık prim üretimlerinin bir bölümünü yatırıma yöneltmekte ve bu yatırımlar sonucunda menkul kıymetlerden oluşan kayda değer bir portföy oluşturulmaktadır. Yine şirketlerin kontrolündeki bu yatırımların gelirleri ise, mali gelir olarak ifade edilmektedir. Mali gelirler ise, finansal aracılık hizmetleri karşılığında katma değer yarattıkları düşüncesiyle çıktı olarak belirlenmişlerdir. (Kılıçkaplan, Baştürk, 2004, s.74)

Veri Zarflama Analizi Kısıtları ve Model Seçimi:

Sigorta sektöründeki fiziksel ve finansal sermayeye dayalı girdi; katma değer yaklaşımına dayalı çıktı seçimlerinde, veri zarflama analizinin kısıtları da dikkate alınmıştır. Zira, veri zarflama analizinde modele dahil edilecek girdi ve değişken sayıları analiz güvenliği açısından önem arz etmektedir. Buna göre, karar birimlerinin sayısının girdi ve çıktıların toplamından fazla olması veya girdi ve çıktı sayısının çarpımının iki katı kadar olması kurallarına her bir analizde riayet edilmiştir. (Karakaya, Dağlı, 2014, s.6) Ayrıca, her yıl itibarıyla negatif yada sıfır değere sahip olan şirket verileri de yine veri zarflama analizi gereklilikleri doğrultusunda analiz dışı bırakılmıştır.

Yukarıda gerekçelendirilen girdi ve çıktılar veri zarflama çalışmalarında çıktılar üzerinde kontrolün nispeten daha az olduğu durumlarda kurulan girdi odaklı

model ile analiz edilmiştir.

Uygulama, Bulgular ve Değerlendirme

Yukarıda da açıklandığı üzere, çalışmada sigorta şirketlerinin verdiği hizmetler ayrı ayrı ele alınmış ve her bir hizmet alanı için ayrı etkinlik analizleri gerçekleştirilmiştir.

İlk veri zarflama analizi (VZA1), şirketlerin sadece ana faaliyet alanı olarak kabul edilen risk sigortalımasındaki etkinliği ölçmeyi amaçlamaktadır. İkinci analiz (VZA 2), sigorta şirketlerinin finansal aracı kurum kimliği ile ilgilidir. Zira, sigorta şirketleri üzerlerinde buldukları fonların önemli bir kısmını finansal piyasalarda değerlendirmektedirler. Finansal piyasalardaki etkinlikleri, bir yandan bu piyasayı derinleştirirken bir yandan da asıl faaliyet alanlarındaki riski karşılama ve zararı yerine koyma güçlerini artırmaktadır. Sigorta şirketleri için yapılan son veri zarflama analizi (VZA 3) ise, her iki hizmetinde verilmesi sürecindeki etkinliği ölçmeyi hedeflemektedir.

Aşağıda, her bir faaliyet alanındaki etkinlikleri ölçmek için hazırlanmış veri zarflama analizlerinin girdi ve çıktı tabloları yer almaktadır.

VZA 1: Sigortacılık Faaliyetleri Açısından Etkinlik Analizi		VZA 2: Portföy Faaliyetleri Açısından Etkinlik Analizi		VZA 3: Sigortacılık ve Portföy Faaliyetleri Açısından Etkinlik Analizi	
Girdi Aktif Toplamı Ödenmiş Sermaye Teknik Gider Teknik Karşılıklar Pers. ve Yön. Gid.	Çıktı Alınan Prim Teknik Gelir	Girdi Aktif Toplamı Ödenmiş Sermaye Mali Gider Pers. ve Yön. Gid.	Çıktı Mali Gelir	Girdi Aktif Toplamı Ödenmiş Sermaye Teknik Gider Mali Gider Pers. ve Yön. Gid.	Çıktı Teknik Gelir Mali Gelir

Frontier Analyst Programı ile yapılan analiz sonuçları aşağıda raporlanmıştır. Şirketlerin zaman içerisinde uğradığı satın alma, birleşme gibi değişimlerde karar verme birimleri sütununda detaylandırılmıştır.

Analizlerin ilki sigorta şirketlerinin tüm faaliyet alanları itibarıyla etkinliklerine bakmaktadır. Şirketlerin ayrı hizmet alanlarını içeren analizlerde ayrıca şirketlerin etkinlik durumları gruplandırılmaları yapılarak özetlenmiştir. Buna göre, ilk ayırım sermaye yapısına göre yapılmış ve %50 ve üzeri yabancı payı olan şirketler yabancı kategorisine alınmıştır. Diğer bir ayırım, borsaya kote olup olmamakla ilgilidir ki, bu ayırmada da paylarının borsada işlem görüp görmediğine bakılmıştır. Son olarak, şirketlerin ortalama aktif büyüklüğüne bakılarak bir ayırıma gidilmiştir. Ortalamanın altında kalanlar orta ve küçük ölçekli grupta değerlendirilirken, ortalamayı aşan şirketler ise büyük ölçekli olarak adlandırılmıştır.

Çalışmada uzun bir zaman dilimi alındığı için, her yılda her bir şirketin yukarıda sayılan gruplardan hangisine girdiği ayrı ayrı titizlikle belirlenmiştir. İlk olarak, 2002-2015 yıllarında faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin girdiye yönelik CCR modeli kullanılarak, hem risk sigortalama hemde portföy faaliyetlerindeki etkinlik değerlendirilmesini yapan etkinlik değerleri (VZA 3) tablo 1’de verilmiştir.

Veri zarflama analizi sektördeki şirketleri kıyaslayarak en etkin şirketi belirlemektedir. Bu doğrultuda, etkinlik değeri %100 olan şirketler etkin olarak kabul

edilmiştir. 2002 yılı ile başlayan analizde, 2001 ve 2002 yıllarında gerçekleşen bankacılık ile başlayan ve genel ekonomiye yayılan krizlerinin yansımalarını görmek mümkündür. Bu durum, banka ile sigortanın aynı sektörde hizmet vermesi yanısıra, birçok şirketinde aynı zamanda banka iştiraki olmasından da kaynaklanmaktadır. Çalışma dönemi olan 2002 yılından bir dönem önceye gidilip krizin asıl başgösterdiği 2001 yılından bu yana sektör aktiflerine bakıldığında, 2000 yılında 4.243 milyon dolar olan aktiflerin 3.026 milyon dolara düştüğü, 2002 yılında ise her ne kadar 2000 yılının gerisinde kalsa da küçük bir toparlanmayla 3.562 milyon dolara ulaştığı görülmektedir. (Hazine Müsteşarlığı Sigorta Sektör Raporları 2002-2015)

Bu değişimleri de dikkate alarak etkinlik analizini yorumladığımızda, 2002 ve 2003 yıllarında 13 etkin sigorta şirketi ile, etkin firma yüzdesinin %54 ile sınırlı kalması daha açıklanabilir olmaktadır. İzleyen yıllarda, etkin firma sayısındaki azlığı ve etkin firma yüzdesindeki düşüklüğü sektör 2008 krizi ile yeniden görmüştür. 2008 ve sonrasındaki dönemlerde de, şirket sayısında artışlar olmuş ancak bu şirketlerin etkinlik ortalamaları hep %50'nin altında kalmıştır. Bir başka ifadeyle, şirketlerin %50'sinden daha azı etkin çalışmaktadır.

Sektör etkinlik ortalaması açısından hem aritmetik ortalamaya bağlı hem de ağırlıklı ortalamaya bağlı olarak değerlendirilebilir. Aritmetik ortalama hesaplama mantığı itibariyle zaten dönemler boyunca hep ağırlıklı ortalamanın gerisinde kalmaktadır. Şirketlerin sektördeki ağırlıklarını hesaba katmayan aritmetik ortalama açısından bakıldığında, 2001 krizinin etkilerinin ancak 2004 yılında %99'a ulaşan etkinlik ortalamasıyla silindiği belirtilebilirken. Ağırlıklı ortalamaya göre yapılan değerlendirme, 2001 kriz sonrası finansal sektörün tümü için yapılan yapısal düzenlemelerin olumlu yansıması 2002 ve izleyen 2 yılda da görülen %99'luk etkinlik ortalamasıyla kendini göstermiş bulunmaktadır. İzleyen yılların etkinlik ortalamaları yorumu da, ağırlıklı ortalamaya göre yapıldığında, 2008 ve izleyen 2009 yıllarında sırasıyla %96 ve %93 olan etkinlik düşüşleri sözkonusudur. Bunun da arkasına ise küresel krizi koyabilmek mümkündür. Ancak her ne kadar 2010 yılında yeniden %96'yı yakalamış olsa da, sektörün 2001 yılı ile yeniden %92'lik etkinlik ortalamalarına ulaştığı ve bundan sonraki süreçte de %96 bandını aşamadığı görülmektedir. 2008 yılından itibaren sektörde değişen önemli bir durum, yabancı sermayenin artık varlığını baskın bir şekilde göstermesidir. Gerek satın alma ve birleşmelerle gerekse yeni girişlerle sektörde şirket sayısı artarken, şirketlerin içerisinde de yabancı payı giderek yükselmiştir. Bu durum sektörde rekabeti ciddi oranda artırmış ve sektörde bu rekabetin ezici yansımalarına maruz kalan şirketlerle etkinlik ortalamaları düşmeye başlamıştır. Nitekim, 2015 yılında analize dahil edilen şirket sayısı 27 iken bunlardan sadece 11 tanesi etkin şirket sınıfında yer almıştır.

Sigorta şirketlerinin faaliyet alanlarına bağlı genel etkinlik durumlarının, sermaye yapısı, borsaya kote olma durumu ve ölçek yapısı itibariyle değerlendirilmesi ise tablo 2-3 ve 4 aracılığıyla izlenebilmektedir. Tablo 2, hem risk sigortalama hem de portföy yönetimi faaliyet alanlarını bir arada alan (VZA 3) sigorta şirketlerinin gruplarına göre etkinliğine bakarken; tablo 3, sadece risk sigortalama (VZA 1), tablo 4 ise sadece portföy yönetme (VZA 2) faaliyetlerindeki etkinlik durumlarını sergilemektedir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, sektörün genel etkinlik eğilimlerinin ekonominin genel gidişatıyla paralel bir yapı sergilediğini söylemek mümkündür.

Ancak daha detay bir analiz yapılmak istendiğinde, yukarıdaki ayrımlara gidilmesi yerinde olur.

Buna göre, yıllar itibariyle yapılan değerlendirmede, her ne kadar sayıları giderek azalsa da piyasadaki hakimiyetlerine bağlı olarak yerli şirketlerin etkinlik ortalamalarının portföy yönetim haricinde diğer faaliyet alanlarında daha fazla olduğu görülmektedir. 2002 yılında 17 yerli, 7 yabancı sermayeli şirket varken; 2015 yılına geldiğinde bu sayılar sırasıyla 8 ve 19'dur. Özellikle, 2008 sonrasında toplam incelenen şirket sayısında yerli ve yabancı şirket sayısı ters yönlü hareket etmiştir. Ancak, bu ters yönlü değişimle beraber, portföy yönetim faaliyeti haricinde belirgin bir yabancı sermayeli şirketler etkinlik üstünlüğünden bahsedebilmek mümkün değildir. Yabancı sermayenin bu konudaki üstünlüğü ise, sermaye yapısındaki güçlülük yanısıra daha derin finansal piyasalardan gelmiş olmanın getirdiği daha uzmanlaşmış bir yapının varlığı ile açıklanabilir.

Yerli firmaların diğer alanlarındaki etkinlik üstünlükleri ise, kuruluş yılı çok eskilere dayanan yerli firmaların sektördeki bilinirliğine bağlı güven teşkil etmesiyle ilişkilendirilebilir. Zira, sektör incelenen yıllar itibariyle yerli ve yabancı ağırlığına bakıldığında yerli şirketlerin uzun yıllardır yüksek bir pazar payıyla faaliyette buldukları gözlenebilir.

Bu durumu ölçek büyüklüğü ile de birleştirerek yorumlayabilmek de mümkündür, zira sektörde pazar payı en yüksek olan şirketler köklü ve aynı zamanda yerli olan büyük ölçekli sigorta şirketleridir. Bu doğrultuda, büyük ölçekli şirketlerin, orta ve küçük ölçeklilere göre, yine her bir faaliyet alanında değişmez biçimde daha yüksek etkinlik ortalamasına sahip olduğu da görülmektedir. Buradan çıkan sonuç, ölçek büyüklüğünün sigorta sektöründeki en önemli belirleyicilerden biri olmasıdır.

Borsaya kote olup olmama durumunun ise, sigorta şirketlerinde bir grubu diğerinin üzerine çıkarma konusunda belirgin bir farklılık yaratmadığını söyleyebilmek mümkündür.

Sonuç

Türkiye sigorta sektöründe, 2002-2015 yıllarında, hayat dışı branşlarda faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin risk sigortalama, portföy yönetimi faaliyetlerini ayrı ayrı ve birarada ele alarak etkinlik ölçümlerini yapma gayesi ile yola çıkan çalışmada, üç adet veri zarflama analizi yapılmıştır.

Buna göre, ilk veri zarflama analizi (VZA 1), şirketlerin sadece ana faaliyet alanı olarak kabul edilen risk sigortalamaındaki etkinliği ölçerken, ikinci analiz (VZA 2), sigorta şirketlerinin finansal aracı kurum kimliği ile ilgilidir. Sigorta şirketleri için yapılan son veri zarflama analizi (VZA 3) ise, her iki hizmet açısından etkinliği ölçmeyi hedeflemektedir. Her bir analizde, şirketler, sermaye yapısı, borsaya kote olma durumları ve ölçek büyüklüklerine göre gruplandırılmış ve ilgili alanlardaki etkinlikleri kıyaslanarak analizler derinleştirilmiştir.

Böylelikle, Türkiye sigorta sektöründe şirketlerin hangi alanda daha güçlü oldukları, güçlü şirketlerin ortak özellikleri yanısıra sektörün geçirdiği değişimlerde yıllar itibariyle izlenebilir olmuştur.

Bulgular ve değerlendirme kısmında detaylı olarak gerekçelendirilerek aktarılmakla birlikte, yapılan analizlerde ortaya çıkan sonuçlar, borsaya kote olup

olmama durumunun sigorta şirketleri etkinlik düzeyinde belirgin bir farklılık yaratmadığını göstermektedir.

Diğer yandan, portföy yönetim faaliyeti haricinde belirgin bir yabancı sermayeli şirketler etkinlik üstünlüğünden bahsedebilmek mümkün değildir. Bir başka deyişle, yabancı sermayeli şirketlerin etkinlik düzeyleri sadece portföy yönetimi faaliyetinde yerli şirketlerin üzerindedir.

Ölçek açısından farklı alanlardaki etkinlik değerlendirmeleri ise, büyük ölçekli şirketlerin, orta ve küçük ölçeklilere göre, daha yüksek etkinlik ortalamasına sahip olduğuna işaret etmekte ve ölçek büyüklüğünün sigorta sektöründeki en önemli belirleyicilerden biri olduğunun altını çizmektedir.

Kaynaklar

Afza, T. , Asghar, M.J.K.A. (2010). Efficiency of the insurance industry in Pakistan: An application of non-parametric approach. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 2 (8), 84-98.

Akhisar, İ., Tezergil, A.S. (2014). Malmquist toplam faktör verimlilik endeksi: Türk sigorta sektörü uygulaması. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5 (10), 1-14.

Altan, S.M. (2010). Türk sigortacılık sektöründe etkinlik: Veri zarflama analizi yöntemi ile bir uygulama. *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 185-204.

Budak, H. (2011). Veri zarflama analizi ve Türk bankacılık sektöründe uygulaması. *Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 23 (3), 95-110.

Bülbül, S., Akhisar, İ. (2017). *Türk sigorta şirketlerinin etkinliğinin veri zarflama analizi ile araştırılması*. (20.04.2017), <http://www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o3s2.pdf>.

Çetintaş, H., Biçen, Ö. F. (2012). Türkiye’de sigortacılık sektörünün etkinlik analizi. *Tisk Akademi*, II, 124-154.

Çiftçi, H. (2004). Türk sigorta sektörünün sorunları, dea analizi ile Türk sigorta şirketlerinin etkinlik düzeylerinin belirlenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (1), 121-149.

Çukur, S. (2005). Türk ticari bankacılık sisteminde etkinlik analizi. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 20 (233), 17-27.

Cummins, J.D., Tennyson, S., Weiss, M. A. (1998). *Efficiency, scale economies and consolidation in the U.S. life insurance industry*. www.pdfsemanticscholar.org. 1-48.

Cummins, J.D., Zi, H. (1996). *Measuring cost efficiency in the U.S. life insurance industry: Econometric and mathematical programming approach*. The Wharton Financial Institution Center, 1-43.

Cummins, J.D., Tennyson S., Weiss M. (1999). Consolidation and efficiency in the US life insurance industry. *Journal of Banking and Finance*, 23 (2-4), 325-357.

Dalkılıç, N. (2012). Türkiye’de hayatdışı sigortacılık sektöründe etkinlik analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz , 71-90.

Diacon, S. (2001). *The efficiency of UK general insurance companies*. The University of Nottingham Centre for Risk & Insurance Studies, CRIS Discussion Paper Series, 1-32.

- Eling, M., Luhnen, M. (2010). Efficiency in the international insurance industry: A cross-country comparison. *Journal of Banking & Finance*, 34, 1497-1509.
- Girginer, N., Yalam, A., Kaygısız, Z. (2007). Veri zarflama analizi ve kümeleme analizi ile Türkiye sigortacılık sektöründeki firmaların performanslarının karşılaştırılması. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 22 (261), 100-113.
- Karakaya, A., Kurtaran, A., Dağlı, H. (2014). Bireysel emeklilik şirketlerinin veri zarflama analizi ile etkinlik ölçümü: Türkiye örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (22), 1-23.
- Kayalı, C.A. (2007). 2000-2006 döneminde Türkiye’de faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin etkinlik değerlemesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14 (2), 103-115.
- Kılıçkaplan, S., Baştürk, H. F. (2004). Türkiye’de hayat dışı alanda faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin 2002 yılındaki etkinliklerinin veri zarflama analizi ile ölçülmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 63-79.
- Kılıçkaplan, S., Baştürk, H. F. (2005). Tobit modeli kullanılarak Türk sigorta sektöründe etkinlik değişiminin ölçülmesi. *Mevzuat Dergisi*, 8 (88), 2-10.
- Konur, F. (2011). *Yeni yaklaşımlar çerçevesinde Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farklarının analizi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Bolu.
- Mahlberg, B., Url, T. (2003). Effects of the single market on the Austrian insurance industry. *Empirical Economics*, 28 (4), 813-838.
- Özbek, S. (2007). *Sigorta şirketlerinin etkinliğinin veri zarflama analizi ile incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, İstanbul.
- Özcan, A. İ. (2011). Türkiye’de hayat dışı sigorta sektörünün 2002-2009 dönemi itibarıyla etkinlik analizi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 61-78.
- Sezen, B., İnce, H., Aren, S. (2005). Türkiye’deki hayat dışı sigorta şirketlerinin veri zarflama analizi tekniği ile göreceli etkinlik değerlendirilmesi. *İktisat İşletme Finans Dergisi*, (87), 87-95.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Sigorta Denetleme Kurulu, (2015). *Türkiye’de sigorta faaliyetleri hakkında rapor (2001-2015)*.
- Turgutlu, E., Kök, R., Kasman, A. (2007). Türk sigortacılık şirketlerinde etkinlik: Deterministik ve şans kısıtlı veri zarflama analizi. *İktisat İşletme Finans*, (251), 85-102.
- Türkiye Sigorta Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği, www.tsrbsb.org.tr
- Weiss, M. A. (1991). International p/l insurance output, input and productivity comparisons. *The Geneva Papers on Risk and Insurance Theory*, 16 (2), 179-200.
- Yao, S.H., Zhongwei, F. G. (2007). On technical efficiency of China’s insurance industry after WTO accession original research. *China Economic Review*, 18 (1), 66-86.

Tablo 1: Sigorta Şirketlerinin Etkinlik Değerleri (%)

VZA 3	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Karar Verme Birimleri (Sigorta Şirketleri)	CCR	CCR	CCR	CCR	CRR	CRR	CCR	CRR	CRR	CRR	CRR	CRR	CRR	CRR
1 Aig	100	100	100	90	91	100	100				67	75	65	70
2 Aksigorta	100	100	100	100	100	100	93	85	94	99	100	100	100	100
3 Anadolu Sigorta	100	100	100	100	100	100	96	98	96	86	100	91	100	100
4 Ankara Sigorta	98	93	99	100	100	86	100	100	76	89	85	86	89	88
5 Generali	100	100	100	98	100	93	81	76	94	97	100	65	64	69
6 Güneş	100	100	100	91	86	85	89	86	93	83	77	79	89	85
7 Hür	100	100	100	89	97	96	100	100	100	100	100	100	100	100
8 Ray	99	98	98	100	100	89	84	69	82	85	76	83	78	78
9 Türk Nippon	94	94	100					100	51	63	80	72	84	93
10 Axa Oyak-Axa (2008)	98	100	99	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
11 Koç Allianz- Allianz (2008)	100	100	100	100	100	100	100	100	99	94	91	100	100	100
12 Yapı Kredi- Allianz (2014)	98	96	96	85	90	90	97	100	100	98	100	100		
13 Başak-Başak Groupama (2006)-Groupama(2009)	99	97	100	100	100	100	98	89	100	91	87	100	90	86
14 Güven- Groupama (2009)	99	94	98	100	100	95	100							
15 Commercial Union -Aviva (2004)-Unico (2015)	92	100	97	100	100	100	98	95	92	77	84	92	60	74
16 Demir	95	99	100	100				87	69	81	81	91	92	89
17 Birlik-Halk (2010)	100	97	93	100	100	100	100	93	92	88	100	100	100	100
18 Finans- Fiba (2007)-Sompo Japan (2010)	100	97	98	100	100	100	100	100	100	100	99	100	100	100
19 Garanti-Eureko (2007)	99	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	98	99
20 T. Genel-Mapfre Genel (2008)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	98	100	100	100
21 Teb-Zurich (2008)	100	97	100	91	94	82	84	98	78	68	81	84	100	
22 İsviçre –Ergo İsviçre (2006)-Ergo (2009)	100	100	100	100	100	100	100	100	100	91	100	100	99	84
23 Ticaret-Sbn (2008)	93	100	91	100		100	86		100	93	100	95	74	100
24 Şeker-Liberty (2007)	100	99	100	89	88	77	61	100	100	66	60	83	68	76
25 Hdi					88	88	94	83	67	84	87	98	96	90
26 Dubai Group- Dubai Starr (2012)									98	100	100	76	83	97
27 Ziraat									100	100	100	100	100	100
28 Ace									100	100	92	100	100	100
29 Orient													88	61
30 Doğa														61
Toplam Şirket Sayısı	24	24	24	23	22	23	23	22	26	26	27	27	27	27
Etkinlik Ortalaması	98	98	99	97	97	95	94	94	92	90	90	91	89	89
Etkin Sigorta Şirketi Sayısı	13	13	15	16	14	13	11	11	12	8	12	13	11	11
Etkin Firma Yüzdesi	54	54	63	70	64	57	48	50	46	31	44	48	41	41
Ağırlandırılmış Etkinlik	99	99	99	98	98	98	96	93	96	92	94	96	96	93

Tablo 2: Sigorta Şirketlerinin Gruplandırılmış Etkinlikleri (%)

VZA 3	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam Şirket Sayısı	24	24	24	23	22	23	23	22	26	26	27	27	27	27
Etkinlik Ortalaması	98	98	99	97	97	95	94	94	92	90	90	91	89	89
Etkin Sigorta Şirketi	13	13	15	16	14	13	11	11	12	8	12	13	11	11
Yerli Sigorta Şirket Sayısı	17	17	17	17	13	12	9	9	10	10	10	9	8	9
Yerli Sigorta Şirketleri Ortalama Etkinlik	99	98	98	97	97	95	97	96	95	94	96	97	95	94
Yabancı Sigorta Şirketleri Ortalama Etkinlik	98	99	100	98	96	94	92	92	89	87	87	89	87	86
Borsaya Kote Olmayan Şirket Sayısı	22	23	21	20	19	21	21	18	21	22	22	22	23	23
Borsaya Kote Olmayan Şirket Ortalama Etkinlik	98	99	99	98	98	96	94	95	91	90	91	92	91	89
Borsaya Kote Ortalama Etkinlik	99	96	98	92	92	88	93	88	93	86	87	89	82	91
Büyük Ölçekli Şirket Sayısı	9	9	9	8	8	8	9	9	10	10	10	10	9	10
Büyük Ölçekli Şirketler Ortalama Etkinlik	99	99	99	97	97	97	98	97	99	96	95	98	97	95
Orta ve Küçük Ölçekli Şirketler Ortalama Etkinlik	98	98	98	97	97	94	91	91	87	86	88	88	86	85

Tablo 3: Sigorta Şirketlerinin Sigortacılık Faaliyet Alanındaki Gruplandırılmış Etkinlikleri (%)

VZA1	2002	2003	2004	2004	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam Şirket Sayısı	24	24	24	22	22	23	23	24	26	26	26	26	26	27
Etkinlik Ortalaması	98	97	97	97	97	94	95	93	89	83	86	96	85	88
Yerli Sigorta Şirket Sayısı	17	17	17	16	13	12	9	10	10	10	10	9	8	8
Yerli Sigorta Şirketleri Ortalama Etkinlik	99	97	98	96	97	92	96	93	91	84	91	98	86	95
Yabancı Sigorta Şirketleri Ortalama Etkinlik	97	97	95	100	97	97	95	94	88	83	83	94	85	86
Borsaya Kote Olmayan Şirket Sayısı	22	23	21	19	19	21	21	20	21	22	21	21	22	23
Borsaya Kote Olmayan Şirket Ortalama Etkinlik	98	97	97	97	97	94	95	93	88	85	86	96	86	90
Borsaya Kote Ortalama Etkinlik	100	94	98	98	99	96	100	95	93	76	85	96	80	79
Büyük Ölçekli Firma Sayısı	9	9	9	8	7	8	9	10	10	10	10	10	9	10
Büyük Ölçekli Firma Ortalama Etkinlik	99	99	99	99	98	98	98	88	98	89	93	99	95	93
Orta Ve Küçük Ölçekli Firma Ortalama Etkinlik	98	96	96	96	97	92	93	97	84	80	82	94	80	86

Tablo 4: Sigorta Şirketlerinin Portföy Yönetimi Alanındaki Gruplandırılmış Etkinlikleri (%)

VZA2	2002	2003	2004	2004	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Toplam Şirket Sayısı	24	24	24	23	22	23	25	23	26	26	27	27	28	28
Etkinlik Ortalaması	71	70	100	80	73	76	81	76	73	40	74	67	63	41
Etkin Sigorta Şirketi	5	7	24	8	5	8	6	6	7	2	4	6	4	2
Yerli Sigorta Şirket Sayısı	17	17	17	17	13	12	10	9	10	10	10	9	8	9
Yerli Sigorta Şirketleri Ortalama Etkinlik	64	63	100	75	70	76	83	77	67	33	74	68	73	42
Yabancı Sigorta Şirketleri Ortalama Etkinlik	89	89	100	91	77	76	79	76	77	44	75	67	59	40
Borsaya Kote Olmayan Şirket Sayısı	22	23	21	20	19	21	23	19	21	22	22	22	24	24
Borsaya Kote Olmayan Şirket Ortalama Etkinlik	72	70	100	82	74	79	82	79	73	41	75	68	65	38
rsaya Kote Ortalama Etkinlik	67	78	100	64	66	47	64	63	74	35	73	64	51	58
Büyük Ölçekli Şirket Sayısı	9	9	9	8	7	8	9	9	10	10	10	10	9	10
Büyük Ölçekli Şirketler Ortalama Etkinlik	87	86	100	84	90	85	87	84	89	48	86	81	71	59
ve Küçük Ölçekli Şirketler Ortalama Etkinlik	62	61	100	77	65	71	77	71	63	35	68	59	59	31

**SORUMLULUK HUKUKU VE TIBBİ KÖTÜ UYGULAMAYA İLİŞKİN
ZORUNLU MESLEKİ SORUMLULUK SİGORTASI:
TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Hakan YALÇIN¹
Afşin ŞAHİN²

ÖZ

Teknoloji ve bilimin ilerlemesini takiben sağlık sektöründe kullanılan teşhis ve tedavi yöntemleri de gelişmiş ve farklılaşmıştır. Ancak bu değişim ve dönüşüm, hekim hatalarından kaynaklanan yanlış uygulamaları da beraberinde getirmektedir. Hekim hatalarından doğabilecek olumsuz sonuçlar ve hekimlere yönelik tazminat talepleri sayısındaki artış, sorumluluk hukuku ve hekimin hukuk sorumluluğu alanında meydana gelen gelişmeler, günümüz Türkiye’inde hekim mesleki sorumluluk sigortasına doğan ihtiyacı artırmıştır. Avrupa ve Amerika’da uygulaması 1980’lerde başlamış olan tıbbi kötü uygulamaya ilişkin mesleki sorumluluk sigortası, Türkiye’de ilk defa 21 Ocak 2010 tarihinden itibaren zorunlu hale getirilmiştir. Çalışmada sağlık alanındaki sorumluluk hukuku ve tıbbi kötü uygulamaya ilişkin mesleki sorumluluk sigortası ele alınmıştır. Ayrıca, sigorta şirketlerinin doktorlar adına malpraktis ödemeleri olan hasar miktarlarının, ekonomik büyümeden ve sigorta şirketlerinin bu sigorta türünde ürettikleri prim miktarından nasıl etkilendiği incelenmiştir. Elde edilen bulgular teknoloji kullanımının bir göstergesi sayılabilecek ekonomik büyümenin ve prim üretiminin hasar miktarlarını azalttığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Tıbbi Uygulama Hataları, Hekim Mesleki Sorumluluk Sigortası, Ekonomik Büyüme

**LIABILITY LAW AND OCCUPATIONAL LIABILITY INSURANCE FOR
MEDICAL MALPRACTISE: APPLICATION FOR TURKEY**

ABSTRACT

Following the improvement in technology and science, diagnosis and treatment methods also developed and differentiated. But this change and transformation also bring physician errors because of their false misapplications. Negative consequences of physician errors and an increase in the number of claims for compensation, developments in liability law and legal liability of the physician increased the need for the occupational liability insurance in Turkey. European and American occupational liability insurance for medical malpractice, which began in the 1980s, has become mandatory for the first time in Turkey since January, 21, 2010. In this study, occupational liability insurance related to liability for health and malpractice has been covered. Moreover, how the amount of malpractice cost is affected by economic growth variable and the effect of the amounts of premiums generated by insurance firms is

¹ hknyln47@gmail.com

² Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu, afsinsahin@gazi.edu.tr
Araştırma, Görnderim Tarihi: 23.05.2017 Kabul Tarihi: 21.06.2017

analyzed. According to the findings, economic growth that can be considered a demonstration of the use of technology and premiums generated diminish the amounts of damage.

Key Words: Medical Malpractice, Physician Occupational Liability Insurance, Economic Growth

Giriş

Teknoloji ve bilimin ilerlemesiyle beraber, sağlık sektöründe hekimlerce kullanılan teşhis ve tedavi yöntemleri gelişmektedir. Krugman ve Wells (2017, s. 333)'in de belirttiği gibi, ekonomiler geliştikçe ve yeni tedavi yöntemleri ortaya çıktıkça, toplam gelir içinde sağlık harcamalarına yapılan harcamalar da artmaktadır. Diğer taraftan toplumun artan eğitim düzeyi ve sosyal etkileşimi ile birlikte daha fazla bilinçlenmesi ve hasta haklarındaki gelişmeler, hastaların tazminat taleplerini arttırmaktadır.

Hekim hatalarından doğabilecek olumsuz sonuçların ve bunun sonucu olarak hekimlerin karşılaştığı tazminat talepleri miktarındaki artış, sorumluluk hukuku ve hekimin hukuki sorumluluğu alanlarında meydana gelen gelişmeler, hekim mesleki sorumluluk sigortasına olan ilgiyi de beraberinde getirmiştir. Hekimlerin mesleki sigorta uygulaması Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) üyesi ülkelerde 1980'li yıllardan itibaren başlamıştır. Türkiye'de küresel gelişmelere uyum ve AB standartlarını yakalamak açısından, isteğe bağlı olarak uygulanan tıbbi mesleki sorumluluk sigortası, 21 Ocak 2010 tarihinde zorunlu hale getirilmiştir. Türkiye'de zorunlu olarak uygulanan sigortada, kusura dayalı tazmininin esas alındığı, özel sigorta kuruluşunun zararı karşıladığı, hekim ve sağlık kuruluşlarının hatalarının finansman kaynakları olduğu görülmektedir (Çapraz vd, 2012, s.3).

Bu çalışmanın amacı, 2010 yılında uygulaması zorunlu hale getirilen tıbbi kötü uygulamaya ilişkin sorumluluk sigortasını, sorumluluk hukuku ve sigorta ilişkisi çerçevesinde incelemektir. Ayrıca diğer çalışmalardan farklı olarak ilk defa bu çalışmada, Türkiye'de 2010 ile 2016 yılları arasındaki tıbbi kötü uygulamaya ilişkin sorumluluk sigortası verileri kullanılarak bazı istatistiksel sonuçlara gidilmektedir. Bu döneme ait üçer aylık veriler ile ekonomik büyümenin ve sigorta şirketlerinin ürettikleri hekim mesleki zorunluluk sigortası prim miktarlarının hekimler adına ödenen malpraktis³ ödeme miktarları üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Yurt dışı literatürde bu konuda yapılmış çalışmalar sınırlı sayıdadır. Örneğin Baicker ve Chandra (2005) çalışmasında, hekimler adına yapılan malpraktis ödemeleri başka bir ifadeyle hekim adına yapılan hasar ödemelerindeki artışın prim miktarlarını artırıcı bir etkiye sahip olmadığı gözlenmiştir. Ayrıca, malpraktis primlerinin yükselmesi, doktorları davalara maruz kalmayı azaltmak için gerekli olandan daha fazla test ve prosedür uygulayarak koruyucu ilaç uygulamaya teşvik edebilmektedir. Ağır hasar ödemeleri, doktorları davalara maruz kalabilecek ağır tedavi veya ameliyatlar yerine hastalara aşı, destek tedavi gibi koruyucu ilaç uygulamasına teşvik edebilmektedir. Dolayısıyla Baicker ve Chandra (2005)'ye göre hem yükselen

³ Türk Tabipleri Birliği Hekimlik Meslek Etiği Kuralları, Madde 13'de "bilgisizlik, deneyimsizlik ya da ilgisizlik nedeni ile bir hastanın zarar görmesi, hekimliğin kötü uygulanmasıdır" olarak tanımlanmıştır.

malpraktis primleri, hem de savunma amaçlı ilaç uygulamaları, sağlık sigortası primleri artışına katkıda bulunabilir. Pradhan vd. (2017) çalışmasında sigortacılık sektörünün ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini ve ekonomik büyümenin de sigortacılık sektörünü canlandırdığını göstermişlerdir. Jacobson (2004) yaptığı çalışmada, teknolojik gelişmenin, sağlık politikası ve sağlık sisteminde pozitif bir etkiye sahip olduğunu söylemekte ve teknolojinin aynı zamanda dikkatsiz kullanımındaki rolüne de değinmektedir. Dolayısıyla malpraktis sorumluluğunun, medikal teknolojisindeki gelişmelerle yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Kim ve Lee (2015) çalışmasında, sağlık sektöründe bilgi teknolojilerinden yaygın olarak faydalanmanın sağlık hizmetlerinin sunumu aşamasında yaşanan verimsizlikleri azaltarak sağlık bakım maliyetlerini de düşürebileceğini ifade etmiştir. Kim ve Lee (2015)'ye göre teorik olarak, sağlık alanındaki bilgi teknolojileri uygulamaları, hastanelerin malpraktis sigorta primlerini azaltabilir ve malpraktis sayısını ve boyutunu da indirgeyerek bakım kalitesinde bir artışı beraberinde getirebilir. Heaton (2015), yaptıkları anket çalışması ile haksız fiil yasaları ile tüketici harcamaları arasında beklenenden daha az oranda ilişki bulmuşlardır.

Türkiye literatüründe, tıbbi malpraktise ilişkin, hasar miktarı ya da prim üretimi üzerine yapılan çalışma yok denecek kadar azdır. Çekici ve İnal (2013), prim üretimi ve ekonomik büyüme arasında ilişkiyi araştırmakta ve prim üretiminin ekonomik büyüme ile pozitif ilişkide olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada sigorta şirketlerinin tıbbi kötüye uygulamaya ilişkin sigorta türünde ödedikleri hasar miktarları üçer aylık olarak 2010:Q3-2016:Q2 döneminde ele alınarak ödenen hasar miktarının ekonomik büyüme ve prim üretimi ile ilişkisi basit regresyon modeli ile incelenmektedir. Bu bağlamda öncelikle sorumluluk kavramından, daha sonra hekimin hukuki sorumluluğundan ve sigorta arasındaki ilişkiden, sonrasında sağlık alanında bilerek ya da bilmeyerek yapılan hatalar sonucu yaşanan zararlara istinaden hekimleri koruma altına alan tıbbi kötü uygulamaya ilişkin mesleki sorumluluk sigortasından bahsedilmektedir.

1. Sorumluluk Kavramı, Hekimin Hukuki Sorumluluğu ve Sigorta İlişkisi

Sorumluluk, basit olarak bir kimsenin hukuk düzeninin öngördüğü kurallara aykırı bir biçimde davranması nedeniyle hukuk sistemi içerisinde karşılaşacağı yaptırımlar olarak tanımlanabilir (Şenocak, 1993: sf:3). Genel olarak sorumluluk kavramı borç kavramı ile birlikte değerlendirilmektedir ve "...ile sorumluluk" ve "...den sorumluluk" şeklinde iki anlamı mevcuttur. Borçlunun borcunu ödemediği durumda cebri icra yolu ile tüm mal varlığına el koyularak borcun alınmasına "ile sorumluluk", borçlunun daha önceki borçlarında kural dışı bulunduğu davranışlarından dolayı ortaya çıkan zararın tazmin edilmesine "den sorumluluk" olarak tanımlanmaktadır (Antalya, 2008: sf:1). Hukuki sorumluluk ve cezai sorumluluk olarak ikiye ayrılan sorumluluk kavramında; zarara uğrayan kişinin zararını gidermeyi amaçlayan sorumluluk hukuki sorumluluktur ve burada kişi kusurlu ve haksız fiil sonucu ortaya çıkan olayın yarattığı zarar nedeniyle maddi tazmine mecbur tutulur ve cezai sorumluluk kavramında, suçluyu hapis cezası ve maddi ceza ile cezalandırarak sosyal dengenin korunması amaçlanır (Turgaz, 2007: sf:7).

Literatürde sorumluluk kavramı farklı özelliklere göre sınıflandırılmaktadır. İlk olarak sözleşme dışı ve sözleşmeye dayalı sorumluluk olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Sözleşme dışı sorumluluk: hukuka uygun müdahaleden doğan sorumluluk, kusur

sorumluluğu ve kusursuz sorumluluk olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır (Yavuz, 2008: sf:30). Özel hukukta ve idare hukukta da kusur kavramı: “kusura dayalı sorumluluk” ve “kusursuz sorumluluk” olmak üzere iki ana sınıfta ele alınmaktadır.

Hekimin hukuki sorumluluğuna yönelik genel bir düzenleme bulunmadığından, hekimin hukuki sorumluluğu kusur sorumluluğuna denk olmaktadır (Turgaz, 2007: sf: 33). Hekim eğer mesleğini icra ederken hekimlik mesleğinin gerektirdiği kurallara uymaz, kasti ve ihmalkâr davranır ve neticesinde hastanın vücut bütünlüğünde bir zarara yol açarsa, hekim kusuru nispetinde sorumlu olabilecektir (Turgaz, 2007: sf: 33 ve Gülgün, 2011: sf: 11).

Hekimin hukuki sorumluluğu: idare hukuku, medeni hukuk, ceza hukuku ve tıbbi etik açısından dört ana başlıkta incelenmektedir. Hekim eğer sorumluluğunu yerine getirmeyecek bir faaliyette bulunursa kusur işlemiş sayılacaktır (Erer, 2011: sf:35). Kusurlar, idare hukuku açısından, yönetimden kaynaklanan kusurlar olan hizmet kusuru ve hekimin tıbbi faaliyeti esnasında şahsi suçlar sonucu ortaya çıkan kusurlar olan kişisel kusurdur (Erer, 2011: sf:34-35). Medeni hukukta bir kimse karşı tarafa verdiği zarardan sorumludur ve dolayısıyla tazminatlar belirlenirken Borçlar Kanunu’ndan yararlanılmaktadır (Duru, 2006: sf: 47). Hekimin, geniş anlamda cezai sorumluluğu ise teknik olarak tıbbi faaliyette bulunurken ortaya çıkan sorunlardan kaynaklanmaktadır. Hekime görevi nedeniyle cezai sorumluluğun yüklemesinin nedeni, hekimin görevini yaparken bazı yaptırımlarla karşılaşacağını bilmesinin ve görevinin daha iyi yapmasının sağlanmasıdır (Gülgün, 2011: sf:18; Turgaz, 2007: sf:38 ve Duru, 2006: sf: 43). Genel olarak ceza hukuku kaynakları incelendiğinde, hekimin cezai sorumluluğunun kasti davranışlar ya da taksirli davranışlardan oluştuğu görülmektedir (Duysak, 2009; sf:28).

Günümüzde tıbbi alanda yaşanan pek çok olay ve sorumluluk hukukundaki gelişmeler ile birlikte; sorumluluğun yerini sigorta almaya başlamıştır. Sigorta kurumu, kusursuz sorumluluğun ilişkisini hızlandırmış ve neticesinde sorumluluk sigortası ile sorumluluk hukuku arasında bir ilişki ortaya çıkmıştır. Kanunlar kimi zaman sigorta yaptırımını zorunlu tutmakta ve ortaya çıkan zararın öncelikle sigorta yaptırılan kuruluştan tazminine olanak vermektedir. Buradaki ortak sorumluluk düşüncesi beraberinde genel kaza sigortası kavramını beraberinde getirmiştir. Bu görüşe göre; bir toplumda yaşayan herkes genel kaza sigortası yaptırmalı ve ortaya çıkan bir zarar durumu söz konusu ise zararın tazmini sigorta şirketlerinden sağlanmalıdır (Antalya, 2008; sf: 64).

Sorumluluk sigortalarında ortaya çıkan risk bir sorumluluktur ve bu risk, primleri ödemeleri sonrasında sigorta şirketlerine devredilmektedir. Sorumluluk sigortalarında sigortalı sorumluluğunu kabul ederek kusurlu davranışı sonucu meydana gelecek zararı prim karşılığı sigortalatmakta ve olabilecek zararı ya da tazminatı sigorta şirketine devretmektedir. Bu durumun ilk uygulandığı zamanlarda kişinin zararı ya da tazminatı kendisinin ödememesinden dolayı sorumluluğunu tam olarak yerine getirmeyeceği ve bunun ahlaki olarak kabul edilemez olması nedeniyle eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak zarara uğrayan kişinin ekonomik zararının karşılanması ve sigortalının korunuyor olması topluma katkıda bulunduğu düşünülmüş ve sağlık sigortası gelişmeye devam etmiştir (Duru, 2006: sf: 16-18 ve Yalçın-tepe, 2011: sf: 35-37).

Sorumluluk sigortasında, zararın meydana gelip gelmediği ve meydana geldiği durumda ödenecek tazminat miktarı sorumluluk hukukuna göre belirlenmektedir. Son yıllarda Türkiye’de hastaların bilinçlenmesi ve haklarını daha fazla aramaya

başlamalarını takiben hekimlere açılan dava sayılarının artması ve ortaya çıkan tazminatların değer olarak yükselmesi, sorumluluk hukukundaki önemli değişim ve gelişimler neticesinde hekim mesleki sorumluluk sigortasına olan ihtiyacı artırmıştır. Sorumluluk, sağlık alanında uygulamaya başlayan bu sigorta türü ile hekim lehine korumaya alınmaktadır (Yalçın-tepe, 2011; sf:3).

2. Tıbbi Kötü Uygulamaya İlişkin Zorunlu Mesleki Sorumluluk Sigortası

Hekimin mesleki sorumluluk sigortası temelde sorumluluk sigortasına dayanmaktadır ve hekimin tıbbi faaliyetleri sırasında eksik, hatalı ya da yanlış uygulaması sonucu ortaya çıkan zararların sigorta şirketi tarafından karşılanmasını ifade etmektedir (Yalçın-tepe, 2011: sf:38). Hekim mesleki sorumluluk sigortası gereğince, hekimin tıbbi faaliyeti sırasında hukuka aykırı yaptığı bir davranış sonucunda üçüncü kişiye veya yakınlarına verdiği zarardan sorumludur ve ödemekle zorunlu kalacağı tazminatı sigorta firmasına ödettirir. Bu sigortada, hekim ile sigortacı arasında bir prim anlaşması yapılmaktadır ve riziko gerçekleştiğinde bu zararı hekim adına sigorta firması üstlenmektedir (Gül-gün, 2011; sf: 172).

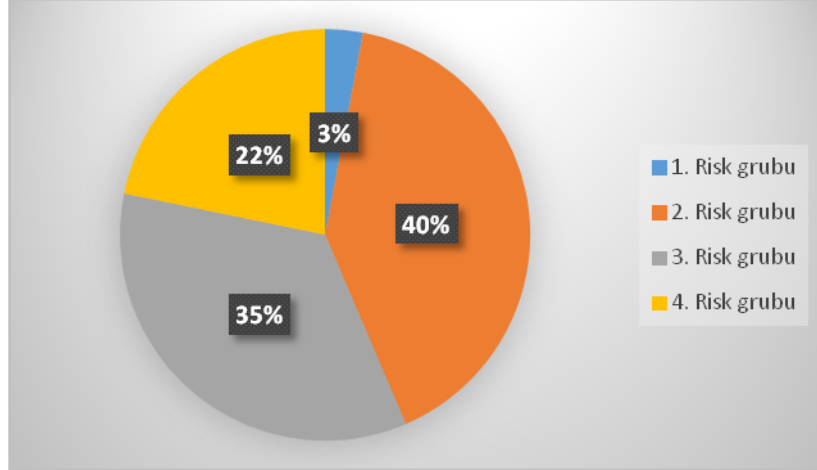
Hekim mesleki sorumluluk sigortası 16.03.2006 tarih 26110 sayılı kanunda genel mesleki sorumluluk sigortası genel şartlarına göre zorunlu değildi. Ancak tıbbi uygulamada yargı makamlarınca hükmedilen tazminat tutarlarının ödenmesinde, bazı zorluklarla karşılaşmaya başlanmıştır. Örneğin, tazminat miktarı yüksek tutarlarda olduğunda kusurlu kişi bu zararı ödeyemeyebiliyordu. Dolayısıyla yasal bir zorunluluk olarak sigorta tıbbi kötü uygulamaya ilişkin sorumluluk sigortası 1219 sayılı Kanun'a 21/1/2010 tarihli ve 5947 sayılı Kanun ile eklenen Ek 12. Maddesi ile zorunlu hale gelmiştir. Bu kanunla, kamu ve özel sağlık kurumlarında ve mesleklerini serbest olarak icra eden hekimlerin sigorta yaptırma zorunlulukları ortaya çıkmıştır (Çağ-layan, 2014: sf 301-305).

21 Temmuz 2010 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren: "Tıbbi Kötü Uygulamaya İlişkin Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortasında, Kurum Katkısına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Tebliğinde" farklı risk gruplarına göre sınıflandırılmış sigorta primlerine ilişkin tarifeler Tablo 1'de sunulduğu gibi yer almaktadır:

Risk Grupları	Prim Tutarı (TL)
I. Grup	150
II. Grup	300
III. Grup	500
IV. Grup	750

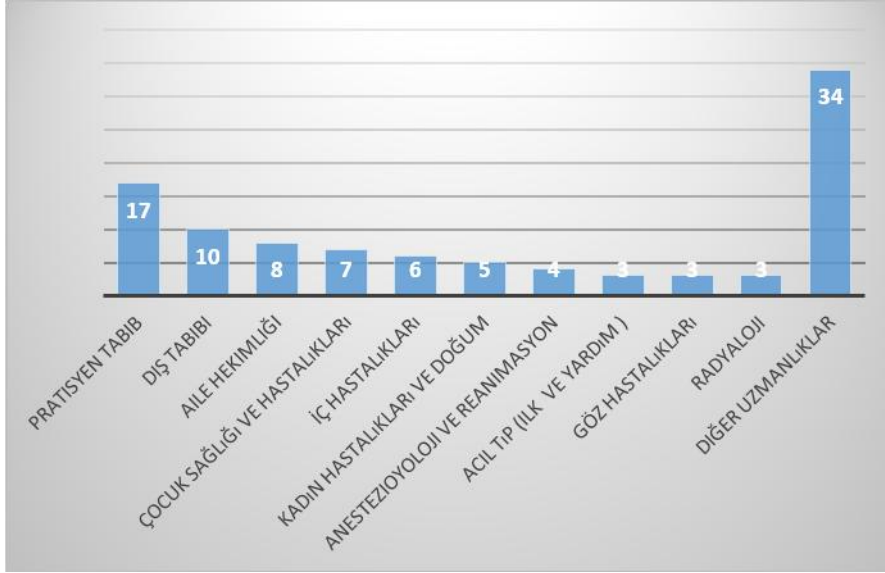
Kaynak: 21 Temmuz 2010 tarihli Resmi Gazete

İlk defa yaptırılan sigortalarda prim miktarları Tablo 1’de yer alan çerçevede uygulanmaktadır. Sigorta Bilgi Merkezinin 2015 Mart ayında yayınladığı raporunda yazılan poliçe miktarlarının risk gruplarına göre dağılımı Şekil 1’de verilmiştir.

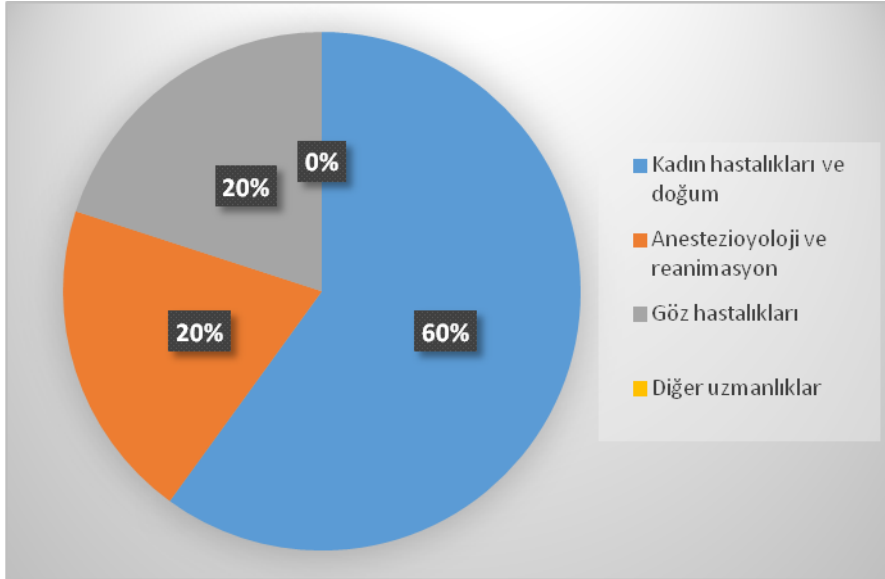

Şekil 1: Yazılan Poliçe Miktarlarının Risk Gruplarına Göre Dağılımı
Kaynak: Sigorta Bilgi Merkezi, Mart 2015 İstatistikleri

Buna göre en çok 2. Risk grubunda en az 1. Risk grubunda poliçe yazıldığı görülmektedir. Yine aynı raporda uzmanlık dallarına göre poliçe miktarlarının yüzdesel dağılımı ve uzmanlık dallarına göre hasar miktarlarının dağılımı bulunmaktadır ve bunlar sırasıyla Şekil 2 ve 3 de verilmiştir.

Şekil 2: Uzmanlık Dallarına Göre Polİçe Miktarlarının Dağılımı
Kaynak: Sigorta Bilgi Merkezi, Mart 2015 İstatistikleri

Şekil 3: Uzmanlık Dallarına Göre Hasar Miktarlarının Dağılımı
Kaynak: Sigorta Bilgi Merkezi, Mart 2015 İstatistikleri

Şekil 2 ve 3 incelendiğinde en çok pratisyen tabiplerde poliçe miktarının fazla olduğu hasar oranında ise kadın hastalıkları ve doğum alanının olduğu görülmektedir.

Türkiye uygulaması genel olarak incelendiğinde: zorunlu sigortanın söz konusu olduğu, kusura dayalı tazmini esas aldığı, ilgili sigorta firmasının meydana gelen zararı karşıladığı görülmektedir (Çapraz, vd, 2012).

3. Ampirik Bulgular

Genellikle gelişmekte olan piyasalarda, sigortacılık sektörü Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) ile paralel bir gelişme göstermektedir. Pradhan vd. (2017) bu konuyu ampirik olarak ele almaktadır. Diğer bir ifadeyle ülkelerde yaşayan bireylerin kişi başına düşen GSYİH düzeyleri yükseldikçe, sigorta sektörüne ayrılan pay da artmaktadır. Sigorta sektöründe üretilen prim sayısı ekonomideki büyümeden daha hızlı bir şekilde artabilmekte, olumsuz ekonomik koşullar oluştuğunda ise daha hızlı küçülebilmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2015 sf:1).

Teknoloji ve bilimin gelişmesi ile birlikte, sağlık sektöründe kullanılan teşhis ve tedavi yöntemleri de gelişmekte ve farklılaşmaktadır. Bu gelişmelerin kapsamlı hale gelmesi aynı zamanda takip edilmesini de zorlaştırmaktadır. Bunlarla birlikte toplumun giderek bilinçlenmesi ve hasta haklarındaki gelişmeler tazminat taleplerini arttırmaktadır. Bu gibi durumlar tıbbi kötü uygulamada zorunlu mesleki sorumluluk sigortasında gerçekleşen prim üretim miktarını etkilemektedir.

Çalışmada, ekonomideki büyümenin ve üretilen prim miktarının gerçekleşen hasar miktarlarını etkileyip etkilemediği ve nasıl etkilediği incelenmektedir. Ekonomik büyüme, prim miktarlarında artışa neden olmakta ve prim miktarlarının artışı ise hekimleri daha yüksek koruma altına alma anlamına gelmektedir. Aynı zamanda yine büyümedeki artış ülkenin teknolojik olarak da ilerlemesi anlamında düşünüldüğünde hastanelere daha yeni alet ve cihazların alındığı anlamına gelebilecektir. Bu doğrultuda çalışmada, tıbbi kötü uygulamaya ilişkin mali sigortanın zorunlu olduğu yıldan günümüze kadar olan tarih aralığı yani 2010:Q3-2016:Q2 dönemi ele alınmıştır. Bu dönemi kapsayan üçer aylık doktorlar adına ödenen hasar miktarları, sigorta şirketlerinin bu alanda ürettikleri prim miktarları ve 1998 yılı fiyatları ile GSYİH verileri kullanılarak, prim üretiminin ve ekonomik büyümenin hasar miktarını nasıl etkilediği incelenecektir. Prim üretimi ve ödenen hasar miktarları verisi Türk Sigorta Birliği⁴nden, GSYİH verisi ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası⁵ Elektronik veri dağıtım merkezinden elde edilmiştir.

Öncelikle çalışmada kullanılan verilerin zaman serisi özellikleri incelenmiştir. Veriler üçer aylık olduğundan mevsimsel etkilerinden Tramo Seats yöntemi ile arındırılmıştır. Daha sonra trend yapısı incelenmiş ve verilerin durağan olup olmadıkları başka bir ifadeyle ortalama ve varyanslarının zaman içinde değişip değişmedikleri Genişletilmiş Dickey ve Fuller (ADF; Dickey ve Fuller, 1979) ile test edilmiştir. Mevsimselliklerinden arındırılmış ve logaritmaları alınmış ödenen hasar miktarı, GSYİH ve prim üretimi için sırasıyla tanımlanan LHASAR, LGSYİH ve LPRİM değişkenlerine ait ADF birim kök test sonuçları Tablo 2 de verilmiştir.

⁴ <http://www.tsb.org.tr/>

⁵ <http://www.tcmb.gov.tr/>

Tablo 2: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

	Düzy		Birinci sıra fark	
	Sabit terimli		Sabit terimli	
	Gecikme uzunluğu ^a	İstatistik	Gecikme uzunluğu ^a	İstatistik
LHASAR	3	-2.613	3	-8.801*
LGSYİH	0	-0.540	1	-5.190*
LPRİM	0	-1.170	0	-3.925*

*** %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı.

^a Gecikme uzunluğu Shwartz Bayesian Krtiteri (SBC) ile belirlenmiştir.

ADF sonuçlarına göre, ödenen hasar miktarı, GSYİH ve prim üretimi serilerinin 0.01 anlamlılık düzeyinde durağan olmadıkları görülmüştür. Dolayısıyla serilerin logaritmik birinci sıra farkları alınarak hasar miktarı için kurulacak regresyon modeli parametreleri En Küçük Kareler Yöntemi ile tahmin edilmiştir. Logaritmik birinci sıra farkları alınan hasar miktarı, GSYİH ve prim üretimi değişkenlerinin kısaltmaları sırasıyla DLHASAR, DLGSYİH ve DLPRİM şeklinde tanımlanmak üzere regresyon sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Ödenen Hasar Miktarının Bağımlı Değişken Olduğu Regresyon Modeli Parametre Tahmin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Katsayılar	t-İstatistikleri	p-değeri
Sabit terim	0.3353	3.3462	0.0038**
DLGSYİH(-2)	-15.1744	-2.0428	0.0569*
DLPRİM(-2)	-4.5103	-9.1063	0.0000**
DLHASAR(-1)	-0.4917	-5.9073	0.0000**
R-Kare:	0.8568	Jarque-Bera	0.2167 (0.651)
F-İstatistiği	33.917 (0.000)	Box_Ljung Q (4)	4.5518 (0.351)

***, ** sırasıyla %10 ve %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı.

Elde edilen sonuçlara göre ekonomideki %1 lik büyüme tıbbi kötü uygulama zorunlu mali sorumluluk sigorta hasar miktarlarını %15.17 oranında azaltmaktadır. Bu azalma 0.10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ancak büyüme hasar miktarını anlık olarak değil altı ay gecikmeli etkilemektedir. Yani ekonomik büyümenin hasar miktarındaki etkisi 6 ay sonra gerçekleşmektedir. Buna ilaveten üretilen prim miktarı yani hekimlerin kendilerini sigortalattıkları prim miktarlarındaki %1’lik bir artış ödenen hasar miktarında yaklaşık %4,51’lük bir azalma meydana getirmektedir. Prim üretimindeki artış da hasar miktarı üzerinde 6 ay sonra

etkili olmaktadır. Ayrıca 3 ay önce ödenen malpraktis miktarlarındaki değişim de ödenecek olan hasar miktarı üzerinde 0.05 anlamlılık düzeyinde etkili olup ödenen hasar miktarını azaltıcı etkiye sahiptir.

Parametreleri tahmin edilen modelde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimi açıklama yüzdesini gösteren R-kare değeri 0.85 dir. Başka bir ifadeyle doktorlar adına ödenen hasar miktarlarındaki farklılaşmanın yaklaşık %85'i GSYİH, prim üretimindeki büyüme ve ödenen hasar miktarı değişimi tarafından açıklanmaktadır. Ayrıca modelin tümünden anlamlılığı testinde kullanılan F istatistiği değeri 33.917 olup ve buna ait olasılık değeri 0.000 dır. Dolayısıyla "model tümüyle anlamsızdır" yokluk hipotezi "model anlamlıdır" alternatifine karşı 0.01 anlamlılık düzeyinde red edilir. Bu da kurulan regresyon modelinin tümüyle anlamlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca genellikle zaman serilerinde karşılaşılan bir sorun olan otokorelasyon sorunu yani modelin artıklarının birbirleriyle ilişki olup olmadığıdır. Bunu kontrol etmek amacıyla Box-Ljung Q istatistiği kullanılmış ve 4. gecikmedeki değeri ve olasılık değeri sırasıyla 4.550 ve 0.351 bulunmuştur. Yani modelin artıklarında dördüncü gecikmede otokorelasyon olmadığını söyleyen sıfır hipotezi 0.05 anlamlılık düzeyinde red edilememiştir. Başka bir ifadeyle artıklarda otokorelasyon sorunu yoktur. Ayrıca model artıklarının normal dağılıma sahip olduğunu iddia eden sıfır hipotezi Jarque Bera testi ile test edilmiş ve buna ait olasılık değeri 0.651 olduğundan sıfır hipotezi 0.05 anlamlılık düzeyinde red edilememiştir. Doktorlar adına ödenen hasar miktarları için kurulan regresyon modeli genel olarak değerlendirildiğinde açıklayıcı değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı, modelin tümüyle anlamlı, R-karenin düşük olmadığı, model artıkları otokorelasyon sorunu içermeyip normal dağılıma uygun olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Yorum

Teknolojideki pozitif ilerlemeler, her alanda olduğu gibi sağlık alanı ve sağlık politikalarında da pozitif gelişmelere neden olmaktadır. Bir ülkenin teknolojik gelişmelerden yararlanabiliyor olması ekonomik büyüme ile orantılıdır. Ekonomik büyüme tıbbi teknolojinin de kullanımını sağlamakta, bunun ise hem pozitif hem de negatif etkisi olabilmektedir. Hekimler daha doğru teşhisler koyup tedavilerini en iyi şekilde yapabilmekte iken tam tersi olarak teknolojiyi kullanmada oluşturacakları hata hasarlara da neden olabilecektir. Hekim hatalarından doğabilecek olumsuzluklar ve beraberinde meydana gelen hekimlere yönelik tazminat talepleri miktarındaki artış, sorumluluk hukuku ile hekim hukuki sorumluluğunda meydana gelen gelişmeler, hekim mesleki sorumluluk sigortasına doğan ihtiyacı artırmıştır. Bu çalışmada sorumluluk hukuku ile tıbbi kötü uygulamaya ilişkin mesleki sorumluluk sigorta ilişkisi ele alınmıştır. Ayrıca 2010:Q3-2016:Q2 yılları arasında üçer aylık verilerle yapılan ekonometrik analiz sonucunda, ekonomik büyümenin hasar miktarı üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğu bulunmuş yani ekonomik gelişmenin hekim hasar miktarlarını azalttığı yönünde kanıtlar elde edilmiştir. Buna ilaveten tıbbi kötü uygulamaya ilişkin zorunlu mesleki sorumluluk sigorta prim üretimindeki artışın da hasar miktarını azaltıcı bir etkisi olduğu gözlenmiştir. Başka bir ifadeyle, hekimler olası rizikolar için kendilerini sigortalatmaları yapabilecekleri hasar oranını azaltmaktadır. Kurulan ekonometrik modelde açıklayıcı değişken olarak alınan bir dönem önceki hasar miktarları da istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Malpraktis ödemelerinin artması

hekimlerin daha sonraki dönemlerdeki malpraktis miktarlarını azaltmaktadır. Ekonomideki büyümenin ve sigorta primlerindeki artışın ödenen malpraktis miktarlarını azaltıyor bulgusu tıbbi kötü uygulamaya ilişkin mesleki sorumluluk sigortası alanında geliştirilecek politika önerilerine ışık tutacaktır.

Kaynaklar

- Antalya, G. (2008). Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler, *Marmara Ün. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(4), 63-83
- Baicker, K., Chandra, A. (2005). The Effect of Malpractice Liability on the Delivery of Health Care, *Forum for Health Economics ve Policy*, 8(4), 1-29
- Çağlayan, R. (2014). *Sağlık Hizmetlerinde İdari Sorumluluk. Uluslararası Sağlık Hukuku Sempozyumu*, Prof. Dr. Kemal Şenocak, Prof. Dr. Mathias Rohe, Dr. Ali Yarayan (Ed), No:2, Malatya, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Çapraz N., Tapan B., Dikmen C. (2012). Tıbbi Kötü Uygulamaya İlişkin Zorunlu Mali Sorumluluk Sigortasının Ülkeler Bazında Uygulama İlkeleri ve Türkiye Uygulaması, *10. Sağlık Kuruluşları Yönetimi Kongresi*, 24-27 Mayıs 2012, Mardin.
- Çekici M., E., İnal M., N. (2013). Türk Sigorta Sektörünün Direkt Prim Üretimi İle GSYİH'ya Etkisi. *Journal of Insurance Research / Sigorta Arastirmalari Dergisi*,10, 27-37.
- Dickey. D., Fuller. W.(1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*. 74, 427-431.
- Duru, N. (2006). Mesleki Sorumluluk Sigortalarından Hekim Mesleki Sorumluluğunun Türkiye'deki ve AB'deki Uygulamalarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) T.C. Marmara Üniversitesi, Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü Sigortacılık Ana Bilim Dalı.
- Duysak, M. (2009). Hekimin Tıbbi Uygulama Hatalarından Doğan Cezai Sorumluluğu, *Ankara Barosu Hukuk Gündemi Dergisi*, 3(5), 25-38.
- Erer, S. (2010). Sağlık Hizmetlerinde Sorumluluğun Paylaşılması, *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*,36 (1), 33-38
- Gülgün, S. (2011). Hekimlerin Hukuki (Tazminat) Sorumluluğunun Kaynakları ve Mesleki Sorumluluk Sigortası, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Hazine Müstesarlığı (2015). Sigortacılık ve BES Faaliyet Raporu, Hazine Müstesarlığı Özet Bilgi
- Heaton, P. (2015). How Does Tort Law Affect Consumer Auto Insurance Costs?, *The Journal of Risk and Insurance*. 84 (2), 691–715.
- Jacobson P. (2004). *Medical Liability and the Culture of Technology*, United States of America, Cambridge University Press
- Kim H., Y., Lee J. (2015). Effects of Health Information Technology on Malpractice Insurance Premiums, *Healthcare Informatics Research*, DOI: 10.4258/hir.2015.21.2.118
- Krugman, P., Wells R. (2017). *Essentials of Economics*, New York, USA, Macmillan Learning (4. Baskı)

- Pradhan, R. P., Mak B. Arvin, S. B., Sara E. Bennett ., Hall, J. H., (2017). Insurance-growth nexus and Macroeconomic Determinants: Evidence from Middle-Income Countries, *Empirical Economics*, 52, 1337-1366.
- Sigorta Bilgi Merkezi (2015), HATMER (Sigorta Hasar Takip ve Gözetim Merkezi), İstatistik Raporu, Mart 2015
- Şenocak, Z. (1998). *Özel Hukukta Hekimin Sorumluluğu*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Turgaz, G. (2007). Sağlık Sektöründe Mesleki Sorumluluk. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hastane ve Sağlık Kuruluşlarında Yönetim Bilim Dalı.
- Yalçıntepe, N. (2011). Hekim Mesleki Sorumluluk Sigortası,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Özel Hukuk Programı.
- Yavuz, C. (2008). Türk Borçlar Kanunu Tasarısına Göre Kusursuz Sorumluluk Halleri ve İlkeleri. *Marmara Üniversitesi e-dergi*, 14(4), 2

**FACTORS AFFECTING MARITAL QUALITY AND ITS DETERMINANTS:
ADANA/TURKEY FIELDWORK***

Hasan Altan ÇABUK¹
Ebru ÖZGÜR GÜLER²
Sibel ÖRK ÖZEL³

ABSTRACT

Marital Problems Questionnaire (MPQ) is used to measure the marital quality and it especially focuses on four dimensions which are full marriage harmony, the number and frequency of marital conflict on certain issues, divorce risk, and marital satisfaction and instability. The purpose of this study is to explore MPQ and examine the reliability and validity of Dyadic Adjustment Scale (DAS), which measures full marriage harmony, for Adana. The study also focuses on determining important demographic characteristics affecting marital satisfaction, which is again measured with MPQ. For this purpose, a sample of 319 residents that are married and living in Adana is used. Factor analysis and Cronbach's alpha coefficient are used to examine validity and reliability of DAS for the sample chosen. Using ANOVA and t-tests, significant differences for marital satisfaction are revealed for demographic characteristics.

Keywords: Marital Problems Questionnaire, Factor analysis, Validity and reliability

**EVLİLİK KALİTESİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER VE BİLEŞENLERİNİN
ANALİZİ: ADANA İLİ ÖRNEĞİ***

ÖZ

Evlilik Problemleri Anketi (EPA) evlilik kalitesini ölçmek için kullanılan ve tam evlilik uyumu, belirli konulardaki evlilik çatışmalarının sayısı ve sıklığı, boşanma riski ve evlilik tatmini ve değişkenliği üzerine yoğunlaşan bir ölçektir. Bu çalışmanın amacı Adana için EPA'yı özetlemek ve tam evlilik uyumunu ölçen Evlilik Uyum Ölçeğinin (EUÖ) güvenilirlik ve geçerliliğini incelemektir. Çalışmada ayrıca yine EPA ile ölçülen evlilik tatminini etkileyen önemli demografik özelliklerin belirlenmesi üzerine odaklanılmıştır. Bu amaçla Adana ilinde yaşayan ve evli olan 319 kişiden oluşan bir örneklem kullanılmıştır. Faktör analizi ve Cronbach alfa katsayısı kullanılarak EUÖ'nin

¹ Prof. Dr., Çukurova University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics, haltan@cu.edu.tr

² Doç. Dr., Çukurova University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics, ozgurebru@cu.edu.tr

³ Arş. Gör., Çukurova University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics, sork@cu.edu.tr

* Bu çalışma Çukurova Üniversitesi İİBF2013BAP5 numaralı Bilimsel Araştırma Projesi ve TÜBİTAK BİDEB 2211-Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı kapsamında desteklenmiştir.

* This research is funded by Çukurova University Research Project İİBF2013BAP5 and TÜBİTAK BİDEB within the scope of 2211-A General Domestic PhD Scholarship
Araştırma, Gönderim Tarihi: 31.07.2017 Kabul Tarihi: 17.10.2017

geçerliliği ve güvenilirliği seçilen örneklem aracılığıyla incelenmiştir. ANOVA ve t-testleri kullanılarak demografik özelliklere göre evlilik tatmini için anlamlı farklar belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evlilik Problemleri Ölçeği, Faktör analizi, Geçerlilik ve güvenilirlik

Introduction

This study examines marital satisfaction and factors affecting it. A word meaning of marital satisfaction is to be glad of spouse's marriage. On the one hand, some researchers interpret that marital satisfaction and marital happiness are synonyms (Douglass and Douglass, 1995). On the other hand, some researchers express that marital happiness is an indicator of marital satisfaction (Booth et al., 1984). Actually, terms such as marital satisfaction, marital adjustment and marital happiness affect marital quality and they are related to each other (Spanier and Lewis, 1980). In this study we focus on marriage and marriage related terms. Not only psychologists, but also other scientists such as Cherlin (1992), Previti and Amato (2003), Glenn (1991), Rauer and Volling (2013) studied marriage.

In this paper we examine full marriage harmony, marriage conflicts, marital satisfaction and instability, and divorce risk. For this purpose, a sample of 319 married people living in Adana is examined.

The organization of the paper is as follows: A literature review is given in the second section. The third section explains data and methodology used in the paper. Findings are given in the fourth section. Finally, section five concludes the paper.

1. Literature

Orden and Bradburn (1968) examined dimensions of marital happiness. They used Marriage Adjustment Balance Scale (MABS) and found that MABS is positively related with marital happiness.

Hicks and Platt (1970) reviewed papers about marital happiness and stability in the decade of sixties. Based on the literature, they provided some suggestions for future research.

Kimmel and Van Der Veen (1974) performed Locke marital adjustment questionnaire for 149 wives and 157 husbands. They performed factor analysis to reveal underlying dimensions of distinct components of marital adjustment for husbands and wives.

Glenn and Weaver (1978) investigated marital happiness of white males and females at the ages 18 through 59. On the contrary to former papers, they acquired that socioeconomic status is not an important factor affecting marital happiness.

Glenn and McLanahan (1982) investigated effects of the presence of children on their parents' marital happiness on the basis of sex, race, level of education, religious preference, and employment status and stated the ideal number of children for a family.

Norton (1983) presented Quality Marriage Index (QMI) using Spanier's Dyadic Adjustment Scale (DAS) and improving some criterion. Index was constructed using data from 430 people across four states and the study showed several advantages of the QMI.

Douglass and Douglass (1995) described the Marital Problems Questionnaire (MPQ), which provides behavioral information about overall marital adjustment, specific conflict areas, and divorce risk. In their study, the questionnaire is applied on 350 couples. The results suggest that the MPQ is suitable for assessing marital problems in both clinical and research setting.

Gottman et al. (1998) investigated marital happiness of 130 newlywed couples. The study examined the effect of anger as a dangerous emotion, active listening, negative affect reciprocity, negative start-up by the wife, de-escalation, positive affect models, and physiological soothing of the male on divorce and marital stability.

Bachand and Caron (2001) examined marital happiness of 15 heterosexual couples who married at least for 35 years. Friendship, love, and similar interest were being determined significant factors affecting marital happiness.

Gottman and Notarius (2002) showed the advances made in the 20th century about marriage studies. Some subjects such as variable role of woman in American families at 1980s and 1990s, relationship with close relative, cultural variations at marriages were emphasized in the study.

Çelik (2006) developed a measurement tool to measure marital satisfaction of married people and acquired results that support validity of his scale.

Kamp Dush, Taylor, Kroeger (2008) conducted a latent class analysis to test for distinct marital happiness trajectories using data from six waves of the Study of Marital Instability over the Life Course. They found three distinct marital happiness trajectories: low, middle, and high happiness. Initial levels of life happiness were strongly associated with membership in the marital happiness trajectories and with various demographic and attitude-related control variables. Respondents in both the high and middle marital happiness trajectories also experienced a decline in depressive symptoms across time.

Şendil and Korkut (2008) examined significant differences of dyadic adjustment and marital conflict scores for demographic variables such as marriage style, duration of marriage, gender, number of children, education, and economic status. Their sample consists of 112 women and 59 men and the participants were administered for the Dyadic Adjustment Scale, Marital Conflict Questionnaire and Personal Information Form. Results indicated that individuals who preferred arranged marriage have low dyadic adjustment scores in comparison with those who had chosen their partners themselves. They also found that individuals with lower education and economic status tend to have lower dyadic adjustment scores. In addition to that, their study revealed that an increase in marital conflict score and the number of children causes lower dyadic adjustment scores.

Cohen, Geron and Farchi (2009) examined the relationship between marital quality and global well-being among husbands and wives in enduring marriages in Israel using fifty one couples married for at least 40 years. The findings indicated while the husbands' marital satisfaction depend largely on the content of the marital relationship and not related to their general well-being, the wives' marital satisfaction was affected by both the content of their marriage and their global well-being.

Corra, Carter, Carter, Knox (2009) used data from the 1973-2006 General Social Survey to assess the interactive impact of race and gender on marital happiness over time. Findings indicated independent and significant effects for both variables, with Whites and husbands report the highest levels of marital happiness whereas Blacks and wives report the lowest.

Waite, Luo and Lewin (2009) examined the consequences for Psychological well-being of marital stability and change over the five year period between the two waves of the National Survey of Families and Households. They developed and tested four hypotheses. Firstly; those who divorce or separate experience declines in psychological well-being compared to those who remain married. Secondly; among those unhappy with their marriage, those who divorce or separate see improvements in psychological well-being, especially if they remarry, compared to those who remain married to the same person. Thirdly; psychological well-being declines in the first year or two following the end of the marriage and then improves to previous levels. And eventually; women experience greater improvements in psychological well-being from leaving an unhappy marriage than do men. They found strong and consistent support only for the first hypothesis.

Cohen, Geron and Farchi (2010) investigated marital quality of enduring marriages of 51 Israeli couples married for at least 40 years. Three types of enduring marriages were found: vitalized, satisfactory, and conflictual. Vitalized marriages were characterized by high scores on both the intrinsic (e.g., mutual acceptance, communication, conflict resolution) and extrinsic (e.g., financial management, relations with relatives and friends) aspects of marriage. Satisfactory marriages were characterized by lower scores on the intrinsic aspects of marriage. Satisfactory marriages were characterized by difficulties in both aspects.

Lee and Oh (2012) examined marital satisfaction among adults with disabilities in South Korea using 507 women and 521 men. The study revealed that happy marriage depends household income, aid to housework and quality of family relations. Furthermore the study revealed interesting gender differences. For female respondents, structural factors that are household income, housework, quality of family relations, and younger age at marriage were significant. For male respondents, structural factors that are their health, activities, and quality of life were significant.

Tutarel Kışlak and Göztepe (2012) searched the relation among demographic variables, expressed emotion, depression, empathy, and the marital adjustment. In accordance with that aim, Marital Adjustment Scale, Level of Expressed Emotion Scale, Beck Depression Inventory and Empathetic Tendency Scale were applied to 102 women and 65 men. Level of Expressed Emotion Scale's Emotional Response Subscale was determined as the variable, predicting marital adjustment. It was found out that the scores of Tolerance/Expectance and Emotional Reaction Subscales, as well as the scores of Depression differed between two groups with a high and low level of marital adjustment. The significance of findings on expressed emotion of married couples increases, since the research was not conducted by using a clinical sample.

Liu and Stainback (2013) investigated role of gender at marriage. Findings were consistent with social desirability theory.

Rauer and Volling (2013) utilized observational and self-report data from 57 happily married couples to explore assumptions regarding marital happiness.

Suggesting that happily married couples are not a homogeneous group, cluster analyses revealed the existence of three types of couples based on their observed behaviors in a problem solving task: mutually engaged couples, mutually supportive couples, and wife compensation couples. Although couples in all three clusters were equally happy with and committed to their marriages, these clusters were differentially associated with spouses' evaluations of their marriage. Spouses in the mutually supportive cluster reported greater intimacy and maintenance and less conflict and ambivalence, although this was more consistently the case in comparison to the wife compensation cluster, as opposed to the mutually engaged cluster.

Carr, Freedman, Cornman and Schwarz (2014) examined the relationship between happy marriage and happy life. For this purpose, they analyzed men and women in their later lives. They found that gender has no significant effect on marital satisfaction while life satisfaction is related with marital satisfaction.

Elmslie and Tebaldi (2014) investigated the determinants of marital happiness. They found that while infidelity has similar effects for both sexes, women have a detectable preference for a traditional division of labour within the household. In addition, social class, religion, age, children and income have differential effects between men and women. In particular, they found diminishing returns from household income for women and satiation for men.

Yalçın (2014) examined the relationship between marital harmony and sociodemographic characteristics of women. She found that marital satisfaction has a significant relationship with age while it's not related with family type and number of children.

Following this literature, we use MPQ and examine the reliability and validity of DAS, which measures full marriage harmony, for Adana. The study also focuses on determining important demographic characteristics affecting marital satisfaction, which is again measured with MPQ. As far as authors' knowledge, this is the first study exploring MPQ for Adana.

2. Instruments and Data

2.1. Instruments

The marriage quality is affected by concepts such as marriage satisfaction, marriage harmony and marriage happiness. Due to expressions of these components, MPQ is a common measure to assess the marriage quality. MPQ focuses in particular on four dimensions described below.

The first dimension is the overall full marriage harmony. Douglass and Douglass (1995) recommend using either the 15-item Marital Adjustment Test by Locke and Wallace (1959) or the 32-item DAS by Spanier (1976) to measure full marriage harmony. Due to cultural differences, we use 27-items out of 32 of DAS, which are measured on a 5 or 6 point Likert scale. For these items, higher scores represent better full marriage harmony.

The second dimension is the number and relative frequency of specific marital conflicts. The most common method of assessing these conflicts is by simply asking to specify their marital problems. This 6 point Likert scale consist of one question, which

is “how often do you fall into disagreement with your partner in your marriage” developed by Schumm et al (1986). The lower the score the better the respondent’s marital conflicts. In addition to this question, for respondents who come through dissidence at times, subjects cause dissidences are being asked.

The third dimension is the divorce risk. Douglass and Douglass (1995) recommend using the Marital Status Inventory (MSI) by Weiss and Cerreto (1980) for evaluating divorce risk. MSI is a self-report questionnaire that assesses the likelihood of marriage dissolution. Original MSI consists of 14 true/false questions that explore thoughts and behaviors which represent progressive steps toward divorce. The inventory is based on the idea that marriage dissolution is often represented by a series of discrete acts. The questions represent a continuum with occasional thoughts about divorce on one end and filing for divorce on the other. The items are answered with regard to the marriage at this point in time. Again due to cultural differences, we use 12 questions out of original 14.

Finally, a fourth dimension is a subjective evaluation of the individual’s marital satisfaction and marital instability. A frequently used method of obtaining such information is to ask respondents to rate their overall marital satisfaction on a scale that typically ranges from very unhappy to very happy. In this study, we use the scale developed Glenn (1991), Heaton and Albrecht (1991), Sutor (1991). Respondents marked the ruler given in Figure 1 according to their marital satisfaction when all factors in their marriage are considered.

Figure 1. Marital satisfaction scale

2.2. Data

We conduct a pilot study on 100 married people living in Adana. According to feedbacks of respondents, the original questionnaire is modified and its final form is obtained. Then the questionnaire is applied on 319 married people living in four large counties in Adana. These counties and their populations are given below.

- Seyhan : 771 947
- Yüreğir : 421 455
- Çukurova : 346 505
- Sarıçam : 138 139

The population of Adana is 2 149 260 while these four counties account 78.08% of Adana’s total population. Number of respondents of each county is computed proportional to county populations given above. We also account the gender distribution so that the gender distribution of selected samples for each county is same as the original distribution of the county.

3. Findings

We provide the findings of the study in this section. Table 1 summarizes demographic characteristics of 319 participants. According to Table 1, 53.3% of participants are female and 46.7% are male. The total marriage duration of participants is grouped into 10 years of intervals and a great majority of participants has a marriage duration between 11 and 20 years (%31), which is followed by 0 to 10 years (%23.5). According to Table 1, approximately half of the participants have 2 or fewer children while 43.3% have between 3 and 5 children. Around 30% of participants have an age between 31 and 40, which is followed by the age group between 41 and 50 (26.6%). When we examine the monthly household income, we observe that 37% of participants have an income between 1,001 and 2,000 TL, which is followed by 801 and 1,000 TL (32%).

Table.1 Frequency distribution of demographic characteristics

Gender	Frequency	Percent
Female	170	53.3
Male	149	46.7
Total Marriage Duration (years)	Frequency	Percent
0-10	75	23.5
11-20	99	31.0
21-30	61	19.1
31-40	61	19.1
41-51	23	7.2
Number of Children	Frequency	Percent
0-2	156	48.9
3-5	138	43.3
6-10	25	7.8
Age	Frequency	Percent
<=30	52	16.3
31-40	95	29.8
41-50	85	26.6
51-60	51	16.0
>=61	36	11.3
Household Income (Monthly, TL)	Frequency	Percent
No answer	12	3.8
<=800	48	15.0
801-1000	102	32.0
1001-2000	118	37.0
>=2001	39	12.2

After summarized the demographics, we applied factor analysis and computed Cronbach's alpha to DAS to examine its validity and reliability in Adana. As it's mentioned before, DAS is used to assess full marriage harmony. During the pilot study, we found that 5 of the 32 items of DAS are not meaningful to Turkish society because of some differences arises from traditional, cultural, and living conditions. Eventually, we use 27 terms of DAS in this study. We check the assumptions of factor analysis by investigating correlation matrix, Kaiser, Meyer, Olkin (KMO) criteria, Measures of Sampling Adequacy (MSA), and Bartlett's test of sphericity. After examining these criteria, we found that the data is suitable for factor analysis. We report some of these criteria, along with the eigenvalues and proportion of explained variance extracted with principal components analysis and rotated with Varimax in Table 2. Rotated factor loadings are not reported here to save space but they are available from authors upon request.

Table 2. Factor analysis for DAS

Component	Eigenvalue	Proportion of Explained Variance (%)	Cumulative Proportion of Explained Variance (%)
1	5.554	20.571	20.571
2	2.910	10.779	31.350
3	2.859	10.589	41.939
4	2.641	9.783	51.722
5	1.966	7.283	59.005
6	1.786	6.616	65.621
KMO = 0.931			
Bartlett's test of sphericity: $\chi^2 = 4705.74$, p-value = 0.000			

According to Table 2, the cumulative proportion of variance explained by the six components is 65.621%. The first principal component accounts 20.571% of the total variance. When we examine the rotated factor loadings, we observe that the first component is highly loaded on items which are about full marriage harmony, such as controlling family budget, assessment leisure, showing love each other, relationships with friends, idea of life, relationships with relative, common goals, spending time together, taking important decisions and decisions about children. Therefore, this component is named as "*General Harmony*".

The second principal component explains 10.779% of the total variance. According to rotated factor loadings, this component is related with items like sharing spouse's secrets with each other, frequency of showing love to each other. Hence, it is named as "*Trust*".

The third principal component accounts 10.589% percent of total variance and it is highly loaded on items like frequency of regret from their marriage and worried thoughts about their relationships' future. According to this, we call this factor as "*Questioning the Marriage*".

The fourth principal component has a variance explanation percentage of 9.783%. When we examine rotated factor loadings, we observe that this component is related with the items like sharing ideas, able to make something together, common carrier plans and it is named as “*Sharing*”.

The fifth principal component accounts 7.283% of the total variance and is related with the items like leaving home after an argument, the frequency of considering divorce and it is named “*Conflicts*”.

The last principal component accounts 6.616% of the total variance and it is related with the items about religious subjects and commitment to traditions. Therefore, it is named “*Conservatism*”.

Once we obtain components, we compute the reliability coefficients of each component along with the reliability of the general scale. These statistics are reported in Table 3. According to Table 3, the reliability of components varies between 0.654 and 0.913, while the reliability of DAS scale is 0.891. According to factor and reliability analysis, we found that DAS scale is valid and reliable for people living in Adana.

Table 3. Reliability analysis for DAS and its components

Component	Cronbach's alpha
General Harmony (10 items)	0.913
Trust (4 items)	0.761
Questioning the Marriage (4 items)	0.835
Sharing (4 items)	0.789
Conflicts (3 items)	0.654
Conservatism (2 items)	0.658
DAS (The complete scale – 27 items)	0.891

Second important sub-title of MPQ is the marriage conflicts and it measures the frequency and source of differences of opinion in the marriage. The frequency of dissidences and their sources are reported in Tables 4 and 5, respectively. According to Table 4, most of the participants (39.2%) report that they never fall into disagreement with their spouse while this is followed by seldom (%31.7), and rarely (%13.8).

Table 4. Frequency of dissidences with spouse

Respond	Frequency	Percent
Never	125	39.2
Almost never	4	1.3
Rarely	44	13.8
Seldom	101	31.7
Often	28	8.8
Always	17	5.3

Among 319 respondents, 194 report that they have some disagreement with their spouses at times. The sources of disagreements along with the frequency of dissidences reported in Table 5.

Table 5. The source of dissidences according to the frequency of dissidence

Source	Frequency				
	Almost never	Rarely	Seldom	Often	Always
Partner's family	0 (0.0%)	7 (15.9%)	19 (18.8%)	4 (14.3%)	5 (29.4%)
Partner's friends	0 (0.0%)	4 (9.1%)	7 (6.9%)	4 (14.3%)	2 (11.8%)
Children	3 (75%)	18 (40.9%)	41 (40.6%)	5 (17.9%)	4 (23.5%)
Investment and Purchasing Decisions	1 (25%)	10 (22.7%)	20 (19.8%)	10 (35.7%)	5 (29.4%)
Every Subject	0 (0.0%)	0 (0.0%)	4 (4%)	7 (25%)	4 (23.5%)
Financial	0 (0.0%)	3 (6.8%)	4 (4%)	2 (7.1%)	1 (5.9%)
Other*	0 (0.0%)	5 (11.4%)	7 (6.9%)	3 (10.7%)	2 (11.8%)

* My partner is stubborn, selfish, jealous, irrelevant, and he/she doesn't allow me to work, and interferes my political view, TV programs I watch, and my pleasures.

Third important sub-title of MPQ is the divorce risk. For this part, 12 expressions about the divorce are asked to participants and their responds are coded "0" for false and "1" for true. Then we find the total score of each participant and summarize them in Table 6. Note that the divorce risk of a participant increases with the divorce score. It's seen from Table 6 that the divorce score of participants are generally around zero.

Table 6. Divorce risk of participants

Divorce Score	Frequency	Percent
0	285	89.3
1	6	1.9
2	4	1.3
3	6	1.9
4	2	0.6
5	9	2.8
6	5	1.6
10	1	0.3
12	1	0.3

Finally, we investigate the marital satisfaction of participants. This is measured with the last item of MPQ. Marital satisfaction scores are between 0 and 20, while 0 represents a very unhappy marriage and 20 represents a very happy marriage. Then we test the mean differences of marital satisfaction for demographic characteristics like gender, number of children, total marriage duration, age, and household income with ANOVA or t-tests. Results are reported in Table 7.

Table 7. ANOVA and t-tests for marital satisfaction

Gender	Mean	Test statistic (p value)	
Female	13.31	2.417 (0.016*)	
Male	14.73		
Number of Children	Mean	Test statistic (p value)	Post hoc test
0-2	14.33	2.414 (0.091)	-
3-5	13.96		
6-10	11.80		
Total Marriage Duration (Years)	Mean	Test statistic (p value)	Post hoc test
0-10 (1)	15.39	2.950 (0.020*)	(1) > (3) (1) > (4) (2) > (3)
11-20 (2)	14.13		
21-30 (3)	12.38		
31-40 (4)	13.41		
41-51 (5)	14.39		
Age	Mean	Test statistic (p value)	Post hoc test
<=30	15.13	1.403 (0.233)	-
31-40	14.29		
41-50	13.67		
51-60	12.78		
>=61	13.83		
Monthly Household Income (TL)	Mean	Test statistic (p value)	Post hoc test
<=800 TL (1)	12.13	2.863 (0.037*)	(1) < (2)
801-1000 TL (2)	14.73		
1001-2000 TL (3)	14.06		
>=2001 TL (4)	14.74		

*: Significant difference at 5% significance level.

According to Table 7, we found that number of children and age has no significant effect on marital satisfaction at 5% significance level. However, gender, total marriage duration, and monthly household income have a significant effect on marital satisfaction at 5% significance level.

When we analyze the findings for gender, we found that males have higher satisfaction than females at 5% significance level. Results for the total marriage years suggest that in general, as the total marriage duration increases, the marital satisfaction decreases. For the household income, we found that marital satisfaction average of the group whose income is less than 800 TL is significantly lower than the 801 – 1000 TL group.

Conclusion

The purpose of this study was to explore Marital Problems Questionnaire (MPQ) and examine the reliability and validity of Dyadic Adjustment Scale (DAS), which measures full marriage harmony, for Adana. The study also focused on determining important demographic characteristics affecting marital satisfaction, which is again measured with MPQ. For this purpose, a sample of 319 residents that are married and living in Adana was used. Factor analysis and Cronbach's alpha coefficient revealed that DAS is valid and reliable for Adana. Using ANOVA and t-tests, we found significant differences for marital satisfaction according to gender, total marriage duration, and household income while number of children and age has no significant effect on marital satisfaction.

References

- Bachand, L. L., & Caron, S. L. (2001). Ties That Bind: A Qualitative Study of Happy Long-Term Marriages. *Contemporary Family Therapy*, 23(1), 105-121.
- Booth, A., Johnson, D. R., White, L., & Edwards, J. N. (1984). Women, Outside Employment, and Marital Instability. *American Journal of Sociology*, Vol. 90, No. 3, 567-583.
- Carr, D., Freedman, V. A., Cornman, J. C., & Schwarz, N. (2014). Happy Marriage, Happy Life? Marital Quality and Subjective Well-being in Later Life. *Journal of Marriage and Family*, 75(5), 930-948.
- Cherlin, A. J. (1992). *Marriage, Divorce, Remarriage*. Cambridge, MA. Harvard University Press.
- Cohen, O., Geron, Y., & Farchi, A. (2009). Marital Quality and Global Well-Being among Older Adult Israeli Couples in Enduring Marriages. *The American Journal of Family Therapy*, 37(4), 299-317.
- Cohen, O., Geron, Y., & Farchi, A. (2010). A Typology of Marital Quality of Enduring Marriages in Israel. *Journal of Family Issues*, 31(6), 727-747.
- Corra, M., Carter, S. K., Carter, J. S., & Knox, D. (2009). Trend in Marital Happiness by Gender and Race, 1973 to 2006. *Journal of Family Issues*, Vol. 30, No. 10, 1379-1404.
- Çelik, M. (2006). *Evlilik Doyum Ölçeği Geliştirme Çalışması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Douglass, F. M., & Douglass, R. (1995). The Marital Problems Questionnaire (MPQ): A Short Screening Instrument for Marital Therapy. *Family Relations*, Vol. 44, No. 3, 238-244.

- Elmslie, B. T., & Tebaldi, E. (2014). The Determinants of Marital Happiness. *Applied Economics*, 46(28), 3452-3462.
- Glenn, N. D. (1991). The Recent Trend in Marital Success in the United States. *Journal of Marriage and Family*, 53, 261-270.
- Glenn, N. D., & McLanahan, S. (1982). Children and Marital Happiness: A Further Specification of the Relationship. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 44, No. 1, 63-72.
- Glenn, N. D., & Weaver, C. N. (1978). A Multivariate, Multisurvey Study of Marital Happiness. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 40, No. 2, 269-282.
- Gottman, J. M., Coan, J., Carrere, S., & Swanson, C. (1998). Predicting Marital Happiness and Stability from Newlywed Interactions. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 60, No. 1, 5-22.
- Gottman, J. M., & Notarius, C. I. (2002). Marital Research in the 20th Century and a Research Agenda for the 21st Century. *Family Process*, Vol. 41, No. 2, 159-197.
- Heaton, T. B., & Albrecht, S. L. (1991). Stable Unhappy Marriages. *Journal of Marriage and Family*, 53(3), 747-758.
- Hicks, M. W., & Platt, M. (1970). Marital Happiness and Stability: A Review of the Research in the Sixties. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 32, No. 4, 553-574.
- Kimmel, D., & Van Der Venn, F. (1974). Factors of Marital Adjustment in Locke's Marital Adjustment Test. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 36, No. 1, 57-63.
- Kamp Dush, C. M., Taylor, M. G., & Kroeger, R. A. (2008). Marital Happiness and Psychological Well-Being across the Life Course. *Family Relations*, Vol. 57, 211-226.
- Lee, E. O., & Oh, H. (2012). Marital Satisfaction among Adults with Disabilities in South Korea. *Journal of Disabilities Policy Studies*, 23(4), 215-224.
- Liu, M., & Stainback, K. (2013). Interviewer Gender Effects on Survey Responses to Marriage-Related Questions. *Public Opinion Quarterly*, Vol. 77, No. 2, 606-618.
- Locke, H. J., & Wallace, K. M. (1959). Short marital adjustment and prediction tests: Their reliability and validity. *Marriage and Family Living*, 21, 251-255.
- Norton, R. (1983). Measuring Marital Quality: A Critical Look at the Dependent Variable. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 45, No. 1, 141-151.
- Orden, S. R., & Bradburn, N. M. (1968). Dimensions of Marriage Happiness. *American Journal of Sociology*, Vol. 73, No. 6, 715-731.
- Previti, D., & Amato, P. R. (2003). Why Stay Married? Rewards, Barriers and Marital Instability. *Journal of Marriage and Family*, 65, 561-572.
- Rauer, A., & Volling, B. (2013). More Than One Way to be Happy: A Typology of Marital Happiness. *Family Process*, 52(3), 519-534.
- Schumm, W., Paff-Bergen, L., Hatch, R., Obiorah, F., Copeland, J., Meens, L., & Bugaighis, M. (1986). Concurrent and Discriminant Validity of the Kansas Marital Satisfaction Scale. *Journal of Marriage and Family*, 48(2), 381-387. doi:10.2307/352405

- Spanier, G. B. (1976). Measuring Dyadic Adjustment: New Scales for Assessing the Quality of Marriage and Similar Dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 38, 15-28.
- Spanier, G. B., & Lewis, R. A. (1980). Marital Quality: A Review of the Seventies. *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 42, No. 4, 825-839.
- Suitor, J. J. (1991). Marital Quality and Satisfaction with The Division of Household Labor Across The Family Life Cycle. *Journal of Marriage and Family*, 53, 221-230.
- Şendil, G., & Korkut, Y. (2008). Evli Çiftlerdeki Çift Uyumu ve Evlilik Çatışmasının Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 28(1), 15-34.
- Tutarel Kışlak, Ş., & Göztepe, I. (2012). Duygu Dışavurumu, Empati, Depresyon ve Evlilik Uyumu Arasındaki İlişkiler. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 27-46.
- Waite, L. J., Luo, Y., & Lewin, A. C. (2009). Marital Happiness and Marital Stability: Consequences for Psychological Well-Being. *Social Science Research*, Vol. 38, No. 1, 201-212.
- Weiss, R. L., & Cerreto, M. C. (1980). The Marital Status Inventory: Development of A Measure of Dissolution Potential. *The American Journal of Family Therapy*, Vol. 8, No. 2, 80-85.
- Yalçın, H. (2014). Evlilik Uyumu ile Sosyodemografik Özellikler Arasındaki İlişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 250-261.

HOW DOES POWER AND GENDER PREDICT ROMANTIC RELATIONSHIP SATISFACTION? *

Gökçen AYDIN¹

Abstract

The purpose of the study was to find out the role of power and gender in romantic relationship satisfaction (used interchangeably in regard to dating relationship) among college students. The sample was composed of 202 college students. For data collection, Relationship Assessment Scale, Sense of Power Scale and Demographic Data Form were utilized. The results of Simultaneous Regression Analysis showed that power had positive relationship with relationship satisfaction while gender did not play a role in predicting relationship satisfaction among college students. Regarding the positive relationship between power and relationship satisfaction, power should be taken into consideration as an important variable in further relationship satisfaction studies.

Keywords: Power, Relationship Satisfaction, Gender

GÜÇ VE CİNSİYET ROMANTİK İLİŞKİ DOYUMUNU NASIL YORDAMAKTADIR?

Öz

Bu çalışmanın amacı güç ve cinsiyetin romantik ilişki doyumunu ne ölçüde yordadığını belirlemektir. Çalışmaya bir devlet üniversitesinde öğrenim gören ve romantik ilişki (flört ilişkisi) yaşayan 202 lisans öğrencisi katılmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak İlişki Doyumu Ölçeği, İlişkilerde Güç Algısı Ölçeği ve Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Regresyon analizi sonuçlarına göre üniversite öğrencileri örnekleminde güç algısı ilişki doyumu ile pozitif yönde ilişkili iken, cinsiyet ilişki doyumunda yordayıcı bir değişken olarak bulunmamıştır. Güç algısının, ilişki doyumu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmasından yola çıkılarak gelecekte yapılacak ilişki doyumu çalışmalarında göz önünde bulundurulması gereken önemli bir değişken olduğu görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Güç, İlişki Doyumu, Cinsiyet

Introduction

Relationship grows into close relationships based on the intimacy, mutually shared points and closeness. Researchers indicate that for healthy relationships, it is necessary to have satisfaction and the needs being met within the close relationships, especially in romantic relationships (or dating relationships interchangeably) (Guerrero, Anderson & Afifi, 2011). Relationship satisfaction is defined as an interpersonal evaluation of the

¹ Yrd. Doç. Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, gokcen.aydin@hku.edu.tr

*Paper presented at European Conference on Educational Research (ECER) 2015, Budapest. Araştırma, Gönderim Tarihi: 28.03.2017 Kabul Tarihi: 13.10.2017

positivity of feelings for one's partner and attraction attached to the relationship (Rusbult & Buunk, 1993). It can be understood from the definition that a partner perceives the relationship from his/her point of view. Various studies have explained the indicators of satisfaction in romantic relationships: To start with, the rewards and costs that couples accounted in the relationship affected the satisfaction. If one partner considered rewards outweighing cost, the possibility of being satisfied was high (Rusbult & Buunk, 1993). Previous research indicated positivity, openness, trust, self-disclosure, success on conflict resolution as prerequisite for relationship satisfaction (Guerrero, et al., 2011). However, studies also showed that power in close relationship was another indicator that could predict the overall relationship satisfaction (Howard, Blumstein, & Schwartz, 1986).

Guerrero et al. (2011) attached high importance to past relationship experiences and comparisons partners make by observing other relationships. Sacher and Fine (1996) mentioned that amount of time spent in a relationship affected satisfaction, which is closely related with the quality of communication. If partners could talk about the problem and solve the conflict, the feeling of satisfaction increased (Gottman, 1994). Likewise, self-disclosure was another indicator of satisfaction because there was the opportunity to express deeper feelings, and so being understood (Guerrero, et al., 2011). At last but not least, expectations were seen the most effective component of satisfaction since having realistic expectations or not might affect the process within the relationship. Kenny and Acitelli (2001) stated that realistic expectations helped partners see the other's needs objectively and create a sense of security within the relationship.

The satisfaction is a crucial term for healthy relationships because the association between dissatisfaction about the relationship and depression was evident in Rosand, Slinning, Eberhard-Gran, Roysamb and Tambs (2012)'s study. On the other side, low relationship satisfaction was associated with high need for power (Winter, 1973). This might lead to another possible indicator of relationship satisfaction: What is the role of power in relationships? Can power be a predictor of relationship satisfaction? These questions became the common concerns for studies as relationships were the core side of human life including family members, friends, supervisors, partners or couples (Keltner, Gruenfeld, & Anderson, 2003). Since 1930s, the power issue has been a real concern in close relationship studies (Goldhamer & Shils, 1939) since it was inevitable to think power outside in a relationship both individually or in groups (Emerson, 1962). Power is defined as a psychological state in which individuals have a scope to impact other people (French & Raven, 1959) beyond the previous perspective as a result of having a strong position (Anderson, John & Keltner, 2012). That is, there is a personal sense of power independent from people's position, authority or class (Bandura, 1999) and called as personal sense of power.

It was stated by Huston (1983) that a relationship could not be considered as close unless two people had an influence on each other for a relatively long period of time. As there was an influence over the other partner's behaviors, there were conducted many studies which examined the relationship between power and relationship satisfaction (Oyamot, et al., 2010). The results showed that if there was asymmetry, partners

became unsatisfied (Gray-Little & Burks, 1983). On the contrary, when there was symmetry, where the balance of influence was equal, partners felt more satisfied (Oyamot, et al., 2010). Another component of power is the outcomes referring to the decisions and the final say of one partner. This concept was generally considered as the control over the other partner in relationships (Rehman, Holtzworth-Munroe, Herron & Clements, 2009). What's more, the literature showed that when individual perceived themselves as powerful, they were tend to behave in a way that increased their power (Anderson, et al., 2012). While the relationship satisfaction was based on satisfying the needs and desires of oneself, using or perceiving power was taken attention as the predictor. In the study, Oyamot, Fuglestad and Snyder (2010) stated that "Who influences whom and with what effect?" was a constant question through which the nature and concept of close relationships could be extended and discovered deeply.

There are different bases of power possessed by individuals (French & Raven, 1959): Legitimate power is based on the authority structure that people take from their position; Reward power is caused by the possibility of rewarding somebody; Coercive power happens when there is the ability to cause negative events; Expert power is based on the extensive knowledge; Referent power is due to the feeling of sense of oneness with other; and finally, Informational power is based on the information one partner possess (Huston, 1983). Any type of the power can exist within a close relationship of different partners.

Any type of the power can exist within a close relationship of different partners. As power was a crucial point in relationships, there were some studies conducted with married couples in terms of power (Schwarzwald, Koslowsky & Izhak-Nir, 2008; Gray-Little & Burks, 1983). It might be because of the conditions that married couples have such as sharing the same house or being together all the time (Stafford, Backman & Dibona, 1977). However, the literature seemed to have fewer studies conducted with dating relationships, especially college students who could bring a different perspective to the power issue because according to Feiring (1996), romantic relationships in early adolescence was short lasting, causal and less influential; but still could be experienced and described as close relationship because partners shared intimacy and love. On the contrary, romantic relationships in college years were considered as more meaningful (Saffrey & Ehrenberg, 2007), more trustful, supportive and stable compared to early adolescent (Shulman & Kipnis, 2001). Further to that, in college years, individuals might experience romantic relationships and start shaping their perspectives towards romantic relationships and they were in need of asking help for their relationship problems. Consequently, investigating college years could be striking to provide new perspective for future marriage studies. All in all, relationship satisfaction is influenced by various properties including the possible effect of power. As power diversifies in bases, different samples of close relationship might give different results such as parent-child relationship, romantic relationships, marital relationships; consequently, it is worth conducting studies on the role of power in relationship satisfaction. In fact, relationship satisfaction is a crucial issue in social life since people who live in a healthy society can become more happy, fruitful and successful.

Oyamot, Fuglestad and Snyder (2010) worked with college students in predicting the role of self-monitoring on power and relationship satisfaction. In that study, it was discovered that female and male students perceived power differently. The results indicated that male partners who felt themselves as more powerful partner felt less satisfied in the relationship. Therefore, gender should be included as a predictor factor of the relationship satisfaction and power studies. Particularly within the scope of studies on relationship satisfaction, gender was highly emphasized because different concepts (commitment, love, conflict, decision making, influence), which were identified as the factors influencing satisfaction, differed from female to male (Schwarzwald, Koslowsky & Izhak-Nir, 2008). Anderson et al. (2012) proposed that though having a very important influence in relationships and various questions related to possible effects over thoughts and feelings, antecedents of power, its relation with the personality or even its definition were being demanded, there was a lack of literature about personal sense of power. Under the light of this perspective, the researchers felt a requirement to analyze personal sense of power within a deep and extensive perspective including specific relationships like friend relationships, different social context, interpersonal relationships or groups as well as individual differences and causes of personal power. With a detailed study, the researchers developed an instrument to measure personal sense of power within relationships: Sense of Power Scale.

Different cultures provide various perspectives in relation to gender, power or relationship satisfaction. Turkish culture, in which male power might seem to be higher than female in adults (Yaman Efe & Ayaz, 2010), needs to be investigated when college students are considered as a mirror of society but at the same time more educated. That is, traditional gender roles might shed a light to the studies about power and relationship satisfaction. The main purpose of this study was to find out the role of power and gender in predicting romantic relationship satisfaction among college students who are in a period of developing their relationship perception. For this aim, the following question was asked: "What is the role of power and gender in predicting romantic relationship satisfaction among college students?"

In this study, two of the factors which could be related to relationship satisfaction were studied. The literature attached high importance to power issue in marital satisfaction and relationship satisfaction. However, there were fewer studies conducted with college students, that is younger generation, in terms of the influence over the partner. Therefore, this study can provide valuable information to the literature with a different perspective over the topic of power. As the influence of power and gender in marital relationship was important, the effect should be studied in other close relationships as well. Conducting studies in romantic relationships rather than marriages might also provide different insight since it would not include the effect of marriage. Moreover, it was expected that the findings of this study could make a significant contribution to the Turkish literature in investigating the association between power and relationship satisfaction. According to previous research, any scales measuring perceived power in relationships was developed or adapted to Turkish. Therefore, this study might provide

a practical inventory about power to the Turkish literature. The findings of this study might provide ideas to counselors at university counseling centers regarding preventive activities for partners who had problems in their relationships. In addition, the findings can be beneficial for future research because the study can be replicated with other samples like long-term dating relationships. Moreover, how power was perceived in relationships in Turkish population might be a light in order to compare the results with previous findings in the literature. At last but not least, even though there could be many other factors, possible effect of power in romantic relationship satisfaction might open new ways to further research. The current study can be considered as a starting point with a small sample.

Method

The present study was a cross-sectional survey design. In cross-sectional survey, data are gathered from a sample drawn from a pre-specified population and at one point in time (Fraenkel & Wallen, 2006). In this study, data was gathered at once from people who were in romantic relationship. The independent variables of the study were gender and power; the dependent variable was the romantic relationship satisfaction.

All college students who were in romantic relationship in Turkey were constituted the target population of the present study. The accessible population was romantic relationship partners at a state university in Turkey. For the sampling method, I used convenience sampling method because it was impossible to have a formal procedure to find students in romantic relationship. Totally, 202 college students participated in the study. Among participants, 105 of them were females (52%) and 97 of them were males (48%). The age ranged from 18 to 36 ($M=21.7$). Students from five different disciplines attended to the study: 38.1% from Engineering Discipline, 19.3% from Arts and Sciences, 17.8% from Education Discipline, 16.3% from Economics and Administrative Sciences and finally 8.4% from Architecture Discipline. Among participants, in terms of year spent in the college, 7.9% were first grade, 33.2% were second grade, 32.7% were third grade and 26.2% were four grade students. In terms of duration of the relationship, it was seen that most of the participants had a relationship less than 1 year (40.6%), 23.3% of them were having a relationship from 1 to 2 year, 15.8% were from 2 to 3 and remained 20.2% were between 3 and 6. The descriptive statistics were provided in Table 1.

Table 1 Descriptive Statistics for Participants

		<i>f</i>	%
Discipline	Engineering	77	38.1
	Architecture	17	8.4
	Education	36	17.8
	Econ. and Adm. Sci.	33	16.3
	Arts and Sciences	39	19.3
Grade Level	1 (freshman)	16	7.9
	2 (sophomore)	67	33.2
	3 (junior)	66	32.7
	4 (senior)	53	26.2
Duration	0-1 year	82	40.6
	1-2 years	47	23.3
	2-3 years	32	15.6
	3-6 years	41	20.2

Three different instruments were used in the current study; Relationship Assessment Scale, Sense of Power Scale and Demographic Data Form.

Relationship Assessment Scale (RAS): The Relationship Assessment Scale (RAS) was developed by Hendrick (1988) and consisted of seven items to measure an individual's satisfaction with his/her romantic relationship. It was a 5-point Likert scale (1. Low satisfaction to 5. High satisfaction). The reliability analysis of the scale showed a Cronbach's alpha of .86, which meant items were highly related to each other. Higher scores on RAS equated 35. The RAS measured general satisfaction about the relationship rather than marriages and how well a partner met the other's needs. Two sample items were: "How often do you wish you hadn't gotten into this relationship?" and "How well does your partner meet your needs?" There was no subscale of RAS and a total score was obtained via this questionnaire. The scale was translated into Turkish by Curun (2001).

Sense of Power Scale: The scale was developed by Anderson et al. (2012) to measure beliefs about power partners have in their romantic relationships. Participants were asked to rate their agreement with 8 items on a 7-point scale (1. Strongly disagree to 7. Strongly agree). Items were in the form of statement (i.e "In my relationship with my partner, I think I have a great deal of power.", "Even when I try, I am not able to get my way.") The scale had high internal consistency with Cronbach's alpha level .88. A total score was obtained from the scale. The scale was adapted to Turkish by Aydın and Çağ (2015) on a married sample. While the original scale had a unidimensional factor structure, Exploratory Factor Analysis results showed that the scale had two-factor structure as "positive" and "negative" in Turkish version with a Cronbach alpha

calculated as .88. The two-factor structure of scale was confirmed by confirmatory factor analysis in a sample consisting of college students with the current study.

Demographic Data Form: The Demographic Data Form was designed by the researcher in order to collect information about gender (female/male), discipline, grade level and duration of the relationship. Participants were not asked about whether they were in a homosexual or heterosexual relationship. They provided information about their perceived power and satisfaction.

After I had taken necessary permission from Ethics Committee, I applied the scales in a state university. Before the administration of the instruments, researchers informed the participants about the research as only students currently in a romantic relationship could attend the study. Later, students were asked to sign the voluntary participation form and then they filled out the questionnaires in reference to the person whom they currently had a romantic relationship. The scales were administered online via the survey system of the university. The total administration time of the instruments was approximately 15 minutes. The data were collected in 4 week-period time at the end of the spring semester of 2014-2015 academic year.

The statistical analysis was carried out by making use of IBM SPSS Statistics 20 software program. Firstly, the data were scanned to check whether there were missing values or incorrect data entry. Then, descriptive statistics was conducted for this study. Finally, simultaneous regression analysis was used to analyze the data so as to find the role of power and gender in predicting relationship satisfaction.

Results

In accordance with the purpose of the study, Simultaneous Regression Analysis was carried out for the study. Before the analysis, assumptions of regression which were normality, multicollinearity, homoscedasticity, independence of residuals and outliers were checked (Tabachnick & Fidell, 2007) and satisfied in the analysis. For the descriptive statistics, the mean for relationship satisfaction was 34.09 ($SD=4.29$) when the highest score which can be obtained from the scale is 35, the mean for power was 44.32 ($SD=6.29$) when the highest score for power is 56 as shown in Table 2.

Table 2 *Descriptive Statistics for Variables*

Descriptive Statistics	<i>M</i>	<i>SD</i>
Relationship Satisfaction	34.09	4.29
Power	44.32	6.29

After the variables were entered into the model, Simultaneous Regression Analysis was carried out to examine the variables predicting relationship satisfaction. The results of the simultaneous regression analysis indicated that the model significantly predicted relationship satisfaction, $\Delta R^2 = .35$, $\Delta F(2,199) = 13.86$, $p < .05$ as shown in Table 3.

Overall, the regression model was significant and 35 % of the variance of the satisfaction can be accounted for by model.

Table 3 *Results of Simultaneous Regression Analysis*

Predictors	B	SE	b	T	p	ΔR^2	ΔF
Model						.35	13.86
Gender	-.09	.57	-.01	-.15	.88		
Power	.24	.05	.35	5.24*	.00		

Among the predictors, it was found that while gender did not significantly predict satisfaction ($\beta = -.01$, n.s.), power did significantly predict relationship satisfaction ($\beta = .35$, $p < .05$). Contrary to expectations, gender was not a significant predictor. However, power was appeared as a significant predictor and was found to be positively associated with relationship satisfaction.

Discussion

The purpose of this study was to find the role of gender and power in predicting relationship satisfaction among college students. In relation with the literature (Howard et al., 1986; Oyamot et al., 2010; Gray-Little & Burks, 1983), power had an influence in close relationship satisfaction in the current study. The results indicated that power had a positive relationship with satisfaction. That is, the more people felt powerful in the relationship, the more they felt satisfied with their relationship.

Unlike the literature which stated the significant relationship between gender and relationship satisfaction (Felmlee, 1994; Sprecher & Felmlee, 1997; Sprecher, Schmeekle, & Felmlee, 2006), in the current study, relationship satisfaction did not have a relationship with gender. That is, gender did not predict relationship satisfaction. Although the literature supported more meaningful state of relationships in college years compared to early adolescent (Shulman & Kipnis, 2001), the roles still might not be established appropriately in romantic relationships established in college years. So, gender might not have a relationship with the satisfaction. Moreover, regardless of gender, other points such as attraction, acceptance or body image can be more important in those ages of college years.

Oyamot et al. (2010) worked with college students in predicting the role of self-monitoring on power and relationship satisfaction. In that study, it was discovered that female and male students perceived power differently. The results indicated that male partners who felt themselves as more powerful felt less satisfied in the relationship. In contradiction with this study, the results of the current study provided that partners who felt high power felt more satisfaction in the relationship and unlike with Oyamot et al.'s study, gender did not play any significant role in the present study. Particularly within the scope of studies on relationship satisfaction, gender was highly emphasized because

different concepts (commitment, love, conflict, decision making, influence), which were identified as the factors influencing satisfaction, differed from female to male (Schwarzwald et al., 2008). However, these results were contradicted with the results of present study which indicated no significance of gender. The mean of power scale was high regardless of gender of participants which means participants who filled out the scale indicated high level of power playing a significant role in relationship satisfaction. Research showed that there was a difference in terms of distress, compassion and emotional regulation between people who experienced high and low power (van Kleef, Oveis, Löve, LuoKogan, Goetz & Keltner, 2008). While high-power people were in a state of having more positive emotions (Anderson & Berdahl, 2002), low-power people showed more reaction to their partners' emotions (Anderson et al., 2003). In line with the findings of the study, perceived high power predicted relationship satisfaction and further studies can be conducted to compare people who perceived high power and low power in various psychological issues.

In this study, two of the factors which could be related to relationship satisfaction were studied. The literature put high importance on power issue in marital satisfaction and relationship satisfaction. However, there were fewer studies conducted with college students, that is younger generation, in terms of the influence over the partner. Therefore, this study provided valuable information to the literature with a different perspective over the topic of power. Moreover, the findings of this study made a significant contribution to the Turkish literature in investigating the association between power and relationship satisfaction. The power issue has been a new topic for Turkish studies even though power is a crucial point in relationships in Turkish culture. Counselors and university counseling centers can use the results of the study to attach importance to power issue in their interventions and investigations.

The literature marked that in married couples, relationship satisfaction tended to be highest in egalitarian (i.e. symmetrical) relationships in terms of decision-making (Gray-Little & Burks, 1983). This contradictory finding might lead the researchers to study power in marriage and dating relationships in Turkey with a larger sample. Also, the findings can be beneficial for future research because the study can be replicated with other samples like married couples. In addition, the findings of this study might provide ideas to counselors at university counseling centers regarding preventive activities for partners who have problems in their relationships as well as practitioners working in clinics. Moreover, how power is perceived in relationships in Turkish population might be a light in order to compare the results with previous findings outside the country, that is, the present research contributed studies in power literature, which is few in number in Turkey indeed. At last but not least, even though there are many other factors, possible effect of power in romantic relationship satisfaction can open new ways to further research. The current study can be considered as a starting point with a small sample which might lead a more detailed study.

There were some limitations of the current study to be considered. The first limitation was related to generalizability of the results. As sample was selected by convenient

sampling method, college students in one university were included. Therefore, generalization of the findings was limited with this sample. Another limitation was due to the self-report nature of the study. That means students might not have given the actual response to the items owing to different reasons since there were different kinds of ways to obtain information about relationships. As participants were college students, they may not have paid enough attention to the statements due to various reasons like exam anxiety or online questions. Lastly, there were other variables that could affect romantic relationship satisfaction as mentioned in the introduction part and the presence of unexplained variance because this study only focused on gender and power issues and tried to find their role as predictors of relationship satisfaction. It could be perfect to include the other related variables in order to examine the predictors of gender and power.

References

- Anderson, C., & Berdahl, J. L. (2002). The experience of power: examining the effects of power on approach and inhibition tendencies. *Journal of personality and social psychology*, 83(6), 1362.
- Anderson, C., John, O.P. & Keltner, D. (2012). The Personal Sense of Power. *Journal of Personality*, 80(2), 313-344.
- Anderson, C., Keltner, D., & John, O. P. (2003). Emotional convergence between people over time. *Journal of personality and social psychology*, 84(5), 1054.
- Aydın, G. & Çağ, P. (2015). *İlişkilerde Güç Algısı Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. XIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, 7-9 Ekim, Mersin.
- Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of personality. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds), *Handbook of personality: Theory and research* (2nd ed., pp. 154–196). New York: Guilford Press.
- Curun, F. (2001). *The Effects of Sexism and Sex Role Orientation on Romantic Relationship Satisfaction*. Doctoral dissertation. Middle East Technical University, Ankara: Turkey.
- Emerson, R. M. (1962). Power dependence relations. *American Sociological Review*, 27, 31–41.
- Feiring, C. (1996). Concept of romance in 15 year-old adolescents. *Journal of Research on Adolescence*, 6, 181-200.
- Felmlee, D. H. (1994). Who's on top? Power in romantic relationships. *Sex Roles*, 31, 275–295.
- French, J. & Raven, B. (1959). The bases of social power. In D. Cartwright (Ed.), *Studies in Social Power* (pp. 150-165). Ann Arbor, MI: Institute for Social Research.
- Fraenkel, J. R., & Wallen, N. E. (2006). *How to design and evaluate research in education*. Boston: McGraw-Hill.
- Goldhamer, H., & Shils, E. A. (1939). Types of power and status. *American Journal of Sociology*, 45, 171–182.
- Gottman, J. M. (1994). *What predicts divorce? The relationship between marital processes and marital outcomes*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.

- Gray-Little, B. & Burks, N. (1983). Power and satisfaction in marriage: A review and critique. *Psychological Bulletin*, 93, 513-538.
- Guerrero, L. K., Anderson, P. A. & Afifi, W. A. (2011). *Close encounters: Communication in relationships* (3rd ed.). Los Angeles: Sage.
- Hendrick, S. S. (1988). A generic measure of relationship satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 50, 93-98.
- Howard, J. A., Blumstein, P. & Schwartz, P. (1986). Sex, power, and influence tactics in intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 102-109.
- Huston, T. L. (1983). Power. In Kelley, H.H., Berscheid, E., Christensen, A., Harvey, H., Huston, T. L., Levinger, G.,..., Peterson, D.R. (2002), *Close Relationships*. New York: Percheron Press.
- Keltner, D., Gruenfeld, D. H., & Anderson, C. (2003). Power, approach, and inhibition. *Psychological Review*, 110, 265-284.
- Kenny, D. A. & Acitelli, L. K. (2001). Accuracy and bias in the perception of the partner in a close relationship. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 439-448.
- Oyamot, C. M., Fuglestad, P.T. & Snyder, M. (2010). Balance of power and influence in relationships: The role of self-monitoring. *Journal of Social and Personal Relationships*, 27(1): 23-46. doi: 10.1177/0265407509347302
- Rehman, U. S., Holtzworth-Munroe, A., Herron, K. & Clements, K. (2009). My way or no way: Anarchic power, relationship satisfaction and male violence. *Personal Relationships*, 16, 475-488.
- Rosand, G.M., Slinning, K., Eberhard-Gran, M., Roysamb, E. & Tambs, K. (2012). The buffering effect of relationship satisfaction on emotional distress in couples. *BMC Public Health*, 12, 66. doi:10.1186/1471-2458-12-66
- Rusbult, C. E. & Buunk, B. P. (1993). Commitment processes in close relationships: An interdependence analysis, *Journal of Social and Personal Relationships*, 10, 175-204.
- Sacher, J. A. & Fine, M. A. (1996). Predicting relationship status and satisfaction after six months among dating couples. *Journal of Marriage & the Family*, 58(1), 21-32. doi:10.2307/353374
- Saffrey, C. & Ehrenberg, M. (2007). When thinking hurts: Attachment, rumination, and postrelationship adjustment. *Personal Relationships*, 14(3), 351-368.
- Schwarzwald, J., Koslowsky, M. & Izhak-Nir, E.B. (2008). Gender role ideology as a moderator of the relationship between social power tactics and marital satisfaction. *Sex Roles*, 59, 657-669. doi: 10.1007/s11199-008-9454-y
- Shulman, S. & Kipnis, O. (2001). Adolescent romantic relationships: A look from the future. *Journal of Adolescence*, 24(3), 337-351.
- Sprecher, S., & Feilmee, D. (1997). The balance of power in romantic heterosexual couples over time from "his" and "her" perspectives. *Sex Roles*, 37, 361-379.
- Sprecher, S., Schmeeckle, M., & Feilmee, D. (2006). The Principle of Least Interest Inequality in Emotional Involvement in Romantic Relationships. *Journal of Family Issues*, 27(9), 1255-1280.
- Stafford, R., Backman E. & Dibona, P. (1977). The Division of Labor among

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 26, Sayı 2, 2017, Sayfa 71-82

Cohabiting and Married Couples. *Journal of Marriage and Family*, 39(1), 43-57.

Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. (5th ed.) Boston: Pearson.

Van Kleef, G. A., Oveis, C., Van Der Löwe, I., LuoKogan, A., Goetz, J., & Keltner, D. (2008). Power, distress, and compassion turning a blind eye to the suffering of others. *Psychological Science*, 19(12), 1315-1322.

Winter, D.G. (1973). *The power motive*. New York: Free Press.

Efe, Ş. Y., & Ayaz, S. (2010). Kadına yönelik aile içi şiddet ve kadınların aile içi şiddete bakışı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11(1), 23-29.

VELİLERİN OKULDA EĞİTİME KATILIM TÜRLERİNİN BAZI DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ*

Songül TÜMKAYA¹

ÖZ

Bu araştırmada ilk ve ortaokul velilerinin okuldaki eğitime katılım düzeyleri ve katılım türleri çeşitli değişkenlere göre incelenmiştir. Araştırmada velilerin çocuklarının eğitimine katılım düzeyleri ve tercih ettikleri katılım türlerini tespit etmek amacıyla tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya Adana ili merkez ilçelerindeki ilkokul ve ortaokul kademelerinde çocukları bulunan ve gönüllü olan 243 kadın, 91 erkek olmak üzere toplam 334 veli katılmıştır. Veri toplama araçları olarak; Kişisel Bilgi Formu ve “Veli Katılım Ölçeği” kullanılmıştır. Veriler, bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılarak değerlendirilmiştir. Gruplar arasındaki farkın kaynağını belirlemek için LSD testinden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda ¹velilerin okuldaki eğitime katılım düzeylerinin en fazla sırasıyla “İletişim Kurma”, “Ebeveynlik” ve “Evde Öğrenme” alt boyutlarında olduğu saptanmıştır. Cinsiyet açısından bakıldığında kadın velilerin “Gönüllü olma” alt boyutu dışında erkek veliler arasında diğer alt boyutlarda anlamlı bir fark çıkmamıştır. Yaşa göre sadece “Gönüllü Olma” alt boyutunda 31-35 yaş grubunda bulunan veliler lehine anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Eğitim düzeyi açısından “İletişim Kurma”, “Gönüllü Olma” ve “Evde Öğrenme” alt boyutlarında lise ve üniversite mezunları lehine anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Çocuk sayısına göre “İletişim Kurma”, “Ebeveynlik” ve “Evde Öğrenme” alt boyutlarında anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Sınıf düzeyine göre sadece “Karar Verme” alt boyutunda 6.7. ve 8. sınıf velileri lehine anlamlı bir sonuç ortaya çıkmıştır. Velilerin meslek türlerine göre okuldaki eğitime katılım türleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Anahtar kelimeler: İlkokul, Ortaokul, Veli, Eğitime Katılım, Katılım Türleri

INVESTIGATION OF THE TYPES OF PARTICIPATION OF PARENTS IN SCHOOL ACCORDING TO SOME VARIABLES

ABSTRACT

In this research, attendance levels and types of participation of primary and secondary school parents to education at school were examined according to various variables. Screening model was used in the research in order to determine the level of participation

¹ Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, stumkaya@cu.edu.tr

*Bu çalışma, Denizli’de 11-14 Mayıs 2017 tarihleri arasında düzenlenen IV. International Eurasian Educational Research Congress / EJERCongress 2017’de sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Araştırma Çukurova Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Araştırma, Gönderim Tarihi: 28.06.2017 Kabul Tarihi:28.09.2017

of the parents and which types of participation the parents prefer. A total of 334 parents, including 243 female and 91 male volunteers. A total of 334 parents, including 243 female and 91 male volunteers who have children in elementary and secondary school grades in the central districts of the Adana took place in this survey. Data was gathered by Personal Information Form and Parent Involvement Scale. Data were evaluated by using Independent Samples t test and One Way Analysis of Variance. The LSD test was used to define the difference between the groups. The results of the analysis illustrates that the level of participation of the parents to education at school and the most participation levels are in the following sub- dimensions respectively ; “Communicating”, “Parenting”, “ Learning at home “. From a gender perspective, there was no significant difference between the male parents in the other sub-dimensions apart from the "volunteering" sub-dimension of female parents. According to age, it was determined that there is a meaningful difference only in the "Volunteering" sub-dimension in favor of the parents in the 31-35 age group. In terms of educational level, it has been determined that there is a significant difference in the sub-dimensions of "communicating", volunteering "and" learning at home in favor of high school and university graduates. Significant differences were observed in the sub-dimensions of "communicating", "parenting" and "learning at home" according to the number of children. There is a meaningful result only in the decision making sub- dimension in favour of 6. 7. and 8th grade parents according to class level. There was no significant difference among the types of education participation in the school by parents according to the occupational types of the parents.

Key words : Primary School, Secondary School, Parent, Education Participation, The Types Of Participation.

1.Giriş

Her koşulda karşımıza çıkan eğitim, sadece okulda gerçekleşen bir süreç değildir. Okul ile birlikte aile de iyi bir eğitimin gerçekleşmesinde önemli rol oynar. Eğitim açısından okulun dışındaki en etkili çevre ailedir ve çocuğun eğitiminde tek başına roller oynayacağı gibi aynı zamanda eğitim ile doğrudan ilgilenen okulun da önemli bir partneri olarak görülebilir. Bu yüzden eğitim açısından okul ile aile arasında sağlam bir ilişkinin kurulması önemli bir gerekliliktir(Erdoğan, 2004).

Okul ve aile işlevleri farklı çevrelerde yer almaktadır. Aile yalnızca kendi çocuklarından sorumlu daha dar bir toplumsal çevreyi, okul ise farklı ailelerden gelen çocukların eğitiminden sorumlu çok daha geniş bir toplumsal çevreyi yansıtmaktadır. Aileler üzerinde etkili olmak, ailelerin eğitime ilişkin bakış açılarını olumlu yönde değiştirerek onların okul yaşamı içinde etkin olarak yer almalarını sağlamak, okul yönetiminin en önemli işlevlerinden biridir (Özçınar, 2003).

Okul-aile iletişimi, öğrenim süresince kesintisiz devam eder. Bu süreç, çocuğun okul yaşantılarına olumlu katkıda bulunduğu oranda etkili, katkı sağlayamadığı oranda da etkisizdir. İlköğretim 6-14 yaş grubu çağ nüfusunu kapsaması, bu öğretim düzeyinde, öğrenciler adına aileleriyle etkili iletişimi zorunlu kılmaktadır. Çünkü bu yaş grubunda yer alan öğrenciler, kendi kararlarının sorumluluğunu taşıyabilecek yasal yetkiye sahip

değildir (Resmi Gazete, 1995).

Aile içinde geçirdiği yaşantılar sonucu çocuğun elde ettiği bilgi ve beceriler onun okuldaki başarısını etkiler. Ailede çocuğun öğrendiği bilgi, tutum ve beceriler, okulda öğrendiklerini destekler nitelikte ise çocuk okulda daha başarılı olur. Okul ile ailenin birbiri ile çelişmesi çocuğun başarısını olumsuz yönde etkiler (Erden, 2005; Ünal ve Ada, 2007).

Yönetmelik gereği okullar, okul-aile birliklerini kurmak ve işletmek zorundadır. Okulların eğitim-öğretimde velinin rolü, velinin öğrenci başarısı üzerindeki etkisi, okulun yetki ve sorumlulukları konularındaki politikaları velilerin okulla işbirliği yapır yapmamalarını belirleyen önemli bir faktördür. Okulların ve öğretmenlerin velileri okulla iş birliği yapmaya nasıl yönlendireceklerini bilmeme gibi bir endişeleri olabileceği gibi velilerin de çocuklarının eğitimine okul içinde ve okul dışında nasıl katkı sağlayacaklarını bilememeleri mümkündür. Çoğu veli çocuğunun eğitimine katılımı yılda en az iki kere yapılan veli toplantılarına katılmakla yeterli görmektedir. Böyle bir durumda verimli ve etkili bir okul-aile iş birliğinden söz edilemez. Okul, çocuk için isteyerek gidilen, sevilen bir kurum olmalıdır. Okul ve ailenin amacı, çocuklara daha iyi bir eğitim ortamı hazırlamak olduğundan, okul ve aileler arasındaki işbirliği hem öğretmenin amaçlarına ulaşmasını kolaylaştıracak hem de anne-baba eğitimi yoluyla çocuklardan beklenen davranış değişikliklerinin kalıcı olmasını sağlayacaktır (Kandır, 2001, aktaran Can,2009).

Alanyazında, aile katılımının, çocukların öğrenme deneyimlerini ve akademik başarılarını geliştirdiği vurgulanmaktadır (Lawson, 2003). Bu konuda çok sayıda çalışması bulunan Epstein (1995) okuldaki eğitim sürecine ailelerin katılımı ve okul – aile işbirliğinin sağlanmasının okul programlarının geliştirilmesine, okul ikliminin iyileştirilmesine, aile hizmetleri ve desteklerinin sağlanmasına, ailelerin çocuğun eğitimine ilişkin becerilerinin artırılmasına, aileler arasında etkileşim ve iletişim oluşturulmasına ve öğretmenlerin işlerine katkıda bulunulmasına yardımcı olacağını ifade etmektedir. Buna göre okul ve aile arasındaki sıkı etkileşimler sayesinde öğrenciler, farklı insanlardan yaratıcı düşünme, başkalarına yardım etme ve okula devam etmenin önemi hakkında çok sayıda olumlu mesajlar alabilecektir (Epstein, 1995).

Araştırmaların büyük çoğunluğu, okullar tarafından aileler için tanımlanan ve yapılandırılmış okul merkezli aile katılımı etkinliklerini dört biçimde, iki uç arasında değişen düzeylerde incelemektedir. Birinci düzeyde, ailelerin okulun karar süreçlerine etkisinin az olduğuna inanılan ve aile katılımını evdeki eğitim çevresinin yapılandırılmasıyla sınırlayan yaklaşım bulunmaktadır. İkinci düzeyde, aileler okuldaki kırtasiyecilik işleri, ders dışı ve kültürel etkinlikler ile çocuk gelişimi etkinliklerine katılmaktadır. Üçüncü düzeyde aileler, öğretmenlerin sınıftaki yardımcıları gibi görev yapmakta, aile-öğretmen birliklerine katılmakta ve karar verme komiteleri gibi okul tarafından belirlenmiş amaçları desteklemektedir. Bu sürekliliğin diğer ucunda ise, aileler, okulda problem çözme, okulun düzenlenmesine yardım etme, yeniden yapılanma stratejilerini ve reformlarını değerlendirme ve uygulama görevlerini yerine getiren ortaklar olarak görev yapmaktadır (Lawson, 2003).

Ailelerin eğitim sürecine katılımlarını inceleyen Epstein ailelerin eğitim sürecine

katılım düzeyleri için farklı kategoriler oluşturmuştur. Bu kategorilerde ailelerin, eğitim sürecine ne tür bir katılım göstereceği ve bunlarla ilgili okullarda uygulanabilecek etkinlik önerileri sunulmaya çalışılmıştır. Bu kategoriler ve içerikleri sırayla şu şekilde açıklanabilir (Epstein, 1995):

- Çocuk bakımı: Ailelere çocukları için uygun bir ev ortamı hazırlamada yardımcı olmak. Çocukların öğrenim seviyelerine ve yaşlarına göre ailelere sağlık, beslenme ve eğitim etkinlikleri gibi konularda destek olmak.
- İletişim: Okul ile ev arasında sağlıklı iletişim kanalları kurmak. Veli toplantıları düzenlemek, dil sorunu olanlar için çevirmen sağlamak ve evlere aylık, haftalık öğrenci hakkında bilgilendirme raporları göndermek.
- Gönüllülük: Gönüllü ailelerin okuldaki veya sınıftaki etkinliklere katılmasını sağlamak. Okulda aileler için etkinlik odaları hazırlamak.
- Evde öğrenme: Ailelere, öğrencilerin ev ödevlerine, ders etkinliklerine ve ders planlarına nasıl yardım edecekleri konusunda bilgi vermek. Okulda aile okuma etkinlikleri hazırlamak.
- Karar verme: Okuldaki kararlarda ailelerin katılımını sağlamak, aile temsilcileri belirlemek ve tüm ailelerin bu temsilcilerle iletişimini sağlamak.
- Toplumla işbirliği: Toplum sağlığı, kültürü ve sosyal hizmetler konularında öğrenci ve aileleri bilgilendirmek, bu tür toplumsal etkinliklere öğrencilerin ve ailelerin katılımını ve desteğini sağlamak.

Öğrencinin okula ilişkin tutumu, ailelerin okula bakış açısından etkilenmektedir. Aileler çocuklarının öğretmenleri ve okul hakkında olumlu bir tutum gösterdiğinde, çocuklar kendilerinden okulda beklenen olumlu davranışları göstermeye yönelmektedir. Her aile çocuklarına karşı kendilerini sorumlu hissettiğinden aileler, çocuklarının okul davranışları ve akademik başarıları konusunda bilgilendirilmelidir. Aileler gönüllü olarak öğrencilere danışmanlık yapabilir. Okuldaki cezalandırma veya ödüllendirme, öğrencileri istenilen davranışları, göstermeye yönlendirmekte yeterli değildir. Bu durum ailelerin okula desteğini gerekli kılmaktadır (Celep, 2002).

Okul ve ailenin çocuğun eğitimi konusunda iş birliği yapmasının sayısız yararları vardır. Aile ile öğretim, öğretmenlerin birbirlerini eğitim açısından tanımalarına ve ortak bir paydada anlaşmalarına zemin hazırlamasıdır. İş birliği sayesinde öğretmen ve veli, fikirlere karşılıklı saygı ortamında, birbirlerinin görüşlerini anlamaya, bazı noktalarda görüş birliğine ulaşmaya çalışırlar. İş birlikçi bir tutum çocuğun başarısı üzerinde çok olumlu etkiler yapar. Okul ve aile, her ikisi de öğrenci için bir eğitim ve öğrenme yeridir. Dolayısıyla bu durum, iki kurumun eğitimde iş birliği yapmalarını zorunlu kılmaktadır. Araştırmalar, ailelerin çocuklarına ev ödevlerinde yardım etmelerinin, ev eğitiminin zenginleştirilmesinin, öğrencilerin akademik başarılarını artırdığını göstermektedir (Kaya,2012) .

Okul veli iletişiminin temelde iki faydası olmaktadır. Birinci faydası veliler ile okul arasında bir güven ortamı oluşmakta bu da öğrencinin okul içi motivasyonunu artırmaktadır. Okul veli arasındaki ilişkinin ikinci önemli faydası velinin okul kültürünü tanımasına ve onun bir parçası olmasına yol açmaktadır. Kendisini okul kültürünün bir parçası olarak gören veli öğrenciyi daha iyi yönlendirmektedir. Bu ise okul, veli ve öğrencinin birlikte öğrenen okul ortamını oluşturmalarını sağlamaktadır (Yüzgeç,

2008).

Ailesinin okul ile ilişkisinin yoğun olduğunu bilen bir öğrenci, diğerlerine oranla daha sorumludur. Çünkü kendisiyle ilgili gelişmelerin sıkça aileye yansıtılmasının farkındadır. Genel durumunu da buna göre düzenler. Çocuğun okul dışı çevresinin ve bu çevredeki gelişmelerin okula, öğretmenlere yansıtılması, öğrencinin okul sürecinde daha net tanımlanmasına ve öğretmenlerin öğrenciyi tam olarak tanıyarak yaklaşmalarına, ölçmelerine ve değerlendirmelerine yardımcı olacaktır (Ünlü, 2005).

Okul ve aile, her ikisi de öğrenci için bir eğitim ve öğrenme yeridir. Dolayısıyla bu durum, iki kurumun eğitimde işbirliği yapmalarını zorunlu kılmaktadır. Hemen bütün ülkelerde bunu sağlamaya dönük bazı düzenlemeler vardır (Şişman, 2002,

s. 193). Çocuğun eğitim ve öğretiminde istenilen başarılı sonuca ulaşabilmek için, her şeyden önce okul ile ailenin işbirliği yapması gerekmektedir. Tek taraflı çalışmalar, çocukların istenilen hedefe götürmemektedir. Çünkü öğrenciler zamanının bir kısmını okulda, büyük bir kısmını ise okul dışında geçirmektedirler. Öğrencinin okul dışında daha çok zaman geçirdiği göz önüne alınırsa, aile çevresinin çocuğun hayatı üzerinde ne kadar etkili olduğu meydana çıkacaktır. Günümüzde aileler, okulların yardımı olmaksızın çocuklarını eğitemeyecekleri gibi, okullar da, ailelerle iş birliği yapmaksızın öğrencilerini gerektiği şekilde yetiştiremezler (Kıncal, 1991).

Okul-aile işbirliği süreci öğrenciler ve okullar açısından büyük önem taşımaya rağmen, bu sürecin uygulanmasında bir takım problemler yaşanmaktadır. Bu nedenle çalışmada ilk ve ortaokul velilerinin okuldaki eğitime katılım düzeyleri ve katılım türleri çeşitli değişkenlere göre incelenmiştir. Bu genel amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Çocuklarının eğitiminde veli katılım düzeyleri nedir?
2. Çocuklarının eğitiminde veli katılım düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermekte midir?
3. Çocuklarının eğitiminde veli katılım düzeyleri yaş özelliklerine göre farklılık göstermekte midir?
4. Çocuklarının eğitiminde veli katılım düzeyleri eğitim seviyelerine göre farklılık göstermekte midir?
5. Çocuklarının eğitiminde veli katılım düzeyleri sahip oldukları çocuk sayısına göre farklılık göstermekte midir?
6. Çocuklarının eğitiminde veli katılım düzeyleri çocuklarının sınıf seviyelerine göre farklılık göstermekte midir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada velilerin çocuklarının eğitime katılım düzeyleri ve tercih ettikleri katılım türlerini tespit etmek amacıyla tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2006).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Adana ili merkez ilçelerinde bulunan ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin velileri oluşturmuştur. Örneklem ise bu öğretim kademelerinde çocukları bulunan ve gönüllü olan 243 kadın, 91 erkek olmak üzere toplam 334 veliden oluşmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, veri toplama araçları olarak; Kişisel Bilgi Formu ve Şaban (2011) tarafından geliştirilen “Veli Katılımı Ölçeği” kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Velilerin; cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çocuk sayısı ve çocuklarının kaçınıcı sınıfta oldukları ve meslekleriyle ilgili sosyo-demografik sorulara yer verilmiştir

Veli Katılım Ölçeği: Epstein’in 6 tip veli katılımı göz önünde bulundurularak geliştirilmiştir. Faktör analizi sonucunda Veli katılımı ölçeği ; “ebeveynlik”, “iletişim kurma”, “gönüllü olma”, “evde öğrenme”, “karar verme” ve “toplumla işbirliği yapma” olmak üzere 6 alt boyuttan oluşmuştur. Ölçekteki maddeler 1 “hiç”, 2 “nadiren”, 3 “çoğunlukla”, 4 “her zaman” şeklinde 4’lü Likert tipi bir derecelendirme ile değerlendirilmiştir. Veli Katılımı Ölçeğinin geneli için bulunan güvenilirlik katsayısı ise $\alpha=0,925$ olmuştur (Şaban, 2011).

Ölçeğin alt boyutları sırasıyla(Şaban, 2011): 1-Ebeveynlik toplam 10 maddeden oluşmaktadır.

2-İletişim Kurma; toplam 11 maddeden oluşmaktadır. 3-Gönüllü Olma; toplam 5 maddeden oluşmaktadır.

4-Evde Öğrenme; toplam 9 maddeden oluşmaktadır 5-Karar Verme; toplam 9 maddeden oluşmaktadır.

6-Toplumla İşbirliği Yapma; toplam 4 maddeden oluşmaktadır.

2.4. Verilerin analizi

Araştırma verileri, bağımsız gruplar t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılarak değerlendirilmiştir. Gruplar arasındaki farkın kaynağını belirlemek için LSD testinden yararlanılmıştır.

3. Bulgular

Tablo 1. Veli Katılımı Ölçeğinden Alınan Puanların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, En Düşük ve En Yüksek Puan Değerleri

Veli Katılım Düzeyi	N	Minimum	Maksimum	\bar{X}	Ss
Ebeveynlik	334	22.00	40.00	35.70	3.50
İletişim Kurma	334	18.00	44.00	36.07	4.33
Gönüllü Olma	334	5.00	20.00	12.68	3.52
Evde Öğrenme	334	19.00	36.00	31.47	3.51
Karar Verme	334	9.00	36.00	24.95	5.53
Toplumla İşbirliği Yapma	334	4.00	16.00	10.99	2.69

Yapılan analizler sonucunda velilerin okuldaki eğitime katılım düzeylerinin en fazla sırasıyla “İletişim Kurma”, “Ebeveynlik” ve “Evde Öğrenme” alt boyutlarında olduğu saptanmıştır. Bununla beraber; Gönüllü Olma, Karar Verme ve Toplumla İşbirliği Yapma katılım türleri daha az tercih edilmektedir.

Tablo 2. Velilerin çocuklarının eğitimine katılımının cinsiyete göre t- testi sonuçları

Alt Ölçekler	Cinsiyet	N	\bar{X} Ss	t	p
Ebeveynlik	Kadın	243	35.743.44	.273	Önemsiz
	Erkek	91	35.613.68		
İletişim Kurma	Kadın	243	36.114.38	.274	Önemsiz
	Erkek	91	35.974.23		
Gönüllü Olma	Kadın	243	12.963.46	2.313*	Önemli
	Erkek	91	11.943.61		
Evde Öğrenme	Kadın	243	31.523.61	.432	Önemsiz
	Erkek	91	31.343.25		
Karar Verme	Kadın	243	24.775.50	-.973	Önemsiz
	Erkek	91	25.445.64		
Toplumla İşbirliği Yapma	Kadın	243	11.132.75	1.504	Önemsiz
	Erkek	91	10.652.53		

*p<.05

Cinsiyet açısından bakıldığında kadın velilerin “Gönüllü olma“ alt boyutu dışında diğer tüm alt boyutlarda erkek velilerle benzer bir düzeyde eğitime katıldıkları anlaşılmıştır.

Tablo 3. Velilerin çocuklarının eğitime katılımının yaşa göre ANOVA testi sonuçları

Velilerin Katılımı Alt Boyutları	Yaş	N	\bar{X}	Ss	F	LSD
Ebeveynlik	1-25-30	39	34.97	3.74	.741	Önemsiz
	2-31-35	77	35.84	3.20		
	3-36-40	116	35.90	3.16		
	4-41+	102	35.65	3.97		
İletişim Kurma	1-25-30	39	35.67	4.29	.423	Önemsiz
	2-31-35	77	36.36	4.40		
	3-36-40	116	36.25	4.31		
	4-41+	102	35.80	4.37		
Gönüllü Olma	1-25-30	39	12.15	3.88	2.754*	2>1>4
	2-31-35	77	13.56	3.32		
	3-36-40	116	12.76	3.53		
	4-41+	102	12.14	3.43		
Evde Öğrenme	1-25-30	39	31.82	2.64	.543	Önemsiz
	2-31-35	77	31.09	3.86		
	3-36-40	116	31.65	3.45		
	4-41+	102	31.41	3.62		
Karar Verme	1-25-30	39	23.59	5.66	1.045	Önemsiz
	2-31-35	77	25.47	5.16		
	3-36-40	116	25.11	5.64		
	4-41+	102	24.90	5.64		
Toplumla	1-25-30	39	10.82	3.27	.101	Önemsiz
İşbirliği Yapma	2-31-35	77	11.04	2.53		
	3-36-40	116	10.96	2.50		
	4-41+	102	11.08	2.82		

*p<.05

Yaşa göre sadece “Gönüllü Olma” alt boyutunda 31-35 yaş grubunda bulunan veliler lehine anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Diğer alt boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Tablo 4. Velilerin Çocuklarının Eğitimine Katılımının Eğitim Durumuna Göre ANOVA

Testi Sonuçları

Velilerin Katılımı Alt Boyutları	Eğitim Düzeyi	N	\bar{X}	Ss	F	LSD
Ebeveynlik	1-İlkokul	90	35.07	3.99	2.081	Önemsiz
	2-Ortaokul	49	35.26	3.85		
	3-Lise	89	36.12	2.93		
	4-Üniversite	106	36.08	3.26		
İletişim Kurma	1-İlkokul	90	35.05	4.66	4>2>1	3>2>1
	2-Ortaokul	49	35.14	4.72	4.231**	
	3-Lise	89	36.73	3.70		
	4-Üniversite	106	36.81	4.15		
Gönüllü Olma	1-İlkokul	90	12.26	3.62	2.879*	3>1>2
	2-Ortaokul	49	11.79	3.99		
	3-Lise	89	13.42	3.15		
	4-Üniversite	106	12.82	3.40		
Evde Öğrenme	1-İlkokul	90	30.57	3.62	9.014***	4>1>2
	2-Ortaokul	49	30.00	4.07		3>1>2
	3-Lise	89	31.95	3.14		
	4-Üniversite	106	32.50	3.02		
Karar Verme	1-İlkokul	90	24.40	5.83	1.417	Önemsiz
	2-Ortaokul	49	24.12	6.86		
	3-Lise	89	25.82	5.08		
	4-Üniversite	106	25.07	4.89		
Toplumla İşbirliği	1-İlkokul	90	10.77	2.60	.695	Önemsiz
	2-Ortaokul	49	10.77	3.28		
Yapma	3-Lise	89	11.30	2.66		
	4-Üniversite	106	11.02	2.50		

*p<.05, **p<.01, ***p<.000

Eğitim düzeyi açısından “İletişim Kurma”, “Gönüllü Olma” ve “Evde Öğrenme” alt boyutlarında lise ve üniversite mezunları lehine anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır.

Tablo 5. Velilerin Çocuklarının Eğitime Katılımının Çocuk Sayısına Göre ANOVA

Testi Sonuçları

Veli Katılımı Alt Boyutları	Çocuk Sayısı	N	X	Ss	F	LSD
Ebeveynlik	1-Tek çocuk	43	35.39	4.05		3>4
	2-İki çocuk	167	35.89	3.26		2>4
	3-Üç çocuk	87	36.26	2.89	4.572**	1>4
	4-Dört +	37	33.86	4.53		
İletişim Kurma	1-Tek çocuk	43	36.30	4.30		
	2-İki çocuk	167	36.79	4.06	6.216***	2>3>4
	3-Üç çocuk	87	35.62	4.33	1>4	
	4-Dört +	37	33.59	4.65	3>4	
Gönüllü Olma	1-Tek çocuk	43	13.00	4.01		
	2-İki çocuk	167	12.89	3.12	1.022	Önemsiz
	3-Üç çocuk	87	12.13	3.81		
	4-Dört	37	12.62	3.89		
Evde Öğrenme	1-Tek çocuk	43	32.04	3.79		
	2-İki çocuk	167	31.80	3.37	4.226**	2>4
	3-Üç çocuk	87	31.28	3.38	3>4	
	4-Dört +	37	29.70	3.63		
Karar Verme	1-Tek çocuk	43	24.41	5.37		
	2-İki çocuk	167	25.35	5.21	.627	
	3-Üç çocuk	87	24.49	5.73	Önemsiz	
	4-Dört +	37	24.83	6.63		
Toplumla İşbirliği	1-Tek çocuk	43	11.04	3.02		
	2-İki çocuk	167	11.05	2.56	.102	
Yapma	3-Üç çocuk	87	10.86	2.82		Önemsiz
	4-Dört +	37	11.00	2.65		

p<.01, *p<.000

Çocuk sayısına göre “İletişim Kurma”, “Ebeveynlik” ve “Evde Öğrenme” alt boyutlarında anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Bu farklılığın dörtten daha az çocuk sayısına sahip olanlar lehine olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 6. Velilerin Çocuklarının Eğitimine Katılımının Sınıf Düzeyine Göre ANOVA

Testi Sonuçları

Veli Katılım Alt Boyutları	Sınıf Düzeyi	N	\bar{X}	Ss	F	LSD
Ebeveynlik	1) 1.2.3. sınıf	129	35.34	3.42	1.370	Önemsiz
	2) 4.5. sınıf	137	36.05	3.44		
	3) 6.7.8. sınıf	68	35.69	3.71		
İletişim Kurma	1) 1.2.3. sınıf	129	35.79	4.52	.538	Önemsiz
	2) 4.5. sınıf	137	36.34	3.94		
	3) 6.7.8. sınıf	68	36.05	4.73		
Gönüllü Olma	1) 1.2.3. sınıf	129	12.15	3.76	2.703	Önemsiz
	2) 4.5. sınıf	137	13.15	3.06		
	3) 6.7.8. sınıf	68	12.73	3.80		
Evde Öğrenme	1) 1.2.3. sınıf	129	31.59	3.15	2.083	Önemsiz
	2) 4.5. sınıf	137	31.72	3.33		
	3) 6.7.8. sınıf	68	30.70	4.35		
Karar Verme	1) 1.2.3. sınıf	129	24.02	5.87	3.294*	3>1
	2) 4.5. sınıf	137	25.32	5.12		
	3) 6.7.8. sınıf	68	25.95	5.49		
Toplumla İşbirliği Yapma	1) 1.2.3. sınıf	129	10.79	2.91	.721	Önemsiz
	2) 4.5. sınıf	137	11.06	2.44		
	3) 6.7.8. sınıf	68	11.25	2.75		

*p<.05

Sınıf düzeyine göre sadece “Karar Verme “ alt boyutunda 6.7. ve 8. sınıf velileri lehine anlamlı bir sonuç ortaya çıkmıştır.

4. Tartışma ve Yorum

Yapılan analiz sonuçlarına göre, velilerin en sık gösterdikleri katılım türlerinin Ebeveynlik, İletişim Kurma ve Evde Öğrenme olduğu bulunmuştur. Bununla beraber; Gönüllü Olma, Karar Verme ve Toplumla İşbirliği Yapma katılım türleri daha az tercih edilmektedir. Grolnick ve Slowiaczek (1994) tarafından veli katılımının davranışsal boyutu olarak değerlendirilen, evdeki ve okuldaki gönüllü çalışmalar (Ebeveynlik, İletişim Kurma ,Gönüllü Olma) ve ödevlere yardım etme (Evde Öğrenme) etkinliklerinin ön planda olduğu görülmektedir. Karar Verme sürecine katılma ve Toplumla İşbirliği Yapma gibi etkinlikler ise veliler tarafından uygulamaya geçirilememektedir. Bunun nedeni olarak, velilerin eğitime katılımı veli toplantılarına katılmak gibi daha geleneksel etkinliklerle sınırlı görmesi ve velilerin karar verme sürecine katılmak istemesine rağmen okulların bunu desteklememesi gösterilebilir.

Cinsiyet açısından bakıldığında kadın velilerin “Gönüllü olma“ alt boyutu dışında diğer tüm alt boyutlarda erkek velilerle benzer bir düzeyde eğitime katıldıkları anlaşılmıştır. Bu sonuç, veli katılımı düzeyi ile cinsiyet arasında bir fark olmadığını belirten Hoover-Dempsey, Bassler ve Brissie (1992) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile uyumluluk göstermektedir. Diğer taraftan, annelerin çocuklarının eğitimine babalardan daha fazla katıldığını belirten araştırma sonuçları da mevcuttur (Sliwka ve Istance, 2006; Şaban, 2011). Gönüllü olma alt boyutunda kadınlar lehine bir sonuç çıkmasına araştırmaya katılan kadın velilerin daha fazla olması ve bunların büyük çoğunlukta ev kadını olmaları neden olmuş olabilir.

Yaşa göre “Gönüllü Olma” alt boyutunda 31-35 yaş grubunda bulunan veliler lehine anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Diğer alt boyutlarda anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Bu yaş grubundaki velilerin diğer yaş grubundakilere göre eğitsel etkinliklerin önemini daha fazla kavradıkları bu yüzden de gönüllülüklerinin artmış olabileceği söylenebilir.

Araştırma sonuçlarına göre, lise ve üniversite mezunu olan veliler “İletişim Kurma”, “Gönüllü Olma” ve “Evde Öğrenme” alt boyutlarında çocuklarının eğitimine ilköğretim mezunu olan velilere göre daha fazla katılmaktadır. Bunun nedeni olarak, üniversite mezunu olan velilerin eğitim konusunda daha bilinçli olması ve çocuğunun da kendisi gibi yüksek öğrenim görmesini arzu etmesi gösterilebilir.

Çocuk sayısına göre; “İletişim Kurma” da iki ve tek çocuklu; “Ebeveynlik”te üç çocuklu ve “Evde Öğrenme” de tek çocuklu veliler lehine anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Williams , Williams ve Ulman (2002)’nin araştırma sonuçları da bunu destekler niteliktedir. Williams ve diğerleri (2002), velilerin çocuklarının eğitimine katılımını engelleyen önemli üç faktörden biri olarak, sahip olunan diğer çocukların bakımı ve çocuk bakımının zorluklarını göstermiştir. Sonuçlar değerlendirildiğinde çocuk sayısı azaldıkça daha çok öğrenme, öğretme ve iletişim etkinliklerinin ön plana çıktığı, çocuk sayısı arttıkça çocuk bakımına yönelik ebeveynlik rolünün etkisinin arttığı söylenebilir.

Velilerin çocuklarının eğitime katılım düzeyleri ile çocuklarının sınıf seviyeleri arasında yalnızca „Karar verme“ alt boyutunda 6-7 ve 8. sınıf öğrencileri lehine anlamlı bir sonuç bulunmuştur. Bu öğrencilerin TEOG gibi önemli bir sınava girmeleri ve lise tercihlerini yapacak olmaları nedeniyle karar vermeye dayalı veli katılımı arttırmış

olabilir. Ancak bazı araştırmalarda farklı bir sonuç olarak sınıf seviyesi yükseldikçe veli katılımında azaldığı bulunmuştur(Caplan ve diğerleri, 1997 ; Eccles ve Harold 1996 ;Lee, 1994; Simon, 2000).

Velilerin meslek türlerine göre okuldaki eğitime katılım türleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Bu da hangi meslekten olursa olsun velilerin benzer bir katılım düzeyine sahip olduklarını göstermektedir.

Öneriler

1- Veli katılımı türlerinden Gönüllü Olma, Karar Alma sürecine katılma ve Toplumla İşbirliği Yapma katılım türlerinin tercih edilme oranları düşük olduğundan okulların bu katılım türlerine yönelik çalışmaları ön plana çıkararak velilerin gönüllü çalışmalara daha fazla katılması, okuldaki karar alma sürecine dahil edilmesi ve toplumla işbirliği yapması teşvik edilmelidir.

2- Lise ve üniversite mezunu olan veliler çocuklarının eğitimine ilkököl ve ortaokul mezunu olan velilere göre daha fazla katıldığından; her eğitim seviyesindeki velilere okullar tarafından veli katılımının önemi ve faydaları hakkında bilgi verilmeli, velilere ne tür katılımlarda bulunabilecekleri konusunda yol gösterilmelidir.

3- Bir çocuğa sahip olan veliler çocuklarının eğitimine birden fazla çocuğa sahip olan velilere göre daha fazla katıldığından; birden fazla çocuğa sahip olan velilerle işbirliği yapılırken okulun yapacağı etkinlikler, öncelikle velilerin uygun olduğu zamanlar göz önünde bulundurularak planlanmalıdır.

4- Veli toplantılarının olduğu zamanlarda velilerin evde bırakmadıkları çocuklarıyla toplantı sırasında ilgilenen kişi ve ortamların okulda hazır bulundurulması velilerin veli toplantılarına katılım oranlarını arttıracaktır.

5- Babaların okul etkinliklerine, özellikle de veli toplantılarına katılmaları teşvik edilmelidir. Babalar ile iletişimi kolaylaştırmak için e-posta ve kısa mesajlar kullanılabilir.

6- Okuldaki etkinliklerin zamanlaması babaların da katılabileceği şekilde ayarlanmalı; çocuklara evde babalarıyla beraber yapabilecekleri etkinlikler ve ödevler verilmeli; babalardan uzmanlık alanları ile ilgili konularda okula destek vermesi istenmeli; anneler bazı sorumluluklarını babalarla paylaşmaları konusunda yönlendirilmelidir.

Kaynaklar

Akbaşlı, S. (2007). Ortaöğretim Okullarındaki Okul-Aile Birliklerinin Görevlerini Gerçekleştirme Düzeyleri. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Akkök, F. (2003). Ailelerin Eğitim Sürecine Katılımı. Y. Kuzgun (Der.), İlköğretimde Rehberlik. Ankara: Nobel Yayınları.

Aksoy, A. B., Turla, A. (1999). Okul-aile işbirliği. Gazi Üniversitesi

Anaokulu/Anasınıfı Öğretmen El Kitabı. İstanbul:YAPA

Arıkan, S. (2007). İlköğretim Okullarında Çocukları Olan Ana-Babaların Eğitim Gereksinimlerinin Saptanması ve Okulların Bu Gereksinimleri Karşılamadaki Mevcut Durumu. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Halk Eğitim Bilim Dalı, İstanbul.

Aydın, İ. (2004). Okul Çevre İlişkileri. Y. Özden (Der.), Eğitim ve Okul Yöneticiliği El Kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Balli, J. S., Demo, H. D., Wedman, F. J. (1998). Family involvement with children's homework: An intervention in the middle grades. *Family Relations*, 47, 149- 157.

Can, B. (2009), Eğitim Programında Veli Katılımı, 8. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Caplan, J., Hall, G., Lubin, S., Fleming, R. (1997). Literature Review of School-Family Partnership. North Central Regional Educational Laboratory.Celep, C. (2002). Ortaöğretim öğrencilerinin akademik ve psikolojik gereksinimlerini karşılama ile sınıf içi öğrenci dönütleri, *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9, 24- 40.

Chan, B. Y., Chui, H. S. (1997). Parental Participation in School Councils in Victoria, Australia. *International Journal of Educational Management*, 11(3), 102- 110.

Chavkin, N. F. (1989). Debunking the myth about minority parents. *Educational Horizons*, 67(4), 119-123.

Cömert, D., Güleç, H. (2004). Okulöncesi eğitim kurumlarında aile katılımının önemi: öğretmen-aile-çocuk ve kurum. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 131-145.

Çalık, C. (2007). Okul-Çevre İlişkisinin Okul Geliştirmedeki Rolü: Kavramsal Bir Çözümleme. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(3), 123-139.

Davies, D. (1988). Benefits and Barriers to Parent Involvement. *Community Education Research Digest*, 2, 11-19.

Decker, L. E., Decker, V. A. (2000). Engaging Families and Communities: Pathways to Educational Success. Fairfax, VA: National Community Education Publication.

Eccles, J. S., Harold, R. D. (1996). Family involvement in children's and adolescents' schooling. A. Booth ve J. F. Dunn (Der.), Family school links: How do they affect educational outcomes?, (3-33). Manwah, NJ: Erlbaum.

Epstein, J. L. (1995). School/family/community partnerships: Caring for the children we

share. *Phi Delta Kappan*, 76(9), 701-712.

Erden, M. (2005). Öğretmenlik Mesleğine Giriş. İstanbul: Epsilon Yayıncılık. Erdoğan, İ. (2004). Okul Yönetimi Öğretim Liderliği. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Grolnick, WS., Slowiaczek, ML. (1994). Parents' involvement in children's schooling: a multidimensional conceptualization and motivational model. *Child Development*, 65(1), 237-252.

Hoover-Dempsey, K. V., Bassler, O. C., Brissie, J. S. (1992). Explorations in parent-school relations. *Journal of Educational Research*, 85(5), 287-294.

Karasar, N. (2006). Bilimsel Araştırma Yöntemi (16. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kaya, Ş. (2012). İlköğretim 1. Kademe Öğrenci Velilerinin Okuldan Beklentileri ve Beklentilerinin Karşılama Düzeyi. Yayımlanmamış doktora tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kıncal, R. Y. (1991). Okul Aile Birliğinin Fonksiyonlarını Gerçekleştirme Düzeyi. Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Lawson, M. A. (2003). School-family relations in context: parent and teacher perceptions of parent involvement. *Urban Education*, 38, 77-133.

Lee, S. (1994). Family-School Connections and Students' Education: Continuity and Change of Family Involvement from the Middle Grades to High School. Yayımlanmamış doktora tezi, John Hopkins University, Baltimore, MD

Özçınar, Z. (2003). "Öğretmen, Öğrenci ve Velilerin İletişimsel Yeterlilikleri ve Öğrenci Başarıyla Olan İlişkisi." Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Resmi Gazete. (1995). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi. Sayı: 22184, 27 Ocak.

Simon, B. S. (2000). Predictors of High School and Family Partnerships and the Influence of Partnerships on Student Success. Yayımlanmamış doktora tezi, John Hopkins University, Baltimore, MD.

Sliwka, A., Istance, D. (2006). Parental and stakeholder „Voice“ in schools and systems. *European Journal of Education*, 41(1), 29-43.

Şaban, C. (2011). İlköğretim Okullarında Velilerin Eğitime Katılım Düzeyleri ve

Tercih Ettikleri Katılım Türleri. Yayımlanmamış doktora tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şişman, M. (2002), Eğitimde Mükemmellik Arayışı Etkili Okullar, Pegema Yayıncılık, Ankara.

Ünal, S., Ada, S. (2007). Eğitim Bilimine Giriş. Nobel: Ankara.

Ünlü, H. (2005), Anne Babalar İçin Eğitim Rehberi, İstanbul, Morpa Kültür Yayınları.Eğitimi.

Williams, B., Williams, J., Ullman, A. (2002). Parental Involvement in Education. (Research Report 332) (London, DfES).

Yüzgeç, M. (2008), İlköğretim Kurumlarının 4. ve 5. Sınıfında Öğrencileri Bulunan Velilerin, Yönetici ve Öğretmenlerden Beklentileri, Yeditepe Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

KUR BASKISI ALTINDA KURALLI MALİYE POLİTİKALARININ SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Hünkar GÜLER¹

ÖZ

ABD Merkez Bankasının faiz arttırma kararı neticesinde ortaya çıkan portföy hareketleri gelişmekte olan ülke paralarının dolar karşısında değer kaybetmesine yol açmaktadır. BRIC ülkeleri ve Türkiye'de kamu kesimi toplam borç stoku ve dış borç servisinin kur oynaklığından nasıl etkilendiği bu çalışmanın temel araştırma konusudur. 2010 - 2012 yılları arasında dolar kurunun aylık ortalama değişimi uyarlanmış beklentiler doğrultusunda 2013 - 2016 yılları için simüle edilerek kur artışlarının kamu kesimi toplam borç stoku ve borç servisi üzerindeki etkisi tahmin edilmektedir. Dolar kurundaki artışın Brezilya, Rusya ve Türkiye'nin mali sürdürülebilirlik göstergeleri üzerinde önemli bir etki oluşturduğu gözlenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin mali göstergeleri gelişmiş ülkelere nispetle istikrarlı olmasına karşılık ekonomideki kırılmalıklar devam etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler kısa vadeli şoklara karşı sağlıklı bir görünümde olsa da yeni riskler tespit edilmeli ve mali disiplin sürdürülmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kurallı Maliye Politikası, Devlet Borçları, Sürdürülebilirlik

SUSTAINABILITY OF RULE-BASED FISCAL POLICY UNDER EXCHANGE RATE PRESSURE

ABSTRACT

The movements of portfolio taken place by the decision of FED to increase the interest rate cause the currencies of developing countries to depreciate for American dollar. The research subject of this paper is to determine how the public sector debt stocks and external debt service of BRIC countries and Turkey be affected by the exchange rate volatility. The effect of exchange rate hike on public sector gross debt stock and external debt service is estimated by simulating the monthly average changes of dollar exchange rate between the years of 2010 - 2012 to the years of 2013 - 2016 by means of adaptive expectations. It's observed that the hike of exchange rate creates substantial effects on the fiscal sustainability indicators of Brazil, Russian Federation and Turkey. Fiscal indicators of developing countries are more stable than those of developed countries but economic vulnerability of developing countries have been lasting. New risks should be ascertained and fiscal consolidation should be kept going even if developing countries seem healthy against short-term shocks.

Keywords: Rule-Based Fiscal Policy, Public Debts, Sustainability

¹ Yrd. Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye Bölümü,
gulerhunkar@ohu.edu.tr

Derleme, Gönderim Tarihi: 17.02.2017 Kabul Tarihi: 17.10.2017

Giriş

Kurallı maliye politikaları, makroekonomik değişkenlerin kredibilitesini arttırmak ve ekonomik istikrarı sağlamak için, makroekonomik değişkenler üzerine konulan sayısal ve sayısal olmayan hedeflerdir. Gelişmiş ülkelerde mali kurallar mali ve finansal istikrarın korunmasını amaçlarken; gelişmekte olan ülkelerde, piyasaya olan güven tesis edilmeye çalışılmaktadır. Kurallı maliye politikaları 1990'lı yıllarda mali disiplini sağlamak ve piyasa sistemine sağlıklı bir geçişi gerçekleştirmek için kullanılırken; 2000 sonrasında, küresel risklerin azaltılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla kullanılmaktadır. Kurallı maliye politikalarına başvuran ülke sayısı 1990 yılında yalnızca 7'iken, 2009 yılında 80 ülke ilgili eşik değerleri istikrar unsuru olarak benimsemektedir.

Gelişmiş ülkelerin düşük büyüme oranları ve kamu kesimi ve dış brüt borç stokları ve gelişmekte olan ülkelerin tasarruf açığı ve düşük iç talep ekonomideki kırılganlıkların devam ettiğini göstermektedir. ABD Merkez Bankası faiz arttırma kararı neticesinde ortaya çıkan portföy hareketlerinin döviz piyasalarında oynaklığa yol açması gelişmekte olan ülkelerin para ve sermaye piyasaları üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Bu çalışmada, portföy hareketlerine bağlı olarak ortaya çıkan dolar kurundaki artışın BRIC ülkeleri ve Türkiye'nin kamu kesimi borç stoku ve dış borç servisini nasıl etkilediği araştırılmaktadır. 2015 yılının temel alındığı çalışmada, 2010 - 2012 yılları arasındaki aylık ortalama kur artışları uyarlanmış beklentiler doğrultusunda 2013 - 2016 yılları için tahmin edilerek yıllık ortalama nominal dolar kuru bulunmakta ve 2013 yılı ortalaması ve 2015 yılı simülasyon ortalamaları üzerinden borç oranlarındaki yüzde puanlık artışlar hesaplanmaktadır. Real kur yerine nominal kurların kullanılması küçük bir sapma oluştursa da ABD enflasyon oranının düşüklüğü ve oluşabilecek sapmanın yüzdelik dilim içinde önemsiz bir yere sahip olması hata payını minimize etmektedir.

Çalışmanın giriş bölümünden sonraki ilk bölümünde kurallı maliye politikalarının ortaya çıkışı ve gelişimi açıklanmaktadır. İkinci ve üçüncü bölümlerde dünyada ve Türkiye'de kurallı maliye politikası düzenlemeleri değerlendirilmekte ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin makroekonomik göstergeleri karşılaştırılmaktadır. Dördüncü bölümde kurlarda olması gereken artış ve olan artış karşılaştırılmakta ve kur artışlarının kamu kesimi borç stoku ve dış borç servisi üzerindeki etkisi incelenmektedir. Çalışma, bulguların özetlendiği sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

1. Kurallı Maliye Politikalarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Kurallı Maliye Politikaları (Rule-Based Fiscal Policy) 1970'li yıllarda Keynesyen iktisadın etkinliğinin zayıflaması sonrasında iradi maliye politikaları yerine getirilen uygulamalardır. Sayısal ve sayısal olmayan birtakım kısıtlamalardan oluşan kurallı maliye politikaları dar anlamda bütçe dengesi, borçlanma, harcama ve vergileme gibi mali göstergeler üzerine belirli sınırlamalar getiren yasal veya anayasal kısıtlamaları ifade etmektedir. Geniş anlamda ise; bütçenin tasarlanması, onaylanması ve uygulanması sırasındaki düzenleme ve kurallar bütünüdür (Kennedy, Robbins ve Delorme, 1996, s.238). Farklı bir anlatımla, mali kurallar (fiscal rules); iktisat politikası araçları üzerindeki kısıtlardır ve maliye politikası üzerine konulan sayısal tavan ve

hedeflerin GSYİH'ya oranı şeklindeki eşik değerleri ifade etmektedir (Kopits ve Symansky, 1998, s.2).

Mali kurallara, iktisat politikası aracı olarak, son 30 yıldır yoğun bir şekilde başvurulmakta; ancak ilk uygulamaları 150 yıl kadar geriye gitmektedir. Bu dönemde yerel yönetimler bazında altın kural (golden rule) uygulanmıştır. Burada temel amaç cari bütçe dengesine ulaşmak ve sermaye harcamalarının piyasa temelli finansmanını sağlamaktır. 19. yüzyıl ortalarında ABD'nin birçok eyaletinde ve 1920'li yıllarda İsviçre'nin birçok kantonunda görülmektedir (Kopits, 2001, s.4). Bununla birlikte, iktisat politikasında dönüm noktasını 1929 Büyük Bunalımı (Great Depression) oluşturmaktadır. ABD hisse senedi piyasasında ortaya çıkan ve tarihe "Kara Perşembe" olarak geçen finansal kriz Adam Smith'in görünmez elinin (invisible hand) işlerliğini kaybettiğini ve her arzın kendi talebini oluşturmadığını (Mahreçler kanunu) ortaya koymuştur. Keynes'in tespitiyle talep yetersizliğinin neden olduğu kriz hisse senedi değerlerinin 2/3 oranında aşınmasına, 1929'da 96 milyar dolara ulaşan Amerikan ekonomisinin büyüklüğünün cari fiyatlarla 48 milyar dolara, sabit fiyatlarla 64 milyar dolara inmesine ve 1929 yılında işsizlerin sayısı 4,6 milyonken 1933 yılında 13 milyona çıkmasına neden olmuştur (Türkay, 1984, s.499).

1929 Büyük Bunalımı öncesinde hakim olan piyasa temelli Klasik iktisat fiyatlar ve ücretlerin esnek olduğu varsayımından hareketle ekonominin tam istihdam düzeyinde dengede olduğunu, makroekonomik göstergelerde ortaya çıkabilecek geçici dengesizliklerin tam rekabet altındaki "piyasa" tarafından temizleneceğini ve bundan dolayı serbest piyasanın işleyişine müdahale edilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Kriz sonrası dönemde, klasik iktisat teorisinin yerini alan Keynesyen iktisat teorisi ise piyasaların eksik istihdamda da dengede olabileceğini ve tam istihdamın aktif iktisat politikalarıyla gerçekleşeceğini varsaymaktadır. Bu nedenle, modern maliye politikasının kurucusu sayılan Keynes, iradi maliye politikalarına önemli bir rol atfetmiş ve ülkelerin iradi maliye politikaları yoluyla ince ayar (fine tune) gerçekleştirdikleri takdirde hata yapma ihtimallerinin azaldığını belirtmiştir. Doğası itibarıyla bu durum; politikacılara daha esnek harcama yapma imkanı da sunmaktadır (Tanzi, 2005, s.6).

Serbest piyasaya kamu müdahalesi -Keynes "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" (1936) yayınlamadan önce- ABD Başkanı Roosevelt tarafından 1933 yılında başlanmıştır. Keynesyen iktisat politikalarına, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle, 1950 sonrası dönemde Avrupa'nın yeniden inşası sırasında aktif olarak başvurulmuştur. Bu dönem, sosyal harcamaların kurumsallaştığı refah devletinin altın çağı olarak anılmaktadır. İradi maliye politikaları herhangi bir kurala bağlı olmaksızın politikacılar tarafından uygulanmakla birlikte, özellikle savaş sonrası dönemde; Almanya, İtalya, Japonya ve Hollanda'da bütçe dengesi kuralı uygulandığı belirtilmelidir. Burada uygulanan kuralın büyük bir bölümü altın kuraldan oluşmaktaydı. 1960 yılında uygulanan bir diğer kural ise belirli yurtiçi kaynaklardan bütçe açıklarının finansmanının yasaklanması veya sınırlandırılmasıdır (Kopits, 2001, s.4). Bununla birlikte, sınırlı sayıda uygulanan mali kuralın finansal serbestleşme sonrasında bir politika aracı olarak kullanılan mali kurallarla karıştırılmaması gerekmektedir.

1970'li yıllarda Ricardo denkliği, rasyonel beklentiler ve sürekli gelir hipotezi gibi kuramların etkisi, kamu borçlarının hızlı bir şekilde artmasına bağlı olarak Bretton Woods sisteminin çökmesi ve petrol krizi ve stagflasyon sonucu konjonktür karşıtı maliye politikaları (countercyclical fiscal policy) etkisini kaybetmiştir (Tanzi, 2005, s.12 ve Hagen, 2005, s.1). Tanzi, iradi maliye politikalarına yönelik bu eleştirileri getirmekle birlikte, politika gecikmeleri üzerinde de durmaktadır (Tanzi, 2005, s.7). İradi maliye politikalarının çıkmaza girmesi piyasa temelli neo-liberal iktisadın hakim konuma gelmesine yol açmış ve Arz Yanlı İktisat, Kamu Tercih Teorisi ve Anayasal İktisat önem kazanmıştır. ABD ve küresel kamusal kuruluşların öncülüğünde gelişmekte olan ülkeler için önerilen "Washington Uzlaşısı" ile birlikte de kamu harcamalarını azaltmak ve mali disiplini sağlamak için kurala bağlı maliye politikaları önerilmektedir.

2. Dünya'da Kuralı Maliye Politikası Uygulamaları

Kurallı maliye politikalarına makroekonomik değişkenlerin kredibilitelerini arttırmak ve istikrar sağlamak için önem atfedilmektedir. Mali kurallar; i) Japonya'da, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, mali istikrarı sağlamak için, ii) Kanada'nın bazı eyaletlerinde hükümetin maliye politikasının güvenilirliğini arttırmak ve bütçe açıklarının kapanmasına yardımcı olmak için, iii) Yeni Zelanda'da, özellikle yaşlanan nüfus nedeniyle, maliye politikasının uzun dönem sürdürülebilirliğini sağlamak için ve son olarak iv) Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği'nde uluslararası düzenleme ve federasyon içindeki olumsuz dışsallıkları azaltmak için kullanılmaktadır (Kennedy, Robbins ve Delorme, 1996, s.239).

1970'li yılların mali dengesizlikleri, 1980'lerin ortalarından itibaren, gelişmiş ülkelerin birçoğunda orta vadeli mali disiplin planlarının hayata geçmesine neden olmuştur. Gelişmiş ülkelerin bir kısmında denk bütçeyi yakalamak için mali disiplin geniş bir şekilde uygulanmaktayken; gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomilerinde IMF destekli mali reformlar ve finansal ve ticari serbestleşme programları uygulanmıştır. (Kopits ve Symansky, 1998, s.4). Gelişmiş ülkelerdeki mali kurallar mali ve finansal istikrarın korunmasını amaçlarken; gelişmekte olan ülkelerde, piyasaya olan güven tesis edilmeye çalışılmaktadır.

Kurallı maliye politikaları ülkelerin özgün koşullarına göre şekillenmekte ve denk bütçe veya açık kuralı, borçlanma kuralı, gelir kuralı ve borç veya rezerv para kuralları uygulanmaktadır. 1990'lardan itibaren planlı ekonomilerde üretim yapısı eskimiş, tasarruf açığı belirginleşmiş, kayıtdışı sektör büyümüş, vergi gelirleri önemli oranda azalmış ve bu ekonomiler önemli bir mali baskı altında kalmıştır (Kopits ve Symansky, 1998, s.5). Bu dönemde mali disiplini sağlamak ve piyasa sistemine sağlıklı bir geçişi gerçekleştirmek için kullanılan kurallar 2000 sonrasında küresel risklerin azaltılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla kullanılmıştır. Kurallı maliye politikalarına başvuran ülke sayısı 1990 yılında yalnızca 7'iken, 2009 yılında 80 ülke ilgili eşik değerleri istikrar unsuru olarak kullanılmaktadır (IMF, 2010a, s.48).

Mali kurallar esneklik, şeffaflık, güvenilirlik ve hesap verebilirlik gibi sayısal olmayan kurallardan oluştuğu gibi sayısal kurallardan da oluşmaktadır. Bununla birlikte, sayısal kuralların esnek olmadığı belirtilmelidir. Bundan dolayıdır ki, iyi bir mali kural

oluşturabilmek için temel mali değişkenler üzerinde kontrolün sağlanmış olması gerekmektedir. Maliye politikası araçlarının uyumunu sağlamak için mali disipline (fiscal consolidation) başvurulmaktadır. 2007 yılında ABD konut piyasalarında ortaya çıkan kriz sonrası, özellikle gelir ve harcama tedbirleriyle, kamu kesimi dengesi gözetilmektedir. Bununla birlikte, harcama tedbirlerinin daha başarılı olduğu yönünde geniş bir literatür bulunmaktadır. Aşağıda, **Tablo 1** yardımıyla, gelir ve harcama tedbirleri yönüyle ülkelerin yapılandırma ihtiyaçları gösterilmektedir.

Tablo.1
Ülkeler Göre Yapılandırma İhtiyacının Kapsamı

Tedbir/Regülasyon	Vergisel Tedbirler	Vergi ve Harcama Tedbirleri	Harcama Tedbirleri
Aşırı Düzeltme İhtiyacı (GSYİH'nın %6'sından Fazla)		Fransa, Mısır, İrlanda, Japonya, Portekiz, İspanya, İngiltere ve ABD	Polonya
İhmlı Düzeltme İhtiyacı (GSYİH'nın %3-6 Arasında)		Avusturya, Çin, Almanya ve İtalya	Avustralya, Belçika, Kanada, Finlandiya, Hollanda ve Güney Afrika
Düşük Düzeltme İhtiyacı (GSYİH'nın %3'ünden Az)	Endonezya Meksika	İzlanda	Arjantin, Brezilya, Rusya, Suudi Arabistan, İsveç ve Türkiye

Kaynak: IMF (2010b), From Stimulus To Consolidation: Revenue And Expenditure Policies in Advanced and Emerging Economics, s.8.

Kamu kesimi dengesini tesis etmek için kullanılacak yapılandırma mekanizmaları; i) sosyal refah harcamalarında nokta hedefler doğrultusunda tasarruf sağlama, ii) işsizlik sigortası ödemelerini işgücü piyasasını zedelemeyen ve bütçe üzerine yük oluşturmadan gerçekleştirme, iii) artan askeri harcamaların sınırlandırılması, iv) kamu transferlerinde hedeflerin iyi belirlenmesi ve sınırlandırılması, v) performansa dayalı bütçelemeye uyumun sağlanması ve vi) sağlam bir harcama reformu gerçekleştirmek için yerel yönetimlerle işbirliği şeklinde sıralanmaktadır. Yönetimler arası işbirliği, yönetimlerin ekonomik paylarının artırılması ve mali amaçların gerçekleştirilmesi açısından büyük öneme sahiptir (IMF, 2010b, s.8).

2008 yılında, ABD'de eşik altı ipotekli konut piyasalarında ortaya çıkan krizin tüm Amerikan ekonomisine yayılması ve önce İngiltere, sonra AB ülkelerine sıçraması krizi küreselleştirmiştir. Krizin potansiyel büyümeyi düşürmesi kamu maliyesi üzerinde bir baskı oluştururken, mali kurtarma paketleriyle ilgili şartlı yükümlülükler ve diğer alanlardaki müdahaleler sürdürülebilirlik riskini ortaya çıkarmaktadır (ECEFA, 2009, s.41). Küresel mali krizin başlangıç aşamasında, özellikle krizin merkez üssü sayılabilecek ülkelerde, kamu borçları artmıştır. Tarihi arka plan dikkate alındığında beklenen bir durumla karşılaşmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki 14 önemli mali kriz değerlendirildiğinde, krizden sonraki 3 yıl içinde merkezi devlet borçları yaklaşık yüzde 86 oranında artmaktadır (Reinhart ve Rogoff, 2010a, s.2). Ülkeler bir

yandan mali teşviklerle ekonomilerini canlandırırken; diğer yandan, sürdürülebilirlik riskini (kamu kesimi borç stoku) azaltmak için kurallı maliye politikaları uygulamaktadır. Bunlardan en önemlisi bütçe açıklarını sınırlandırmayı öngören denk bütçe kuralıdır. Rusya petrol gelirleri hariç bütçe açığı hedefi belirlerken; Türkiye faiz dışı fazla hedefi belirlemiştir. Burada amaç, temel kalemler dışında bırakıldığında, kamu tasarrufları artırılarak bütçe açıklarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Bununla birlikte, mali disiplinin başarısı iktisadi, siyasi ve kurumsal etkenlere bağlı olarak değişmektedir. Siyasi taahhüt, mali yapılandırmanın kapsamı, yerel yönetimlerin desteği, harcama programlarının uyumlaştırılması önem taşımaktadır. Aşağıda, **Tablo 2** yardımıyla, seçili ülkeler itibarıyla mali kural uygulamaları gösterilmektedir:

Tablo.2
Kurallı Maliye Politikası Uygulamaları

Ülkeler	Kural	Dayanak	Kapsam	Açıklama
ABD	Harcama Kuralı (2011) ve Denk Bütçe Kuralı (1986)	Yasalar	Merkezi Hükümet	Bütçe açıklarını azaltma planı devrededir.
Almanya	Denk Bütçe Kuralı (1969), Harcama Kuralı (1982), Borç Kuralı (1992)	Anayasa ve Uluslararası Antlaşmalar	Merkezi Hükümet ve Yerel Yönetimler	Altın Kural ve Yapısal Denge Kuralı (2016)
Avusturya	Denk Bütçe Kuralı (1999), Borç Kuralı (1995)	Yasalar ve Uluslararası Antlaşmalar	Merkezi Hükümet ve Yerel Yönetimler	AB kuralları bağlayıcıdır.
Avusturyaya	Denk Bütçe Kuralı, Harcama Kuralı, Gelir Kuralı ve Borç Kuralı (1985, 1998)	Yasalar ve Siyasi Taahhüt	Merkezi Hükümet	Mali Sorumluluk Yasası yürürlüktedir.
Belçika	Denk Bütçe Kuralı, Borçlar Kuralı, Harcama Kuralı ve Gelir Kuralı (1992, 1993)	Uluslararası Antlaşmalar ve Siyasi Taahhüt	Merkezi Hükümet	AB kuralları bağlayıcıdır.
Brezilya	Denk Bütçe Kuralı ve Harcama Kuralı (2000), Borçlar Kuralı (2001)	Anayasa ve Yasalar	Merkezi Hükümet	Mali Sorumluluk Yasası yürürlüktedir.
Çek Cumhuriyeti	Denk Bütçe Kuralı ve Borç Kuralı (2004), Harcama Kuralı (2005)	Yasalar ve Uluslararası Antlaşmalar	Merkezi Hükümet ve Yerel Yönetimler	AB kuralları bağlayıcıdır.
Danimarka	Harcama Kuralı (1994), Gelir Kuralı (2001), Denk Bütçe Kuralı ve Borç Kuralı (1992)	Uluslararası Antlaşmalar, Anayasa ve Siyasi Taahhüt	Merkezi Hükümet	AB kuralları bağlayıcıdır.
Finlandiya	Denk Bütçe Kuralı ve Borç Kuralı (1995), Harcama Kuralı (1999)	Uluslararası Antlaşmalar ve Siyasi Taahhüt	Merkezi Hükümet ve Yerel Yönetimler	AB kuralları bağlayıcıdır.
Fransa	Denk Bütçe Kuralı (2012), Borç Kuralı (1992), Harcama Kuralı (1998), Gelir Kuralı (2006)	Uluslararası Antlaşmalar, Yasalar ve Siyasi Taahhüt	Merkezi Hükümet, Yerel Yönetimler ve Sosyal Güvenlik	AB kuralları bağlayıcıdır.
Hindistan	Denk Bütçe Kuralı (2004)	Yasalar	Merkezi Hükümet	Cari Hesap Dengesi Kuralı
Kanada	Denk Bütçe Kuralı, Harcama Kuralı ve Borç Kuralı (1998)	Siyasi Taahhüt	Merkezi Hükümet	Mali Sorumluluk Yasası yürürlüktedir.
Macaristan	Harcama Kuralı, Denk Bütçe Kuralı (2010) ve Borç Kuralı (2004)	Uluslararası Antlaşmalar ve Yasalar	Merkezi Hükümet	AB kuralları bağlayıcıdır.
Meksika	Denk Bütçe Kuralı, Gelir Kuralı (2006) ve Harcama Kuralı (2013)	Yasalar	Merkezi Hükümet	Çok yıllık harcama tavanı belirlenmektedir.
İngiltere	Denk Bütçe Kuralı ve Borç Kuralı (2010, 2009 ve 1997)	Uluslararası Antlaşmalar, Yasalar ve Siyasi Taahhüt	Merkezi Hükümet	Altın Kural
İspanya	Harcama Kuralı (2011), Denk Bütçe Kuralı (2006) ve Borç Kuralı (1992)	Uluslararası Antlaşmalar ve Yasalar	Merkezi Hükümet ve Yerel Yönetimler	AB kuralları bağlayıcıdır.
İtalya	Denk Bütçe Kuralı (2014) ve Borç Kuralı (1992)	Uluslararası Antlaşmalar ve Anayasa	Merkezi Hükümet	AB kuralları bağlayıcıdır.
Japonya	Denk Bütçe Kuralı (1947) ve Harcama Kuralı (2010)	Yasalar ve Siyasi Taahhüt	Merkezi Hükümet	Altın Kural
Portekiz	Denk Bütçe Kuralı (2015) ve Borç Kuralı (1992)	Uluslararası Antlaşmalar ve Yasalar	Merkezi Hükümet ve Yerel Yönetimler	AB kuralları bağlayıcıdır.
Rusya	Denk Bütçe Kuralı (2007) ve Harcama Kuralı (2013)	Yasalar	Merkezi Hükümet	Petro gelirleri hariç bütçe açığının en fazla GSYİH'nin 4,7'si olması hedeflenmektedir.
Yeni Zelanda	Denk Bütçe Kuralı ve Borç Kuralı (1994)	Yasalar	Merkezi Hükümet	Mali Sorumluluk Yasası yürürlüktedir.
Yunanistan	Denk Bütçe Kuralı (2014), Harcama Kuralı (2011) ve Borç Kuralı (1992)	Uluslararası Antlaşmalar ve Yasalar	Merkezi Hükümet	AB kuralları bağlayıcıdır.

Kaynak: IMF (2009), Fiscal Rules-Anchoring Expectations for Sustainable Public Finances, s.59 ve IMF (2015), Fiscal Rules at a Glance, s.7.

3. Türkiye’de Kurallı Maliye Politikaları

Türkiye, para politikası alanında farklı çıplar kullanmakla birlikte maliye politikası alanında resmi bir çıpa kullanmamaktadır. 1958 yılında yaşanan borç darboğazının ardından, 1961 yılında IMF ile yapılan ilk stand-by anlaşmasından sonra, değişik dönemlerde 18 stand-by anlaşması imzalanarak mali istikrar sağlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, 1963 yılında Ankara Anlaşması ve 1970 yılında da Katma Protokol imzalanarak AB süreci başlatılmış ve bu süreçte, AB aday ülkelerinin taahhüt ettiği, Maastricht kriterleri yerine getirilmeye çalışılmıştır. 2008 yılında 19. stand-by anlaşmasının sona ermesiyle başlayan IMF ile görüşmelerin sonuçsuz kalması anayasal düzlemde oluşturulacak bir mali kuralın çıpa olarak kullanılmasını tartışmaya açmıştır. Türkiye’de kurallı maliye politikası alanında sayısal hedeflere başvurmadan önce merkezi yönetim ve yerel yönetimlerde önemli düzenlemelere gidilmiştir. 1211 sayılı T.C. Merkez Bankası Kanunu (2001, md.50), 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunları bunlardan bir kısmını oluşturmaktadır (Demir ve İnan, 2011, s.45). Ayrıca, IMF tarafından desteklenen yüzde 6,5’lik faiz dışı fazla hedefi önemli bir çıpa olarak ciddiyle uygulanmaktadır. Türkiye’nin AB çıpası (Maastricht Kriterleri) ise kamu kesimi borç stoku, bütçe açığı, enflasyon ve faiz gibi temel değişkenler üzerine sınırlamalar getirmektedir. 2008 sonrasında IMF ile anlaşmaların gerçekleşmemesi üzerine, IMF’in de telkinleriyle, hem piyasaya güven vermek hem de kamu harcamalarını sınırlandırmak amacıyla mali kuralların uygulanacağı açıklanmıştır. Türkiye için mali kural $a_t = -\gamma(a_{t-1} - a^*) - k(b_t - b^*)$ şeklinde formüle edilmektedir. Mali kuralın hedefi orta-uzun vadede bütçe açığı/GSYİH oranının (a^*) yüzde 1, GSYİH artışının (b^*) da yüzde 5 olmasıdır. Yakınsama katsayıları ise 0,33 olarak belirlenmektedir. Yani, mali kural iktisadi büyüme ve bütçe açığı hedefleri üzerine kurulmaktadır. Bununla birlikte, AB’de bütçe açığı hedefinin yüzde 3 olduğu hatırdta tutulursa hedefin iddialı olduğu belirtilmelidir. Bu formül, iktisadi büyüme yoluyla tasarruf sağlanarak bütçe açığını azaltmayı hedeflemektedir. Hedeften sapma olduğu zaman ekstra açığın ilk yıldan başlayarak üçte bir düzeyinde azaltılarak kapatılacağı öngörülmektedir.

Bütçe gelirlerinin dolaylı vergiler ve ücretliler üzerinden tahsil edilen gelir vergisine dayanıyor olması, sosyal yardım ve güvenlik gibi harcamaların azaltılmaması ve kayıtdışı sektörün büyüklüğü önemli yapısal sorunlardır. Ayrıca, tasarı düzeyinde kalan ve uygulamaya konulmayan kurallı maliye politikasına getirilebilecek en önemli eleştiri koyulan sayısal hedeflerin bağımsız kuruluşlar yerine siyasi mekanizma yoluyla denetlenecek olması ve herhangi bir yaptırım öngörmemesidir. Bununla birlikte, mali kuralların askıya alınması Türkiye’de yasal veya anayasal düzlemde herhangi bir mali kuralın uygulanmadığını ve siyasi taahhüt düzeyinde kaldığını göstermektedir. Türkiye’nin farklı çıplar itibariyle ortaya koyduğu hedef ve gerçekleştirmeler 2010 - 2015 dönemi itibariyle aşağıda, **Tablo 3’de**, yer almaktadır:

Tablo.3

Türkiye’nin Kurallı Maliye Politikası Kapsamındaki Hedefleri, 2010 - 2015 (%)

Temel Göstergeler	Hedef (%)	2010	2011	2012	2013	2014	2015
-------------------	-----------	------	------	------	------	------	------

Büyüme	5	9,2	8,8	2,1	4,2	3,0	4,0
Kamu Borç Stoku/GSYİH	60	40,0	36,4	32,6	31,2	28,6	27,5
Genel Yönetim Dengesi	(-) 3	(-) 2,0	3,4	6,7	7,7	5,6	10,3
Faiz Dışı Fazla	6,5	2,8	7,8	5,3	7,7	6,0	6,0
Enflasyon	En düşük enflasyonu 3 ülke ortalamasından 1,5 puan sapma gösterebilir.	8,6 (3,5) (6,5)	6,5 (4,6) (5,5)	9,0 (3,9) (5,0)	7,5 (3,2) (5,0)	8,9 (2,5) (5,0)	7,7 (1,6) (5,0)
Faiz	En düşük enflasyonu 3 ülkenin faiz oranları ortalamasından 2 puan yüksek olabilir.	9,0 (5,1)	12,5 (5,0)	9,0 (4,0)	7,8 (4,0)	11,3 (3,7)	10,8 (3,0)

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr> (TÜİK), <http://ec.europa.eu/eurostat> (Eurostats) ve <https://www.hazine.gov.tr> (Hazine Müsteşarlığı). **Not:** Siyah (üst) parantez içindeki sayısal değerler Almanya, Fransa ve İngiltere'nin ortalamasını göstermektedir. Kırmızı (alt) parantez içindeki sayısal değerler ise Türkiye'nin hedef göstergeleridir.

Türkiye'nin genel yönetim dengesi, kamu kesimi borç stoku ve faiz dışı fazla gibi kamu maliyesinin sürdürülebilirliğini gösteren hedeflerinde başarı yakaladığı görülmektedir. Bununla birlikte, küresel para politikalarına dair belirsizlikler ve küresel büyümeye dair endişelerin etkisiyle portföy akımındaki dengesizlik büyüme, faiz ve enflasyon gibi hedeflerde ciddi bir sapma oluşturmaktadır. Enflasyonda gıda fiyatları ve döviz kuru kaynaklı bir artışın yaşanmakta olduğu görülmektedir. Mali disiplinin hem risk primleri hem de enflasyon üzerinde mali bir tampon görevi görmesi, bankaların borçlanma düzeyini düşürmesi ve hanehalkı borç düzeyinin yatay seyretmesi olası kriz risklerini azaltmaktadır (TCMB, 2015, s.9). Kamu tasarrufunu artırarak bütçe açığını azaltmayı hedefleyen faiz dışı fazlada, 2010 yılı hariç, hedefe yaklaşılmış veya aşılmıştır. Enflasyon ve faiz gibi göstergelerde hem AB kriterleri hem de kendi oluşturduğumuz kriterlere ulaşamadığımız görülmektedir. Bunun temel nedeni, Türk ekonomisinin yapısal sorunlarının ve kırılğanlığının devam etmesidir.

4. Kur Baskısı Altında Kurallı Maliye Politikalarının Sürdürülebilirliği

2008 krizi etkilerinin bertaraf edilememesi, bölgesel çatışmaların devam etmesi ve petrol gelirlerinin düşmesi kur baskısı altında kamu kesimi borç stoku ve kamu kesimi dengesinin mali sürdürülebilirlik riskini (fiscal sustainability risk) arttırmaktadır. Gelişmiş ülkeler dış borçlarını yerli para cinsinden aldıkları için esnek hareket edebilmekteyken, gelişmekte olan ülkelerde toplam brüt dış borçlar GSYİH'nın yüzde 60'ına ulaştığında yıllık büyüme yaklaşık yüzde 2 azalmaktadır. Bu oran yüzde 90'lara yaklaştığında yıllık büyüme oranları yarısı kadar düşmektedir. IMF, 2000'li yılların başından bu yana ülkelerin borçluluğuyla ilgili önemli çalışmalar yapmakta ve gelişmiş ülkelerin dış borç düzeyinin önemli derecede yüksek olduğunu belirtmektedir (Reinhart ve Rogoff, 2010a, s.3).

Borçların ödenememesi (default) olayı 1824 - 2004 yılları arasında, coğrafi bölgeler temel alındığında, 126 olayla en sık Latin Amerika'da görülürken; ikinci sırada, 63 olayla Afrika yer almaktadır. Bununla birlikte, Afrika ülkeleri 100 veya 150 yıl daha Avrupa'nın kolonisi olmaya devam ederken, lider durumundaki Latin Amerika ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmış ve 19. yüzyıldan önce uluslararası mali piyasalara ulaşabilmişlerdir. Gelişmekte olan ülkeler açısından borçların ödenememesi olayı en sık Asya'da görülmektedir. Borçların ödenememesiyle ilgili 1921 - 1940 arasında 39 olay ve 1941 - 1970 arasında altı olay meydana gelmiştir. Borç krizi, Meksika'nın borçlarını

askıya aldığı Ağustos 1982 yılına kadar ortaya çıkmadıysa da bu tarihten sonra 34'ü Afrika'da ve 29'u Latin Amerika'da olmak üzere 70 olay meydana gelmiştir. (Borensztein ve Panizza, 2008, s.6).

Borçların ödenememesinin maliyetleri konusunda kesin bir uzlaşma sağlanamamaktadır. Geleneksel olarak kamu borç literatürü iki mekanizma üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki itibari maliyet (reputational cost); diğeri ise doğrudan yaptırımlar (direct sanction)'dır. İtibari maliyet mali piyasalardan dışlanmaya işaret ederken; doğrudan yaptırımlar, malların hukuki haczini ve uluslararası ticari yaptırımları içermektedir. Ticari ambargoların ülkelerin borçlarını ödemeleri konusunda daha etkili olduğu belirtilmelidir (Borensztein ve Panizza, 2008, s.3). Rusya'nın borçlarını ödeyemeyeceğini ilanından sonra devrim 69 yıl devam etmiştir. 1826'da Yunanistan'ın, aynı şekilde, borçlarını ödeyemeyeceğini belirtmesi uluslararası sermaye piyasalarına 53 yıl erişememesine yol açmıştır (Reinhart ve Rogoff, 2010b, s.6).

Borçlanma iktisadi faaliyetlerin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Tiruneh (2003, s.79) dış borçların nedenini tasarruf açığı, döviz kısıtı ve dış faktörler (krizler) olarak görmekte ve borçların artış nedenini de kamu kaynaklarının israfına bağlamaktadır. Borç Sürdürülebilirlik Analizi (Debt Sustainability Analysis, DSA) ülkelerin politika hedeflerini finanse etmek ve ortaya çıkan borçların ödenmesi konusundaki kapasitelerini ölçmek için kullanılmaktadır. DSA, politika yapımcıların mali dengesizlikleri görmesine yardımcı olmakta ve borçların gelişimi ve borç servisi noktalarında uyarılarda bulunmakta ve genellikle brüt tutarlar üzerinden hesaplanmaktadır. Bununla birlikte, ülkenin bütçe dışında önemli düzeyde fonları bulunuyorsa rakamların yüksek çıkacağı da belirtilmelidir. DSA için kullanılan eşitlik aşağıdaki yer almaktadır (IMF, 2014, s.166):

$$\text{Borç Göstergesi} = \frac{\text{Borçluluk}}{\text{Geri Ödeme Kapasitesi}}$$

Ülkelerin geri ödeme kapasitesi GSYİH, ihracat ve kamu gelirleri tarafından ölçülmektedir. Borç yükü göstergeleri stok göstergeler (brüt borç) ve akım göstergeler (borç servisi) olarak ikiye ayrılmaktadır. Dış borç stoku, ülke içinde yerleşik olanların (kamu veya özel sektör) yerleşik olmayanlara yönelik mali yükümlülüklerini ifade etmekteyken; borç servisi, yıl içinde dış borçların anapara ve faiz olarak ödenen tutarının ihracata (mal ve hizmet) oranını göstermektedir (IMF, 2014, s.167). Mali göstergeler üzerine konulan eşik değerler bir erken uyarı sistemi (Early Warning System, EWS) olarak ülkelere öncül bilgiler sunmaktadır. Dünya Bankası ve IMF tarafından kabul edilen bu göstergelerden *Dış Borç Stoku/GSYİH*'nin yüzde 30-50 arasında olması orta dereceli borçluluğa, yüzde 50'nin üzerinde olması ise yüksek borçluluğa işaret etmektedir. *Borç servisi/İhracat* oranı dış borç karşılama oranı olarak da bilinmektedir. Bu oranın yüzde 18-30 aralığında olması orta dereceli borçluluğu, yüzde 30'u aşması ise yüksek borçluluğu göstermektedir. Bununla birlikte; Dünya Bankası, gelişmekte olan ülkeler için yapılan ampirik çalışmaların ve borç servisi performanslarının borç servisi/ihracat oranının yüzde 200'e ulaşması durumunda bir tehlike oluşturduğunu göstermektedir.

Tablo 4'te gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin makroekonomik göstergeleri yer almaktadır. 2015 yılında Hindistan yüzde 7,6, Çin yüzde 6,9 ve Türkiye yüzde 4,0 büyürken; ABD yüzde 2,6, Almanya yüzde 1,7, Fransa yüzde 1,3 ve İngiltere yüzde 2,2 büyümüştür. Rusya ve Brezilya'nın büyüme rakamlarının negatif olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, düşük büyüme rakamları gelişmiş ülkelerin kamu ve dış borç stoklarını karşılayacak düzeyde bulunmamaktadır. ABD, İngiltere ve Fransa'nın dış borç ve kısa vadeli borç stoklarının tehlikeli bir düzeye ulaştığı görülmektedir. Bu durum, özellikle ABD'nin daha korumacı bir dış ticaret politikası izlemesini açıklamaktadır. Ayrıca, Tablo 1'de gösterilen yapılandırma ihtiyaçları itibariyle, ABD, İngiltere ve Fransa'nın vergi ve harcama tedbirlerini başarılı bir şekilde uygulayamadıkları gözlenmektedir. BRIC ülkeleri, Meksika ve Türkiye'nin hem kamu hem de dış borç stoklarının düşük seviyede olması geçmiş tecrübelerden önemli dersler çıkardıklarını göstermektedir.

Tablo.4

Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Makroekonomik Göstergeleri, 2015 (%)

Ülke / Makro Ekonomik Gösterge	Büyüme	Cari Denge/GSYİH	Kamu Kesimi Dengesi/GSYİH	Kamu Kesimi Brüt Borç Stoku /GSYİH	Toplam Brüt Dış Borç Stoku/GSYİH	Kısa Vadeli Dış Borç Stoku (Borç Servisi)/İhracat	Rezerv/Toplam Brüt Dış Borç
ABD	2.6	(-) 2.6	(-) 4.2	105.2	98.2	229.3	2.2
Almanya	1.7	8.5	0.7	71.0	145.5	105.2	3.6
Avusturya	1.0	1.9	(-) 1.0	85.5	171.5	75.1	3.4
Avustralya	2.2	(-) 4.7	(-) 2.8	37.6	105.0	130.1	3.5
Belçika	1.5	0.4	(-) 2.5	105.8	249.7	94.8	2.1
Brezilya	(-) 3.8	(-) 3.3	(-) 3.6*	66.2	37.5	22.2 (38.1)	65.2
Çek Cumhuriyeti	4.5	0.9	(-) 0.6	40.3	68.1	26.2	51.1
Çin	6.9	3.0	0.8	43.9	12.9	37.8 (4.7)	235.9
Danimarka	1.0	7.1	(-) 1.7	45.5	156.8	101.0	14.1
Finlandiya	0.2	(-) 4.0	(-) 2.8	62.5	207.0	194.3	2.1
Fransa	1.3	(-) 0.2	(-) 3.5	96.2	205.9	255.0	2.8
Hindistan	7.6	(-) 1.1	(-) 4.0*	69.1	22.9	19.6 (10.9)	69.7
Kanada	1.1	(-) 3.2	(-) 1.3	91.5	102.6	115.5	5.0
Macaristan	3.1	3.3	(-) 1.6	75.3	128.4	14.2	21.2
Meksika	2.5	(-) 2.9	0.1	54.0	36.5	17.2 (13.2)	40.7
İngiltere	2.2	(-) 5.4	(-) 4.3	89.0	286.4	669.8	1.6

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 26, Sayı 2, 2017, Sayfa 99-116

İspanya	3.2	1.4	(-) 5.1	99.8	164.5	175.9	2.7
İtalya	0.7	1.6	(-) 2.6	132.7	123.9	115.6	5.8
Japonya	0.5	0.8	(-) 6.2	248.0	71.4	297.9	41.9
Portekiz	1.5	0.4	(-) 4.4	129.0	218.0	190.3	4.5
Rusya	(-) 3.7	5.1	(-) 1.1	16.4	39.0	10.7 (23.3)	71.0
Türkiye	4.0	(-) 4.5	(-) 1.0	32.9	55.4	50.8 (10.7)	23.4

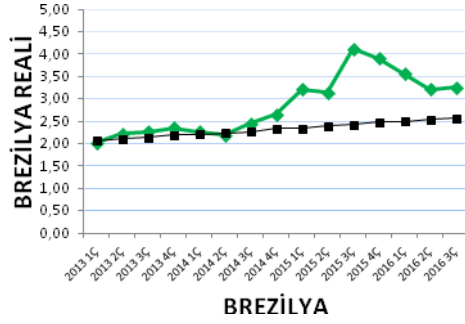
Kaynak: <http://www.worldbank.org> (The World Bank) ve <http://www.imf.org/external/index.htm> (IMF). **Not:** * Sırasıyla 2014 ve 2013 verileri.

Tablo.5
BRIC Ülkeleri ve Türkiye'nin Mali Göstergeleri, 2015 (%)

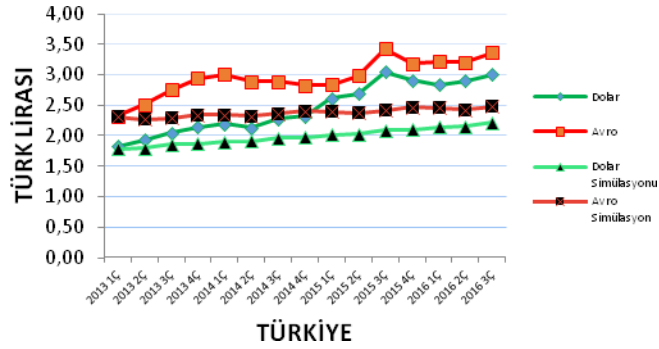
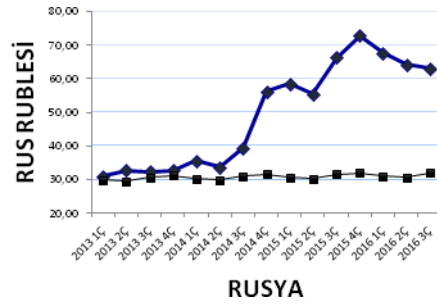
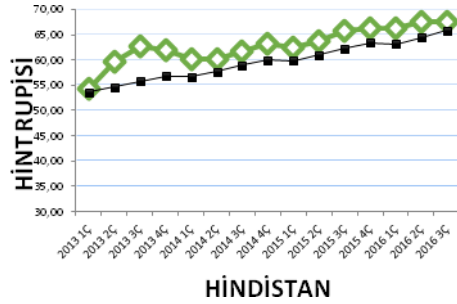
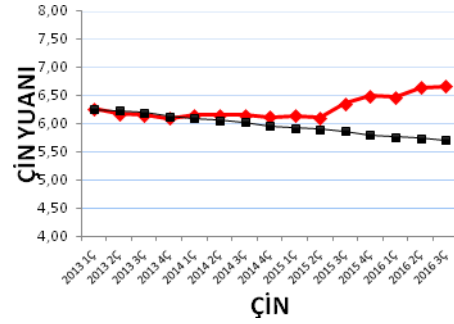
Ülke/Makro Ekonomik Göstergeler	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Türkiye	
GSYİH Büyümesi	(-) 3.8	6.9	7.6	(-) 3.7	4.0	
Cari Hesap Dengesi/GSYİH	(-) 3.3	3.0	(-) 1.1	5.1	(-) 4.5	
Kamu Mali Dengesi/GSYİH	(-) 3.6*	0.8	(-) 4.0*	(-) 1.1	(-) 1.0	
Toplam Brüt Kamu Borç Stoku/GSYİH	66.2	43.9	69.1	16.4	32.9	
Toplam Brüt Dış Borç Stoku/GSYİH	37.5	12.9	22.9	39.0	55.4	
Kısa Vadeli Dış Borçlar (Borç Servisi)/İhracat	22.2 (38.1)	37.8 (4.7)	19.6 (10.9)	10.7 (23.3)	50.8 (10.7)	
Rezerv/Toplam Brüt Dış Borç	65.2	235.9	69.7	71.0	23.4	
Merkezi Yönetim	İç Borç	83.5	96.6	v.y.	74.6	63.5
	Dış Borç	16.5	3.4	v.y.	25.4	36.5
	Kısa Vadeli Borç	0.0	2.2	v.y.	12.0	0.01
	Uzun Vadeli Borç	100.0	97.8	v.y.	98.0	99.9
Dış Borç	Kısa Vade	10.4	64.9	18.2	89.3	25.7
	Uzun Vade	89.6	35.1	81.8	10.7	74.3
Kamu ve Kamu Tarafından Garanti Edilen Borçlar	Dolar	93.6	97.5	84.1	99.3	63.1
	Avro	4.0	1.4	2.3	0.7	30.6

Kaynak: <http://www.worldbank.org> (The World Bank) ve <http://www.imf.org/external/index.htm> (IMF)

Gelişmekte olan ülkelerde kamu mali yapısında oluşabilecek dengesizliklerin temelinde birkaç neden yatmaktadır. Bunları kamu harcamalarının kısılamaması, optimal vergi tasarımlarının mali alanı daraltması, teknoloji transfer maliyetlerinin artması ve her ne kadar kurallı maliye politikaları uygulansa da yapısal sorunların giderilememesi oluşturmaktadır. Çin'in yatırıma dayalı büyüme modelinden tüketime dayalı büyüme modeline geçmesi ve firmaların yüksek borçluluk düzeyi ve gölge bankacılık sistemi kırılabilirlik oluşturmaya rağmen (TCMB, 2015, s.4), **Tablo 5**'den görüldüğü üzere, yüksek büyüme oranı ve tasarruf fazlası, borçların sürdürülebilirliği ve güçlü rezerv yapısıyla sağlıklı bir görünüme sahiptir. Hindistan hızlı büyümesine rağmen tasarruf açığının devam etmesi ve kamu kesimi brüt borç stokunun yüzde 69,1 düzeyinde olması kamu maliyesini zorlamaktadır. 2015 yılında Brezilya ve Rusya'nın büyüme görünümünün negatif olmasına karşın kamu kesimi ve dış borç stokunun sürdürülebilir seviyede olması önemlidir. Rusya'da, petrol gelirlerinin katkısıyla, cari denge yüzde 5,1 fazla vermekte ve kamu kesimi borç stoku yüzde 16,4 ile BRIC ülkeleri ve Türkiye'den güçlü durmaktadır. Türkiye'nin tasarruf açığı yüzde 4,5 seviyesinde devam etmektedir. Kamu ve dış borç düzeyinin düşük olmasına karşın kısa vadeli borçların ihracata oranının yüzde 50,8 ve büyüme rakamının beklentinin altında kalması kırılabilirlik oluşturmaktadır. BRIC ülkeleri ve Türkiye ekonomileri kısa vadeli şoklara karşı sağlıklı bir görünümde olsa da yeni riskler tespit edilmeli ve mali disiplin

sürdürülmelidir.

Grafiklerde, ABD Merkez Bankasının tetiklediği portföy hareketlerine bağlı olarak ısınan sermaye piyasalarında, yerli para birimlerinin dolar kuru karşısındaki tepkileri gösterilmektedir. Renkli (üst) eğriler mevcut durumu resmederken; siyah (alt) eğriler 2010 - 2012 dönemi uyarlanmış beklentileri doğrultusunda 2013 - 2016 döneminde olması gereken dolar kurunu göstermektedir. 2013 yılı başında hareketlenmeye başlayan döviz piyasaları 2016 yılının sonuna doğru zirveye ulaşmıştır. Gelişmekte olan piyasalarda, 2013 - 2016 arasındaki dönem dikkate alındığında, dolar karşısında en çok değer kaybeden para birimi Rus rublesi ile Türk lirasının olduğu görülmektedir. Bu dönemde ruble, dolar karşısında yüzde 103 değer kaybederken; lira, yüzde 65 değer

kaybetmiştir. Brezilya reali yüzde 61 ile ciddi bir kayıp yaşarken, Hint rupisindeki kayıp yüzde 24 ile daha ılımlıdır. Çin yuanı ise dolar karşısında sadece yüzde 6 değer kaybetmiştir. Çin'in dolar karşısında değer kaybetmesi ve doların değerlenmesine bağlı olarak emtia fiyatlarındaki düşüş gelişmekte olan ülkelerin rekabet gücünü azaltmaktadır. Ruble ve liranın dolar karşısında en çok değer kaybeden para birimleri olması sadece dışsal değil; içsel ve bölgesel faktörlerin de önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca, bu dönemde, Türk lirası avro karşısında yüzde 45 değer kaybetmiştir.

Kamu kesimi açığı ve kamu ve dış borç stokunun ABD ekonomisi üzerinde bir baskı oluşturması ve ABD Merkez Bankasının faiz artırımı kararı 2013 yılından itibaren gelişmekte olan ülkelere portföy çıkışlarına ve yerli para birimlerinin dolar karşısında değer kaybetmesine neden olmaktadır. Bölgesel riskler ve ülkelerin kırılabilirliklerinin da fiyatlandırılmasıyla 2015/2016 dönemi dolar kuru zirve yapmıştır. Bu durum, kamu harcamalarını yerli parayla finanse eden; fakat kamu ve dış borçlarını dolarla ödeyen gelişmekte olan ülkeler için büyük risk oluşturmaktadır. **Tablo 6**, 2015 yılı için, BRIC ülkeleri ve Türkiye'deki kur artışının mali değişkenler üzerindeki etkisini göstermektedir:

Tablo.6
Kur Artışının Mali Değişkenler Üzerindeki Etkisi, 2015 (%)

Gösterge	Mali Değişken	Dolar Kuru Yıl Ortalaması 2013	Dolar Kuru Simülasyon Yıl Ortalaması 2015	Dolar Kuru Yıl Ortalaması 2015	Yabancı Para Cinsinden Borç Oranı	Kur Artışından Doğan Fark (Yerel Para Birimi, milyon)	Simülasyon Kuru'dan Doğan Fark (Yerel Para Birimi, milyon)	Yüzde Puan Artış (2013 Bazı)	Yüzde Puan Artış (Simülasyon 2015)
Brezilya	Borç Servisi Artış	2.16	2.41	3.33	93.60	98.385	77.468	12.8	10.1
	Kamu Borcu Artış					1.285.423	1.012.132	21.8	17.1
Çin	Borç Servisi Artış	6.20	5.88	6.23	97.50	3.653	43.085	0.0	0.3
	Kamu Borcu Artış					144.278	1.701.739	0.2	2.4
Hindistan	Borç Servisi Artış	58.60	61.61	64.15	84.10	225.465	103.023	0.8	0.4
	Kamu Borcu Artış					6.825.665	3.118.884	5.0	2.3
Rusya	Borç Servisi Artış	31.84	31.13	60.94	99.30	2.898.817	2.969.612	11.9	12.2
	Kamu Borcu Artış					6.419.974	6.576.764	7.8	8.0
Türkiye	Borç Servisi Artış	1.9	2.06	2.72	93.70	16.699	13.529	3.1	2.5
	Kamu Borcu Artış					181.555	147.088	9.3	7.5

Kaynak: <http://www.worldbank.org> (The World Bank) ve <http://www.imf.org/external/index.htm> (IMF)

2010 - 2012 yılları arası aylık ortalama dolar kuru artışları 2013 - 2015 yılları için uyarlandığında mevsimsel etkilerin de kapsandığı simülasyon sonuçlarının, Çin hariç, BRIC ülkeleri ve Türkiye'deki 2015 yılı dolar kuru ortalamasının altında kaldığı Tablo 6'da görülmektedir. 2013 yılındaki dolar kuru baz alındığında 2015 yılında Çin'in borç servisinde herhangi bir değişiklik olmazken; kamu kesimi borç stokunda yüzde 0,2 puanlık sınırlı bir artış söz konusu olmaktadır. 2015 yılı için uyarladığımız dolar kuru

ortalamasıyla karşılaştırıldığında ise Çin'in kamu kesimi borç stoku yüzde 2,4 puanlık bir artış yaşamaktadır. Dolar kurundaki oynaklığın en az etki yaptığı ülkenin Çin olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Hindistan'da da dolar kuru artışı borç servisi ve kamu kesimi borç stoku üzerinde sınırlı bir etki oluşturmaktadır. Borç servisi ihmal edilebilir bir düzeydeyken, kamu kesimi borç stoku 2013 yılı baz alındığında yüzde 5 puan ve 2015 simülasyon ortalaması baz alındığında ise yüzde 2,3 puan artmaktadır. Brezilya, kurdaki artıştan en çok etkilenen ülke durumundadır. 2013 yılı baz alındığında borç servisi yüzde 12,8 puan ve kamu kesimi borç stoku yüzde 21,8 puan artış gösterirken; 2015 simülasyon ortalaması baz alındığın sırasıyla yüzde 10,1 puan ve yüzde 17,1 puanlık artış ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin borç yapısı uzun vadeli borçlardan oluştuğu için 2013 ve 2015 bazlı borç servisi artışları yüzde 3,1 puan ve yüzde 2,5 puanla ılımlı bir düzeydedir. Kamu kesimi borç stoku ise sırasıyla yüzde 9,3 puan ve yüzde 7,5 puanlık artış göstermektedir. Rusya'da ise kamu kesimi borç stokuna nispetle borç servisi artışlarının yüksek olduğu görülmektedir. 2013 yılı baz alındığında borç servisinde yüzde 11,9 puanlık bir artış ortaya çıkmaktayken, 2015 yılı simülasyon ortalaması baz alındığında yüzde 12,2'lik bir artış ortaya çıkmaktadır. Bu durum, 2015 yılına ait simülasyon ortalamasının 2013 yılı ortalamasından düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Rusya'da kamu kesimi borç stoku artışı da sırasıyla yüzde 7,8 ve yüzde 8 puandır.

Sonuç

Gelişmiş ülkelerin düşük büyüme oranları ve gelişmekte olan ülkelerin yapısal sorunları ekonomiler için kırılganlık oluşturmaya devam etmektedir. ABD, İngiltere ve Fransa'nın kamu kesimi borç stoku, brüt dış borç stoku ve kısa vadeli borç stoklarının tehlikeli bir düzeye ulaştığı görülmektedir. Bu durum, özellikle ABD'nin daha korumacı bir dış ticaret politikası izlemesini açıklamaktadır. ABD, İngiltere ve Fransa'nın 2010 yılında öngörülen vergi ve harcama tedbirlerini başarılı bir şekilde uygulamadıkları anlaşılmaktadır. BRIC ülkeleri, Meksika ve Türkiye'nin hem kamu kesimi hem de dış borç stoklarının düşük seviyede olması ülkelerin geçmiş tecrübelerden ders çıkardıklarını göstermektedir. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin temel mali değişkenlerinin gelişmiş ülkelere göre istikrarlı olması, tasarruf açığından dolayı mali disipline devam etmek zorunda olmaları ve iç talebi arttıramamalarından kaynaklanmaktadır.

Kamu kesimi açığı ve kamu ve dış borç stokunun ABD ekonomisi üzerinde bir baskı oluşturması ve ABD Merkez Bankasının faiz artırımı kararı 2013 yılından itibaren gelişmekte olan ülkelere portföy çıkışlarına ve yerli para birimlerinin dolar karşısında değer kaybetmesine neden olmaktadır. Bölgesel riskler ve ülkelerin kırılganlıklarının da fiyatlandırılmasıyla 2015/2016 döneminde döviz kuru zirve yapmıştır. Bu durum, kamu harcamalarını yerli parayla finanse eden; fakat kamu ve dış borçlarını dolarla ödeyen gelişmekte olan ülkeler için büyük risk oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere, 2013 - 2016 arasındaki dönem dikkate alındığında, dolar karşısında en çok değer kaybeden para birimi Rus rublesi ile Türk lirasının olduğu görülmektedir. Bu dönemde ruble, dolar karşısında yüzde 103 değer kaybederken; lira, yüzde 65 değer kaybetmiştir. Brezilya reali yüzde 61 ile ciddi bir kayıp yaşarken, Hint rupisindeki kayıp yüzde 24 ile

daha ılımlıdır. Çin yuanı ise dolar karşısında sadece yüzde 6 değer kaybetmiştir. Çin'in dolar karşısında değer kaybetmesi ve doların değerlenmesine bağlı olarak emtia fiyatlarındaki düşüş gelişmekte olan ülkelerin rekabet gücünü azaltmaktadır. Ruble ve liranın dolar karşısında en çok değer kaybeden para birimleri olması sadece dışsal değil; içsel ve bölgesel faktörlerin de önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

2010 - 2012 yılları arası aylık ortalama dolar kuru artışları 2013 - 2015 yılları için uyarlandığında mevsimsel etkilerin de kapsandığı simülasyon sonuçlarının, Çin hariç, BRIC ülkeleri ve Türkiye'deki 2015 yılı dolar kuru ortalamasının altında kaldığı Tablo 6'da görülmektedir. Çin'in kamu kesimi ve toplam brüt dış borç düzeyinin düşük olması ve güçlü rezerv yapısıyla sınırlı kur artışından düşük düzeyde etkilenmiştir. Hindistan'da da dolar kuru artışı borç servisi ve kamu kesimi borç stoku üzerinde sınırlı bir etki oluşturmaktadır. Brezilya, kurdaki artıştan en çok etkilenen ülke durumundadır. 2013 yılı baz alındığında borç servisi yüzde 12,8 puan ve kamu kesimi borç stoku yüzde 21,8 puan artış gösterirken; 2015 simülasyon ortalaması baz alındığında sırasıyla yüzde 10,1 puan ve yüzde 17,1 puanlık artış ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin borç yapısı uzun vadeli borçlardan oluştuğu için 2013 ve 2015 bazlı borç servisi artışları yüzde 3,1 puan ve yüzde 2,5 puanla ılımlı bir düzeydedir. Kamu kesimi borç stoku ise sırasıyla yüzde 9,3 puan ve yüzde 7,5 puanlık artış göstermektedir. Rusya'da ise kamu kesimi borç stokuna nispetle borç servis artışlarının yüksek olduğu görülmektedir. 2013 yılı baz alındığında borç servisinde yüzde 11,9 puanlık bir artış ortaya çıkmaktayken, 2015 yılı simülasyon ortalaması baz alındığında yüzde 12,2'lik bir artış ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin borçluluk düzeyleri sürdürülebilir olmasına karşın Brezilya, Rusya ve Türkiye'nin kur artışından önemli derecede etkilendiği görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler kısa vadeli şoklara karşı sağlıklı bir görünümde olsa da yeni riskler tespit edilmeli ve mali disiplin sürdürülmelidir.

Kaynaklar

- Bronzstein, E., Panizza, U. (2008). The Cost of Sovereign Default. *IMF Working Paper*, 238, 1-50, 12.12.2016, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08238.pdf>.
- Demir, M., İnan, M. (2011). Türkiye' de Mali Kural. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13/2, 25-66, 18.10.2017, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/287338>.
- European Commission (2009). *Economic and Financial Affairs, Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses*. Luxembourg, 22.12.2010, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15887_en.pdf.
- Hagen, J. Von. (2005). Fiscal Rules and Fiscal Performance in the EU and Japan. *GESY Discussion Paper*, 147, 1-44, 10.03.2011, <http://www.gesy.uni-mannheim.de/dipa/147.pdf>.
- IMF (2009). *Fiscal Rules-Anchoring Expectations for Sustainable Public Finance*. 15.03.2011, <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2009/121609.pdf>.

- IMF (2010a). *Fiscal Monitor Navigating the Fiscal Challenges Ahead*. 15.03.2011, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fm/2010/fm1001.pdf>.
- IMF (2010b). *From Stimulus To Consolidation: Revenue And Expenditure Policies In Advanced And Emerging Economies*. 15.03.2011, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/dp/2010/dp1003.pdf>.
- IMF (2014). *External Debt Statistics Guide for Compilers and Users*. 25.12.2016, <http://www.tffs.org/pdf/edsg/ft2014.pdf>.
- IMF (2015). *Fiscal Rules at a Glance*. 25.12.2016, <http://www.imf.org/external/datamapper/fiscalrules/Fiscal%20Rules%20at%20a%20Glance%20-%20Background%20Paper.pdf>.
- Kennedy, S., Robbins, J., & Delorme, F. (1996). The Role of Fiscal Rules in Determining Fiscal Performance. *Department of Finance Working Paper*, 2001-16, 10.03.2011, <http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/Collection/F21-8-2001-16E.pdf>.
- Kopits, G., Symansky, S. (1998). Fiscal Policy Rules. *IMF Occasional Paper*, 162, <http://www.cartac.org/UserFiles/File/Training%20Documents/Occasional%2010.03.2011,%20Paper%20162%20Fiscal%20Policy%20Rules-%201%20-%20DMSDR1S.pdf>.
- Kopits, G. (2001). Fiscal Rules: Useful Policy Framework or Unnecessary Ornament. *IMF Working Paper*, 145, 10.03.2011, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2001/wp01145.pdf>.
- Reinhart, C. M., Rogoff, K. S. (2010a). Growth in a Time of Debt. *NBER Working Paper*, 15639, 1-25, 20.12.2016, <http://www.nber.org/papers/w15639.pdf>.
- Reinhart, C. M., Rogoff, K. S. (2010b). From Financial Crash to Debt Crisis. *NBER Working Paper*, 15795, 1-46, 20.12.2016, <http://www.nber.org/papers/w15639.pdf>.
- TCMB (2015). *Finansal İstikrar Raporu Kasım 2015*. 27.01.2016, <http://www.tcmb.gov.tr>.
- Tiruneh, M. W. (2003). *External Imbalances as an Explanation for Growth: Rate Differences across Time and Space*. 1-247, 25.12.2016, https://edoc.ub.uni-muenchen.de/1734/1/WorkieTiruneh_Membere.pdf.
- Türkay, O. (1984). Türkiye'de İstihdam Politikası. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları Aziz Köklü Armağanı*, 535, 10.03.2011, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/154.pdf>.

LEON GOLUB'UN RESİMLERİNDE KAYNAK OLARAK SAVAŞ FOTOĞRAFLARININ KULLANIMI*

İbrahim YILDIZ¹
Suat KARAASLAN²

ÖZ

Bu çalışmada, Amerikalı sanatçı Leon Golub'un sanat yaşamı, sanatçının yaşadığı dönemdeki savaşlar ve dönem sanatı, sanatçının resimleri ve resim yaparken kullandığı fotoğraflar arasındaki ilişki incelenmiştir. Kırım Savaşı'ndan bu yana "görsel savaş belgeleri" tüm insanlığın belleğine kazınmaya başlamıştır. Bu savaşı takip eden Amerikan İç Savaşı, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, Fransa'nın Cezayir'de, Amerika'nın ise Vietnam'da yaptığı yıkımlar, fotoğraf makinelerinin ve kameraların objektifinden geçerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bütün bu dokümanlar izlendikçe, geçmişe yönelik kaynaklık etmekle kalmamış, toplumda da bir çeşit bellek oluşturmuştur. Bu bellek biçimi kimi zaman manipülasyonlarla kırılmalara uğrasa da toplumun düşünüş biçiminde "savaş olgusunu" tanımlamak için büyük önem taşır. Görsel medya ve iletişim araçlarının çoğalması ile birlikte savaşların görsel dokümanlarına ulaşmak kolaylaşmıştır. Vietnam savaşı ile birlikte televizyonlardan savaşın görüntülerinin yayınlanması, dergilerde ve gazetelerde savaşa dair fotoğrafların yer alması toplumda bazı tepkilere sebep olmuş ve savaş karşıtı olan insanların sayılarını arttırmıştır. Bazı dönemler bu tepkiler sokaklara dökülen insanlar tarafından dile getirilmiş ya da sanatçıların eserlerinde yer verdiği savaş karşıtı söylemlerle ortaya konulmuştur. Bir ressamın resim yaparken fotoğrafa başvurması onun bir kaynağa ya da belgeye başvurması anlamına gelmektedir. Nitekim birçok ressamın resim yaparken kaynak olarak fotoğraftan yararlandığı gibi Leon Golub da resim yaparken fotoğraftan yararlanmış bir ressamdır. Savaş ile ilgili görsel dokümanların sanatçının sanat serüveninde önemli imge kaynakları olarak kullanıldığı kolaylıkla görülebilir. Bu çalışmada, Golub'un 1966-82 yılları arasında fotoğraf referanslı yaptığı bazı resimleri, içerik ve biçimsel yönden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Leon Golub, Savaş, Sanat, Fotoğraf, Resim

USE OF WAR PHOTOS AS RESOURCES IN LEON GOLUB'S PAINTINGS

ABSTRACT

In this study, the American artist Leon Golub's art life, the wars during the artist's lifetime, the art in that period, the relationship between the artist's paintings and the photographs that he used while painting are analyzed. Since the Crimean War, "visual war documentation" has been imprinted on the memory of humanity. The American Civil War which followed The Crimean War, The First and Second World War, the

¹ Arş. Gör., Gaziantep Üniversitesi, Güz. San. Fak. Resim Böl. Bölümü, ibrahimyildiz.art@gmail.com

² Prof., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi, karaas@cu.edu.tr

* Bu çalışma, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim-İş Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi Prof. Suat Karaaslan danışmanlığında yapılan Yüksek Lisans Tezi'nden üretilmiştir.

Derleme, Gönderim Tarihi:27.07.2017 Kabul Tarihi: 19.10.2017

destruction that France did in Algeria and also that America did in Vietnam have reached today through the lens of the cameras. Certainly, as all of these documents were viewed, they have not only been a retroactive source, but also, they have formed a kind of memory in society. Although, from time to time, this type of memory has been exposed to break downs caused by manipulations, it has played a significant role in defining “war phenomenon” in social perception. It has been easier to reach the visual documentation of wars due to the proliferation of visual media and communication instruments. Along with The Vietnam War, the publication of images and photographs of war on televisions, in magazines and newspapers has resulted in reactions in the society and has increased the number of people who are against war. In some historical periods, these reactions have been often uttered by people on streets and artists in their anti-militarist manifestos of their works. When an artist refers to a photograph for his or her painting, in fact, he or she refers to a source or documentation. Indeed, like many artists who have benefited from photographs while painting, Leon Golub is a painter who has also benefited from photographs in his paintings as a source. Visual documents about the war have interested Golub in his artistic production process. It can be easily seen that the visual documents related to war were used as important image sources in the artistic adventure of the artist. In this study, some of the paintings when Golub painted with photo reference between 1966-82 were examined as content and the formal direction.

Keywords: Leon Golub, War, Art, Photograph, Painting

Giriş

1922 yılında Chicago’da doğan Leon Golub, 1942 yılında Chicago Üniversitesinde Sanat Tarihi alanında lisans öğrenimini tamamlamıştır. 1947–1949 yılları arasında, sonradan evleneceği sanatçı Nancy Spero ile tanıştığı Chicago Sanat Enstitüsünde eğitim görmüştür. Golub, resim sanatının, dış dünyadaki güncel olayların toplumla ilgili olduğunu izleyiciye göstermek için gerekli olduğuna inanan bir grup olarak bilinen ve Chicago’da etkinliklerini sürdüren, Monster Roster grubunda yer almıştır. Bu grup ile yaptığı çalışmalar ve ortak fikirler, Golub’un sanat yaşamı boyunca sürdürdüğü çalışmalarına yön veren önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Golub, oluşturduğu devasa yüzeylerde; Antik Yunan ve Roma heykellerinden, koşu yarışlarından ve pornolardan yola çıkarak, benzersiz figürler resimlemiştir. Astarlanmış tuval yerine doğrudan bezin ham yüzeyine resimler yapan Golub, ince katmanlar kullandığı ve yer yer kazıyarak oluşturduğu kendine özgü tekniğini, etkilendiği güncel dünya olaylarıyla biçimlendirmiş, güçlendirmiştir. 1959 yılında eşi Nancy Spero ile birlikte Avrupa’da yaşamaya karar veren Golub, sanat ve dünya görüşünü Avrupa’nın sanatsal ortamı içerisinde daha köklü bir biçimde şekillendirmiştir. Avrupa’da kaldıkları süre zarfında Golub, atölyesinin sunduğu imkân ve Fransız sanat geleneğinin ona verdiği ilhamla, çalışmalarının boyutunu devasa ölçülere çıkarmıştır. Akrilik, vernik gibi malzemeler kullanarak, yüzeyleri kazıyarak, kimi yüzeyleri boş bırakarak resimler tarzını özgünleştirmiştir. Golub ve eşi Spero İtalya’da kaldıkları süreçte genellikle “güç” ve “vahşet” kavramlarını bolca barındıran Etrüsk ve Roma sanatından derinden etkilenmişlerdir.

Golub, 1964 yılında New York'a döndüğünde, ABD birliklerinin 1963 yılından 1973 yılına kadar dâhil olduğu ve yaklaşık 60.000 kadar askerinin öldüğü Vietnam Savaşı, gittikçe yıkıcı bir hal almaya başlamıştır. Golub'un, bu sırada yaptığı Napalm ve Vietnam resimleri serisi, o'nun, bu savaşa ilişkin görüşlerinin betimlemeleri olarak ortaya çıkmıştır. Golub, 1970'lerin ortalarında, sanatı ile ilgili bunalımlı bir süreç geçirmiş, acımasız özeleştiriler yapmıştır. Bu dönem boyunca ürettiği birçok çalışmasını yok etmiş, bir kısmını da parçalar halinde kesmiştir. 1970'lerin sonlarında ise yüzlerce sıradan porte resimlemesinin yanında siyasi liderlerin ve kişiliklerin, dini figürler ile bazı diktatörlerin portrelerini yapmıştır. 1950–2000 yılları sürecinde resimlediği bu portreler, Nelson Rockefeller, Ho Chi Minh, Fidel Castro, Francisco Franco, Richard Nixon ve Henry Kissinger gibi önemli tarihi kişiliklerin görüntüleri ile çeşitli portrelerini içermektedir.

1980'lerde Golub sanatsal ilgisini terörizmin çeşitli formlarına, iktidarların yıkıcı faaliyetlerine, kentsel-sokak şiddetine yöneltmiştir. "İşkenceler", "genelevler", "şiddet ve saldırganlık", "ırksal eşitsizlik", "cinsiyet belirsizliği ve baskı" gibi temalardan yola çıkarak seçtiği konuları resimlemiştir. Bu dönemde, Mercenaries, Interrogation, Riot ve Horsing Around gibi resimleri öne çıkan eserlerinden bazılarıdır.

Golub, 1990'lı yıllarda tema olarak ölümü seçmiş, ölüm kavramına ilişkin konulara yoğunlaşmıştır. Bu durum, yaşlanmakta olan kendisinin, "kendi ölümünü" sıklıkla düşünmesinden kaynaklanmıştır. Bu dönem resimlerinde kullandığı; yazılar, köpekler, aslanlar ve iskeletler ölümü çağrıştıracak birer sembol olarak algılanabilir.

Leon Golub, gerçeklik alanı olarak savaş fotoğraflarını etkili ve güçlü yanları ile kullanan sıra dışı bir ressam olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmada Golub'un resimlerinde, yola çıktığı savaş teması ve fotoğrafın bir kaynak olarak ele alınması açıklanmaya çalışılmıştır.

Leon Golub'un Resimlerinin Gerçeklik Alanı Olarak Savaş Fotoğrafları

Leon Golub 82 yıllık yaşamı boyunca, sanatının yönünü değiştirecek birçok savaşa tanıklık etmiştir. Çoğu sanatçı için, çalışmalarının konusu, yaşamın kendisi olagelmiştir. Yine yaşamın içinden bir kavram olan savaş da 20. yüzyılın önemli sanat kavramlarından biri haline gelmiştir.

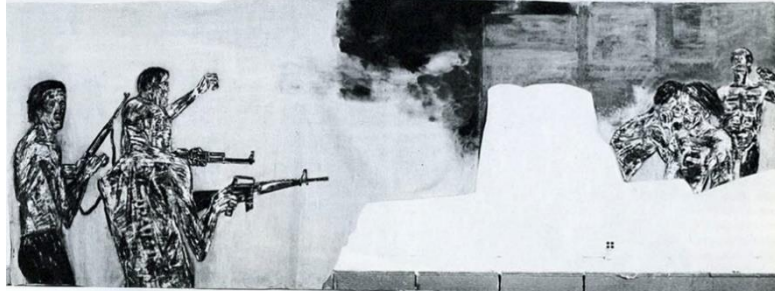
Ken Baynes "Toplumda Sanat" adlı kitabında savaş olgusunun toplumsal algıda nasıl biçimlendiği ilişkin şunları söylemiştir:

Sonuç, gerçekleşmemiş düşlerin ve isteklerin bir yıkıntısıydı: Korkuların, umutların ve giderilmemiş isteklerin yıkıntısı. Durumun böylesine bütünüyle içinde olmasaydık, böylesine kanlı bir çağda, böylesine çok insanın savaş gösterisinde eğlence bulacağı olgusunun örtünçlüğüyle elbet sarsılırdık. Gene de sanayileşmiş dünyada kitaplar, filimler, televizyon programları çatışmayı her çeşitten serüven öyküsünün konusu olarak kullanır. Aynı zamanda belgesel gereçlerin de geniş bir seyircisi vardır. Saldırının yüceltilmesi mi, yoksa istek

tatmininin süregelen titreşimi midir bu? Ne olursa olsun savaş, çağdaş toplumun tinsel yaşamında tedirgin edici bir rol oynuyor (Baynes, 2008, s. 233).

Leon Golub, savaşın tanıklığını yapan diğer çağdaşları gibi savaşı ve doğurduğu vahşeti resimlerinin ana unsuru haline getirmesi, onu 20. yüzyılın önde gelen ressamlarından biri haline getirmiştir. Vietnam Savaşı, Leon Golub'u savaş temalı resimlerine yön veren asıl savaş tanıklığıdır. Golub ve ailesi, 1959 ile 1964 yılları arasında Fransa'da yaşamış ve o sırada Cezayir Savaşı devam etmekteydi. Golub, bu dönemlerde savaş temasıyla pek yakından ilgilenmeye de 1964 sonbaharında Amerika'ya döndükten sonra, bu konuyla yakından ilgilenmeye başlamıştır. Aynı yıllarda Vietnam savaşı da sürmekteydi. Golub, Vietnam'daki savaş karşıtı sanatçılar ve yazarlar için düzenlenen bir toplantıya katılmasının ardından, savaş teması üzerine yoğunlaşmaya karar vermiştir.

Leon Golub'un doğduğu 1922 yılında, birçok savaşın planı, yapılmaya başlanmıştı. Dünya adeta fırtına öncesi sessizliği yaşıyor gibiydi, ancak bu sessizliğin ardından, birçok büyük savaş yaşandı. Teknolojide yaşanan gelişim bunun doğurduğu pazar ihtiyacı ve benzeri birçok sebep, Birinci Dünya Savaşı'nın fitilini ateşlemiştir. "Birinci Dünya Savaşı büyük güçler arasındaki paylaşım sorunu nedeniyle çıkmış ama oluşan büyük kriz sömürgelerdeki ulusal kurtuluş hareketleri ve sosyalist akımların her yerele yükselmesine neden olmuştu" (Akad, 2011, s. 261). Ayrıca hem hammadde arayışları hem de faşist yönetimlerin komünizm korkusu savaşların devam etmesi konusunda önemli bir yere sahiptir.

Şekil 1: Vietnam I, 1972, Tuval Üzerine Akrilik, 304x853 cm.

Leon Golub ve Savaşı Tartışan Resimlerinden Örnekler

Leon Golub, 1950'lerden sonraki sanat yaşamı boyunca resminde çelişki kavramını incelemiştir. Golub, sanat tarihi geçmişinin vermiş olduğu eğilimle birlikte, Yunan, Roma ve Asur sanatlarına ilgi göstermiş ve bu tarihsel kaynakları kullanarak sanat görüşünü şekillendirmiştir. Ancak 1960 sonrası ürettiği büyük figürlerle konularına sosyal biçim veren Golub, özellikle Vietnam dizisi ile resimlerini açık bir biçimde siyasallaştırmıştır. Golub'un "Vietnam I ve II" adlı resimlerinin teması (Şekil

1), Pablo Picasso ve Edouard Manet gibi ressamların tekrar yorumladığı, Goya'nın "Madrid'de 3 Mayıs 1808" isimli tablosu ile benzerlik taşımaktadır. Resimlerde idam mangası ve karşılarında kurşuna dizilmek üzere olan siviller görülmektedir. Fakat "Vietnam I ve II" resimleri diğer kurşuna dizilme sahnelerinden fark edilir bir biçimde ayrılır. Şekil 1 ve 3'de de görüldüğü gibi idam mangası sol tarafta, siviller ise sağ tarafta yer almaktadır. Bir diğer farklı özellik ise, sivillerin izleyiciye doğru yönelmesidir. Resmin bütününe bakıldığında bir çeşit yayılım ateşine maruz kalan bir grup insanın olduğu görülmektedir.

Şekil 2: Vietnam II, 1973, Tuval Üzerine Akrilik, 294x1151,5 cm.
(Sırasıyla Goya, Manet ve Picasso'nun eserleri ile karşılaştırması)
Şekil 3: Vietnam III, 1974, Tuval Üzerine Akrilik, 304x853 cm.

Vietnam serisinin sonuncusu olan "Vietnam III" (Şekil 3) adlı resmi ise içerisinde daha karmaşık psikolojik etkiler barındırmaktadır. Her biri ayrı fotoğraf kaynaklarından referans alınmış figürlerin kompozisyon içinde birbirinden farklı olarak düzenlendiği görülmektedir. Bu çalışmadaki asıl vurgu, "saldırgan Amerikan politikasının" sorgulanması ve geri dönüşü olmayan yitik yaşamlardır. Leon Golub, ürettiği savaş karşıtı resimlerden bir süre sonra 1974-76 yılları arasında resimlerinin iyiye gitmediğini düşünmeye başlamış ve bir süreliğine sanat yaşamında bocalamaya başlamıştır. Bu süreç içerisinde politik güç simgesi haline gelmiş kişilerin portrelerini

üretmeye başlamıştır. 1976 ile 1979 yılları arasında ürettiği bu yeni eserler güçlü bir seri haline gelmiştir. Bu süreç içerisindeki üç yılda sanatçı, yüzün üzerinde politik figürü resmetmiştir. Bu kişilerden bazıları; Yüksek Mahkeme Yargıcı William O. Douglas, Amerikan Emek Federasyonu ve Sanayi Örgütleri Kongresi Başkanı George Meany, Amerika Dışişleri Eski Bakanı Henry Kissinger ve John Foster Dulles, Philadelphia Belediyesi Eski Başkanı ve Polis Şefi Frank Rizzo'dur. Golub, sadece Amerikalı politik figürleri resimlemekle sınırlı kalmamıştır. Yasser Arafat, Leonid Brezhnev, Fidel Castro, Ho Chi Minh, Zhou Enlai ve Mao Zedong gibi dini ve politik liderlerin portrelerini yapmıştır. Golub, ilk zamanlar haftalık dergi ve gazetelerden elde ettiği fotoğrafları kaynak olarak kullanmıştır ancak, bir süre sonra bununla yetinmeyerek medya ajanslarından fotoğraflar kiralamaya ve onları kaynak olarak kullanmaya başlamıştır. 1979 ilkbaharında Golub, tekrar "Mercenaries (Paralı Askerler)" serisi ile birlikte anıtsal ebatlardaki resimlerine geri dönmüştür. Resimlerde belirli bir mekân yoktur. Başka bir deyişle, resimde gösterilen figürlerin mekân olarak neredeki bir olaya ait olduğu belirgin değildir, ancak betimlenen figürlerin biçimsel açıdan Vietnam serisini ait olduğu kolaylıkla ayırt edilebilir.

Şekil 4: Mercenaries I, 1979, Keten Üzerine Akrilik, 304x421,5 cm.

"Mercenaries I" adlı resminde yer alan üç figür, Golub'un uzun yıllar kullandığı okra rengi ham Belçika keteni üzerine katmanlı boya etkileri yaratarak biçimlerin fondan ayırt koparılmasını sağlamış ve izleyenin doğrudan figürlerin içinde bulunduğu duruma odaklanmasını istemiş gibidir. Figürler ellerindeki makinalı tüfekleri farklı yönlerde tutmaktadırlar. Ayrıca her figür izleyiciyle göz teması kurmaktadır. Figürlerin rahatsız duruşları sanki fotoğraf çektirirken poz veriyormuş hissini uyandırmaktadır. Bir diğer önemli ayrıntı ise figürlerin yüzleri önceki politik liderlerin portrelerinde olduğundan daha büyük resmedilmiş olmasıdır. (Şekil 4). Serinin ikinci resmi olan "Mercenaries II"de Golub, figür, zemin ve izleyici arasında ilginç bir ilişki oluşturmuştur. Sanatçı, diğer serilerde olduğu gibi figürleri ham zemin üzerine yerleştirmek yerine arka zemini oksit kırmızıya boyamıştır. Böylece kırmızı arka planla

şeklen Roma duvar resimlerine öykünürken, aynı zamanda mecazi bir anlamda kan ve şiddet olgusunu vurgulamıştır. Diğer bir taraftan da figürler kırmızı zeminden dolayı izleyiciye doğru itilmiş ve resmin etkisi daha da artmıştır. İki figür resmin alanı içinde ters iki odağa bakarken ortadaki figür doğrudan izleyiciye gözlerini dikmiş durumdadır. Böylelikle izleyici bakan değil bakılan haline gelmiş, Paralı Askerler tarafından bir çeşit dikizlenme durumuna maruz bırakılmıştır.

Şekil 5: Mercenaries II, 1979, Keten Üzerine Akrilik, 305x437 cm.
Şekil 6: Mercenaries III, 1980, Keten Üzerine Akrilik, 304x503 cm.

Serinin diğer resimlerinde arka planda daha geniş boşluklara yer verildiği ve resmin iki tarafında figür sayısının azalmaya başladığı görülmektedir. Resminde siyahi bir paralı askerın beyaz paralı askerler bakışması görülmektedir. Bu sahne izleyiciye aynı tarafta olan ya da aynı işi yapan iki kişinin arasındaki ırkçılık kökenli düşmanlığı da sezdirir. Siyahi figür diğerinden bedenen daha güçlü bir fiziğe sahiptir ve elinde dönemin üstün silahlarından birini tutmaktadır. Birçok açıdan güçlü görünen siyahi figür, yine de karşısındaki kişi tarafından sözlü saldırılara karşı savunmasız izlenimi vermektedir.

Golub, “Mercenaries” serisindeki figürler için şunları söylemiştir: “Amerika’nın iktidarını ya da genelde iktidar biçimlerini anlamak için etrafa bakmak gerek. Hükümetler ve uzantıları merkezi kontrol kullanmak istemedikleri zaman paralı askerler meydana çıkar. Hükümetlerin bunlarla resmi ilişkisi olmadığı için paralı askerlerin eylemleri hem belirsiz, hem de açıkça ortadadır (Newman, 1982, s. 11).

Şekil 7: Interrogation I, 1981, Keten Üzerine Akrilik, 304x447 cm.

Şekil 8: Interrogation II, 1981, Keten Üzerine Akrilik, 304x427 cm.

Golub, “Güç” kavramının toplumda ayırıcı özelliğe sahip sosyal bir yapı olduğunu söyler (Gumpert, Rifkin, & Golub, 1984, s. 49). Ne var ki, az tanınmış toplumlarda terör ve işkencenin yoğunluğu paralı askerlerin mevcudiyeti ile doğru orantılıdır. Golub’un bir sonraki serisi de bu ilişkiyi inceler nitelikte, “Interrogators” [Sorgucular] üzerinde odaklanmıştır. “Interrogation” serisinde bulunan üç resmin tamamı 1981 yılında üretilmiştir. Bu betimlemelerde kurbanların ya ağzı tıkanmış ya topuklarından bağlanmış ya da fiziksel istismara uğradıkları görüntüler sahnelenmiştir. Resimlerin siyasi içeriğinin yanı sıra Golub, sorgucuların rollerini izleyicilerle yüzleştirmiştir. Sanatçı bu şekilde izleyicileri açık bir şekilde bu sorgulama görüntülerine maruz bırakmıştır. Böylece Golub, izleyiciyi bu tür canavarca davranışlara dolaylı bir şekilde tanık etmiş, izleyicileri de bu duruma seyirci kalmaya zorlamıştır.

Şekil 9: White Squad II, 1982, Keten Üzerine Akrilik, 304x475 cm.

Şekil 10: White Squad (El Salvador) IV, 1983, Keten Üzerine Akrilik, 304x391 cm.

Leon Golub, “Sorgucular” serisini takip eden yıllarda, White Squad (Beyaz Manga) isimli beş resimden oluşan bir seri üretmiştir. Bu seride özellikle Latin Amerika ülkelerinde sıkça karşılaşılan ve yaygınlaşan şiddet unsuru işlenmiştir. Resimler izleyiciye “güç” sahibi olanlar ve savunmasız olan figürleri göstermektedir. Golub bu resimlerin konusu hakkında şunları söylemiştir “Arjantin ve Şili gibi ülkelerde silahlı kuvvet elemanları ya da polisler, sözde çalışma saatleri içinde sözde görevlerini yerine getirirler fakat aslında çalışma saatlerinin bitiminde ya da sabahın erken saatlerinde düzensiz olarak operasyonlar yaparlar. Bunlara beyaz Manga ya da Ölüm Mangası denir.” (Baigell, 1981, s. 167). “White Squad” serisi genel itibari ile izleyiciyi resimlerde görülen olaylara dâhil eder. Bir çeşit “Ölüm Mangası” insanları öldürmektedir. İzleyici ise bu duruma tanık olmaktan başka bir şey yapamaz. Bu serideki resimlerin bu denli etkileyici olmasının nedeni gerçek yaşamda böyle bir durumla karşılaştığımızda içine düşeceğimiz dehşetten kaynaklanır.

Leon Golub’da Fotoğrafın Resme Dönüşümü

Susan Sontag’a göre, “Fotoğraf toplamak dünyayı biriktirmektir” (Sontag, 2008, s. 17). İnsan belleği çok zayıftır ve çabuk unuttur. Bu nedenle de fotoğraf insan için kalıcı bir bellek yerine geçmiştir. Leon Golub, neredeyse hayatı boyunca fotoğraf biriktirmiş bir sanatçıdır. Leon Golub, David Procuniar ile yaptığı bir söyleşide bunu şöyle anlatır: “Ben her zaman malzeme için kaynak arayışındayım. Yıllarca fotoğraf toplayarak devasa bir fotoğraf arşivi elde ettim. İlgi alanlarım sürekli değişir benim. Örneğin, yaşlı kadınlar çalışacaksam onlarla ilgili fotoğraflar toparlarım” (Procuniar, 1995).

Şekil 11: Vietnam II, 1973 Fotoğraf Kaynakları ile birlikte

Şekil 12: Giantomachy III, 1966, Fotoğraf Kaynağı ile birlikte
Şekil 13: Interrogation I, 1980–81, Fotoğraf Kaynakları ile birlikte

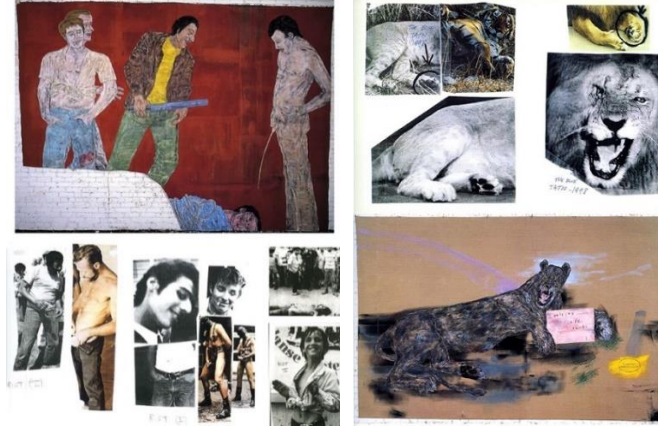
Leon Golub, fotoğrafı bir bellek biçimi olarak gördüğü içindir ki, sanatının kaynağı olarak fotoğrafı seçmiştir. Dergiler, gazete ve benzeri kaynaklardan kestiği fotoğraflarla kendisine devasa bir arşiv oluşturmuştur. Resme başlarken kurguladığı figürü oluşturmak için, arşivlediği fotoğraflardan seçimler yapar ve seçtiği bu fotoğrafları duvara gerdiği beze yapıştırır. Deseni çizerken, her bir fotoğrafı amacına göre konumlandırır, figürün nasıl durmasını istiyorsa ona göre birkaç ya da bir düzine fotoğrafı kaynak olarak kullanır. Kimi fotoğraftan, başın duruşunu kimilerinden kolları ve bacakların duruşunu referans alır, böylece Golub, kendi kafasında kurguladığı figürü elde etmiş olur.

Leon Golub, “Dünyamızda neler olup bitiyor bununla ilgili bazı bağlantılar kurmaya çalışıyorum. Ve bunun için modern dünyanın sunduğu sıra dışı belgeler olan fotoğraf ve filmleri kullanıyorum. İnsanlar şunu söylerler, ‘bütün fotoğraflar yalan söyler.’ Üzerinde durulması gereken aslında tam olarak bu değildir. Üzerinde durulması gereken şudur: Yalan aynı zamanda doğrudur da” (Levi Strauss, 2001, s. 52) der.

Golub resimlerinde fotoğrafı doğrudan bir gerçeklik alanı olarak kullanır:

“Yaptığım figürlerin ‘gerçek’ olmasını istememin haricinde hiçbir mantığı yok bu işin! ... Kişilerin davranışları ve durumları güncel ve anlaşılabilir olmalı. Örneğin, daha erken dönemlerde yaptığım Vietnam resimleri, tipik olarak sürekli olmamasına rağmen figürler birebir olarak resmedilmemiştir; fotoğraflardan alınmış olmalarına rağmen kısmen farklılar ama temelde bütündürler. Çoğu zaman bir figürü pek çok fotoğraf kullanarak oluştururum bunun sebebi de istediğim etkiyi oluşturabilme çabasıdır” (Procuniar, 1995).

Golub'un yaptığı resimler, her şeyden önce, onun yaşadığı çağın tanığı olmaya çalıştığını gösteren kanıtlar sunar bize. Televizyondaki bir haber, gazetede yayınlanmış bir fotoğraf, Golub'un resmi içerisine rahatlıkla girebilir ve bu tanıklığın biçimlenmesine katkıdır.

Şekil 14: Riot I, 1983, Fotoğraf Kaynakları ile birlikte
Şekil 15: The Blue Tattoo, 1998, Fotoğraf Kaynakları ile birlikte

SONUÇ

20. yüzyılın bir anlamda savaşın ve şiddetin yüzyılı olması, sanatın savaş ve şiddetin yarattığı düşünsel iklimden çok yönlü olarak etkilenmesine neden olmuştur. Sanatçılar bir yandan bir uygarlık sorunu olarak savaşla ilgilenirken öte yandan da savaşın ve şiddetin, hayatın algılanışı üzerinde yarattığı etkiyle sanat kavrayışlarını yeniden biçimlendirmişlerdir. Bir teknolojik olanak olarak fotoğraf ve ona dayalı teknolojiler hayatı ve sanatı biçimleyen her şeyi kayıt altına almakla kalmamış onların biçimlenmelerini de dolaysız şekilde yönlendirmişlerdir. Paul Nash, Fernando Botero, C. R. W. Nevinson ve Leon Golub gibi önde gelen sanatçılar hem fotoğraftan faydalanmışlardır hem de savaşın ve savaşın doğurduğu şiddeti sanat algılarının merkezi haline getirmişlerdir. Fotoğrafın savaş alanlarını görüntülemesi ve bunların belge niteliği kazanmasının kökleri Kırım Savaşı'na kadar dayanmaktadır. Kırım Savaşı'ndan önce 1846-48 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika arasında geçen savaşın ve Şubat 1849'da Fransa'nın, Papalığın desteğiyle Roma'yı kuşatmasının fotoğrafları çekilmiştir. Fakat düzenli bir şekilde takip edilen ilk savaş Roger Fenton'un 1855'de çekmeye başladığı ve hastalığından dolayı James Robertson'un çekmeye devam ettiği Kırım Savaşı'dır. Kırım Savaşı'nın yanı sıra bazı fotoğrafçılar, "(...) 1857-1858'de Sepoy İsyanı'nı (Hint Ayaklanması), 1860'da Çin'deki İkinci Afyon Savaşı'nı ve 1885'te Sudan'daki sömürge savaşlarını izlemiştir" (Sontag, 2005, s. 50). Bu savaşlar dizini, Amerikan İç Savaşı'ndan Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam eder. Fakat İspanya İç Savaşına kadar olan süreçte kullanılan fotoğraf makinelerinin ağır olması ve kurulumunun uzun sürmesi, savaş esnasını değilse de savaşın ya da çatışmaların arkasında bıraktığı görüntüleri yakalamayı başarabilmiştir. Savaşın asıl yüzü İspanya İç Savaşı ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bunun asıl nedeni ise yeni geliştirilen Ermanox ve Leica gibi taşınabilir fotoğraf makinelerinin üretilmesidir. Bu makinelerle birlikte hızlı ve ışığa duyarlı filmlerin geliştirilmiş olması, savaş alanlarındaki fotoğraflama koşullarını daha olanaklı bir hale getirmiştir. Vietnam Savaşı'ndan bu yana toplum, televizyonlardan evlere kadar giren savaş görüntüleri ile her gün karşı karşıya kalmaktadır. Bu görüntülerle yüzleşmenin sıklığından dolayıdır ki savaş ve şiddet görüntülerine karşı toplumun tutumu sıradanlaşmış durumdadır. Leon Golub'un savaş temalı resimlerinde ise günlük hayatın bir parçası haline gelmiş savaş ve şiddet görüntüleri, başka anlamlar içerisinde şekillenerek yeniden izleyicinin karşısına gelir ve izleyiciyi dehşete düşürür. Bu resimlerdeki durumlar ve figürler izleyicinin seyretmeyi tercih edeceği türden değildir. Çünkü Susan Sontag'ın da dediği gibi "savaş bir seyir malzemesi değildir" (Sontag, 2005, s. 44). Sonuç olarak savaş, ortaya çıktığı bölgelerde ardından yıkım ve katliamdan başka bir şey bırakmamıştır. 21. yüzyılda savaş, anlamsal olarak iki taraf arasında olan çatışma, yıkım ve katliamdan daha çok internet, televizyon ve diğer görsel iletişim araçları aracılığıyla toplumun gündelik hayatına yoğun bir biçimde karışan ve toplumun giderek duyarsızlaştığı bir durumdur.

Kaynaklar

- Akad, M. T. (2011). 20. Yüzyıl Savaşları ve 21. Yüzyılın Başında Yakın Tarihin Savaşlarına Bakış: Stratejik, Taktik, Teknolojik ve Jeopolitik Yönleriyle Çağımızın Savaşları. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Baigell, M. (1981). The Mercenaries': An Interview with Leon Golub. *Arts Magazine*, 55(9), 167–169.
- Baynes, K. (2008). *Toplumda Sanat*. (Y. Atılğan, Çev.). İstanbul: Yky.
- Gumpert, L., Rifkin, N., & Golub, L. (1984). *Golub: [Exhibition, The New Museum of Contemporary Art, New York, September 22- November 25, 1984 ... New York: New Museum Of Contemporary Art*.
- Levi Strauss, D. (2001, Winter). Where the Camera Cannot Go: Leon Golub on the Relation Between Painting and Photography. *Aperture*, (162), 52–64.
- Newman, M. (1982). *An Interview with Leon Golub*. London: Institute of Contemporary Arts.
- Procuniar, D. (1995). Interview with Leon Golub [Sanat Eleştirisi]. Tarihinde 26 Temmuz 2017, Adresinden Erişildi <http://www.no-art.info/golub/interview-en.html>
- Sontag, S. (2005). *Başkasının Acısına Bakmak*. (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Agora kitaplığı.
- Sontag, S. (2008). *Fotoğraf Üzerine*. (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

TÜRKLERE ARAPÇA ÖĞRETİMİNDE HAZIRBULUNUŞLUK İF'ÂL/إفعال VEZNİNDE TÜRKÇELEŞMİŞ ARAPÇA ASILLI MASTAR İSİMLER VE ÖRNEKLEM KULLANIMLARI

Doç. Dr. Musa ALP¹

ÖZ

Türkçede, farklı kalıplarda dilimize geçerek Türkçeleşmiş çok sayıda Arapça asıllı kelime yer almaktadır. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğünde “i'ân/إعلان” gibi tekil, “ihrâcât/إخراجات” gibi çoğul kalıplı aslı Arapça olan 150 civarında kelime bulunmaktadır. Her ne kadar bu kelimelerden bazıları ses değişikliğine uğramış olsalar da “if'âl” kalıplı kelimeler Türkçe ve Arapçada aynı anlamda ortak olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada Türklere Arapça öğretiminde, yabancı dil eğitiminde önemli bir yer teşkil eden ‘hazırbuluşluk/hazırbulunuşluk’ konusuna değinilmiştir. Ayrıca çalışmada, kelime bilgisi/hazinesi bir hazırbulunuşluk türü olarak değerlendirilmiş ve “if'âl” kalıplı Türkçeleşmiş Arapça isim örneklerinden hareketle Türkçede kullanılan Arapça asıllı kelime hazinesinin kullanılması ile Türklere kısa sürede daha kolay bir şekilde Arapça öğretilbileceği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kolay Arapça, kelime hazinesi, hazırbulunuşluk, if'âl kalıbı

READINESS FOR TURKS IN ARABIC TEACHING ARABIC-BASED TURKISH WORDS IN IF'ÂL/إفعال FORM AND ITS USES

ABSTRACT

There are many Arabic words in Turkish that have been included in our language in different ways. Turkish Language Association in Turkish Dictionary There are around 150 words, such as "إعلان" singular, and "إخراجات", which is plural-patterned original Arabic. Although some of these words have undergone a voice change, "if'âl" molded words are used in the same meaning in Turkish and Arabic. In this research, the Turkish talked about the “readiness” which is an important part of foreign language education in Arabic teaching. Moreover, in the study, it was evaluated as a kind of readiness of vocabulary / treasure, and it was suggested that the Turks could be taught Arabic easily in a short period of time by using the Arabic original vocabulary used in the Turkic language from the examples of "if'âl" molded Turkishized Arabic names.

Key Words: Easy Arabic, vocabulary, readiness, if'al form

¹ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı/Arap Dili ve Belagati Bilim Dalı, musa_alp@hotmail.com.
Derleme, Gönderim Tarihi:10.05.2017 Kabul Tarihi: 19.10.2017

Giriş

Tarihsel süreçte toplumların karşılaştığı birtakım değişim ve gelişmeler kullanılan dilin yapısını etkilemiştir. Aynı şekilde tarih boyunca Türk milletinin yaşadığı gelişim, değişim ve farklı milletlerle etkileşimi neticesinde Türkçede de birtakım değişimler meydana gelmiştir. Diğer milletlerle etkileşim sonucunda karşılan yeni sorunlara ve nesnelere ad verilmesinin gereği olarak Türkçe kelime miktarında farklılaşma söz konusu olmuştur. İhtiyaç duyulan yeni kavramları karşılamak için Türkçe kelime türetme yollarının yanı sıra başka dillerden kelime alma yoluna da başvurulmuştur (Bonguoğlu, 1990, s. 154). Kendisinden kelime alınan dillerin başında Arapça gelmektedir. Arapçadan alıntı yapılan bu kelimeler, Türkçede kullanıldıkları andan itibaren Türkçeleşme sürecine girerek Türkçenin ses bilgisi kurallarına göre değişmeye başlamıştır.

Türlere yabancı dil öğretiminde birtakım güçlüklerle karşılaşıldığı muhakkaktır. Bu güçlüklerin başında da yetersiz kelime hazinesi gelmektedir. Bizim varsayımımız Türklere Arapça öğretirken Türkçeleşmiş Arapça asıllı ve her iki dilde de aynı anlamda kullanılan mevcut kelime servetinden faydalanılmasının Arapça öğretimini kolaylaştıracağı şeklindedir. Bu çalışmada, Türkçede var olan çok sayıda kelimedenden faydalanılarak daha kısa sürede ve daha iyi düzeyde Arapça öğretilbileceği varsayımından hareketle aslı Arapça olan “İf’âl/إفعال” kalıplı Türkçe kelime örnekleri esas alınarak konu irdelenmiştir. Araştırmamız neticesinde günümüz Türkçesinde aktif olarak kullanılan yaklaşık 150 adet “İf’âl/إفعال” mastar kalıbında Türkçe kelimeye ulaşılmıştır (Bk. Doğan, 1996; Develioğlu, 2003; Kanar, 2010; Akalın, 2011).

Türk Dil Kurumu sözlüğünde, kelime serveti “söz varlığı” maddesinde “Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, vokabüler, kelime hazinesi” biçiminde tarif edilmektedir (Türkçe Sözlük, 2005). Söz dağarcığı ise “Bir dilde kullanılan veya bir kimsenin bildiği, kullandığı sözlerin bütünü, söz varlığı, vokabüler, kelime hazinesi” biçiminde tarif edilmektedir (Türkçe Sözlük, 2005). Bu kelimelerin bazıları aktif bazıları ise pasif olarak bulunur. Anlamı bilinerek kullanılan kelimelere “aktif kelime serveti”; kullanmadığı ama görüldüğünde anlamı çıkarılan kelimelere de “pasif kelime serveti” denmektedir (Karakuş, 2000, 128-129). Biz Karakuş’un taksimini anadil öğreniminde geçerli görmekle beraber Türklere Arapça yabancı dil öğretiminde bu tasnife üçüncü bir grup eklemek yerinde olacaktır. Aktif ya da pasif olsun Arapça asıllı Türkçeleşmiş kelime varlığı ki bu durum “Başka dilde de kullanılan ortak kelime varlığı” ya da “Farkında olunmayan hazırbulunuşluk” şeklinde izah edilebilir. Kelime hazinesi anadilde daha etkin düşünme için ne kadar önemli ise yabancı dil öğreniminde de o kadar önemlidir. Özellikle de emek harcamadan bu kelime hazinesi kazanılmışsa yani anadilde mevcut ise bu kelimelerin varlığına farkındalık yaratıp ortaya çıkararak yabancı dil daha kolay öğretilir. Türklere yabancı dil olarak Arapça öğretirken Türkçede mevcut Arapça kökenli kelime hazinesinden yararlanarak öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyesi tespit edilmelidir.

Yabancı dil öğretiminin her kademesindeki kişisel kelime bilgisi önemli bir yer işgal etmektedir. Özellikle de ilk aşamada öğrencinin kişisel kelime serveti kendisine hatırlatılmalıdır. Eğer bu kelime hazinesi anadilinde var ise bu hazırbulunuşluk seviyesi ortaya çıkarılmalı, farkındalık oluşturulmalıdır. Bu bağlamda kelime hazinesi ile ilgili olarak “İster bir konuşma, ister bir yazı parçasında olsun dilde en etkili, en güçlü

birimler sözcüklerdir.” (Aksan, 1998, 61) ve “Kelimeler bizim düşünme aletimizdir.” (Kaplan, 1989, 212) şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. İnsan, kendisini doğuran annesi başta olmak üzere çevresinden anadilini öğrenir. Bunun yanında başlangıcından itibaren başka kavimlerin dillerini de öğrenmek arzusu hep içinde olmuştur. Nitekim yabancı dil öğrenme yöntem ve teknikleri zaman içerisinde günden güne geliştirilerek içinde bulunduğumuz teknoloji asrında en gelişmiş halini almıştır. Kelime hazinesi bağlamında yabancı dil öğretiminde “hazırbulunuşluktan” yararlanma da özellikle de Türklere Arapça öğretiminde kullanılması gerekli yöntemlerden biri olarak değerlendirilebilir.

İf'âl Kalıbında Türkçeleşmiş Arapça Asıllı Kelimeler

Bazı dilciler ilk vaz' edilen/konulan kelime türünün fiil olduğunu söyleşeler de bazıları ilk vaz' edilen kelime türünün isim olduğunu savunmuştur. Kanaatimiz, insanoğlunun ilk vaz' ettiği kelimenin isim olduğu yönündedir. Zira isimlerin yan yana getirilmesi suretiyle basit cümleler elde edilebilir. Bununla birlikte başlangıçta dilin, yapım ve çekim eklerinden uzak olduğu düşünülebilir. Şöyle ki, bir dilin günümüz gelişmiş hali ile değil de basit hali ile de ortak birtakım kelimelerden faydalanmak suretiyle insanlar kendi aralarında iletişimi sağlayabilir. Aynı usul Türklere Arapça öğretiminde de tatbik edilebilir. Bu itibarla Türkçe ve Arapçada ortak olarak kullanılan kelimeler ilk merhalede yalın halde öğrencilere sunulabilir ve bu sayede Türkler açısından Arapça öğretimi kolaylaştırılabilir. Çünkü Türkçede çok sayıda aslı Arapça olan kelime mevcuttur. İf'âl Kalıbında Türkçeleşmiş ve günümüz Türkçesinde de hâlihazırda kullanılmakta olan Arapça Asıllı Türkçe kelimelere örnek olarak şunları verebiliriz (Bk. Doğan, 1996; Develioğlu, 2003; Kanar, 2010; Akalın, 2011; <http://www.tdk.gov.tr/>):

Tablo 1

İf'âl Kalıbında Kullanılan Türkçeleşmiş Arapça Asıllı Kelimeler

Türkçe	Arapça	Anlamı
İslâh	إصلاح	1. Düzeltme, iyileştirme 2. Bir hayvan/bitki türünden daha iyi verim alabilmek amacıyla yapılan işlem.
أصلح يصلح-مصلح-مصلح	إصرار	Direnme, ayak direme, üsteleme, üstünde durma:
إصرار	إعادة	1. Alınmış bir şeyi geri verme 2. Verilen bir şeyi almayarak geri çevirme, reddetme. 3. Karşılıklı olarak yapma, mukabele etme.
أعاد يُعيد-مُعيد-مُعاد	إعانة	Yardım
إعانة	أعان يُعين مُعين مُعان	Yedirip içirme, besleme, bakma
إعاشة	أعاش يُعِش مُعِش مُعاش	Yaratma, yoktan var etme.
إبداع	أبدع يُبدع مُبدع مُبدع	1. Belirsizlik, kapalılık. 2. ed. Kapalılık
إبهام	إبهام	

أَبْهَمَ يُبْهِمُ مَبْهَمٌ مَبْهَمٌ	
إِبْرَاءُ Ibrâ'	1. Aklama 2. Alacaklımın alacak hakkından vazgeçmesi sonucu borçlunun borcundan kurtulması.
أَبْرَأَ يُبْرِئُ مَبْرَأٌ مَبْرَأٌ	
إِبْرَازُ Ibrâz	Ortaya koyma, gösterme, meydana çıkarma.
أَبْرَزَ يُبْرِزُ مَبْرَزٌ مَبْرَزٌ	
إِبْطَالُ Ibtâl	Yürürlükten, kullanıştan kaldırma, silme, bozma.
أَبْطَلَ يُبِطِلُ مَبْطُلٌ مَبْطُلٌ	
إِجَابُ İcâb	Davet, önermeye çağrı yapmak; gerekmek.
أَوْجَبَ يُوجِبُ مَوْجِبٌ مَوْجِبٌ	
إِجَادُ İcâd	1. Buluş. 2. Gerçekmiş gibi gösterme çabası. 3. İcat; lüzumsuz iş. "İcat çıkartmak, lüzumsuz iş açmak".
أَوْجَدَ يُوجِدُ مَوْجِدٌ مَوْجِدٌ	
إِجَارُ İcâr	Kira, kira sözleşmesi.
أَجَرَ يُوجِرُ مَوْجِرٌ مَوْجِرٌ	
إِجَازَةٌ İcazet	1. İzin. 2. Onay, onaylama. 3. Diploma.
أَجَّزَ يُجِيزُ مَجِيزٌ مَجِيزٌ	
إِجْبَارُ İcbâr	Zorlama, zorunda bırakma.
أَجْبَرَ يُجْبِرُ مَجْبِرٌ مَجْبِرٌ	
إِجْلَالُ İclâl	1. Büyüklük, ululuk. 2. Saygı gösterme, ağırlama, ikram.
أَجَّلَ يُجِلُّ مَجِلٌّ مَجِلٌّ	
إِجْمَاعُ İcmâ'	1. Toplama. 2. din b. Âlimlerin fikir birliği etmeleri.
أَجْمَعَ يُجْمِعُ مَجْمِعٌ مَجْمِعٌ	
إِجْمَالُ İcmâl	1. Gösterge: 2. Özet, kısaltma.
أَجْمَلَ يُجْمِلُ مَجْمِلٌ مَجْمِلٌ	
إِجْرَا İcrâ	1. müz. Bir müzik eserini oluşturan notaları sese çevirme. 2. huk. Borçlunun alacaklıya karşı yapmak veya ödemekle yükümlü bulunduğu bir şeyi adli bir kuruluş aracılığıyla yerine getirme: 3. huk. Adliyenin bu işle görevli dairesi. 4. Yapma, yerine getirme, bir işi yürütme.
أَجْرَى يُجْرِي مَجْرٍ مَجْرٍ	
إِدَامُ İdâm	İnsan öldürme vb. bir suça karşılık verilen ve suçlunun ölümüyle sonuçlanan ceza, idam cezası, ölüm cezası.
أَعْدَمَ يُعْدِمُ مَعْدِمٌ مَعْدِمٌ	
إِدَامَةٌ İdâme	Süzdürme, devam ettirme.
أَدَامَ يُدِيمُ مَدِيمٌ مَدِيمٌ	
إِدَارَةٌ İdâre	1. Yönetme, yönetim, çekip çevirme. 2. Ülke işlerinin yürütülmesi, kamuya ilişkin hizmetlerin bütünü. 3. Bir kurum veya kuruluşun yönetildiği yer veya makam 4. Bir kurumun işlerini yürüten kurul. 5. Tutum. 6. İdare kandili veya lambası. 7. Hoş görme, göz yumma.
أَدَارَ يُدِيرُ مَدِيرٌ مَدِيرٌ	
إِدْخَالُ İdhâl	1. İçine alma. 2. tic. Bir ülkeye başka ülkelerden mal getirme veya satın alma. 3. tic. Başka ülkelerden alınan mal.
أَدْخَلَ يُدْخِلُ مَدْخِلٌ مَدْخِلٌ	
إِدْمَانُ İdmân	1. sp. Alıştırma. 2. Alıştırma. 3. mec. Herhangi bir duruma veya şeye alışkanlık kazanma.
أَدْمَنَ يُدْمِنُ مَدْمِنٌ مَدْمِنٌ	
إِدْرَاكُ İdrâk	1. Anlama yeteneği, anlayış, akıl erdirmeye. 2. Erişme, ulaşma. 3. ruh b. Algı. 4. ruh b. Algılama. Dış dünyanın
أَدْرَكَ يُدْرِكُ مَدْرِكٌ مَدْرِكٌ	

	uyarısı ile meydana gelen fiziksel duygunun zihinsel yorumu.
İdrâr ادرار أَدْرَ يُدْرِ مُدْرٌ مُدْرٌ	Böbreklerde kandan süzülerek idrar yolları aracılığıyla dışarıya atılan sıvı, sidik, küçük abdest, hacet.
İfâde إفادة	1. Anlatım. 2. Deyiş, söyleyiş. 3. Bir duyguyu yüz aracılığıyla anlatan belirtilerin, mimiklerin bütünü. 4. huk. Tanık ve sanıkların olay hakkında yargı organlarına yaptıkları sözlü açıklama.
أَفَادَ يُفِيدُ مُفِيدٌ مُفَادٌ	
İflâh إفلاح أَفْلَحَ يُفْلِحُ مُفْلِحٌ مُفْلِحٌ	Kötü, güç bir durumdan kurtulma, iyi bir duruma gelme, onma. Güç, kuvvet
İflâs إفلاس	1. tic. Borçlarını ödeyemediği mahkeme kararı ile tespit ve ilan olunan işadammının durumu, batkı, batıklık. 2. mec. Yenilgiye uğrama, değerini yitirme. 3. mec. İşlevini veya görevini yapamama.
أَفْلَسَ يُفْلِسُ مُفْلِسٌ مُفْلَسٌ	
İfrâğ افرغ أَفْرَغَ يُفْرَغُ مُفْرَغٌ مُفْرَغٌ	1. Bir şeyi başka bir biçime çevirme. 2. biy. Boşaltım.
İfrât افرط	Herhangi bir konuda çok ileri gitme, ölçüyü aşma, aşırı davranma, taşkınlık, tefrit karşıtı.
أَفْرَطَ يُفْرِطُ مُفْرِطٌ مُفْرِطٌ	
İfrâz افرز	1. Bir arazinin bölünmesi, parsellere ayrılması.
أَفْرَزَ يُفْرِزُ مُفْرِزٌ مُفْرِزٌ	
İfsâd افساد	1. Düzeni bozma, karışıklık çıkarma. 2. Kargaşalık.
أَفْسَدَ يُفْسِدُ مُفْسِدٌ مُفْسِدٌ	
İfşâ افضاء	Gizli bir şeyi açığa çıkarma, yayma.
أَفْشَأَ يُفْشِئُ مُفْشِئٌ مُفْشَأٌ	
İftâr اftar	1. Oruç açma, oruç bozma. 2. İftar vakti.
أَفْطَرَ يُفْطِرُ مُفْطِرٌ مُفْطِرٌ	
İğfâl اغفال	1. Bir kadını aldatma, baştan çıkarma. 2. Irzına geçme.
أَغْفَلَ يُغْفِلُ مُغْفِلٌ مُغْفَلٌ	
İhâle إحالة	İş, mal vb.ni birçok istekli arasından en uygun şartlarla kabul edene verme, eksiltme veya artırma.
أَحَالَ يُحِيلُ مُحِيلٌ مُحَالٌ	
İhânet إهانة	1. Hıyanet, hainlik. 2. Evlilikte, sevgide aldatma, sadakatsizlik.
أَخَانَ يُخِينُ مُحِينٌ مُحَانٌ	
İhbâr إخبار	1. Bildirme, bildirim, haber verme. 2. Suçlu saydığı birini veya suç saydığı bir olayı yetkili makama gizlice bildirme, ele verme.
أَخْبَرَ يُخْبِرُ مُحْبِرٌ مُحْبَرٌ	
İhdâs إحداث	1. Ortaya çıkarma, meydana getirme. 2. Kurma.
أَحْدَسَ يُحْدِسُ مُحْدِسٌ مُحْدَسٌ	
İhlâl إخلال	1. Bozma, zarar verme. 2. Yasa ve düzene uymama.
أَخْلَلَ يُخِلُّ مُحِلٌّ مُحَلٌّ	
İhlâs إخلاص	1. Temiz sevgi ve yürekte bağlılık. 2. din b. İbadetlerdeki içtenlik.
أَخْلَصَ يُخْلِصُ مُحْلِصٌ مُحْلَصٌ	
İhmâl إهمال	Gereken ilgiyi göstermeme, boşlama, savsaklama, savsama, önem vermeme.
أَهْمَلَ يُهْمِلُ مُهْمِلٌ مُهْمَلٌ	
İhrâc إخراج	Çıkarma

أَخْرَجَ يُخْرِجُ مُخْرَجٌ	İhsân إحسان	1. İyilik etme, iyi davranma. 2. Bağışlama, bağışta bulunma. 3. Bağışlanan şey, kayra, lütuf, inayet, atıfet. 4. Karşılık beklemeden yapılan yardım, iyilik.
أَحْسَنَ يُحْسِنُ مُحْسِنٌ مُحْسَنٌ	İhtâr إخطار	1. Uyarı, dikkat çekme, uyarı. 2. Bir şeyi birine hatırlatma. (matematik) uyarım.
أَخْطَرَ يُخْطِرُ مُخْطِرٌ مُخْطَرٌ	İhyâ إحياء	1. Yeniden canlandırma, diriltme. 2. Çok iyi duruma getirme, geliştirme, güçlendirme. 3. Yeni bir güç, umut.
أَحْيَا يُحْيِي مُحْيِيٌ مُحْيَاٌ	İkâme إقامة	1. Yerine koyma, yerine kullanma. 2. Ayağa kaldırma, ayakta durdurma. 3. Ortaya koyma. 4. sf. Yerine konulan, yerine geçen.
أَقَامَ يُقِيمُ مُقَامٌ	İkâz إيقاظ	1. Uyarı, uyarı, dikkat çekme, ihtar, tembih.
أَيْقَظُ يُوقِظُ إِيْقَظُ	İkbâl إقبال	1. Baht açıklığı veya yüksek bir makama, duruma erişmiş olma durumu. 2. tar. Odalık. 3. esk. İstek, arzu.
أَقْبَلَ يُقْبِلُ مُقْبِلٌ مُقْبَلٌ	İkdâm إقدام	Gayretle çalışma, sürekli uğraşma.
أَقْدَمَ يُقَدِّمُ مُقَدِّمٌ مُقَدَّمٌ	İkmâl إكمال	Eksik bir şeyi tamamlama, daha iyi duruma getirme, bütünleme.
أَكْمَلَ يُكْمِلُ مُكْمِلٌ مُكْمَلٌ	İknâ إقناع	Bir konuda birinin inanmasını sağlama, inandırma, kandırma.
أَقْنَعَ يُقْنِعُ مُقْنِعٌ مُقْنَعٌ	İkrâh إكراه	1. Tiksinme, iğrenme. 2. İsteği dışında bir şey yaptırma korkutma.
أَكْرَهَ يُكْرَهُ مُكْرَهُةٌ مُكْرَهُةٌ	İkrâm إكرام	1. Konuğu ağırlama. 2. Bir şeyi armağan olarak verme, sunma. 3. Alışverişte satıcının alıcıya yaptığı indirim.
أَكْرَمَ يُكْرِمُ مُكْرِمٌ مُكْرَمٌ	İkrâr إقرار	1. Saklamayıp doğruca söyleme, açıkça söyleme. 2. Bildirme.
أَقْرَأَ يُقْرَأُ مُقْرَأٌ مُقْرَأٌ	İlâm إعلام	1. Bildirme, anlatma. 2. huk. Bir davanın mahkemece nasıl bir hükme bağlandığını gösteren resmî belge.
أَعْلَمَ يُعْلِمُ مُعْلِمٌ مُعْلَمٌ	İlân إعلان	Duyuru, açıktan bildirme.
أَعْلَنَ يُعْلِنُ مُعْلِنٌ مُعْلَنٌ	İlgâ إلغاء	Bir şeyin varlığını ortadan kaldırma.
أَلْغَا يُلْغِي مُلْغًا	İlhâk إلحاق	1. Katma, bağlama, ekleme. 2. Egemenliği altına alma.
أَلْحَقَ يُلْحِقُ مُلْحِقٌ مُلْحَقٌ	İlhâm إلهام	1. İçe, gönle doğma, esin. 2. İçe, gönle doğan şey.
أَلْهَمَ يُلْهِمُ مُلْهِمٌ مُلْهِمٌ	İmâ إيماء	1. Dolaylı olarak anlatma, üstü kapalı olarak belirtme, işaretleme, anıştırma, ihsas. 2. Açıkça belirtilmeyen şey.
أَمَّاءُ يُؤَمُّونَ مُؤَمِّمٌ مُؤَمِّمٌ	İmâl إعمال	1. Ham maddeyi işleyip mal üretme. 2. Yapım.
أَمَّاءُ يُؤَمُّونَ مُؤَمِّمٌ مُؤَمِّمٌ	İmân إيمان	1. İnanma, inanç. 2. İslam dinini kabul etme.
أَمَّنَ يُؤَمِّنُ مُؤَمِّنٌ مُؤَمَّنٌ	İmâr إعمار	Bayındırlık.

أَعْمَرَ يُعْمِرُ مُعْمِرٌ مُعْمَرٌ	İmdâd امداد	1. Tehlikede olana yapılan yardım. 2. ünl. Yetişin, kurtarın anlamlarında bir seslenme sözü.
أَمَدٌ يُمَدُّ مُمَدًّا	İmhâ امحاء	Ortadan kaldırma, yok etme.
أَمْحَى يَمْحِي مُمْحًا	İmkân امکان	İmkân, ihtimal, olanak.
أَمْكَنَ يُمْكِنُ مُمْكِنٌ مُمْكِنٌ	İmlâ املاء	1. Yazım 2. Doldurma, doldurulma.
أَمَلًا يُمَلِّي مُمَلًّا	İmsâk اِمْسَاك	1. Oruca başlama zamanı 2. esk. Bir şeyden el çekerek nefesine hâkim olma. 3. esk. Cimrilik.
أَمْسَكَ يُمْسِكُ مُمْسِكٌ مُمْسِكٌ	İmza اِمِضَاء	1. Bir kimsenin herhangi bir belgeyi yazdığını veya onayladığını belirtmek için her zaman aynı biçimde kullandığı işaret. 2. İmzalama işi.
أَمْضَى يُمْضِي مُمْضًا مُمْضًا	İnfâz اِنْفَاذ	1. huk. Bir kararı, bir yargıyı yerine getirme, uygulama, yürütüm.
أَنْفَزَ يَنْفِرُ مُنْفِرٌ مُنْفِرٌ	İnha اِنْهَاء	Resmî bir göreve atama veya bir üst aşama için yazılan yazı: -Anayasa.
أَنْهَى يَنْهَى مِنْهُ مِنْهَا	İnkâr اِنْكَار	1. Yaptığını, söylediğini, tanık olduğunu saklama, gizleme, yâdsıma. 2. Kabul etmeme, tanımama.
أَنْكَرَ يَنْكِرُ مُنْكَرٌ مُنْكَرٌ	İnsâf اِنْصَاف	Acımaya, vicdana veya mantığa dayanan adalet.
أَنْصَفَ يَنْصِفُ مُنْصِفٌ مُنْصِفٌ	İnşâ/ât اِنْشَاء	1. Yapı kurma, yapı yapma, kurma. 2. ed. Düz yazı veya şiir kaleme alma, yazıya dökme.
أَنْشَأَ يَنْشِئُ مُنْشِئٌ مُنْشِئٌ	İrâd اِيرَاد	Gelme, geliş.
أَرَادَ يَأْرِدُ مَأْرِدٌ مَأْرِدٌ	İrcâ اِرْجَاع	1. Eski biçimine sokma, çevirme. 2. Döndürme.
أَرْجَعَ يَرْجِعُ مَرْجِعٌ مَرْجِعٌ	İrsâl اِرْسَال	Gönderme.
أَرْسَلَ يَرْسِلُ مَرْسِلٌ مَرْسِلٌ	İrşâd اِرْشَاد	Doğru yolu gösterme, uyarma.
أَرْشَدَ يَرْشِدُ مَرْشِدٌ مَرْشِدٌ	İsâbet اِصَابَة	1. Hedefe varma, hedefi vurma. 2. Piyango vb. şans oyunlarında, kazanma, çıkma, vurma. 3. Öneri, düşünce veya söz, yerinde olma. 5. Güzel rastlantı.
أَصَابَ يَصِيبُ مَصِيبٌ مَصِيبٌ	İsbât اِثْبَات	Kanıtlamak.
أَثَبَتْ يَثِبُ مَثِبٌ مَثِبٌ	İshâl اِسْهَال	Olağandan daha çok, daha sık ve sulu dışkı çıkarma, sürgün, ötürük, iç sürme, cır cır, amel, linet, kabız karşıtı.
أَسْهَلَ يَسْهَلُ مَسْهَلٌ مَسْهَلٌ	İskân اِسْكَان	1. Yurtlandırma. 2. Yurtlanma.
أَسْكَنَ يَسْكُنُ مَسْكِنٌ مَسْكِنٌ	İskat اِسْقَاط	1. Düşürme, aşağı atma. 2. Düşürülme.
أَسْقَطَ يَسْقِطُ مَسْقِطٌ مَسْقِطٌ	İslâm اِسْلَام	1. Hz. Muhammed'in yaydığı din, Müslümanlık. 2.

أَسْلَمَ يُسَلِّمُ مَسْلَمٌ مَسْلَمٌ	Müslüman dininden olan kimse, Müslüman.
إِسْنَادٌ	1. Bir düşünceyi, bir konuyu bir kişi veya sebebe dayandırma, yükleme, atfetme. 2. mec. Karacılık, iftira.
أَسْنَدٌ يُسْنَدُ مَسْنَدٌ مَسْنَدٌ	
إِسْرَافٌ	Gereksiz yere para, zaman, emek vb.ni harcama, savurganlık, tutumsuzluk.
أَسْرَفٌ يُسْرِفُ مَسْرِفٌ مَسْرِفٌ	
إِشَارَةٌ	1. Anlam yükletilen şey, anlamlı iz, im. 2. Belirti, gösterge, alamet. 3. El, yüz hareketleriyle gösterme.
أَشَارَ يُشِيرُ مَشِيرٌ مَشَارٌ	
إِشْغَالٌ	Bir yeri ele geçirme
أَشْغَلَ يُشِغِلُ مَشِغَلٌ مَشِغَلٌ	
إِطَاعَةٌ	Söz dinleme, boyun eğme, buyruğa uyma.
أَطَاعَ يُطِيعُ مَطِيعٌ مَطَاعٌ	
إِطْفَائِيَّةٌ	1. Yangın söndürme kuruluşu. 2. İtfaiye aracı:
أَطْفَعُ يُطْفِئُ مَطْفِئٌ مَطْفِئٌ	
إِثْمَانٌ	Suçlama.
أَثَمَ يُثِمُّ مَثِمٌ مَثِمٌ	
إِتْلَافٌ	Öldürme, yok etme, telef etme.
أَتْلَفَ يُتْلِفُ مَتْلِفٌ مَتْلِفٌ	
أَذَاعَ يُذِيعُ مَذِيعٌ مَذِيعٌ	
إِزَافَةٌ	1. Bir şeye veya bir kimseye bağlama, mal etme, yakıştırma. 2. Katma, ekleme, ilave etme.
أَضَافَ يُضِيفُ مَضِيفٌ مَضِيفٌ	
إِزْهَافٌ	Açıklama
أَضَحَّ يُوضِّحُ مَوْضِحٌ مَوْضِحٌ	
إِزَالَةٌ	Yok etme, giderme.
أَزَالَ يُزِيلُ مَزِيلٌ مَزِيلٌ	
إِذَانٌ	1. Şaka, yapmacık. 2. Bilerek, özellikle. 3. esk. Anlayış, anlama yeteneği.
أَذَنَ يُؤَذِّنُ مَوْذِنٌ مَوْذِنٌ	
إِذْعَانٌ	Anlayış, anlama yeteneği.
أَذَعْنَ يُذِعْنَ مَذِعْنَ مَذِعْنَ	
إِظْهَارٌ	Belirtme, gösterme, açığa vurma.
أَظْهَرَ يُظْهِرُ مَظْهِرٌ مَظْهِرٌ	

Türkçe ve Arapçada Ortak İf'âl Kalıplı Bazı Master Örnekleri

Tablo 2

إِجْبَارٌ (etmek)

إِجْبَارٌ/ إجبار	Zorlama.
إِجْبَارٌ طَلَبَةٌ/ إجبار talabe	Talebe icbâr. (Öğrenci(ler)i zorlamak.)
إِجْبَارٌ طَلَبَةٌ حُضُورٌ/ إجبار طَلَبَةٌ حُضُورٌ	Öğrenciyi bulunmaya (gelmeye) zorlamak.
إِجْبَارٌ طَلَبَةٌ حُضُورٌ مَدْرَسَةٌ/ إجبار طَلَبَةٌ حُضُورٌ مَدْرَسَةٌ	Öğrenciyi okulda bulunmaya zorlamak

Tablo 2’de, “İcbâr” kelimesi sabit kalırken; “talebe, huzur ve medrese” kelimeleri değişerek yeni cümleler türetilebilir. Ya da kişi istediği kutucuğu sabit bırakarak diğerlerini değişken yapabilir. Bir kişiye Arapça açısından cümleyi birleştiren unsurlar olmaksızın “İcbâr talebe huzur medrese” dendiğinde buradan “Öğrenciyi okulda bulunmaya zorlama” anlamını çıkarabilir. Burada görüldüğü gibi bütün kelimeleri Arapça olan bu cümlenin birleştirici unsurları olmadan dahi kastedilen mana karşı tarafa rahatlıkla aktarılabilir. Örnekleri şu şekilde çoğaltabiliriz:

Tablo 3

İcbâr (etmek) إجبار Fiiline Dair Örnekler

İcbâr	talebe	medrese	Öğrenciyi okulda bulunmaya zorla(ma).
	muhendis	bina	Mühendisi binada bulunmaya zorla(ma).
	muallim	mukâbele	Öğretmeni görüşmede bulunmaya zorla(ma).
	üstad	câmîa’	Hocayı üniversitede bulunmaya zorla(ma).
	tâcir	dukkân	Esnafı okulda bulunmaya zorla(ma).
	velî	meclis	Veliyi okulda bulunmaya zorla(ma).
	katib	mekteb	Yazarı ofiste bulunmaya zorla(ma).
	bayî’	mahal	Bayii dükkânda bulunmaya zorla(ma).
	ebeveyn	mesken	Anne babayı evde bulunmaya zorla(ma).
	hatib	mescid	İmamı camide bulunmaya zorla(ma).

Tablo 3’te yer alan cümlelerin Arapça yazılışları şu şekildedir:

İcbâr	talebe	Medraseh	مدرسة	طلبة
	muhendis	bina	بناء	مهندس
	muallim	mukâbeleh	مقابله	معلم
	uztâz	câmîa’	جامعة	أستاذ
	tâcir	dukkân	دكان	تاجر
	veliy	meclis	مجلس	ولي
	kâtib	mekteb	مكتب	كاتب
	bayî’	mahall	محل	بايع
	ebeveyn	mesken	مسكن	أبوين
	hatîb	mescid	مسجد	خطيب

Tablo 4

İsrar (etmek), üstelemek إصرار

İsrâr / إصرار	İsrar.
İsrâr muallim / إصرار مُعَلِّم	Muallime İsrar. (Öğretmen(ler)i üstelemek.)
İsrâr muallim hudûr / إصرار مُعَلِّم حُضُور	Öğretmeni bulunmaya (gelmeye) üstelemek.
İsrâr muallim hudûr medraseh/ إصرار مُعَلِّم حُضُور مدرسة	Öğretmeni okulda bulunmaya üstelemek.

Tablo 4’te görüldüğü gibi Türkçede kullanılan ve aslı Arapça olan “İsrâr” kelimesi kullanılarak da yeni cümleler türetilebilir. Tabloda, “İsrâr” kelimesi sabit kalırken; “muallim, huzur ve medrese” kelimeleri değişerek yeni cümleler türetilebilir.

Örneğin bir Arap bir anadili Türkçe olan birisine veya bir Türk bir anadili Arapça olan bir diğer kişiye sadece kelimeleri yan yana sıralamak suretiyle “İsrâr muallim huzûr medrese” demek suretiyle meramını karşı tarafa rahatlıkla aktarabilir. Örnekleri şu şekilde çoğaltabiliriz:

Tablo 5

İsrar (etmek), üstelemek اصرار Kullanımına Dair Örnekler

	talebe	medrese	Öğrenciyi okulda bulunmaya üsteleme.	
	muhendis	bina	Mühendisi binada bulunmaya üsteleme.	
	Muallim	mukabele	Öğretmeni görüşmede bulunmaya üsteleme.	
İsrar	Tâcir	huzur ikâme	dükkân	Esnafi okulda bulunmaya üsteleme.
	Veli		meclis	Veliyi okulda bulunmaya üsteleme.
	bayı'		mahal	Bayii dükkânda bulunmaya üsteleme.
	ebeveyn		mesken	Anne babayı evde bulunmaya üsteleme.
	hatib		mescid	İmamı camide bulunmaya üsteleme.

Tablo 5'te yer alan cümlelerin Arapça yazılışları şu şekildedir:

	talebe	medraseh	مدرسة	طلبة
	muhendis	binâ'	بناء	مهندس
	mu'allim	mukâbeleh	مقابلة	معلم
İsrar	tâcir	hudûr	dükkân	تاجر
	veliyy		meclîs	ولي
	bâ'i'		mahall	بانع
	ebeveyn		mesken	أبوين
	hatîb		mescid	خطيب

Daha evvel değinilen “İcbâr” ve “İsrâr” kelimelerinin yanı sıra Tablo 6 ve Tablo 8'de zikrettiğimiz gibi “İşâret” veya “İsnâd” gibi aslı Arapça olan diğer kelimelerle de örnekler çoğaltılabilir.

Tablo 6

İşâret (İşâret etmek)/ إشارة

	İşârah / إشارة	İşâret etme
	İşârah muallim / إشارة مُعَلِّم	Öğretmen(lerin) İşâret etmesi.
	İşârah muallim kalem / إشارة مُعَلِّم قَلَم	Öğretmenin kalemi işâret etmesi.
	İşârah muallim kalem talebeh / إشارة مُعَلِّم قَلَم طَلَبَة	Öğretmenin öğrenciyeye kalemi işâret etmesi

Tablo 6'da görüldüğü gibi Türkçede kullanılan ve aslı Arapça olan “İşârah” kelimesi kullanılarak da yeni cümleler türetilir. “İşârah” kelimesi sabit bırakılarak yanında başka kelimeler kullanılarak elde edilen terkiplerle kişi meramını rahatlıkla ifade edebilir. Aynı şekilde bir kişiye Arapça açısından cümleyi birleştiren unsurlar

olmaksızın “İşaret muallim kalem talebe” dendiğinde buradan “Öğretmenin öğrenciye kalemi işaret etmesi” anlamını çıkarabilir. “İşaret” kelimesini kullanarak örnekleri şu şekilde çoğaltabiliriz.

Tablo 7
İşaret (İşaret etmek) إشارة Kullanımına Dair Örnekler

İşaret	talebe		muhendis	Öğrencinin mühendise daireyi işaret (etmesi).
	muhendis	defter daire	muallim	Mühendisin öğretmene defteri işaret (etmesi).
	muallim	kitap	üstad	Öğretmenin hocaya kitabı işaret (etmesi).
	üstad	kalem	tâcir	Hocanın esnafa elbiseyi işaret (etmesi).
	tâcir	muz	velî	Esnafın veliye kitabı işaret (etmesi).
	Velî	elbise	katib	Velinin yazara kitabı işaret (etmesi).
	Katib		bayi	Yazarın bayiye defteri işaret (etmesi).
	bayi		hatip	Bayiin imama kalemi işaret (etmesi).

Tablo 7’de yer alan ifadelerin Arapça yazılışları şu şekildedir.

İşâreh	talabeh		muhendis	مهندس	طلبة	إشارة
	muhendis	defter	muallim	معلم	مهندس	
	mu‘allim	dâire	üstad	أستاذ	معلم	
	üstâd	kitâb	tâcir	تاجر	أستاذ	
	tâcir	kalem	velî	ولي	تاجر	
	velî	mûz	kâtib	كاتب	ولي	
	kâtib	elbiseh	bâyi’	بانع	كاتب	
	bâyi’		hatîb	خطيب	بانع	

Tablo 8

İsnâd (etmek) atfetmek إسناد

İsnâd/ إسناد	İsnat etme
İsnâd tâcir / إسناد تاجر	Tacirin isnad(ı) atfetmesi (dayandırması).
İsnâd tâcir cürüm / إسناد تاجر جرم	Esnaf(m) suç atfetmesi.
İsnâd tâcir cürüm müşteri / إسناد تاجر جرم مشتری	Esnaf(m) müşteri(ye) suç atfetmesi.

Tablo 9

İsnâd (etmek) atfetmek إسناد *Kullanıma Dair Örnekler*

İsnâd	cürüm	talebe	muhendis	Öğrencinin mühendise suç atfet(mesi).
		muhendis	muallim	Mühendisin öğretmene suç atfet(mesi).
		muallim	üstad	Öğretmenin hocaya suç atfet(mesi).
		üstad	tâcir	Hocanın esnafa suç atfet(mesi).
		tâcir	velî	Esnafın veliye suç atfet(mesi).
		Velî	katib	Velinin yazara suç atfet(mesi).
		katib	bayii	Yazarın bayiiye suç atfet(mesi).
		bayi'	hatip	Bayi'in imama suç atfet(mesi).
		hakim	müşteri	Hâkimin müşteriye suç atfet(mesi).
		müşteri	talebe	Müşterinin öğrenciye suç atfet(mesi).

Tablo 9'da yer alan ifadelerin Arapça yazılışları şu şekildedir.

İsnâd	cürüm	Talebeh	muhendis	مهندس	طالبة	إسناد
		Mühendis	mu'allim	معلم	مهندس	
		mu'allim	üstâd	أستاذ	معلم	
		Üstâd	tâcir	تاجر	أستاذ	
		Tâcir	veliyy	ولي	تاجر	
		veliyy	kâtib	كاتب	ولي	
		Kâtib	bâ'i'	بايع	كاتب	
		bâ'i'	hâtib	خطيب	بايع	
		hâkim	müşterî	مُشْتَرٍ	حاكم	
		müşterî	talebeh	طلبة	مُشْتَرٍ	

Değerlendirme ve Sonuç

Türkler ile Arapların tarihi, kültürel, coğrafi ve dini ortak yönleri bulunmaktadır. Dolayısıyla birçok alanda aralarında etkileşimde bulunmaları kaçınılmazdır. Köklü iki milletin dili olan Türkçe ve Arapça da tarihi süreçte birbirinden etkilenerek karşılıklı kelime alış verişinde bulunmuştur. Bu bağlamda Arapçadan çok sayıda kelime dilimize girerek Türkçeleşmiştir. İçinde bulunduğumuz iletişim ve teknoloji çağında yabancı dil öğretiminde birçok yeni metot ve teknik denenmektedir. Zengin bir kelime hazinesi yabancı dil öğretiminin her aşamasında önemini korumaktadır. Yabancı dil öğretiminde birçok hazırbuluşluk/bulunmuşluk türlerinin yanında iki dilde aynı anlamda ortak olarak

kullanılan kelimelerin varlığı da bir tür hazırbulunuşluk olarak değerlendirilmeli ve Türklere Arapça öğretiminde fazlaca kendisinden istifade edilmelidir. Yazı dili ile eski metinlerde sayısı çok daha fazla olan if'âl/إفعال kalıplı mastarlardan günlük hayatımızda kullanılan 100 civarında kelime ele alınmıştır. Varsayımımıza uygun olarak bu kelimelerden faydalanarak yapım ve çekim ekleri ile çeşitli amaçlara yönelik kullanılan edatlardan arındırılmış 3-8 yaş seviyesinde Arapça konuşulabileceği örnekleri ile ortaya konulmuştur. Hatta bu metottan faydalanarak Araçların da Türkçe konuşabilecekleri görülmüştür. Bu tür bir kullanımın hiçbir zaman gelişmiş Fasih Arapça olduğu iddiasında bulunulmamaktadır. Ancak başlangıç ya da ilk seviye itibarı ile dilimizde kullanılan Arapça asıllı kelimelerden Arapça öğretiminde rahatlıkla istifade edilebileceği görülmüştür.

Kaynaklar

- KANAR, Mehmet (2010), Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Say Yayınları, İstanbul.
DEVELİOĞLU, Ferit (2003), Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara.
AKSAN, Doğan (1998), Her Yönüyle Dil/Ana Çizgileriyle Dilbilim, TDK Yayınları, Ankara.
KAPLAN, Mehmet (1985), Kültür ve Dil, Dergâh Yayınları, İstanbul.
KOMİSYON (2005), Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara.
KARAKUŞ, İdris. (2000), Türkçe Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, Sistem Ofset Yayınları, Ankara.
BANGUOĞLU, Tahsin (1990), Türkçenin Grameri, TDK Yayınları, Ankara.
DOĞAN, Mehmet (1996), Büyük Türkçe Sözlük, İz Yayıncılık, Ankara.
AKALIN, Şükrü Haluk (2011), Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara.

FİYAT PROMOSYONLARINA YÖNELİK TÜKETİCİ TUTUMLARINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER*

Deniz ZEREN¹
Mustafa ELHAN²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı tüketici fiyat algılamaları (fiyat bilinci, değer bilinci, indirim duyarlılığı, fiyat uzmanlığı, fiyat-kalite ilişkisi, prestij duyarlılığı) ve alışveriş motivasyonlarının (hazcılık, faydacılık) hızlı tüketim ürünlerindeki fiyat promosyonlarına yönelik tüketici tutumları üzerinde etkisini incelemektir. Bu amaçla, Adana ili kent merkezinde ikamet eden 420 tüketiciden yüz yüze anket yöntemi ile veri toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde çoklu regresyon ve kanonik korelasyondan yararlanılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular fiyat promosyonlarına yönelik tüketici tutumları üzerinde fiyat bilinci, indirim duyarlılığı, fiyat uzmanlığı ile faydacı alışveriş motivasyonunun istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü etkilerinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca fiyat-kalite ilişkisi ve prestij duyarlılığı ile hazcılık arasında, değer bilinci ve fiyat uzmanlığı ile faydacılık arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı görülmüştür. Bu kapsamda, sonuçlar hem literatür hem de uygulama açısından tartışılmış ve öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fiyat Algısı, Alışveriş Motivasyonları, Fiyat Promosyonları

FACTORS INFLUENCING CONSUMER ATTITUDES TOWARDS PRICE PROMOTIONS

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the effects of consumer price perceptions (*price consciousness, value consciousness, sale proneness, price mavenism, price-quality schema, prestige sensitivity*) and shopping motives (*hedonic and utilitarian shopping value*) on consumer attitudes towards price promotions in fast-moving consumer goods. For this purpose, data were collected by a face-to-face consumer survey from 420 respondents who live in Adana city center. In the analysis of the obtained data; multiple regression and canonical correlation were used. The findings of the analysis show that there is a statistically significant and positive effect of price consciousness, sale proneness, price mavenism and utilitarian shopping value on consumer attitudes

¹ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, dzeren@cu.edu.tr

² Doktora Öğrencisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, mustafaelhan01@gmail.com

* Bu çalışma Temmuz 2017'de Çukurova Üniversitesi SBE tarafından kabul edilen "Tüketicilerin Fiyat Promosyonlarına yönelik Tutumlarına Etki Eden Faktörler" başlıklı yüksek lisans tezinden adapte edilmiştir. Ayrıca bu çalışma Çukurova Üniversitesi BAP birimi tarafından SYL-2017-7777 nolu proje kapsamında desteklenmiştir. Yazarlar katkılarından dolayı Çukurova Üniversitesi BAP birimine teşekkürü borç bilirlir.

Araştırma, Gönderim Tarihi: 25.07.2017 Kabul Tarihi: 19.10.2017

towards price promotions. In addition, there is a statistically significant and positive relationships among price-quality schema, prestige sensitivity and hedonism; value consciousness, price mavenism and utilitarianism. In this context, the results were discussed in terms of both literature and application and depending on these discussions suggestions were then both literature and application and depending on these discussions suggestions were then developed.

Key Words: Price Perceptions, Shopping Motives, Price Promotions

Giriş

Fiyat, tüketicilerin ürünü satın alma kararı vermesi noktasında önemli bir rol oynamaktadır. İşletmeler tarafından uygulanan fiyatlandırma stratejileri kapsamında tüketicilerin psikolojik yönlerinin sürece dahil edilmesinin ağırlık kazanmasıyla birlikte fiyat, tüketici algılamalarını anlamada da kullanılmaktadır. Bu bağlamda fiyatlandırma yöntemlerinden biri olan talep temelli fiyatlandırmanın daha fazla ön plana çıktığı ve bu fiyatlandırma türünde baz alınan unsurun maliyetten ziyade tüketicinin ürüne atfettiği değer olduğu görülmektedir. Öyle ki Oliver, (1997, s. 28) tüketici değer algısının, ürün kullanımı ve deneyimi ile o ürünün elde edilme maliyetlerinin karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan yargıyı ifade ettiğini belirtmekte ve üründen elde edilenler arasında kaliteyi, ürünün maliyetleri arasında da fiyatı vurgulamaktadır. Dolayısıyla işletmelerin üst düzey kar hedeflerine ulaşabilmeleri için, gelişimlere açık bir potansiyel ile tüketicilerin fiyat hassasiyeti noktasında daha fazla etkin olmaya ve onların algılarını pozitif şekilde etkileyerek kolaylıkla satın alma kararını vermelerini sağlamaya çalışmaları gerekmektedir.

Bu kapsamda tüketicilerin fiyat algılamaları ile ilgili yapılan çalışmalar literatürde büyük dikkat çekmiştir. Bei ve Chiao'ya göre (2001) tüketicinin fiyata olan bakış açısı şeklinde nitelendirilen fiyat algısı, tüketicilerin satın alma davranışlarını etkileyen en önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Öyle ki işletmelerin pazara nüfuz ederken çok fazla ve farklı sayıda promosyonlara, indirimlere, fiyat farklılaşmalarına gittikleri ve buna benzer promosyonel sunumların da tüketicilerin satın alma niyetlerini etkilediği görülmektedir. İşte tam da bu noktada tüketicilerin fiyat promosyonlarına yönelik tutumlarının incelenmesi bağlamında tüketicilerin fiyat algılamalarının araştırılması büyük önem arz etmektedir.

Alışveriş motivasyonları olarak isimlendirilen hazcı ve faydacı yaklaşımların da tüketicilerin satın alma kararlarında önemli rol oynadığı görülmekte ve bu iki bileşen tüketici davranışına farklı derecelerde etkiye bulunmaktadır. Öyle ki Scarpi, (2006) hazcı tüketicilerin faydacı tüketicilere nispeten daha sık satın alımlarda bulduklarını ve daha fazla para harcadıklarını ileri sürmektedir. Bu açıdan bakıldığında tüketicilerin fiyat promosyonlarına yönelik tutumlarının incelenmesi bağlamında alışveriş motivasyonlarının da araştırmaya dahil edilmesi çalışmanın önemini artırmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı tüketici fiyat algılamaları ve alışveriş motivasyonlarının hızlı tüketim ürünleri düzleminde fiyat promosyonlarına yönelik tüketici tutumlarına olan etkisini Adana ilinde gerçekleştirilecek bir uygulamayla araştırmaktır. Bu kapsamda fiyat promosyonlarına yönelik tutumu belirleyen fiyat algılamaları ve alışveriş motivasyonlarını birlikte ele alınarak değerlendirilmektedir.

Kavramsal Çerçeve

Jacoby ve Olson'a (1977) göre fiyatın, gerçek ve algılanan olarak iki şekli vardır. *Gerçek fiyat*, ürün için ödenen fiyatı; *algılanan fiyat* ise üründen elde edilen faydanın değerlendirilişini ifade eder. Diğer bir açıdan algılanan fiyat Zeithaml'e (1988) göre, gerçek fiyatın tüketici açısından yorumlanmış halini ifade etmektedir. İlgili yazın incelendiğinde fiyat algısı ile ilgili ekonomik ve psikolojik olarak iki farklı boyut ile karşılaşılmaktadır. Ekonomik boyut ele alındığında tüketicilerin rasyonel; psikolojik boyut ele alındığında ise tüketicilerin irrasyonel davranışları üzerinde durulmakta ve özellikle pazarlama araştırmalarında irrasyonel davranışların anlaşılmasına yönelik çabaların ön plana çıktığı görülmektedir (Assael, 1993;661-662). Rasyonel anlamda kalite ve değer; irrasyonel anlamda ise prestij duyarlılığı ön plandadır.

Fiyat Algısı Boyutları

Fiyat algılama boyutlarının nasıl konumlandırıldığı, fiyatın tüketicinin satın alma kararını nasıl etkilediği ile alakalıdır. Eğer satın alma kararı fiyattan olumlu yönde etkileniyorsa fiyatın pozitif rolünden, aksi takdirde negatif rolünden söz etmek mümkündür.

a) Fiyatın Pozitif Rolüne İlişkin Fiyat Algısı Boyutları

Fiyat - Kalite İlişkisi (*Price-Quality Schema*): Tüketicinin, ürünün kalitesi ile ilgili net bir fikir sahibi olmadığı durumlarda tüketici, fiyatı ürün kalitesi ile ilgili objektif bir ölçüt olarak değerlendirir ve böylelikle fiyat ve kalite arasındaki ilişki güçlenmiş olur (Kurtuluş ve Okumuş, 2006, s. 4). Dolayısıyla fiyat, tüketicilerin ürün hakkında bilgi tahmininde bulunmaları sürecinde önemli rol oynayan ve onların, ürünün nispi kalite değerlemesinde kısa yoldan karar vermelerini sağlayan önemli bir faktördür (Rao ve Monroe, 1988, s. 255). Tam da fiyat-kalite çağrışımı olarak adlandırılan bu durum tüketiciler tarafından fiyat ile kalitenin doğrusal anlamda ilişkilendirildiğini ifade etmektedir (Meng ve Nasco, 2009, s. 508). Ulusal literatürde kimi çalışmalarda fiyat-kalite şeması olarak da kullanımı mevcuttur (Örn. Geçti ve Zengin, 2012; Atılğan ve Yılmaz, 2016).

Prestij Duyarlılığı (*Prestige Sensitivity*): Sosyalleşme ve kendini ifade etme aracı olarak değerlendirilen prestij; eşsizlik, gösterişçilik, duygusallık, kalite gibi temel değerleri bünyesinde barındıran bir kavramdır (Geçti, 2012, s. 56). Başkaları yanında ne tür bir konum elde edebileceği düşüncesi içerisinde yüksek fiyat ödemeyi göze alarak satın alma davranışı gerçekleştiren bir tüketicinin prestij duyarlılığına sahip olduğunu ü söylemek elbette mümkündür (Kurtuluş ve Okumuş, 2006, s. 6). Bu bağlamda yüksek fiyat ödemeye razı olan tüketici, ürünü kaliteli olduğu için değil, ödediği yüksek fiyatı kendi benliğinin dışı vurumuna yardımcı olabilecek bir element olarak gördüğü için satın almış olabilir (Meng ve Nasco, 2009, s. 508). Dolayısıyla McGowan ve Sternquist (1998), böyle bir tüketimi sosyal görünürlük davranışıyla ilişkilendirmişlerdir.

b) Fiyatın Negatif Rolüne İlişkin Fiyat Algısı Boyutları

Değer Bilinci (*Value Consciousness*): Tüketicilerin ödedikleri fiyat ile elde ettikleri fayda arasında yaptıkları kıyas, değer algılanmasını ortaya çıkarmaktadır. Değer bilinci, ödenilen fiyat ile elde edilen kalite arasındaki tutarlılığı ifade etmektedir.

Dolayısıyla tüketici, ödediği fiyatı fedakarlık olarak atfettiğinde değer bilinci daha yüksek olacaktır. (Meng ve Nasco, 2009, s. 507; Varki ve Colgate, 2001, s. 233). Kısacası değer, Kurtuluş ve Okumuş'a (2006) göre tüketicinin verdiği ile aldığı arasındaki kıyasın neticesi bağlamında fiyat ile kalitenin aynı hızda bulunduğu çizgiyi ifade eden bir kavramdır. Ancak burada önemli olan şey; değer bilincinin, ürünün hakikatte üst düzey değer sunduğu şeklinde yorumlanmaması gerektiğidir. Fiyatı düşük bir ürün belirli ölçüleri sağladığı takdirde iyi bir değer sunabilir (Bao ve Mandrick, 2004, s. 707).

İndirim Duyarlılığı (*Sale Proneness*): İndirim duyarlılığı, indirimde olan ürün ya da hizmet satın alımına yönelik eğilimi ya da promosyonlara yatkınlığı ifade eden kavramdır. İndirim duyarlılığı, indirimli fiyatlarla tüketicinin satın alma niyetini artırabilen ve satın almaya ilişkin değerlendirmelerin seyrini de olumlu yönde etkileyebilen bir boyuttur (Lichtenstein ve diğ., 1993, s. 235; Jin ve Sternquist, 2003, s. 648). Tüketiciler, ürün karşılığında ödenen fiyatı feragat etme biçimi olarak algıladıklarında daha çok, düşük fiyatlı ya da indirimli ürünleri satın alma eğiliminde bulunacaklardır (Jin ve Sternquist, 2003, s. 648).

Fiyat Bilinci (*Price Consciousness*): Fiyat bilinci, tüketicilerin fiyat farklılıklarına olan duyarlılıklarını yansıtan (Lichtenstein, Block ve Black, 1988, s. 245) ve onların düşük fiyat ödemeye motive olma eğilimlerini açığa çıkaran bir kavramdır (Lichtenstein ve diğ., 1993, s. 235). Bu bağlamda fiyat bilinci olan tüketicilerin yüksek fiyat ödeme eğilimleri bulunmadığı için kabul edilebilir fiyat aralıkları da geniş değildir (Munnukka, 2008, s. 189). Dolayısıyla bu tür tüketicilerin, yüksek fiyatın yüksek kalite getireceği yönünde inanışları da yok denecek kadar azdır. Anlaşılan; fiyat-kalite çağrışımı ile fiyat bilinci arasında ters yönlü bir ilişkinin varlığı söz konusudur (Lichtenstein ve diğ., 1988, s. 246).

Fiyat Uzmanlığı (*Price Mavenism*): Kimi tüketicilerin fiyata karşı olan duyarlılıkları onların fiyat uzmanı haline dönüşmelerine yol açabilmektedir. *Fiyat uzmanlığı*, bireyin birçok farklı ürüne yönelik fiyatlarla ilgili, daha doğrusu ürünün en düşük fiyata nerden satın alınacağı ile ilgili fiyat bilgisi kaynağı olma, bu konu ile ilgili oluşan tartışmalarda fikir babalığı rolünü üstlenme ya da tüketicilerin bu konu ile ilgili meraklarını giderme anlayışı olarak ifade edilebilir (Lichtenstein ve diğ., 1993, s. 235). Bu bağlamda fiyat uzmanlığı sosyal ve kültürel boyutlu olan ve fiyat algılamasının negatif rolünü üstlenen bir kavramdır (Byun ve Sternquist, 2010, s. 279).

Alışveriş Motivasyonları

Alışveriş motivasyonları ihtiyaçlarla alakalı yararlılığı ön plana çıkaran faydacı ve duygularla alakalı, keyfi ön plana çıkaran hedonik bileşenli iki boyutlu bir kavramdır. Her iki bileşen de tüketici davranışına farklı derecelerde katkıda bulunmaktadır (Güler, 2013, s. 111). *Faydacı alışveriş motivasyonları*, rasyonellik ve verimlilik şemsiyesi altında amaç yönlü, çözüm odaklı ve riske duyarlı optimal değerlerin ön plana çıktığı bir alışveriş şekli olarak görülmektedir (Aydın, 2010, s. 440). Burada bir rasyonel davranış modelinin öne çıktığı ve bu modelde davranışların daha çok fayda-maliyet değişkenleri etrafında ağırlık kazandığı görülmektedir (Altunışık ve Çallı, 2004, s. 232). *Hazcı alışveriş motivasyonları*, tüketim deneyiminde yaşanan duyguların hazzın oluşumuna aracılık ettiğini ileri sürmekte, dolayısıyla hazcı tüketim,

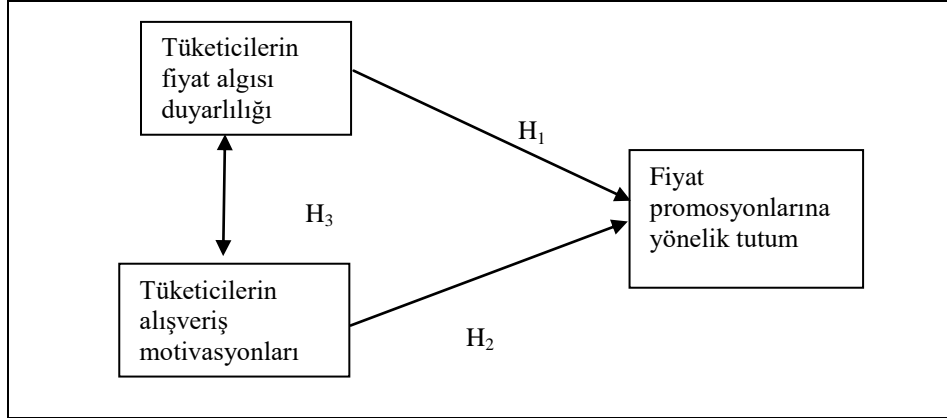
ürün ya da hizmetten duygusal olarak elde edilen tatminkarlığı ifade etmektedir (Odabaşı, 2006, s. 112-113). Hazcı tüketimde ürünün imgesel ögesi işlevselliğinin önüne geçmiştir (Özgül, 2011, s. 26).

Fiyat Promosyonları ve Tutum

Müşterileri mağazalara çekmek amacıyla perakendeciler; indirim girme, bağlılık kartları ya da hediyeler verme şeklinde birtakım promosyon faaliyetleri yürütmektedirler. Pazar bölümlerin hedef alınarak farklı promosyonel stratejilerin kullanılmasının yanı sıra promosyonel aktivitelerin mağaza satışlarını artırdığı ve müşteri ilişkileri bakımından da etkin bir işlev olarak görüldüğü ortaya çıkmıştır (Khare, Achtani ve Khattar, 2014). Lowe, (2010) extra ürün verme ya da indirimlerin müşterilerin risk algılarını azalttığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla indirimli süpermarketlerin fiyata duyarlı müşterileri çektikleri ileri sürülmektedir (Yıldırım ve Kurtuluş, 2008). Öyle ki promosyon faaliyetleri genel itibariyle bir ürünün satışını kolaylaştırıcı faaliyetler bütünü olarak ifade edilmektedir (Geçti, 2012, s. 25). Promosyonel faaliyetlerden biri olan fiyat indirimlerinin ise özellikle büyük ölçekli perakendeciler tarafından sürekli uygulanır hale geldiği görülmektedir. Bu durum hem tüketicilere ciddi avantajlar, hem de üreticilere dönemsel ciddi satış artışları sağlamaktadır (Durak, 2001, s. 98). Fiyat promosyonu, ürünün fiyatı ile aynı ölçütte ifade edilen ya da parasal anlamda azaltılmış (indirgenmiş) kayıp olarak algılanan bir kavramdır (Uzkurt ve Kimzan, 2011, s. 76). Kahneman ve Tversky (1979) indirgenmiş kayıp olarak algılanan tekliflerin kazanç olarak algılanan tekliflere nispeten tüketiciler tarafından daha olumlu ve pozitif yönlü algılandığını ileri sürmüşlerdir. Ne var ki ilgili literatür incelendiğinde fiyat indirimlerindeki sıklığın kısa süreli uygulamalarda dikkat çekici bir özelliğinin olmasına karşın uzun süreli uygulamalarda müşterinin kalite algısında negatif bir etki oluşturduğu genel geçer varsayımlardan birini oluşturmuştur. Ayrıca fiyat indirimlerinin çok sık uygulanması durumunda, tüketici indirimli fiyatı ürünün gerçek fiyatı olarak algılamakta ve indirim sona erdiğinde ise, fiyatı yüksek bulup tekrar satın alımda bulunmamaktadır. Bu durum ise, marka bağlılığının ve tekrarlanan satın alımların azalmasına neden olmaktadır. Referans fiyatla da ilişkilendirilen bu durum tüketicilerin satın alacakları markanın fiyatının, referans fiyattan düşük ise karlı yüksek ise zararlı oldukları kararına varmalarıyla açıklanabilir (Yapraklı ve Can, 2009). Dolayısıyla bazı firmalar tüketicilerin içsel referans fiyatını göz önüne alarak indirim oranlarını tüketicinin aklındaki fiyata göre tespit ederler (Tıgılı ve Pirtini, 2003).

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın amacı *tüketici fiyat algılamaları ve alışveriş motivasyonlarının fiyat promosyonlarına yönelik tüketici tutumlarına olan varsa etkisini* incelemektir. Bu amaç ışığında oluşturulan kuramsal model Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın modeli

Bu modele göre araştırma hipotezleri şu şekilde sıralanabilir;

H₁:Tüketicilerin fiyat algısına yönelik duyarlılıkları; a) fiyat bilinci, b) değer bilinci, c) indirim duyarlılığı, d) fiyat uzmanlığı, e) fiyat kalite ilişkisi ve f) prestij duyarlılığı fiyat promosyonlarına yönelik tutumları üzerinde etkilidir.

H₂:Tüketicilerin alışveriş motivasyonları; a) hazcılık, b) faydacılık, fiyat promosyonlarına yönelik tutumları üzerinde etkilidir.

H₃:Tüketicilerin alışveriş motivasyonları (hazcılık, faydacılık) ile fiyat algılamaları (fiyat bilinci, değer bilinci, indirim duyarlılığı, fiyat uzmanlığı, fiyat-kalite ilişkisi, prestij duyarlılığı) arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Yöntem

Araştırmanın evrenini Adana ili kent merkezinde ikamet eden 18 yaşından büyük tüketiciler oluşturmaktadır. Anakütlenin tamamına kısıtlar dahilinde ulaşmak mümkün olmayacağından anakütleyi temsil gücü yüksek bir örnekleme çalışma yolu izlenmiştir. Bu yolda araştırma evrenindeki tüketicilere ilişkin bir örnekleme çerçevesi bulunmadığından çalışmada kolayda örnekleme yöntemi kullanımı tercih edilmiştir. Anakütlerdeki birey sayısının tam olarak belirlenemediğinden örnekleme hacminin hesaplanmasında Baş (2001)'in de belirttiği gibi $n = t^2 pq/d^2$ formülünden yararlanılmıştır. Bu formüde t belirli bir anlamlılık düzeyinde tablosunda $\alpha=0,05$ 'de ∞ serbestlik derecesinde 1,96'yı, p incelenen olayın görülüş sıklığıdır ve 0,50'i, q incelenen olayın görülmeşiş sıklığıdır ve 0,50'i; d ise örneğin görülüş sıklığına göre kabul edilen örnekleme hatası ve 0.05'i ifade etmektedir. Buna göre örnekleme hacmi 384 olarak hesaplanmıştır. Hatalı anketlerin çıkabileceği ihtimali düşünülerek 425 kişi ile araştırmanın yapılmasına karar verilmiş, hata ve bilgi eksikliği içeren anketlerin değerlendirme dışında tutulmasından sonra toplam 420 anketin veri girişine geçilmiştir.

Verilerin toplanmasında birincil veri toplama yöntemlerinden anket kullanılmış

ve bu yöntemde yüz yüze görüşme tekniği tercih edilmiştir. Verilerin toplanmasında kullanılan anket formu, üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, beş soru yer almaktadır. Bunlardan ilk dördü cevaplayıcıların hızlı tüketim ürünleri bazında alışveriş yapma sıklığı, günü, saati ve yeri gibi tercihlerini anlamaya yönelik olarak tasarlanmıştır. Beşinci soru ise cevaplayıcıların fiyat promosyonlarına yönelik niyetini ölçmeye yöneliktir. İkinci bölümde, fiyat algılama boyutları ve alışveriş motivasyonlarına yönelik araştırma değişkenlerine ait ifadeler yer verilmiştir. Ayrıca yine bu bölümün sonunda cevaplayıcıların fiyat promosyonlarına yönelik tutumlarını ölçmeye yönelik ifadeler de yer almaktadır. Cevaplayıcıların ankette yer alan ifadelere katılıp katılmadıklarını belirlemede 5’li Likert ölçeğinden yararlanılmıştır. Bu ölçekte, 5 “kesinlikle katılıyorum”, 4 “katılıyorum”, 3 “karasızım”, 2 “katılmıyorum”, 1 “kesinlikle katılmıyorum” ifadelerini karşılamaktadır. Anket formunun son bölümü ise cevaplayıcıların demografik özelliklerini anlamaya yönelik 7 sorudan oluşmaktadır.

Değişkenlerin ölçülmesi amacıyla genel kabul görmüş çalışmalarda kullanılan daha önceden denenmiş ölçeklerden faydalanılmıştır. Bu ölçeklerin adapte edildiği kaynaklar ve ölçeklere ait güvenilirlik analizi sonuçları ise fiyat algılama boyutları (Lichtenstein, Ridgway ve Netemeyer, 1993) için $\alpha = 0.825$; alışveriş motivasyonları (Babin, Darden ve Griffin, 1994) için $\alpha = 0.821$ ve fiyat promosyonlarına yönelik tutum (Yang ve Jolly, 2008; Kulwivat vd., 2007) için $\alpha = 0.837$ olarak hesaplanmıştır. Böylece çalışmada kullanılan ölçeklerin $\alpha = 0,60$ ’dan yüksek olmaları dolayısıyla güvenilir olduğu söylenebilmektedir.

Bulgular

Analiz sonuçlarına ilişkin sonuçlara bu başlık altında yer vilmektedir. Ankete katılan tüketicilerin demografik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır. Buna göre katılımcıların %56’lık kısmı erkektir. Katılımcılarda yaş itibarıyla en büyük grubu %30,2 ile 18-25 yaş grubudur ve bu oran yaş arttıkça düşmektedir. Katılımcıların yarıdan fazlasını %57,1 ile evliler oluşturmaktadır. Katılımcılarda eğitim açısından en büyük grubu %37,9 ile lise, en küçük grubu ise %16,4 ile ortaokul mezunları oluşturmaktadır. Katılımcıların gelir dağılımlarına bakıldığında %75,9 ile 2500 TL ve altı olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların hane halkı sayılarına bakıldığında ise en büyük grupların sırasıyla %29,8 ile 4 kişilik ve %24,5 ile 5 kişilik olduğu görülmektedir. Katılımcıların meslek dağılımları incelendiğinde çoğunluğu, sırasıyla ev hanımı %17,5, işçi %14,1, öğrenci %13,9, emekli %11,5, serbest meslek %11 ve esnaf %10,8 oluşturmaktadır.

Tablo1. Araştırmaya Katılan Tüketicilerin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%	Medeni Durum	n	%
Kadın Erkek	185 235	44,0 56,0	Evli	240	57,1
			Bekar	161	38,3
			Boşanmış	10	2,4
			Dul	9	2,1
Toplam	420	100	Toplam	420	100
Yaş	n	%	Hane halkı	n	%

			Sayısı		
18 - 25	127	30,2	1kişi	12	2,9
26 - 35	89	21,2	2kişi	48	11,4
36 - 45	72	17,1	3kişi	76	18,1
46 - 55	71	16,9	4kişi	125	29,8
56 - üstü	61	14,6	5kişi	103	24,5
			6 kişi	34	8,1
			7 kişi ve üzeri	22	5,2
Toplam	420	100	Toplam	420	100
Öğrenim Durumu	n	%	Gelir	n	%
İlkokul	113	26,9	1300 TL ve altı	90	21,4
Ortaokul	69	16,4	1301-2500 TL	229	54,5
Lise	159	37,9	2501-3700 TL	58	13,8
Lisans ve üstü	79	18,8	3701-5000 TL	19	4,5
			5001 TL ve üstü	24	5,7
Toplam	420	100	Toplam	420	100

Tablo2. Regresyon Analizi Sonuçları: Fiyat Algılama Boyutları ile Fiyat Promosyonlarına Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Değişkenler	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar		t	P
	B	Std. Hata	Beta			
(Sabit)	1,872	,521			3,591	,000
Değer bilinci	,031	,097	,015		,315	,753
Fiyat bilinci	,147	,062	,112		2,365	,018
İndirim duyarlılığı	,299	,070	,220		4,297	,000
Fiyat uzmanlığı	,123	,049	,126		2,500	,013
Fiyat-kalite ilişkisi	-,065	,055	-,058		-1,176	,240
Prestij duyarlılığı	-,103	,057	-,089		-1,806	,072

Bağımlı değişken: Tutum

R=0,349, R²=0,122, R²(düzeltilmiş)=0,109, F=9,522, p=0,000

H₁:“Tüketicilerin fiyat algısına yönelik duyarlılıkları; a) fiyat bilinci, b) değer bilinci, c) indirim duyarlılığı, d) fiyat uzmanlığı, e) fiyat kalite ilişkisi ve f) prestij duyarlılığı fiyat promosyonlarına yönelik tutumları üzerinde etkilidir” test etmek için çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo 2’ye göre, kurulan regresyon modelinin, istatistiksel olarak anlamlı olduğu

görülmektedir. ($F=9,522$, $p=0,000$). Bu model, fiyat promosyonlarına yönelik tutum değişkenindeki değişimin %12,2'sini ($R^2=0,122$) açıklamaktadır. Bu tutum üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi olan fiyat algılama boyutları; fiyat bilinci, indirim duyarlılığı ve fiyat uzmanlığıdır ($p<0,05$). Diğer fiyat algılama boyutlarına ait p değerleri ise 0.05'ten ($p>0,05$) büyük olduğundan, fiyat promosyonlarına yönelik tutum üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkilerinin olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla modelde yer alan 6 bağımsız değişkenden 3'ü modele katkı sağlarken, diğer 3'ü ise modele katkı sağlamamaktadır. Bu bağlamda Hipotez 1a, Hipotez 1c ve Hipotez 1d desteklenmiştir denebilir. Bu bulgu *indirim duyarlılığına* sahip tüketicilerin promosyonlara karşı daha fazla eğilim gösterdiklerini öne süren (Lichtenstein, Netemeyer ve Burton, 1995; Montaner, Chernatony ve Buil, 2011) literatürle paralellikler taşımaktadır.

Tablo 3. Regresyon Analizi Sonuçları: Alışveriş Motivasyonları ile Fiyat Promosyonlarına Yönelik Tutum Arasındaki İlişki

Değişkenler	Standartlaştırılmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	P
	B	Std. Hata	Beta		
(Sabit)		,331		5,441	,000
Hazcılık	,085	,066	,062	1,284	,200
Faydacılık	,350	,073	,229	4,762	,000

Bağımlı değişken: Tutum
 $R=0,247$, $R^2=0,061$, $R^2(\text{düzeltilmiş})=0,056$, $F=13,514$, $p=0,000$

H₂:Tüketicilerin alışveriş motivasyonları; a) hazcılık, b) faydacılık, fiyat promosyonlarına yönelik tutumları üzerinde etkilidir” test etmek için çoklu regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir. Tablo 3'e göre, kurulan regresyon modeli, istatistiksel olarak anlamlı düzeydedir ($F=13,514$, $p=0,000$). Bu model, fiyat promosyonlarına yönelik tutum değişkenindeki değişimin %6,1'ini ($R^2=0,061$) açıklamaktadır. Bu tutum üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi olan alışveriş motivasyonu faydacılıktır ($p<0,05$). Hazcılığa ait p değeri ise 0,05'ten büyük ($p>0,05$) olduğundan, fiyat promosyonlarına yönelik tutum üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu söylenememektedir. Dolayısıyla modelde yer alan 2 bağımsız değişkenden 1'i modele katkı sağlarken, diğeri modele katkı sağlamamaktadır. Bu bağlamda yalnızca H_{2b} desteklenmiş, H_{2a} ise desteklenememiştir.

Schindler (1989), fiyatın getirilerinden birisinin faydacılık olduğunu öne sürmüştür. Örneğin indirimli fiyattan satın alım gerçekleştirildiğinde faydacı değer, elde edilen fiyat tasarrufudur. Dolayısıyla tasarrufun faydacı değer sağladığını ifade etmek mümkündür. Mano ve Elliot (1997), akıllı alışveriş (fiyat tasarrufu elde etmek için promosyonlara yönelik bilgi arama eğilimi) ile ilgili yaptıkları çalışmada tüketicilerin

fiyat tasarrufu yoluyla faydacı değerler elde ettiklerini ortaya koymuşlardır. Enginkaya ve Ozansoy, 2010 yılında yaptıkları bir çalışmada faydacı yaklaşımı benimseyen tüketiciler için mağazanın uygun fiyattan daha fazla ürün ve hizmet sunmasının belirleyici rol takındığı sonucuna varmışlardır. Bu nedenle araştırmanın bu bulgusu geçmiş yazını destekler nitelikte olduğu söylenebilmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Mano ve Elliot (1997), akıllı alışveriş (fiyat tasarrufu elde etmek için promosyonlara yönelik bilgi arama eğilimi) ile ilgili yaptıkları çalışmada tüketicilerin fiyat tasarrufu yoluyla hazcı değerler elde ettiklerini de ortaya koymuşlardır.

Tablo 4. Kanonik Korelasyon Değerleri

Kanonik Değişken	Kanonik Korelasyonlar	Wilk's Lamda	Ki-Kare	sd	p değeri
1	0,430	0,751	118,505	12	0,000
2	0,280	0,922	33,742	5	0,000

Tablo 5. Birinci Gruptaki Değişkenler İçin Kanonik Yükler

Değişken	1. Kanonik Değişken	2. Kanonik Değişken
Değer bilinci	-0,108	-0,817
Fiyat bilinci	-0,178	0,200
İndirim duyarlılığı	-0,145	-0,275
Fiyat uzmanlığı	0,157	-0,572
Fiyat kalite ilişkisi	-0,327	0,297
Prestij duyarlılığı	-0,886	-0,098

Tablo 6. İkinci Gruptaki Değişkenler İçin Kanonik Yükler

Değişken	1. Kanonik Değişken	2. Kanonik Değişken
Hazcılık	-0,957	-0,292
Faydacılık	0,132	-0,991

H₃: “Tüketicilerin alışveriş motivasyonları (hazcılık, faydacılık) ile fiyat algılamaları (fiyat bilinci, değer bilinci, indirim duyarlılığı, fiyat uzmanlığı, fiyat-kalite ilişkisi, prestij duyarlılığı) arasında anlamlı bir ilişki vardır” test etmek için kanonik korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 4, 5 ve 6’da gösterilmiştir.

Tablo 4’te 1. ve 2. kanonik korelasyon katsayıları ile bu katsayıların anlamlılık testleri sonuçlarına yer verilmiştir. Buna göre ($p < 0,05$) olduğundan her iki kanonik korelasyon katsayısının da anlamlı olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 5'te kanonik yüklere bakıldığında birinci grup için fiyat kalite ilişkisi ve prestij duyarlılığının birinci kanonik değişken, değer bilinci ve fiyat uzmanlığının ise ikinci kanonik değişkende yüksek yüklere sahip oldukları görülmektedir. Bu nedenle birinci gruptaki ilk kanonik değişken prestij arayanlar ve ikinci kanonik değişken değer arayanlar olarak adlandırılabilir.

Tablo 6'daki kanonik yüklere bakıldığında ise hazcılığın ikinci gruptaki değişkenlerin 1. boyutunda, faydacılığın ise 2. boyutunda yüksek yüklere sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ikinci gruptaki ilk kanonik değişken hazcılık ve ikinci kanonik değişken faydacılık olarak adlandırılabilir.

Sonuç olarak birinci grubun ilk boyutunu anlamlı olarak yükleyen prestij arayanlar (fiyat kalite ilişkisi ve prestij duyarlılığı) ile ikinci grubun ilk boyutunu anlamlı olarak yükleyen hazcılık arasında %43'lük (1. kanonik korelasyon değeri) ilişki bulunmaktadır. Aynı şekilde birinci grubun 2. boyutunu anlamlı olarak yükleyen değer arayanlar (değer bilinci ve fiyat uzmanlığı) ile ikinci grubun 2. boyutunu anlamlı olarak yükleyen faydacılık arasında %28'lik (2. kanonik korelasyon değeri) ilişki bulunmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında Hipotez 3'ün desteklendiği söylenebilmektedir.

Hipotez testleri sonuçlarına yönelik gerçekleştirilen kanonik korelasyon analizinde değer arayanlar olarak adlandırdığımız gruba ait olan değer bilinci ve fiyat uzmanlığı algılamaları ile faydacılık arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Bu sonuç literatürdeki bulgularla da örtüşmektedir. Ancak, literatürde farklı sonuçlara ulaşmış çalışmalarda bulunmaktadır. Örneğin, Jin ve diğerlerinin 2003 yılında yaptıkları bir çalışmada hem giyim ürünlerinde hem de dayanıklı tüketim ürünlerinde, her iki ürün bazında da fiyat uzmanlığı ve değer bilincinin hazcı değer üzerinde en etkili olan fiyat algılaması boyutları olduğu ortaya çıkmıştır. Byun ve Sternquist'in 2010 yılında yaptıkları bir çalışmada ise tüketiciler açısından fiyat bilgisi kaynağı olmanın ve bunu sosyal gruplarla paylaşmanın alışverişe yönelik hazsal bir motivasyon oluşturduğu ve bu bağlamda fiyat uzmanı olan tüketicilerin alışverişten büyük zevk ve eğlence duydukları ortaya çıkmıştır.

Tartışma ve Sonuç

İşletmelerin yoğun rekabet ortamında, özellikle pazara nüfuz ederken kullandıkları uygulamalar arasında ön plana çıkan fiyat promosyonları, hem işletmeler açısından bir rekabet avantajı oluşturması yönüyle hem de tüketicileri satın almaya teşvik edici özelliğiyle günümüz pazarlama anlayışında önemli bir enstrüman haline gelmiştir. Dolayısıyla fiyat promosyonlarına yönelik tüketici tutumlarının da literatürde önemli bir inceleme konusu haline geldiğini ifade etmek mümkündür. İşletmeler tarafından uygulanan fiyatlandırma stratejileri kapsamında tüketicilerin psikolojik süreçlerinin de ağırlık kazanmasıyla birlikte fiyat algısı ve alışveriş motivasyonları da bu kapsamda araştırılmaya başlanan kavramlar olmuştur. Bu çalışmada hızlı tüketim ürünleri kategorisinde fiyat promosyonlarına yönelik tüketicilerin tutumları üzerinde fiyat algısı duyarlılığı ve alışveriş motivasyonlarının etkisinin varlığı araştırılmak üzere ele alınmıştır.

Tüketicilerin fiyat algısına yönelik duyarlılıklarının fiyat promosyonlarına yönelik tutumları üzerinde etkili olup olmadığının test edilmesinde fiyat bilinci, indirim

duyarlılığı ve fiyat uzmanlığı boyutlarının tüketicilerin fiyat promosyonları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır. İşletmelerin bu algı boyutlarına sahip marka sadakati çok da yüksek olmayan tüketici grubunu işletmelerine bağlamak konusunda sürdürülebilir stratejiler geliştirebilmesi için fiyat promosyonlarına ilişkin stratejilerini diğer pazarlama karması elemanlarıyla da yoğun olarak desteklemesi gerekmektedir.

Tüketicilerin alışveriş motivasyonlarının fiyat promosyonlarına yönelik tutumları üzerinde etkili olup olmadığının test edilmesinde ise faydacı motivasyonunun istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla işletmelerin fiyat promosyonlarına ilişkin stratejik yaklaşımlarında iletişim çabalarını faydacı tüketicileri hedefleyen mesajlarla kodlaması hedefe ulaşmalarına katkı sağlayacaktır.

Tüketicilerin alışveriş motivasyonları ile fiyat algılamaları arasında anlamlı bir ilişkinin varlığının test edilmesine yönelik gerçekleştirilen kanonik korelasyon analizinde prestij arayışı olarak adlandırdığımız yönelime sahip tüketici grubunun fiyat-kalite ilişkisi ve prestij duyarlılığı algılamaları ile hazcılık arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öyle ki işletmelerin fiyat promosyonlarıyla mağazaya çekecekleri faydacı tüketicilere hitap edecek uygun fiyatlı ürünlerin yanında hazcı tüketicilerin prestij ve kalite algısını destekleyecek prestij fiyatlamayla konumlandırılmış ürünleri de ürün gamlarına katarak müşteri portföylerini çeşitlendirmeleri mümkün olabilecektir.

Araştırma amaçlarına yönelik olarak gerçekleştirilen kanonik korelasyon analizinde elde edilen sonuçlarda ortaya çıkan bir diğer özellik grubu ise değer arayanlar olarak adlandırdığımız gruptur. Bu gruba ait olan değer bilinci ve fiyat uzmanlığı değişkenleri ile faydacılık arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla işletmelerin rasyonel faydaya odaklanan tüketiciler için onların fiyat uzmanı yanlarına seslenen iletişim mesajlarıyla desteklenmesi başarılı stratejiler geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, tüketicilerin yapacakları satın alımla elde edecekleri değeri maksimize eden işletmelerin faydacı tüketicileri de marka sadakati yaratabilmesi için de yararlı olacaktır. Değer yaratmak pazarlama alanında oldukça üzerinde durulan bir alandır, sanılanın aksine yalnızca fiyat indirimleriyle sağlanmaz. Ürünle birlikte sağlanan ek hizmetler, müşteri servisleri de bu alanda katkı sağlayacak uygulamalar arasında sıralanabilir.

Tüm bu sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde bu araştırma fiyat promosyonlarına yönelik tutumu etkileyen fiyat algılamaları ve alışveriş motivasyonlarına ilişkin bulguları ortaya çıkarmıştır. Uygulamacılar açısından bakıldığında özellikle hızlı tüketim ürünleri bazında perakende uygulamacılarının periyodik satış avantajları yakalamaları bağlamında fiyat promosyonlarına yönelik uygulamalarında fiyatın negatif rolünü üstlenen fiyat bilinci, indirim duyarlılığı ve fiyat uzmanlığına ilişkin fiyat algılamalarını dikkate almaları gerektiği sonucunu ortaya koymaktadır. Öyle ki bu tür algılara sahip tüketiciler daha çok düşük fiyat beklentisi içerisinde olduklarından hedef kitlesi bu tüketicilerin yoğunlukta olduğu işletmelerde tutundurma çalışmalarının promosyonel fiyat sunumları bağlamında yürütülmesi çok daha anlamlı sonuçlar verebilecektir. Perakende uygulamacılarının fiyat promosyonlarına yönelik oluşan algı ve yaklaşımlara yönelik izledikleri stratejilerin diğer pazarlama stratejilerine de büyük katkı sağlayacağı şüphesizdir. Buna karşılık

diğer pazarlama karması elemanlarının da fiyata ilişkin stratejileri destekler şekilde tasarlanması bütünlüğü sağlayarak işletme amaçlarına ulaşma da yardımcı olacaktır. Bir başka açıdan bakıldığında verimliliği ve riske duyarlılığı ön plana çıkaran faydacı motivasyonunun fiyat promosyonlarına yönelik uygulamalarla güçlendirilmesi büyük bir önem taşımaktadır. Bu tür yaklaşım ve algılara sahip tüketicilerin bütçelerine, yapacakları ödemelere, karşılığında alacakları değerlere uygun ve çıktısının optimallik olduğu bir alışveriş deneyimi yaşamaları kendilerinin dünya görüşüyle de paralellik sağlayarak bireysel çıkarlarının yararına olacaktır.

Teori açısından bakıldığında ise ileriki araştırmalarda fiyat promosyonlarına yönelik tutumu etkileyen fiyat algılamaları ve alışveriş motivasyonlarının farklı ürün kategorilerinde değerlendirilebilir ya da sadece fiyat promosyonları değil, farklı promosyonel stratejilere yönelik oluşan algı ve yaklaşımların da etkisi araştırılabilir. Aynı şekilde değişik ürün kategorilerinde fiyat promosyonlarına yönelik oluşan tutumu etkileyen başka faktörlerin ele alınması mümkün olabilir. Örneğin prestijli markaların kendine özgü promosyonel sunumlarının doğasının anlaşılmasına yönelik çalışmalar yürütülebilir. Böyle bir çalışma prestijli markalar için promosyonel karar bağlamında değerli bir öngörü niteliği oluşturacaktır. Ayrıca, literatür incelendiğinde tüketiciyi ürüne yönlendiren ve tüketicinin haz duymasını sağlayan yeni bilgiler ve deneyimler elde etme, kullanım kolaylığı, ekonomiklik, sağlıklı olma gibi pek çok farklı motivasyonun günümüz tüketicisinin satın alma kararlarına yön verdiği görülmektedir. Bu motivasyonların da fiyat promosyonlarına ilişkin tutum açısından ayrıca değerlendirilmesi yeni bakış açılarına ulaşabilmek, tüketicileri daha iyi anlayabilmek açısından yararlı olacaktır.

Kaynaklar

- Altunışık, R. ve Çallı L. (2004). Plansız Alışveriş (Impulse Buying) ve Hazcı Tüketim Davranışları Üzerine Bir Araştırma: Satınalma Karar Sürecinde Bilgi Kullanımı, 3. *Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, (231-240), Eskişehir.
- Assael, H. (1993). *Marketing principles and strategy*. Second Edition. The Dryden Press.
- Atılğan, K.Ö.&Yılmaz, N. (2016), Ürünlerin Üretildikleri Ülkelere Yönelik Bilgi ve Tüketicilerin Ülke İmajı, Fiyat Adaleti ile Fiyat-Kalite Şeması Algılamaları Arasındaki Farklılıklar. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 9, 1-13.
- Aydın, A. G. D. S. (2010). Hedonik alışverişin cinsiyet, gelir ve yerleşim büyüklüğüne göre farklılaşması üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3). 435-452.
- Babin, B. J., Darden, W. R., & Griffin, M. (1994). Work and/or fun: measuring hedonic and utilitarian shopping value. *Journal of consumer research*, 20(4), 644-656.
- Baş, T. (2001). Anket. Seçkin Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara.
- Bao, Y. & Mandrik, C. A. (2004). Discerning store brand users from value consciousness consumers: the role of prestige sensitivity and need for cognition. *NA-Advances in Consumer Research Volume 31*.

- Bei, L. T. & Chiao, Y. C. (2001). An integrated model for the effects of perceived product, perceived service quality, and perceived price fairness on consumer satisfaction and loyalty. *Journal of consumer satisfaction, dissatisfaction and complaining behavior*, 14, 125.
- Byun, S. E. & Sternquist, B. (2010). Reconceptualization of price mavenism: do Chinese consumers get a glow when they know? *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 22(3), 279-293.
- Durak, E. E. (2001). *Büyük ölçekli perakendecilerde uygulanan tutundurma stratejilerinden fiyat promosyonlarının tüketici algılamaları ve satın alma niyetleri üzerindeki etkisi*. Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Enginkaya, E. & Ozansoy, A. G. D. T. (2010). Alışveriş değeri ve mağaza seçim kriterlerinin belirlenmesinin hazcı ve faydacı alışveriş değerleri ile ilişkisi: Lise öğrencileri üzerine bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1). 141-155.
- Geçti, F. (2012). *Marka bağlılığı üzerinde fiyat algılamasının rolünün incelenmesi*. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Geçti, F. & Zengin, H. (2012). Fiyat Algılamasının Boyutları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Akıllı Telefon Tüketicilerine Yönelik Bir Araştırma. *Sakarya İktisat Dergisi*, 1(4), s. 37-74.
- Güler, B. (2013). *E-müşterilerin hedonik "hazcı" tüketim davranışlarını belirleyen faktörler ve bir araştırma*. Yüksek lisans tezi. Galatasaray Üniversitesi, İstanbul.
- Jacoby, J. & Olson, J. C. (1977). *Consumer response to price: An attitudinal, information processing perspective*. In *Moving A Head With Attitude Research*, American Marketing Association, 73-86.
- Jin, B. & Sternquist, B. (2003). The influence of retail environment on price perceptions: An exploratory study of US and Korean students. *International Marketing Review*, 20(6), 643-660.
- Jin, B., Sternquist, B., & Koh, A. (2003). Price as hedonic shopping. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, 31(4), 378-402.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263-291.
- Khare, A., Ahtani, D. & Khattar, M. (2014). Influence of price perception and shopping motives on Indian consumers' attitude towards retailer promotions in malls. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 26(2), 272-295.
- Kurtuluş, K. & Okumuş, A. (2006). Fiyat algılamasının boyutları arasındaki ilişkilerin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. *Yönetim*, 17(17), 3-17.
- Lichtenstein, D. R., Bloch, P. H., & Black, W. C. (1988). Correlates of price acceptability. *Journal of consumer research*, 15(2), 243-252

- Lichtenstein, D. R., Netemeyer, R. G., & Burton, S. (1995). Assessing the domain specificity of deal proneness: a field study. *Journal of Consumer Research*, 22(3), 314-326.
- Lichtenstein, D. R., Ridgway, N. M. & Netemeyer, R. G. (1993). Price perceptions and consumer shopping behavior: A field study. *Journal of Marketing Research* 30(2), 234-245.
- Lowe, B. (2010). Consumer perceptions of extra free product promotions and discounts: the moderating role of perceived performance risk. *Journal of Product & Brand Management*, 19(7), 496-503.
- Mano, H. ve Elliott, M. T. (1997). Smart shopping: The Origins and consequences of price savings. *Advances in Consumer Research* 24, 504-510.
- McGowan, K. M. & Sternquist, B. J. (1998). Dimensions of price as a marketing universal: A comparison of Japanese and US consumers. *Journal of International Marketing*, 49-65.
- Meng, J. & Altobello Nasco, S. (2009). Cross-cultural equivalence of price perceptions across American, Chinese, and Japanese consumers. *Journal of product & brand management*, 18(7), 506-516.
- Montaner, T., de Chernatony, L., & Buil, I. (2011). Consumer response to gift promotions. *Journal of Product & Brand Management*, 20(2), 101-110.
- Munnukka, J. (2008). Customers' purchase intentions as a reflection of price perception. *Journal of Product & Brand Management*, 17(3), 188-196.
- Odabaşı, Y. (2006). *Tüketim kültürü*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Oliver, R. L. (1997). *Satisfaction: A behavioral perspective on the consumer*. New York: McGraw-Hill.
- Özgül, E. (2011). Tüketicilerin sosyo-demografik özelliklerinin hedonik tüketim ve gönüllü sade yaşam tarzları açısından değerlendirilmesi. *Ege Academic Review*, 11(1), 25-38.
- Rao, A. R. & Monroe, K. B. (1988). The moderating effect of prior knowledge on cue utilization in product evaluations. *Journal of consumer research*, 15(2), 253-264.
- Scarpi, D. (2006). Fashion stores between fun and usefulness. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal*, 10(1), 7-24.
- Schindler, R. M. (1989). The excitement of getting a bargain: some hypotheses concerning the origins and effects of smart-shopper feelings. *NAAAdvances in Consumer Research*, 16.
- Tıgılı, M. & Pirtini, S. (2003). Satış özendirmede etkili bir araç olarak insert ve hiper/süpermarket müşterileri üzerinde bir uygulama. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 117-143.
- Uzkurt, C. & Kimzan, H. S. (2011). Promosyonel fiyat sunumlarının tüketicilerin ürün tercihleri üzerine etkisi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 8, 71-82.

- Varki, S. & Colgate, M. (2001). The role of price perceptions in an integrated model of behavioral intentions. *Journal of Service Research*, 3(3), 232-240.
- Yang, K. & Jolly, L. D. (2008). Age cohort analysis in adoption of mobile data services: Gen Xers versus baby boomers. *Journal of Consumer Marketing*, 25(5), 272-280.
- Yapraklı, Ş. & Can, P. (2009). Pazarlama faaliyetlerinin ve ailenin tüketici temelli marka değeri boyutlarına etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 265-290.
- Yıldırım, H. H. & Kurtuluş, S. (2008). Yerli ve yabancı indirimli süpermarket zincirleri müşterilerinin bu marketleri değerlendirmeleri üzerine bir pilot araştırma. *KMU İİBF Dergisi*, 10(14), 88-108.
- Zeithaml, V. A. (1988). Consumer perceptions of price, quality, and value: a means-end model and synthesis of evidence. *The Journal of marketing*, 2-22.

YEŞİL TAHVİL PİYASALARI: TÜRKİYE'DE YEŞİL TAHVİL PİYASASININ GELİŞTİRİLEBİLMESİ İÇİN ÖNERİLER*

Serkan Yılmaz KANDIR¹
Soner YAKAR²

ÖZ

Yeşil tahviller çevreye ve iklime pozitif yönde etki eden ve yeşil projelerin finansmanı için kullanılan finansal bir araçtır. Dünyada ilk defa 2007 yılında Avrupa Yatırım Bankası tarafından ihraç edilen yeşil tahvillere zamanla ilgi hızla artmıştır. Dünya genelinde 2017 yılının ilk yarısında dolaşımdaki yeşil tahvil tutarı 200 milyar doları aştığı belirtilmektedir. Yeşil tahvillere olan ilginin önümüzdeki yıllarda da artmaya devam edeceği ve 2020 yılında yeşil tahvillerin küresel piyasa değerinin yaklaşık olarak 1 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir. Özellikle dünyada yeşil projelerin finansmanında önemli bir araç haline gelen yeşil tahvillerden Türkiye'de yeterli miktarda yararlanılamamaktadır. 2016 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası tarafından ilk yeşil tahvil ihracı yapılmış olmasına rağmen yeşil tahvil piyasası henüz istenen düzeyden çok uzaktadır. Türkiye'de yeşil projelerin finansmanında yeşil tahvillerden daha fazla yararlanılabilmesi için yeşil tahvil piyasasını geliştirecek bazı önlemlerin alınması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Tahviller, Yeşil projeler, Yeşil Tahvil Piyasası

GREEN BOND MARKETS: RECOMMENDATIONS FOR DEVELOPMENT OF GREEN BOND MARKET IN TURKEY

ABSTRACT

Green bonds are financial tools that are used to impact environment and climate positively by financing green projects. Green bonds have been increasingly popular since the first green bond was issued by European Investment Bank in 2007. The global amount of green bonds outstanding has exceeded 200 billion dollars in the first half of the year 2017. Expectations indicate that the interest in green bonds would continue growing and the global market value of green bonds would reach 1 trillion dollars by 2020. Although green bonds have become a significant tool for financing green projects, they have not been used sufficiently in Turkey. Moreover, since the first green bond issue maintained by Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, green bond market has not achieved the desired level of growth. In Turkey, a number of precautions should be taken in order to have the green bond market thrive for financing green projects.

Key Words: Green bonds, Green projects, Green bond market.

* Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Komisyonu tarafından desteklenen SBA-2017-7624 No'lu Projeden türetilmiştir.

¹ Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, skandir@cu.edu.tr

² Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü, syakar@cu.edu.tr
Araştırma, Gönderim Tarihi:12.09.2017 Kabul Tarihi: 23.10.2017

Giriş

Yeşil tahviller, çevreye veya iklime pozitif fayda sağlayan projelerin finansmanı için kaynak yaratan tahvillerdir (<https://www.climatebonds.net/market/explaining-green-bonds>). Yeşil tahvillerin diğer tahvillerden ayıran temel özelliği, tahvil gelirlerinin yeşil projelerde kullanılıyor olmasıdır (Escarus, 2016, s.4). Dolayısıyla yeşil tahvillerin yeşil projelerin finansmanında kullanıldığını söylemek de mümkündür. Yeşil proje ifadesi; yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, kirliliği önleme ve kontrol, doğal kaynakların sürdürülebilir biçimde yönetilmesi, biyo çeşitliliğin korunması, temiz ulaşım, sürdürülebilir su yönetimini gibi konuları kapsamaktadır (Jun, Kaminker, Kidney ve Pfaff, 2016, s.13). Bu çerçevede de yeşil projeler çevreye duyarlı faaliyetler konusunda ilerlemeyi teşvik eden projeler olarak açıklanabilir (European Commission, 2016, s.8). Yeşil tahviller her ne kadar yeşil projelerin tamamı için kullanılabilir olsa da özellikle yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği alanlarında yoğunlaşmıştır. Bu tahvillerden sağlanan fonların %75'i yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği alanlarında kullanılmaktadır (Bartels, Kurznack, Briaut ve Krimphoff, 2016, s.18). Yeşil tahviller bir yandan finansal bir yatırımdan elde edilmesi beklenen getirileri sağlarken; diğer yandan da çevresel faydalar da sağlamaktadır. Bu iki önemli avantajı bünyesinde barındırması sayesinde yeşil tahviller yatırımcıların ilgisini giderek daha fazla çekmektedir (Galaz, Gars, Moberg, Nykvist ve Repinski, 2015, s.572).

Dünyada ilk yeşil tahvil ihracı 2007 yılında Avrupa Yatırım Bankası tarafından gerçekleştirilmiştir (CAIAA, 2016). İklim farkındalık tahvili şeklinde adlandırılan bu ilk yeşil tahvil ihracının tutarı 600 milyon euro'dur. Elde edilen fonlarla yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği alanlarındaki projeler finanse edilmiştir. 2008 yılında ise Dünya Bankası 440 milyon dolar tutarındaki ikinci yeşil tahvil ihracını gerçekleştirmiştir. Bu ihrac, iklim odaklı projeleri desteklemeyi amaçlayan İskandinav emeklilik fonlarından gelen talebe cevap vermek için yapılmıştır. 2010 yılında ise Uluslararası Finans Kurumu ile bazı kamu kuruluşları tarafından yapılan yeşil tahvil ihraçlarının toplamı 4 milyar dolara ulaşmıştır. 2013 yılına kadar küçük tutarlı işlemler halindeki yeşil tahvil ihraçları devletlerin ve yerel yönetimlerin ihraçlarıyla çok hızlı biçimde artmaya başlamıştır (Cochu ve diğ., 2016, s. 27). Örneğin. 2017 yılının ilk yarısında dünya genelinde dolaşımdaki yeşil tahvil tutarı 200 milyar doları aşmıştır (CBI, 2017). Türkiye de ilk yeşil tahvil ihracı ise 2016 yılında Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası (TSKB) tarafından yapılmıştır (Ünlü, 2016, s.1). Üstelik yeşil tahvil ihraçlarının önümüzdeki yıllarda artmaya devam ederek 2020 yılında yeşil tahvillerin küresel piyasa değerinin 1 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir (Tozzi, 2015).

Dünyada yeşil projelerin finansmanında kullanımı hızla yaygınlaşan yeşil tahvillerden Türkiye'de çok fazla yararlandığını söylemek mümkün değildir. 2016 yılında TSKB tarafından ilk yeşil tahvil ihracı yapılmış fakat daha sonra bu konuda başka tahvil arzı olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Diğer taraftan yeşil tahvil konusunda yabancı literatürde birçok rapor ve makale yazılırken ülkemizde bu konuda çok fazla akademik çalışmaya rastlamak da mümkün değildir³. 2007 yılında Avrupa

³ Yeşil Tahvil konusunda çalışma için bakınız; Kandır Serkan Yılmaz, Yakar Soner, "Yenilenebilir Enerji Yatırımları için Yeni Bir Finansal Araç: Yeşil Tahviller", Maliye Dergisi, pp.85-110, 2017.

Yatırım Bankası, 2008 yılında Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar tarafından çıkarılan yeşil tahviller, 2013 yılından itibaren özel şirketler tarafından da ihraç edilmeye başlanmıştır. Dünya da çevreye karşı artan duyarlılık yeşil tahvillere olan ilgiyi de artırmıştır (Özer, 2017, s.73). Örneğin Avrupa Birliğinde (AB) yeşil tahvillerin 2030 yılı İklim ve Enerji hedefleri ve Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmak için gereken yatırımların finansmanında önemli rol oynayabileceği belirtilmiştir (European Commission, 2016, s.7). Bu çalışmanın amacı, yeşil projelerin önemli bir finansman aracı haline gelen yeşil tahvilden Türkiye’de daha fazla yararlanılabilmesi için önerilerde bulunmaktır. Bu kapsamda yeşil tahvil piyasasının ülkemizde geliştirilmesine yönelik yapılacak çalışmaların gereklilikleri üzerinde durulacaktır. Çalışmamızda ilk olarak yeşil tahvil kavramı detaylı bir şekilde incelenerek bu tahvillerin avantajları ve dezavantajları üzerinde durulacaktır. Daha sonra yeşil tahvil piyasaları ve yeşil tahvil piyasalarının yeşil tahvile olan katkıları ele alınacaktır. Son olarak ise Türkiye’de yeşil tahvil piyasalarının oluşturulması için bazı önerilerde bulunulacaktır.

1. Yeşil Tahvil Kavramı

Yeşil tahviller, yeşil projeleri finanse etmek için kullanılan ve çevresel faydalar sağlayan borçlanma araçlarıdır (Jun, Kaminker, Kidney ve Pfaff, 2016, s.4). Bir diğer tanıma göre, yeşil tahviller, kamu kesimi, özel sektör veya çok taraflı kuruluşlar tarafından iklim dostu projeler ile çevre projelerini finanse etmek amacıyla dört temel yeşil tahvil ilkesi ile uyumlu olarak çıkarılan borçlanma araçlarıdır (Chiang, 2017, s.7; ICMA, 2017, s.2). Bu tanımlardan yeşil tahvillerin ayırt edici iki temel özelliği dikkat çekmektedir. Birincisi, yeşil tahvillerin, dört temel ilkeye uygun çıkarılmalarıdır. İkincisi, yeşil tahvillerin, yeşil projelerin finansmanı için kaynak sağlama amacıyla çıkarılmalarıdır.

Yeşil proje ifadesi ile aşağıda sıralanan alanlarda yapılan yatırımlar ifade edilmektedir (Jun, Kaminker, Kidney ve Pfaff, 2016, s.13):

- Yenilenebilir enerji
- Enerji verimliliği
- Kirliliği önleme ve kontrol
- Doğal kaynakların sürdürülebilir biçimde yönetilmesi
- Biyo çeşitliliğin korunması
- Temiz ulaşım
- Sürdürülebilir su yönetimi
- İklim değişikliğine uyum

Yeşil tahvil tanımında adı geçen dört temel yeşil tahvil ilkesinin uygulanması konusunda yasal bir yaptırım bulunmamakta ve söz konusu ilkeler yoruma açık bir şekilde uygulanmaktadır (Krupa ve Harvey, 2017, s.925). Bu ilkeler aşağıda kısaca açıklanmıştır (ICMA, 2017, s.2-4):

- Yeşil tahvil ihracı yoluyla sağlanacak fonların yeşil projelerde kullanılması zorunlu olup bu durumun ihraç aşamasında yazılı hale getirilmesi gerekmektedir.

- Yeşil tahvil ihraççısının, finanse edilecek yeşil projelerin nasıl seçileceğini ve değerlendirileceğini açık biçimde ifade etmesi gerekmektedir.
- Fonların yönetimi ile ilgili bilgiler konusunda da şeffaf bir yönetim öngörülmektedir. Bu konuda bir dış denetçiden destek alınması tavsiye edilmektedir.
- İhraççının, yeşil tahvil fonlarının yönetimine ilişkin raporları düzenli biçimde hazırlaması ve yayımlaması önerilmektedir.

Yeşil tahviller, iki farklı açıdan sınıflandırılmaktadır. Birinci sınıflandırmaya göre, yeşil tahviller tıpkı geleneksel bir tahvil gibi farklı türlere ayrılmaktadır. İkinci sınıflandırmaya göre, yeşil tahviller, fonların kullanım amacına göre iki türe ayrılmaktadır.

Geleneksel sınıflandırma yapılırken, yeşil tahviller ile geleneksel tahviller arasında bir fark gözetilmemektedir. Buna göre, yeşil tahviller, şirket tahvilleri, proje tahvilleri, varlığa dayalı menkul kıymetler, garantili tahviller, belediye tahvilleri gibi alt gruplara ayrılabilir (Shishlov, Morel ve Cochran, 2016, s.8).

Yeşil tahvillerin kendilerine özgü sınıflandırmasına göre, yeşil tahviller, etiketli yeşil tahviller ve etiketsiz yeşil tahviller olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Etiketli yeşil tahviller, yeşil tahvil tanımı ile pazarlanan yeşil tahvillerdir. Buna karşılık, etiketsiz yeşil tahviller çevre dostu projeleri finanse etmek amacıyla çıkarılan ancak yeşil tahvil tanımı ile pazarlanmayan yeşil tahvillerdir. Buna göre bir tahvilin yeşil tahvil olarak etiketlenmesi, o tahvili diğer tahvillerden ayırarak ihraç yoluyla sağlanacak fonların çevreye duyarlı projelerde kullanılacağını göstermektedir (Ng ve Tao, 2016, s.514). Her ne kadar yeşil tahvillerin etiketli ve etiketsiz olarak sınıflandırılması basit bir süreç gibi görünse de, söz konusu sınıflandırmanın düzenlenmemiş olması belirsizlik yaratabilmektedir. Etiketleme yetkisi tamamen yeşil tahvil ihraççısına bırakıldığı gibi ihraççının bu konuda onay alacağı herhangi bir otorite de bulunmamaktadır. İhraççının, yeşil tahvil ihracından sağlanacak fonların yeşil projelere aktarılacağı konusundaki taahhüdünü yazılı olarak açıklaması gerekmektedir. Ayrıca ihraççının izleyen dönemlerde hazırlayacağı dönemsel raporlarla da bu açıklamaları sürdürmesi beklenmektedir. Ancak raporun içeriği ve biçimi konusunda bir standart bulunmamakta, raporlar ihraççıdan ihraççıya farklılık göstermektedir. Özetle, bir yeşil tahvil ihracının yeşil projelerle olan ilişkisini düzenleyen bir otorite bulunmamaktadır. Düzenleme eksikliği, bir takım kuruluşların yeşil tahviller ile ilgili olarak açıkladıkları bağımsız değerlendirmeleri önemli hale getirmektedir. Bu değerlendirmeler yeşil tahvil ihraççıları tarafından finanse edilmektedir. Değerlendirmelere ilişkin olarak hazırlanan raporlar ise yatırımcılar açısından yatırım tavsiyeleri olarak kullanılabilir (NEPC, 2016, s.8).

Özü itibarıyla yeşil tahviller, geleneksel bir tahvilin pek çok temel özelliğini barındırmaktadır. Geleneksel tahvillerde olduğu gibi dönemsel faiz ödemeleri, faiz ödemelerinin vergi matrahından indirilebilmesi, görece uzun vade gibi özellikler yeşil tahviller için de geçerlidir. Bu özellikler ise yeşil tahvilleri büyük bütçeli ve uzun süreli yenilenebilir enerji yatırımlarına uygun bir finansman aracı haline getirmektedir. Yeşil

tahvillerin geleneksel tahvillerden farkı ise “yeşil” ifadesinden kaynaklanmakta ve yeşil tahviller çıkarılarak sağlanan fonların yenilenebilir veya sürdürülebilir enerji projelerine yatırılması zorunlu kılmaktadır (Wang ve Zhi, 2016, s.314). Elbette yeşil tahvil ihracıyla sağlanan fonların doğru yönlendirilebilmesi için öncelikle yeşil projelerin kapsamı ve nitelikleri belirlenmeli ve fonların belirlenen alanlara aktarılma sürecinin bağımsız bir kuruluş (dış değerlendirici) tarafından denetlenmesi gerekmektedir (Van Dijk, Arnaud, 2015, s.1). Buna karşılık geleneksel tahvil yatırımcısı, borç olarak verdiği fonların şirket tarafından hangi alanlarda kullanılacağını belirleme yetkisi bulunmamaktadır (Ng ve Tao, 2016, s.514).

2. Yeşil Tahvillerin Avantajları ve Dezavantajları

Yeşil tahvillerin gerek ihraççılar ve gerekse yatırımcılar açısından farklı üstünlükleri ve zayıflıkları bulunmaktadır. Söz konusu üstünlükler, yeşil tahvillere olan talebin artmasına yardımcı olurken; zayıflıklar ise yeşil tahvil piyasasının gelişmesi için aşılması gereken bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeşil tahvillerin sağladıkları avantajlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (OECD, 2015, s.11; Duru ve Nyong, 2016, s.4).

- Yatırımcılar, risk ve getiri dengesini çevresel fayda ile birlikte sağlayabilmektedir.
- Fon kullanımlarının raporlanması sayesinde risk ölçümü diğer sabit getirili menkul kıymetlere kıyasla daha şeffaf olmaktadır.
- Yeşil tahviller, yatırımcı tabanının genişlenmesine ve böylece tahvil talebinin dalgalanması azalmaktadır. Ayrıca yeşil tahvillerde al ve tut stratejisi daha fazla uygulanmakta ve bu durum ikincil yeşil tahvil piyasalarında dalgalanmanın azalmasını sağlamaktadır.
- Yeşil projelerin yeşil tahvil çıkarılarak finanse edilmesi ihraççı kuruluşun tanınırlığına katkıda bulunmaktadır. Böylece ihraççı kuruluş, sürdürülebilirlik ve sorumluluk gibi öğelere önem veren geniş bir yatırımcı havuzuna erişme olanağı elde etmektedir.
- Yeşil tahvil ihracı yoluyla sağlanan fonların izlenmesi ve raporlanması gelişmiş bir içsel kurumsal yönetim yapısı gerektirmektedir. Söz konusu gelişmiş yapı yatırımcılara ilave fayda sağlamaktadır.

Yeşil tahvillerin bazı zayıf yönleri bulunmakta olup bu zayıflıklar aşağıda sıralanmıştır (OECD, 2015, s.11; Jun, Kaminker, Kidney ve Pfaff, 2016, s.28):

- Pek çok potansiyel tahvil ihraççısı ve tahvil yatırımcısı yeşil tahvilleri ve yeşil tahvillerin sağlayabileceği yararları bilmemektedir.
- Yeşil tahvil piyasası görece küçük olup bu piyasada yapılan ihraçlar da küçük tutarlı olmaktadır. Ayrıca yeşil tahvil piyasası geleneksel tahvil piyasalarına kıyasla daha az likittir.
- Yeşil tahvillere ilişkin mutlak standartların olmaması yeşil tahvil piyasasının gelişimini önlemektedir. Ayrıca bu konuda yasal

düzenlemelerin de sınırlı olması yeşil tahvil piyasasının borçlanma araçları piyasası ile entegrasyonunu zorlaştırmaktadır.

- Yeşil tahvil ihracının gerektirdiği yeşil tahvil etiketi, raporlama ve izleme gibi süreçler ilave maliyetlere sebep olabilir. Bu durumda yeşil tahvil ihracı yoluyla sağlanan fonların maliyeti yükselmektedir.
- İhraç edilen bir tahvilin yeşil nitelikleri konusunda şüphe ortaya çıktığında ihraççının itibarı da zedelenmektedir. Ayrıca yatırımcılar, ihraççının yeşil ilkelere uymaması durumunda bir ceza öngörülmesini talep etmektedir.

3. Yeşil Tahvil Piyasaları

Yeşil tahviller ile geleneksel tahviller arasındaki benzerliklerin çokluğu, bu iki tahvilin piyasasındaki katılımcıların da benzer nitelikte olmasına sebep olmaktadır. Yeşil tahvil piyasasının katılımcıları, ihraççılar, yüklenimciler, dış değerlendiriciler, aracı kuruluşlar, endeks yayıncı kuruluşlar ve yatırımcılardır. Yeşil tahvil ihraççıları yeşil fonları borç alan kuruluşlar olup Dünya Bankası, özel bankalar ve benzeri finansal kuruluşlar, yerel yönetimler, şirketler gibi kurumlar yaygın ihraççılar olarak karşımıza çıkmaktadır. İhraççının nitelikleri, yeşil tahvilin riskini de belirlediğinden önem taşımaktadır. Yüklenimciler, yeşil tahvilin çıkarılması ve yatırımcılara ulaştırılması aşamasında rol üstlenmektedir. 2015 yılında ihraç tutarı olarak en büyük yeşil tahvil ihracı yüklenimcileri Bank of America Merrill Lynch, Credit Agricole, HSBC, J.P. Morgan, HSBC, CITI, Morgan Stanley, SEB ve Barclays gibi kuruluşlardır. Dış değerlendiriciler, yeşil tahvillerin standartlar ile uyumunu bağımsız olarak değerlendiren kurumlardır. Dış değerlendiriciler, tahvillerin “yeşil” olarak tanımlanması açısından yatırımcılara önemli bir hizmet sunmaktadır. Yeşil tahvil ihraççısı kurumlar, dış değerlendirme sonuçlarını kamuya açıklayabilmektedirler. Aralarında menkul kıymet borsalarının da bulunduğu aracı kuruluşların da yeşil tahvil piyasasında çok önemli fonksiyonları bulunmaktadır. Örneğin menkul kıymet borsaları, belirli yeşil tahvil koşullarını yerine getiren yeşil tahviller için listeleri veya piyasaları oluşturabilir. 2016 yılı itibarıyla 11 menkul kıymet borsasında yeşil tahvil listeleri bulunmaktadır. Böylece menkul kıymet borsaları, yeşil ekonomiye dönüşüme olan desteklerini gösterebilmektedir. Bazı menkul kıymet borsalarında (örneğin Lüksemburg Menkul Kıymet Borsası’nda) ise yeşil tahvil piyasaları da bulunmaktadır. Endeks yayıncı, genellikle bankalar veya kredi derecelendirme kuruluşlarıdır. Endeks yayıncı, yeşil tahvillerin genel olarak performanslarının değerlendirilmesi için kullanılacak bir karşılaştırma kriteri oluşturarak yatırımcılara önemli bir hizmet sunmaktadır. Her endeksin yeşil tahvillere ilişkin kriterleri farklı olabilmektedir. S&P Green Bond Index, the S&P Green Project Bond Index, the China Climate-Aligned Bond Index, the Bank of America Merrill Lynch index önde gelen yeşil tahvil endeksleri arasında sayılabilir. Bunlardan S&P Green Bond Index, 31 Temmuz 2014 tarihinde hesaplanmaya başlanmış olup yaklaşık 150 yeşil tahvili kapsayan bir endekstir. Gerek kurumsal yatırımcılar (ulusal kalkınma bankaları, sigorta şirketleri, emeklilik fonları, emekli sandıkları, çeşitli kuruluşlar) ve gerekse bireysel yatırımcılar yeşil tahvil yatırımcıları arasında yer almaktadır. Özellikle sigorta şirketleri ile emeklilik fonlarının yeşil tahvil piyasasında daha aktif oldukları belirtilmektedir (Kochetygova ve Jauhari, 2014, s.11-

13; Cochu ve diğ., 2016, s.24-27; Flaherty, Gevorkyan, Radpour ve Semmler, 2016, s.4-5).

2016 yılı sonu itibarıyla dolaşımdaki etiketli yeşil tahvillerin toplam tutarı 118 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak bu tutar iklimle ilişkilendirilen tahvillerin yalnızca küçük bir bölümünü temsil etmektedir. Çünkü bir şekilde iklimle ilişkilendirilen tahvillerin toplam tutarı 2016 yılı sonu itibarıyla 694 milyar doları aşmıştır (Boulle, Frandon-Martinez ve Pitt-Watson, 2016, s.3). Diğer yandan, dolaşımdaki yeşil tahvillerin %72 gibi önemli bir bölümü borsalarda listelenirken; bu oran iklimle ilişkilendirilen etiketsiz tahviller için yalnızca %44 düzeyindedir (Meng, Boulle ve Giuliani, 2017, s.3). İlk bakışta yüksek görünen bu rakamlarla ilgili ilk problem yoğunlaşmadır. Küresel yeşil tahvil ihracının %58'i yalnızca ABD ve Avrupa'da gerçekleşmektedir. Ayrıca yeşil tahvil ihracıyla sağlanan fonların kullanıldığı alanlar konusunda da yoğunlaşma vardır. Fonların %75'i yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği alanlarında kullanılmaktadır. İlave olarak, her ne kadar küresel yeşil tahvil ihracı 23 farklı para birimi üzerinden yapılsa da, ihracın %80 gibi önemli bir kısmı ABD doları veya Euro cinsinden yapılmaktadır. İkinci problem ise yeşil tahvil ihracının göreceli büyüklüğü ile ilgilidir. Dolaşımdaki yeşil tahvil tutarının dolaşımdaki toplam borçlanma araçları tutarına oranı yalnızca %0,6 civarındadır. (Olsen-Rong, House, Sonerud ve Kidney, 2015, s.8; Bartels, Kurznack, Briaut ve Krimphoff, 2016, s.15-19; Jun, Kaminker, Kidney ve Pfaff, 2016, s.9; Scholtens, 2017, s.501).

4. Yeşil Tahvil Piyasalarının Yeşil Tahvillere Katkıları

Pek çok diğer menkul kıymet gibi yeşil tahvillerin gelişimi açısından da sermaye piyasalarının büyük bir önemi vardır. Bu noktada özellikle menkul kıymet borsalarının rolü daha fazla ön plana çıkmaktadır. Menkul kıymet borsalarının yeşil tahviller açısından önemi üç başlık altında toplanabilir (Meng, Boulle ve Giuliani, 2017, s.3):

- Borsalar, eğitim, rehberlik niteliğinde hizmetler ve çeşitli araçlar vasıtasıyla yatırımcıların iklimle ilişkili alanlara ve dolayısıyla yeşil tahvillere yatırım yapmasını kolaylaştırabilir. Ayrıca borsalar endeksler oluşturarak yatırımcıların yapacakları yeşil tahvil yatırımlarının performanslarını ölçmesine yardımcı olabilir. Örneğin Lüksemburg Menkul Kıymetler Borsası ve Shenzen Menkul Kıymetler Borsası ile China Central University of Finance and Economics arasındaki işbirliği sonucunda geliştirilen yeşil tahvil endekslerinin Avrupa'lı yatırımcıların Çin yeşil tahvillerine yatırım yapmalarını kolaylaştırması beklenmektedir.
- Borsalar, yeşil tahvil ihracılarının geniş bir yatırımcı tabanına ulaşmasını sağlamaktadır. Söz konusu yatırımcı tabanı, emeklilik fonları, yatırım fonları ve sigorta şirketleri gibi kurumsal yatırımcıları kapsadığı gibi bireysel yatırımcıları da içermektedir. Diğer bir ifadeyle, borsalar, yatırımcı talebinin yeşil yatırımlara yönlendirilmesini desteklemektedir. İlave olarak, borsaların yeşil tahvil listeleri

oluşturması yeşil tahvil ihraççılarının erişebileceği fon havuzunun çok daha büyümesini sağlamaktadır. Örneğin ExtraMot Pro adlı piyasa, İtalya Borsası tarafından tahvillerin işlem görmesi amacıyla oluşturulmuş ve yeşil tahvillere de böyle bir imkanı sunmuştur.

- Tüm tahvil piyasalarının önünde büyük bir engel oluşturan düşük likidite problemi, yeşil tahviller için daha da belirgin bir sorundur. Likiditenin düşük olduğu piyasalarda, potansiyel tahvil alıcıları ile potansiyel tahvil satıcılarının bir araya getirilmesi zaman alıcı ve maliyetli bir işlem olmaktadır. Borsalar, tezgah üstü piyasalara kıyasla daha fazla likidite olanağı sağlayabilmektedir. Örneğin, Londra Borsası tarafından tahviller için oluşturulan elektronik emir defteri sistemi çok faydalı olmuş ve Shanks adlı İngiliz geri dönüşüm şirketi Avrupa'daki euro cinsinden ilk yeşil tahvil ihracını adı geçen sistemden yararlanarak gerçekleştirmiştir.

Borsaların yeşil tahviller için önemini belirledikten sonra açıklanması gereken diğer konu ise borsaların yeşil tahvillere sağlayabileceği yararlarıdır. Borsaların yeşil tahvillere sağlayabileceği katkılar aşağıda sıralanmıştır (Meng, Boulle ve Giuliani, 2017, s.4):

- Yeşil tahvillerde şeffaflık en önemli konulardan biri olup açıklamalar ve raporlamalar piyasanın beklentilerine cevap verebilmek için gerekli olan faktörlerdir. Borsalar, yeşil tahvil piyasalarının entegrasyonu ve gelişimi için yeşil tahvil standartlarının geliştirilmesine katkıda bulunabilmektedir. Borsalar, mevcut standartları geliştirerek yeşil tahvil piyasalarında uyum ve karşılaştırılabilirlik sorunlarının çözümüne önemli bir katkı sağlayabilmektedir. Ortak yeşil tahvil uygulamalarının teşvik edilmesi, yatırımcıların güveninin tesis edilmesini sağlayacak ve böylece yatırımcılar hangi türde projelerin finanse edildiğini anlayabileceklerdir.
- Borsaların yeşil tahvil kılavuzu niteliğinde hazırlayacakları dökümanlar yeni yeşil tahvil ihraçlarını ve yeşil tahvillerin borsada listelenmesini kolaylaştıracaktır. Hangi projelerin seçileceğinin belirlenmesi ve ihraç yoluyla sağlanacak fonların hangi projelerde ve nasıl kullanılacağıın açıklanması iyi işleyen bir yeşil tahvil piyasasının oluşmasını sağlayacaktır. Kılavuzların varlığı yalnızca yeşil tahvil ihraççıları değil aynı zamanda yatırımcıları da teşvik etmektedir. Pek çok ülkede, standartların olmaması yeşil tahvil piyasasına zarar vermektedir. Ayrıca borsalar, yeşil tahvil ihraç süreçleri geliştirerek ihraç sürecini kısaltabilir ve etkinleştirebilir. Örneğin Şangay Menkul Kıymetler Borsası ile Şenzen Menkul Kıymetler Borsası, sırasıyla 2016 yılının Mart ve Nisan aylarında pilot yeşil tahvil programlarını başlatmışlar ve bu programlara ilişkin kılavuzları yayınlamışlardır. Söz konusu kılavuzlarda, yeşil projenin tanımı, yeşil tahvil ihraççıları için uygunluğu, fonların yönetimi, raporlama ve açıklama gibi konularda ayrıntılı açıklamalara yer verilmiştir. Benzer biçimde, Londra ve İtalya borsaları da yeşil tahvillere ilişkin açıklama kılavuzlarını hazırlamışlardır.

- Yeşil tahvillere özgü listelerin ve piyasaların oluşturulması, yatırımcıların yeşil proje finansmanını amaçlayan menkul kıymetleri ayırt etmelerini sağlayacaktır. Listelerin ve piyasaların varlığı birincil ve ikincil yeşil tahvil piyasalarını olumlu etkileyecek ve yeşil tahvil ihraççıları daha geniş bir yatırımcı tabanına ulaşabileceklerdir. Söz konusu listelerde ve piyasalarda yer alabilmek için yeşil tahvil ihraççılarının dış değerlendiricilere olan talebi de artacaktır.
- Yeşil tahvillerin performanslarının izlenebilmesi için listelere alınmaları yeterli olmamaktadır. Bunun için yeşil tahvil endekslerine ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece yatırımcılar, yeşil tahvillerin performanslarını diğer yatırım araçlarıyla karşılaştırabilme olanağı elde etmektedirler. Mevcut yeşil tahvil endeksleri derecelendirme kuruluşları ve finansal kurumlar tarafından hazırlanmaktadır. Borsaların yeşil tahvil endekslerinin daha aktif bir rol alması beklenmektedir. Yeşil tahvil endekslerinin yayınlanması, yeşil tahvillere dayalı borsa yatırım fonlarının da önünü açacaktır. Borsa yatırım fonları, yayınlanan çeşitli endeksleri yakından izlemeye dayalı portföyler oluşturan kolektif yatırım kuruluşlarıdır. Belirli bir varlık grubuna yatırım yapmaları için bu konuda yayınlanan bir endeksin bulunması gerekmektedir. Uluslararası piyasalarda hesaplanan yeşil tahvil endeksleri ve bunlara dayalı olarak işleyen borsa yatırım fonları bulunmaktadır.

5. Türkiye’de Yeşil Tahvil Piyasasını Geliştirmek İçin Yapılması Gerekenler

- SPK ve BİST Yeşil Tahvil Konusunda Bilgilendirme Yapmalı; Dünyada çok uzun bir geçmişi olmamasına rağmen yeşil tahvil piyasaları hızlı bir şekilde büyürken Türkiye’de TSKB dışında yeşil tahvil ihracı yapıldığına ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisinin de Türkiye’de yeşil tahvil kavramının çok bilinmemesi olduğunu düşünüyoruz. Özellikle yapılan bilimsel çalışmalara bakıldığında yeşil tahvil konusuna çok fazla değinilmemesi yeşil tahvilin bilinirliğinin oldukça düşük olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu nedenle Türkiye’de yeşil tahvil piyasasının geliştirilebilmesi için hem SPK hem de BİST tarafından bu konuda şirketleri bilgilendirme toplantıları yapması gerekmektedir. Özellikle Türkiye’de yeterli bilgilendirme yapılması durumunda yeşil projelere yatırım yapacak şirketler için cazip bir finansman aracı olan yeşil tahvillerden daha fazla yararlanılacağını düşünüyoruz.

- Yeşil Tahvil Standartları Belirlenmeli; Yeşil tahvil yatırımcıları için en önemli konulardan birisi de tahvilden elde edilen fonların kullanım alanları ile ilgilidir. Özellikle yeşil tahvillerin net bir tanımının olmaması ve kapsamının tam olarak belirlenmemesi yatırımcılar için bazı soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Yeşil tahvil yatırımcılarının, toplanan fonlarının yeşil projelerde kullanılması konusunda hassasiyetleri de göz önüne alındığında bu konuda alınabilecek ilk önlem yeşil tahvil etiketi konusunda ulusal bir standardın oluşturulmasıdır (Kandır, Yakar, 2017, s.100). Yeşil tahvil konusunda standartların belirlenmesi yeşil tahvil piyasasının gelişmesinde önemli rol oynayacağını söyleyebiliriz.

Yeşil tahvil piyasasında şeffaflığın artırılarak, yatırımcıların topladığı fonların yeşil projelerde kullanılıp kullanılmadığının belirlenebilmesi için uluslararası düzeyde bazı kuruluşlar çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar doğrulama ve sertifikalandırma olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yeşil tahvillerin çevre dostu yeşil projelerin finansmanında kullanıldığını belirlemek ve piyasaya bir standart getirmek için ilk girişimlerden birisi 2014 yılında Uluslararası Sermaye Piyasası Birliği (ICMA) tarafından oluşturulan yeşil tahvil ilkeleridir. Bu birlik tarafından hazırlanan Yeşil Tahvil İlkeleri gönüllülük esasına dayalı bir doğrulama sürecidir. Diğer bir uluslararası kuruluş ise İklim Tahvil Girişimidir (CBI). Uluslararası Sermaye Piyasası Birliği tarafından prensiplerin yayınlanmasında sonra sertifikalarda bir standart sağlanabilmesi için Yeşil Tahvil Prensipleri temeline dayanan Yeşil Tahvil Standartları geliştirilmiştir. 2016 yılında ise yeşil tahvilin ihraç aşamasında ve ihraç edildikten sonra uyulması gereken kurallar güncellenmiştir. Yeşil Tahvil Girişimi bünyesinde kurulan Yeşil Tahvil Standartları Kurulu tarafından yeşil tahvil projelerini incelenerek yeşil tahvil standartlarına uyan projelere sertifika verilmektedir (Özer, 2017, s.76-77).

Genel olarak yeşil tahvil ilkeleri ve iklim tahvili standartları yeşil tahvillerin etiketlemesi için kullanılan genel çerçeveyi oluşturmaktadır. Ancak yeşil tahvil standartlarının geliştirilmesi konusunda uluslararası kuruluşlar dışında Fransa, Çin ve Hindistan gibi ülkeler tarafından ulusal girişimler başlatmıştır. Tüm bu ulusal girişimler de yeşil tahvil ilkeleri ve iklim tahvili standartlarına dayanmaktadır (European Commission, 2016, s.77). Bu ülkelerde olduğu gibi AB’de yeşil tahvil standartlarının aynı şekilde yeşil tahvil ilkeleri ve iklim tahvili standartlarına bağlı olarak gelişeceği öngörülmektedir. Halen AB’nin yeşil tahvil politikalarına ışık tutabilecek yeşil tahvillerin yaşam döngüsünün üç ayrı döneminde dikkate alınabilecek toplam altı temel standardizasyon ölçüsü tanımlanmıştır (European Commission, 2016, s.78-79).

- Yeşil tahvil ihracından önce uygun projelerin seçimi ve dış değerlendirme standartları önerilmektedir. Bunlar, proje uygunluk ve seçim kriterleri ve ihraç öncesi dış değerlendirme olarak sıralanmaktadır.
- Yatırım kararı aşamasında ise ihraççının, izlenmesi gerekli olan içsel süreçler ve fon kullanımı ile ilgili raporları kapsayan ihraç öncesi raporu önem kazanmaktadır.
- İhraç sonrasındaki süreçte, üç konuda standartlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar, fonların yönetimi, ihraç sonrası dış değerlendirme ve dönemsel raporlama ölçülerinin geliştirilmesini kapsamaktadır.

Yukarıda sıralanan standartlar, Avrupa Birliğinde yeşil tahvil ihracı yoluyla sağlanacak fonların yeşil yatırımlara yönlendirilmesini sağlayacaktır. Böylece, şeffaflık ve yatırımcı güveninin de artmasıyla yeşil tahvillere olan talep ve yeşil tahvil piyasasındaki likidite artacaktır. Diğer yandan, adı geçen yeşil tahvil standartlarının tahvil piyasasının büyüklüğüne olumsuz etkileri de olabilecektir. Standartların uygulanması, yeşil tahvil ihracı ile ilgili işlem maliyetlerini artıracığından kısa vadede ihraçların olumsuz etkilenmesi beklenebilir. Ancak standartların uzun vadede piyasanın

büyümesine büyük katkı sağlayacağı gözden uzak tutulmamalıdır (European Commission, 2016, s.79).

Türkiye’de yeşil projelerin hayata geçirilebilmesinde ihtiyaç duyulan finansmanın sağlanabilmesi için mutlaka yeşil tahvil standartlarının belirlenmesi gerekmektedir. Standartların belirlenmesi yeşil tahvil yatırımcılarına fonların kullanım yerleri açısından güven vermesi açısından oldukça önemlidir. Pozitif mevzuatımızda yeşil tahvil ile ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle yeşil tahvillere olan ilginin artırılabilmesi için yeşil tahvil standartları belirlenmesi konusunda hızlı bir şekilde adım atılması ve gerekli düzenlemelerin bir an önce yapılması gerekmektedir. Ulusal yeşil tahvil standartların belirlenmesi konusunda Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) aktif bir rol oynayabileceğini düşünüyoruz. Örneğin SPK yeşil tahvil konusunda çıkaracağı bir tebliğ ile yeşil tahvilin tanımı, yeşil tahvilin hangi yatırımlar için çıkarılabileceği ve toplanan fonların hangi alanlarda kullanılabileceğini belirleyebilir. Diğer taraftan devlet tarafından da yeşil tahvil çıkarılabilir. Bunun için ise Hazine tarafından SPK’nın belirlediği kriterlere uygun düzenlemeler yapılabilir (Kandır, Yakar, 2017, s.100). SPK tarafında belirlenecek yeşil tahvil standartları için uluslararası kuruluşların belirlediği standartlar dikkate alınarak hazırlanması standartların güvenilirliği açısından önem taşıyabilir.

- Tahvilin “Yeşil” Olup Olmadığının Değerlendirilebilmesi için İç ve Dış Değerlendirme Yapılmasına Olanak Sağlanmalı;

Yeşil tahvillerin yeşil niteliğe sahip olup olmadığının belirlenmesi için söz konusu tahvilin yeşil tahvil standartlarına ve yeşil tahvil ilkelerine uyum derecesinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Adı geçen değerlendirmenin tarafsız ve nesnel biçimde yapılabilmesi için bazı finansal kurumların bu konuda yetkilendirilmesi gerekecektir. Tıpkı kurumsal yönetim derecelendirmesi ve kredi derecelendirmesi uygulamalarında olduğu gibi Sermaye Piyasası Kurulu’nun yine Kurul tarafından belirlenecek kriterleri sağlayan finansal kurumlara yetki vermesi uygun olacaktır. Söz konusu yetkinin verilmesi ve yeşil tahvil değerlendirmesinin tarafsız ve bağımsız biçimde yapılması yatırımcılara yeşil tahvillere yatıracakları fonların amacına uygun kullanılacağı konusunda güven sağlayacaktır. Bu güven artışı ise yeşil tahvillere gösterilecek ilgiyi ve piyasa likiditesinin gelişimini olumlu etkileyecektir.

-BİST Yeşil Tahvil İhracını Teşvik Edecek Kararlar Almalı;

BİST Pay Piyasası’nda kurulmuş bulunan Gelişen İşletmeler Piyasası (GİP) bünyesinde işlem gören şirketlere bir takım avantajlar sağlamaktadır. GİP, gelişme ve büyüme potansiyeline sahip küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) paylarını halka arz etmek suretiyle sermaye piyasalarından uzun vadeli ve geri ödemesiz kaynak temin edebilmelerini amacıyla oluşturulmuştur. Şirketlerin GİP vasıtasıyla sermaye piyasasından fon teminini kolaylaştırmak ve halka açılmayı teşvik etmek üzere maliyetleri azaltıcı bir teşvik mekanizması kurulmuştur. GİP’te işlem görececek şirketler için SPK kayıt ücreti, MKK üyelik ve işlem ücretleri Yıldız Pazar ve Ana Pazar’da işlem görececek şirketlere kıyasla 1/10 (onda bir) seviyesine indirilmiştir (Gelişen

İşletmeler Pazarı Kılavuzu). BIST, GİP örneğinde olduğu gibi yeşil tahvil ihracıyla ilgili maliyetleri indirmek suretiyle yeşil tahvil ihracılarını teşvik edecek kararlar alabilir.

- Yeşil Sukuk için Gerekli Düzenlemeler Yapılmalı;

Yeşil tahvillerin faize dayalı olması zorunlu değildir. Malezya’da 2017 yılının Temmuz ayında yeşil sukuk ihracı gerçekleştirilmiştir (Securities Commission Malaysia, 2017). Bilindiği gibi sukuk, faizsiz olması özelliği ile islami esaslara uygun bir menkul kıymet olarak kabul edilmektedir (Yakar, Kandır ve Önal, 2013, s.74). Böylece yeşil sukuk, İslami finans ve yeşil projeleri bir araya getiren bir finansman ve yatırım seçeneği oluşturmaktadır. Yeşil sukuk konusunda mevzuatta yapılacak düzenlemeler ile yeşil tahvillerin çeşitlendirilmesi sağlanarak sukuk yatırımcılarının ilgisi artırılabilir.

- BİST’te Yeşil Tahvil Listeleri veya Piyasaları Oluşturulmalı;

Tüm dünya borsalarında olduğu gibi Borsa İstanbul’da da ihracı için başvuru menkul kıymetlere ilişkin değerlendirme kriterleri bulunmaktadır. Söz konusu değerlendirme kriterlerini yerine getiren ihraççıların menkul kıymetleri BIST piyasalarında işlem görmektedir. Geleneksel tahvillerin BIST’te işlem gördüğü genel piyasa kesin alım satım pazarı olmakla birlikte yeşil tahviller için ayrı bir pazarın tesis edilmesi bu tahvillerin likiditesini olumlu etkileyecek ve yatırımcı talebini artıracaktır. Diğer yandan BIST tarafından belirlenebilecek yeşil tahvil kriterlerinin karşılanması yeşil tahvillerin imajını güçlendirerek talebi olumlu etkileyecek bir diğer unsur olacaktır.

- Yeşil Tahvil Endeksi Oluşturulmalı;

BIST bünyesinde çok sayıda pay endeksi hesaplanmakta ve aralarında borçlanma aracı endekslerinin de bulunduğu diğer yatırım araçlarının endeksleri için de KYD Bilgi Yönetimi ve İletişim A.Ş. (KYD) ile işbirliği yapmak suretiyle 31 adet endeks hesaplanmaktadır. Diğer borçlanma araçlarında olduğu gibi yeşil tahvillere yönelik endekslerin hesaplanması yeşil tahvillerin performanslarının yakından izlenebilmesini sağlayacaktır. Böylece kurumsal ve yabancı yatırımcıların yeşil tahvillere olan ilgisini artırmak mümkün olabilecektir. Ayrıca yeşil tahvil endekslerinin varlığı endeks fon olarak kurulan ve belirli bir endeksi takip eden borsa yatırım fonlarının da ilgisini çekebilir. Yeşil tahvillere yatırım yapacak borsa yatırım fonlarının varlığı yeşil tahvillerin tanınırlığı için de olumlu olacaktır.

Sonuç

Yeşil tahviller, yeşil projelerin finansmanı için önemli bir finansal araç olma yolunda hızla ilerlemektedir. Dünyada hem uluslararası kuruluşlar, özel kuruluşlar ve devletlerin yeşil tahvile olan ilgisinin son yıllarda arttığı görülmektedir. Özellikle 2020 yılında dünyada ihraç edilen yeşil tahvillerin piyasa değerinin yaklaşık olarak 1 trilyon dolara ulaşmasının bekleniyor olması bile bu ilginin açık bir göstergesidir. Yeşil tahviller, her türlü yeşil proje için kullanılabilir olsa da yeşil tahvillerin daha çok yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğine yönelik projelerde kullanıldığı belirtilmektedir. Bunun en önemli sebebi ise ülkelerin aratan enerji ihtiyacını fosil

yakıtlar ile karşılamaya çalışmanın hem çevre / iklime verdiği zarar hem de diğer yarattığı olumsuz etkilerden kurtulmaktır.

Türkiye’de de yeşil projelerin hayata geçirilmesi için gerekli finansal kaynağın sağlanmasında yeşil tahvillerin önemli bir finansal araç olma potansiyeli taşıdığını düşünüyoruz. Türkiye de ilk yeşil tahvil ihracı ise 2016 yılında TSKB tarafından yapılmıştır. TSKB uluslararası piyasalara 300 Milyon dolarlık 5 yıl vadeli yeşil tahvil ihracı gerçekleştirmiştir. Türkiye’nin yeşil projelerin finansmanı için uluslararası piyasalardan düşük faizli borçlanabilmesi için yeşil tahvilin etkin bir şekilde kullanılabilmesi önemlidir. Özellikle yeşil tahvil piyasasının oluşturulması ve sonrasında ise piyasanın gelişmesini sağlayacak düzenlemelerin yapılması uluslararası yeşil tahvil piyasasından daha fazla pay alabilmek için gereklilik arz etmektedir. Türkiye’de TSKB’nin yeşil tahvil ihracından sonra piyasa da tekrar yeşil tahvil ihracı olduğuna dair bir bilgiye tarafımızdan ulaşamamıştır. Bu durum Türkiye’nin de yeşil tahvil ihraçlarının önünü açacak ve yeşil tahvil piyasasının gelişimini sağlayacak tedbirlerin sırasıyla ve hızlı bir şekilde hayata geçirmesi gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle dünyada yeşil tahvillerin daha çok yenilenebilir enerji yatırımlarının finansmanında kullanıldığı düşünüldüğünde, Türkiye’de yeşil tahvil piyasasının gelişmesi en çok yenilenebilir enerji alanında yatırım yapacak firmalar için önemli bir finansman aracı olacağını düşünmekteyiz.

Kaynaklar

- Abdmouleh, Z., Alammari, R.A.M. ve Gastli, A. (2015), Review of Policies Encouraging Renewable Energy Integration & Best Practices, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 45, 249-262.
- Abolhosseini, S. ve Heshmati, A. (2014), The Main Support Mechanisms to Finance Renewable Energy Development, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 40, 876-885.
- Bartels, Wim, Lars Kurznack, Laure Briaut ve Jochen Krimphoff (2016), Mainstreaming the green bond market, KPMG Report, <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/lu/pdf/mainstreaming-the-green-bond-market-kpmg-wwf-2016.pdf> (Erişim Tarihi: 18.08.2017)
- Boulle, Bridget, Camille Frandon-Martinez, Jimmy Pitt-Watson (2016), Bonds and Climate Change The State of the Market in 2016, Climate Bonds initiative Report, <https://www.climatebonds.net/resources/publications/bonds-climate-change-2016> (Erişim Tarihi: 19.08.2017)
- CAIAA (2016), Chartered Alternative Investment Analyst Association, Alternative Investment Analyst Review, https://www.caia.org/sites/default/files/AIAR_Q2_2016_02_GreenBonds.pdf (Erişim Tarihi: 10.08.2016)
- CBI (Climate Bonds Initiative) (2017), <https://www.climatebonds.net/> (Erişim Tarihi: 08.08.2017)
- Chiang, John (2017), Growing The U.S. Green Bond Market Volume 1: The Barriers and Challenges, California State Treasurer Report.
- Cochu, Annica, Carsten Glenting, Dominic Hogg, Ivo Georgiev, Julija Skolina, Frederik Eisinger, Malene Jespersen, Rainer Agster, Steven Fawkes, Tanzir Chowdhury (2016), Study on the potential of green bond finance for resource-efficient investments, European Commission Report.
- Duru, Uche ve Anthony Nyong (2016), Why Africa Needs Green Bonds, *Africa Economic Brief*, 7(2): 1-7.
- Escarus (2016); İklimin Finansmanı Yeşil Tahviller/Karbon Fiyatlandırma, <http://iklimekonomisi.org/uploads/rapor/6312613-turkce-escarus-insights-climate-finance.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.09.2017).
- European Commission (2016); Study on the potential of green bond finance for resource-efficient investments, <http://ec.europa.eu/environment/enveco/pdf/potential-green-bond.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.09.2017).

Flaherty, Michael, Arkady Gevorkyan, Siavash Radpour ve Willi Semmler (2016), Financing climate policies through climate bonds – A three stage model and empirics, Research in International Business and Finance, <http://dx.doi.org/10.1016/j.ribaf.2016.06.001>.

Galaz, Victor, Johan Gars, Fredrik Moberg, Björn Nykvist ve Cecilia Repinski (2015), Why Ecologists Should Care about Financial Markets, Trends in Ecology & Evolution, 30(10): 571-580.

Gelişen İşletmeler Pazarı Kılavuzu, Borsa İstanbul Bilgilendirme Kitapçığı, <http://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/Gelisen-%C4%B0sletmeler-Piyasasi.pdf>.

ICMA - International Capital Market Association (2017), Green Bond Principles 2017, <https://www.icmagroup.org/assets/documents/Regulatory/Green-Bonds/GreenBondsBrochure-JUNE2017.pdf> (Erişim Tarihi: 19.08.2016)

Jun, Ma, Christopher Kaminker, Sean Kidney ve Nicholas Pfaff (2016), Green Bonds: Country Experiences, Barriers and Options, G20 Green Finance Study Group Report, http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2016/09/6_Green_Bonds_Country_Experiences_Barriers_and_Options.pdf (Erişim Tarihi: 16.08.2017).

Kandır Serkan Yılmaz, Yakar Soner, "Yenilenebilir Enerji Yatırımları için Yeni Bir Finansal Araç: Yeşil Tahviller", Maliye dergisi, pp.85-110, 2017.

Kochetygova, Julia ve Anadi Jauhari (2014), Climate Change, Green Bonds and Index Investing: The New Frontier, McGraw Hill Financial Report, <http://us.spindices.com/documents/research/research-climate-change-green-bonds-and-index-investing-the-new-frontier.pdf> (Erişim Tarihi: 20.08.2017)

Krupa, Joel ve Danny Harvey (2017), Renewable electricity finance in the United States: A state-of-the-art review, *Energy*, 135: 913-929.

Meng, Alan Xiangrui, Bridget Boule ve Diletta Giuliani (2017), The Role of Exchanges in Accelerating the growth of the green bond market, *Climate Bonds*

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 26, Sayı 2, 2017, Sayfa 159-175

Initiative, <https://www.climatebonds.net/resources/reports/role-exchanges-accelerating-growth-green-bond-market> (Erişim Tarihi: 09.08.2017)

NEPC (2016), An Introduction to Green Bonds , NEPC Impact Investing Committee Report.

Ng, T.H. ve Tao, J.Y. (2016), Bond Financing for Renewable Energy in Asia, *Energy Policy*, 95, 509-517.

OECD (2015), Green Bonds Mobilising the Debt Capital Markets for a Low Carbon Transition, *OECD Report*, <https://www.oecd.org/environment/cc/Green%20bonds%20PP%20%5Bf3%5D%20%5Blr%5D.pdf> (Erişim Tarihi: 08.08.2017)

Olsen-Rong, Tess, Katie House, Beate Sonerud ve Sean Kidney (2015), Bonds and Climate Change The State of the Market in 2015, Climate Bonds Initiative Report, <https://www.climatebonds.net/files/files/CBI-HSBC%20report%207July%20JG01-Spreads.pdf> (Erişim Tarihi: 20.08.2017).

Özer Mustafa (2017), Yeşil Tahviller, Gösterge Dergisi, https://www.tspb.org.tr/wp-content/uploads/2015/07/GOSTERGE_KIS_2017_opt.pdf (Erişim Tarihi: 13.09.2017).

Scholtens, Bert (2017), Why Finance Should Care about Ecology, *Trends in Ecology & Evolution*, 32(7): 500-505.

Securities Commission Malaysia (2017), Malaysia's First Green Sukuk under SC's Sustainable Responsible Investment Sukuk Framework, https://www.sc.com.my/post_archive/malaysias-first-green-sukuk-under-scs-sustainable-responsible-investment-sukuk-framework/ (Erişim Tarihi: 19.08.2017)

Shishlov, Igor, Romain Morel ve Ian Cochran (2016), Beyond transparency: unlocking the full potential of green bonds, Institute for Climate Economics Report, <https://www.i4ce.org/download/unlocking-the-potential-of-green-bonds/> (Erişim Tarihi: 20.08.2017)

Tozzi, Arianna (2015), Green Bond Market's Growth is Boosting Low Carbon Projects, The Climate Group Report, <https://www.theclimategroup.org/news/green-bond-market%E2%80%99s-growth-boosting-low-carbon-projects> (Erişim Tarihi: 20.08.2017)

Ünlü, D.E. (2016), Türkiye'nin İlk Yeşil Tahvili TSKB'den, <http://www.dunya.com/surdurulebilir-dunya/turkiye039nin-ilk-yesil-tahvili-tskbden-haberi-316877> (Erişim Tarihi: 22.09.2017)

Van Dijk, Arnaud (2015), The benefits of going green, KPMG Report, <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/03/IPO-Insights-The-benefits-of-going-green.pdf> Erişim Tarihi: 23.09.2017)

Wang, Yao ve Qiang Zhi (2016), The role of green finance in environmental protection: Two aspects of market mechanism and policies, *Energy Procedia*, 104, 311-316.

Wuester, Henning, Joanne Jungmin Lee ve Aleksu Lumijarvi (2016), Unlocking Renewable Energy Investment: The Role of Risk Mitigation and Structured Finance, International Renewable Energy Agency Report, www.irena.org/publications (Erişim Tarihi: 17.08.2017)

Yakar, Soner, Serkan Yılmaz Kandır ve Yıldırım Beyazıt Önal (2013), Yeni Bir Finansman Aracı Olarak "Sukuk-Kira Sertifikası" ve Vergisel Boyutunun İncelenmesi *Bankacılar Dergisi*, Sayı 84: 72-94.

<https://www.climatebonds.net/market/explaining-green-bonds> (Erişim Tarihi: 07.09.2017).

ANNE-YETİŞKİN KIZ İLİŞKİSİNİN YETİŞKİN KIZIN YAŞAM DOYUMU VE BENLİK SAYGISI ÜZERİNE ETKİSİNİN ADANA İLİNDE İNCELENMESİ

Ebru ÖZGÜR GÜLER¹
Hüseyin GÜLER²
Çiğdem KOŞAR³

ÖZ

Bu çalışmada, Adana ili için anne-yetişkin kız ilişkisinin, yetişkin kızın yaşam doyumu ve benlik saygısı üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın örneklemini Adana'da yaşayan 510 yetişkin kız oluşturmaktadır. Örnekleme ilişkin veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan ölçekler anne-yetişkin kız ölçeği (MAD), benlik saygısı ölçeği ve yaşam doyum ölçekleridir. MAD için iki faktör belirlenmiş ve bu faktörler “karşılıklı paylaşım” ve “otorite-saygı” alt boyutları olarak adlandırılmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik katsayıları incelendiğinde kullanılan tüm ölçeklerin güvenilirlikleri yüksek bulunmuştur. Daha sonra anne-yetişkin kız ilişkisi alt ölçeklerinin yaşam doyum ve benlik saygısı üzerindeki etkisini ölçmek için regresyon analizi yapılmıştır. Analizin sonucunda anne-yetişkin kız ilişkisinin iki alt boyutundan karşılıklı paylaşımın hem benlik saygısı hem de yaşam doyumunu olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Diğer alt boyut olan otorite-saygının yaşam doyumunu olumlu yönde etkilemesine karşın benlik saygısı üzerinde bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anne-yetişkinKız, Yaşam Doyumu, Benlik Saygısı, Öznel İyi Oluş

AN INVESTIGATION OF THE IMPACT OF MOTHER-DAUGHTER RELATIONSHIP ON AN ADULT DAUGHTER'S SELF-ESTEEM AND LIFE SATISFACTION FOR ADANA

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the impact of mother-daughter relationship on an adult daughter's self-esteem and life satisfaction for Adana. The sample of the study consists of 510 adult girls living in Adana. Scales being used in this study are Mother-Adult Daughter Questionnaire (MAD), Self-esteem Scale and Satisfaction with Life Scale. Two factors extracted for the MAD scale and they are named “connectedness” and “respect for authority”. Scales are found to be valid and reliable since the reliability coefficients are very high. The results of regression analysis revealed that connectedness has positive impact on both life satisfactions, and self-esteem while respect for authority has positive impact on life satisfaction but has no impact on self-esteem.

¹ Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, ozgurebru@cu.edu.tr

² Doç. Dr., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü hguler@cu.edu.tr

³ Arş.Gör., Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü ckosar@cu.edu.tr
Araştırma, Gönderim Tarihi: 02.10.2017 Kabul Tarihi: 20.10.2017

Key Words: Mother-Adult Daughter, Life Satisfaction, Self Esteem, Subjective Well Being

Giriş

Bu çalışmada, anne-kız ilişkisini üç alt boyutta inceleyen (karşılıklı paylaşım, karşılıklı bağlılık ve hiyerarşiye bağlı saygı) anne-yetişkin kız (Mother-Adult Daughter, MAD) ölçeğinin literatürdeki uygulamaları incelenmiş ve farklı kültürlerde yaşayan anne ve kızlarının ilişkilerini etkileyen faktörlerin kültürel farklılıklardan etkilendiği görülmüştür. Buradan yola çıkılarak, Adana ili için MAD ölçeği kullanılmış ve anne-yetişkin kız ilişkisi ile iki alt boyutta (yaşam doyumu ve benlik saygısı) ifade edilen yetişkin kızın öznel iyi oluş hali arasındaki ilişki incelenmiştir. Adana ilinin sosyal ve kültürel yapısı düşünüldüğünde bu çalışmanın sonuçlarının, Rastogi'nin (2002) belirttiği üzere, MAD'ın alt boyutlarının farklı kültürlerle göre değişkenlik gösteriyor olduğu sonucu ile örtüşmesi beklenmektedir. Bu sebeple MAD'ın karşılıklı paylaşım, karşılıklı bağlılık ve hiyerarşiye bağlı saygı alt ölçeklerine faktör analizi uygulanarak, ölçeklerin güvenilirlik ve geçerliliklerinin Adana ili için yeniden belirlenmesi sağlanmıştır. Regresyon analizi sonucunda benlik saygısı ve yaşam doyumunu etkileyen faktörler ortaya konularak yetişkin kızların iyi oluş hallerinin artırılmasını belirleyen faktörlerin ortaya konması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, benlik saygısı, yaşam doyumu, öznel iyi oluş hali gibi kavramlar üzerinde durulmuş ve bu kavramlar kapsamında öncelikle ebeveyn-çocuk ilişkisi ile ilgili literatür incelenmiştir. Daha sonra anne ve kızları arasındaki ilişkinin önemi vurgulanarak, sözü geçen kavramlar ve kullanılan ölçekler kapsamında bu alanda yapılan çalışmaların özeti sunulmuştur. Üçüncü bölümde, çalışmanın örnekleme, verilerin hangi yolla toplandığı, kullanılan ölçekler ve bu ölçeklere ait özellikler üzerinde durulmuş, örnek maddelere yer verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular ortaya konmuştur. Öncelikle örneklerin demografik özelliklerine yer verilmiş, sonrasında anne-yetişkin kız ölçeğine faktör analizi uygulanıp güvenilirlik katsayıları hesaplanarak ölçeğin Adana ili için geçerliliği incelenmiştir. Son olarak regresyon analizi sonucunda Adana ili için elde edilen MAD alt ölçeklerinin benlik saygısı ve yaşam doyumu üzerine etkileri ifade edilmiştir. Beşinci bölümde ise yapılan analizler ışığında elde edilen bulgular yorumlanarak çalışmanın sonuçları ortaya konulmuş ve gelecek çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

1. Anne-Yetişkin Kız İlişkisi

Benlik saygısı (self esteem), bireyin kendini algılayışı ile ilgili bir kavram olup, kendisi hakkındaki tüm duygularının bir ölçüsüdür (Gecas, 1971). Benlik saygısı yüksek olan insanlar kendilerini değerli görürken; benlik saygısı düşük olan insanlar ise kendilerini değersiz ve yetersiz hissetmektedirler (Rosenberg, 1979). Yapılan çalışmalar incelendiğinde anne-baba tutumlarının ve anne-babanın çocuğu ile arasındaki ilişkilerin, çocukların benlik saygısı ve yaşam doyumları üzerinde önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Rosenberg (1965), New York'ta yaşayan bir grup lise öğrencisiyle yaptığı çalışmada, ebeveyn ilgisinin ergen bireylerin benlik saygısı üzerinde önemli bir

etkisi olduğunu ifade etmiştir. Coopersmith (1967), ergen bireylerin benlik saygısına etki eden üç faktör ortaya koymuştur: Bunlardan ilki, ailenin çocuğu kabullenışı; ikincisi, çocuğun davranışı üzerinde açıkça tanımlanmış zorunlu sınırlar; üçüncüsü ise çizilen sınırlar içinde çocuğun eylemlerine saygı ve tolerans gösterebilmek şeklinde ifade edilmiştir. Bunlara paralel olarak ebeveynleriyle iyi ilişkiler içerisinde olan ergen bireylerin, benlik saygılarının yüksek olduğu söylenebilmektedir (Bachman, 1970). Demo, Small, & Savin-Williams (1987), hem ebeveynlerin hem de ergen bireylerin benlik saygısının aile içi destek, katılım ve iletişim ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Belirtilen bu çalışmaların tamamı, ailenin desteği ve kontrolü gibi faktörlerin çocukların benlik saygılarının gelişiminde önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Ancak bu çalışmaların aksine Gecas (1971), ergenlerdeki benlik saygısı gelişiminin ailenin desteği ile ilişkisinin bulunmadığını fakat kontrolü ile ilişkisinin bulunmadığını ifade etmiştir. Ergen bireylerin benlik saygısını etkileyen faktörler üzerine yapılan çalışmalarda ele alınan bir diğer konu da çocuklar ve ebeveynleri arasındaki bağıllık olarak ifade edilebilmektedir. Cooper, Holman, & Braithwaite (1983) beş farklı aile yapısına sahip olan ergen bireyleri (sadece bir ebeveyni ile yakın olan, her iki ebeveyni ile yakın olan, ebeveynleri boşanmış, ebeveynleriyle tam bir koalisyon içinde olan ve ebeveynlerinden tamamen izole olan) incelemiş ve ailesiyle farklı yakınlık dereceleri bulunan bu bireylerin, ailelerinden gördükleri desteğin de farklı derecelerde olduğunu ve bu durumun benlik saygıları üzerinde etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Gecas & Schwalbe (1986) ailelerin kendi davranışlarıyla ilgili olan ifadeleri ve çocukların, ailelerin bu davranışlarını algılayış biçimi arasındaki ilişkiyi incelemiş ve bu ilişkinin çocukların benlik saygısı üzerindeki etkilerini ortaya koymuşlardır. Çalışmanın sonucunda, ailelerin kendi davranışlarına olan bakış açıları ile çocukların bu davranışları algılayışları arasında çok az bir ilişki bulunmuş ve çocukların benlik saygısının, daha çok ailelerinin davranışlarını algılayış biçimleriyle ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Özkan (1994) ailesel faktörler ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yaptığı çalışmada benlik saygısının, cinsiyet, ailelerin eğitim durumu, annenin mesleği, ailelerin ilgisi ve ailelerin maddi durumu ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Erbil, Divan, & Önder (2006) aile içerisinde fikrini belirtebilen ve karar alma sürecine dahil olan, kısaca demokratik aile yapısına sahip, ergen bireylerin benlik saygılarının yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Plunkett, Henry, Robinson, Behnke, & Falcon, (2007) ergenlerin, ailelerinin desteğini ve kontrolünü algılayış biçimlerinin, benlik saygısı ve bu doğrultuda depresif ruh hali üzerine doğrudan ya da dolaylı etkisini incelemek üzere yaptıkları analizde, hem erkek hem kız çocuklar için benlik saygısının ve erkek çocuklar için aile kontrolünün, depresif ruh hali üzerine doğrudan bir etkisi olduğunu kanıtlamışlardır. Ayrıca çalışmada hem kız hem erkek çocuklar için aile desteğinin ve kız çocuklar için aile kontrolünün, benlik saygısına ve depresif ruh haline dolaylı olarak etkisi olduğu ifade edilmiştir.

Diener'e (2000) göre öznel iyi oluş hali (subjective well being), bireylerin yaşamlarına ilişkin duygusal ve bilişsel değerlendirmeleridir. Bu değerlendirmeler, bireylerin olaylara verdikleri duygusal tepkileri, duygu durumlarını, yaşam doyumları hakkındaki bilişsel yargılarını, evlilik ve iş gibi yaşam alanlarındaki doyumlarını içermektedir. Bu durumda iyi oluş halinin mutluluk, barış, memnuniyet, yaşam doyumunu, dışadönüklük ve benlik saygısı gibi pek çok göstergesi bulunmaktadır (Diener, Oishi, & Lucas, 2003). Shin & Johnson (1978), yaşam doyumunu (life satisfaction), kişinin

seçtiği kriterlere göre yaşamının niteliği hakkındaki genel değerlendirmesi olarak ifade etmişlerdir. Yaşam doyumu, öznel iyi oluş halinin bilişsel boyutunu oluşturmaktadır (Türkmen, 2012). Literatürde benlik saygısı ve öznel iyi oluş hali arasındaki pozitif yönlü ilişkiyi ortaya koyan pek çok çalışma bulunmaktadır (Turkishler, 1994; Zhang, 2000; Zimmerman, 1999). Dolayısıyla yaşam doyumu ve benlik saygısının, iyi oluş halinin iki ölçütü olduğu düşünülebilir. Ayrıca son yıllarda öznel iyi oluş halini ve çocuk-ebeveyn ilişkisini inceleyen çalışmalara rastlanmaktadır. Barnett, Kibria, Baruch, & Pleck (1991) aileleriyle pozitif ilişkileri olan kız çocukların iyi oluş hallerinin yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Ben-Zur (2003) ergen bireylerin egemenliğinin ve iyimserliğinin, aile içi ilişkilerinin olumlu olması ile bağlantılı olduğunu, bunun da bireyin iyi oluş haline katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde Wilkinson (2004), çocukların aileleri ve akranlarıyla olan ilişkilerinin, iyi oluş halleri üzerinde önemli bir katkısının olduğunu belirtmiştir. Türkmen (2012), ebeveyn tutumlarının benlik saygısıyla doğrudan ilişkili olduğunu, benlik saygısı ve buna ek olarak algılanan sosyal desteğin ise öznel iyi oluş hali ile ilişkisinin olduğunu göstermiştir.

Chodorow (1978) annelerin kız çocuklarının bakımında en önemli rolü üstleniyor olması sebebiyle, anne-kız ilişkisinin baba-kız ilişkisinden daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Anne ve kızları arasındaki ilişkinin önemli sayılmasının pek çok nedeni vardır (Onaylı & Erdur Baker, 2013). Bunlardan en önemlisi annelerin temel bakıcı olmalarıdır (Shannon & Shaw, 2008). Bir diğer sebep, annelerin mesleki durumlarına bakılmaksızın çocuklarıyla daha fazla vakit geçiriyor olmalarıdır (Craig, 2006). Ayrıca annelerin, çocukların toplumun bir parçası olmaya hazırlanmasında ve bazı değerlerin aktarımında önemli bir rol üstleniyor olması sebebiyle anne-kız ilişkisinin önemli olduğu söylenebilmektedir (Johnson, 2000). Anne kız ilişkisinin önemli olduğunun düşünülmesindeki diğer faktörler ise kızların annelerini rol model olarak görmeleri (Chodorow, 1989) ve anneleriyle babalarından daha yakın ilişkiler içinde olmalarıdır (Starrels, 1994). Bu çalışmalar anne-kız ilişkisinin, kızların öznel iyi oluş hali üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Baruch & Barnett (1983) anne ile uyum içinde olmanın kız çocuklarının iyi oluş hali ile önemli bir ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir. Rastogi (2002) yetişkin kızların anneleri ile olan ilişkilerini algılayışlarını ölçmek için anne-yetişkin kız (Mother-Adult Daughter, MAD) ölçeğini geliştirmiştir. MAD, karşılıklı paylaşım (connectedness), karşılıklı bağlılık (interdependency) ve hiyerarşiye bağlı saygı (trust in hierarchy) olmak üzere üç farklı boyut içermektedir. “Karşılıklı paylaşım”, anne-yetişkin kız ilişkisi kapsamında özveride bulunmanın yanı sıra, duygu ve düşüncelerini paylaşabilmek şeklinde ifade edilmektedir “Karşılıklı bağlılık” anne-yetişkin kız ilişkisindeki duygusal ve pratik yönden bağlılığı ifade etmektedir. Bu durumda kızlar annelerinin yardım ve tavsiyelerine ihtiyaç duymakta ve bu konuda kendilerini oldukça rahat hissetmektedirler. Bu yapı kültürel farklılıklar düşünüldüğünde oldukça hassastır ve kültürler arası değişkenlik göstermektedir. “Hiyerarşiye bağlı saygı” daha çok kolektivistik kültürlerde görülen kuşaklar arası ilişkilere dayanan bir yapıdır. Bu alt boyutta annenin kızı için her zaman en iyisini bildiği düşünülmekte ve kızlar, yaşlarına bakılmaksızın annelerinin kararına riayet etmektedirler (Rastogi, 2002). Çalışmanın sonunda, MAD ölçeğinin değişik kültürlerdeki anne-kız ilişkisinin geçerli ve güvenilir bir ölçüsü olduğu gösterilmiştir. Bu çalışmadan yola çıkarak Onaylı & Erdur Baker (2013) yetişkin kızların iyi oluş halinin iki ölçütü olarak benlik saygısı ve yaşam

doyumunu almış, anne ve yetişkin kızları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Anne-kız ilişkisi ölçeğinin alt ölçekleri karşılıklı paylaşım, karşılıklı bağlılık ve hiyerarşiden kaynaklı saygı ile iyi olma halinin iki bileşeni olan yaşam doyumu ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla kanonik korelasyon ve hiyerarşik çoklu regresyon analizi yapmışlar ve bu analizlerin sonucunda anne-kız ilişkisi ile kızların iyi oluş halleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermişlerdir. Karşılıklı paylaşım alt ölçeğinin yaşam doyumu ve benlik saygısı ile güçlü bir ilişkisinin bulunduğunu fakat karşılıklı bağlılık alt ölçeğinin sadece benlik saygısıyla negatif yönlü bir ilişkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca hiyerarşiden kaynaklı saygı alt ölçeğinin benlik saygısı ve yaşam doyumuyla bir ilgisinin olmadığını ifade etmişlerdir.

Bu çalışmada, anne-kız ilişkisini üç alt boyutta inceleyen MAD ölçeğinin kültürler arası farklılıklara karşı olan hassasiyetinden yola çıkılarak, anne-yetişkin kız ilişkisi ile yetişkin kızın yaşam doyumu ve benlik saygısı göz önünde tutularak iyi olma hali arasındaki ilişkinin Adana ili için incelenmesi amaçlanmaktadır. Adana ilinin sosyo-kültürel yapısı düşünüldüğünde bu çalışmanın sonuçlarının, önceki çalışmaların sonuçlarından farklı olması beklenmektedir. Çalışmanın sonuçları eğitimciler, araştırmacılar ve anneler başta olmak üzere ebeveynler için yetişkin kızların yaşam doyumlarını ve benlik saygılarını artırmada yol gösterici olarak düşünülebilir.

2. Materyal ve Metod

Çalışmanın evrenini Adana'da yaşayan yetişkin kızlar oluşturmaktadır. Örneklemeye ilişkin veriler anket yöntemi ile elde edilmiştir. Anket Adana'da ikamet eden ve keyfi olarak seçilen 510 yetişkin kız üzerinde uygulanmıştır. Ankette kullanılan ölçekler anne-yetişkin kız ölçeği, benlik saygısı ölçeği ve yaşam doyum ölçekleridir. Anne-yetişkin kız ölçeği, Rastogi (1995) tarafından geliştirilmiş olup anne ile yetişkin kızı arasındaki mevcut ilişkiyi ölçmeyi amaçlamaktadır. 5'li Likert tipinde (kesinlikle yanlış: 1,..., kesinlikle doğru: 5) 3 alt ölçekten oluşmaktadır. Karşılıklı paylaşım alt ölçeğine ait 9 madde (örnek maddeler: annemle özel sırlarımı paylaşabilirim, annem kişisel duygularımı benimle paylaşabilir, annem ne zaman bir şeye ihtiyaç duysa büyük fedakârlıklar yapmak durumunda kalsam bile bir şekilde yardım ederim, ne yaparsam yapayım annem beni daima sever...), karşılıklı bağlılık alt ölçeğine ait 3 madde (ne zaman yardıma ihtiyacım olsa annemden tavsiye almaktan çekinmem, genellikle annemin tavsiyelerine uyarım, zor bir karar verirken annemin tavsiyelerine uyarım.) ve hiyerarşiye bağlı saygı alt ölçeğine ait 6 madde (örnek maddeler: annem her zaman en iyisini bilir, annem benim için neyin iyi olacağını daima bilir, bazen anneme olan saygımdan onun söylediklerini kabullenirim, ne yapmam gerektiğini düşünme zorunluluğunu ortadan kaldırdığı için annem ne önerirse onu yaparım...) olmak üzere toplam 18 madde bulunmaktadır. Benlik saygısı ölçeği, Rosenberg (1965) tarafından geliştirilmiş bir ölçektir. Bu ölçek bireyin benlik saygısını ölçmeyi amaçlamakta olup 4'lü Likert tipinde (çok yanlış: 1,..., çok doğru: 4) 10 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerden bazıları kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum, genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim, kendime karşı olumlu bir tutum içerisindeyim, kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim, bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadığını düşünüyorum şeklinde belirtilebilir. Bu ölçekten alınan yüksek skorlar, kişinin benlik saygısının yüksek olduğuna işaret etmektedir. 25 ile 35

arasındaki skorlar normal ölçüdeki benlik saygısını, 25'in altındaki skorlar düşük benlik saygısını, 35'in üstündeki skorlar ise yüksek benlik saygısını ifade etmektedir. Rosenberg benlik saygısı ölçeği Çuhadaroğlu (1986) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Yaşam doyum ölçeği, Diener, Emmons, Larsen, & Griffin (1985) tarafından geliştirilmiştir. Bireyin yaşam doyumunu ölçmeyi amaçlamakta olup 7'li Likert tipinde (tamamen katılmıyorum: 1,... tamamen katılıyorum: 7) 5 maddeden oluşmaktadır. Bu maddeler, birçok yönden hayatım idealimdekine yakın, hayat şartlarım mükemmel, hayatımdan memnunum, şu ana kadar hayattan istediğim önemli şeylere sahip oldum, eğer hayatımı baştan yaşayacak olsam hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim şeklindedir. Yaşam doyum ölçeğinden elde edilen yüksek skorlar, yüksek yaşam doyumuna karşılık gelmektedir.

Çalışmada ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliği için güvenilirlik katsayıları incelenmiş ve MAD ölçeğine faktör analizi uygulanmıştır. Daha sonra anne-yetişkin kız ilişkisi alt ölçeklerinin yaşam doyum ve benlik saygısı üzerindeki etkisini ölçmek için regresyon analizi yapılmıştır.

3. Bulgular

Çalışmanın örnekleme ilişkin demografik özellikler Tablo 1 – Tablo 5'de verilmektedir. Tablo 1'e göre araştırmaya katılan yetişkin kızların yaş ortalaması 32,80'dir (standart sapma: 11,20). Yetişkin kızlar açısından en büyük paya 29 yaş ve altı yetişkin bireyler (%51,4) sahipken, en küçük paya ise 60 yaş ve üstü (%2,4) bireyler sahiptir. Örnekleme yer alan yetişkin kızların annelerinin yaşlarının ortalaması ise 58,64'tür (standart sapma:18,62). Çalışmaya konu olan annelerin 165'i (%32,8) 50-59 yaşları arasında iken 39 yaş ve altı annelerin sayısı 9'dur (%1,8).

Tablo 1. Yaş Dağılımı

Değişken	Frekans	Yüzde
Yaş (Kendisi)	<i>Ortalama / Std. Sapma: 32,80 / 11,20</i>	
29 yaş altı	262	51,4
30-39	110	21,6
40-49	82	16,1
50-59	44	8,6
60 ve üstü	12	2,4
Yaş (Annesi)	<i>Ortalama / Std. Sapma: 58,64 / 18,62</i>	
39 yaş altı	9	1,8
40-49	129	25,6
50-59	165	32,8
60-69	97	19,3
70 ve üstü	103	20,5

Tablo 2'ye göre ankete katılan yetişkin kızların %48,4'ünün evli, %51,6'sının bekâr olduğu görülmektedir. Sadece ilkokulda öğrenim görmüş veya hiç öğrenim görmemiş kişiler örneklemin %19,6'sını, ortaokul mezunları %6,7'sini, lise mezunları %26,9'unu, yüksekokul veya lisans mezunları %45,5'ini ve lisansüstü mezunları ise

%1,4'ünü oluşturmaktadır. Annelerin eğitim durumuna bakıldığında ise %68,5'lik kısmın sadece ilkokulda eğitim görmüş veya hiç eğitim görmemiş kişilerden oluştuğu görülmektedir. Lisansüstü eğitim görmüş annelerin oranı ise %0,2'dir.

Mesleklere göre dağılımın yer aldığı Tablo 3 incelendiğinde yetişkin kızların %27,8'inin ev hanımı, %26,7'sinin özel sektör ya da kamuda memur, %13,7'sinin ise öğrenci olduğu; annelerin mesleki durumlarına bakıldığında ise %86,1'inin ev hanımı, %4,3'ünün özel sektör ya da kamuda memur olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Medeni Durum ve Eğitim Düzeyi

Değişken	Frekans	Yüzde
Medeni Durum		
Evli	246	48,4
Bekâr	262	51,6
Eğitim (Kendisi)		
İlkokul ve altı	100	19,6
Ortaokul/İlköğretim	34	6,7
Lise	137	26,9
Yüksekokul/Üniversite	232	45,5
Yüksek Lisans/Doktora	7	1,4
Eğitim (Annesi)		
İlkokul ve altı	348	68,5
Ortaokul/İlköğretim	56	11,0
Lise	84	16,5
Yüksekokul/Üniversite	19	3,7
Yüksek Lisans/Doktora	1	0,2

Tablo 3. Mesleklere Göre Dağılım

Değişken	Frekans	Yüzde
Meslek (Kendisi)		
Vasıflı İşçi	80	15,7
Özel/Kamuda Memur	136	26,7
Esnaf	3	0,6
Emekli	6	1,2
Bağımsız/Parça Başı	13	2,5
Ev Hanımı	142	27,8
İşsiz	32	6,3
Öğrenci	70	13,7
Özel/Kamuda Yönetici	9	1,8
Profesyonel Meslek	19	3,7
Meslek (Annesi)		
Vasıflı İşçi	5	1,0
Özel/Kamuda Memur	22	4,3
Esnaf	3	0,6
Emekli	20	3,9
Bağımsız/Parça Başı	3	0,6
Ev Hanımı	438	86,1

İşsiz	10	2,0
Çiftçi	1	0,2
Özel/Kamuda Yönetici	3	0,6
Profesyonel Meslek	4	0,8

Tablo 4'e göre yetişkin kızların %88,4'ünün annesi hayatta iken %11,6'sının annesi hayatta değildir. Ayrıca yetişkin kızların %37,1'i annesi ile birlikte yaşarken, %62,9'u annesinden ayrı yaşamaktadır.

Tablo 5'e göre örnekleme yer alan yetişkin kızların yarısının çocuğu yokken %11'inin tek, %22,5'inin iki, %10,8'inin üç ve %5,6'sının dört ya da üzeri çocuğu bulunmaktadır. Sahip oldukları çocukların %50,4'ü erkek, % 49,6'sı kızdır.

Tablo 4. Annenin Hayatta Olup Olmaması ve Anne-Kız Birlikte Yaşama Durumu

Değişken	Frekans	Yüzde
Anne		
Hayatta	451	88,4
Hayatta Değil	59	11,6
Anne ile Birlikte Yaşama Durumu		
Birlikte Yaşıyor	189	37,1
Birlikte Yaşamıyor	321	62,9

Tablo 5. Yetişkin Kız Çocukların Çocuk Sayıları ve Çocukların Cinsiyetleri

Değişken	Frekans	Yüzde
Çocuk Sayısı		
0	204	50,0
1	45	11,0
2	92	22,5
3	44	10,8
4 ve üstü	23	5,6
Çocukların Cinsiyetleri		
Erkek	420	50,4
Kız	414	49,6

Demografik özellikler belirtildikten MAD ölçeğinin güvenilirlik ve geçerliliğini tespit etmek amacıyla ilk olarak faktör analizi yapılmıştır. MAD ölçeği için veri setinin faktör analizine uygunluğunun değerlendirilmesi amacıyla hesaplanan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ölçütü ve Bartlett küresellik testi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir. Tablo 6'da görüldüğü üzere KMO değeri 0,902 olarak elde edilmiş olup bu değer MAD ölçeği verilerinin faktör analizine oldukça uygun olduğu anlamına gelmektedir. Korelasyon matrisinin birim matrise eşit olup olmadığına sınıandığı Bartlett küresellik testi sonucunda ise p-değeri 0,000 bulunmuştur. Bu durumda korelasyon matrisinin birim matrise eşit olduğunu iddia eden yokluk hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilir ve değişkenler arasında anlamlı korelasyonlar olduğu ifade edilebilir. Bu durum da MAD ölçeğine faktör analizinin uygulanabileceği anlamına gelir.

Tablo 6. Kaiser-Meyer-Olkin Ölçütü ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları

KMO = 0,902		
Bartlett Küresellik Testi		
$\chi^2_{hes.} = 4218,103$	Serbestlik Derecesi = 105	p-değeri = 0,000

Faktör analizine uygun olduğu tespit edilen MAD ölçeğine uygulanan faktör analizinde, ölçekteki üç maddenin birden fazla faktörde yüklü olduğu görülmüştür. Bu nedenle ilgili 3 madde analizden çıkarılarak geri kalan 15 madde ile analizlere devam edilmiştir. Faktör analizi sonucunda elde edilen özdeğerler, varyans açıklama yüzdeleri ve varimax yöntemiyle döndürülmüş faktör yükleri Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7. MAD için Varimax ile Elde Edilen Özdeğerler, Varyans Açıklama Yüzdeleri ve Faktör Yükleri

<i>Bileşen</i>	<i>Faktör Yüğü</i>
Faktör 1: Karşılıklı Paylaşım (Özdeğer = 4,612 – %30,75)	
<i>Annem kişisel duygularını benimle paylaşabilir.</i>	0,861
<i>Annem fikir ve değerlerini benimle paylaşabilir.</i>	0,812
<i>Annem özel sırlarını benimle paylaşabilir.</i>	0,809
<i>Fikir ve değerlerimi annemle paylaşabilirim.</i>	0,791
<i>Annemle kişisel duygularımı paylaşabilirim.</i>	0,784
<i>Annemle özel sırlarımı paylaşabilirim.</i>	0,686
<i>Annem ne zaman bir şeye ihtiyaç duysa, büyük fedakârlıklar yapmak durumunda kalsam bile bir şekilde yardım ederim.</i>	0,542
Faktör 2: Otorite-Saygı (Özdeğer = 4,162 – %27,75)	
<i>Annem ne önerirse onu yaparım, böylelikle kendi kendime sorun çözenin zorluklarını yaşamam.</i>	0,754
<i>Annem her zaman benim için neyin iyi olduğunu bilir.</i>	0,744
<i>Annem her zaman en iyisini bilir.</i>	0,741
<i>Karar almam gerektiğinde, kaynak olarak annemin bilgeliğini kullanabileceğimi hissediyorum.</i>	0,727
<i>Annemin yargılarına her zaman güvenirim.</i>	0,726
<i>Zor bir karar verirken anneme danışma ihtiyacı hissederim.</i>	0,670
<i>Öğüt almak için sık sık anneme ihtiyacım vardır.</i>	0,604
<i>Saygımdan dolayı bazen istemesem bile annem ne derse onu yaparım.</i>	0,518

*: Parantez içindeki yüzdeler varyans açıklama oranlarını göstermektedir.

Tablo 7’de görüleceği üzere MAD ölçeğinde özdeğeri 1’den büyük olan iki faktör belirlenmiştir. Faktör 1’e ait özdeğer 4,612 olarak bulunmuş olup bu faktör tek başına toplam varyansın %30,75’ini açıklamaktadır. Faktör 2’ye ait özdeğer ise 4,162 olarak elde edilmiş olup bu faktör tek başına toplam varyansın %27,75’ini açıklamaktadır. Her iki faktörün birlikte açıkladığı varyans oranı %58,5’tir. Faktör yükleri incelendiğinde ilgili faktörlerin sırasıyla “karşılıklı paylaşım” ve “otorite-saygı” alt boyutlarını temsil ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla literatürdeki çalışmalarda üç alt boyutu olan MAD ölçeğinin Adana örnekleminde iki alt boyutta ifade edildiği

görülmektedir. Bunun nedeni “karşılıklı bağlılık” ve “hierarchye bağlı saygı” alt boyutlarının, Adana ilindeki sosyo-kültürel yapı düşünüldüğünde “otorite-saygı” şeklindeki tek boyutla açıklanmasıdır.

Benlik saygısı, yaşam doyumu ve anne-yetişkin kız ölçeğine yapılan faktör analizi sonucu elde edilen karşılıklı paylaşım ve otorite-saygı alt ölçeklerinin güvenilirliğini test etmek için hesaplanan Cronbach α katsayıları Tablo 8’de verilmektedir. Ölçeklerin her biri için elde edilen Cronbach α değerlerinin 0,8’den büyük olduğu ve bu nedenle ölçeklerin güvenilir olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 8. Ölçeklere ait Cronbach α Güvenilirlik Katsayıları

Ölçek	Cronbach α
Benlik Saygısı	0,812
Yaşam Doyumu	0,839
Karşılıklı Paylaşım	0,899
Otorite-Saygı	0,870

Anne-yetişkin kız ilişkisi alt ölçeklerinin yaşam doyum ve benlik saygısı üzerindeki etkisini ölçmek için yapılan regresyon analizi sonuçları Tablo 9’da özetlenmiştir. Buna göre her iki model ait F değeri %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olup bu durum kurulan modellerin anlamlı olduğunu göstermektedir. Tahmin edilen regresyon katsayıları incelendiğinde, karşılıklı paylaşımın %5 anlamlılık düzeyinde benlik saygısı üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu (p-değeri: 0,000) ancak otorite-saygının anlamlı bir etkisinin olmadığı (p-değeri: 0,252) tespit edilmiştir. Dolayısıyla anne-yetişkin kız arasındaki karşılıklı paylaşımın yetişkin kızların benlik saygısını olumlu yönde etkilediği ancak anne-yetişkin kız arasındaki otorite-saygı ilişkisinin benlik saygısı üzerinde bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Buna karşın hem karşılıklı paylaşım (p-değeri: 0,001) hem de otorite-saygının (p-değeri: 0,009) yaşam doyumu üzerinde anlamlı ve pozitif etkilerinin olduğu görülmüştür. Bu durum anneleriyle daha fazla karşılıklı paylaşımında bulunan ve otorite-saygı ilişkisi geliştiren yetişkin kızların ve daha fazla yaşam doyumuna sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo.9 Karşılıklı Paylaşım ve Otorite-Saygının, Benlik Saygısı ve Yaşam Doyumu Üzerine Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	$\hat{\beta}$	Standart Hata	p-değeri	F (p-değeri)	R^2
Benlik Saygısı	Sabit	2,321	0,107	0,000	35,987 (0,000)	0,124
	Karşılıklı Paylaşım	0,188	0,030	0,000		
	Otorite-Saygı	0,034	0,029	0,252		
Yaşam Doyumu	Sabit	2,408	0,312	0,000	19,590 (0,000)	0,072
	Karşılıklı Paylaşım	0,280	0,088	0,001		
	Otorite-Saygı	0,225	0,086	0,009		

Sonuç

Çalışmada anne-yetişkin kız ölçeğine faktör analizi uygulanmış ve iki faktör belirlenmiştir. Bu faktörler “karşılıklı paylaşım” ve “otorite-saygı” alt boyutları olarak adlandırılmıştır. Literatürdeki çalışmalarda karşılıklı paylaşım, karşılıklı bağlılık ve hiyerarşiye bağlı saygı şeklinde üç alt boyutu olan MAD, Adana örnekleminde iki alt boyutta ifade edilmiştir. Böylece çalışmanın sonuçları, Rastogi'nin (2002) belirttiği üzere, MAD'ın alt boyutlarının farklı kültürlere göre değişkenlik gösterdiği sonucu ile örtüşmektedir. Ölçeklerin güvenilirlik katsayıları incelendiğinde kullanılan tüm ölçeklerin güvenilirlikleri yüksek bulunmuştur. Daha sonra anne-yetişkin kız ilişkisi alt ölçeklerinin yaşam doyum ve benlik saygısı üzerindeki etkisini ölçmek için yapılan regresyon analizi sonucunda anne-yetişkin kız ilişkisinin iki alt boyutundan karşılıklı paylaşımın hem benlik saygısı hem de yaşam doyumunu olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Diğer alt boyut olan otorite-saygının yaşam doyumunu olumlu yönde etkilemesine karşın benlik saygısı üzerinde bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Sonuçlar anne-yetişkin kız ilişkisinin kızın yaşamındaki önemini göstermektedir. Buna göre anne-yetişkin kız arasında daha fazla karşılıklı paylaşımın bulunması yetişkin kızların hem benlik saygısını hem de yaşam doyumunu arttırmaktadır. Öte yandan anne-yetişkin kız arasındaki otorite-saygı ilişkisinin yetişkin kızların benlik saygısı üzerinde bir etki yaratmazken yaşam doyumunu arttırdığı ifade edilebilir.

Elde edilen bulgular eğitimciler, araştırmacılar ve anneler başta olmak üzere ebeveynler için yetişkin kızların yaşam doyumlarını ve benlik saygılarını arttırmada yol gösterici olarak düşünülebilir. Sonuçların daha da genelleştirilebilmesi için yöntem daha geniş bir örnekleme uygulanmalı ve bu örneklem değişik yaş gruplarından, eğitim düzeylerinden ve farklı şehirlerde yaşayan bireyler arasından seçilmelidir.

Kaynaklar

- Bachman, J. G. (1970). *Youth in Transition, Volume 2: The Impact of Family Background and Intelligence on Tenth-Grade Boys*. Ann Arbor: University of Michigan.
- Barnett, R. C., Kibria, N., Baruch, G. K., & Pleck, J. H. (1991). Adult Daughter-Parent Relationships and Their Associations with Daughters' Subjective Well-Being and Psychological Distress. *Journal of Marriage and the Family*, 53(1), 29-42. <https://doi.org/10.2307/353131>
- Baruch, G., & Barnett, R. C. (1983). Adult Daughters' Relationships with Their Mothers. *Journal of Marriage and the Family*, 45(3), 601-606. <https://doi.org/10.2307/351664>
- Ben-Zur, H. (2003). Happy Adolescents: The Link between Subjective Well-being, Internal Resources, and Parental Factors. *Journal of Youth and Adolescence*, 32(2), 67-79. <https://doi.org/10.1023/A:1021864432505>
- Chodorow, N. J. (1978). *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. Berkeley: University of California Press.
- Chodorow, N. J. (1989). *Feminism and Psychoanalytic Theory*. New Haven: Yale University Press.

- Cooper, J. E., Holman, J., & Braithwaite, V. A. (1983). Self-Esteem and Family Cohesion: The Child's Perspective and Adjustment. *Journal of Marriage and the Family*, 45(1), 153–159. <https://doi.org/10.2307/351303>
- Coopersmith, S. (1967). *The Antecedents of Self-Esteem*. San Francisco: W. H. Freeman and Co.
- Craig, L. (2006). Does Father Care Mean Fathers Share? A Comparison of How Mothers and Fathers in Intact Families Spend Time with Children. *Gender & Society*, 20(2), 259–281. <https://doi.org/10.1177/0891243205285212>
- Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adeolesanlarda Benlik Saygısı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Demo, D. H., Small, S. A., & Savin-Williams, R. C. (1987). Family Relations and the Self-Esteem of Adolescents and Their Parents. *Source: Journal of Marriage and Family*, 49(127238(4)), 705–715. <https://doi.org/10.2307/351965>
- Diener, E. (2000). Subjective Well-Being: The Science of Happiness and a Proposal for a National Index. *American Psychologist*, 55(1), 34–43. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.34>
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71–75. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa4901_13
- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, Culture, and Subjective Well-Being: Emotional and Cognitive Evaluations of Life. *Annual Review of Psychology*, 54(1), 403–425. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.54.101601.145056>
- Erbil, N., Divan, Z., & Önder, P. (2006). Ergenlerin Benlik Saygısına Ailelerinin Tutum ve Davranışlarının Etkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 3(10), 7–15. <https://doi.org/10.21560/SPCD.78124>
- Gecas, V. (1971). Parental Behavior and Dimensions of Adolescent Self-Evaluation. *Sociometry*, 34(4), 466–482. <https://doi.org/10.2307/2786193>
- Gecas, V., & Schwalbe, M. L. (1986). Parental Behavior and Adolescent Self-Esteem. *Journal of Marriage and the Family*, 48(1), 37–46. <https://doi.org/10.2307/352226>
- Johnson, E. B. (2000). Representations of Maternal Practice in Literature. In A. O'Reilly & S. Abbey (Eds.), *Mothers and Daughters: Connection, Empowerment, and Transformation* (pp. 21–36). Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Onaylı, S., & Erdur Baker, Ö. (2013). Mother - Daughter Relationship's Links to Daughter's Self-Esteem and Life Satisfaction. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(40), 167–175. <https://doi.org/10.17066/PDRD.25307>
- Özkan, İ. (1994). Benlik Saygısını Etkileyen Etkenler. *Düşünen Adam Dergisi*, 7(3), 4–9.
- Plunkett, S. W., Henry, C. S., Robinson, L. C., Behnke, A., & Falcon, P. C. (2007). Adolescent Perceptions of Parental Behaviors, Adolescent Self-Esteem, and Adolescent Depressed Mood. *Journal of Child and Family Studies*, 16(6), 760–772. <https://doi.org/10.1007/s10826-006-9123-0>
- Rastogi, M. (1995). *Adult Daughters' Perception of the Mother-Daughter Relationship: A Cross-Cultural Comparison*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Texas Tech University.

- Rastogi, M. (2002). The Mother-Adult Daughter Questionnaire (MAD): Developing a Culturally Sensitive Instrument. *The Family Journal*, 10(2), 145–155.
<https://doi.org/10.1177/1066480702102004>
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the Adolescent Self-Image*. Princeton University Press. Princeton: Princeton University Press.
- Rosenberg, M. (1979). *Conceiving the Self*. New York: Basic Books.
- Shannon, C. S., & Shaw, S. M. (2008). Mothers and Daughters: Teaching and Learning About Leisure. *Leisure Sciences*, 30(1), 1–16.
<https://doi.org/10.1080/01490400701544659>
- Shin, D. C., & Johnson, D. M. (1978). Avowed Happiness as an Overall Assessment of the Quality of Life. *Social Indicators Research*, 5(4), 475–492.
<https://doi.org/10.1007/BF00352944>
- Starrels, M. (1994). Gender Differences in Parent-Child Relations. *Journal of Family Issues*, 15(1), 148–165. <https://doi.org/10.1177/019251394015001007>
- Turkishler, T. (1994). *Attachment Style, Self-Esteem, and Subjective Well-Being Among Late Adolescents*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Pace University.
- Türkmen, M. (2012). Öznel İyi Oluşun Yapısı ve Anababa Tutumları, Özsaygı ve Sosyal Destekle İlişkisi: Bir Model Sınaması. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 41–73.
- Wilkinson, R. B. (2004). The Role of Parental and Peer Attachment in the Psychological Health and Self-Esteem of Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 33(6), 479–493.
<https://doi.org/10.1023/B:JOYO.0000048063.59425.20>
- Zhang, L. (2000). *Life Satisfaction in Chinese People: The Contribution of Collective Self-Esteem*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Chinese University of Hong Kong.
- Zimmerman, S. L. (1999). *Self-Esteem, Personal Control, Optimism, Extraversion, and the Subjective Well-Being of Midwestern University Faculty*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Andrews University.

HİSSE SENEDİ GETİRİLERİNDE DEĞER PRİMİ ETKİSİ*

Hatice DOĞUKANLI¹
Metin BORAK²

ÖZ

Bu çalışmada değer priminin, Borsa İstanbul'da Temmuz 2006- Haziran 2015 döneminde hisse senedi getirilerine etkisi incelenmektedir. Bu amaçla Fama ve French (1998)'in yaptıkları çalışmada kullandıkları iki faktör modeli kullanılmıştır. Çalışmada değer primi değişkenini elde etmek için Defter Değeri/Piyasa Değeri, Kazanç/Fiyat, Nakit Akımı/Fiyat ve Temettü Verimi oranları ölçüt olarak kullanılmıştır. Bu oranlara göre oluşturulan değer ve büyüme portföyleri kullanılarak her bir oran için değer primi faktörü oluşturulmuştur. Yapılan analizler sonucunda değer ve büyüme portföylerinin getirilerini açıklamada pazar risk primi değişkeninin, değer primi değişkenlerine göre daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu oranlar içinde Kazanç/Fiyat ve Nakit Akımı/Fiyat oranına göre oluşturulan değer primi faktörlerinin diğer oranlara göre daha anlamlı sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir. Ancak portföy getirilerinin bu faktörlerden negatif yönde etkilendiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Değer Primi Etkisi, Hisse Senedi Getirisi, Değer ve Büyüme Hisse Senetleri

VALUE EFFECT ON STOCK RETURNS

ABSTRACT

In this study, we investigate the effect of the value premium on the stock returns in the Borsa Istanbul between July 2006 and June 2015. For this purpose, It is used two factor model which Fama and French (1988) used in their study. To obtain the value premium factor, book to market value, earnings to price ratio, cash flow to price ratio and dividend yields are used as proxy in the study. Regression analysis results show that market risk factors explain the returns of the value and growth portfolios better than the value premium itself. The value premium created by the earnings to price and cash flow to price give more meaningful results than the other proxies. However, portfolio returns are negatively affected by these factors.

Keywords: Value Premium, Common Stock Returns, Value and Growth Stocks

¹ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, hatdog@cu.edu.tr

² Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, mborak@cu.edu.tr

* Değerli katkılarından dolayı Doç. Dr. Emrah ARIÖĞLU'na teşekkür ederiz.
Araştırma, Gönderim Tarihi: 08.03.2017 Kabul Tarihi: 20.10.2017

1. Giriş

Değer ve büyüme hisse senetlerini konu alan çalışmalarda en sık kullanılan modeller CAPM (Sermaye Varlıkları Fiyatlandırma Modeli) ve çoklu faktör modelleridir (Fama ve French 1998; Gonenc ve Karan, 2003; Arshanapalli, Coggin ve Doukas, 1998; Canbaş ve Arıoğlu, 2008). Bu modellerden CAPM, risk primini bir faktöre (Pazar risk faktörü) dayalı olarak açıklarken çoklu faktör modeli ise pazar risk faktörü yanında farklı faktörlere dayalı olarak pazarın açıklayamadığı getirileri açıklamaya çalışır.

CAPM, varlıkların nasıl fiyatlandığını açıklamak için beklenen getiri ve risk arasındaki ilişkiyi belirleyen iki farklı doğru kullanmaktadır. Bu doğrular: Sermaye Pazar Doğrusu ve Menkul Kıymet Pazarı Doğrusudur. Bu doğruların her ikisi de belli bir risk düzeyi için bir yatırımcının bekleyebileceği getiriler hakkında bilgi vermektedir (Doğukanlı ve Kandır, 2002, s. 3).

Literatürde araştırmacılar CAPM ve çoklu faktör modellerin, değer ve büyüme hisse senetlerinin getirilerini açıklayıp açıklayamadığını istatistiksel olarak test etmek için bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren regresyon analizini kullanmışlardır (Fama ve French, 1998; Lewellen, 1999; Banz, 1981; Yen vd. 2004; Drew & Veeraraghavan, 2002; Arshanapalli, Coggin ve Doukas, 1998). Ancak yapılan bazı çalışmalarda CAPM'in değer ve büyüme hisse senedi getirilerini açıklayamadığı savunulmuştur (Fama ve French, 1998; Gonenc ve Karan, 2003). Dolayısıyla yazarlar tek faktör modeli olan CAPM'den farklı olarak modele farklı değişkenler ekleyerek iki faktör modelin açıklayıcı gücünü test etmek istemişlerdir. En sık eklenen faktörlerden biri; piyasa değeri küçük olan hisse senetlerinden oluşan portföyün getirisi ile piyasa değeri büyük olan hisse senetlerinden oluşan portföyün getirisi arasındaki farkı ifade eden SMB (small minus big) faktörüdür. Bu ilişki ile küçük pazar değerine sahip hisse senetlerinin getirilerinin büyük pazar değerine sahip hisse senetlerinden olan farklılığı ortaya konulmaktadır (Canbaş ve Arıoğlu, 2009, s. 80). ABD ve gelişmiş ülkelerde yapılan birçok çalışma bu ülkelerde küçük piyasa değerine sahip hisse senetlerinin büyük piyasa değerine sahip hisse senetlerinden daha yüksek getiri sağladığı ortaya konulmuştur. Diğer bir faktör ise yüksek defter değeri/piyasa değeri oranına sahip hisse senetlerinden oluşan portföy (value) ile düşük defter değeri/piyasa değeri oranına sahip hisse senetlerinden oluşan portföy (growth) getirileri arasındaki farkı ifade eden VMG (value minus growth) faktörüdür. Bu değişken defter değeri/piyasa değeri oranının hisse senedi getirilerinin öngörülmesinde oldukça güçlü bir değişken olduğu varsayımına dayanmaktadır. İki faktör modeller aşağıdaki gibi gösterilebilir (Fama ve French, 1998; Gonenc ve Karan, 2003; Arshanapalli, Coggin ve Doukas, 1998).

$$R_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(VMG) + \varepsilon_i$$

$$R_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(SMB) + \varepsilon_i$$

Bu çalışmada değer primini açıklamak için sadece değişken olarak VMG faktörünün dâhil edildiği model ile çalışılmıştır. İki faktör modelin değer ve büyüme portföylerinin getirilerini açıklayıp açıklayamadığını test etmek için 108 aylık gözlem içeren bir regresyon analizi kullanılmıştır. Bu regresyonda bağımlı değişken, değer ve

büyüme hisse senetlerinin risk primi iken bağımsız değişkenler ise pazar risk primi ve değer ve büyüme portföy getirileri arasındaki farkı ifade eden değer primi (VMG) değişkenidir.

Bu çalışmanın amacı, DD/PD, K/F, NA/F ve TV oranları temelinde her bir oran için değer primi değişkeni oluşturmak ve oluşturulan bu değişken ile pazar risk primi değişkenini, farklı regresyon modellerinde kullanarak değer ve büyüme portföy getirilerini açıklayıp açıklayamadığını araştırmaktır.

2. Veri ve Yöntem

Bu başlık altında, çalışmanın amacına uygun olarak çalışma için gereksinim duyulan verilerin neler olduğu, söz konusu verilerin hangi kaynaklardan elde edildiği ve çalışmada kullanılan yönteme dair bilgi verilecektir.

Çalışmada değer ve büyüme portföylerini oluşturmak için örnekleme dâhil edilen firmaların mali tablolarında sunulan verilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu veriler; defter değeri/piyasa değeri, kazanç/fiyat, nakit akımı/fiyat ve temettü verim oranları olup Finnet Mali Analiz veri tabanından elde edilmiştir. Oluşturulacak olan değer ve büyüme portföylerin getirilerini hesaplamak için firmalara ait hisse senetlerinin aylık getirileri ile çalışmada piyasa endeksi olarak kabul edilen BİST 100 endeksine ilişkin veriler Borsa İstanbul resmi sitesinde yer alan veri tabanından elde edilmiştir (<https://datastore.borsaistanbul.com>). Ayrıca analiz için gerekli olan risksiz faiz oranı ise Hazine Müsteşarlığı resmi sitesinde (www.hazine.gov.tr) yer alan Hazine Müsteşarlığı Veri Dağıtım Sisteminden (<https://hmvds.hazine.gov.tr>) elde edilen Hazine İskontolu İhaleleri Yıllık Bileşik Faiz Oranları aylık değerlere dönüştürülerek elde edilmiştir.

Çalışmada DD/PD, K/F, NA/F ve TV oranlarına göre değer ve büyüme portföylerinin oluşturulmasında ve portföy getirilerinin hesaplanmasında Fama ve French (1998) çalışmalarında uyguladıkları portföy oluşturma yöntemine benzer bir yöntem takip edilmiştir. Bu yönteme göre değer ve büyüme portföylerinin oluşturulması için örnekleme dahil edilen hisse senetleri, 2005'ten 2013'e kadar her yılın Aralık ayında DD/PD, K/F, NA/F ve TV oranları temelinde küçükten büyüğe doğru sıralanmıştır. En üst %30'luk dilimde yer alan hisse senetleri, değer hisse senetleri; en alt %30'luk dilimde yer alan hisse senetleri ise büyüme hisse senetleri olarak tanımlanmıştır. Değer ve büyüme hisse senetlerinden değer ve büyüme portföyleri oluşturulmuştur. Bu işlemler her bir oran için her yıl yapılmıştır. Değer portföylerini ifade etmek için Y (yüksek), büyüme portföylerini ifade etmek için ise D (düşük) ifadeleri kullanılmıştır. Her t-1 yılının mali yılı sonunda (31 Aralık) oluşturulan değer ve büyüme portföylerinin getirileri t yılının Temmuz ayından t+1 yılının Haziran ayına kadar gerçekleşen hisse senedi getirileri dikkate alınarak portföylerin getirileri eşit-ağırlıklı yöntem kullanılarak hesaplanmıştır. Oluşturulan her bir portföyün (YDD/PD, DDD/PD, YK/F, DK/F, YNA/F, DNA/F, YTV, DTV) aylık ortalama getirisi; söz konusu ay içinde portföyde yer alan hisse senetlerinin aylık getirileri toplanıp elde edilen değer, portföyde yer alan hisse senedi sayısına bölünerek elde edilmiştir.

Portföy getirilerinin analizinde Fama ve French (1998)'in iki faktör modeli kullanılmıştır. İki faktör modelin değer ve büyüme portföylerinin getirilerini açıklayıp açıklayamadığını test etmek için 108 aylık gözlem içeren bir regresyon analizi kullanılmıştır. Bu regresyonda bağımlı değişken, oluşturulan değer ve büyüme hisse senetlerinin risk primi iken bağımsız değişkenler ise pazar risk primi ve değer ve büyüme portföy getirileri arasındaki farkı ifade eden değer primi değişkenidir. Buna göre değer ve büyüme hisse senetlerini sınıflandırmak için çeşitli araştırmacılar (Basu,1977; Lakonishok, Shleifer ve Vishny, 1994; Fama ve French, 1998; Blume, 1980) tarafından ölçüt olarak alınan DD/PD, K/F, NA/F ve TV oranları temelinde değer ve büyüme portföyleri oluşturulmuştur. Söz konusu oranlara göre oluşturulan değer ve büyüme portföylerinin 108 aylık hesaplanan ortalama getirileri kullanılarak her bir oran için değer primi değişkeni oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan iki faktör regresyon modelleri aşağıda ifade edilmiştir.

$$R_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DDD/PD) + \varepsilon_i$$

$$R_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DK/F) + \varepsilon_i$$

$$R_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DNA/F) + \varepsilon_i$$

$$R_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DTV) + \varepsilon_i$$

Modelde yer alan;

$R_i - R_f$; Her bir portföyün risk primi

a_i ; Regresyon sabiti

$R_m - R_f$; Pazar risk primi

$Y - DDD/PD$; yüksek DD/PD oranına sahip hisse senetlerinden oluşan portföyün getirisi ile düşük DD/PD oranına sahip hisse senetlerinden oluşan portföyün getirisi arasındaki farkı ifade etmektedir.

$Y - DK/F$; yüksek K/F oranına sahip hisse senetlerinden oluşan portföyün getirisi ile düşük K/F oranına sahip hisse senetlerinden oluşan portföyün getirisi arasındaki farkı ifade etmektedir.

$Y - DNA/F$; yüksek NA/F oranına sahip hisse senetlerinden oluşan portföyün getirisi ile düşük NA/F oranına sahip hisse senetlerinden oluşan portföyün getirisi arasındaki farkı ifade etmektedir.

$Y - DTV$; yüksek TV oranına sahip hisse senetlerinden oluşan portföyün getirisi ile düşük TV oranına sahip hisse senetlerinden oluşan portföyün getirisi arasındaki farkı ifade etmektedir.

Yukarıda gösterilen modellerde her bir açıklayıcı değişken, birer risk faktörüdür. Bu risk faktörlerinden biri pazar ile ilgili iken diğer risk faktörü ise DD/PD, K/F, NA/F ve TV oranları ile ilgilidir. Diğer bir ifadeyle, modellerde yer alan ilk açıklayıcı değişken pazar risk primini, ikinci açıklayıcı değişken ise değer primini göstermektedir. Değer primine yönelik hem yurt içinde hem de yurt dışında yapılan çalışmalarda değer hisse senetlerinin büyüme hisse senetlerine göre daha iyi bir performans gösterdiği ifade

edilmiştir (Bauman, Conover ve Miller, 1998; Basu, 1983; Kim, 2012; Huang, Yang ve Zhang 2013; Chou, Das, Rao, 2011; Fama ve French, 1992, 1995, 1998; Yadav ve Gopal, 2013; Rasul, 2013; Uludağ, 2007). Bu bakımdan yürütülen regresyonlardan beklentimiz, değer primi faktörünün katsayısının, değer portföyleri için pozitif; büyüme portföyleri için negatif olması yönündedir.

Ayrıca regresyon analizlerinde eğer sabit terim (a) anlamlı olarak sıfırdan daha büyük veya daha küçük çıkarsa iki faktör modelin değer ve büyüme portföylerin risksiz faiz oranı üzerindeki getirilerini açıklamada başarısız olduğu anlaşılır. Bu bağlamda, zaman serisi regresyon analizlerinde kurulan sıfır hipotezi ve alternatif hipotez aşağıdaki gibidir;

$H_0 : a_i = 0$, Sabit terim a_i anlamlı olarak sıfırdan farklı değildir.

$H_1 : a_i \neq 0$, Sabit terim a_i anlamlı olarak sıfırdan farklıdır.

Sabit terim anlamlı olarak sıfırdan daha büyük çıkarsa artık getirilerin çok yüksek çıkmasından dolayı portföy içinde bazı hisse senetlerinin yanlış fiyatlandırıldığını söyleyebiliriz. İstatistiksel anlamda sabit terime ait olasılık (p) değeri eğer %5'ten daha küçük ise H_0 hipotezi reddedilir. H_0 hipotezinin reddedilmesi iki faktör modelinin, değer ve büyüme portföylerinin risksiz faiz oranı üzerindeki getirilerini açıklamada yetersiz olduğunu söylenebilir.

3. Çalışma Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda gerçekleştirilen analizlerden elde edilen sonuçlar ve söz konusu sonuçlara ilişkin yorumlar sunulacaktır.

Ekonometrik analizlerde, yapılan tahminlerin güvenilir olup olmadıkları esas olarak üç açıdan değerlendirilmektedir. Bunlar oluşturulan modelin iktisat teorisi ile uyuşup uyuşmadığı, istatistiksel açıdan testlerin güvenilirliği ve ekonometrik tahmin yönteminin varsayımlarının sağlanmasıdır. Çoklu doğrusal regresyon modeli kullanılarak yapılan tahminlerde, analiz çıktılarının istatistiksel açıdan güvenilir olup olmadıklarının test edilmesi gerekmektedir. Bu aşamada, t, F ve R^2 katsayılarından yararlanılmaktadır. Bu katsayıların geçerlilikleri öncelikle kullanılan tahmin yönteminin varsayımlarını sağlanmasına bağlıdır. Bu nedenle bağımsız değişkenler arasında ilişki olmadığı varsayımından sapma olan çoklu doğrusal bağlantı, hata terimi varyanslarının değişmediği varsayımından sapma olan değişen varyans ve hata teriminin değerleri arasında bir ilişki olup olmadığı varsayımından sapma olan otokorelasyon kontrol edilmesi gereken varsayımlardır. Bu çalışmada değişen varyans probleminin olup olmadığını tespit etmek için yaygın olarak kullanılan White Genel Değişen Varyans Sınaması Testi; otokorelasyon tespiti için Durbin-Watson d testi ve Breusch – Godfrey testinden yararlanılmıştır. Çoklu doğrusal bağlantı sorunu için değişkenler arasında korelasyon katsayılarına ve varyans şişirme faktörüne (VIF) bakılmıştır. Bu bağlamda Tablo 1' de değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları ve açıklayıcı değişkenlerin varyans şişirme (VIF) değerleri gösterilmiştir.

Tablo 1

Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları ve Varyans Şişirme (VIF) Değerleri

	$R_m - R_f$	Y-DDD/PD	Y-DK/F	Y-DNA/F	Y-DTV
$R_m - R_f$	1	0.117	-0.075	-0.014	-0.021
YDD/PD- R_f	0.817	0.231	-0.207	-0.131	-0.063
YK/F- R_f	0.851	0.103	-0.088	-0.038	-0.035
YNA/F- R_f	0.844	0.111	-0.141	-0.033	-0.066
YTV- R_f	0.83	0.075	-0.164	-0.102	0.061
DDD/PD- R_f	0.761	-0.237	-0.436	-0.387	-0.292
DK/F- R_f	0.756	-0.138	-0.534	-0.403	-0.328
DNA/F- R_f	0.742	-0.156	-0.494	-0.49	-0.322
DTV- R_f	0.731	-0.208	-0.502	-0.406	-0.502
VIF		1.0139	1.0057	1.0002	1.0005

Korelasyon analiz sonuçlarının gösterildiği Tablo 1’de, $R_m - R_f$ ’nin değer ve büyüme portföylerinin risksiz faiz oranını aşan getirileri ile aynı yönlü; Y-DD/PD’nin değer portföyleri ile aynı yönlü, büyüme portföyleri ile ters yönlü; Y-DK/F, Y-DNA/F ve Y-DTV değişkenlerin hem değer hem de büyüme portföyleri ile ters yönlü ilişkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Açıklayıcı değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının yüksek olmadığı gözlenmektedir. Açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon katsayıları 0.8’i aşması durumunda çoklu doğrusallık ciddi bir sorundur (Gujarati ve Porter, 2012, s. 338). Tablo 9’da gösterilen açıklayıcı değişkenler ($R_m - R_f$ ile Y-DD/PD; $R_m - R_f$ ile Y-DK/F; $R_m - R_f$ ile Y-DNA/F ve $R_m - R_f$ ile Y-DTV) arasındaki korelasyon katsayıları çok düşüktür. Çoklu doğrusal bağlantının olup olmadığını tespit etmede bir diğer yol varyans şişirme değerlerinin kullanılmasıdır. Tablo 1’de değişkenlere ait değerler gösterilmiştir. Varyans şişirme değerlerinin 5’ten büyük olması (VIF>5) çoklu doğrusal bağlantının varlığını göstermektedir (Tari, 2012, s. 162). Değişkenlere ait VIF değerleri 5’ten küçüktür. Değişkenler arasında korelasyon katsayıları ve varyans şişirme değerlerine istinaden çoklu doğrusallık probleminin varlığı tespit edilememiştir.

Ayrıca çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin durağanlık derecesinin tespiti değişkenler arasında ekonomik olarak anlamlı ilişkiler elde etmek için önem arz etmektedir. Durağan olmayan seriler kullanılarak yapılan analizlerde ilişki sahte regresyon şeklinde ortaya çıkabilir. Dolayısıyla regresyonun gerçek bir ilişkiyi mi, yoksa yanıltıcı bir ilişkiyi mi ifade ettiği zaman serisi verilerinin durağan olup olmamalarıyla ilgilidir (Tari, 2012, s. 374). Bu bakımdan çalışmada kullanılan değişkenlerin durağan olup olmadığını tespit etmek için literatürde yaygın olarak kullanılan ADF (Augmented Dickey Fuller) ve PP (Phillips Perron) testleri sabit terimli ve trendsiz ile sabit terimli ve trendli model kullanılarak yapılmıştır. Söz konusu testlerde H_0 hipotezi, serinin birim köke sahip olduğunu ileri sürerken alternatif hipotez ise serinin durağan olduğunu savunmaktadır. Tablo 2’de ADF ve PP test sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 2
Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	ADF Testi		PP Testi	
	Sabit Terimli	Sabit Terimli ve Trendli	Sabit Terimli	Sabit Terimli ve Trendli
YDD/PD-R _f	-8.930* (0)	-8.913* (0)	-9.040* (0)	-9.021* (0)
DDD/PD-R _f	-8.760* (0)	-8.718* (0)	-8.764* (0)	-8.723* (0)
YK/F-R _f	-8.646* (0)	-8.609* (0)	-8.708* (0)	-8.670* (0)
DK/F-R _f	-8.728* (0)	-8.711* (0)	-8.740* (0)	-8.723* (0)
YNA/F-R _f	-8.589* (0)	-8.548* (0)	-8.621* (0)	-8.580* (0)
DNA/F-R _f	-8.728* (0)	-8.711* (0)	-9.110* (0)	-8.985* (0)
YTV-R _f	-8.519* (0)	-8.486* (0)	-8.533* (0)	-8.498* (0)
DTV-R _f	-8.939* (0)	-8.896* (0)	-8.939* (0)	-8.896* (0)
R _m -R _f	-10.187* (0)	-10.141* (0)	-10.192* (0)	-10.146* (0)
Y-DDD/DP	-8.982* (0)	-9.031* (0)	-8.936* (0)	-8.951* (0)
Y-DK/F	-9.275* (0)	-9.489* (0)	-9.238* (0)	-9.456* (0)
Y-DNA/F	-9.646* (0)	-9.810* (0)	-9.700* (0)	-9.835* (0)
Y-DTV	-10.458* (0)	-10.436* (0)	-10.489* (0)	-10.497* (0)

Not. Sabit terimli model için kritik değerler %1, %5 ve %10 için sırasıyla -3.49, -2.89 ve -2.58; sabit terimli ve trendli model için -4.05, -3.45 ve -3.15'tir. Parantez içindeki değerler uygun gecikme sayılarıdır.
*; %1 önem düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 2'de değişkenler için uygulanan ADF ve PP test istatistikleri hem sabit terimli hem de sabitli terimli ve trendli modellerde kritik değerlerden yüksek çıkmıştır. Bu durum H₀ hipotezinin reddedilmesi, alternatif hipotezinin kabulü anlamına gelmektedir. Buna göre, tüm seriler anlamlılık düzeylerinin hepsinde durmaktadır.

3.1. Defter Değeri/Piyasa Değeri Oranına Göre Oluşturulan Regresyon Modeli

Defter Değeri/Piyasa Değeri oranına göre oluşturulan değer ve büyüme portföyleri arasında oluşan farkı ifade eden değer priminin, değer ve büyüme portföylerinin risksiz faiz oranını aşan getirilerini açıklayıp açıklayamadığı incelenecektir. Buna göre aşağıdaki regresyon modelleri incelenecektir.

$$\text{Model 1} \quad YK/F_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DDD/PD) + \varepsilon_i$$

$$\text{Model 2} \quad YNA/F_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DDD/PD) + \varepsilon_i$$

$$\text{Model 3} \quad YTV_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DDD/PD) + \varepsilon_i$$

$$\text{Model 4} \quad DK/F_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DDD/PD) + \varepsilon_i$$

$$\text{Model 5} \quad DNA/F_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DDD/PD) + \varepsilon_i$$

$$\text{Model 6} \quad DTV_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DDD/PD) + \varepsilon_i$$

Tablo 3'te yürütülen regresyon sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 3

Değer Değeri/Piyasa Değeri Oranına Göre Oluşturulan Regresyon Sonuçları

$$R_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DDD/PD) + \varepsilon_{it}$$

	$R_i - R_f$	a	b	c	Ad.R ²	F	DW	White T.
Model 1	YK/F	0.007 (1.670) [0.098]*	0.783 (12.562) [0.000]***	0.006 (0.047) [0.962]	0.718	137.317	1.96	7.463
Model 2	YNA/F	0.010 (2.316) [0.023]**	0.795 (12.423) [0.000]***	0.025 (0.178) [0.859]	0.706	129.685	1.98	7.308
Model 3	YTV	0.010 (2.671) [0.009]***	0.735 (10.536) [0.000]***	-0.044 (-0.293) [0.770]	0.684	116.815	1.93	16.581
Model 4	DK/F	0.010 (1.556) [0.123]	0.850 (11.505) [0.000]***	-0.546 (-1.521) [0.131]	0.617	87.212	2.03	61.967
Model 5	DNA/F	0.009 (1.459) [0.148]	0.835 (10.656) [0.000]***	-0.583 (-1.749) [0.083]*	0.603	82.413	1.97	63.865
Model 6	DTVF	0.011 (1.736) [0.085]*	0.780 (12.556) [0.000]***	-0.662 (-1.602) [0.112]	0.615	86.476	2.09	78.045

Parantez içindeki değerler t istatistikleri, köşeli parantez içindeki değerler ise olasılık (p) değerleridir.

* ilgili katsayının %10, ** ilgili katsayının %5; *** ilgili katsayının %1 düzeyinde istatistiksel bakımdan önemli olduğunu göstermektedir.

%; White testi değişen varyans problemini işaret etmektedir.

Tablo 3'te yürütülen regresyon sonuçları dikkate alındığında White değişen varyans sınavına göre bütün regresyonlarda değişen varyans sorununa işaret etmektedir. Bu kapsamda regresyon modellerinde çoklu varyansla tutarlı White varyansları ve standart hataları kullanılmıştır. White bu yöntemin gerçek anakütle değerlerine ilişkin geçerli istatistik çıkarsamalar yapabilecek biçimde uygulanabileceğini göstermiştir (Gujarati ve Porter, 2012, s.391).

Fama ve French (1993), varlık fiyatlama modellerinde elde edilen alfa değerinin anlamlı olarak sıfırdan farklı çıkması modellerdeki fiyatlama hatasını ve modellerin açıklamadığı faktör ya da faktörlerin olduğuna işaret ettiğini ifade etmişlerdir. Tablo 3'te yapılan regresyonlardan elde edilen alfa katsayılarına tek tek bakıldığında Model 4 ve Model 6 için alfa katsayılarının sıfırdan farklı çıkmamıştır. Diğer bir deyişle a_i teriminin sıfırdan farklı olmadığına yönelik kurulan H_0 hipotezinin geçerli olduğu; diğer modellerde ise a_i teriminin sıfırdan farklı olduğuna yönelik kurulan H_1 hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Değer portföyleri ile büyüme portföyleri getirilerini açıklamaya yönelik oluşturulan iki faktör modeli regresyon bulgularına bakıldığında $R_m - R_f$ değer ve büyüme portföylerinin ortalama getirilerini istatistiksel bakımdan anlamlı biçimde pozitif yönde etkilemektedir. Y-DDD/PD faktör katsayısı ise bir modelin dışındaki tüm modeller için anlamsız çıkmıştır.

CAPM modeline değer primi faktörü eklenmesiyle elde edilen iki faktör modeli regresyon sonuçlarına göre oluşturulan tüm modellerin F değerleri ve olasılık değerleri kurulan modellerin anlamlı olduğunu göstermektedir. Modellerin R² değerleri ise %60.3 ile %71.8 arasında değişmektedir.

3.2. Kazanç/Fiyat Oranına Göre Oluşturulan Regresyon Modeli

Kazanç/Fiyat oranına göre oluşturulan değer ve büyüme portföyü getirileri arasında oluşan pozitif farkı ifade eden değer priminin değer ve büyüme portföylerin ortalama getirilerine etkisinin olup olmadığını belirlemek için aşağıdaki modeller kullanılacaktır;

$$\begin{aligned} \text{Model 7} \quad & YDD/PD_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DK/F) + \varepsilon_i \\ \text{Model 8} \quad & YNA/F_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DK/F) + \varepsilon_i \\ \text{Model 9} \quad & YTV_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DK/F) + \varepsilon_i \\ \text{Model 10} \quad & DDD/PD_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DK/F) + \varepsilon_i \\ \text{Model 11} \quad & DNA/F_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DK/F) + \varepsilon_i \\ \text{Model 12} \quad & DTV_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DK/F) + \varepsilon_i \end{aligned}$$

Tablo 4’de yürütülen regresyon sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 4

Kazanç/Fiyat Oranına Göre Oluşturulan Regresyon Modelleri

		$R_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DK/F) + \varepsilon_{it}$						
	$R_i - R_f$	a	b	c	Ad.R ²	F	DW	White T.
Model 7	YDD/PD	0.009 (2.207) [0.030]**	0.788 (14.750) [0.000]***	-0.286 (-2.677) [0.009]***	0.682	115.990 [0.000]***	2.194	3.204 [0.202]
Model 8	YNA/F	0.010 (2.463) [0.015]**	0.791 (16.111) [0.000]***	-0.147 (-1.494) [0.138]	0.712	133.461 [0.000]***	1.995	5.488 [0.064]
Model 9	YTV	0.010 (2.620) [0.010]***	0.725 (10.596) [0.000]***	-0.181 (-2.313) [0.023]**	0.694	122.372 [0.000]***	1.933	14.080 [0.001]%
Model 10	DDD/PD	0.003 (0.840) [0.403]	0.717 (14.220) [0.000]***	-0.747 (-7.392) [0.000]***	0.718	137.108 [0.000]***	1.808	4.515 [0.105]
Model 11	DNA/F	0.006 (1.290) [0.200]	0.767 (14.322) [0.000]***	-0.955 (-8.894) [0.000]***	0.739	152.542 [0.000]***	1.964	4.916 [0.086]
Model 12	DTV	0.007 (1.778) [0.078]*	0.710 (13.375) [0.000]***	-0.915 (-3.509) [0.001]***	0.730	145.961 [0.000]***	1.891	49.263 [0.000]%

Parantez içindeki değerler t istatistikleri, köşeli parantez içindeki değerler ise olasılık (p) değerleridir. DW= Durbin-Watson

* %10 düzeyinde, ** %5 düzeyinde; *** %1 düzeyinde istatistiksel bakımdan önemli olduğunu göstermektedir.

%; White testi değişen varyans problemini işaret etmektedir.

Tablo 4’de gösterilen Model 9 ve Model 12 için White değişen varyans sınamasına göre değişen varyans sorunu tespit edilmiştir. Bu kapsamda regresyon modellerinde çoklu varyansla tutarlı White varyansları ve standart hataları kullanılmıştır.

Tablo 4’de yer alan regresyon sonuçlarına göre elde edilen alfa katsayıları incelendiğinde, yürütülen Model 10 ve Model 11’de sabit terimin sıfırdan farklı olmadığına yönelik kurulan H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Diğer modellerde ise sabit terimin sıfırdan farklı olduğu yönünde kurulan H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre H_1 hipotezinin kabul edildiği modellerde (Model 7, 8, 9 ve 12) bağımlı değişken olarak değer portföylerinin risksiz faiz oranını aşan getirilerinin kullanıldığı modellerde (7,8 ve 9) alfa en az 0.9 baz puan sıfırın üstünde; büyüme portföylerinin risksiz faiz oranını aşan ortalama getirilerinin bağımlı değişken olduğu modelde (Model 12) alfa 0.7 baz puan sıfırın üzerinde çıkmıştır.

Pazar portföyünün risksiz faiz oranı aşan getirisini temsil eden $R_m - R_f$ faktörü hem değer hem de büyüme portföylerinin risksiz faiz oranını aşan ortalama getirilerini %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olarak pozitif yönde etkilemektedir.

Kazanç/Fiyat oranına göre oluşturulan değer primi faktörünü temsil eden Y-DK/F değişkeni hem değer hem de büyüme portföylerinin risksiz faiz oranını aşan ortalama getirilerini negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ancak değer primi faktörü büyüme portföyleri (Model 10, 11 ve 12) için istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı iken değer portföylerinin ortalama getirilerinde iki portföy (Model 7 ve 9) için sırasıyla %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4’de tüm yürütülen tüm regresyonlar için F değerleri ve olasılık değerleri kurulan modellerin anlamlı olduğunu göstermektedir. Modellerin R^2 değerleri ise %68.2 ile %73.9 arasında değer aldığı görülmektedir.

3.3. Nakit Akımı/Fiyat Oranına Göre Oluşturulan Regresyon Modeli

Nakit Akımı/Fiyat oranına göre oluşturulan değer ve büyüme portföyü getirileri arasında oluşan pozitif farkı ifade eden değer priminin değer ve büyüme portföylerin ortalama getirilerine etkisinin olup olmadığını belirlemek için aşağıdaki modeller kullanılacaktır;

$$\text{Model 13} \quad YDD/PD_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DNA/F) + \varepsilon_i$$

$$\text{Model 14} \quad YK/F_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DNA/F) + \varepsilon_i$$

$$\text{Model 15} \quad YTV_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DNA/F) + \varepsilon_i$$

$$\text{Model 16} \quad DDD/PD_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DNA/F) + \varepsilon_i$$

$$\text{Model 17} \quad DNA/F_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i c_i(Y - DNA/F) + \varepsilon_i$$

$$\text{Model 18} \quad DTV_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i c_i(Y - DNA/F) + \varepsilon_i$$

Tablo 5’te ise yürütülen regresyon sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 5

Nakit Akımı/Fiyat Oranına Göre Oluşturulan Regresyon Modelleri

		$R_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DNA/F) + \varepsilon_{it}$						
	$R_i - R_f$	a	b	c	Ad.R ²	F	DW	White T.
Model 13	YDD/PD	0.010 (2.390) [0.019]**	0.797 (14.795) [0.000]***	-0.234 (-2.163) [0.033]**	0.675	112.255	2.203	3.164
Model 14	YK/F	0.007 (1.780) [0.078]*	0.783 (16.584) [0.000]***	-0.049 (-0.514) [0.608]	0.719	137.787	1.960	5.640
Model 15	YTV	0.011 (2.779) [0.007]***	0.731 (10.790) [0.000]***	-0.159 (-1.806) [0.074]*	0.692	121.046	1.942	12.962
Model 16	DDD/PD	0.006 (1.574) [0.118]	0.740 (14.637) [0.000]***	-0.738 (-7.281) [0.000]***	0.715	135.162	1.809	3.672
Model 17	DK/F	0.010 (2.104) [0.038]**	0.815 (12.713) [0.000]***	-0.853 (-4.123) [0.000]***	0.720	138.896	1.980	15.468
Model 18	DTV	0.011 (2.063) [0.042]**	0.739 (13.443) [0.000]***	-0.808 (-2.560) [0.012]**	0.686	117.876	1.985	64.004

Parantez içindeki değerler t istatistikleri, köşeli parantez içindeki değerler ise olasılık (p) değerleridir. DW=Durbin-Watson

* %10 düzeyinde, ** %5 düzeyinde; *** %1 düzeyinde istatistiksel bakımdan önemli olduğunu göstermektedir.

%; White testi değişen varyans problemini işaret etmektedir.

Tablo 5'te gösterilen Model 15, Model 17 ve Model 18 için White değişen varyans sınamasına göre değişen varyans sorunu tespit edilmiştir. Bu kapsamda regresyon modellerinde çoklu varyansla tutarlı White varyansları ve standart hataları kullanılmıştır.

Tablo 5'te yer alan regresyon sonuçları incelendiğinde, Model 16 dışındaki diğer modellerde alfa katsayısının sıfırdan farklı olduğuna yönelik kurulan H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Model 16'da ise alfa katsayısının sıfırdan farklı olmadığına yönelik kurulan H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre Model 16 dışındaki diğer modellerde alfa değeri, değer portföylerinin risksiz faiz oranını aşan getirilerinin bağımlı değişken olarak kullanıldığı modellerde (Model 13, 14 ve 15) en az 0.7 baz puan sıfırdan yüksek; büyüme portföylerinin risksiz faiz oranını aşan ortalama getirilerinin bağımlı değişken olduğu modellerde (Model 17 ve 18) en az 1 baz puan sıfırın üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Değişkenlerin katsayıları incelendiğinde, $R_m - R_f$ faktörü, hem değer hem de büyüme portföylerinin risksiz faiz oranını aşan ortalama getirilerini %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olarak pozitif yönde etkilemektedir. Değer primi (Y-DNA/F) faktörü, değer portföylerinin risksiz faiz oranını aşan ortalama getirilerini negatif yönde Model 13'te %5 anlamlılık düzeyinde, Model 15'te %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı olarak

etkilemektedir. Model 14’te ise değer primi anlamsız çıkmıştır. Değer primi (Y-DNA/F) faktörü, büyüme portföylerinin risksiz faiz oranını aşan ortalama getirilerini negatif yönde etkilemektedir. Değer priminin, Model 16 ve Model 17’de %1 anlamlılık düzeyinde, Model 18’de ise %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5’te yürütülen tüm regresyonlar için F istatistiğine ait ve olasılık değerleri kurulan modellerin anlamlı olduğunu göstermektedir. Modellerin R² değerleri ise %67.5 ile %72 arasında değer aldığı görülmektedir.

3.4. Temettü Verim Oranına Göre Oluşturulan Regresyon Modeli

Değer ve büyüme hisse senetlerini belirlemek amacıyla DD/PD oranına alternatif oranlardan bir tanesi temettü verim oranıdır. Bu bağlamda TV oranına göre oluşturulan değer ve büyüme portföyü getirileri arasında oluşan pozitif farkı ifade eden değer priminin, değer ve büyüme portföylerinin ortalama getirilerine etkisinin olup olmadığını belirlemek için aşağıdaki modeller kullanılacaktır;

$$\begin{aligned} \text{Model 19} \quad YDD/PD_i - R_f &= a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DTV) + \varepsilon_i \\ \text{Model 20} \quad YK/F_i - R_f &= a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DTV) + \varepsilon_i \\ \text{Model 21} \quad YNA/F_i - R_f &= a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DTV) + \varepsilon_i \\ \text{Model 22} \quad DDD/PD_i - R_f &= a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DTV) + \varepsilon_i \\ \text{Model 23} \quad DNA/F_i - R_f &= a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DTV) + \varepsilon_i \\ \text{Model 24} \quad DNA/F_i - R_f &= a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DTV) + \varepsilon_i \end{aligned}$$

Tablo 6’da ise yürütülen regresyon sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 6

Temettü Verim Oranına Göre Oluşturulan Regresyon Modelleri

		$R_i - R_f = a_i + b_i(R_m - R_f) + c_i(Y - DTV) + \varepsilon_{it}$						
	$R_i - R_f$	a	b	c	Ad.R ²	F	DW	White T.
Model 19	YDD/PD	0.010 (2.179) [0.032]**	0.798 (14.532) [0.000]***	-0.079 (-0.814) [0.418]	0.663	106.219 [0.000]***	2.146	3.379 [0.185]
Model 20	YK/F	0.007 (1.752) [0.083]*	0.783 (16.570) [0.000]***	-0.028 (-0.337) [0.737]	0.718	137.515 [0.000]***	1.952	8.883 [0.114]
Model 21	YNA/F	0.010 (2.494) [0.014]**	0.795 (16.141) [0.000]***	-0.080 (-0.921) [0.359]	0.709	131.063 [0.000]***	1.976	8.799 [0.117]
Model 22	DDD/PD	0.005 (0.990) [0.325]	0.739 (9.729) [0.000]***	-0.479 (-2.648) [0.009]***	0.649	99.785 [0.000]***	1.703	25.415 [0.000]%
Model 23	DK/F	0.008 (1.584) [0.116]	0.814 (10.679) [0.000]***	-0.600 (-2.406) [0.018]**	0.663	106.227 [0.000]	1.788	38.272 [0.000]%
Model 24	DNA/F	0.007 (1.344) [0.182]	0.796 (9.771) [0.000]***	-0.587 (-2.533) [0.013]**	0.638	95.347 [0.000]***	1.811	38.402 [0.000]%

Parantez içindeki değerler t istatistikleri, köşeli parantez içindeki değerler ise olasılık (p) değerleridir. DW= Durbin-Watson. * %10 düzeyinde, ** %5 düzeyinde; *** %1 düzeyinde istatistiksel bakımdan önemli olduğunu göstermektedir. %; White testi değişen varyans problemini işaret etmektedir.

Tablo 6’da gösterilen Model 22, Model 23 ve Model 24’te White değişen varyans sınamasına göre sabit varyansın olduğu H_0 hipotezi reddedilmiş, değişen varyansın olduğu yönünde kurulan H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre Model 22, Model 23 ve Model 24’te değişen varyans sorunu tespit edilmiştir. Bu kapsamda regresyon modellerinde çoklu varyansla tutarlı White varyansları ve standart hataları kullanılmıştır.

Tablo 6’da yer alan regresyon sonuçlarına göre, değer portföylerinin risksiz faiz oranını aşan ortalama getirilerinin bağımlı değişken olarak kullanıldığı Model 19, Model 20 ve Model 21’de alfa katsayıları sıfırdan farklı bir değer aldığı sonucu elde edilmiştir. Söz konusu modellerde alfa en az 0.7 baz puan sıfırın üzerinde çıkmıştır. Model 22, 23 ve 24’te ise alfa katsayılarının sıfırdan farklı olmadığı yönünde kurulan H_0 hipotezi kabul edilmiştir.

Bağımsız değişkenlerin katsayıları incelendiğinde, $R_m - R_f$ faktörü, hem değer hem de büyüme portföylerinin risksiz faiz oranını aşan ortalama getirilerini %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olarak pozitif yönde etkilemektedir. Değer primi (Y-DTV) faktörü, büyüme portföylerinin risksiz faiz oranını aşan ortalama getirilerini negatif yönde etkilerken Model 22 için %1 düzeyinde Model 23 ve Model 24 için %5 düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Değer primi (Y-DTV) faktörü, değer portföylerinin risksiz faiz oranını aşan ortalama getirilerini (Model 19, 20 ve 21) açıklamada ise anlamsız çıkmıştır.

Tablo 6’da yürütülen tüm regresyonlar için F istatistiğine ait ve olasılık değerleri kurulan modellerin %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Modellerin R^2 değerleri ise %63.8 ile %71.8 arasında değer aldığı görülmektedir.

4. Sonuç

Bu çalışmada “Değer Priminin”, Borsa İstanbul’da işlem gören hisse senedi getirilerine etkisi incelenmiştir. Bu amaçla Fama ve French (1998) yaptıkları çalışmalarında Sermaye Varlıkları Fiyatlama Modeli (SVFM)’ne değer primi faktörünü VMG (value minus growth) eklemeleriyle elde ettikleri iki faktör modeli kullanılmıştır. Bu regresyonda bağımlı değişken, oluşturulan değer ve büyüme portföylerin risksiz faiz oranını aşan getirileri iken bağımsız değişkenler ise Pazar risk primi ve değer primi değişkenleridir. Buna göre değer ve büyüme hisse senetlerini sınıflandırmak için çeşitli araştırmacılar tarafından ölçüt olarak alınan DD/PD, K/F, NA/F ve TV oranları temelinde değer ve büyüme portföyleri oluşturulmuştur. Söz konusu oranlara göre oluşturulan değer ve büyüme portföylerinin 108 aylık hesaplanan ortalama getirileri kullanılarak her bir oran için VGM değişkeni oluşturulmuştur. Oluşturulan bu değişken, regresyon modellerine dahil edilerek hisse senetlerinin getirilerine etkisi araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda Defter Değeri/Piyasa Değeri oranına göre oluşturulan değer priminin temel alınarak uygulanmış olan altı regresyon analizinde değer primi faktörü (Y-DDD/PD), %5 anlamlılık düzeyine göre hem değer hem de büyüme portföyler için anlamsız çıkmıştır. Pazar portföyü ise tüm portföyler için %1 anlamlılık seviyesinde önemli çıkmıştır. Alfa katsayıları ise iki regresyon modeli dışında diğer regresyon analizlerinde sıfırdan farklı çıkmıştır. R^2 değeri ise ortalama olarak %65.7 bulunmuştur.

Kazanç/Fiyat oranına göre oluşturulan değer priminin temel alan regresyon analiz sonuçlarına göre pazar portföyü faktörü tüm portföyler için anlamlı olarak pozitif çıkmıştır. Değer primi faktörü (Y-DK/F) yürütülen altı regresyonun beşinde anlamlı olarak negatif bulunmuştur. R^2 değeri ortalama olarak %71.25 çıkmış, alfa katsayıları ise iki regresyon dışında sıfırdan farklı bulunmuştur.

Nakit Akımı/Fiyat oranına göre oluşturulan değer priminin temel alan regresyon analiz sonuçlarına göre, pazar portföyü faktörü tüm portföyleri için anlamlı olarak pozitif yönde etkilediği gözlemlenmiştir. Değer primi (Y-DNA/F) faktörü yürütülen altı regresyonun beşinde anlamlı olarak negatif bulunmuştur. R^2 değeri ortalama %70.1 olarak elde edilmiştir. Alfa katsayıları ise sadece bir regresyonda sıfırdan farklı olmadığı görülmüştür.

Temettü verimi oranına göre oluşturulan değer priminin temel alan regresyon analiz sonuçlarına göre, pazar portföyü faktörü tüm portföyleri için anlamlı olarak pozitif yönde etkilediği, değer primi (Y-DTV) faktörün ise üç regresyon analizinde negatif ve anlamlı diğer regresyon analizlerinde ise anlamsız bulunmuştur. R^2 değeri ortalama olarak %67.3 çıkmış, alfa katsayıları ise üç regresyon dışında sıfırdan farklı bulunmuştur.

Yapılan analizler sonucunda DD/PD değerine göre oluşturulan değer primi faktörünün katsayısı TV oranına göre oluşturulan değer portföyü dışında diğer değer portföyleri için pozitif iken büyüme portföyleri için ise negatif çıkmıştır. Değer primi risk faktörünün katsayısı, TV oranına göre oluşturulan değer portföyü için negatif çıkmasına ülkemizde temettü dağıtan firmaların az olması bir neden olarak gösterilebilir. DD/PD oranına alternatif olarak K/F, NA/F ve TV oranlarına göre oluşturulan değer primi faktörlerinin kullanıldığı modellerde (Tablo 4, 5 ve 6) hem değer hem de büyüme portföyleri için değer primi faktörü negatif çıkmıştır.

Sonuç olarak yapılan zaman serisi analizlerinde portföy getirilerini açıklamada pazar risk primi değişkeni, değer primi değişkenine göre daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu oranlar içinde Kazanç/Fiyat ve Nakit Akımı/Fiyat oranına göre oluşturulan değer primi faktörlerinin (Y-DK/F) ve (Y-DNA/F) diğer oranlara göre daha anlamlı sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir. Ancak portföy getirilerinin bu faktörlerden negatif yönde etkilendiği tespit edilmiştir. Yapılan tüm analizlerde R^2 katsayıları ve alfa katsayıları değerlerine bakıldığında modele dahil edilmesi gereken başka değişkenlerin varlığına işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle oluşturulan iki faktör modellerin portföy getirilerinde değişimi tam olarak açıklayamamaktadır.

Kaynaklar

- Arshanapalli, B., Coggin, T. D. ve Doukas, J. (1998). Multifactor asset pricing analysis of international value investment strategies. *The Journal of Management*, 24(4), 10-23.
- Banz, Rolf W. (1981). The relationship between return and market value of common stocks. *Journal of Financial Economics*, 9, 3-18.

- Basu, S. (1977). Investment performance of common stocks in relation to their price-earnings ratios: A test of the efficient market hypothesis. *The Journal of Finance*, 32(3), 663-682.
- Basu, S. (1983). The relationship between earnings' yield, market value and return for NYSE common stocks. *Journal of Financial Economics*, 12, 129-156.
- Bauman, W. S., Conover, C. M. ve Miller, R. E. (1998). Growth versus value and large cap versus small-cap stocks in international markets. *Financial Analysts Journal*, 54(2), 75-89.
- Blume, M. E. (1980). Stock returns and dividend yields: Some more evidence. *The Review of Economics and Statistics*, 62(4), 567-577.
- Canbaş, S. ve Arıoğlu, A. (2008). Testing the three factor model of fama and french: Evidence from Turkey. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 79-92
- Canbaş, S. ve Arıoğlu, A. (2009). Factors affecting the cross section of common stock returns: an applied analysis at ise. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 79-94.
- Chou, J., Das, P. K. ve Rao, U. (2011). The value premium and the January effect. *Managerial Finance*, 37(6), 517-536.
- Drew, Michael E. ve Veeraraghavan, M. (2002). A closer look at the size and value premium in emerging markets: evidence from the Kuala Lumpur Stock Exchange. *Asian Economic Journal*, 16(4), 337-351.
- Doğukanlı, H. ve Kandır, S. Y. (2002). Çoklu beta finansal varlıkları değerlendirme modeli ve Türkiye'de bir uygulama. *İMKB Dergisi*, 6(23), 1-14.
- Fama, E. F., & French, K. R. (1993). Common risk factors in the returns on stocks and bonds. *Journal Of Financial Economics*, 33(1), 3-56.
- Fama, E. F. ve French, K. R. (1998). Value versus Growth: The international evidence. *The Journal of Finance*, 53(6), 1975-1999.
- Fama, E. F. ve French, K. R. (1992). The cross-section of expected stock returns. *The Journal of Finance*, 47(2), 427-465.
- Fama, E. F. ve French, K. R. (1995). Size and book-to-market in earnings and returns. *The Journal of Finance*, 50(1), 131-155.
- Gonenc, H. ve Karan, B. (2003). Do value stocks earn higher returns than growth stocks in an emerging market? Evidence from the Istanbul Stock Exchange. *Journal of International Financial Management and Accounting*, 14(1), 1-25.
- Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2012). *Temel ekonometri* (Ü. Şenesen ve G. G. Şenesen, Çev.). İstanbul: Literatür Yayınları. (Orijinal Baskı, 2009).
- Huang, Y., Yang, Jiawen. ve Zhang, Yongji. (2013). Value premium in the Chinese stock market: free lunch or paid lunch?. *Applied Financial Economics*, 23, 315-324.
- Kim, Daehwan. (2012). Value Premium across countries. *The Journal of Portfolio Management*, 38(4), 75-86.
- Lakonishok, J., Shleifer, A. ve Vishny, R. W. (1994). Contrarian investment, extrapolation, and risk. *The Journal of Finance*, 49(5), 1541-1578.
- Lewelen, J. (1999). The time-series relations among expected return, risk, and book-to-market. *Journal of Financial Economics*, 54, 5-43.

- Rasul, S. (2013). Performance of value and growth stocks: returns of stocks on Dhaka Stock Exchange. *Indian Journal of Applied Research*, 3(2), 205-208.
- Tarı, R. (2012). *Ekonometri (göz.gez.bs.)*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Uludağ, D. T. (2007). *Value stocks vs. growth stocks:A comparison of the investment styles & an analysis of Istanbul Stock Exchange*. Ankara: Capital Markets Board of Turkey, Publication Number: 23.
- Yadav, D. ve Gopal, C. (2013). A comparative study of the performance value vs. growth stocks during recent revival of Indian equity market. *International Research Journal of Commerce Arts and Science* , 4(3), 760-771 .
- Yen, J.Y., Sun, Q. ve Yan, Y. (2004). Value versus growth in Singapore. *Journal of Multinational Financial Management*, 14, 19-34.

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA AYRIKSI BİR RESMÎ SAVAŞ RESSAMI:
MARY RITER HAMILTON**

Sait TOPRAK¹
Suat KARAASLAN²

Öz

Bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı sırasında, İkinci Ypres Muharebesi ve St Julien'deki Alman klor gazı saldırısını inceleyen Kanadalı ressam Mary Riter Hamilton'ın, o dönemde yaptığı bazı resimler, dönemin sosyal, siyasal ve sanatsal bağlamı içerisinde incelenmiştir. Aynı zamanda bu çalışmada, sanatçının, iki dünya savaşı arası dönemde patronaj sistemiyle savaş alanına gönderilen diğer resmî savaş ressamlarından ayrılan yönleri de değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, sanatçının insancıl yanlarını ön plana alarak, savaş alanını bir kadın algısı ve duyumsaması ile resmettiği eserlerinin biçimsel ve öyküsel yönleri ile ilgili de çok yönlü bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: M. R. Hamilton, Kadın Sanatçı, Resmî Savaş Sanatçısı

**MARY RITER HAMILTON: AN ECCENTRIC WAR PAINTER IN THE FIRST
WORLD WAR**

Abstract

In this study, the works of Mary Riter Hamilton on German chlorine gas attack in St. Julien at the 2nd Ypres Battle during the First World War have been examined in a relevant social, political and artistic context. The study also attempts to differentiate between the artist and other formal war painters who were sent to the war zone through a patronage system between the two World Wars. In addition, focusing on humanistic sides of the artist, a multidimensional point of view on her works depicting the war zone with a particular degree of sensitivity and perception special to a woman, together with their both formal and narrative aspects, is introduced.

Keywords: M. Riter Hamilton, Women Artist, Official War Artist

¹ Öğrt. Gör., Kafkas Üniversitesi, Güz. San. Fak. Resim Böl. Bölümü, sait_toprakart@hotmail.com

² Prof., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi, karaas@cu.edu.tr

Derleme, Gönderim Tarihi: 27.07.2017 Kabul Tarihi: 19.10.2017

Giriş

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı döneminde taraf devletlerin bazı ressamı finans etmesi, bu ressamların yaratımlarını aralıksız sürdürmelerini ve resimlerinin sergilenip kataloglaştırılmasını sağlamıştır. Bu kaos döneminde kurumlar ve seçkin insanlar tarafından satın alınan eserler, sanatın sürekliliğini devam ettirmesinde etkili olmuş, bunun yanında sanatçıların dönemin patronaj sistemlerinin beklentilerine göre resim yapmaları, sanatın kendi doğasına ters bir yapılanma içine girerek kısırlaşmasına da neden olmuştur. Ancak bu durum sanatçı tutumundan ödün vermeden kendi düşleri ve imgelerinin ardından giden sanatçıların ortaya çıkmasına engel olmamıştır. Bugün birçok akademik kurumda, bu sanatçıların çok ağır koşullarda yarattıkları sanat ürünlerinin yeni bir savaş ikonografisine temel oluşturdukları tartışılmaktadır.

Dönemin, savaştan önce empresyonist, yenilikçi (kübist, fütürist, vortisct) tarzda resimler yapan birçok sanatçısının, savaş ile birlikte bu sanatsal birikimlerinden yararlanarak savaşı betimleyen ve/veya eleştiren resimler yaptıkları görülmektedir.

Savaş sürecinde doğanın yıkıma uğramış halini ilk olarak, savaş alanına resmî savaş sanatçısı olarak gönderilen ressamlar resmetmiştir. Söz konusu dönemlerin iktidarları tarafından desteklenerek savaş alanına gönderilen ressamlardan, kendi askerlerinin kahramanlıklarını ve ulusal idealler için fedakârlığı kutsayan ve düşmanın güçsüzlüğünü anlatan resimler yapmaları istenmiştir. Bu patronaj programına katılan pek çok ressam, istenilen talepleri yerine getirmiş ve bu yönde savaşı yücelten, öven resimler yapmışlardır. Bunun tam tersi bir eğilim içinde olan bazı ressamlar ise, savaşın getirdiği acıları, yıkımı ve zulmü gördükleri andan itibaren savaşa daha kuşkucu yaklaşmış ve savaşı sorgulayan resimler yapmaya başlamışlardır. Bu resimler arasında belki de en önemli ve ilginç olanları savaşın doğa üzerindeki etkisine odaklanan ve bunu betimleyen resimlerdir. Bu resimlerde, savaşta insan ölümüyle birlikte doğanın ölümü de betimlenmiştir. Bu betimlemelerde çoğunlukla bombardıman sonrası kraterler, hendekler, dumanlar, bataklıklar, infilaklar, parçalanmış ağaçlar, insansızlaştırılmış kent ve köyler, doğaya saçılmış ölü bedenler, savaş araçları gibi unsurlar ön plana çıkmıştır.

Mary Riter Hamilton'ın Kısa Yaşam Öyküsü

Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli ve üretken kadın sanatçılarından biri olan Mary Riter Hamilton 1873 yılında Kanada-Ontario'da dünyaya gelmiştir. Doğumundan kısa bir zaman sonra ailesi Clearwater-Manitoba'ya taşınmıştır. "1889 yılında, 18 yaşındayken bir tüccar olan Charles W. Hamilton ile evlendi ve eşi ile birlikte yaşayabilmek için Port Arthur, Ontario'ya taşındı. Eşi dört yıl sonra 1893 yılında vefat ettiğinden evliliği kısa sürdü. Winnipeg, Manitoba'da çini ve suluboya çalışmaları yapmaya başladı. Kısa bir süre için Toronto, Ontario'da eğitim almaya gitti ve sonrasında Almanya, İtalya, Hollanda, İspanya ve Fransa'da eğitim görmek üzere Avrupa'ya taşındı" (<https://www.revolvy.com/main/index>). "1906 yılında annesinin kötüleşen sağlığı nedeniyle Winnipeg'e geri döndü. 1911 yılında Toronto'da yüz elli

tablosundan oluşan bir sergi gerçekleştirdi. Daha sonra 1914 yılında Victoria, Ontario'ya taşındı. Hamilton Avrupa dönüşünde, Toronto, Ottawa, Montreal, Winnipeg ve Calgary'deki çalışmaları ile birçok başarılı sergi düzenledi. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması sanatçının Paris'e dönmesine engel oldu. Savaş yıllarını Victoria, British Columbia'da, kendini geçindirebilmek için eserlerini satarak ve portre siparişleri alarak geçirdi" (http://collectionscanada.gc.ca/pam_archives).

Şekil 1: Büyük Arras Meydanı, 1919, Ağaç Panel Üzerine Yağlı Boya, 13.8 x 22.0 cm
Şekil 2: Somme Üzerinde Kazı, 1919, Karton Üzerine Yağlı Boya, 23.8 x 19.9 cm

Hamilton, Birinci Dünya Savaşı sırasında Kanada'nın askerî katkısını belgelemek amacıyla savaş ressamı olarak Avrupa'ya dönmek için mücadele verdi. "1919 yılında Vancouver'dan bir yayıncı olan H. F. Paton, 'Altın Şerit' (The Gold Stripe) başlığı altında, kazancı 'İngiliz Kolombiyası Ampütasyon Kulübüne' gönderilmek üzere Birinci Dünya Savaşı'na dair hikâyeler, fotoğraflar ve hatırlanmaya değer şeyler derlemeye başladığında Hamilton'ı da Fransız savaş meydanlarının resimlerini yapmak üzere görevlendirdi" (Baker-Black-Butlin, 2001, s. 332). Hamilton, suç çeteleri ve asker kaçaklarına rağmen önce bir Kanada Ordu Birliği ile birlikte, daha sonra ise Batı Cephesi'nden savaşın kalıntılarını temizlemek üzere İngiliz Hükümeti tarafından işe alınan 500 Çinli işçinin kaldığı tenekeden yapılmış izbe bir barakada üç yıl yaşadı. Burada evlerine dönen bölge halkının verdiği yiyecekler yardımıyla ve zor koşullarda (patlamamış mayınlardan/bombalardan korunarak) yaşayan Hamilton, 1919 ve 1922 yılları arasında kontrplak, kâğıt ve karton gibi çeşitli malzemelere yağlıboya, karakalem ve renkli tebeşir kullanarak savaşın bıraktığı yıkımı, kaybedilenlerin anılarını ve normal hayata geri dönebilenlerin sevincini gösteren belgesel tarzda üç yüzün üzerinde resim üretmiştir. Derme çatma barakalar, kötü yemekler ve sert hava koşulları, sanatçıyı duygusal ve fiziksel açıdan tükettiği için Hamilton bir daha aynı yoğunlukta resim yapamadı.

Sanatçı savaş alanlarını resmettiği çalışmalarından 227 tanesini Kanada Kamu Arşivlerine bağışlayarak, elde edilecek kazancın savaş gazileri, gazi aileleri ve gelecek nesillerin yararına kullanılmasını istedi. 1930'lu yıllarda kısmen kör bir şekilde emekli olarak Vancouver, British Columbia'ya yerleşti ve 1954 yılında burada yaşamını yitirdi. 1954 ve 1959 yıllarında sanatçının çalışmalarından oluşan retrospektif bir sergi yapıldı.

Sergide, “Hamilton’ın Birinci Dünya Savaşı’nın yıpratıcı duygusallığına kendini adadığı” (akt. Davis, 1986) vurgulanıyordu.

Mary Riter Hamilton’ın Sanatının Oluşum Süreci ve Birinci Dünya Savaşı Dönemi Çalışmalarından Bazı Örnekler

Hamilton, bir kadın olarak ve büyük zorlukları göze alarak savaş alanına gitmesinin yanı sıra ürettiği çok sayıdaki resimleriyle de farklı olmayı başarmış bir sanatçıdır. O, siyasi patronaj sistemi içinde yer alan pek çok resmî savaş ressamı gibi savaş alanını imgelem yoluyla canlandırmamış veya fotoğraftan yararlanarak resimler yapmamış, doğrudan savaş alanına giderek savaşın geride bıraktığı yıkımı yerinde izleyerek/inceleterek resimler yapmıştır. Bu süreçte Hamilton, resimlerini oluştururken ne sanatsal trükaja ne de anlamsal manipülasyona başvurmuştur, başka bir deyişle resimlerini yanılsama yaratmak amacıyla oluşturmamıştır. Onun için en önemli konu, bölgede yaşanan savaşın geride bıraktığı çirkinliğin bir an önce -her ne şekilde olursa- yüzeyde somutlaşmasını sağlamak olmuştur.³ Bu durum, onun resimlerini, doğrudan yaşam ile bağ kuran imgeleri içermesi açısından özgün ve sahici kılmıştır. Bu açıdan bakıldığında sanatçının resimlerinin; diğer resmî savaş ressamlarının savaş alanı izlenimlerinden oluşturdukları hayali ya da abartılı savaş sahnelerine, fotoğraftan ya da başka kaynaklara başvurularak çizilmiş resimlere göre daha geniş bir algı yelpazesine üretilmiş oldukları görülür. Ayrıca, diğer ressamların pek çoğunun resminde propagandaya dayalı imgeler, kahramanlığa veya ulusal övgülere dayalı kurgular ön plana çıkarken Hamilton’ın, savaşın doğa ve insan yaşamı üzerinde yarattığı yıkıma ve yok oluşa yoğunlaşan üretimler gerçekleştirdiği görülebilir. Sanatçı bu sanatsal üretimiyle kendi döneminden sıyrılmayı başarmış ancak söz konusu dönemde siyasi patronaj sisteminin talep ettiği sanat biçimine karşılık vermediğinden hep geri planda bırakılmıştır.

Hamilton, aslında, Birinci Dünya Savaşı’nın acımasız gerçekliğinin (geride bıraktığı yıkımın) en yalın ve katıksız görsel kayıtlarını tutan gerçek bir sanatçı olarak değerlendirilmektedir. Hamilton’ın gezip resmettiği savaş alanları; toplumun belleğinde önemli derecede bilinen yerler olmasının yanı sıra savaş döneminde çatışmaların yoğun

³ Hamilton 10 Eylül 1922’de Frederick G. Falla ile The McClure Gazetesi için yaptığı söyleşide konu ile ilgili şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “Gerçek bir izlenim edinme imkânını bulduğum ve çok geç olmadan bölgeye vardığım için şanslıydım. Vimy Tepesi’ne gittiğim ilk gün kar ve sulu sepken bir yağış vardı, askerlerin neler çektiğini anlayabiliyordum. (...) Resimlerimde savaşın acıları ve kahramanlığa dair bir şeyler varsa bunun nedeni, o anda savaşta yaşamını yitirenlerin ruhlarının hâlâ havada hissediliyor oluşuydu. Paramparça olmuş ağaçlar ve yarılmış toprak onların fedakârlıklarını anlatıyordu. O zamandan beri doğa yaraları sarmakla meşguldü ve birkaç yıl içerisinde savaşa dair son izler de yok olacaktı. Dünyanın bu kutsanmış köşesinin fırtına sonrası neye benzediğine dair anıları koruyabilmiş olmak, bir sanatçının hayal edebileceği en büyük ayrıcalık ve ödüdür” (http://www.collectionscanada.gc.ca/traces-of-war/050810_e.html).

olarak yaşandığı yerler olması nedeniyle de savaş sonrasında askerî enkazların ve ölü bedenlerin gömüldüğü çok açık bir gözle görülen yerlerdir.

Hamilton, Lord Beaverbrook'un resmî patronaj sisteminin öngördüğü gibi çalışmalar üretmemesinden dolayı diğer resmî savaş ressamlarına verilen askerî rütbe, üniforma, maddi yardım vb. ayrıcalıktan da yoksun bırakılmıştır. "Ama aynı zamanda Lord Beaverbrook'un belli başlı konulara değinmesi için görevlendirilen ressamlarını yönlendiren hiçbir kuraldan dolayı kısıtlanmamıştır da. Sonuç olarak Lord Beaverbrook ve Kanada'daki temsilcilerinin cephelerdekiler dâhil bütün savaş resimlerinde dayattığı büyük ölçekli olma ve abideleştirme çabalarından kaçınabilmiştir" (Gammel, 2016, s. 28). Zaten çizmek üzere seçtiği mekânları o anda resimlediği için Hamilton'ın büyük boyutlu resimler yapabilmesi olanaksızdı.

Hamilton, Birinci Dünya Savaşı sırasında gaz saldırıları ile ilgili ne düşündüğüne dair herhangi bir bilgi veya not bırakmamış olsa da savaş alanı gözlemlerinden yola çıkarak yaptığı resimler, söz konusu konuyu açıkça bütün varlığı ile hissettiğini ve bunları anlattığını gösterir. Hamilton; insancıl yanlarını ön plana alarak, hiçbir siyasal yönseme içine girmeden, savaş boyunca ressam ve yazarların kullandığı propaganda içerikli motif ve ifadelerden özellikle kaçınmıştır.

Sanatçı, savaşta taraf olmanın aynı zamanda savaşı olumlu yapmak olduğunun bilincindedir. Sanatsal üretimini de bu bilinçle gerçekleştirmiştir. Onun bu dönem resimlerinde ne bir kahramanlık belirtisi ne de zafer işareti vardır. Bu nedenle sanatçının Birinci Dünya Savaşı döneminde yaptığı resimlerin neredeyse hepsinin, her açıdan savaşın korkunçluğunu anlatan ve sorgulayan güçlü resimler olduğu söylenebilir.

Şekil 3: İlk Gaz Saldırısı Burada Yapıldı, 1920, Kâğıt Üzerine Yağlı Boya, 34.5 x 26.8 cm

Mary Riter Hamilton'ın hem bir kadın olması hem de resimlerini savaş alanını doğrudan model olarak kullanmak suretiyle yapması, onu özel bir konuma taşımıştır. Bu resimler, ilk bakışta, plastik dil açısından yalın ve yeterli detaylar vermemesinden dolayı, kendi döneminin (erkek) asker ressamlarının resimleriyle karşılaştırıldığında yetersiz hatta daha az gerçekçi görülebilir. Ancak savaş alanının ağır koşulları içinde üretilen kurgu veya abartıdan arındırılmış resimlerin, gerçeğin daha iyi bir temsili olduğu unutulmamalıdır.

Hamilton, savaş resimlerinde yaygın olarak kullanılan çarpışma sahnelerine (ya da çarpışma anına) ilgi göstermedi. Fotoğraf ya da görsel kaynakların propagandacı ve manipüle edilmiş görselliklerine de itimat etmedi. Aynı zamanda, modern sanatın yenilikçi (fütürist, vorticist, kübist vb.) tarzlarından da uzak durdu. Bununla birlikte ölü bedenler⁴ üzerinden savaşı algılatmaya çalışan sanatçıların grafik ağırlıklı, yenilikçi yöntemlerinden de kaçındı. Sanatçı bu yöntem ve tarzlar yerine, tanıklık ettiği zaman ve mekânın ruhuna uygun geliştirdiği sanatsal dil aracılığıyla betimlemelerini yaptı.

Sanatçının bu dönem resimlerini inceleyen Irene Gammel, “St. Julien Hatırası: Mary Riter Hamilton’un Savaş Meydanı Sanatında Kimyasal Savaş Yapılandırması” başlıklı makalesinde, sanatçının savaşı anlatmak için başvurduğu yöntemi şöyle açıklamaktadır:

Hamilton Kanada için savaş haritasını oluştururken savaşı manzara resmi üzerinden aktarmak ve anımsatmak amacıyla kendi üslubunu oluşturmak zorunda kaldı. Hamilton’ın bu problemi çözmek için başvurduğu yöntem Jill Bennett’in ortaya attığı bir teori olan ve nesneyi gözlemlerken belleği ve duygusal gerçekliği bağlayan “algısal bellek” estetiğini yaratacak görsel imgeleri kullanmak olmuştur. (Bennett, 2003, akt. Gammel, 2016, s. 29). Algısal bellek desteği, duyguların mevcut anda yalnızca keyifli ya da travmatik bir durumun hatırlanarak veya yeniden yaşanarak somatik bir tecrübe oluşturulması sonucu hissedilebileceği fikridir. Dolayısıyla bir sanat eseri bir nesne veya sahnenin temsilinden ziyade duygusal bir tecrübe hâlini alır (Gammel, 2016, s. 29).

Hamilton, Birinci Dünya Savaşı’nın bitiminden hemen sonra Kanadalıların çarpıştığı ve ilk gaz saldırısının yapıldığı yer olan St Julien’e yolculuk etmiştir. Bu bölgeyi betimleyen küçük boyutlu üç resim yapan sanatçının bu resimlerinden olan *İlk Gaz Saldırısı Burada Yapıldı* adlı resmi (Şekil 3), kısa zamanlı yapılmış bir resimdir. Resim, geriye doğru uzayıp giden bir yolun kenarında iki sığınacağın dizili olduğunu gösteren bir içeriğe sahiptir. Sanatçı; diğer savaş ressamlarının resimlerindeki pürüzsüz boya kullanımı yerine, boyayı daha kalın ve devinimli kullanmıştır.

Resmin sağ tarafına konumlandırılan ve iki dünya savaşının karakterize edildiği betimlemelerde temel öge olarak kullanılan “parçalanmış ağaç” imgesi sıra hâlinde resmedilmiştir. “Parçalanmış ağaç” imgesi sanatçının sadece bu resminde değil, diğer resimlerinde de başat eleman olarak hep yer almıştır. “Ağaç”, savaşın yıkımını algılatması açısından dönem resimlerinde önemli bir öge olarak hep öne çıkmıştır.⁵ Çünkü “ağaç”, varlığıyla yaşamın habercisidir. Yaşam belirtisi, “ağaç”ın canlılığıyla

⁴ Birinci Dünya Savaşı Dönemi’nde C. R. W. Nevinson’un (1889-1946) “Zafer Yolları” (Paths of Glory) ve Frederick Varley’in (1881-1974) “Ne İçin?” (For What?) çalışmaları, ölü beden resmin ön planında gösterildiği resimlere örnek verilebilir.

⁵ Paul Nash, John Nash, Frederick Varley, A. Y. Jackson, George Edmund Butler, Richard Tennant Cooper, Russell Clark, William Rothenstein, Wyndham Lewis gibi sanatçılar resimlerinde savaşın yıkımını betimlemek için özellikle “parçalanmış ağaç” biçimini kullanmışlardır.

ölçülürken aynı şekilde yaşamın yok oluşu da “ağaç”ın parçalanmış oluşuyla ölçülmektedir.

Resmin geneline egemen olan kasvetli renk tonları, gösterilen ortamın (geçmişin) gerçekliği ile ilgili bazı ipuçları vermektedir: gaz, ölüm, yıkım, yok oluş... Yaşam, resmin betimlediği yerde tamamen ölümsüzleştirilmiş bir durumdadır. “İlk Gaz Saldırısının Yapıldığı Yer, St Julien resmi, Hamilton’ın ölümsüzleştirmeye çalıştığı Gravenstafel ve St Julien Muharebelerinde kullanılan iki klor gazı saldırısını hemen akıllara getirmektedir. Havadan daha ağır olduğundan yere çöken klor, siperlerin arasına sızarak askerleri boğarak öldürmüştür” (Gammel, 2016, s. 30).

Şekil 4: St Julien Ana Cadde, 1920, Panel Üzerine Yağlı Boya, 23.8 x 19.9 cm

Şekil 5: Albert (Somme) Amiens Yolu, 1920, Kontrplak Üzerine Yağlı Boya, 25.8 x 33.8 cm

Hamilton, savaşın etkin öznesi olan insan yerine doğayı duyumsamış, doğayı temel odak noktası yapmış ve savaş olgusunu bu imge yoluyla anlatmayı seçmiştir. Sanatçı her sahnede, savaşın geride bıraktığı enkazı/yıkıntıyı/yığıntıyı merkeze alarak resmetmiştir. Sahnelenen doğanın verdiği ipuçlarıyla, izleyenin kendi düşlemine başvurmasını ve gösterilen yerde daha önce yaşananları canlandırmasını ister gibidir. Bu sayede, betimlenen görüntü ile bakan arasında anlamsal açıdan etkin bir bağ oluşturma olanağı sağladığı söylenebilir. Görüntü, Bennett’in belirttiği gibi “(...) sadece korkunç sahneyi ve şiddet görüntüsünü sunmayıp yaşanan ıstırapın fiziksel etkisini hissettirerek bir ‘algısal bellek’ hâlinde gözlemciye dokunabilmektedir” (Bennet, 2003, akt. Gammel, 2016, s. 31).

Hamilton’ın söz konusu resminde (Şekil 3), renk ve biçim konfigürasyonu izleyende ilkin sıradan bir yerin betimi gibi bir algı uyandırabilir. Ancak resmin içeriğine dair ayrıntılara inildiğinde pek de öyle olmadığı, tersine resimde ölümcül bir atmosferin egemen olduğu anlaşılmaktadır. Irene Gammel, inceleme konusu resme ilişkin şu saptamada bulunmuştur:

Resme baktığımızda, korkunç savaşın sona erdiği izlenimine kapılıp görüntüde bir teselli bulma eğilimine giriyoruz. Birden Hamilton, attığı başlıkla üstü kapalı bir şekilde aktarılan bu korkunç eylemi hatırlatınca bu huzur ortamı bozuluyor.

“Saldırı” kelimesi bu bölgede yaşanan olayı anımsatıp St Julien Muharebesi’nin yeni bir askerî teknoloji olan kimyasal silah döneminin başlangıcı olduğuna işaret ediyor. Aslında Ağustos 1914’te Fransızlar etil bromoasetat ve xsil bromit kullanmış olsa da (Salem ve Siddell, 2005, akt. Gammel, 2016, s. 31) bu gazlar esasen düşmanın dikkatini dağıtmak ve onu etkisiz hâle getirmek için kullanılmıştır, öldürmek için değil. Öbür yandan Eylül 1915’te klorun kullanımı Almanlar ve Müttefiklerin Büyük Savaş’ın kalan kısmında ölümcül kimyasalları bir silah seçeneği olarak görmesine neden olmuştur. Resmin arkasında Hamilton’ın düştüğü “Gaz ilk kez burada kullanıldı” notu, bu bölgenin modern ölümcül kimyasal savaşın doğum yeri olduğunun altını çizmektedir (Gammel, 2016, s. 31).

Sanatçının bu dönemdeki önemli bir çalışması olan *St Julien Ana Cadde* adlı resmi (Şekil 4), savaş sırasında askerî bir yol olarak kullanılan, ancak şimdilerde hiçbir yere çıkamayan cadde üzerindeki sığınakları betimleyen bir resimdir. Askerî savunma amaçlı yapılan bu ruhsuz yapılar, caddenin iki tarafında sağlam bir şekilde durmaktadırlar.

Sanatçının bu dönem resimlerinde yoğun olarak kullandığı, özellikle savaşın yıkımını betimleyen monokrom renkler, bu resimde de yoğun olarak kullanılmıştır. Resmin kompozisyonunun sağ tarafında gri beton rengiyle biçimlendirilmiş yapı, yer düzlemi için kullanılan renk ile bütünlük sağlamaktadır. Yapının pencereleri küçük fırça vuruşlarıyla belirtilmiş, çatı ise yapının diğer bölümlerinde kullanılan gri renge benzer bir renk tonuyla devinimli olarak resmedilmiştir. Bununla birlikte, yapının güçlendirilmesi için kullanılan demir çubuklar her iki yapıda da gökyüzünün dingin yapısı içinde daha belirgin olarak betimlenmiştir. Hamilton, savaşın zor koşullarında sığınak olarak yapılan yapının durumunu vurgulamak için renkleri olanca varlığıyla öykünün tarihsel içeriğine uydurmaya çalışmıştır.

Resmin ön planında beliren yığıntı, savaşın izlerinin henüz tam anlamıyla ortadan kaldırılmadığını göstermektedir. Yıkılan bölgede yeniden yapım gerçekleşiyor olsa da mekân ya da yıkımın gerçekleştiği yer, yaşanan olaya her zaman bir gönderme yapacaktır. Nicola Lambourne “Yıkıma Karşı Yapım: Sanat, Birinci Dünya Savaşı ve Sanat Tarihi” başlıklı makalesinde, “Katedral ve diğer anıtlar gibi kültürel eserlerin enkazlarının, ‘savaşın sansürlenmiş diğer yıkım etkisi’ (yani insan kayıpları) için metafor görevi gördüğünü” (Lambourne, akt. Gammel, 2016, s. 34) ileri sürmüştür. Hamilton’ın savaşı anlatan tüm resimleri, Lambourne’nin bu düşüncesiyle paralellik göstermektedir. Sanatçının resimlerinde savaş olgusu “doğa, mekân ve yapılar” üzerinden konfigüre edilerek anlatılmıştır. Sanatçı, resimlerinde gösterilmeyen ölü ya da yaralı bedenleri, savaşın enkazı aracılığıyla izleyiciye dolaylı bir yoldan duyumsatmaya çalışmıştır.

Sanatçının St Julien’in savaş alanını betimleyen bir diğer resmi olan *St Julien’e Giden Yol* adlı resim, (Şekil 6) kent merkezine doğru giden bir yolun betimi olarak yapılmıştır. Koyu kahverengi bir kâğıt yüzeyine kömür ve renkli tebeşir kullanılarak yapılan resimde, dolambaçlı bir yol çevresinde savaşın geride bıraktığı iki ana öge olan “insan ve doğa”nın yok oluşuna doğrudan işaret eden bir anlatım belirlemektedir. Resmin ön planında haç ile gösterilen etrafı çevrili bir mezar betimi yer alırken, daha gerilerde ise manzaranın sonuna doğru gözden yitip yok olana değin devam eden parçalanmış

ağaçlar, ölü ağaçlar görülmektedir. Arkadaki parçalanmış ağaçlar, gösterilen kasvetli ortamın içeriğine uygun olarak yalın ve bünyesinde fazla renk barındırmadan resmedilmiştir.

Şekil 6: St Julien'e Giden Yol", 1920, Kâğıt Üz. Kömür ve Beyaz Tebeşir, 30.4 x 22.9 cm

Şekil 7: 1919, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 50 x 65 cm

Savaşın bitiminden sonra bölge halkı evlerine, mahallerine dönmeye başlamış, ancak savaşın geride bıraktığı enkazın ortadan kaldırılması ve yeniden inşa işlemi uzun zaman almıştır. *Sanctuary Wood, Flanders* (Şekil 8) adlı resimde betimlenen ıssız, yaşamsız ortam, uzun bir zaman kimsenin uğramadığı bir yer olarak görülmektedir. Sanatçı resmettiği dingin, sessiz sahneler ile izleyiciyi savaşın metruk durumu içinde gezdirir. Bu açıdan, onun bu dönem resimlerinin Birinci Dünya Savaşı'nı anlatan birer görsel belge niteliği taşıdığı ileri sürülebilir.

Sanatçının savaş alanını betimleyen diğer önemli çalışmaları içinde yer alan "mezarlar" (Şekil 7) ile ilgili resimlerinde, boş bir alan olarak beliren doğada, yaşayanlardan çok ölümlere işaret eden mezarların yer alması, savaşın geride bıraktığı başka bir yıkıma işaret eder.

Hamilton dışındaki resmî savaş ressamı, savaş alanı izleminlerinden oluşan eskizler (ya da bölge ile ilgili fotoğraflar) aracılığıyla kendi atölyelerinde bunlara yeni eklemeler yaparak (yeniden kurgulayarak) kompozisyonlarını oluşturmuşlardır. Hatta bazı ressamın savaş alanına hiç tanıklık etmedikleri hâlde bu yerleri hayalden resmettikleri, gerçeği yansıtmayan resimler yaptıkları bilinmektedir. Hamilton'ın resimlerinin Birinci Dünya Savaşı dönemi Kanadalı resmî savaş ressamlarının (özellikle Yediler Grubu'nun) sanatından çok, İkinci Dünya Savaşı dönemi İngiliz sanatına yakın olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, Hamilton'ın resimlerinde İngiltere'nin yenilikçi ressamı Paul Nash'in sanatsal üretimindeki parçalanmış ağaçlara, engebeli arazilere, kaos ortamına benzer bir üretimin sezinlendiği söylenebilir.

Sanatçı; gelenekselleşmiş kahramanlık öyküleştirmelerinden özenle kaçınarak, geçmiş zaman eyleminin şimdiki zaman içinde bıraktığı izleri (enkazı) bir arada vererek, şiddetin insan varlığına ve yaşam alanı olan doğaya verdiği tahribatı hiçbir propaganda içeriğine başvurmadan resimlerinde ortaya koymuştur. Hamilton,

Avrupa'daki savaşa katılan Kanadalıların modern savaş teknolojisine maruz kaldıkları yer olarak bilinen St Julien'i resmetmeye gittiğinde savaşın hiçbir kazananı olmadığını, tam aksine herkesin kaybettiğini, yıkıma uğramış kentleri/kasabaları/köyleri ve toplu mezarları gördükten sonra anlamış ve bütünleyici bir yaklaşımla bu içeriğe uygun lirik, yergisel nitelikte resimler yapmıştır.

Şekil 8: Sanctuary Wood, Flanders, 1920, Panel Üzerine Yağlı Boya, 45.7 x 59.1 cm
Şekil 9: Kummel Yolu, Flanders, 1920, Karton Üzerine Yağlı Boya, 18.9 x 24 cm

Sonuç:

Mary Riter Hamilton'ın savaş alanını resmettiği üç yüzü aşkın çalışması, savaş ile ilgili algıları birçok yönden değiştirmiştir. Kendi çağdaşlarının, savaşı insanın haklı bir eylemi gibi gösteren ve onu yücelten, öven sanatsal pratiğinden kararlı bir şekilde uzak durduğunu göstermiştir. Sanatçının, bu özelliğiyle Birinci Dünya Savaşı dönemi siyasi patronaj sistemiyle sanatsal üretimlerini gerçekleştirirken bağımsız bir görüş kazandığı gözlenir.

Sanatçının bu dizide yer alan resimlerinin temel izleğini, doğal yaşamın tahribatı, toplu mezarlar, yıkılmış ve terk edilmiş kasabalar/köyler/kentler gibi savaşın neden olduğu manzaraları oluşturmaktadır. Bu izleklerin, doğrudan sanatçının kişisel deneyimlerinin (izlenimlerinin) bir yansıması olarak ortaya çıktıkları yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenle Hamilton'ın bu dönem resimlerinin daha samimi ve kendine özgü oldukları söylenebilir.

Sanatçının St Julien izlenimlerinden yapmış olduğu resimlerinin, geliştirdiği sanatsal dil aracılığı ve tanıklık ettiği zaman ve mekânın ruhuna uygun yaratımlarıyla sanat tarihinde sosyal eleştiri geleneğinin gelişmesinde etkili olduğu düşünülebilir. Sanatçı savaş alanından derlediği görüntüleri, kendine özgü imge dünyasında biçimlendirerek yeni bir alan açmıştır. Ancak sanatçının yaşadığı dönemde, sanat yazarlarının, sanatçının pratiğine ve onun bir sonucu olan ürününe karşı gelenekselleşmiş ve katılaşmış yaklaşım ve değerlendirmeleri nedeniyle Hamilton ve sanatı uzun bir zaman görmezden gelinmiştir. Tarihe ve toplum yaşamına içkin sanatsal eserler üreten her sanatçının, her ne kadar kasıtlı ya da kasıtsız sanat tarihi yazın alanı

dışına itilmiş olsa da er ya da geç bir gün hak ettiği yeri alacağından kuşku yoktur. Bu bağlamda, Hamilton'ın sanatsal üretimini gerçekleştirdiği dönemden çok sonra yeniden keşfedilmesi ve tanıtılması, plastik sanatlar açısından önemli bir değerın hatırlanması ve bugüne aktarılması anlamına gelmektedir.

Kaynaklar

- Baker, Alan R. H- Black, Iain-Butlin, Robin Alan (2001). *Place, Culture, and Identity: Essays in Historical Geography in Honour of Alan R.H. Baker*. Canada: Les Presses de l'Université Laval.
- Bennett, J. 2003. *The Aesthetics of Sense-Memory: Theorizing Trauma through the Visual Arts*. In: S. Radstone & K. Hodgkin, eds. *Regimes of Memory*. New York: Routledge, pp. 27–39.
- E. Davis, Angela (1986). *Manitoba History: Mary Riter Hamilton: Manitoba Artist 1873-1954*. *Manitoba History*, Number 11, Spring 1986. (www.mhs.mb.ca/docs/mb_history/11/hamilton_mr.shtml). Erişim Tarihi: 10.02.2017.
- Gammel, Irene (2016). *The Memory of St Julien: Configuring Gas Warfare in Mary Riter Hamilton's Battlefield Art*. *Journal of War & Culture Studies*, Vol. 9 No. 1, February, 2016, 20-41.
- Lambourne, N. (1999). *Production Versus Destruction: Art, World War I and Art History*. *Art History*, 22 (3): 347–363.
- Salem, H. ve Siddell, F. R. (2005). *BlisterAgents/Vesicants*. In: B. Andersonetal, eds. *Encycloedia of Toxicology*. New York: Academic Press.
- Winnipeg Art Gallery Archives, artist's file, Moncrief Williamson, "Memorial Exhibitions Compare Artists' Work," *Art in Review*, (November 21, 1959). <https://www.revolv.com/main/index.php?s=Mary+Riter+Hamilton>. Erişim Tarihi: 01.02.2017.
- http://collectionscanada.gc.ca/pam_archives. Erişim Tarihi: 01.02.2017.
- http://www.collectionscanada.gc.ca/traces-of-war/050810_e.html, Erişim Tarihi: 01.02.2017.

Görsel Kaynaklar

- Şekil 1, 2, (<https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/military-heritage/first-world-war/mary-riter-hamilton/Pages/remnants.aspx>). Erişim Tarihi: 15.02.2017.
- Şekil 3, 4, 6, (<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17526272.2015.1100441>). Erişim Tarihi: 10.02.2017.
- Şekil 5, 7, (<http://www.greatwar.nl/riter/riter01.html>). Erişim Tarihi: 10.02.2017.
- Şekil 8, (<http://www.greatwar.nl/frames/default-hamilton.html>). Erişim Tarihi: 10.02.2017.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 26, Sayı 2, 2017, Sayfa 205-216

Şekil 9, (<https://latefruit.wordpress.com/2011/02/28/a-painter-of-battlefields-mary-riter-hamilton/>). Erişim Tarihi: 10.02.2017.

İLİŞKİLERDE GÜÇ ALGISI ÖLÇEĞİ'Nİ TÜRKÇE'YE UYARLAMA ÇALIŞMASI

Gökçen Aydın¹
Pınar Çağ²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; eşlerin birbirleriyle ilişkilerinde algıladıkları kişisel gücü belirlemeye yarayan “İlişkilerde Güç Algısı Ölçeği”nin psikometrik özelliklerini test etmek ve ölçeği Türk kültürüne kazandırmaktır. Çalışmaya kolayda örnekleme ile seçilen, Ankara ilinde yaşayan, çalışan ve en az lise mezunu olan 103 evli birey katılmıştır. Araştırma kapsamında ölçme aracı Türkçe’ye çevrilerek psikometrik özelliklerine bakılmıştır. Toplanan veriler üzerinde Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. AFA bulguları sonucunda özgün halinde tek faktörlü olan ölçeğin bu araştırma grubunda iki faktörlü olduğu tespit edilmiştir. Bu iki faktörlü yapının kabul edilebilir düzeyde olduğu DFA ($\chi^2/sd=1.61$; RMSEA=.076; GFI=.94; CFI=.98; NFI=.94) bulgularıyla desteklenmiştir. Ölçeğin tümüne ilişkin iç tutarlık katsayısı olan cronbach alpha .88 olarak bulunmuştur. Sonuç olarak, 7’li Likert tipinde 8 maddeden oluşan 2 faktörlü bu ölçme aracı Türk kültüründe kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir araçtır.

Anahtar Sözcükler: İlişkilerde güç algısı ölçeği, Güç, Evlilik, Ölçek uyarlama

TURKISH ADAPTATION OF SENSE OF POWER SCALE

ABSTRACT

The aim of this study was to test the psychometric properties of “Sense of Power” scale used to measure personal sense of power in relationships and to adapt the scale into Turkish. The participants of the study included 103 spouses who were living in Ankara, working in a job and graduated at least from high school by using convenience sampling. In the current study, the scale was translated into Turkish and the psychometric properties of the scale were tested. For data analysis, Exploratory Factor Analysis and Confirmatory Factor Analysis were conducted. EFA results showed that the scale had two-factorial structure unlike the unidimensional structure of the original scale. This two-factorial structure was confirmed with CFA results ($\chi^2/df=1.61$; RMSEA=.076; GFI=.94; CFI=.98; NFI=.94). The Cronbach alpha reliability coefficient was calculated as .88. Finally, Sense of Power scale which consists of 8 items on a 7 point Likert type and has two-factorial structure is reliable and valid measurement to be used in Turkish culture.

Keywords: Sense of power scale, Power, Marriage, Scale adaptation

¹ Arş. Gör., Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, agokcen@metu.edu.tr

² Uzman, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, ÖGEM, cpinar@metu.edu.tr
Araştırma, Gönderim Tarihi: 06.08.2015 Kabul Tarihi: 20.10.2017

Giriş

İlişkilerde doyum ve mutluluğu etkilediği düşünülen pek çok kavrama alan yazında rastlamak mümkündür (Brezsnyak ve Whisman, 2004; Panunzio ve DiLillo, 2010). Buna ek olarak özellikle romantik ilişkilerde doyumunu açıklayan pek çok teori bulunmaktadır. Önceki çalışmalar kendini açma, açıklık, dürüstlük, çatışma çözmede başarı gibi pek çok kavramın ilişki doyumunu etkilediğini göstermektedir (Guerrero, Anderson ve Afifi, 2011). Ancak çalışmalar aynı zamanda yakın ilişkilerde genel ilişki doyumunda bir kavramın daha öne çıkan bir değişken olduğunu göstermektedir; bu da yakın ilişkilerde güçtür (Howard, Blumstein ve Schwartz, 1986). 1930'lu yıllardan beri yakın ilişkilerde güç algısı üzerinde durulmaktadır (Goldhamer ve Shils, 1939). İlk zamanlarda güç kavramı daha çok kişinin statüsü, ekonomik kuvvet ve sosyal yapı ile sahip olduğu bir kavram olarak ele alınırken özellikle son yıllarda bütün bu kazanımların haricinde kişinin kendinde algıladığı güç kavramına odaklanılmaktadır (Bandura, 1999; Akt. Anderson, John ve Kentler, 2012). Bireylerin bu gücü algıladığı alanlara bakıldığında; daha çok sosyal ilişki ağlarında ortaya çıkan güç kavramı alan yazında merak edilmekte ve araştırılmaktadır.

Sosyal güç teorisine göre güç; herhangi bir yabancı, sıradan bir tanıdık, bir iş ortağı, bir arkadaş veya bir sevgili rolünde olan bireyin, hayatında olduğu diğer birey üzerindeki potansiyel veya olası etkisidir (Simpson, Farrell, Oriña ve Rothman, 2015). Kişilerarası güç olarak da adlandırılan bu kavram (French ve Raven, 1959) ilişki doyumunu ile ilişkilendirilmektedir (Bentley, Galliher, ve Ferguson, 2007). Cromwell ve Olson (1975; Akt. Rogers, Bidwell ve Wilson, 2005) ilişkilerdeki gücün üç temel unsuru olduğunu söylemektedir. Bunlar; kişinin ilişkiye getirdiği kaynakların oluşturduğu güç temeli; ilişkideki kontrolü ele geçirmek için kullanılan taktikleri içeren süreç ve kararı kimin aldığını gösteren çıktılar yani görünür, somut yapılar şeklindedir. Babcock, Jacobson, Gottman ve Waltz (1993)'a göre, ilişki sürecinde kullanılan kaynaklara bakıldığında akla ilk olarak maddi unsurlar gelse de aslında duygular, fiziksel görünüm ve kişinin güce sahip olma algısı önemli diğer kaynaklardır. Bununla birlikte, Zvonkovic, Schmiege ve Hall (1994) ilişkilerde güç taktikleri kullanmanın evlilik doyumunu azalttığını vurgulamıştır. Buradan yola çıkılarak kişisel güç algısının ilişkide önemli bir unsur olduğu söylenebilmektedir.

Yakın ilişkilerde cinsiyet ve güç ilişkisi çeşitli açılardan araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Özellikle de cinsiyetler arasında güç çeşitlerinin kullanımının farklı olduğu görüşü öne çıkmaktadır (Lee, Fiske, Glick ve Chen, 2010). Aynı zamanda toplulukçu toplumlar ile bireysel toplumlar arasında evlilik doyumunu ve kişisel iyi oluşun önemsenme düzeyi farklılık göstermektedir (Dion ve Dion, 1993).

Sosyal ilişkilerde psikolojik bir durum olarak kavramsallaştırılan güç; bir kişinin diğerlerini etkileyebilme kapasitesidir (Anderson, John ve Keltner, 2012). Bu kapasite, kişinin hem psikolojik hem duygusal anlamda yaşadıkları üzerinde etkili olabilmektedir. Araştırmalara göre, yüksek kişisel güç algılayan bireyler ile düşük kişisel güç algılayan bireyler arasında stres, merhamet ve duygu düzenleme açısından farklılıklar vardır (Van Kleef, Oveis, Löve, LuoKogan, Goetz ve Keltner, 2008). Kendisinde yüksek güç algılayan bireyler daha olumlu duygular taşıırken (Anderson ve Berdahl, 2002),

kendisinde daha düşük güç algılayan bireylerin partnerinin duygularına karşı daha tepkisel olduğu görülmektedir (Anderson, John ve Keltner, 2003).

Batı kültürlerinde romantik ilişki yaşayan pek çok birey , her iki eşin de eşit düzeyde güce sahip olduğu eşitlikçi ilişkileri tercih ettiklerini belirtmektedir (Caldwell ve Peplau, 1984; Sprecher ve Felmler,1997; Akt. Simpson, Farrell, Oriña ve Rothman, 2015). Ancak ilişkilerin yarısına yakını ilişkilerde güç dengesi açısından eşitsizlik sinyalleri vermektedir (Bentley, Galliher ve Ferguson, 2007; Caldwell ve Peplau, 1984; Akt. Simpson, Farrell, Oriña ve Rothman, 2015). İlişkideki temel dengelerden biri olan güç dengesini ayarlayabilmek hem kadın hem de erkek için daha istikrarlı ve kararlı bir denge kurmak ilişkinin sağlıklı ilerlemesi açısından önem taşımaktadır. Anderson, John ve Keltner (2012)'in belirttiği gibi bireylerin güç algısı ilişkiler üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Gücün duygular ve düşünceler üzerine olası etkisi, kişilerin güç algısının nereden kaynaklandığı ve gücün kişilik yapısıyla ilişkisi gibi konular alan yazında sıklıkla sorulmasına rağmen az çalışılan konular arasında yer almaktadır. Bu bilgiler ışığında, özellikle de arkadaşlık ilişkileri, kişisel arası ilişkiler veya belirli bir grupta ilişkiler gibi çeşitli sosyal yapılarıdaki kişisel güç üzerine derinlemesine ve kapsamlı çalışmalara gerek duyulmaktadır.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda, ilişkilerde önemli bir unsur olan güç algısını kavramsallaştırmak için çeşitli ölçme araçları geliştirmeye ya da uyarlamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada da, bu amaç doğrultusunda pek çok ilişki türündeki güç algısını (arkadaşlık, evlilik, anne-çocuk, süpervizör-öğrenci, flört ilişkisi, vb) ölçmeye yarayan “İlişkilerde Güç Algısı Ölçeği” Türk kültürüne uyarlaması yapılmıştır. Ölçeğin özgün geliştirme çalışmasında 5 farklı çalışma ile 9 ayrı örneklem grubunda 1141 katılımcıyla geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır.

Alan yazın güç algısının evlilik doyumunda eşler arasında önemli bir faktör olduğunu gözler önüne sermektedir (Schwarzwald, Koslowsky ve Izhak-Nir, 2008). Bütün bu nedenler doğrultusunda bu çalışmada evli bireyler çalışma grubu olarak ele alınmıştır ve evlilikte güç algısı kavramının ölçümünü sağlayacak ölçme aracının uyarlama çalışması yapılmıştır. Buna ek olarak gelecekte yapılacak çalışmalarda farklı örneklem gruplarında güç algısı ölçeğinin geçerlik güvenilirlik çalışmaları yapılarak Türk kültürüne kazanım alanları genişletilebilir.

Araştırmanın Amacı

İkili ilişkilerde güç kavramı son yıllarda fazlasıyla çalışılmaktadır. Özellikle flört ve evlilik ilişkilerinde eşler arasındaki güç dengesi ilişkinin kalitesi, ilişkiden alınan doyum gibi genel ilişki mutluluğu üzerinde etkili olmaktadır. Bu amaçla ülkemizde ikili ilişkilerdeki güç dengesini ölçmeye yönelik bir araç bulunmaması nedeniyle bu çalışmada Anderson, John ve Keltner (2006) tarafından geliştirilen “İlişkilerde Güç Algısı Ölçeği” (Sense of Power Scale) Türkçe’ye uyarlanması amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma Grubu

Bu ölçek uyarlama çalışmasına kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen, Ankara’da yaşayan en az lise mezunu ve çalışan 103 evli birey katılmıştır. Katılımcıların % 66’sı kadın ve % 34’ü erkektir. Ayrıca katılımcıların öğrenim durumlarına bakıldığında, % 69’u üniversite ya da yüksekokul mezunu, % 26’sı lisansüstü mezunu ve % 5’i lise mezunu olduğu görülmektedir.. Katılımcıların yaşları 25 ile 60 arasında değişmektedir.

Çeviri Çalışması

İlişkilerde Güç Algısı Ölçeği (İGAÖ), dört psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında uzman, üç İngiliz Dili eğitimi üzerinde çalışan ve bir Türkçe eğitimi uzmanından oluşan sekiz kişilik bir uzman grubu tarafından özgün halinden Türkçeye çevrilmiştir. Uzman grubundan ölçek maddelerinin özgün haline uygun çevirmelerine dikkat etmeleri istenmiştir. Her bir uzmanın birbirinden bağımsız olarak yapmış olduğu çeviriler bir arada incelenmiş ve anlamı en iyi yansıtan maddelerle en uygun ölçek formu oluşturulmuştur. Bu formun bir Türkçe uzmanı tarafından yazım ve anlam açısından değerlendirilerek uygulamaya hazır hale getirilmesi sağlanmıştır.

Veri Toplama Aracı

İlişkiler Güç Algısı Ölçeği Anderson, John ve Keltner (2006) tarafından bireylerin kişisel güç algılarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek özgün halinde 8 madde ve tek faktörlü bir yapıya sahiptir. Ölçek maddeleri 7’li Likert tipi (1:Kesinlikle katılmıyorum; 7:Kesinlikle katılıyorum) üzerinde derecelendirilmiştir. Ölçeğin bazı maddeleri “Partnerimin, söylediklerimi dinlemesini sağlayabilirim.” ve “Partnerim için, benim isteklerimin pek de bir değeri yoktur.” şeklindedir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .89 olarak bulunmuştur. Ölçek geliştirme çalışmasında araştırmacılar 5 farklı çalışma ile 9 ayrı örneklem grubunda 1141 katılımcıyla geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapmışlardır. Tüm bu geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarından sonra, ölçeğin arkadaşlar, anne, sevgili, danışman ile ilişkilerde ve ayrıca yurt arkadaşları gibi topluluklarla ilişkilerde güç algısını ölçebilen bir ölçme aracı olduğu görülmektedir (Anderson, John ve Keltner, 2012).

Veri Toplama Süreci

Uygulamaya geçilmeden önce ODTÜ Uygulamalı Etik Araştırma Merkezinden izin alınmıştır. Ölçek evli bireylere kağıt-kalem testi şeklinde elden uygulanmıştır. Uygulamadan önce evli bireylere çalışmanın amacı hakkında bilgi verilmiştir. Gizliliği korumak adına her bir veri kapalı zarflarla toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Ölçeğin geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analizden önce DFA için önerilen varsayımlar test edilmiştir. AMOS 18 programı kullanılarak doğrulayıcı faktör

analizi yapılmış ve güvenilirliğini test etmek için iç tutarlılık katsayısı olan Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır. Aynı zamanda testi-yarılama yöntemi ile Spearman Brown iç tutarlık katsayısı hesaplanmıştır. Buna ek olarak toplanan verilerde Açıklayıcı Faktör Analizi için ise SPSS 22 programı kullanılmıştır.

BULGULAR

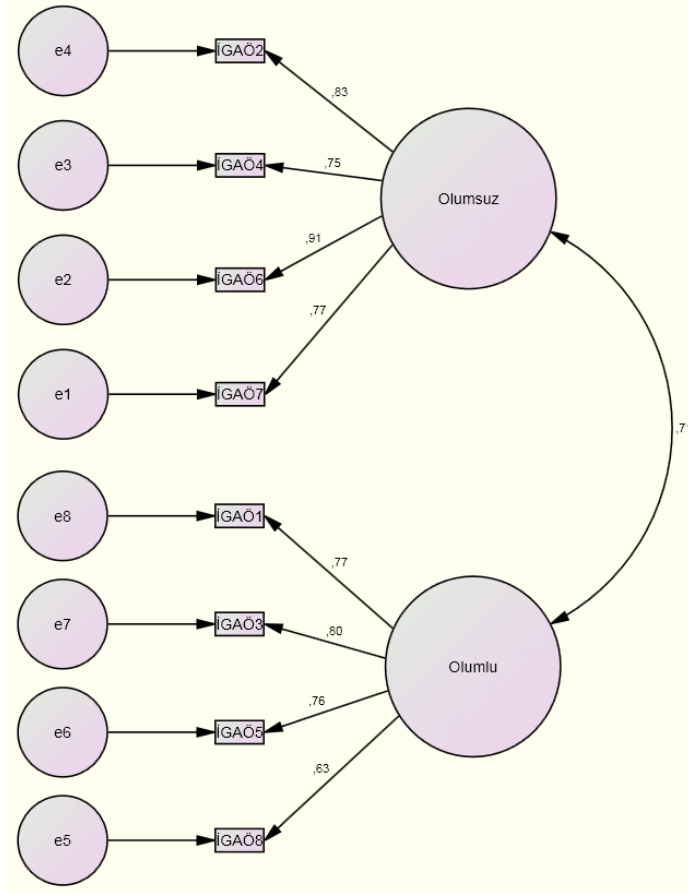
Ölçekle İlgili Geçerlik Çalışmalarına İlişkin Bulgular

Geçerlik çalışmaları kapsamında öncelikle veri seti üzerinde Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri ve Barlett Küresellik Testi yapılmıştır. Bu çalışmada KMO değerinin .86 olduğu saptanmıştır. Yine aynı amaçla uygulanan Barlett Küresellik Testi değerinin de anlamlı olduğu [$\chi^2 = 441.604; p < .000$] belirlenmiştir. Bu değerler paralelinde verilerin Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmaya uygun olduğu görülmüştür. Bu bulgular doğrultusunda, veri setinin açıklayıcı faktör analizi için uygun olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar ışığında ölçeğin yapı geçerliğini ortaya koymak ve maddelerin faktör yük değerlerini saptamak ve ayrıca maddelerin ölçeğin orijinali ile benzer boyutlara sahip olup olmadığını test etmek için AFA yapılmıştır. “Eşe Kendini Açma Ölçeği”nin yapı geçerliğini ortaya koymak ve maddelerin faktör yük değerlerini belirlemek ve maddeleri boyutlandırabilmek için AFA yapılmıştır. Verilere uygulanan AFA sonucunda ölçeğin maddelerinin özdeğeri 1’den büyük 2 faktör altında toplandığı görülmüştür. Bu faktörlerin altında yer alan maddeler içeriklerine bakılarak kültüre uygun biçimde adlandırılmıştır. Buna göre, ilk faktör “Olumlu güç algısı” ismiyle dört maddeden oluşurken ikinci faktör “Olumsuz güç algısı” ismi ile yine dört maddeden oluşmaktadır. Bu iki faktör beraber toplam varyansın % 72’sini açıkladığı görülmüştür. Yapılan analiz sonucunda ölçeğin yapısına uymayan ve varsayımları karşılamayan herhangi bir madde olmadığı görülmüştür. Bu nedenle hiçbir madde çıkarılmamıştır. Tablo 1’de yükler matrisi değerleri yer almaktadır.

Maddeler	Faktörler	
	Faktör 1	Faktör 2
Madde 2	.87	
Madde 6	.86	
Madde 7	.84	
Madde 4	.72	
Madde 8		.84
Madde 1		.77
Madde 3		.74
Madde 5		.71

AFA sonucunda desteklenen güçlü bulgular Doğrulayıcı Faktör Analizinde (DFA) iki faktörlü yapının test edilmesini gerektirmiştir. Bu amaçla AFA sonucunda ortaya çıkan faktör yapısının veriler için ne kadar uygun olduğunu belirlemek amacıyla AMOS 18 programı kullanılarak Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğine ilişkin kanıt elde etmek için 8 maddeli ölçeğin iki faktörlü yapısına birinci düzey DFA

yapılmıştır. DFA sonucuna göre, bu çalışmada ölçeğin iki faktörlü yapısı doğrulanmıştır ($\chi^2/df = 1.61$; RMSEA = .076; GFI = .94; CFI = .98; NFI = .94). Elde edilen uyum iyiliği göstergeleri modelin mükemmel uyum gösterdiğini kanıtlamaktadır. Bu nedenle hiçbir iyileştirmeye ihtiyaç duyulmadan birinci düzey DFA ile analizler sonuçlandırılmıştır. DFA sonucunda örtük değişken ile gözlenen değişkenler arasındaki ilişkileri ve gözlenen değişkenlerin hata varyansları Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. İGAÖ'nin Türkçe Formuna İlişkin Tanımlanan Model

Ölçekle İlgili Güvenirlik Çalışmasına İlişkin Bulgular

İGAÖ'nün güvenirlğine ilişkin kanıtlar Cronbach alfa güvenirlilik katsayısı hesaplanarak elde edilmiştir. Buna göre ölçeğin tümüne ilişkin Cronbach alfa değeri .88 olarak bulunmuştur. Bu da ölçeğin özgün haline benzer bir iç tutarlık katsayısına sahip olduğunu göstermektedir. Ölçeğin ilk 4 maddesinden alınan puanlarla, ölçeğin son dört

maddesinden alınan puanlar arasındaki Sperman-Brown iç tutarlık katsayısı ise .90 olarak hesaplanmıştır.

SONUÇ

Çalışmanın sonuçları evli bireylerde “İlişkilerde Güç Algısı” ölçeğinin psikometrik açıdan kabul edilebilir düzeyde güvenilir ve geçerli olduğunu göstermektedir. Toplamda 8 maddesi olan ölçek, 7’li likert tipi dereceleme sahiptir. Ölçeğin Türkçe formu elde edilen “olumlu” ve “olumsuz” başlıklı iki faktör yapısıyla evlilik ilişkisinde eşlerin algıladıkları gücü iki boyutlu olarak geçerli ve güvenli bir şekilde ölçebilmektedir. Yurtdışı çalışmaların birçoğunda sosyal ilişki ağlarındaki güç algısını ölçmeye yönelik geliştirilmiş olan bu ölçek, pek çok çalışmada kullanılmıştır. Geçerliliği ve güvenilirliği yüksek olan bu ölçeği Türk kültürüne kazandırmak ilgili alan yazında yapılacak diğer ilişki çalışmalarına ışık tutacaktır.

Bu çalışma, ilişki çalışmalarında kullanılacak diğer bir boyut olan güç algısı üzerine yeni bir ölçme aracını kültüre kazandırmış olması sebebiyle başlangıç niteliğinde bir çalışma olarak düşünülmelidir. Bu nedenle ölçeğin özgün biçiminde de önerildiği şekilde farklı örneklerde (arkadaş, anne, süpervizör, genel ilişkiler, vb.) kullanımının artırılması önerilebilir. Ayrıca ölçeğin geçerlik kanıtlarını güçlendirmek amacıyla benzer ölçek geçerliliği ve ayırt edici geçerlik gibi ölçümler yeni çalışmalarda ölçeğin kullanım sıklığı artırılarak yapılabilir. Ölçeğin mükemmel uyum göstermesi ve kullanımı açısından pratik olması alan yazındaki çalışmalarda kullanılması yönünden oldukça uygundur.

Kaynaklar

Anderson, C., & Berdahl, J.L. (2002). The experience of power: Examining the effects of power on approach and inhibition tendencies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(6), 1362– 1377. doi: 10.1037/0022-3514.83.6.1362

Anderson, C., Keltner, D., & John, O. P. (2003). Emotional convergence between people over time. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(5), 1054–1068. doi: 10.1037/0022-3514.84.5.1054

Anderson, C., John, O. P., & Keltner, D. (2006). *The subjective sense of power: Structure and antecedents*. Unpublished manuscript, University of California, Berkeley.

Anderson, C., John, O.P., & Keltner, D. (2012). The Personal Sense of Power. *Journal of Personality*, 80(2), 313-344. doi: 10.1111/j.1467-6494.2011.00734.x

Babcock, J.C., Jacobson, N.S., Gottman, J.M., & Waltz, J. (1993). Power and violence: The relationship between communication patterns, power discrepancies, and domestic

violence. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, 61, 40-50. doi: 10.1037/0022-006X.61.1.40

Bentley, C. G., Galliher, R. V., & Ferguson, T. J. (2007). Associations among Aspects of Interpersonal Power and Relationship Functioning in Adolescent Romantic Couples. *Sex Roles*, 57(7-8), 483–495. doi:10.1007/s11199-007-9280-7

Brezsnyak, M., & Whisman, M. A. (2004). Sexual desire and relationship functioning: The effects of marital satisfaction and power. *Journal of Sex and Marital Therapy*, 30(3), 199–217. doi: 10.1080/00926230490262393

French, J. R. P., Jr., & Raven, B. (1959). The bases of social power. In D. Cartwright (Ed.), *Studies in social power* (pp. 150-167). Oxford, England: Univer.

Howard, J. A., Blumstein, P., & Schwartz, P. (1986). Sex, power, and influence tactics in intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(1), 102–109. doi: 10.1037/0022-3514.51.1.102

Goldhamer, H., & Shils, E. A. (1939). Types of power and status. *American Journal of Sociology*, 45(2), 171-182. doi: 10.1086/218263

Guerrero, L. K., Anderson, P. A., & Afifi, W. A. (2011). *Close encounters: Communication in relationships* (3rd ed.). Los Angeles: Sage.

Lee, T. L., Fiske, S. T., Glick, P., & Chen, Z. (2010). Ambivalent sexism in close relationships (Hostile) power and (benevolent) romance shape relationship ideals. *Sex Roles*, 62(7-8), 583–601. doi:10.1007/s11199-010-9770-x

Panuzio, J., & DiLillo, D. (2010). Physical, psychological, and sexual intimate partner aggression among newlywed couples: Longitudinal prediction of marital satisfaction. *Journal of Family Violence*, 25(8), 689 - 699. doi: 10.1007/s10896-010-9328-2

Rogers, W.S., Bidwell, J., & Wilson, L. (2005). Perception of and satisfaction with relationship power, sex, and attachment styles: A couples level analysis. *Journal of Family Violence*, 20(4), 241-251. doi: 10.1007/s10896-005-5988-8

Schwarzwald, J., Koslowsky, M., & Izhak-Nir, E.B. (2008). Gender role ideology as a moderator of the relationship between social power tactics and marital satisfaction. *Sex Roles*, 59(9-10), 657–669. doi: 10.1007/s11199-008-9454-y

Simpson, J. A., Farrell, A. K., Oriña, M. M., & Rothman, A. J. (2015). Power and social influence in relationships. In Mikulincer, M., Shaver, P. R., Simpson, J. A. & Dovidio, J. F. (Eds.), *APA handbook of personality and social psychology* (3rd ed, pp. 393-420). Washington, DC, US: American Psychological Association.

Van Kleef, G. A., Oveis, C., Van der Löwe, I. K., LuoKogan, A., Goetz, J., & Keltner, D. (2008). Power, distress, and compassion: Turning a blind eye to the suffering of others. *Psychological Science*, *19*(12), 1315-1322. doi: 10.1111/j.1467-9280.2008.02241.x

Zvonkovic, A. M., Schmiege, C. J., & Hall, L. D. (1994). Influence strategies used when couples make work-family decisions and their importance for marital satisfaction. *Family Relations*, *43*(2), 182-188. doi: 10.2307/585321

**BAĞIMSIZ DENETÇİNİN FİNANSAL TABLOLARA İLİŞKİN GÖRÜŞ
OLUŞTURMA VE RAPORLAMA STANDARDINDAN KAYNAKLANAN
YÜKÜMLÜLÜKLERİ***

Ayşegül AYDIN¹

Turgut ÇÜRÜK²

ÖZ

Bağımsız denetçinin sorumluluğu finansal tabloların dürüst bir şekilde sunulup sunulmadığına dair görüş açıklamaktır. Bu amaca ulaşmak için denetçi denetim sürecinde elde ettiği denetim kanıtlarını değerlendirir ve denetim görüşünü finansal tablo kullanıcılarına denetim raporu ile iletir. Bağımsız Denetim Standardı (BDS) 700 denetçinin finansal tablolara ilişkin görüş oluşturma sorumluluklarını ve denetim raporunun şeklini ve içeriğini düzenler. Bağımsız denetçilerin BDS 700 kapsamındaki yükümlülüklerinin literatüre dayalı olarak analiz edildiği bu çalışmada bağımsız denetim raporunun niteliği gözden geçirildikten sonra bağımsız denetçinin bu standarttan kaynaklanan yükümlülükleri detaylı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetim, Bağımsız Denetçi, Bağımsız Denetim Raporu

**OBLIGATIONS OF INDEPENDENT AUDITORS ARISING FROM THE
STANDARD OF FORMING AN OPINION AND REPORTING ON FINANCIAL
STATEMENTS**

ABSTRACT

Independent auditor's responsibility is to express an opinion on whether the financial statements have been fairly presented or not. To reach this goal auditor evaluates the audit evidences during the audit process and convey the audit opinion to financial table users with audit report. BDS 700 deals with the auditor's responsibility to form an opinion on the financial statements and the form and content of the audit report. In this study, where the obligations of the independent auditors under the BDS 700 is analyzed on the basis of the literature, the obligations of independent auditor derived from this standard are examined in detail after the qualification of the independent audit report has been reviewed.

Key Words: Independent Audit, Independent Auditor, Independent Audit Report

* Bu çalışma Ayşegül Aydın'ın doktora tezinden türetilmiştir. Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SDK-2015-2298 koduyla desteklenmiştir.

¹ Dr., aydinaysegul@yahoo.com

² Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, tcuruk@hotmail.com

Derleme, Gönderim Tarihi: 20.02.2017 Kabul Tarihi: 20.10.2017

Giriş

Türk Ticaret Kanunu (TTK) ve Bağımsız Denetim Yönetmeliği (BDY)'ne göre bağımsız denetçi, Türkiye Denetim Standartlarına (TDS) uygun olarak gerçekleştirilmiş denetim faaliyeti sonucunda mevzuatın belirlediği şekil ve esaslara uygun olarak denetim raporu düzenlemekle ve görüş bildirmekle yükümlüdür (TTK, madde [m.] 402, 403; BDY, m.30/1).

Denetim sürecinde denetçi finansal tablolarda açıklanan tutarlarla ilgili makul güvence sunabilmek amacıyla kanıt toplar. Ancak bu kanıtların değerlendirilmesinde kullanılan testler finansal tablolarda kullanılan muhasebe tahminlerinin kesin olmayan doğası ve finansal tablolarda bulunan yanıltıcı bilgilerin gizli anlaşmalar ve sahteciliklerle gizlenmesi nedeniyle finansal tablo kullanıcılarının kararlarını etkileyecek her hata ve hilenin ortaya çıkarılmasında başarılı olamayabilirler. Bununla beraber finansal tablo kullanıcıları bağımsız denetçinin denetlediği işletmenin gelecekteki başarısıyla ilgili bir garanti sunmadığının da bilincinde olmalıdırlar (The Institute of Chartered Accountants in Australia, t.y.).

Denetim raporunda bulunan standart kelime ve ifadeler belirli anlamlar içerir ve denetçinin finansal tabloların doğru ve dürüst şekilde sunulup sunulmadığına ilişkin görüşüyle finansal tablo kullanıcılarına iletilir. Denetçinin finansal tablolardaki tutarlara ilişkin tereddütleri varsa raporunda bu tereddütlerinin nedenlerini açıklar. (The Institute of Chartered Accountants in Australia; t.y.).

Bağımsız Denetim Raporunun Tanımı ve Kapsamı

BDY m.10 uyarınca denetim raporu:

“denetim kanıtlarının TDS çerçevesinde değerlendirilmesi sonucunda, belirlenen güvence seviyesine uygun şekilde oluşturulan denetçi görüşünün ve varsa dikkat çekilmek istenen diğer hususların kullanıcıların istifadesine sunulması amacıyla Kurum düzenlemelerine uygun olarak hazırlanan ve imzalayan denetim kuruluşu veya denetçi tarafından sorumluluğu üstlenilen belgedir.”

TTK madde 402 uyarınca üç ayrı rapordan oluşan denetim raporu aşağıda detaylı olarak incelenmektedir. Bunlar:

i) Finansal Tablolara İlişkin Denetim Raporu

Denetim raporunun açıklık ilkesine uygun olarak, önceki yıla ait finansal tablolara karşılaştırmalı olarak hazırlanma zorunluluğu vardır (Doğrusöz, Töralp, Onat, 2011, s. 514; TTK, m. 402/1 gerekçesi). TTK m. 402/1 uyarınca denetim raporunda denetçi, denetlenen işletmenin finansal tablolarını geçmiş yıllarla karşılaştırılmalı olarak incelemelidir. Denetim raporu yapılan denetimin türü, kapsamı, niteliği ve sonuçları hakkında bilgi verecek nitelikte, basit ve anlaşılır bir dille yazılmalıdır.

Eğer denetim raporunda bir şirketler topluluğu değerlendiriliyorsa, denetim raporunda ana şirketin ve topluluğun finansal tabloları esas alınır. Öncelikle, şirketin ve şirketler topluluğunun yönetim kurulunun şirketin faaliyet durumunu değerlendirmesi incelenir ve bu konuda bir görüş açıklanır. Bu görüşte şirketin ve şirketler topluluğunun sürdürülebilirliği ve gelecekteki gelişmesi yönetim kurulunun raporu ve topluluk faaliyet raporunun izin verdiği ölçüde analiz edilir (TTK, m.402/3).

Denetim raporunun esas bölümünde aşağıda belirtilen hususların bulunması zorunlu tutulmuştur:

- Denetlenen işletmenin defter tutma düzeninin, finansal tablolarının ve topluluk finansal tablolarının, kanuna ve esas sözleşmenin finansal raporlama ile ilgili hükümlerine uyumlu olarak hazırlanıp hazırlanmadığı açıkça ifade edilir (TTK, m. 402/4-a).
- Yönetim kurulunun, denetçinin, denetimi gerçekleştirebilmek için, ihtiyaç duyduğu her türlü belgeyi verip vermediği ve talep ettiği açıklamaları yapıp yapmadığı açıklanır (TTK, m.402/4-b).
- Finansal tablolar ile bunların dayanağını oluşturan defterlerin öngörülen hesap planına uygun tutulup tutulmadığı açıklanır (TTK, m.402/5-a).
- Finansal tablolar ile bunların dayanağını oluşturan defterlerin, şirketin mal varlığını, finansal ve kârlılık durumunu dürüst resim ilkesine* uygun olarak yansıtıp yansıtmadığı açıklanır (TTK, m.402/5-b).

ii) Yönetim Kurulunun Faaliyet Raporuna İlişkin Denetim Raporu

TTK m.402/2 uyarınca denetçi, denetlediği işletmenin faaliyet raporunu finansal tablolarla tutarlılık ve gerçeğe uygunluk açısından ayrı bir raporla değerlendirmeye tabi tutacaktır. Denetçinin faaliyet raporunun finansal tablolara ve gerçeğe uygunluk açısından denetlenecek şekilde sınırlanmasının nedeni faaliyet raporunun finansal bilgiler dışında da bilgiler içermesi nedeniyle denetçi tarafından tamamıyla değerlendirilemeyecek nitelikte olmasıdır (Doğrusöz vd., 2011, s. 514; TTK m. 402/2 gerekçesi). Denetçi bu raporda da şirketler topluluğunu denetliyorsa ana şirketin ve şirketler topluluğunun faaliyet raporunu esas alacaktır (TTK, m.402/2).

iii) Riskin Erken Teşhisi ve Yönetimi Sistemine İlişkin Denetim Raporu*

TTK m.402/6'ya göre denetlenen işletmenin riskin erken teşhisi ve yönetimi sistemi denetim sürecinde değerlendirilmişse, denetçinin bu değerlendirmelerini ayrı bir rapor halinde düzenlemesi gerekir.

TTK m.378 uyarınca payları borsada işlem gören şirketlerin yönetim kurulları, risklerin erken teşhisi ve yönetimi amacıyla uzman bir komite kurmak, sistemi çalıştırmak ve geliştirmekle yükümlüdürler. Payları borsada işlem gören şirketler dışındaki şirketlerde bu komite, komitenin kurulması denetçinin lüzumlu olduğu kanaatine ulaşması ve bu gerekliliği yazılı olarak bildirmesi ile kurulur (TTK, m.378/1).

Riskin erken saptanması ve denetimi komitesinin kurulmasının amacı şirketlerin varlığını, gelişmesini ve devamlılığını tehlike düşürecek risklerin önceden saptanarak, gerekli önlemlerin alınması ve çarelerin uygulanarak, risklerin yönetilmesinin sağlanmasıdır (TTK m. 378/1). Bu komite, denetim komitesi ve iç denetim birimi (TTK, m. 366, 375) yanında oluşturulacak diğer bir iç kontrol mekanizmasıdır (Doğrusöz vd.,2011, s. 498; TTK, m. 378 gerekçesi).

Riskin erken teşhisi ve yönetimi sistemine ilişkin denetim raporunda denetçi, riskin erken teşhisi ve denetimine dair bir sistemin kurulup kurulmadığını, kurulmuşsa

* Dürüst resim ilkesi: Anonim şirketlerin finansal tablolarının, Türkiye Muhasebe Standartlarına göre şirketin malvarlığını, borç ve yükümlülüklerini, öz kaynaklarını ve faaliyet sonuçlarını tam, anlaşılabilir, karşılaştırılabilir, ihtiyaçlara ve işletmenin niteliğine uygun bir şekilde; şeffaf ve güvenilir olarak; gerçeği dürüst, aynen ve aslına sadık surette yansıtacak şekilde açıklanmasıdır (TTK m.515).

* İlk iki rapor her halükarda düzenlenir ancak üçüncü rapor payları borsada işlem gören şirketlerde veya eğer riskin erken saptanması ve denetimi komitesi kurulmuşsa hazırlanır (TTK m.378, m.398, 402).

bu sistemin yapısını, uygulamalarını ve söz konusu komitenin her iki ayda bir kendisine gönderdiği raporlar hakkında yaptığı değerlendirmeyi açıklar (TTK, m. 378/2; Altaş, 2012, s. 149)

Denetçi, hazırladığı denetim raporunu denetim sözleşmesinde belirtilen tarihte yönetim kuruluna sunar (TTK, m.402; BDY, m.29). Denetim şirketi adına raporu imzalamakla yetkili kişi sorumlu denetçi veya yedeğidir (BDY, m.4/1-r, 28, 29/1-g).

Bağımsız Denetçinin Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama Standardından (BDS 700) Kaynaklanan Yükümlülükleri

Her bir BDS incelendiğinde temel olarak üç bölümden geçtiği görülür. Bunlar amaç bölümü, ana hükümler ve açıklayıcı hükümlerdir. Bu sayede, denetçi, tüm metni incelediğinde amaçlarını anlar ve BDS hükümlerinin amaçlara uygun şekilde uygulanmasını sağlar (BDS 200, paragraf [prg] A58).

Her bir denetim standardı, kendi içinde denetçinin genel amaçları ile bağlantılı amaçlar içerir. Her bir standardın kendi içinde belirlenen amaçlar, denetçinin, denetimi gerçekleştirirken ulaşması gereken amaçlara yoğunlaşmasını sağlar. Böylece denetçi, yerine getirmesi gereken hususların neler olduğunu, bu hususları yerine getirmek için uygun yöntemlerin neler olduğunu ve ilave başka bir işlem yapıp yapmaması gerektiğini anlar (BDS 200, prg A67).

BDS 700 denetimin genel amaçlarına ulaşabilmek için kendisine iki temel amaç belirler (prg 6):

- Denetim sürecinde elde ettiği kanıtlara ve mesleki muhakemesine dayanarak finansal tablolar hakkında bir görüş oluşturmak,
- Finansal tablolar hakkında ulaştığı görüşü açık ve net bir biçimde dayanakları ile yazılı olarak beyan etmektir.

Bu amaçlara ulaşabilmesi için BDS 700'de belirlenmiş olan denetçinin üzerine düşen yükümlülükler beş temel başlık altında toplanabilir. Bunlar:

- Finansal tablolarda gerçeğe uygun sunum yapıp yapılmadığının tespit edilme yükümlülüğü,
- Finansal tablolar hakkında görüş oluşturma yükümlülüğü,
- Denetim raporunun tarihi ve denetçinin bilanço tarihinden sonraki olaylara ilişkin yükümlülükler,
- Denetim raporunun şekli ve kapsamına ilişkin yükümlülükler,
- Finansal tablolardaki ilave bilgilere ilişkin yükümlülüklerdir.

Finansal Tablolarda Gerçeğe Uygun Sunum Yapılıp Yapılmadığının Tespit Edilme Yükümlülüğü

Bağımsız denetim, denetlenen işletmenin finansal tablolarının önceden belirlenmiş kriterlere uygun ve doğru olarak hazırlanıp hazırlanmadığı konusunda makul güvence sunmak amacıyla bağımsız bir denetçi tarafından bağımsız denetim standartlarına uygun olarak toplanan kanıtların değerlendirilmesi ile ulaşılan sonucun finansal tablo kullanıcılarına iletilmesi olarak tanımlanabilir (Dönmez & Ersoy, 2006, s. 71).

Denetimin tanımından da anlaşılacağı gibi denetimin temel amacı finansal tablo kullanıcılarının finansal tablolara olan güven derecesinin artırılmasıdır. Bu amaca

finansal tabloların tüm önemli yönleri ile geçerli finansal raporlama çerçevesine uygun olarak hazırlandığına dair denetçi tarafından verilen raporla ulaşılır (BDS 200, prg 3; BDS 700, prg 10,11).

Finansal tablolar işletmenin durumunu, performansını ve nakit akımlarını gerçeğe uygun şekilde sunmalıdır. Gerçeğe uygun sunuş, “Finansal Raporlamaya İlişkin Çerçeve”de belirtilen kurallara uygun olarak işlemlerin sonuçlarının, diğer olayların ve koşulların finansal tablolara yansıtılmasıdır. Finansal Raporlama Çerçevesinde belirlenen kurallarla beraber TFRS’lerde belirlenen ek açıklamaların uygulanması halinde gerçeğe uygun sunuş sağlanmış, finansal tabloların hazırlanmış olduğu kabul edilir (Türkiye Muhasebe Standardı [TMS] 1, prg 15).

Bağımsız denetime tabi olan işletmeler için geçerli finansal raporlama çerçevesi Türkiye Muhasebe Standartlarıdır (TTK, m.88). Denetçi raporunda yapacağı değerlendirmede finansal tablolarının önemli hata ve yanlışlık içermediğine dair makul bir güvence elde edip etmemesine göre “denetlenen işletmenin finansal tablolarının tüm önemli yönleriyle geçerli finansal raporlama çerçevesine uygun olarak” hazırlanıp hazırlanmadığını raporunda tespit eder (BDS 700, prg 10,11). Denetçi bu tespitinde denetlenen işletmenin finansal tablolarında gerçeğe uygun sunum yapılıp yapılmadığı (BDS 700 prg 14), finansal tabloların geçerli finansal raporlama çerçevesini açıklayıp açıklamadığını ve işletmenin finansal raporlama çerçevesine finansal tablolarında yeterince atıfta bulunup bulunmadığını değerlendirir (BDS 700, prg 15).

Geçerli finansal raporlama çerçevesi denetçi raporunda “...genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak...”veya “Türkiye Muhasebe Standartlarına uygun olarak...” şeklindeki ifadelerle belirtilir (BDS 700, prg A28). Raporlama standartlarında belirtilen Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri terimi sadece muhasebe ilke ve pratikleri olarak yorumlanamaz aynı zamanda bu ilke ve teamüllerin uygulanma metodlarını da içerir. Dolayısıyla “...genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun olarak...” ifadesi sadece gerçeğe uygun sunum yapıldığını ifade etmez aynı zamanda tüm ilkelere ve teamüllere uygun davranıldığını ifade eder (AU Section* 410, prg 2). Eğer gerçekleştirilen denetimin kapsamının sınırlandırılması tüm bu ilke ve teamüllere uygun olarak gerçeğe uygun sunum yapıldığı konusunda bir karar alınmasına engel oluyorsa denetçi “standart olumlu görüş” dışındaki görüşlerden şartlara uygun olanını tercih eder (AU Section 410, prg 2; BDS 700 prg 25, 26, A30).

Finansal Tablolar Hakkında Görüş Oluşturma Yükümlülüğü

Denetçinin, denetimin sonucunu açıkladığı yazıya görüş yazısı denir. Bu yazının içeriğinde denetimin konusu, türü, niteliği, kapsamı ve denetçinin

* Amerika’da hem halka açık şirketlerin hem de diğer şirketlerin bağımsız denetimi için birden fazla standart belirleyici kurum bulunmaktadır. Bunlara ASB (Auditing Standards Board) ve IAASB (International Auditing and Assurance Standards Board) örnek olarak verilebilir (Cullinan, Early & Roush, 2013). SASs (Statements on Auditing Standards) AICPA’nın üst teknik kurulu olan ASB tarafından yayınlanır. IASs (International Auditing Standards) IFAC (International Federation of Accountants) bünyesindeki IAASB tarafından yayınlanır (AICPA, 2014). IASs ve SASs bağımsız denetim alanındaki benzer düzenlemelerdir. Fakat bazı durumlarda farklıklar gösterebilmektedirler. Makalede AU Section veya AU Section C olarak kullanılan ifadeler AICPA tarafından SASs kaynak gösterilerek denetim standartları alanında yayınlanmış belgelerdir. Bu belgeler IASs ile uyumlu olduğu ölçüde konunun izah edilebilmesi için makalede kaynak metinler olarak kullanılmışlardır.

değerlendirmeleri yer alır (TTK, m. 403/1). Denetçi, görüşünü Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK)'nın TDS'lerde belirlediği şekilde ve herkesin anlayabileceği bir dille yazmalıdır (TTK, m.403/1,2).

Denetçi, denetimin sonucunda ya olumlu görüş verir ya da olumlu görüş dışındaki görüşlerden birini verir (BDS 700, prg 16, 17). Olumlu görüş dışındaki görüşler üç başlık altında toplanır: sınırlı olumlu görüş (şartlı görüş), olumsuz görüş ve görüş vermekten kaçınmadır (BDS 705, prg 7-10).

Olumlu Görüş: Denetçinin, TDS'ler ve TTK uyarınca gerçekleştirdiği denetim sonucunda, TMS ve diğer gerekliliklere ilişkin herhangi bir aykırılığa rastlamadığını, elde ettiği yeterli ve uygun denetim kanıtlarına dayanarak denetlenen işletmenin finansal tablolarının doğru olduğunu, malvarlığı ve kârlılığa ilişkin resmi doğru bulunduğunu ve tabloların bunu dürüst bir şekilde yansıttığını ifade ettiği görüş türüdür (TTK, m.403/1; BDS 700, prg 7).

Sınırlı Olumlu Görüş (Şartlı Görüş): Denetçinin sınırlı olumlu görüşte bulunabilmesi için aşağıdaki iki şarttan birinin varlığı aranır (BDS 705, prg 7):

- Denetçinin elde ettiği yeterli ve uygun denetim kanıtına dayanarak, finansal tablolarda mevcut olan yanlışlığın önemli fakat yaygın olmadığı kanaatine ulaşması veya
- Denetçinin, bir görüş oluşturması için yeterli ve uygun denetim kanıtı elde edememiş olması, eğer varsa yanlışlıkların *önemli fakat yaygın olmayacağı* kanaatine varmasıdır.

Yukarıda belirtilen iki şarttan birinin varlığı halinde denetçinin verdiği görüş türüne sınırlı olumlu görüş (şartlı görüş) denir.

Denetçinin Olumsuz Görüş Vermesi: Denetçinin gerçekleştirdiği denetim faaliyeti sonucunda, elde ettiği yeterli ve uygun denetim kanıtına dayanarak, finansal tablolarda bulunan yanlışlığın hem önemli hem de yaygın olduğu kanaatine ulaşması halinde verdiği görüş türüdür (BDS 705, prg 8).

Görüş Vermekten Kaçınma: Denetçi gerçekleştirdiği denetim sonucunda bir görüş oluşturmak için yeterli ve uygun denetim kanıtı elde edemez ve eğer varsa tespit edilmemiş yanlışlıkların *önemli ve yaygın* olabileceği sonucuna ulaşırsa görüş vermekten kaçınır (BDS 705, prg 9).

Denetçinin, denetlenmiş finansal tabloların önemli bir hata ve hile içermeden, finansal raporlama çerçevesine uygun olarak hazırlandığı yönünde rapor hazırlayabilmesi için aşağıda belirlenmiş olan prosedürleri uygulaması gerekir (Georgiades, 2011, s. 2, 3):

a. Denetçi finansal tabloların bir bütün olarak hata veya hile kaynaklı önemli yanlışlık içerip içermediğine dair yeterli güvencenin elde edildiği konusunda bir sonuca varır (BDS 700, prg 10,11).

b. Denetçi finansal tabloları, aşağıdaki hususları da içerecek şekilde, değerlendirir:

1. Finansal tabloların, işletmenin muhasebe uygulamalarının niteliksel yönlerini ve yönetimin olası taraflılığına ait işaretleri de içerecek

- şekilde, finansal raporlama çerçevesine uygun olarak hazırlandığının değerlendirilmesi (BDS 700, prg 12; AU-C Section 700, prg 15),
2. Denetlenen işletmenin uyguladığı önemli muhasebe politikalarına ait açıklamaların finansal tablolarda yeterince açıklanıp açıklanmadığının değerlendirilmesi (BDS 700, prg 13/a; AU-C Section 700, prg 16/a),
 3. İhtiyaca uygun, güvenilir, karşılaştırabilir ve anlaşılabilir bilgilerin finansal tablolarda sunulup sunulmadığının değerlendirilmesi (BDS 700, prg 13/ç; AU-C Section 700, prg 16/d),
 4. Finansal tablolarda, önemli işlem ve olayların hedeflenen finansal tablo kullanıcılarınca anlaşılabilmesi için, yeterli bilginin bulunup bulunmadığının değerlendirilmesi (BDS 700, prg 13/d; AU-C Section 700, prg 16/e),
 5. Finansal tablolarda kullanılan terminolojinin, finansal tabloların başlıklarını da içerecek şekilde, uygun olup olmadığının değerlendirilmesi (BDS 700, prg 13/e; AU-C Section 700, prg 16/f),
 6. Finansal tabloların temelinde yatan işlem ve olayların finansal tabloların genel sunumu, yapısı ve kapsamının “gerçeğe uygun sunum çerçevesini” gerçekleştirecek şekilde finansal raporlama çerçevesine uygun olarak sunulup sunulmadığının değerlendirilmesi (BDS 700, prg 14; AU-C Section 700, prg 17),
 7. Finansal raporlama çerçevesine yeterli atıfta bulunup bulunulmadığının değerlendirilmesi (BDS 700, prg 15; AU-C Section 700, prg 18).

c.Denetçi seçilen ve uygulanan önemli muhasebe politikalarının finansal raporlama çerçevesiyle tutarlılığını ve uygunluklarını değerlendirir (BDS 700, prg 13/b; AU-C Section 700, prg 16/b).

d.Denetçi denetlenen işletmenin yönetimince gerçekleştirilen muhasebe tahminlerinin makul olup olmadığını değerlendirir (BDS prg 700, 13/c; AU-C Section 700,prg 16/c).

Denetçi denetim süreci sonunda finansal tabloların bir bütün olarak önemli bir yanlışlık içermeden finansal raporlama çerçevesine uygun olarak hazırlandığı sonucuna varırsa olumlu görüş verir (BDS 700, prg 16; AU-C 700, prg 19).

Eğer denetçi gerçekleştirdiği denetim sonunda “bir bütün olarak finansal tabloların önemli yanlışlıklar içerdiği sonucuna ulaşır” veya “yeterli ve uygun denetim kanıtı toplayamaması nedeniyle finansal tabloların önemli yanlışlık içermediği sonucuna ulaşamazsa” olumlu görüş dışında bir görüş bildirir (BDS 700, prg 17; AU-C 700, prg 20).

Denetim Raporunun Tarihi ve Denetçinin Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylara İlişkin Yükümlülükleri

Denetçi denetim raporundaki görüşünü destekleyecek yeterli ve uygun denetim kanıtı elde edene kadar denetim raporunu tarihlendiremez. Yeterli ve uygun denetim kanıtının toplanmış olması için tüm denetim dokümanlarının gözden geçirilmiş olması, finansal tablolarının dipnotları ile beraber yayınlanmış olması ve işletme yönetiminin finansal tablolar setine ilişkin tüm sorumluluklarını üstlenmiş olmaları gerekir (BDS 220, prg 17, 19; BDS 700, prg 49).

Denetçinin denetim raporunun tarihinden sonra ortaya çıkmış olan olaylar hakkında soruşturma yapma veya denetim prosedürleri uygulama gibi bir yükümlülüğü yoktur (BDS 560, prg 10).

Bununla beraber bilanço tarihinden sonra gerçekleşen olay/olaylardan denetim raporunun tarihinden sonra ve fakat finansal tabloların yayınlanmasından önce veya finansal tabloların yayınlanmasından sonra denetçinin haberdar olması durumunda finansal tabloların değiştirilmesi veya denetçinin raporunda verdiği görüşü yeniden değerlendirmesi gerekebilir (BDS 560, prg 10-17).

Denetçi bilanço tarihinden sonra gerçekleşmiş olay/olaylardan **denetim raporunun tarihinden sonra** haberdar olabilir. Denetlenen işletme yönetimi finansal tablolarda değişiklik yapmışsa ve mevzuat ve finansal raporlama çerçevesi, finansal tablolarda yönetimin yapacağı değişiklikleri ve değiştirilmiş bu tabloları onaylayacak kişilerin onaylama yetkisini *bilanço tarihinden sonraki olay/olaylarla sınırlandırmıyorsa*; denetçinin bilanço tarihinden sonraki döneme ait denetim prosedürlerini yapılan değişikliklerle sınırlamasına izin verilir. Denetçi bu durumda denetim raporunun tarihini korur ve raporunda ilgili finansal tablonun dipnotunda yapılan değişiklik ile ilgili olarak ilave bir tarihe yer verir (denetim raporu ikili tarih içerir) veya yeni ve değiştirilmiş bir denetim raporu hazırlar ve “dikkat çeken hususlar” veya “diğer hususlar” paragrafında gerekli açıklamaları yapar (BDS 560, prg 12).

Eğer mevzuat ve finansal raporlama çerçevesi, finansal tablolarda yönetimin yapacağı değişiklikleri ve değiştirilmiş bu tabloları onaylayacak kişilerin onaylama yetkisini *bilanço tarihinden sonraki olay/olaylarla sınırlandırmıyorsa* ve işletme yönetimi finansal tablolarda değişiklik yapmışsa; denetçinin yeni bir denetim raporu hazırlaması gerekir. Denetçinin böyle bir durumda düzenleyeceği denetim raporunun tarihi, değiştirilmiş finansal tablolarının onaylanmasından önce olamaz (BDS 560, prg 11).

Denetçinin finansal tablolar yayımlandıktan sonra herhangi bir denetim prosedürü uygulama yükümlülüğü yoktur. Bununla beraber bilanço tarihinden sonraki olay/olaylardan denetçi **finansal tabloların yayınlanmasından sonra** haberdar olmuş; haberdar olduğu bu durum denetim raporunda değişiklik yapmasına neden olacak nitelikteyse; denetlenen işletmenin yönetimi finansal tablolarda değişiklik yapmışsa ve mevzuat ve finansal çerçeve bu konuda *sınırlama getirmişse* denetçi yeni bir denetim raporu hazırlar (BDS 560, prg 14,15/c). Eğer mevzuat ve finansal raporlama çerçevesi tarafından finansal tablolarda yönetimin yapacağı değişiklikleri ve değiştirilmiş bu tabloları onaylayacak kişilerin onaylama yetkisi bilanço tarihinden *sonraki olay/olaylarla sınırlanmıyorsa* denetçi raporunu değiştirir veya yeni bir rapor sunar (BDS 560, prg 15/ç).

Denetim Raporunun Şekli ve Kapsamına İlişkin Yükümlülükler

Bağımsız denetim raporu yazılı şekilde hazırlanmalıdır ve aşağıda belirtilmiş olan tüm unsurları içermelidir* (BDS 700, prg 20-50):

- Başlık: Denetim sonucunda hazırlanacak raporda açıkça “Bağımsız Denetçi Raporu” ifadesi yer almalıdır (BDS 700, prg 21).

* Finansal tablolara ilişkin denetçi raporu örnekleri ve faaliyet raporuna ilişkin denetçi raporu örneği BDS 700 ekinde sunulmuştur.

- Muhatap: Denetim raporu, mevzuatta ve denetim sözleşmesinde belirlenmiş olan kişilere hitaben hazırlanır. Denetim raporu genellikle denetlenen işletmenin ortakları/ hissedarlarına veya üst yönetimden sorumlu olanlara hitaben hazırlanır (BDS 700, prg 22, A21; Georgiades, 2011, s. 3).
- Denetçi Görüşü: Denetçinin “Görüş” başlığı altında görüşünü açıkladığı bölümdür. Denetçi ayrıca denetim raporunun görüş bölümünde açıkça denetlenmiş olan işletmenin ismi, finansal raporlama çerçevesince belirlenmiş olan finansal tablolarının denetlenmiş olduğu, finansal tablolar setini meydana getiren her bir tablonun başlığını, tarihini veya kapsadığı dönemi, önemli muhasebe politikalarının özetini ve atıfta bulunması gereken diğer açıklayıcı bilgileri belirtir (BDS 700, prg 23, 24, A22, A23).
- Görüşün Dayanağı: Görüş bölümünün hemen ardından gelir. Denetçi, denetimin yerleşik standartlara ve etik hükümlere uygun olarak gerçekleştirilen bir denetim sonucunda gerçekleştirildiğini; görüşün dayanağını oluşturan kanıtların yeterli ve uygun olup olmadığını ifade eder. KGK tarafından yayınlanmış olan “Bağımsız Denetçiler İçin Etik Kurallara” ve raporda BDS’ler kapsamındaki sorumlulukların açıklandığı bölüme atıfta bulunur (BDS 700, prg. 28).
- Kilit Denetim Konuları: TTK’ya göre bağımsız denetime tabi olan işletmelerin finansal tablolarının denetiminde kilit denetim konuları BDS 701’e uygun olarak bildirilir* (BDS 700, prg T30). Denetçi, kilit denetim konularını belirlerken önemli yanlışlık riskinin diğer alanlara göre daha yüksek veya ciddi riskli alanları, yüksek tahmin belirsizliğine sahip yönetimin yargılarına ilişkin kendi yargılarını ve dönem içinde gerçekleşen önemli olay veya işlemlerin denetime etkilerini göz önünde bulundurur (BDS 701, prg 9).
- Yönetimin Finansal Tablolara İlişkin Sorumluluğu: Denetim raporunda muhakkak “Yönetimin Finansal Tablolara İlişkin Sorumlulukları” başlığı altında işletme yönetiminin finansal tablolara ilişkin sorumlulukları açıklanmalıdır. Finansal tabloların finansal çerçeveye uygun olarak, hata ve hilelerden arınmış olarak hazırlanmasının ve bu amaçların gerçekleştirilmesi için işletmede gerekli görülen iç kontrolden yönetimin sorumlu olduğu hususu, ticari faaliyeti terk veya sona erdirmeye mecburiyeti olmadığı sürece işletmenin sürekliliğini kullanma sorumluluğu, gerçeğe uygun ve doğru finansal tabloların hazırlanması sorumluluğu ve denetçinin gerekli gördüğü yönetimin diğer sorumluluklarının ifade edilmesi gerekir (BDS 700, prg 33, 34, 36, A44-A48).
- Denetçinin Sorumluluğu: Denetçi raporunda “Bağımsız Denetçinin Finansal Tabloların Denetimine İlişkin Sorumlulukları” başlığı altında denetçinin sorumlulukları tarif edilir. Denetçinin, denetim sürecinde BDS’lerde belirlenen tüm kural ve prensiplere uygun olarak davrandığını; yeterli ve uygun denetim kanıtı toplayarak finansal tabloların hata veya hile kaynaklı önemli bir yanlışlık içermediğine dair makul bir güvenceye ulaştığına dair görüş açıklama sorumluluğu belirtilir. Makul güvencenin önemli bir güvence seviyesi olduğu

*Mevzuatla zorunlu kılınmayan durumlarda da denetçi kendi muhakemesiyle kilit denetim konularının bildirilmesine karar verirse bu bildirim BDS 701’e uygun olarak gerçekleştirir.

ancak önemli bir yanlışlığın her zaman bulunmasını garanti edemeyeceği açıklanır. Yanlışların hata veya hile kaynaklı olabileceği belirtilir ve önemlilik kavramı izah edilir. Tüm denetim sürecinde mesleki muhakeme ve şüpheciliğin kullanıldığı ifade edilir. Denetçinin BDS 700 39. ve 40. paragraflarda belirlenmiş olan sorumlulukları açıklanır (BDS 700, prg 37-40).

- Diğer Raporlama Sorumlulukları: Bazen denetçinin denetim raporundaki sorumluluklarına ek olarak başka bazı hususlarla ilgili ilave sorumlulukları ortaya çıkabilir. Bu gibi durumlarda denetçinin ilave sorumluluklarının diğer sorumluluklarıyla karışmaması için ayrı bir başlık altında belirtilmeleri gerekir. Bu ilave sorumluluklar mevzuattan kaynaklanabileceği gibi denetçinin denetim sürecinde belirli bazı hususların dikkatini çekmesi durumunda konuyla ilgili kendisinden raporlama yapması talep edilmesinden de doğabilir (BDS 700, prg 43-45, A58-60).
- Denetçinin Adı ve İmzası: Denetçi, denetim raporunu kendi adına veya denetim şirketi adına veya her ikisi adına imzalar. Denetçi raporunda sorumlu denetçinin adı bulunmalıdır. Fakat sorumlu denetçinin adının denetçi raporunda açıklanmasının kişisel güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit oluşturması durumunda, KGK'dan izin alınmak şartıyla, denetçinin adına raporda yer verilmeyebilir (BDS 700, prg 46-47, A64,A65).
- Denetçinin Adresi: Denetim raporunda denetçinin adresi belirtilir (BDS 700, prg 48).
- Denetçi Raporunun Tarihi: Denetçi raporunun tarihi, tüm denetim dokümanlarının gözden geçirilmesinden, hakkında denetim raporu hazırlanacak finansal tablolar setinin hazırlanmasından ve işletme yönetiminin finansal tablolarla ilgili tüm sorumluluklarını beyan etmelerinden önceki bir tarih olamaz (BDS 220, prg 17, 19, BDS 700, prg 49).

Finansal Tablolarda Sunulan İlave Bilgiler Hakkındaki Yükümlülükler

Finansal raporlama çerçevesi tarafından zorunlu tutulmadığı halde denetlenen işletme bazen kendiliğinden bazen de mevzuat veya standartlar gereği ilave bilgileri finansal tablolarla birlikte açıklayabilir (BDS 700, prg A78). Denetçi söz konusu ilave bilgilerle karşılaşacak olursa bu bilgilerin denetlenen finansal tabloların ayrılmaz bir parçası olup olmadığına karar verir. Eğer denetçi, bu bilgilerin finansal tabloların ayrılmaz bir parçası olduğuna karar verirse söz konusu bilgileri denetçi görüşü kapsamına dâhil eder. Ancak söz konusu bilgilerin, finansal tabloların ayrılmaz bir parçası olmadığı, açık ve net bir biçimde finansal tablolardan ayırt edilemediği sonucuna ulaşırsa bu bilgilerin sunumunun değiştirilmesini talep eder. İşletme yönetiminin, denetçinin bu talebini reddetmesi durumunda denetçi raporunda söz konusu ilave bilgilerin denetlenmemiş olduğunu açıklanır (BDS 700, prg 53,54).

Sonuç

Bağımsız denetimin temel çıktısı olan bağımsız denetim raporu TTK madde 402 uyarınca üç ayrı rapordan oluşur. Bunlar: denetlenen işletmenin finansal tablolarına ilişkin denetim raporu (TTK, m.402/1), denetlenen işletmenin yönetim kurulunun faaliyet raporuna ilişkin denetim raporu (TTK, m.402/2), denetlenen işletmenin riskin erken teşhisi ve yönetimi sistemine ilişkin denetim raporudur (TTK, m.402/6).

BDS 700 kendisine “denetim sürecinde elde ettiği kanıtlara ve mesleki muhakemesine dayanarak finansal tablolar hakkında bir görüş oluşturmak” ve “finansal tablolar hakkında ulaştığı görüşü açık ve net bir biçimde dayanakları ile yazılı olarak beyan etmek” olarak belirlenen iki temel amaç belirler. Bu amaçlara ulaşabilmesi için denetçinin üzerine düşen yükümlülükler beş temel başlık altında toplanabilir. Bunlar: finansal tablolarda gerçeğe uygun sunum yapılıp yapılmadığının tespit edilme yükümlülüğü, finansal tablolar hakkında görüş oluşturma yükümlülüğü, denetim raporunun tarihi ve denetçinin bilanço tarihinden sonraki olaylara ilişkin yükümlülükleri, denetim raporunun şekli ve kapsamına ilişkin yükümlülükler, finansal tablolardaki ilave bilgilere ilişkin yükümlülüklerdir.

Bağımsız denetim raporu ile denetçi denetlediği işletmenin finansal tabloları hakkındaki görüşünü ifade eder. Bu görüş, denetlenen işletmenin finansal tablolarının tüm önemli yönleriyle finansal raporlama çerçevesine uygun olarak hazırlanıp hazırlanmadığını tespit eder ve denetim süreci sonucunda elde edilen yeterli ve uygun denetim kanıtına dayanılarak verilir (BDS 700, prg. 10,11). Denetim raporunda dört farklı denetçi görüşünden biri bulunur. Bunlar olumlu görüş, sınırlı olumlu görüş (şartlı görüş), olumsuz görüş ve görüş vermekten kaçınmadır (BDS 705, prg 7-10). Denetçi çalışma alanının sınırlanması, seçilen muhasebe politikalarının uygunluğuna, uygulanma yöntemlerine ve finansal tablolardaki açıklamaların yeterliliğine ilişkin denetlenen işletme yönetimiyle anlaşmazlıklarının olması gibi durumlarda ortaya çıkan sorunların finansal tablolar için önemli veya önemli olabilecek nitelikte olabilmesine bağlı olarak bu dört görüşten birini verir (BDS 700, prg 11-17).

Denetim raporu ile iletilen denetçi görüşü finansal tablo kullanıcılarına makul bir güvence sunar. Makul güvence her ne kadar yüksek bir güvence seviyesi olsa da asla mutlak bir güvence seviyesi değildir. Denetçi, makul güvence seviyesine denetim riskini en düşük düzeye düşürerek ulaşabilir (BDS 200, prg 5, 17).

Kaynaklar

- AICPA (2014). Substantive Differences between the International Standards on Auditing and Generally Accepted Auditing Standards; February 2014; https://www.aicpa.org/InterestAreas/FRC/AuditAttest/DownloadableDocument/s/Clarity/Substantive_Differences_ISA_GASS.pdf (Erişim Tarihi 27.10.2016)
- AICPA. Adherence to generally accepted accounting principles (AU Section 410). <http://www.aicpa.org/Research/Standards/AuditAttest/DownloadableDocuments/AU-00410.pdf> (Erişim Tarihi 24.04.2017)
- AICPA. Forming an opinion and reporting on financial statements (AU-C Section 700). <http://www.aicpa.org/Research/Standards/AuditAttest/DownloadableDocuments/AU-C-00700.pdf> (Erişim Tarihi 24.04.2017)

- Altaş, S. (2012). *Yeni Türk Ticaret Kanuna göre şirket denetimi*. Seçkin Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Bağımsız Denetim Yönetmeliği; Resmi Gazete; Sayı: 28509; 26 Aralık 2012; <http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v1/BDY/BDYGuncel22Aralik2015.pdf> (Erişim Tarihi 20.04.2017)
- Cullinan C.P, Early C.E., Roush P.B. (2013). Multiple Accounting Standards and Standard Setting: Implications for Practice and Education; *Current Issues in Auditing*, American Accounting Association, volume 7, issue 1; <http://aaapubs.org/doi/pdf/10.2308/ciaa-50344> (Erişim Tarihi: 23.10.2016)
- Doğrusöz, A. B., Onat, Ö. & Töralp Tunçel F. (2011). *Gerekçe, karşılaştırmalı maddeler, komisyon raporları, önergeler ve karşılaştırmalı tablolar ile Türk Ticaret Kanunu*. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Cilt 1, Temmuz, 2011. Ankara, http://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/kanun-mevzuat-yonetmelik/turk_tic_kan_kitap_cilt_01.pdf (Erişim Tarihi 09.03.2015)
- Dönmez A. & Ersoy A. (2006). Bağımsız denetim firmaları bakış açısıyla Türkiye bağımsız dış denetim sisteminin değerlendirilmesi. *Bilig Kış 2006, (36)*, 69-91; Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı; <http://www.yesevi.edu.tr/files/article/6.pdf> (Erişim Tarihi 04.09.2014)
- Georgiades G. (2011). AICPA statement on auditing standards (AU-C Section 700), Forming an Opinion and Reporting on Financial Statements. *GAAS Update Service, Vol. 11 (23)*, December 15, 2011. <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=75b5f16b-015b-44af-9e54-b5a74272f457%40sessionmgr113&hid=120> (21.10.2014)
- KGK. Bağımsız Denetçi Raporlarında Olumlu Görüş Dışında Bir Görüş Verilmesi (BDS 705). <http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/DENET%C4%B0M%20STANDARTLARI/BDS%20705.pdf> (Erişim Tarihi 20.04.2017)
- KGK. Bağımsız Denetçinin Genel Amaçları ve Bağımsız Denetimin Bağımsız Denetim Standartlarına Uygun Olarak Yürütülmesi (BDS 200). http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/DENET%C4%B0M%20STANDARTLARI/BDS_200.pdf (Erişim Tarihi 20.04.2017)
- KGK. Bilanço Tarihinden Sonraki Olaylar (BDS 560). http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/DENET%C4%B0M%20STANDARTLARI/BDS_560.pdf (Erişim Tarihi 20.04.2017)
- KGK. Finansal Tablolara İlişkin Görüş Oluşturma ve Raporlama (BDS 700). <http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/DENET%C4%B0M%20STANDARTLARI/BDS%20700.pdf> (Erişim Tarihi 20.04.2017)
- KGK. Finansal Tabloların Bağımsız Denetiminde Kalite Kontrol (BDS 220). http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/PDF%20linkleri/standartlar%20ve%20ilke%20kararlar%C4%B1/DENET%C4%B0M%20STANDARTLARI/BDS_220.pdf (Erişim Tarihi 20.04.2017)

- KGK. Finansal Tabloların Sunuluşu (TMS 1).
<http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2016Seti/TMS1.pdf> (Erişim Tarihi 20.04.2017)
- KGK. Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi (BDS 701);
<http://kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS%20701.pdf>
(Erişim Tarihi 24.04.2017)
- The Institute Of Chartered Accountants In Australia (t.y.). The role and function of external auditors; https://www.charteredaccountants.com.au/~/_media/Files/Students/Educators/The%20role%20and%20function%20of%20external%20auditors.ashx(Erişim Tarihi 27.10.2016)
- Türk Ticaret Kanunu; http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6102_.pdf (Erişim Tarihi 20.04.2017)

İNŞAAT SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK BÜYÜMEDEKİ ROLÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ali Eren ALPER¹

ÖZ

İnşaat sektörü bina ve bina dışı inşaat ayrımı başta olmak üzere karayolu, demiryolu, havayolu, liman, baraj, köprüler vb. altyapı yatırımlarını da içine alan oldukça geniş kapsamlı bir iktisadi faaliyet koludur. Kullandığı girdiler ve bu girdilerin çeşitliliği açısından geri besleme etkilerinin çok güçlü olduğu ve istihdama katkısı açısından da ekonomik büyümenin yakalanması ve sürdürülmesinde oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca kamu ve özel sektör eliyle yürütülen inşaat sektörü bir bütün olarak diğer mal ve hizmetlerin üretilebilmesi için gerekli olan altyapıyı ve üstyapıyı sağlamaktadır. Bu nedenle, bu çalışmanın amacı kamu ve özel sektör tarafından inşaat sektörüne yapılan harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini Türkiye ekonomisi açısından incelemek ve değerlendirmektir. Çalışmada eş bütünleşme testlerinin gücünü arttırmak amacıyla Bayer ve Hanck tarafından geliştirilen eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Serilerin birinci dereceden bütünleşik olduğu tespit edildikten sonra uygulanan Bayer-Hanck eş bütünleşme test sonuçları GSYH, KKİH ve ÖKİH değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Serilerin uzun dönemli ilişkili olduğu tespit edildikten sonra, uzun dönem katsayıların tahmini için DOLS ve FMOLS tahmin yöntemleri uygulanmıştır. Elde edilen katsayılar KKİH ve ÖKİH'deki 1%'lik artışa karşılık GSYH'de sırasıyla 0.35% ve 0.73%'lük bir artış olacağını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İnşaat Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Eş Bütünleşme Testi

THE ROLE OF CONSTRUCTION SECTOR IN ECONOMIC GROWTH: EXAMPLE OF TURKEY

ABSTRACT

The construction sector is primarily separated into the building and non-building construction as a very comprehensive economic activity including infrastructure investments such as road, railway, airway, port, dam, bridges, etc. Regarding the inputs and the diversity of inputs, the feedback effects are very strong, and in terms of its contribution to employment, it plays a very important role in the realization and maintenance of economic growth. Additionally, the construction sector, which is carried out by public and private sectors, provides the required infrastructure and superstructure for the production of other goods and services as a whole. Therefore, this study aims to examine and evaluate the impacts of the expenditures made by public and private sectors on the economic growth regarding the Turkish economy. The cointegration test

¹ Yrd. Doç. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, alierenalper@gmail.com

Araştırma, Gönderim Tarihi:13.07.2017 Kabul Tarihi: 24.10.2017

developed by Bayer and Hanck is performed to increase the power of cointegration tests in the study. The Bayer-Hanck cointegration test, which is performed after the series are found to be integrated of order 1, results in the existence of a long-term relationship between the variables GSYH, KKİH and ÖKİH. Following the detection of a long-term correlation between the series, DOLS and FMOLS estimation methods are applied for estimating the long-term coefficients. The obtained coefficients indicate that GSYH would increase by 0.35% and 0.73% in correspondence to the increases in both KKİH and ÖKİH by 1%, respectively.

Keywords: Construction expenditures, economic growth, cointegration test.

Giriş

İnşaat sektörü bina ve bina dışı inşaat ayrımı başta olmak üzere karayolu, demiryolu, havayolu, liman, baraj, köprüler vb. altyapı yatırımlarını da içine alan oldukça geniş kapsamlı bir iktisadi faaliyet koludur. Kullandığı girdiler ve bu girdilerin çeşitliliği açısından geri besleme etkilerinin çok güçlü olduğu ve istihdama katkısı açısından da ekonomik büyümenin yakalanması ve sürdürülmesinde oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Ayrıca kamu ve özel sektör eliyle yürütülen inşaat sektörü bir bütün olarak diğer mal ve hizmetlerin üretilebilmesi için gerekli olan altyapıyı ve üstyapıyı sağlamaktadır.

Hem kamu hem de özel sektör inşaat harcamalarının ülke ekonomisine yapacağı etkileri dört ana başlıkta toplamak mümkündür;

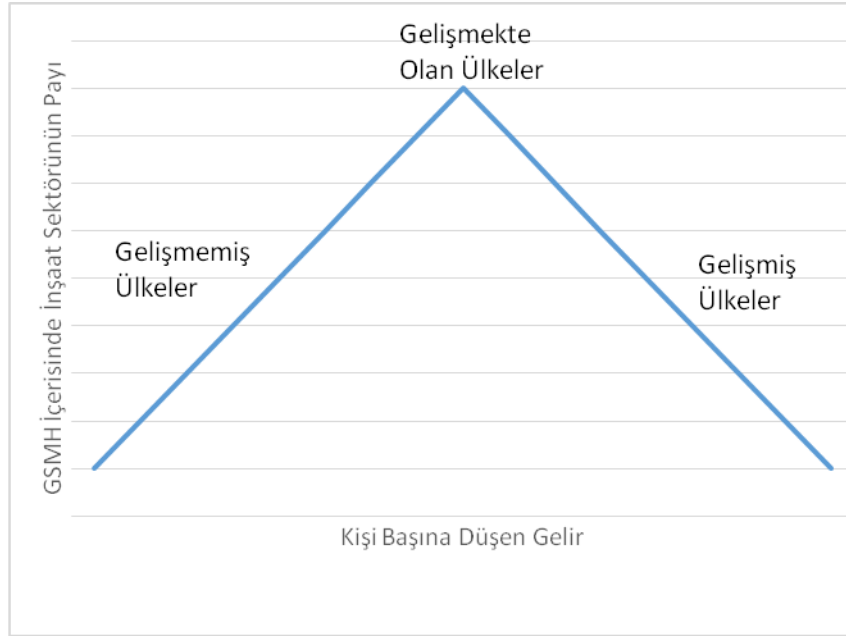
- İnşaat harcamaları altyapı ve verimli tesislere yapılan harcamalar sayesinde ulusal sosyo-ekonomik gelişmeye katkı sağlamaktadır (Wells, 1986).
- İnşaat endüstrisi ekonominin en büyük ve ciddi sektörlerinden birisidir ve her dönemde ulusal ekonomiye ciddi katkı sağlar (Hillebrandt, 1985).
- Emek yoğun teknolojiler uygulanabildiği için istihdam yaratmaktadır.
- İnşaat yatırımları ülkenin her tarafında uygulanabildiği için, ülke genelinde girişimciliğin artırılması ve teknolojinin ülke geneline yayılmasını sağlamaktadır (Turin, 1973).

İnşaat sektörü yukarıda sayılan etkileri sahip olması sayesinde ekonomik durgunluktan büyümeye geçişte anahtar bir rol üstlenmekte ve ekonomik büyüme ve kalkınma sürecinde oynadığı dinamik rol ile de öne çıkmaktadır. Çünkü bu sektörün nihai çıktıları olan yollar, barajlar, limanlar, fabrikalar, ticaret merkezleri, hastaneler, okullar, konutlar vb. yapıların tamamı yatırım malları olarak nitelendirilmektedir. Bu ürünler sadece kendi işlevleri için değil, temel olarak diğer mal ve hizmetlerin üretilmesinde de girdi olarak kullanılmak suretiyle katma değer yaratımına katkı sağlamaktadır. Bu sebeplerle, inşaat sektörünün gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde yatırım malı üreten en büyük sektörlerden biri olduğunu söylemek mümkündür (Kaya vd. 2013, s. 150).

Standart ekonomi teorisi hükümet harcamalarının, vergilerin artırılmaması varsayımı altında, artırılması durumunda faiz oranları yükselterek dışlama etkisine

(crowding-out effect) neden olacağını söylemektedir. Ancak bu yaklaşım hükümet harcamalarının çeşitleri arasında hiçbir ayırım yapmamaktadır. Literatürde artık kamu harcamaları ile ekonomik büyüme ilişkisinin bundan daha karmaşık olduğu kabul edilmekte ve hükümet harcamalarının çeşitli bileşenleri arasında bir ayırma gidilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Verimli kamu harcamaları (yollar, hastaneler, limanlar, evler vb.) ekonomik gelişmeyi sağlamada ve özel yatırımları teşvik etmede önemli bir rol üstlenebilir. İçsel büyüme teorilerindeki gelişmeler verimli kamu harcamalarının, ölçeğe göre artan getiriye sahip olabileceğini iddia etmektedir (Fedderke, 2006; s. 1037).

İnşaat yatırımları kalkınma literatüründe ekonomik büyümeyi belirleyen üç temel belirleyiciden ikisini etkileyen faktörler arasında sayılmaktadır. Bu kanallardan ilki doğrudan sermaye birikimini etkilemek suretiyle ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır, ikincisi ise dolaylı yoldan toplam faktör verimliliğini arttırmak suretiyle ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. İnşaat harcamaları içerisinde yer alan altyapı yatırımları özel kesim yatırımlarının üretim maliyetlerini azaltmakta, yeni piyasalara açılması sağlamakta ve bu sayede yeni üretim birimleri kurulmasına, ticaret artışına ve kar artışına imkan sağlamaktadır (Fedderke, 2009, s. 1522).

Şekil 1: Ülkelerin Gelişmişlik Seviyesine Göre İnşaat Sektörünün Payı

Kaynak: Bon, 1992

Bon (1992)'de de belirtildiği üzere inşaat sektörünün ekonomik aktivite içerisindeki payı ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyesine göre değişmektedir.

Gelişmiş ülkelerde önemli olan mevcut kapasiteyi korumak için gerekli olan tamirat faaliyetleri iken gelişmekte olan ülkeler özellikle altyapı yatırımlarının fazlalığı ve kalkınma çabalarının bir sonucu olarak, ülke içerisinde inşaat sektörü en büyük olduğu sektörlerden biridir. İnşaat sektörünün tüm bu özellikleri içinde barındıran bir yapıya sahip olması nedeniyle ekonomik olarak daralma yaşayan pek çok ülkede öncelikle inşaat sektöründeki yatırım harcamaları artırılarak durgunluktan çıkış yolu aranmakta ve böylece ekonomik olarak yeniden canlanma sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle çalışmanın amacı kamu ve özel sektör tarafından inşaat sektörüne yapılan harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini Türkiye ekonomisi açısından incelemek ve değerlendirmektir. Çalışmanın ikinci bölümünde konu ile ilgili literatür özetlenecek, üçüncü bölümde veri seti, uygulanan ekonometrik yöntem ve sonuçlara yer verilecektir. Dördüncü ve son bölümde ise sonuç ve değerlendirmelere yer verilecektir.

Literatür Özeti

Literatürde konu ile ilgili pek çok çalışma bulunmakla birlikte çalışmaların sonuçları çelişkilidir. Çalışmaların bazıları inşaat yatırımları ile ekonomik büyüme üzerinde güçlü bir ilişki olduğunu ileri sürerken, diğer bazı çalışmalar ise bu ilişkilerin kısa ve uzun dönemde farklılıklar gösterebileceğini savunmaktadır.

Konuyla ilgili öncü çalışmalardan biri Turin (1973) çalışmasıdır. Turin (1973) çalışmasında inşaat sektörü ile temel gelişme göstergeleri arasındaki ilişkileri incelemiş ve aralarında yakın bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir.

İnşaat sektörü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1: Seçilmiş Literatür Özeti

Yazar(lar)	Analize Dahil Edilen Ülke(ler)	Veri Aralığı	Yöntem	Bulgular
Eakin ve Schwartz (1995)	ABD	1971-1986	Panel Analizi	Veri Analiz döneminde altyapı yatırımlarının verimlilik büyümesine katkısı yok.
Lopes (1998)	Gelişmekte olan alt Afrika ülkeleri	1975-1992	Hipotez Testi	Kişi başına düşen GSMH'deki azalma inşaat faaliyetlerindeki azalma ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.
Chandra ve Thompson (2000)	ABD	1969-1993	Panel Analizi	Veri Kamu inşaat harcamaları ekonomiyi olumlu etkiliyor.
Demurger (2001)	Çin	1985-1998	Panel Analizi	Veri İnşaat harcamaları ile altyapı harcamaları arasında olumlu ilişki vardır.
Esfahani ve Ramirez (2003)	75 ülke	1965-1975 1975-1985 1985-1995	Panel Analizi	Veri Altyapı inşaat harcamaları ekonomiyi olumlu etkiliyor.
Fan ve Zhang (2004)	Çin	1996 Tarımsal Nüfus Sayımı Verileri	SUR	Kırsal altyapı yatırımları ile kalkınma ile pozitif ilişkili.

Tablo 1: Devam

Chang ve Nieh (2004)	Tayvan	1979:1-199:4	VAR		İnşaat harcamaları ile reel GSYH arasında uzun dönemli ilişki bulunmuştur.
Fedderke vd. (2006)	Güney Afrika	1875-2001	VECM bütünleşme	Eş	Altyapı yatırımları doğrudan ve dolaylı olarak çıktıyı etkilemektedir.
Fedderke (2009)	Güney Afrika	1970-2000	Panel Analizi	Veri	İnşaat yatırımları hem pozitif hem de ekonomik bakımdan anlamlı etkileri vardır.
Özkan (2012)	Türkiye	1987:01-2008:12	Granger Nedensellik		Altyapı ve kamu inşaat yatırımları arasında eş bütünleşik ilişki tespit edilmiştir. Özel kesim inşaat harcamaları ile GSMH arasında ilişki tespit edilememiştir.
Kargı (2013)	Türkiye	2000-2012	Granger nedensellik ve çoklu regresyon		GSYH ile konut piyasası arasında güçlü bir ilişki tespit edilmiştir.
Kaya (2013)	Türkiye	1987-2010	Granger nedensellik		Kamu kesimi inşaat yatırımlarından GSYH 'ya doğru ve GSYH ve kamu kesimi inşaat yatırımlarından özel kesim inşaat yatırımlarına doğru tek yönlü nedensellik tespit

Khan vd. (2014)	Malezya	1991-2010	Pearson Korelasyon yöntemi	edilmiştir. İnşaat sektörü ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir ilişki tespit edilmiştir.
-----------------	---------	-----------	----------------------------	---

Veri Seti, Yöntem ve Ampirik Sonuçlar

Çalışmada, Türkiye’de kamu kesimi ve özel kesim inşaat harcamaları ile GSYH arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmayacağı araştırılacaktır. Çalışmada kullanılan zaman serileri sırasıyla kamu kesimi inşaat harcamaları (KKİH), özel kesim inşaat harcamaları (ÖKİH) ve GSYH olarak düzenlenmiştir.

Veriler Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden 1998 yılı sabit fiyatları esas alınarak “Harcama türlerine göre GSYH” tablosundan türetilmiştir. Çalışmada 1987-2014 dönemine ait yıllık veriler, doğal logaritmaları alınarak kullanılmıştır.

Çalışmada tahmin edilecek model denklem 1’de belirtilmiştir.

$$GSYH_t = \alpha_0 + \alpha_1 KKİH_t + \alpha_2 ÖKİH_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Analize dahil edilen değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki olup olmadığının tespit edilebilmesi için serilerin birinci dereceden bütünleşik [I(1)] olması gerekmektedir. Serilerin bütünleşme derecelerinin tespiti için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri yapılacaktır. Serilerin birim kök test sonuçları tablo 2’de belirtilmiştir.

Tablo 2: Birim Kök Test Sonuçları

Seviyede	ADF		PP	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
GSYH	0.9567*	0.1177	0.9533	0.1177
KKİH	0.8813	0.1456	0.9085	0.1456
ÖKİH	0.8099	0.0885	0.6661	0.3581
1. Farkları	ADF		PP	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
GSYH	0.0074	0.0363	0.0000	0.0004
KKİH	0.0000	0.0004	0.0000	0.0002
ÖKİH	0.0361	0.0023	0.0036	0.0209

* ADF ve PP birim kök test olasılık değerleri.

Tablo 2’de de belirtildiği üzere analize dahil edilen değişkenlerin tamamı hem ADF hem de PP birim kök testlerine göre birinci farklarında durağanlaşmaktadır yani seriler birinci dereceden bütünlüktür.

Serilerin bütünlüğe dereceleri tespit edildikten sonra aralarındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti amacıyla yapılacak olan Bayer-Hanck eş bütünlüğe testine geçilebilir.

Engle-Granger (1987) tarafından geliştirilen eş bütünlüğe testi, uzun dönem regresyon modellerinin kalıntılarına dayanmaktadır. Daha sonra bu test kalıntı temelli eş bütünlüğe testi olarak adlandırılmıştır. Daha sonraki dönemlerde çeşitli eş bütünlüğe testleri geliştirilmiştir. Örneğin, sistem temelli bir eş bütünlüğe testi olan Johansen (1988) testi, hata düzeltme modeli temelli F testi Boswijk (1994), hata düzeltme modeli temelli bir t testi olan Banerjee vd. (1998) (Farhani vd., 2014, s. 9).

Bahsedilen eş bütünlüğe testlerinin farklı sonuçlar verebilmekte çünkü hiçbiri mükemmel veya tamamen güçlü değildir (Elliott vd., 2005). Bunun anlamı farklı eş bütünlüğe testlerinin farklı teorik arka planlarının olduğu ve birbirleriyle çelişkili sonuçlar verebileceğidir. Bu nedenle çalışmada eş bütünlüğe testlerinin gücünü arttırmak amacıyla Bayer ve Hanck (2013) tarafından geliştirilen eş bütünlüğe testi kullanılacaktır.

Bayer ve Hanck (2013), literatürdeki çeşitli eş bütünlüğe testlerinin çelişkili sonuçlar ortaya koymasından hareketle, Engle ve Granger (1987), Johansen (1988), Boswijk (1994) ve Banerjee vd. (1998) eş bütünlüğe testlerini birlikte değerlendiren yeni bir test geliştirmiştir. Bayer ve Hanck (2013) testinde hesaplanan olasılık değerlerini, Fisher (1932)’in denklem 2 ve 3’deki formülü ile birleştirmiştir (Govindaraju ve Tang, 2013, s. 315).

$$EG - JOH = -2[\ln(P_{EG}) + \ln(P_{JOH})] \quad (2)$$

$$EG - JOH - BO - BDM = -2[\ln(P_{EG}) + \ln(P_{JOH}) + \ln(P_{BO}) + \ln(P_{BDM})] \quad (3)$$

Denklem 2 ve 3’de yer alan $P_{EG}, P_{JOH}, P_{BO}, P_{BDM}$ sırasıyla Engle ve Granger (1987), Johansen (1988), Boswijk (1994) ve Banerjee vd. (1998) eş bütünlüğe testlerinin olasılık değerlerini göstermektedir. Hesaplanan test istatistiğinin Bayer ve Hanck (2013) tarafından hesaplanan kritik değerlerden büyük olması durumunda eş bütünlüğe ilişkisinin olmadığını belirten temel hipotez reddedilmektedir. Bayer ve Hanck (2013) eş bütünlüğe test sonuçları tablo 3’de belirtilmiştir.

Tablo 3: Bayer-Hanck Eş Bütünleşme Test Sonuçları

	Fisher İstatistikleri	
	EG-JOH	EG-JOH-BO-BDM
	10.8859	66.1789
Anlamlılık Düzeyi	Kritik Değerler	
10%	8.457	16.171

Eş bütünleşme ilişkisine ilişkin hesaplanan test istatistikleri, 10% düzeyinde kritik değerlerden büyük olduğundan dolayı temel hipotez reddedilmiş ve değişkenlerin eş bütünleşik olduğu sonucuna varılmıştır.

Serilerin arasındaki uzun dönemli ilişki tespit edildikten sonra uzun dönem katsayıların belirlenmesi için diğer metotlara oranla üstünlüğü kanıtlanan DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares-Dinamik En Küçük Kareler) ve FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares-Düzenlenmiş En Küçük Kareler) yöntemleri kullanılacaktır.

DOLS yöntemi Stock ve Watson (1993) çalışmasıyla geliştirilmiştir. DOLS yönteminde bağımlı değişkeni seviyede, tüm bağımsız değişkenlerin üzerine regresyona tabi tutmakta ve açıklayıcı değişkenlerin bir gecikmeli değerlerini ve bir sonraki değerinin alınmasıyla içsellik sorununu ortadan kaldırmaktadır (Masih ve Masih, 1996). Bu sayede DOLS yönteminde en küçük kareler (EKK) yönteminde meydana gelen küçük örneklem ve dinamik yapının göz ardı edilmesi sorununu ortadan kaldırır. FMOLS yöntemi ise Phillips ve Hansen (1990), Pedroni (1995, 2001) ve Phillips ve Moon (1999) çalışmalarıyla literatüre katılmış bir yöntemdir (An ve Jeon, 2006). DOLS ve FMOLS tahmin sonuçları tablo 4’de belirtilmiştir.

Tablo 4: DOLS ve FMOLS Tahmin Sonuçları

	DOLS	FMOLS
KKİH	0.3575 (0.0078)	0.3549 (0.0003)
OKİH	0.7338 (0.0000)	0.7251 (0.0000)

Not: Parantez içindeki olasılık değerlerini göstermektedir.

Birinci dereceden bütünleşik değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olması, bu değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olacağını göstermektedir. Bu nedenle çalışmada Hacker ve Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen simetrik nedensellik testi kullanılmıştır. Simetrik nedensellik testi Hacker ve Hatemi-J (2006) çalışmasıyla gündeme gelmiş olup, küçük örneklemelerde hata terimi serisinin normal dağılıma sahip olmama durumunda ki kare testinin anlamını yitirmesi riskine karşı geliştirilmiştir. Toda ve Yamamoto (1995) testinin geliştirilmiş bir versiyonu olan bu testte de serilerin farklı derecelerde durağan olmalarına izin verilmektedir. Ayrıca bu

yöntemde kullanılacak kritik değerlerin veri setinin durumuna uygun olarak bootstrap ile belirlenmesi yönetime ek bir üstünlük sağlamıştır. Ancak bu testte gecikme uzunluğunun harici olarak girilmesinin gerekmesi, bir zayıflık olarak görülmüştür. Yazarlar daha sonra Hacker ve Hatemi-J (2012) testini geliştirerek bu eksikliği de gidermiş ve gecikme uzunluğunun test yöntemi tarafından belirlenmesi mümkün hale gelmiştir (Göçer ve Bulut, 2015, s. 733).

Hacker ve Hatemi-J (2012) simetrik nedensellik test sonuçları tablo 5’de belirtilmiştir.

Tablo 5: Hacker ve Hatemi-J Simetrik Nedensellik Test Sonuçları

	Test İstatistiği	Kritik Değerler			Sonuç
		1%	5%	10%	
KKİH → GSYH	4.576*	8.544	4.405	3.038	KKİH’dan GSYH’ye doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.
ÖKİH → GSYH	3.135*	8.315	4.355	3.033	ÖKİH’dan GSYH’ye doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.
GSYH → KKİH	1.935	2.969	4.359	8.005	GSYH’den KKİH’ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.
GSYH → ÖKİH	0.527	3.039	4.376	8.186	GSYH’den ÖKİH’ya doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur.

Not: *, 10% anlamlılık düzeyinde birinci değişkenden ikincisine doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir. Kritik değerler, bootstrap kullanılarak 10.000 yinleme ile elde edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

İnşaat sektörü, ekonominin diğer sektörleriyle olan ileri-geri bağlantıları nedeniyle diğer pek çok sektör tarafından üretilen mal ve hizmetleri girdi olarak kullanmakta ve inşaat sektörünün çıktıları da farklı üretimlerin girdisi olarak kullanılmaktadır. Bu durum inşaat sektörünü ekonomideki lider ve sürükleyici sektörlerden biri yapmaktadır. Bu nedenle sektör tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de devlet tarafından ekonomik büyümeyi sağlamak ve devamlı kılmak için bir makroekonomik politika aracı olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışmada GSYH ile KKİH ve ÖKİH arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın verileri Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden 1998 yılı sabit fiyatları esas alınarak “Harcama türlerine göre GSYH” tablosundan türetilmiştir.

Literatürdeki çeşitli eş bütünleşme testlerinin farklı teorik arka planlara sahip olmasından dolayı çelişkili sonuçlar verebilmektedir. Bu nedenle çalışmada eş bütünleşme testlerinin gücünü arttırmak amacıyla Bayer ve Hanck (2013) tarafından geliştirilen eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Bayer ve Hanck (2013), literatürdeki çeşitli eş bütünleşme testlerinin çelişkili sonuçlar ortaya koymasından hareketle, Engle

ve Granger (1987), Johansen (1988), Boswijk (1994) ve Banerjee vd. (1998) eş bütünleşme testlerini birlikte değerlendiren yeni bir test geliştirmiştir.

Serilerin birinci dereceden bütünleşik olduğu tespit edildikten sonra uygulanan Bayer-Hanck (2013) eş bütünleşme test sonuçlarına 10% anlamlılık düzeyinde GSYH, KKİH ve ÖKİH değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Serilerin uzun dönemli ilişkili olduğu tespit edildikten sonra, uzun dönem katsayıların tahmini için DOLS ve FMOLS tahmin yöntemleri uygulanmıştır. Elde edilen katsayılar KKİH ve ÖKİH'deki 1%'lik artışa karşılık GSYH'de sırasıyla 0.35% ve 0.73%'lük bir artış olacağını göstermektedir.

Birinci dereceden bütünleşik değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olması, bu değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olacağını göstermektedir. Bu nedenle çalışmada Hacker ve Hatemi-J (2012) tarafından geliştirilen simetrik nedensellik testi kullanılmıştır. Test sonuçlarına göre KKİH ve ÖKİH'dan GSYH'ye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Analiz sonuçlarından çıkarılacak en önemli politika önerisi, hem KKİH hem de ÖKİH'deki bir artış GSYH'yi istatistiki olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilese de ÖKİH'nin etkisi KKİH'nin etkisinden daha fazladır. Bu nedenle KKİH'nin daha çok ÖKİH'yi destekleyici ve arttırıcı yöndeki alanlara kaydırılması ekonomik kalkınmanın sağlanmasında ve sürekli kılınmasında faydalı olacaktır.

Kaynaklar

- An, C. B., & Jeon, S. H. (2006). Demographic changes and economic growth in Korea. In *APEA Conference*.
- Banerjee, A., Dolado, J., & Mestre, R. (1998). Error-correction mechanism tests for cointegration in a single-equation framework. *Journal of time series analysis*, 19(3), 267-283.
- Bayer, C., & Hanck, C. (2013). Combining non-cointegration tests. *Journal of Time Series Analysis*, 34(1), 83-95.
- Bon, R. (1992). The future of international construction: secular patterns of growth and decline. *Habitat International*, 16(3), 119-128.
- Boswijk, H. P. (1994). Testing for an unstable root in conditional and structural error correction models. *Journal of econometrics*, 63(1), 37-60.
- Chandra, A., & Thompson, E. (2000). Does public infrastructure affect economic activity?: Evidence from the rural interstate highway system. *Regional Science and Urban Economics*, 30(4), 457-490.

Chang, T., & Nieh, C. C. (2004). A note on testing the causal link between construction activity and economic growth in Taiwan. *Journal of Asian Economics*, 15(3), 591-598.

Demurger, S. (2001). Infrastructure development and economic growth: an explanation for regional disparities in China?. *Journal of Comparative economics*, 29(1), 95-117.

Holtz-Eakin, D., & Schwartz, A. E. (1995). Spatial productivity spillovers from public infrastructure: evidence from state highways. *International Tax and Public Finance*, 2(3), 459-468.

Elliott, G., Jansson, M., & Pesavento, E. (2005). Optimal power for testing potential cointegrating vectors with known parameters for nonstationarity. *Journal of Business & Economic Statistics*, 23(1), 34-48.

Engle, R. F., & Granger, C. W. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 251-276.

Esfahani, H. S., & Ramírez, M. T. (2003). Institutions, infrastructure, and economic growth. *Journal of development Economics*, 70(2), 443-477.

Fan, S., & Zhang, X. (2004). Infrastructure and regional economic development in rural China. *China economic review*, 15(2), 203-214.

Farhani, S., Shahbaz, M., & Ozturk, I. (2014). *Coal consumption, industrial production and CO2 emissions in China and India* (No. 2014-225).

Fedderke, J. W., Perkins, P., & Luiz, J. M. (2006). Infrastructural investment in long-run economic growth: South Africa 1875–2001. *World development*, 34(6), 1037-1059.

Fedderke, J. W., & Bogetić, Ž. (2009). Infrastructure and growth in South Africa: Direct and indirect productivity impacts of 19 infrastructure measures. *World Development*, 37(9), 1522-1539.

Govindaraju, V. C., & Tang, C. F. (2013). The dynamic links between CO 2 emissions, economic growth and coal consumption in China and India. *Applied Energy*, 104, 310-318.

- Göçer, I., & Bulut, S. (2015). Petrol Fiyatlarındaki Degisimlerin Rusya Ekonomisine Etkileri: Çoklu Yapısal Kirilmali Esbütünleşme ve Simetrik Nedensellik Analizi. *Cankiri Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 721.
- Hacker, R. S., & Hatemi-J, A. (2006). Tests for causality between integrated variables using asymptotic and bootstrap distributions: theory and application. *Applied Economics*, 38(13), 1489-1500.
- Hacker, S., & Hatemi-J, A. (2012). A bootstrap test for causality with endogenous lag length choice: theory and application in finance. *Journal of Economic Studies*, 39(2), 144-160.
- Hillebrandt, P. M. (1985). *Economic theory and the construction industry*. 3rd edition London: Macmillan.
- Holtz-Eakin, D., & Schwartz, A. E. (1995). Infrastructure in a structural model of economic growth. *Regional Science and Urban Economics*, 25(2), 131-151.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of economic dynamics and control*, 12(2-3), 231-254.
- Kargı, B. (2013). Housing market and economic growth relation: time series analysis over Turkey (2000-2012) Konut piyasası ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine zaman serileri analizi (2000-2012). *Journal of Human Sciences*, 10(1), 897-924.
- Kaya, V., Yalçınkaya, Ö., & Hüseyini, İ. (2013). Ekonomik Büyümede İnşaat Sektörünün Rolü: Türkiye Örneği (1987-2010). *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 27(4).
- Khan, R. A., Liew, M. S., & Ghazali, Z. B. (2014). Malaysian construction sector and Malaysia vision 2020: Developed nation status. *Procedia-social and behavioral sciences*, 109, 507-513.
- Lopes, J. (1998). The construction industry and macroeconomy in Sub-Saharan Africa post 1970. *Construction Management & Economics*, 16(6), 637-649.
- Masih, A. M., & Masih, R. (1996). Energy consumption, real income and temporal causality: results from a multi-country study based on cointegration and error-correction modelling techniques. *Energy economics*, 18(3), 165-183.

- Özkan, F., Özkan, O., & Gündüz, M. (2012). Causal relationship between construction investment policy and economic growth in Turkey. *Technological Forecasting and Social Change*, 79(2), 362-370.
- Pedroni P (1995), Panel Co-integration: Asymptotic and Unite Sample Properties of Pooled Time Series Test with an Application to the PPP Hypothesis, Indiana University Working Papers in Economics No. 95-013.
- Pedroni, P. (2001). Fully modified OLS for heterogeneous cointegrated panels. In *Nonstationary panels, panel cointegration, and dynamic panels*. Emerald Group Publishing Limited.
- Phillips, P. C., & Hansen, B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I (1) processes. *The Review of Economic Studies*, 57(1), 99-125.
- Phillips, P. C., & Moon, H. R. (1999). Linear regression limit theory for nonstationary panel data. *Econometrica*, 67(5), 1057-1111.
- Shenggen, F. A. N., & Zhang, X. (2004). Infrastructure and regional economic development in rural China. *China economic review*, 15(2), 203-214.
- Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of econometrics*, 66(1), 225-250.
- Turin, D.A. (1973). *The construction industry: Its economic significance and its role in development*. Building Economics Research Unit, University College London.
- Wells, J. (1986). *The construction industry in developing countries: Alternative strategies for development*. Taylor & Francis.

SARI UYGURCADA EYLEM YAPIMI

Özlem AYAZLI¹

ÖZ

Sarı Uygur diline ait eylem yapımının incelendiği bu çalışmada, addan eylem yapan ve eylemden eylem yapan ekler üzerinde durulmuştur. Addan eylem yapan ekler bölümünde on ek, eylemden eylem türeten ekler bölümünde ise on üç ek incelenmiştir. Addan eylem yapan en işlek ekler +A, +IA- ve türevleri olarak görülürken eylemden eylem yapan en işlek ekler de ettirgenlik çatı eki -t-, -Dir- ve işteş çatı eki -s- olarak tespit edilmiştir. Bütün bu ekler, Sarı Uygurcadaki görev ve işlevlerine göre ayrıntılı olarak incelenmiş ve Sarı Uygurcanın eylem yapımı diğer Sibiry Türk dilleri ile karşılaştırılmıştır. Sarı Uygurcaya ait addan eylem ve eylemden eylem türeten eklerin hem Güney hem de Kuzey Sibiry’da yaşadığı tespit edilmiştir. Sarı Uygurcadaki bazı eklerde işlev ayrılığını belirgin olarak dikkat çekmektedir. Sözelimi addan eylem türeten +Gıra- eki yalnızca yansıma sözcüklere gelirken addan eylem türeten +Ar- eki ise renk adlarına gelerek renk adlarından eylemler türetmektedir. Eylemden eylem türeten yapım eklerini ise beş bölüme ayırmak mümkündür: 1. Ettirgen çatı ekleri, 2. Edilgen çatı ekleri, 3. Dönüşlü çatı ekleri, 4. Kalıplaşmış ekler, 5. İşteş çatı ekleri.

Anahtar Kelimeler: Sarı Uygurca, eylem yapımı, addan eylem yapımı, eylemden eylem yapımı, Sibiry dilleri.

VERBAL DERIVATIONAL IN YELLOW UYGHUR

ABSTRACT

This paper aims to analyze with the verbal derivational of Yellow Uyghur. This work will deal with the verbal derivational suffixes and the formation of denominal verbs, the formation of deverbal verbs. There are ten suffixes for formation of denominal verbs and thirteen suffixes for formation of deverbal verbs which were investigated in this paper. The suffixes +A-, +IA- and its variations were seen as the most widespread formation of denominal verbs. The most of formation of deverbal verbs were identified as causative suffixes -t-, -Dir- and reciprocal suffix -s-. All these suffixes will analyze in details according to their functions in Yellow Uyghur. Therefore the function of verbal derivational of Yellow Uyghur was compared with other Siberian Turkic languages. As a result of this investigation the verbal derivations in Yellow Uyghur were found both North and South Siberian Turkic languages. In some suffixes in Yellow Uyghur have been distinctly seen functional difference. For example while +Gıra- morpheme is added only to onomatopoeic origins, +Ar- morpheme is added to colour names and it makes verbal derivated colour names. The formation of deverbal

¹ Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, civelek.o@gmail.com

Derleme, Gönderim Tarihi:20.02.2017 Kabul Tarihi: 23.10.2017

verbs is divided into five parts: 1. Causative voice suffixes, 2. Passive voice suffixes, 3. Reflexive voice suffixes, 4. Petrified suffixes, 5. Reciprocal suffixes.

Key words: Yellow Uyghur, verbal derivational, the formation of denominal verbs, the formation of deverbal verbs, Siberian Turkic languages.

1. Giriş

Bu çalışmada, Çin Halk Cumhuriyetinde yaşayan küçük topluluklardan biri olan Sarı Uygurların eylem yapım ekleri üzerinde durulmuştur. Sarı Uygurca'nın eylem yapımı ile ilgili olarak Malov, Tenişev, Todayeva, Roos gibi Türkologların çalışmalarında bölümler bulmak mümkündür. Malov, 1957 yılında yayınladığı sözlüğünün küçük gramer kısmında yapım eklerine kısaca değinmiştir (Malov, 1957, s. 180-183). Malov çalışmasının eylem yapımı bölümünde işteş, ettirgen, dönüşlü ve edilgen çatılı eylemlere yer vermiştir. Tenişev ve Todayeva da 1966 yılında yayımladıkları çalışmalarının söz yapımı bölümünde addan eylem yapan +lA-, +A- eklerini ve eylemden eylem yapan -s-, -n-, -il-, -tir- eklerini açıklamışlardır (Tenişev & Todayeva, 1966, s. 34-35). Roos, 2000 yılında hazırladığı doktora çalışmasında addan eylem yapan (Roos, 2000, s. 80) ve eylemden eylem yapan yapım eklerine (Roos, 2000, s. 134-135) değinmiştir. Bu çalışmada ise Sarı Uygurca'ya ait yapım ekleri Eski Türkçe ile karşılaştırılmış ve bütün bu ekler görev ve işlevlerine göre ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Sarı Uygurca, Güney Sibirya Türk dilleri özelliği taşıdığı için eylem yapımı ekleri Sibirya dilleri ile de karşılaştırılmış ve Sarı Uygurca'nın Güney Sibirya dil özellikleri taşıdığı morfolojik olarak tanımlamak amaçlanmıştır. Eylem yapım ekleriyle türetilmiş sözcükleri tespit edebilmek için yalnızca Malov'un ve Tenişev'in yayınları taranmamış aynı zamanda Shiliang Cheng tarafından 1997 yılında yayımlanan "Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Sözcük Varlığı" başlığını taşıyan sözlüğün de Sarı Uygurca madde başları taranmıştır. Böylece Sarı Uygurca'ya ait daha geniş bir söz varlığı oluşturulmuştur. Elde edilen veriler doğrultusunda eylem yapımı başlığı altında addan eylem ve eylemden eylem yapan eylem yapım ekleri üzerinde durulmuştur. Addan eylem türeten ekler bölümünde +A, +Ar-, +el-, +Gar-, +Gira-, +ı-, +ık-, +lA-, +lan-, +las- eklerine, eylemden eylem yapan ekler bölümünde ise -ar-, -Dlr-, -(I)l-, -(I)n-, -Ir-, -(I)s-, -(I)t-, -ız-, -kıla- /-kele-, -kIr-, -lı-, -mA- eklerine yer verilmiştir. Çalışmada, daha önce yapılmış yayınlardan farklı olarak +el-, +kIra-, +ı-, +lan-, +las- ekleri de Sarı Uygurca eylem yapım ekleri arasına dâhil edilmiştir. Genel olarak eylem yapım eklerinin hem Kuzey hem de Güney Sibirya Türk dillerinde yaşadığı tespit edilmiştir.

2. Yöntem

Bu çalışmanın morfolojik alt yapısını oluşturmak için aşağıdaki çalışmalar taranmıştır: Sergey Malov Yefimoviç Yazık *iyoltih uygurov: Slovar' i grammatika/ Sarı Uygurca: Sözlük ve Gramer* 1957, E. Rahimoviç Tenişev & B. H. Todayeva *Yazık iyoltih Uygurov / Sarı Uygur Dili* 1966, E. Rahimoviç Tenişev *Stroy sarıg-yugurskogo yazıka / Sarı Uygurca'nın Yapısı* 1976, Cheng, Shiliang *Tujue Bijiao Yuyanxue / Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Sözcük Varlığı* 1997. Söz konusu çalışmalarda ele alınan konuyla ilgili sözcükler Türkçeye çevrilmiş ve ilgili söz yapım eklerinin içerisinde toplanmıştır. Çalışmada Sarı Uygurca'ya ait yapım eklerinin Eski Türkçeden beri mevcut olan görev ve işlevlerine yer verildikten sonra Sarı Uygurca'ya ait örnekler aktarılmıştır. Sarı

Uygurcannın söz yapımına ait her ek, Sibiryaya grubu içerisinde yer alan diğery Türk dilleri ile karşılaştırılmıştır.

3. Sarı Uygurcada Eylem Yapımı

3.1. Addan Eylem Yapan Ekler

Addan eylem türeten ekler başlığı altında toplam on ek tespit edilmiştir. Addan eylem türeten eklerin bir kısmı +*lan-*, +*las-*, +*tas-* gibi ekler +*la-* ekinin genişletilmesi sonucu oluşmuş birleşik eklerdir. Bu gruba giren ekler; olma, oluş veya yapma, yapıyı bildirerek adları eylemlere dönüştürmüşlerdir. Örneğinin, *kan+a-* “kanamak”, *uzın+a-* “uzamak”, *tüz+el-* “düzelmek” eylemleri oluş bildirirken *dil+e-* “dilemek, aramak”, *oyun+a-* > *oyna-* eylemleri yapma bildirmektedir. Bazı eklerdeki işlev ayrılığını belirgin olarak görmek mümkündür. Örneğinin, +*Gıra-* eki yalnızca yansıma sözcüklere gelmektedir. +*Ar-* eki ise renk adlarından eylem türeten bir ek olarak karşımıza çıkmaktadır. Sarı Uygurcada addan eylem türeten başlıca ekler ve bu eklerin görevleri şöyledir:

3.1.1. +a-/+e-

Eski Türkçeden beri kullanılan +*A-* eki çok geniş bir kullanıma sahiptir. Marcel Erdal, ekin genellikle tek ve iki heceli sonu ünsüzle biten sözcüklere geldiğini ifade eder (Erdal, 1991, s. 428). Adlara gelerek yapma ve olma ifade eden eylemler yapan bu ek, Sarı Uygurcada addan eylem yapan işlek eklerden biridir: *amur+a-* “sessizleşmek, sakinleşmek” (< *amur* “sessiz, sakin”), *az+a-* “azalmak” (< *az* “az”), *bosa-* “kurtulmak, serbest kalmak” (< *bos* “boş”), *cüde-* “zayıflamak” (< *cüt* “zayıf”), *k^hey+e-* “genişlemek” (< *k^hey* “geniş”), *köp+e* > *göve-* “çoğalmak, artmak” (< *köp* “çok”), *san+a-* “saymak” (< *san* “sayı”), *tüs+e-* “rüya görmek”, *til+e-* “dilemek; aramak” (< *til* “dil”), *uzın+a-* “uzamak” (< *uzun* “uzun”), *yas+a-* “filanca yaşta olmak; yaşamak” (< *yas* “yaş, yıl”), *yiğ+e-* “hafiflemek” (< *yiğ* “hafif”), *yok+a-* “fakirleşmek” (< *yok* “yok”).

Ekin iki heceli yansıma sözcüklere geldiği de görülmektedir: *duygır+e-* “cangır cingur diye ses çıkarmak” (< *duygır-daugır* “cangır cingur”), *şabıra-* “şırıldamak” (< *şabır-şabır* “şırıl şırıl”), *şivur+a-* “fısıldamak” (< *şivur-şavur* “fısır fısır”).

Birden fazla heceye sahip olan ve ikinci hecesinde dar ünlü bulunan bazı sözcüklere +*a-/+e-* eki geldiğinde orta hece ünlüsü düşebilir: *oyun+a-* > *oyna-* “oyunmak”, *yalın+a-* > *yalna-* “parlamak, parıldamak”.

+*A* eki, Sarı Uygurcada olduğu gibi diğery Sibiryaya Türk dillerinde de addan eylem yapan en işlek eklerden biridir: Tuv. *amur+a-* “sakinleşmek, yatışmak”, *dil+e-* “dilemek”, *san+a-* “saymak”, *düje-* “düş görmek” (< *düş* “düş”) örnekler için bk. TuW, Hak. *tüze-* “düş görmek” (< *tüs* “düş”), *san+a-* “saymak”, *çaz-a* “yaşamak, ömür sürmek” (< *ças* “yaş, ömür”), *tün+e* “kuş tünemek, konaklamak” (< *tün* “gece”), *hoğdır+a-* “gürlemek, gürldemek” (< *hoğdır-hağdır* “gümbür gümbür”) örnekler için bk. HakTS, Alt. -*a/-e*, -*o/-ö* *kan+a-* “kanamak”, *bojo-* “serbest bırakmak” (< *boş* “boş, serbest”), *caja-* “yaşamak, var olmak” (< *çaş* “yaş”) örnekler için bk. ATS. Yak. -*AA*, -*OO* *diriñ+ee-* “derinleşmek” (< *diriñ* “serin”), *ıaraa-* “ağırlaşmak” (< *ıar* “ağır”), *ahaa-* “yemek” (< *as* “yiyecek”), *öhöö-* “öç almak” (< *ös* “intikam”) (Yıldız, 2007, s. 103-104).

3.1.2. +ar- / +er-

Eski Türkçeden beri kullanılan addan eylem yapan +Ar- eki, renk adlarına gelerek onlardan geçişsiz eylemler türetir: SUyg. *ağ+ar-* “ağarmak” (< *ağ* “ak, beyaz”), *güg+er-* “yeşermek” (< *kük* ~ *gük* “yeşil; mavi”), *kara+r-* “kararmak”, *sarığ+ar-* “sararmak” (< *sarığ* “sarı”).

Hans Nugteren ve Roos, Sarı Uygurcada eski bir eylem yapım eki olan +Ar- ekinin modern Uygurcada daha çok genişletilmiş biçimiyle *-Arlı* olarak kullanıldığını dile getirir ve *-r*'den sonra gelen gövdelere çatı ekinin *-(ı)l* değil *-lı* biçiminde geldiğini ifade eder ve şu örnekleri verirler: *kıska+rılı-* “kısalmak” (< *kıska* “kısa”), *yımsa+rılı-* (< *yımsak* “yumuşak”), *yüka+rılı-* “incelmek” (< *yüka* “ince”). (Nugteren,& Roos, 2006, s. 120).

Tuvacada ek, +Ar-/+- biçimindedir: *agar* “ağarmak” (< *ak* “beyaz”), *köger-* “yeşillenmek” (< *kök* “mavi, yeşil”), *ala+r-* “alacalanmak” (Arıkoğlu, 2012, s.1169). Hakaşçada ek, +Ar-/+- biçimindedir: *ağar-* “ağarmak” (< *ak* “beyaz”), *köger-* “yeşillenmek” (< *kök* “yeşil; mavi”) örnekler için bk. HakTS, Altaycada ek +Ar-/Or- biçimindedir: *agar-* “ağarmak”, *boz+or-* “bozarmak”, *tün+er-* “kararmak” (Dilek, 2012, s. 1031), Yakutçada ek +Ar-/Or-/+- biçimindedir: *xaraar-* “kararmak” (< *xara* “kara”), *ütüör-* “iyileşmek” (< *ütüö* “iyi, güzel”) (Kirişcioğlu, 2012, s. 1249).

3.1.3. +el-

Eklendiği ad ve sıfatlardan eylemler türeten bu ek, Sarı Uygurcada az sayıda örnekte tespit edilmiştir. Ekin tek heceli sıfatlara gelerek eylemler türettiği görülmektedir: *teη+el-* “denkleştirmek” (< *teη* “denk”), *tüz+el-* “düzelmek” (< *tüz* “düz”).

Sibirya grubu Türk dillerinde işlek olmayan bir ektir. +l- veya +al- biçiminde görülebilir: Hak. *hara+l-* “kararmak”, *hır+al-* “kırlaşmak”, *sarğ-al-* “sararmak” (Arıkoğlu, 2012, s. 1097, Alt. *kara+l-* “kararmak”).

3.1.4. +ğar- ~ +kar-

Geçişli eylemler türeten, tek heceli adlara gelerek addan eylem yapan bir ektir: *su+ğar-* “sulamak, su vermek” (< *su* “su”), *baş+ğar-* ~ *paşkar-* “becermek, yapmak” (< *paş* “baş”), *o^ht+kar-* ~ *o^hkar-* “otlatmak” (< *ot* “ateş”).

Sibirya grubu Türk dillerinde işlek olmayan bir ektir. Tuv. *sug+gar-* “sulamak”, *baş+gar-* “yönetmek idare etmek” örnekler için bk. TuW. Hak. *ot+har-* “otlatmak”, *ças+har-* “bebeğin gözlerini anne sütü ile yıkamak” (< *ças* “yaş, gözyaşı”) örnekler için bk. HakTS. Alt. *baş+kar-* “idare etmek, yönetmek”, *at+kar-* “göndermek, yollamak”, *su+gar-* “sulamak” (< *suu* “su, nehir”) örnekler için bk. ATS. Yak. *tahaar-* “çıkarmak, dışarı çıkarmak” (< **taş+gar-*), *ataar-* “göndermek, uğurlamak” (< **atkaar-*) (Yıldız, 2007, s. 105).

3.1.5. +Gıra-

Addan eylem yapan yansıma sözcüklere gelen bu ek, Sarı Uygurcada sonu *-r* ile biten birkaç sözcükte tespit edilmiştir: *Gohr+Gıra-* “şıkırdamak, hışkırdamak”, *sır+Gıra-* “vızıldamak” (< *sır-sır* “vız vız”). Muhtemelen Moğolcadan alıntı olan yansıma sözcüklere gelen bu ek için bk. Türkçe +*kır-* = Moğolca +*kira-/kire-* (Tekin, 1982, s.

503-513). Eski Türkçede de görülen genellikle yansıma adlara gelen *+kIr-* eki için ayrıca bk. Erdal, 1991, s. 465.

Arıkoğlu, Tuvacada sonu *η* ile biten sözcüklere bu ekin getirildiğini ifade eder: *kaη+gıra-* “tınlamak”, *köη+güre-* “gümbürdemek”, *koη+gura-* “gon gon etmek”, Hakasçada ek, *+ğır-/+gür-*, *+ğur-/+gür-*, *+hur-/+kür-*, *+hur-/+kür* biçimindedir: *pür+gür-* “püskürtmek”, *ha+hur-* “balgam çıkarmak”, *tü+kür-* “tükürmek” (Arıkoğlu, 2012, s. 1098-1099). Altaycada ek, *+kIr-/+kUr-* biçimindedir: *kışkır-* “bağırarak”, *küşkür-* “aksırmak”, *cötkür-* “öksürüp balgam çıkarmak” (Dilek, 2012, s. 1029). Yakutçada *+gıraa-/+gıree*, *+gıraa-/+gıree*, *+kırāa-/+kırēe*, *+kırāa-/+kırēe* biçimindedir: *bak+kırāa-* “bağıra bağıra ağlamak”, *ken+gıree* “geçirmek” (Kirişcioğlu, 2012, s. 1251).

3.1.6. +ı-

Eski Türkçeden beri görülen genel olarak Türk dillerinde işlek olmayan bu ek, Sarı Uygurcada iki örnekte tespit edilmiştir: *bey+i-* ~ *pay+ı-* “zenginleşmek” (< *pay* ~ *bey* “zengin”), *kiwi-* “artmak”² (< *k^hip* ~ *k^höp* ~ *k^hep* “çok”).

Sibirya grubu Türk dillerinde işlek olmayan eklerden biridir. Tuvacada ek *+I-* biçimindedir: *bay+ı-* “zenginleşmek”, *aar+ı-* “hastalanmak, ağrılamak” örnekler için bk. TuW. Hakasçada ve Altaycada da *+I-* biçimindedir: Hak. *pay+ı-* “zenginleşmek”, Alt. *bay+ı-* “zenginleşmek”, *oor+u-* “hastalanmak”, *keη+i-* “genişlemek”.

3.1.7. +ık-

Eski Türkçeden beri kullanılan bu eki, Marcel Erdal *-(X)k* biçiminde verir ve Eski Türkçede bu ekle türetilmiş otuzdan fazla sözcüğün olduğunu dile getirir (Erdal, 1991, s. 492). Addan eylem yapan oluş bildiren geçişsiz eylemler türeten *+ık-* ekine Sarı Uygurcada yalnızca iki örnekte rastlanmıştır: *kal+ık-* “kudurmak” (< *kal* “kudurmuşçasına, kuduruk, çılgın”), *pır+ık-*³ “birbiriyle anlaşmak” (< *pır* “bir”).

Sibirya grubu Türk dillerinde işlek olmayan eklerden biridir. Tuva *bir+ık-* “birlikte, birleşmek”, *hir+ık-* “kirlenmek”, *çol+ık-* “selamlaşmak, selam vermek” örnekler için bk. TuW. Hakasça *pır+ık-* “kaynaşmak, karışmak”, *köz+ık-* “gözükmek, görünmek” örnekler için bk. HakTS. Altayca *ant+ık-* “ant içmek”, *bir+ık-* “birlikte”, *col+ık-* “rastlamak” (Dilek, 2012, s. 1029). Yakutçada ek, kalıplaşmış olarak görülür. **taş+ık-* > **takış-* > *tağıs-* “dışarı çıkmak”, *arax-* “uzaklaşmak, ayrılmak; geri çekilmek” (< **aara+k*) (Yıldız, 2007, s. 107).

3.1.8. +lA-, +dA-, +nA-, +tA-

Eski Türkçeden beri kullanılan bu ek, Sarı Uygurcaya ait işlek eklerden biridir. *+lA-* eki ve türevleri hem geçişli hem de geçişsiz eylemler türetebilir. Ünlüyle ve *ğ*, *r*, *l*

² *kiwi-* “artmak” sözcüğüne Malov’un sözlüğünde rastlanmamaktadır. *kiwi-* için bk. Roos, 2000, s. 80. Roos, addan eylem yapan *+a-* ekiyle türemiş kelimeler arasında bu sözcüğe de yer vermektedir.

³ *pırık-* sözcüğüne Malov’un sözlüğünde rastlanmamaktadır. *pırık-* için bk. Roos, 2000, s. 80.

ünsüzleriyle biten sözcüklere +*lA*- eki getirilir: *arığ+la*- “temizlemek” (< *arığ* “temiz”), *bo+la*- “paketlemek” (< *bo* “paket”), *cenş+la*- “inşa etmek, kurmak” (< *cenşi* “inşaat, yapı”), *çağ+la*- “yerleşmek” (< *çağ* “zaman”), *çedi+la*- “ötmek (kuş için)”, *coyu+la*- “terbiye etmek” (< *coyu* “terbiye”), *GıcıGı+la*- “gıdıklamak” (< *GıcıGı* “kaşıntı”), *kızığ+la*- “bir tarafa gitmek, yanlamak” (< *kızığ* “kenar, kıyı”), *lar+la*- “konuşmak” (< *lar* “söz, sözcük”), *oğur+la*- “hırsızlık yapmak, çalmak” (< *oğur* “hırsız”), *so+la*- (< Çin. 锁 *suo* +T. *la*-) “kilitlemek”, *suçiğ+le*- “inanmak” (< *suçiğ* “inançlı gönül”), *pay+la*- “sıralamak” (< *pay* “sıra”), *töger+le*- “kıvrıla kıvrıla gitmek (tilki için)”, *yañ+la*- “yenilemek” (< *yañ* “yeni”), *yığ+la*- “ağlamak”, *yır+la*- “şarkı söylemek” (< *yır* “şarkı”), *şayır+la*- “başını sallamak”, *zunçe+le*- “özetlemek” (< *zunçe* “özet”). Ekin yansıma sözcüklere de geldiği görülmektedir: *şaldır+la*- “şırıldamak” (< *şaldır-şuldur* “şiril şiril”), *şu+la*- “vızıldamak” (< *şu-şu* “vızır vızır”).

Ek, -*t*, -*k*, -*k*, -*s*, -*ş* ünsüzleriyle ile biten sözcüklere +*tA*- olarak getirilir: *as+ta*- “şölen vermek”, *ezer+te*-⁴ “eyerlemek” (< *ezer* “eyer”), *ıs+ta*- “buğulamak, ateşte kurutmak” (< *ıs* “duman”), *kuçak+ta*- “kucaklamak” (< *kuçak* “bağır, kucak”), *tes+te*- “dişlemek” (< *tes* “diş”), *yağ+ta*- “tereyağı sürmek (< *yağ* “yağ”). Ek, bazen +*ti*- biçiminde de görülmektedir. *us+ti*- “ısırmak” (< *us* “diş”) bk. Roos, 2000, s. 80.

-*j*, -*z* ünsüzleriyle biten sözcüklere +*da*- eki getirilir: *comağ+da*-⁵ “tokaçlamak” (< *comağ* “tokaç, tokmak”) *göz+de*- “gözlemek”, *gıp+de*- “sabitlemek, sağlamlaştırmak” (< *gıp* “sabit, dayanıklı”). Ekin ünsüz uyumuna girmediği durumlar da söz konusudur: *karıs+da*- “karışlamak” (< *karıs* “karış”), *kucak+da*- “kucaklamak, kucaklayıp, götürmek” (< *kucak* “kucak”), *o^ht+da*- “otlamak” (< *o^ht* “ot”).

-*m*, -*n*, -*ñ* ünsüzleriyle biten sözcüklere +*na*- eki getirilir: *añ+na*- “dinlemek”, *aldam+na*- “hızlanmak” (< *aldam* “çabuk, hızlı”), *arım+na*- ~ *arım+da*- “adımlamak, yürümek” (< *arım* “adım”), *çin+na*- “kantarda bir şey tartmak” (< *cin* “ölçek”), *kam+na*- “ayın yapmak”, *pipiñ+na*- “eleştirmek” (< *pipiñ* “eleştiri”), *şivay+na*- “ümitlenmek” (< *şivay* “ümit”), *tıñ+na*- “dinlemek”, *yem+ne*- ~ *em+ne*- “tedavi etmek”, *yilem+ne*- ~ *ilimni*- “yapıştırmak” (< *yilem* “yapışkan”).

+*lA*- eki ve türevleri Sarı Uygurcada olduğu gibi Sibirya grubu Türk dillerinde de en işlek eklerden biridir. Hakasçada ek, +*lA*-, +*nA*-, +*tA*- biçimindedir: *ır+la*- “şarkı söylemek”, *kümüs+te*- “gümüş kaplamak”, *palturğan+na*- “melek otu toplamak” Tuvacada ek, +*lA*-, +*DA*-, +*nA*- biçimindedir: *börü+le*- “kurt avlamak”, *Hakas+ta*- “Hakasça konuşmak”, *aal+da*- “misafir olmak”, *añ+na*- “avlamak” (Arikoğlu, 2012: 1171), Altaycada +*lA*-, +*lO*-, +*DA*-, +*DO*- biçimindedir: *caka+la*- “yakasından tutmak”, *corık+ta*- “yolculuk yapmak”, *suu+la*- “ıslatmak, su vermek”, *kalay+da*- “kalaylamak” örnekler için bk. AltTS. Yakutçada +*lAA*-, +*DAA*-, +*DOO*-, +*nAA*-

⁴ *ezer* “eyer” sözcüğü *r* ile bittiği için ekin +*le*- olması beklenirken ek +*te*- (*ezer+te*) olarak görülür. Ünsüz uyumu konusunda sistemli olmadığı görülmektedir.

⁵ *comağ* “tokaç” sözcüğü *k* ile bittiği için ekin +*ta*- olması beklenirken ek +*da* olarak görülür.

+*nOO*- biçimindedir: *oğo+loo*- “çocuk bakmak”, *balık+taa*- “balık tutmak”, *xaar+daa*- “kar temizlemek”, *tiij+nee*- “sincap avına çıkmak” (Yıldız, 2007, s. 108-109)

3.1.9. lan-

+*la*- ekinin genişletilmiş biçimi olan +*lan*- eki, Sarı Uygurcada çok sık kullanılmayan addan eylem yapan bir ektir. Az sayıda örnekte tespit edilmiştir: *ağır+lan*- “hastalanmak”, *cada+lan*- “yağmur için dua etmek”.

Tuvacada ek, +*lAn*-, +*nAn*-, +*DAn*- biçimindedir: *at+tan*- “ata binmek”, *hir+len*- “kirlenmek”, *amdan+nan*- “tatlanmak” (Arıkoğlu, 2012, s. 1171). Hakasçada +*lAn*-, +*nAn*-, +*tAn*- biçimindedir: *orin+nan*- “yerleşmek”, *könī+len*- “doğrulmak, düzelmek” *köbik+ten*- “köpüklenmek” örnekler için bk. HakTS. Altaycada +*lAn*-/+*lOn*-, +*DAn*-, +*DOn*- biçimindedir: *at+tan*- “yola çıkmak, hareket etmek”, *aru+lan*- “temizlenmek”, *bıkn+dan*- “elini kalçasına koymak” (< *bıkn* “kalça”) örnekler için bk. AltTS. Yakutçada +*lAn*-, +*lOn*-, +*nAn*-, +*nOn*-, +*DAn*-, +*DOn*- biçimindedir: *bıhax+lan*- “bıçak tedarik etmek”, *tl+lan*- “konuşmaya başlamak”, *pay+dan*- “hisse sahibi olmak” (Kirişcioğlu, 2012, s. 1250).

3.1.10. +las-, +tas-, +das-

+*las*- ve türevi +*tas*- eki +*la*- ekinin genişletilmiş biçimidir. Ünlüyle ve ğ, r, l ünsüzleriyle biten sözcüklere +*lAs*- eki getirilir: *ğaro+las*- “haberleşmek” (< *ğaro* “haber”), *lar+las*- “konuşmak, sohbet etmek” (< *lar* “konuşma”), *yığ+las*- “ağlaşmak”, *yır+las*- “şarkı söylemek” (< *yır* “şarkı söylemek”).

-*t*-, -*k*-, -*ğ*-, -*s*-, -*ş* ünsüzleriyle ile biten sözcüklere +*tAs*- ~ +*dAs*- eki getirilir: *cot+das*- “dövüşmek, kavga etmek, tartışmak” (< *cot* “kavga”), *kuçak+tas*- “kucaklaşmak” (< *kuçak* “kucak”), *yan+das*- “yakınlaşmak” (< *yan* “yan, taraf”).

Tuvacada ek, +*lAş*-, +*DAş*-, +*nAş*- biçimindedir: *beldir+leş*- “birleşmek, kaynaşmak”, *dayıl+daş*- “savaşmak”, *dem+neş*- “ortaklaşmak”, Hakasçada ek +*lAs*-, +*nAs*-, +*tAs*- biçimindedir: *argıs+tas*- “arkadaş olmak”, *mindī+les*- “selamlaşmak”, Altaycada ek +*lAş*-, +*lOş*-, +*tAş*- biçimindedir: *nacı+laş*- “dost olmak”, *mlık+taş*- “karşılıklı ateş açmak”, *möröy+leş*- “yarışmak”, Yakutçada ek +*lAs*-, +*lOs*-, +*DAs*-, +*tOs*-, +*nAs*-, +*nOs*- biçimindedir: *ataş+tas*- “dost olmak”, *öñö+lös*- “birbirine iyilik etmek” (Kirişcioğlu, 2012, s. 1250).

3.2. Eylemden Eylem Yapan Ekler

Fiilden fiil türeten ekler fiil kök ve gövdelerinden fiil türetmek için kullanılan eklerdir (Korkmaz, 2009, s. 123). Sarı Uygurcada eylemden eylem türeten ekler başlığı altında toplam on üç ek tespit edilmiştir. Genelde eylemden eylem yapan ekler doğrudan bir eylem kökü üzerine getirilmektedir: *man-dır*- “giydirmek”, *tam-dır*- “yakmak”, *kez-in*- “giyinmek”. Bunun yanı sıra addan eylem yapan eklerin üzerine getirilmiş eylemden eylem yapan ekler de vardır: *ağ+ar-t*- “ağarmak, beyazlaşmak”, *oy(u)n+a-t*- “oynatmak”, *amır+a-t*- “sakinleştirmek”. Sarı Uygurcada eylemden eylem yapan ekleri ettiren çatı ekleri (-*ır*-/-*ir*-, -*ur*-/-*ür*-, -*dır*-/-*dir*-, -*ız*-, -*tır*- / -*tir*-, -(*i*)/- /-(*ü*)/- /-*kır*- / -*kir*-), edilgen- dönüşlü çatı ekleri (-*il*- / -*il*-, -*ul*- / -*ül*-, -*ın*- / -*in*-, -*un*- / -

ün-), kalıplaşmış ekler (*-ar-*, *-kıla-*, *-kele-*, *-gele-*), işteş çatı eki (*-(I)s*) olmak üzere beşe ayırabiliriz. Bu ekler ve eklerin görevleri şöyledir:

3.2.1. -ar-

Geçişsiz eylemleri geçişli hâle getiren *-ar-* eki işlevsel olarak *-Ir-* ekiyle benzerlik göstermektedir. Bu yüzden Marcel Erdal, her iki ekin de sözcüğe kattığı anlam bakımından bir fark yaratmadığını, Eski Türkçede *-Ar-* ekini almış bütün köklerin iki heceli olduğunu ve hangi ekin hangi köke geleceğine dair kesin bir kural olmadığını savunur (Erdal, 1991, s. 741). Ek, Sarı Uygurcada da kalıplaşmış olarak birkaç örnekte yaşamaktadır: SUyg. *kız-ar-* “kızarmak, kırmızı olmak”, *kuvar-* “yükseltmek, kurmak, inşa etmek” (< *kop-* “ayağa kalkmak”), *yumtar-* “toplamak” (< *yumut-* “toplanmak”) Ayrıca *i^hç-er-* ~ *i^hç-ir-* “içirmek” (< *i^hç-* “içmek”), *put-er-* ~ *put-ir-* “bitirmek” (< *put-* “bitmek”) gibi ikili biçimler de yazılı dili olmayan Sarı Uygurca için normal sayılmakla birlikte hangi ekin (*-Ir-*, *-Ar-*) hangi köke geleceğine dair kesin bir kural olmadığını da doğrular niteliktedir.

Güney Sibirya Türk dillerinde de işlek bir ek değildir. Kalıplaşmış olarak birkaç örnekte yaşar: Alt. *çıgar-* “çıkarmak” (< *çık-* “çıkarmak”), *kız-ar-* “kızarmak” örnekler için bk. ATS. Hak. *hızar-* “kızarmak; utanmak yüzü kızarmak”. Yakutçada Güney Sibirya dillerine oranla daha işlektir: Yak. *süt-er-* “yitirmek, kaybetmek”. (< *süt-* “kaybolmak, yitmek”), *sıtı-ar-* “yatırmak” (< *sıt-* “yatmak”), *xoyun-ar-* “koyulaştırmak” (< *xoyun-* “koyulaşmak”) bk. Kirişcioğlu, 2012, s. 1254.

3.2.2. -dır- / -dir-, -tır- / -tir-

Eski Türkçeden beri kullanılan bu ek, eylemlere gelerek yaptırma işlevi bulunan ettirgen eylemler türeten bir ektir. Eski Türkçenin aksine Sarı Uygurcada ekin hep düz ünlülü biçimi (*-Dir-*) vardır. Yuvarlak ünlülü biçimi yoktur. Eski Türkçe *-tUr-* eki için bk. Erdal, 1991, s. 829. Sarı Uygurcada tespit edilen bu ekle türetilmiş sözcükler şunlardır: *kal-dır-* “bırakmak, düşürmek” (< *kal-* “düşmek”), *tut-tur-* “tutturmak”, *man-dir-* “giydirmek” (< *man-* “giymek”), *mañ-dir-* “göndermek, yollamak” (< *mañ-* “gitmek”), *p^her-tır-* “dövdürmek”, *tam-dir-* “yakmak” (< *tam-* “yanmak”), *ün-dir-* ~ *un-dur-* “büyütmek, yetiştirmek, çıkmak, çıkarmak” (< *un-* “çıkarmak, büyümek”), *yağ-dir-* “yağmur yağdırmak (şamanlarca dua edilerek)” (< *yağ-* “yağmak”), *ye-tir-* “yedirmek” (< *ye-* “yemek”).

Ekin diğer çatı eklerinin üzerine de geldiği görülür: *agıt-tır-* “uzaklaştırmak, defetmek” (< *agıt-* “kovmak, menetmek”), *alın-dir-* “aldırmak, teslim etmek”, *ye^htis-tir-* “yetiştirmek, ulaştırmak” (< *ye^htis-* “yetişmek”).

Tuvacada ek, *-Dir-*, *-DUr-* biçimindedir: *bijiş-tir-* “karşılıklı yazışmak”, *bottan-dir-* “gerçekleştirmek”, *kes-tir-* “kestirmek” örnekler için bk. TuW, Hakasçada *-Dir-*, *-DİR-* biçimindedir: *çat-tır-* “yatırmak, uyutmak”, *hal-dir-* “bırakmak”, *in-dİR-* “indirmek”, *it-tİR-* “ettirmek, yaptırmak” örnekler için bk. HakTS, Altaycada *-Dir-*, *-DUr-* biçimindedir: *can-dir-* “döndürmek”, *sök-tir-* “söktürmek”, *sık-tur-* “sıktırmak”, Yakutçada *-DAr-*, *-DOr-*, *-nAr-*, *-nOr-*, *-lAr-*, *-lOr-* biçimindedir: *miin-ner-* “bindirmek”, *uur-dar-* “yerleştirmek”, *siel-ler-* “tırıs gitmek” bk. Yıldız, 2007, s. 129.

3.2.3. -ıl- / -il-, -ul- / -ül-

Eski Türkçeden beri kullanılan *-(X)l-* eki, eylemlere gelerek edilgenlik ya da dönüşlülük ifade eden yeni eylemler türetir. Sarı Uygurcada *-(X)l-* eki ile türetilmiş edilgenlik ifade eden sözcükler şunlardır: *azır-ıl-* “ayrılmak” (< *azır-* “ayırarak”), *ağna-l-* “anlaşılacak, idrak edilmek” (< *ağna-* “dinlemek”), *kat-ıl-* “katılmak” (< *kat-* “katmak, eklemek”), *pıt-ıl-* “bitmek, sona ermek” (< *pıt-* “bitmek”), *tök-ül-* “dökülmek” (< *tök-* “dökmek”), *tart-ıl-* “çekilmek” (< *tart-* “çekmek, sürmek”), *tut-ıl-* “tutulmak” (< *tut-* “tutmak”).

Tuvacada ek, *-I-*, *-Ul-* biçimindedir: *tıv-ıl-* “bulunmak” (< *tıp-* “bulmak”), *buz-ıl-* “bozulmak” (< *bus-* “bozmak, kırmak”), *çar-ıl-* “yarılmak”. Hakasçada *-ıl-*, *-ül-* biçimindedir: *iz-ıl-* “içilmek” (< *ıs-* “içmek”), *kiz-ül-* “kesilmek” (< *kis-* “kesmek”), *odun-ıl-* “ısınmak”. Altaycada *-Il-* biçimindedir: *baz-ıl-* “basılmış olmak” (< *bas-* “basmak”), *ter-ıl-* “hazırlanmak, toplanmak”, *tab-ıl-* “bulunmak” (< *tap-* “bulmak”). Yakutçada edilgen eylemler türetmek için *-l-* ekinin genişletilmiş biçimi olan *-lın-/-lin-*, *-lun-/-lün-* eki kullanılmaktadır. *-lln-* eki için bk. Kirişçioglu, 2012, s. 1253.

3.2.4. *-(ı)n-* / *-(i)n-*, *-(u)n-* / *-(ü)n-*

Eski Türkçeden beri kullanılan *-(X)n-* eki, eylemlere gelerek dönüşlülük ya da edilgenlik ifade eden yeni eylemler türetir. Marcel Erdal, ekin daha çok addan eylem yapan *+la-* ile birlikte kullanıldığını ifade eder (Erdal, 1991, s. 633). Sarı Uygurcada *-(X)n-* dönüşlülük ekinin genellikle yalnız eylem kökleri ile kullanıldığı görülmektedir: *al-in-* “alınmak” (< *al-* “almak”), *kez-in-* “giyinmek”, *i^hç-in-* “yenmek, yemeye başlamak” (< *i^hç-* “içmek”), *seme-n-* “süslenmek” (< *seme-* “süslemek”), *tut-un-* “tutunmak” (< *tut-* “tutmak”), *yügre-n-* “öğrenmek”. Ayrıca ekin edilgen eylemler de türettiği görülmektedir: *et-in-* “yapılmak” (< *et-* “yapmak, etmek”), *sı-n-* “kırılmak” (< *sı-* “kırmak”).

Tuvacada ek, *-In-*, *-Un-* biçimindedir: *kör-ün-* “görünmek”, *boda-n-* “düşünmek”, *keze-n-* “nişan almak”, Hakasçada *-in-*, *-ün-* biçimindedir: *at-in-* “kendini vurmak”, *art-in-* “yüklenmek”, *id-in-* “kendini itmek” (< *it-* “itmek”) örnekler için bk. HakTS, Altayca *-In-*, *-Un-* biçimindedir: *tudun-* “tutunmak” (< *tut-* “tutmak”), *košto-n-* “yüklenmek” örnekler için bk. ATS. Yakutçada *-In-*, *-Un-* biçimindedir: *tut-un-* “kendini tutmak, -den kaçınmak”, *ağın-* “anımsamak, aklına gelmek” bk. Yıldız, 2007, s. 127.

3.2.5. *-ır-* / *-ir-*, *-ur-* / *-ür-*

Eski Türkçeden beri kullanılan bu ek yaptırma ifade eden eylemden eylem yapım ekidir. Eylemlere gelerek geçişli eylemler türetir: *i^hç-ir-* ~ *i^hç-er-* “içirmek” (< *i^hç-* “içmek”), *put-ir-* ~ *put-er-* “bitirmek”, *pat-ır-* “yitirmek, kaybetmek” (< *pat-* “yitirmek”), *sıy-ır-* “yutmak”, *toğ-ur-* “doğurmak” (< *toğ-* “doğmak”), *tus-ur-* “düşürmek” (< *tus-* “inmek, alçalmak”), *yul-ur-* ~ *yül’-ür-* “çarpıp ezmek, öldürmek” (< *yul-* “ölmek”).

Tuvacada ek, *-Ir-*, *-Ur-* biçimindedir: *kedir-* “giydirmek” (< *ket-* “giymek”), *kejir-* “geçirmek” (< *keş-* “geçmek”), Hakasçada *-ır-*, *-ür-* biçimindedir: *azır-* “üstünden geçirmek” (< *as-* “aşmak”), *kizür-* “giydirmek” (< *kis-* “giymek”), *pızır-* “pişirmek” (< *pıs-* “pişmek”), Altaycada *-Ir-*, *-Ur-* biçimindedir: *tüjür-* “aşağı indirmek, salmak” (< *tüş-*), *iç-ir-* “içirmek”.

3.2.6. *-(ı)s-* / *-(i)s-*, *-(u)s-* / *-(ü)s-*

Eski Türkçede *-(X)ş-* olarak görülen bu ek, eylemlere eklenerek bir işin karşılıklı veya birlikte yapıldığını gösteren işteş eylemler türetmeye yarar. Ünlülerden sonra *-s-* biçiminde görülür: *a^ht-is-* “karşılıklı ateş etmek, savaşmak” (< *a^ht-* “ateş etmek”), *alka-s-* “karşılıklı hayır duasında bulunmak”, *ay-is-* “birini (üst düzeydeki) birine şikâyet etmek” (< *ay-* “söylemek”), *kayla-s-* “birlikte koşmak” (< *kayla-* “koşmak”), *mañkıra-s-* “karşılıklı konuşmak” (< *mañkıra-* “konuşmak”), *orğıla-s-* “bağrıışmak” (< *orğıla-* “bağırarak, haykırmak”), *oyna-s-* “birlikte oynamak” (< *oyna-* “oynamak”), *sana-s-* “birlikte hesap etmek, saymak” (< *sana-* “saymak”), *sıkta-s-* “ağlaşmak” (< *sıkta-* “ağlamak”), *sıka-s-* “sıkışmak” (< *sıka-* “sıkmak, sıkışmak”), *sura-s-* “soru sormak, öğrenmek ağzından kapmak” (< Moğ. *sura-* “soru sormak”), *tağına-s-* “birlikte kaçmak” (< *tağına-* “kaçmak”), *tanı-s-* “birbirini tanımak, tanışmak” (< *tanı-* “tanımak”), *tüke-s-* “bitmek, sona ermek” (< *tüke-* “bitmek”), *usta-s-* “benzemek (birkaç nesne için)” (< *usta-* “benzemek”), *yara-s-* “uyumak, yakışmak” (< *yara-* “yaramak”), *yarda-s-* “karşılıklı yardım etmek” (< *yarda-* “yardım etmek”).

Ek, ünsüzlerden sonra bir bağlantı ünlüsü eşliğinde görülür: *ağır-is-* “hastalanmak (salgın hastalık zamanı pek çok kişi hastalandığında kullanılır)” (< *ağır-* “hastalanmak”), *ayt-is-* “sohbet etmek”, *çök-is-* “birlikte oturmak” (< *çök-* “oturmak”), *kül-üs-* ~ *k^hul-is-* “gülüşmek, eğlenmek, alay etmek” (< *kül-* ~ *k^hul-* “gülmek”), *p^her-is-* “birbirine vurmak, dövüşmek” (< *p^her-* “vurmak”), *y^het-is-* ~ *e^ht-is-* “yetişip geçmek, aşmak, yetiştirmek”.

Tuvacada ek, *-İş/-Uş-* biçimindedir: *tuduş-* “birleşmek”, *höre-ş-* “tartışmak, konuşmak”, *kör-üş-* “görüştürmek” Hakasçada *-is/-İs-* biçimindedir: *sağın-is-* “birlikte düşünmek”, *art-is-* “birlikte yüklemek”, *hucahta-s-* “kucaklamak”. Altaycada *-İş/-Uş-* biçimindedir: *tiz-iş-* “birlikte dizmek”, *attan-iş-* “birlikte gitmek”, *cun-uş-* “birlikte yıkanmak”. Yakutçada *-Is- / -Us-* biçimindedir: *bier-is-* “bölüşmek” (< *bier-* “vermek”), *kör-üs-* “görüştürmek”.

3.2.7. **-(İ)t- /-(Ü)t-**

Eski Türkçeden beri süregelen ünlüyle ya da *-r* ile biten sözcüklere eklenerek ettirgenlik ifade eden bir ektir. Sarı Uygurcada işlek eklerden biridir. Ünsüzle biten sözcüklere bir bağlantı ünlüsü eşliğinde geldiği görülmektedir: *iz-it-* “göndermek, yollamak”, *kork-it-* “tehdit etmek” (< *kork-* “korkmak”), **körk-üt-* ~ *kö^hkit⁶* “göstermek”, *kval-ut⁷* “kesmek, dilimlemek”, *körn-üt-* “göstermek” (< *kör-ün-üt*).

Ek, ünlüyle ya da sonu *-r* ile biten sözcüklerde *-t* olarak görülür: *açı-t-* “ekşitmek”, *ağard- / ağart-* “ağarmak, beyazlaşmak” (< *ağar-* “ağarmak”), *amıra-t-* “sakinleştirmek” (< *amıra-* “sakinleşmek, rahatlamak”), *ağna-t-* “bilgilendirmek haberdar etmek” (< *ağna-* “dinlemek”), *çala-t-* “otlatmak” (< *çala-* “otlatmak”), *ezer-t-*

⁶Clouston, Eski Türkçe *körkit-* “göstermek” sözcüğünü *kör-kit-* biçiminde çözümlenmektedir ve *-git-* ettirgen çatı ekinin bu örnek dışında başka bir sözcükte görülmediğini dile getirmektedir. Söz konusu etimoloji için bk. ED 743b-744a. Ayrıca *kö^h-it-* etimolojisi için bk. Roos, 2000, s. 134.

⁷Malov, *kvalut-* sözcüğünün kökünün *kval-* “kesmek” olabileceğini (Malov, 1957, s. 181) soru işareti ile dile getirir.

“getirmek, yol göstermek” (< *ezer-* “izlemek, izinden gitmek”), *horgı-t-* “kaynatmak” (< *horği-* “kaynamak”), *şamna-t-* “şaman töreni gerçekleştirmek” (< *şamna-* “şaman töreni gerçekleştirmek”), *kayla-t-* “koşturmak” (< *kayla-* “koşmak”), *şayna-t-* “kaynatmak”, *kağır-t-* “çağdırtmak” (< *kağır-* “çağdırmak”), *kiwi-t-* “artırmak, çoğaltmak”, *şuru-t-* “firınlamak, kurutmak”, *kuşt-t-* “savmak, dağıtmak” (< *kuşt-* “kovmak”), *mende-t-* “acele ettirmek” (< *mende-* “acele etmek”), *olur-t-* “yerleştirmek, iskân etmek” (< *olur-* “yaşamak, bulunmak”), *oyna-t-* “oynatmak” (< *oyna-* “oyynamak”), *pezi-t-* “büyütmek” (< *pezi-* “büyümek”), *pozi-t-* “boyatmak” (< *pozi-* “boyamak”), *şığıra-t-* “patırdamak, güürldemek” (< *şığıra-* “güürldemek”), *tarla-t-* “yaymak, yaygınlaştırmak” (< *tarla-* “büyümek, yetişmek”), *toğta-t-* “durdurmak, engel olmak” (< Moğ. *toğta-* “durmak”), *unşı-t-* “okutmak” (< Moğ. *unşı-* “okumak”), *uzu-t-* “uyutmak” (< *uzu-* “uyumak”), *yasa-t-* “büyütmek” (< *yasa-* “filanca yaşta olmak”), *yürge-t-* “öğretmek”.

Tuvacada ek, *-t-* biçimindedir: *azıra-t-* “besletmek”, *şıraala-t-* “rahvan yürütmek”, *haludat-* “ısıtmak, ateşlendirmek”, Hakaşçada *-t-* biçimindedir: *kışte-t-* “kişnetmek, bağırtmak”, *ködör-t-* “kaldırtmak”, *mahta-t-* “övdürmek”, Altayca *-t-* biçimindedir: *arlat-t-* “sildirmek”, *azıra-t-* “besletmek”, *celimde-t-* “tutkallatmak”, Yakutçada *-t-* biçimindedir: *olor-t-* “oturtmak” (< *olor-* “oturmak”), *aha-t-* “yedirmek” (< *ahaa-* “yemek”), *iher-t-* “içirtmek” (< *is-* “içmek”) *sırı-t-* “yürütmek”, *süür-t-* “dörtmala gitmek” (YakRS 594).

3.2.8. -ız-

Eski Türkçeden beri görülen *-(X)z-* eki ile kurulmuş eylemler iki hecelidir: *ET emiz-* “emzirmek”, *etiz-* “enstrüman çalmak”, *korkız-* “korkutmak”, *tamız-* “damla damla dökmek”, *tütüz-* “bir şey tütürmek”, *tapuz-* “birisine bilmece sormak”, *tutuz-* “birisine bir şeyi emanet etmek; öğretmek, emretmek, ihtar etmek, uyararak”, *uduz-* “önderlik etmek” (Erdal, 1991, s. 757-759). Eski Türkçe örneklerden de anlaşılacağı üzere *-(X)z-* ettirgenlik eki geçişli eylemler yapar. Sarı Uygurcada ise tek bir örnekte *-ız-* eki tespit edilmiştir: *em-ız-* “emzirmek, meme vermek”.

Hakaşçada bu ek, *-ıs-/ış-* biçiminde Altaycada ise *-Is-/ -Us-* biçiminde ettirgenlik işlevi ile karşımıza çıkmaktadır: Hak. *em-ış-* “emzirmek”, Alt. *em-is-* “emzirmek”.

3.2.9. -kıla-, -kele-, -gele-

Eylemlere gelerek yeni sözcükler türeten işlek olmayan bir ektir. Diğer Sibirya Türk dillerinde olduğu gibi ekin süreklilik işlevi Sarı Uygurcada açık değildir: *azağın tart-kıla-* “ayağımı yere vurmak”, *ter-kele-* ~ *ter-gele-* “yola çıkmak, yola çıkmak için hazırlanmak; hayvanlara eşya yüklemek”.

Sibirya Türk dilleri için işlek sayılabilecek bir ektir. Tuvacada ek, *-GIIA-/ -GUIA-* biçimindedir: *kel-gile-* “sık sık gelmek”, *ber-gile-* “sürekli vermek”, *at-kıla-* “tekrar tekrar atmak, atış yapmak”, Hakaşçada *-gIA-/ -gle- -hla-/ -kle-, -IA-* biçimindedir: *at-hla-* “tekrar tekrar ateş etmek”, *kis-kle-* “devamlı kesmek”, *pas-hla-* “devamlı yazmak” örnekler için bk. Arıkoğlu, 2012, s. 1102. Altaycada *-GIIA-/ -GUIA-* biçimindedir: *kaç-kıla-* “sık sık kaçmak”, *ayt-kıla-* “sövmek, küfretmek”, *şın-gıla-* “kırılmak”, Yakutçada *-AIAA-/ -OIOO-*, *-IAIAA-/ -UOIAA-* biçimindedir: *ıyıtala-*

“sormak, soruşturmak” (< *ıyt-* “sormak, soruşturmak”), *ıtılaa-* “sürekli ateş etmek” (< *ıt-* “ateş etmek”) örnekler için bk. Kirişçiöğlü, 2012, s. 1254.

3.2.10. -kır- / -kir-

Erdal, Eski Türkçede *-gIr-* biçiminde olan bu eki hareket bildiren ekler arasına alır ve ekin *-gI + (A)r* biçiminde çözümlenebileceğini savunur. Ekin, yeni başlayan eylemleri anlatmak için kullanıldığını ifade eder ve bu ekle türetilmiş şu sözcükleri örnek olarak verir: ET *mangır-* “bandırmak, daldırmak üzere olmak”, *saçgır-* “saçmak, dökmek üzere olmak”, *kolgır-* “istemek üzere olmak”, *kelgır-* “gelmek üzere olmak” (Erdal, 1991, s. 539-540). Sarı Uygurcada bu ekle türetilmiş az sayıda örnek tespit edilmiştir: *toz-ğır-* “doldurmak”, *ye^ht-kır-* ~ *ye^ht-kır-* ~ *e^ht-kır-* “yetiştirmek” (< *ye^ht-* “ulaşmak”).

Güney Sibiryaya Türk dillerinden Hakasçada tespit edilen *-kır-* eki için Arıkoğlu, sonu *-s* ile biten birkaç örnekte ekin yaşadığını dile getirir: *os-hır-* “kurtarmak”, *ös-kır-* “büyütmek, yetiştirmek”, *tos-hır-* “doyurmak” (Arıkoğlu, 2012, s. 1101).

3.2.11. -lı- / -tı-

Kalıplaşmış bir ek olarak Sarı Uygurcada karşımıza çıkan *-lı-* eki, tarihî dönem Türk dillerinde görülmemektedir. Roos, *-lı-* ekinin edilgen *-(i)l-* ekinden gelişmiş bir biçim olduğunu dile getirir (Roos, 2000, s. 134). Ek, Sarı Uygurcada şu sözcüklerde tespit edilmiştir. *mala-lı-* “uyuşmak, hissizleşmek” (< *mala-* “uyuşmak, hissizleşmek”), *uhkaltı-* “kokmak, koku çıkmak” (< *uhka-* “koklamak”), *yar-lı-* “yarmak” (< *yar-* “yarmak”), *vulalı-* “nefesi kesilmek, boğulur gibi olmak” (< *vula-* “boğulur gibi olmak”), Ekin edilgen ve dönüşlü eylemler türettiği de görülmektedir. *azır-lı-* “ayrılmak”, *asır-lı-* “devrilmek” (< *asır-* “devirmek”), *yor-lı-* “dolaşmak, dönmek” (< *yor-* “yürümek”), *dır-lı-* “dirilmek” (< **dır-*), Sarı Uygurcada ekin *-tı-* biçiminde türevini de görmek mümkündür: *aştı-* “açmak, açılmak” (*aştıgan kün* “açılış günü”).

3.2.12. ma-/ -me-, -pa-/ -pe-

Eylemden eylem yapan olumsuzluk ekidir: *al-ma-* “almamak”, *ızıt-pa-* “göndermemek”, *kara-ma-* “bakmamak”, *pašta-ma-* “başlamamak”, *kel-me-* “gelmemek”.

Tuvacada ek, *-mA-/pA-/bA-/vA-* biçimindedir: *al-ba-* “almamak”, *as-pa-* “asmamak”, *çi-ve-* “yememek” (Arıkoğlu, 2012, s. 1173-1174). Hakasçada *-mA-/pA-/bA-* biçimindedir: *al-ba-* “almamak”, *at-pa-* “ateş etmemek” (Arıkoğlu, 2012, s. 1101-1102). Altaycada *-bA-/bO-*, *-pA-/pO-* biçimindedir: *kel-be-* “gelmemek”, *bol-bo-* “olmamak”, *iç-pe-* “içmemek” (Dilek, 2012, s. 1032). Yakutçada *-mA-/mO-*, *-pA-/pO-*, *-bA-/pO-* biçimindedir: *ülelee-be-* “çalışmamak”, *bıs-pa-* “kesmemek” (Kirişçiöğlü, 2012, s. 1257).

3.2.13 -ter- / -der-

Eylemlere gelen *+Dİr-* ekinin varyantı olan bu ek de eylemden eylem yapım ekidir. Genellikle ünsüzle biten sözcüklerden sonra kullanılır. Tek heceli sözcüklere gelebileceği gibi iki heceli sözcüklere de gelebilir. Özellikle işteş çatı ekinin sonra kullanıldığı görülmektedir: *alus-ter-* “kapmak” (< *alus-*), *ayus-ter-* “konuşmak” (< *ayus-*), *açus-ter-* “açmak” (< *açus-*), *kerek-ter-* “kırletmek”, *kiz-der-* “giydirmek”,

tartus-ter- “fırlatmak” (< *tartus-* “çekmek, uzatmak; bir tarafa atmak, fırlatmak”), *yu-ter-* “yıkamak” (< *yu-* “yıkamak”).

4. Sonuç

Sarı Uygurcada addan eylem yapan on yapım eki ve eylemden eylem yapan on üç yapım eki tespit edilmiştir. Tespit edilen bu ekler, Sarı Uygurcanın yakından ilgili olduğu Sibiryaya grubu Türk dilleri ile karşılaştırılmıştır. Sarı Uygurcadaki eylem yapım eklerinin Sibiryaya grubu Türk dilleri ile aynı olduğu görülmüştür. Sarı Uygurcada addan eylem yapan en işlek ekler, Sibiryaya grubu Türk dillerinde olduğu gibi *+a-/+e-* ve *+lA-/+dA-/+nA-/ +tA-* ekleridir. Eylemden eylem yapan en işlek ekler ise ettirgenlik ekleri *-t-*, *-dır-/ -dir-*, *-tur- /-tir-* ve işteş çatı eki *-s-*'dir. Sibiryaya grubu Türk dillerinde (Sarı Uygurcada dâhil) fazla işlek olmayan ekler ise *+Al-*, *+KAr-*, *+I-*, *+Ik-* ekleridir. Sarı Uygurcaya ait addan eylem ve eylemden eylem türeten eklerin hem Güney hem de Kuzey Sibiryaya Türk dillerinde yaşadığı tespit edilmiştir. Eylemden eylem yapan eklerden *-l-* ekinin ise Sarı Uygurcaya ait karakteristik bir ek olduğu görülmektedir. Diğer Sibiryaya dillerinde ek tespit edilememiştir.

Sarı Uygurcadaki bazı eklerde işlev ayrılığını belirgin olarak görmek mümkündür. Örneğin, addan eylem türeten *+Gıra-* eki yalnızca yansıma sözcüklere gelirken addan eylem türeten *+Ar-* eki ise renk adlarına gelip renk adlarından eylem türetmektedir. Eylemden eylem türeten yapım eklerini ise beşe ayırmak mümkündür: 1. Ettirgen çatı ekleri, 2. Edilgen çatı ekleri, 3. Dönüştürücü çatı ekleri, 4. Kalıplaşmış ekler 5. İşteş çatı ekleri.

Kısaltmalar

- Alt: Altayca
ATS: bk. Naskali, E. G. vd.
ED: bk. Clauson, G.
Hak.: Hakasça
HakTS: bk. Naskali, E. G. vd.
Moğ.: Moğolca
SUyg.: Sarı Uyurca
Tuv.: Tuvaca
TuW: bk. Ölmez, M.
Yak. Yakutça
YakRS: bk. Sleptsov, P. A.

Kaynaklar

- Arikoğlu, Ekrem (2012), “Tuva Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun), Ankara: Akçağ Yayınları: 1149-1228.
- Arikoğlu, Ekrem (2012), “Hakas Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun), Ankara: Akçağ Yayınları: 1085-1148.
- Cheng, Shiliang (1997), *Tujue Bijiao Yuyanxue, (A Comparative Study of The Turkic Languages)*, Ürümçi: Şinciang Halk Yayınevi.
- Clauson, Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- Cunğodiki Türki Tiller (1987), Şinciang Daşü Neşriyatı: 244-285.
- Dilek, Figen Güner (2012), “Altay Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun), Ankara: Akçağ Yayınları: 1009-1084.
- Erdal, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon I-II*, Wiesbaden: Otto Harrasowitz Verlag.
- Hahn, F. Reinhard (1998), “Yellow Uyghur and Salar”. *The Turkic Languages*, (Ed. Lars Johanson, Éva Á. Csató), London: Routledge: 397-402.
- Kirişçiöğlü, M. Fatih (2012), “Saha Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun), Ankara: Akçağ Yayınları: 1229-1284.
- Korkmaz, Zeynep (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lessing, Ferdinand D. (1960), *Mongolian-English Dictionary*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Malov, Sergey Yefimoviç (1957), *Yazık jyoltih uygurov: Slovar' i grammatika*, Alma-Ata.
- Malov, Sergey Yefimoviç (1967), *Yazık jyoltih uygurov: Teksti i perevodi*, Moskva.

- Naskali, Emine Gürsoy ve Muvaffak Duranlı (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Naskali, Emine Gürsoy, Viktor Butanayev, Almagül İsina, Erdal Şahin, Liaisan Şahin ve Aylin Koç (2000), *Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nugteren, Hans & Marti Roos (2006), “Prolegomena to the classification of Western Yugur”, *Exploring the Eastern Frontiers of Turkic*, (Ed. Marcel Erdal and Irina Nevskaya), Wiesbaden: Harrassowitz Verlag: 99-130.
- Ölmez, Mehmet (2007), *Tuwinischer Wortschatz mit alttürkischen und mongolischen Parallelen, Tuvacanın Sözcükleri Eski Türkçe ve Moğolca Denklemleriyle*, Wiesbaden.
- Roos, Martina Erica (2000), *The Western Yugur (Yellow Uygur) Language, Grammar, Text, Vocabulary*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Rijks Üniversitesi, Leiden.
- Schönig, Claus (1997), “A new attempt to classify the Turkic Languages (I)”, *Turkic Languages* 1: 117–133.
- Schönig, Claus (1998), “South Siberian Turkic”, *The Turkic Languages*, (Ed. Lars Johanson, Éva Á. Csató), London: Routledge: 403-416.
- Sleptsov, P. A. (1972), *Yakutsko-russkiy slovar'*, Moskva.
- Tekin, Talat (1982), “On The Structure of Altaic Echoic Verbs in {-kIrA}”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* XXXVI (1-3): 503-513.
- Tenişev, E. Rahimoviç & B. H. Todayeva (1966), *Yazık jyoltıh Uygurov*, Moskva.
- Tenişev, E. Rahimoviç (1968), *Tuvinsko-russkiy slovar'*, Moskva.
- Tenişev, E. Rahimoviç (1976), *Stroy sarıg-yugurskogo yazıka*, Moskva.
- Yıldız, Hülya (2007), *Orhon Türkçesi İle Yakutçanın Sözcükleri ve Söz Yapımı Bakımından Karşılaştırılması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

TÜRKİYE’DE KISITLAR TEORİSİ VE UYGULAMALARI KONUSUNDA YAPILAN ÇALIŞMALAR: LİTERATÜR TARAMASI

Gülşen AKMAN¹
Burcu ÖZCAN²

ÖZ

Kısıtlar teorisi her sistemin en az bir kısıta sahip olduğu ve sistemin performansının bu kısıt tarafından belirlendiğini ifade eden bir yönetim felsefesidir. Kısıtlar teorisi felsefesi, uygulama alanı üretim akış yönetimi, pazarlama, hizmetler ve proje yönetiminden mantıksal sebep-sonuç analizine değişen bir çok fonksiyonel işletme alanında uygulanmaktadır. Bu makalede 2005 yılı ve sonrasında Kısıtlar Teorisi konusunda Türkiye’de yapılan 31 makale incelenmiştir. Bu makalelerle ilgili çeşitli istatistikler elde edilmiş ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kısıtlar teorisi, Türkiye, Literatur Taraması

PAPERS PERFORMED ABOUT THEORY OF CONSTRAINTS IN TURKEY: LITERATURE REVIEW

ABSTRACT

Theory of constraints is a management philosophy that states that each system has at least one constraint and system performance is determined by this constraint. Philosophy of theory of constraint is applied in a variety of functional business areas ranging from product flow management, marketing, services and project management to logical reason-result analysis. In this paper, 31 articles which is performed on theory of constraints and its applications in Turkey from 2005 to beyond are reviewed. Statistics related these journal are provided and results are interpreted.

Keywords: Theory of constraints, Turkey, Literature Review

1. Giriş

Kısıtlar teorisi, 1980’lerin başında Dr. Eliyahu M. Goldratt tarafından geliştirilen bir yönetim sistemi felsefesidir. Kısıtlar Teorisi (KT) işletmeyi bir sistem olarak görmektedir. KT’nin temel düşüncesi şudur, “bir işletmenin performansı kısıtlar tarafından belirlenir ve her sistem en az bir tane kısıta sahiptir” (Tollington, 1998). KT’ne göre “bir sistemin hedefine ulaşmasını engelleyen herhangi bir faktör veya bir

¹ Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, akmang@kocaeli.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği Bölümü, burcu.ozcan@kocaeli.edu.tr

Derleme, Gönderim Tarihi: 08.04.2017 Kabul Tarihi: 23.10.2017

bileşen” kısıt olarak tanımlanmaktadır (Goldratt and Cox, 2009). Sistem kısıtları makina kapasitesi, uzmanlaşmış personel eksikliği veya hammadde yokluğu gibi fiziksel olabilirler, çevredeki değişimlere uyum sağlamayı engelleyen organizasyon politikaları gibi politik olabilirler, veya organizasyondaki mevcut uygulamalar gibi davranışsal olabilirler. Organizasyonlarda, organizasyonların hedeflerini ulaşmasını engelleyen kısıtlar fiziksel kısıtlardan çok politik kısıtlardan kaynaklanmaktadır (Rahman, 1998). KT yöneticileri kısıtları tanımlamaya ve kısıtları ortadan kaldırmannın yollarını bulmaya cesaretlendirir (Simatupang vd., 2004).

KT'nin temel ilkeleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Womack ve Flowers, 1999);

- Tüm sistemler ve süreçler birbirine bağlıdır ve zincire benzerler
- Her sistemde en az bir kısıt mevcuttur. Bu kısıt sistemdeki darboğaz ya da en zayıf halkadır.
- Zincirin en zayıf halkasının güçlendirilmesi, yani bir kısıtın iyileştirilmesi sistemin tamamında performans artışı sağlar.
- Kısıtlar türlerine göre politika, planlama, davranış, kapasite ve pazar kısıtları şeklinde sınıflandırılabilir
- Kısıt olmayan bir kaynak veya süreçte yapılacak herhangi bir iyileştirme sistemin toplam performansını etkilemeyecektir. Bu yüzden gereksizdir.

KT kısıtların belirlenmesinde ve yönetilmesinde tekrarlayan beş aşamalı bir süreçten oluşan beş odaklanma adımı kullanır (Goldratt ve Cox , 2004);

1. Sistemin kısıtlarının belirlenmesi
2. Sistemin performansını artırmak için tespit edilen kısıtların etkin bir şekilde yönetilmesi
3. Tüm sistemin birinci aşamada belirlenen kısıta odaklanması
4. Sistemin performansını artırmak için kısıtın ortadan kaldırılması
5. Dördüncü aşamada kısıt ortadan kaldırıldıktan sonra birinci aşamaya dönülerek adımların tekrar uygulanması

Bu döngü sürekli devam etmektedir. Çünkü KT sürekli gelişmeyi hedef alan bir yaklaşımdır. Döngü uygulanıp bir kısıt ortadan kalktıktan sonra yeni bir kısıt bulunup döngü yeniden işler.

Bu makalede 2005-2016 yılları arasında KT konusunda Türkiye’de yapılan çalışmalar incelenmiştir. Devamında bu makalelerle ilgili istatistikler değerlendirilmiştir.

2. Türkiye’de Kısıtlar Teorisi Konusunda Yayımlanan Makaleler

2005-2016 yılları arasında Türkiyede yayımlanan dergilerde KT konusunda yapılan 31 makaleye ulaşılmıştır. Bu makaleler Acarindex, Asosindeks ve Arastirmax ve EBSCO kaynaklarından elde edilmiştir.

Bu makaleler incelendiğinde beş gruba ayrıldığı görülmüştür.

1. KT felsefesini açıklayan çalışmalar,
2. KT’ne dayalı bir yönetim muhasebesi yöntemi olan katkı muhasebesi ile geleneksel muhasebe sistemlerini ve diğer yönetim sistemlerini karşılaştıran çalışmalar,

3. KT düşünce süreçlerinin kullanıldığı çalışmalar,
4. Ürün karmasının belirlenmesine yönelik çalışmalar,
5. Beş odaklanma adımının uygulamalarını açıklayan çalışmalar

2.1.Kısıtlar Teorisi Felsefesini Açıklayan Çalışmalar

Büyükyılmaz ve Gürkan (2009) KT'nin teorik yapısı ortaya koyarak konuya ilişkin temel kavramlar incelemişlerdir. Ayrıca diğer yönetim yaklaşımları ile karşılaştırmaya gitmeden teorinin işletmelere sağladığı yenilikleri ve faydaları ortaya koymuşlardır. Bu amaçla KT'ye ilişkin literatürde yer alan çalışmaları inceleyerek teorinin, amaçlara ulaşılmasını engelleyen sorunların belirlenmesi ve ortadan kaldırılmasında klasik yaklaşımlara göre daha etkili çözümler sunduğunu belirtmişlerdir.

Taştan ve Demircioğlu (2014), işletme karlılığını artırmak amacıyla kullanılan yöntemlerden biri olan KT düşünme süreçlerini etraflı bir şekilde ortaya koymak için düşünme süreçleri ve araçlarını detaylı bir şekilde açıklamaya çalışmışlardır.

2.2. KT'ye Dayanan Katkı Muhasebesi ile Geleneksel Muhasebe Sistemlerini ve Diğer Yönetim Sistemleri ile Karşılaştıran Çalışmalar

Atmaca ve Tezi (2007), stratejik maliyet yönetimi açısından KT ve tam zamanında üretim yaklaşımlarını incelemiş ve karşılaştırmışlardır. Bu yöntemlerin farklı yönleri ve benzerlikleri üzerinde durarak hesap akışlarına ilişkin açıklamalar yapmışlardır.

Erol (2008), KT'nin stratejik maliyet yönetiminde araç olarak kullanılmasını incelemiştir.

Utku ve Ersoy (2008) yaptıkları çalışmada KT ve süreç katkı muhasebesini açıklayarak, KT ve süreç katkı muhasebesinin geleneksel maliyet yöntemleri (tam-değişken) ile faaliyet tabanlı maliyetleme yöntemi ve stratejik maliyet yöntemi ile karşılaştırarak aradaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymuşlardır.

Demircioğlu vd. (2010), KT'nin; tam ve değişken maliyet sistemi, faaliyete dayalı maliyet sistemi, tam zamanında üretim sistemi ve toplam kalite yönetimi arasındaki ilişkisini incelemişlerdir.

Kaygusuz (2011) kısıtların işletmenin performansını nasıl etkilediklerini incelemiş, kısıtların işletme performansı üzerindeki etkilerini göstergeler yardımıyla açıklamaya çalışmıştır. Özellikle maliyet-hacim-kar analizine odaklanmış, bir doğrusal programlama modeli oluşturarak kısıt ortamında maliyet-hacim-kar analizleri ve ilgili göstergeleri incelemiştir.

Akbulut ve Ertan (2015)KT ve Katkı Muhasebesi'nin (KM) ortaya koymuş olduğu ilkeler çerçevesinde, Zonguldak ilinde faaliyet gösteren bir otel işletmesinde kısıtların tespit edilmesi ve kısıtın ortadan kaldırılmasıyla bu durumun işletmenin kârı üzerindeki etkilerinin incelenmesine yönelik olarak bir örnek olay çalışması yapılmıştır. Yapılan çalışmada, otel işletmesi Ekim 2013-Eylül 2014 döneminde incelenmiş ve işletmedeki kısıtın piyasa kısıtı olduğu tespit edilmiştir. Piyasa kısıtına yönelik olarak, işletmenin tur acentalarıyla yapacağı yeni anlaşmaların satışlarını %10 artıracığı öngörülerek, aylık

katkı paylarının hesaplanması ve Katkı Muhasebesi'ne (KM) göre hazırlanmış gelir tablosuna göre, işletmenin katkı payında ve kârında bir artış olduğu tespit edilmiştir

Demircioğlu ve Demircioğlu (2016), işletme karlılığının arttırılmasında önemli olan üretme-satın alma kararlarında, faaliyete dayalı maliyet sistemi ve KT'yi kullanmak ve elde edilen karlılık sonucunu geleneksel yöntemle belirlenen karlılık sonucu ile karşılaştırmayı hedeflemişlerdir. Bu amaçla örnek bir işletmede üretme-satın alma kararları için doğrusal programlama modeli ile faaliyete dayalı maliyet sistemi ve kısıtlar teorisi için ayrı ayrı modeller geliştirilmiş, elde edilen karlılık sonuçları geleneksel sistem karlılık sonucu ile karşılaştırılmışlardır.

2.3.Kısıtlar Teorisi Düşünce Süreçlerinin Kullanıldığı Çalışmalar

Akman ve Karakoç (2005), yazılım geliştirme sürecinin performansını iyileştirmek, etkinliğini ve hızını olumsuz yönde etkileyen engellerin tespiti ve ortadan kaldırılması için KT düşünce süreçlerinden faydalanmışlardır.

Sadıç vd, (2006), petrol ve petrol ürünlerinin dağıtım sürecini geliştirmek amacıyla KT'den yararlanmışlar. Petrol ve petrol ürünleri dağıtım sürecini inceleyerek, ithalat sürecini de kapsayacak şekilde bu süreci kısaltmaya yönelik önerileri mantık ağaçlarını kullanarak geliştirmişlerdir.

Kıncal (2007), makalenin oluşturulma sürecinde pek çok kısıt mevcut olduğundan dolayı bu süreci KT düşünce süreçleri ile incelemiştir. Makale yazım süreci haritasını oluşturmak için Gelecekteki Gerçeklik Ağacı tekniğini, bu haritanın adım adım sürece dönüştürülmesinde Geçiş Ağacı tekniğini kullanmıştır.

İncekırık (2007), Türkiye'nin AB' ye giriş sürecinin CRD yöntemi kullanılarak yorumlanmasını amaçlayarak, çatışan fikirlerin oluşturduğu gereksinimler belirlenerek bu gereksinimlerin oluşturduğu ortak amaç tespit edilmiştir. Düşünce Süreçleri tekniklerinden Çatışma Çözüm Diyagramı kullanılarak, her ok için varsayımlar geliştirilerek zayıf ya da geçersiz olan varsayımları kırmak için fikirler (eklemeler) oluşturmuş ve en iyi eklemeyi seçerek çözüme ulaşmıştır.

Dalan ve Yaraloğlu (2009), organizasyonlarda üst düzey yöneticilerin karar süreçlerinde bilişim sistemlerinden faydalanma problemleri için KT yaklaşımı'nın "Mevcut Gerçekler Ağacı" tekniği ile yenilikçi bir çözüm önerisi geliştirmişlerdir.

Akman ve Ural (2011) KT'nin düşünce süreçlerinin bir şirketin yerel alan ağının internet bağlantısında güvenliğin sağlanmasında dar boğazların tespiti, giderilmesi ve performansının artırılmasında nasıl kullanılacağını göstermişlerdir. Bu amaçla mevcut gerçeklik ağacını darboğazların tespitinde kullanılmı, darboğazların giderilmesine yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesinde buharlaşan bulut yöntemini kullanmışlardır.

Akman vd (2011) Türkiye'de hidrojen yakıtlı araçların yaygınlaşmasını engelleyici darboğazların tespiti, yönetilmesi ve giderilmesi için KT düşünce süreçlerini kullanmışlardır. Bu amaçla, Mevcut Gerçeklik Ağacı, Buharlaşan Bulut ve Gelecek Gerçeklik Ağacı tekniklerini kullanmışlardır.

Aytekin vd (2012) kurumsal bir yapı içinde iç müşterinin kurum içi iletişimini sağlayan talep sistemlerinde darboğazların tespiti, giderilmesi ve iç müşteri memnuniyetinin artırılması için KT düşünce süreçlerinden yararlanmışlardır. Kök problemlerin tespitinde mevcut gerçeklik ağacı yöntemini, uygulanabilir çözümler

geliştirilmesinde buharlaşan bulut tekniğini ve çözümün uygulanmasında da gelecek gerçeklik ağacı tekniğini kullanmışlardır.

Öner ve Şahbaz, (2013) kimyasal üretim sürecine sahip bir işletmenin yapısının iyileştirilmesi ve kurumsal bir yapıya dönüştürülmesi çabalarında KT düşünce süreçlerini kullanmışlardır. Öncelikle istenmeyen etkileri açıklamışlar, kök nedenlerin tespiti için mevcut gerçeklik ağacını, istenmeyen etkilerin arzulanan etkilere nasıl dönüştürüleceği için gelecek gerçeklik ağacını, önerilen çözümlerin uygulamaya konmasında da geçiş ağacını kullanmışlardır.

Taştan ve Demircioğlu (2015) bir otel işletmesinde düşünce süreçleri araçları ile kalite maliyetlerini birlikte kullanılarak işletme karlılığına etkisini araştırmışlardır. Öncelikle işletmenin mevcut durumunu ortaya koymak için KT düşünce süreçleri araçlarını kullanarak kısıtları tespit etmişlerdir. Daha sonra bu kısıtların kalite maliyetleri PAF modeli ile yönetilmesi sonucu işletmenin karlılığındaki değişimi belirlemeye çalışmışlardır

2.4. Ürün Karmasının Belirlenmesine Yönelik Çalışmalar

Ünal vd. (2005), üretim konusu inşaat tespit elemanları, profil sistemleri olan bir üretim işletmesinde tanımlayıcı ve keşifsel olay çalışmaları sonucunda KT'nin beş odaklanma adımını uygulayarak ve katkı muhasebesi yaklaşımından faydalanarak optimum ürün karmasını belirlemişler. Aynı zamanda firmanın üretim sürecinde mevcut kapasite kısıtının giderilmesinin firma kârına etkisini ortaya koymuşlardır.

Kaygusuz (2005), KT'nin uygulama adımlarını ve performans ölçütlerini detaylı bir şekilde inceleyerek KT'nin ürün karması belirlenmesinde nasıl kullanılacağını teorik bir örnek yardımıyla göstermiştir.

Kaygusuz (2006) üretim veya satın alma kararının verilmesi ile ilgili olarak klasik maliyet analizi ve KT yöntemlerini karşılaştırmalı olarak incelemiş ve ürün karması karar alımında KT'nin nasıl kullanılacağını gösteren Balakrishhan ve Cheng (2005) tarafından geliştirilen örnek üzerinden incelemiştir.

Ünal vd. (2006), firmaların kârlılıklarını arttırabilmek için ürün karması kararlarının önemini vurgulamışlardır. Doğru ürün karması karar alımında KT ve faaliyete dayalı maliyet sistemini entegre ederek bir tamsayı programlama modeli geliştirmişlerdir. Bu model bir örnek ile göstermişlerdir

Ekergil (2008) birleşik mamullerin her biri ve onun yan ve ek mamulleri arasında ardışık üretim özellikleri ve birleşik mamulün ortak bir üretim sürecinden geçme zorunluluğuna uygun bir algoritmanın geliştirilmesi için KT'ni göz önünde bulundurarak en uygun birleşik, ek ve yan mamul karması belirlenmesine yönelik bir algoritma geliştirmiştir.

Kırlı ve Kayalı (2010) stratejik maliyet yönetimi ve KT'yi kavramsal olarak ayrıntılı bir şekilde inceledikten sonra, hipotetik bir örnek üzerinden ürün karması belirlenmesinde kapasite kısıtının etkin olarak yönetiminin işletme karlılığına etkisi, kısıtlar teorisi ve geleneksel katkı payı yaklaşımlarıyla karşılaştırmalı olarak incelemişlerdir.

Utku vd. (2011), bir kimya işletmesinde ürün karması kararlarının belirlenmesi üzerine bir uygulama yaparak bu ürün karması kararlarının karlılığı nasıl etkilediği; kısıtlar teorisinin süreç katkı muhasebesi yaklaşımının, değişken maliyet yönteminin

katkı payı ile tam maliyet yönteminin birim kar yaklaşımlarıyla karşılaştırılması yöntemi ile detaylı bir şekilde incelemiştir.

Kaplan ve Kasapoğlu (2013) tarafından yapılan çalışmada, kimya sektöründe üretim yapan bir firmanın çoklu darboğaz problemlerinde, kısıtların etkililiği azalttığı durumlar, örnek alınan veriler üzerinde gösterilmiştir. KT geleneksel algoritması ile bunun üzerine düzenlenmiş olan düzeltilmiş algoritma, firma verilerine uygulanarak her birinin dezavantajları gözlemlenmiş, optimum sonuca ulaşan algoritma tespit edilmiş ve bu algoritmanın etkililiği sunulmuştur. Son olarak geliştirilen algoritma ile Tamsayılı Doğrusal Programlama söz konusu örnek üzerinde birbirleriyle karşılaştırılmıştır.

2.5.Kısıtlar Teorisi Beş Odaklanma Adımı

Tekin ve Şahin (2014), PVC üretim işletmesinde çalışanların motivasyonunu kısıtlayan ve işletmenin başarısını olumsuz yönde etkileyen motivasyon kısıt faktörünün belirlenmesi ve iyileştirilebilmesi için KT'ni uygulamışlardır. Bu amaçla bir anket çalışması yaparak sonuçlarını SPSS istatistik programı ile değerlendirmişlerdir.

Yükçü ve Yüksel (2015), KT kavramı üzerinde durarak hastane işletmeleri açısından bu yönetim anlayışının uygulanabilirliği bir kamu hastanesi örneği ile açıklanmışlardır. Bu amaçla KT'nin beş odaklanma adımını kullanmışlardır.

Ayanoğlu ve Şakar (2015) tarafından yapılan çalışmada bir kargo firmasında yaşanan problemler belirlenmiştir. Her bir problem için KT felsefesi kullanılarak çözümler sunulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla kısıtlar teorisinin beş odaklanma adımından birincisi ile kargo firmasının personel, araç, makine ve ekipman kısıtları tanımlanmış, ikinci aşamada bu kısıtlar etkin olarak yönetilmiş, son olarak bu kısıtlar ortadan kaldırılarak, firmanın yoğun dönemlerde ek talepleri karşılayabilmesi sağlanmıştır.

Demircioğlu ve Akkaya (2016), beş adım sürekli iyileştirme sürecini boya sektöründe faaliyet gösteren bir üretim işletmesinin sentetik tiner üretim sürecinde uygulamışlar ve işletmenin karlılık durumu değerlendirmişlerdir. Bunun için beş adım sürekli iyileştirme süreci kullanarak üretim sistemindeki kapasite kısıtlı kaynağı belirlemişler, devamında kısıtlı ortamda optimal ürün karması belirleyerek, kısıtın ortadan kaldırılması için alternatif öneriler sunmuşlardır.

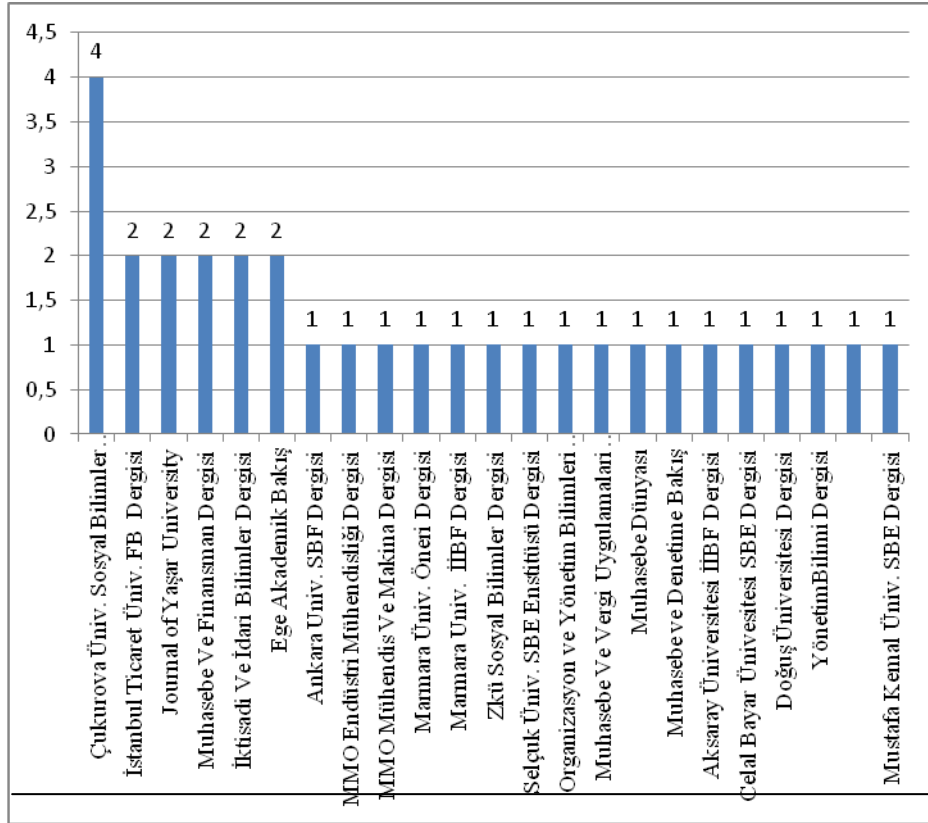
3. Türkiye’de Kısıtlar Teorisi Konusunda Yayımlanan Makalelere Ait İstatistikler

2005-2015 yılları arasında Türkiyede yayımlanan dergilerde kısıtlar teorisi konusunda yapılan 31 makaleye ulaşılmıştır. Bu makalelerin yayımlandıkları dergilere ve yıllara göre dağılımı Tablo 1’de görülmektedir. KT ile ilgili en çok yayımlanan makale sayısı 2011 ve 2015 yıllarına ait olup, bu yıllarda 4’er makale yayımlanmıştır.

Tablo 1. Makalelerin Yayımlandıkları Dergilere ve Yıllara Göre Dağılımı

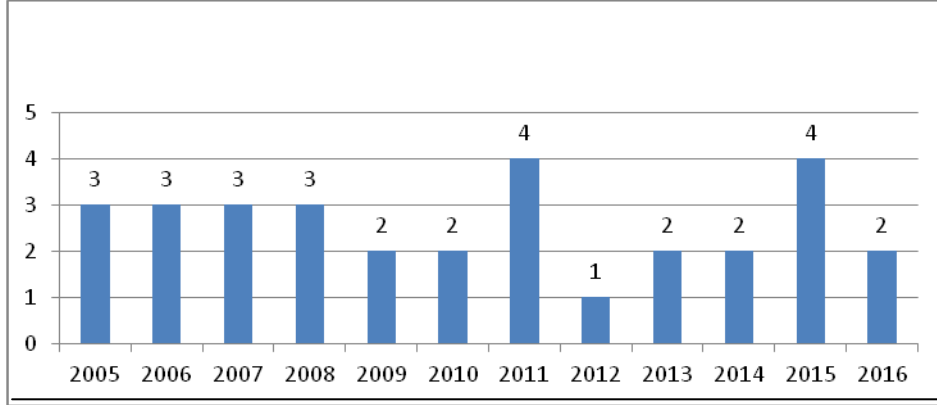
<i>Makaleler</i>	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Toplam
İstanbul Ticaret Üniv. Fen Bilimleri Dergisi	1	1											2
Ankara Univ. SBF Dergisi	1												2
Journal of Yaşar University				1					1				2
Muhasebe Ve Finansman Dergisi				1		1							2
Çukurova Üniv. SB Dergisi	1	1				1				1			4
Atatürk Univ. İİB Dergisi		1									1		2
MMO Endüstri Mühendisliği Dergisi							1						1
MMO Mühendis Ve Makina Dergisi							1						1
Marmara Üniv. Öneri Dergisi									1				1
Marmara Univ. İİBF Dergisi			1										1
Ege Akademik Bakış			2										2
ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi					1								1
Selçuk Üniv. SBE Enstitüsü Dergisi										1			1
Organizasyon ve Yönetim Bil. Dergisi								1					1
Muhasebe ve Vergi Uyg. Dergisi											1		1
Muhasebe Dünyası												1	1
Muhasebe ve Denetime Bakış											1		1
Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi					1								1
Celal Bayar Üniv. SBE Dergisi						1							1
Doğuş Üniversitesi Dergisi							1						1
YönetimBilimi Dergisi											1		1
Eskişehir Osmangazi Üniv.İİBF Dergisi				1									1
Mustafa Kemal Üniv. SBE Dergisi												1	1
Toplam	3	3	3	3	2	2	4	1	2	2	4	2	31

Bu makalelerin yayımlandıkları dergilere göre dağılımı Şekil 1' de görülmektedir. En çok makale Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinde yayımlanmıştır. Bu dergide 2005-2016 yılları arasında kısıtlar teorisi ile ilgili 4 adet makale yayımlanmıştır.

Şekil 1. Makalelerin Yayınlandıkları Dergilere Göre Dağılımı

Bu makalelerin yayımlandıkları yıllara göre dağılımı Şekil 2’de görülmektedir. KT konusunda en çok makale 2011 ve 2015 yıllarında yayımlanmıştır. 2011 ve 2015 yıllarında 4’er adet makale yayımlanmıştır.

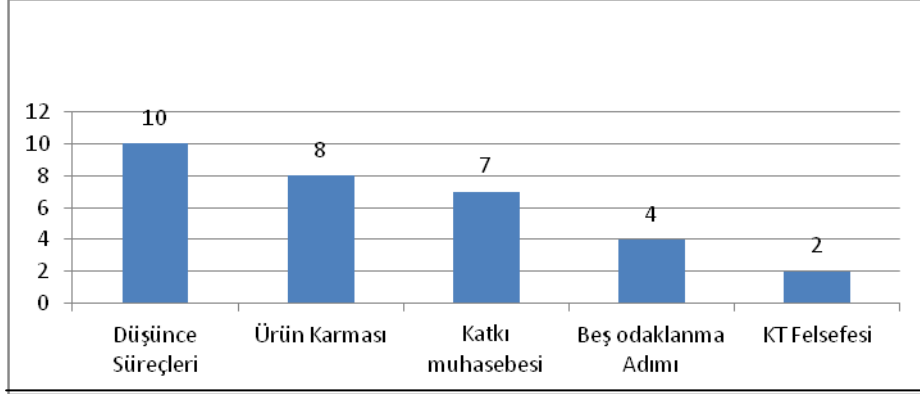
Şekil 2. Makalelerin Yayımlandıkları Yıllara Göre Dağılımı

Türkiyedeki literatür incelendiğinde KT konusunda yayımlanan makalelerin beş grupta toplandığı görülmektedir. Birinci gruptakiler KT'ne dayalı katkı muhasebesi ile geleneksel muhasebe sistemlerini karşılaştırmaktadırlar. İkinci gruptaki makaleler düşünce süreçlerinin çeşitli sektörlerde uygulanması şeklindedir. Üçüncü gruptaki çalışmalar ürün karması belirlenmesine yöneliktir. Dördüncü gruptaki çalışmalar kısıtlar teorisi metodolojisini açıklayan çalışmalardır. Makalelerin konularına göre dağılımı Tablo 2'de ve Şekil 3'de görülmektedir. En çok çalışmanın düşünce süreçleri kullanılarak yapıldığı görülmektedir. Düşünce süreçleri konusunda 10 adet çalışma yapılmıştır.

Tablo 2. Makalelerin Konularında Göre Dağılımı

Konu	Sayı	Yazarlar
KT'ne dayalı katkı muhasebesi ile geleneksel muhasebe sistemlerini karşılaştıran çalışmalar	7	Atmaca ve Terzi (2007), Erol (2008), Utku ve Ersoy (2008), Demircioğlu vd. (2010), Kaygusuz (2011), Akbulut ve Ertan (2015), Demircioğlu ve Demircioğlu (2016)
Kısıtlar teorisi düşünce süreçlerinin kullanıldığı çalışmalar	10	Akman ve Karakoç (2005), Sadıç vd (2006), Kıncal (2007), İncekırık (2007), Dalan ve Yaralıoğlu (2009), Akman vd. (2011), Akman ve Ural (2011) Aytekin vd. (2012), Öner ve Şahbaz, (2013), Taştan ve Demircioğlu (2014)
Ürün karmasının belirlenmesine yönelik çalışmalar	8	Ünal vd. (2005), Kaygusuz (2005), Kaygusuz (2006), Ünal vd. (2006), Ekerkil (2008), Kırılı ve Kayalı (2010), Utku vd (2011), Kaplan ve Kasapoğlu, (2013)
Kısıtlar teorisi felsefesi	2	Büyükyılmaz ve Gürkan, (2009), Taştan

		ve Demircioğlu (2015)
Beş odaklanma adımı	4	Tekin ve Şahin, (2014), Yükçü ve Yüksel (2015), Ayanoğlu ve Şakar (2015), Demircioğlu ve Akkaya (2016)

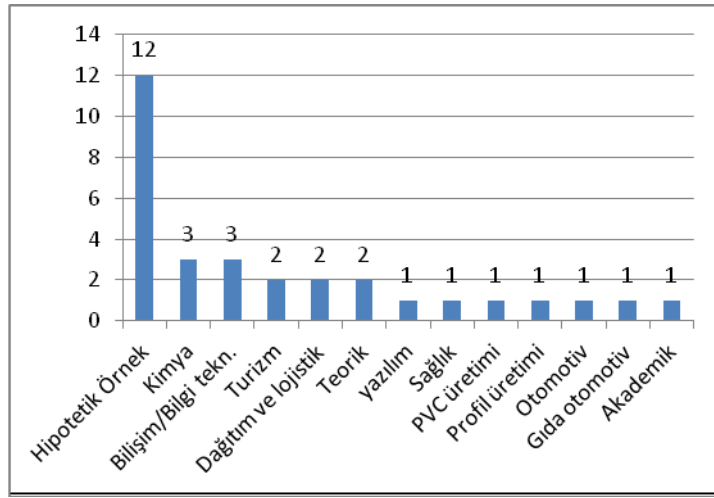
Şekil 3. Makalelerin Konularında Göre Dağılımı

Makalelerde yapılan uygulamaların sektörlere göre dağılımı Tablo 3’de ve Şekil 4’de görülmektedir. Makalelerin çoğunluğunda, 10 tanesi, kısıtlar teorisinin uygulamaları olarak geliştirilmiş örnekler üzerinde gösterilmiştir. Gerçek uygulamaların sayısı 18’dir. Bu uygulamaların 8’i hizmet sektöründe, 10’i imalat sektöründe gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3. Makalelerin Uygulandıkları Sektörlere Göre Dağılımı

	Profil Üretimi	Yazılım	Dağıtım ve Lojistik	Akademik	Bilişim/ Bilgi Tekn.	Gıda	Otomotiv	Hipotetik Uygulama	Teorik	Kimya	PVC üretimi	Turizm	Sağlık	İmalat	Hizmet
Ünal (2005)	X														
Akman ve Karakoç (2005)		X													
Kaygusuz (2005)								X							
Kaygusuz (2006)								X							
Sadıç vd. (2006)			X												
Unal vd (2006)								X							
Atmaca ve Terzi (2007)								X							
İncekıtık (2007)								X							
Kıncal (2007)				X											
Ekergil (2008)						X									
Erol (2008)								X							
Uyku ve Ersoy (2008)								X							
Dalan ve Yaraloğlu (2009)					X										
Büyükyılmaz ve Gürkan (2009)									X						
Demircioğlu ve. (2010)								X							
Kırlı ve Kayalı (2010)								X							
Akman ve Ural (2011)					X										
Akman vd. (2011)							X								
Kaygusuz (2011)								X							
Utku vd (2011)										X					
Aytekin vd. (2012)					X										
Kaplan ve Kasapoğlu (2013)										X					
Öner ve Şahbaz (2013)										X					
Taştan ve Demircioğlu (2014)									X						
Tekin ve Şahin (2014)											X				
Ayanoğlu ve Şakar (2015)			X												
Akbulut ve Ertan (2015)												X			

Taştan ve Demircioğlu (2015)													X			
Yükçü ve Yüksel (2015)													X			
Demircioğlu ve Demircioğlu (2016)								X								
Demircioğlu ve Akkaya (2016)										X						
Toplam	1	1	2	2	3	1	1	12	2	4	1	2	1	10	9	

Şekil 4. Makalelerin Sektörlere Göre Dağılımı

4. Sonuç

Kısıtlar teorisi işletmenin tamamında kısıtların tanımlanması ve bu kısıtları ortadan kaldıracak bir planın geliştirilmesi için etkin, sistematik bir yaklaşım sağlar. Ayrıca işletmenin “şimdi ve gelecekte para kazanma” hedefine ulaşmasının yolunu gösteren global bir sistem metodolojisi de sağlamaktadır.

Bu çalışma ile Türkiye’de kısıtlar teorisi konusunda yayımlanan makaleler incelenerek, bu konuda Türkiye literatürünün durumu belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu makalede Türkiye’de 2005 ve 2016 yılları arasında yayımlanan 31 makale incelenmiştir. Bu makalelerin 5 gruba ayrıldığı görülmüştür; KT felsefesini açıklayan çalışmalar, KT katkı muhasebesi ile geleneksel muhasebe sistemlerini ve diğer yönetim sistemleri ile karşılaştıran çalışmalar, KT düşünce süreçlerinin kullanıldığı çalışmalar, Ürün karmasının belirlenmesine yönelik çalışmalar, Beş odaklanma adımının uygulamalarını açıklayan çalışmalar.

Bu çalışmaya dayanarak Türkiye’de yapılan çalışmalarda çoğunlukla Kısıtlar Teorisinin Düşünce Süreçlerinin kullanıldığı görülmektedir. 31 makaleden 10’unda düşünce süreçleri kullanılarak tanımlanan probleme çözüm getirilmeye çalışılmıştır. 31 makaleden 8’inde ürün karmasının belirlenmesinde kısıtlar teorisinin muhasebe yaklaşımı kullanılmıştır. 31 makalenin 18’sinde gerçek problemler incelenmiştir. Bu makalelerdeki uygulamaların 8’i hizmet sektöründe, 10’u imalat sektöründe gerçekleştirilmiştir.

Kaynaklar

- Akbulut, H. ve Ertan, S. (2015). Hizmet Sektöründe Kısıtlar Teorisi Ve Katkı Muhasebesi: Bir Otel İşletmesinde Uygulama. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi* (MUVU) 8 (3), 243-270.
- Akman G, ve Karakoç, Ç. (2005). Yazılım Geliştirme Prosesinde Kısıtlar Teorisi Düşünce Süreçlerinin Kullanılması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen bilimleri Dergisi*, 4(7), 102-122.
- Akman G., Ural, Ö. (2011). Şirket Yerel Alan Ağlarının İnternet Bağlantılarında Güvenliğin Sağlanması Probleminin Kısıtlar Teorisi Yaklaşımıyla İncelenmesi. *MMO Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 22 (1), 4-32.
- Akman, G. Dönmez M.A., ve Aladağ, Z. (2011). Otomotiv Sektöründe Hidrojen Yakıtlı Sistemlere Geçiş Sürecinde Kısıtlar Teorisi. *MMO Mühendis ve Makina Dergisi*, 52 (612),66-74.
- Atmaca ,M, ve Terzi, S. (2007). Stratejik Maliyet Yönetimi Açısından Tam zamanında Üretim ile Kısıtlar Teorisinin Karşılaştırmalı olarak İncelenmesi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22(1), 293-309.
- Ayanoğlu, M. ve Şakar, M. (2015). Bir Kargo firmasının ek taleplerinin karşılanması için Kısıtlar Kuramı Yaklaşımı Uygulaması. *İşletme Bilimi Dergisi*, 3(2), 19-38.
- Aytekin, F.G.Yörükoğlu H. ve Akman G. (2012). Kısıtlar Teorisi Yaklaşımı ile Kurumsal Bilgi Teknolojileri Talep Sistemlerinin İyileştirilmesi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4 (2),39-49.
- Büyükyılmaz, O. ve Gürkan, S. (2009). Süreçlerde En Zayıf Halkanın Bulunması: Kısıtlar Teorisi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 177–195.
- Dalan, Ö. Ve Yaralıoğlu, M. (2009). Organizasyonlarda Üst Düzey Yöneticilerin Karar Süreçlerinde Bilişim Sistemlerinden Faydalanma Problemleri Ve Kısıtlar Teorisi Yaklaşımı İle Çözüm Önerisi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 57-72.
- Demircioğlu, E.N., Demircioğlu, M, ve Küçüksavaş, N. (2010). Kısıtlar Teorisinin Diğer Muhasebe ve Yönetim Teknikleriyle İlişkisi. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(1), 42-55.
- Demircioğlu, E.N., ve Demircioğlu, M. (2016). Üretme-Satın Alma Kararlarında Faaliyete Dayalı Maliyet Sistemi Ve Kısıtlar Teorisi: Doğrusal Programlama İle Örnek Uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (33), 316-333.
- Demircioğlu, E.N., ve Akkaya, N. (2016). Kısıtlar Teorisi 5 Adım Sürekli İyileştirme Sürecinin Boya Sektöründe Uygulanması. *Muhasebe Dünyası* , 18 (1), 269-295.

- Ekergil, V. (2008). Kısıtlar Teorisine Dayalı En Uygun Birleşik ve Ek Mamul Karması Kararına İlişkin Bir Algoritmanın Geliştirilmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2), 85-111.
- Erol, M. (2008). Kısıtlar Teorisi ve Teorisinin Stratejik Maliyet Yönetiminde Kullanılması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 39 (Temmuz), 101-109.
- Goldratt, E.M. and Cox , J. (2009). *The Goal: A Process of Ongoing Improvement*, North Rivers Press 3rd ed.
- İncekırık, A. (2007). Türkiye'nin Avrupa Birliğine Giriş Sürecinin Crd Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Ege Akademik Bakış*, 7 (1), 279-387.
- Kaplan, B. ve Akçay Kasapoğlu, Ö. (2013). Ürün Karması Optimizasyonu Kararlarında Kısıtlar Teorisi Kullanımı Ve Bir Uygulama. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Temmuz, 45-58.
- Kaygusuz, S. Y. (2005). Kısıtlar Teorisi: Varsayımlar, Süreç ve Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(4), 133-156.
- Kaygusuz, S.Y. (2006). Üretim Veya Satın Alma Kararlarında Kısıtlar Teorisi ve MS EXCEL Office Programının Birlikte Kullanılması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20 (2), 161-177.
- Kaygusuz, S. Y. (2011). Kısıtlar Teorisi ve Maliyet Hacim Kar Analizi: Bir Çalışma Sayfası Modellemesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 52 (Ekim), 171-187.
- Kıncal, G.B. (2007). Bir Bilimsel Makalenin Oluşturulma Sürecinde Kısıtlar Teorisi: Gelecekteki Gerçekler Ağacı Uygulaması. *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review*, 7(1) , 365-377.
- Kırlı, M. ve Kayalı N. (2010). Stratejik Maliyet Yönetimi ve Kısıtlar Teorisi : Bir Uygulama. *Celal Bayar Üniversitesi S.BE Dergisi*, 8 (2), 93-114.
- Öner, M. ve Şahbaz, İ. (2013). İmalat İşletmelerinde süreç geliştirme ve kurumsal iyileştirme çalışmalarında kısıtlar teorisi düşünce süreçlerinin kullanımı bir uygulama örneği. *Journal of Yaşar University*, 8 (32), 5465-5494.
- Rahman, S. (1998). Theory of constraints: A review of the philosophy and its applications. *International Journal of Operations & Production Management*, 18(4), 336-355.
- Sadıç, Ş., Özdemir, D. ve Gözlü, S. (2006). Kısıtlar Kuramı Yaklaşımı ile Petrol İthalat ve Ulusallaştırma Sürecinin İyileştirilmesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen bilimleri Dergisi*, 5(10), 99-118.
- Simatupang, T.M., Wright, A.C. ve Sridharan, R. (2004). Applying the Theory of constraints to Supply Chain collaboration. *Supply Chain Management: An International Journal* 9(1), 57-70.
- Taştan, E. ve Demircioğlu, E.N. (2014). Kısıtlar Teorisi Araçlarından Düşünme Süreçlerinin Teorik Olarak İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1, 2014, 61-74.
- Taştan, E. ve Demircioğlu, E.N. (2015). Düşünme Süreci Araçları Ve Kalite Maliyetlerinin Birlikte Kullanılması: Bir Otel İşletmesinde Uygulama. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, Ekim, 97-108.
- Tekin, M. ve Şahin, Ş. (2014). Kısıtlar Teorisine Göre Sanayi İşletmelerinde Çalışanların Motivasyonu ve İşletme Başarısına Etkisi: PVC Üretim İşletmesi Üzerine Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Dr. Mehmet YILDIZ Özel Sayısı, 209-223.

- Tollington, T., (1998).ABC v TOC. *Management Accounting*, April.76(4).
- Utku, B.D. ve Ersoy, A. (2008). Kısıtlar Teorisi ve Süreç katkı muhasebesinin çağdaş yönetim ve maliyet muhasebesi yöntemleriyle karşılaştırılması. *Journal of Yaşar University*, 11 (3), 1627-1661.
- Utku, B.D., Ersoy A., ve Cengiz E. (2011). Comparison of the theory of constraints with the traditional cost accounting methods in respect to product mix decisions. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(2), 317-331.
- Ünal, E.N. Tanış, V.N., Küçüksavaş, N. (2005). Kısıtlar Teorisi Ve Bir Üretim İşletmesinde Uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 433-448.
- Ünal, E.N.,Demircioğlu, M., ve Küçüksavaş, N. (2006). Optimal Ürün Karması Belirlemede Faaliyete Dayalı Maliyet Sistemi Ve Kısıtlar Teorisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 327-344.
- Womack, B.ve Flowers, S. (1999). Improving system performance . a case in the Application of the Theory of constraints. *Journal of Healthcare Management*, (September/October), 397-405.
- Yükçü, S. ve Yüksel, İ. (2015). Hastane İşletmelerinde Kısıtlar Teorisi Yaklaşımı ve Örnek Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29 (3), 557-578.

POST KEYNESYEN GELİR, İSTİHDAM VE ENFLASYON MODELLERİNİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ İÇİN SINANMASI

Mehmet Fatih CİN¹
İpek TEKİN²
Kerem KİPER³

ÖZ

Post Keynesyen İktisat Okulu ve dolayısıyla Post Keynesyen iktisatçılar ekonomiyi bütüncül ve gerçekçi bir yapı içerisinde incelemeyi amaçlamakta, neo-klasik iktisadın mantıksal zaman kavramından ziyade tarihsel zaman kavramını kullanmaktadırlar. Bu doğrultuda gelir-istihdam ve enflasyon gibi makroekonomik değişkenlerini reel dünyanın temel ekonomik göstergeleri olarak dikkate almaktadırlar. Bu makalenin birincil amacı Ateşoğlu (2000) tarafından ele alınan Gelir, İstihdam ve Enflasyon modellerinin açıklanmasıdır. İkincil amaç ise, iki aşamalı sabit etkiler modelleri aracılığıyla 1995-2015 dönemi için yirmi Avrupa Birliği üyesi ülkede gelir, istihdam ve enflasyon modellerinin tahmin edilmesi ve modellerin geçerliliğinin sınanmasıdır. Elde edilen ampirik sonuçlar, Post-Keynesyen talep yönlü makroekonomik modellerin söz konusu Avrupa Birliği ülkelerinde geçerli olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Post Keynesyen iktisat, istihdam, gelir, otonom harcamalar, sabit etkiler modeli

TESTING THE POST-KEYNESIAN INCOME, EMPLOYMENT AND INFLATION MODELS FOR EUROPEAN UNION COUNTRIES

ABSTRACT

Main characteristics of the Post Keynesians are examining economics in a holistic and realistic view and using historical time rather than logical time concept of neoclassical economics. In that context income-employment and inflation are analyzed as fundamental macroeconomic indicators of real world. The primary purpose of this article is to explain Post Keynesian Income, Employment and Inflation models taken into account by Ateşoğlu (2000). After that, these income, employment and inflation models are estimated by two-way fixed effects models as a part of static panel data analysis method for the period of 1995-2015 in 20 EU countries. The results reveal the validity of Post Keynesian demand-side macroeconomic models for these European Union countries.

Key Words: Post Keynesian economics, employment, income, autonomous expenditures, fixed effects model

¹ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mfatih@cu.edu.tr

² Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, itekin@cu.edu.tr

³ Arş. Gör., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, keremkipper@osmaniye.edu.tr

Araştırma, Gönderim Tarihi: 09.01.2017 Kabul Tarihi: 31.10.2017

1.Giriş

Post Keynesyen iktisat okulu formel olarak, Amerikalı iktisatçılar Sidney Weintraub ve Paul Davidson ile Britanyalı iktisatçılar Joan Robinson ve John Eatwell'in, Samuelson, Hicks, Patinkin, Solow ve Friedman gibi iktisatçıların geliştirdikleri neo-keynesyen modellere alternatif bir hareket olarak 1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır (Holt, 1997). Heterojen bir yapıya sahip olmakla birlikte üzerinde anlaştıkları ya da benzer açıklamalarda buldukları çok sayıda konu bulunmaktadır. Neoklasik iktisadın temel paradigmalarına yönelttikleri eleştirilerde ise homojen bir yapı sergilemektedirler. Ekonomiyi bütüncül ve gerçekçi bir yapı içerisinde incelemek ve neoklasik iktisadın mantıksal zaman kavramı yerine tarihsel zaman kavramını kullanmaları temel karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır. Bu çerçevede gelir-istihdam ve enflasyon gibi değişkenler gerçek dünyanın ve makroekonomik yapının temel büyüklükleri olarak öne çıkmaktadır.

Gelir, istihdam ve enflasyon konusundaki yaklaşımlar, üzerinde anlaştıkları konuların başında gelmektedir. Üzerinde uzlaşılan bu konular, Keynes (1936), Weintraub (1981, 1982) ve Davidson (1994) gibi iktisatçıların görüşlerine dayanmaktadır. Ekonominin üretim kapasitesi ve teknolojik düzey veriyken; geliri, istihdamı ve malların fiyatlarını belirleyecek olan şey arz edilen mallara yönelik harcama düzeyi olacaktır. Harcama düzeyinin bileşenleri ise bir yandan otonom yatırım ve otonom tüketim harcamalarıyken diğer yandan genellikle gelir düzeyine bağlanan tüketim harcamalarından oluşmaktadır. Kuşkusuz bu harcamalar hem kamu kaynaklarından hem de hanehalkı ve şirketleri ilgilendiren özel kaynaklardan sağlanmaktadır. Para ise bu harcamaları (başta otonom harcamalar olmak üzere) ücretlerle birlikte finanse eden dışsal bir değişken olarak düşünülmektedir. Ücretlerin belirlenmesindeki sosyo-politik ve kurumsal faktörler ile para arzının ekonomiye enjekte edilmesindeki başta yatırımları finanse eden kredi ihtiyacı gibi faktörler bu çalışmanın konusu içerisinde değildir.

Post Keynesyen iktisat gelir-istihdam-enflasyon gibi makroekonomik büyüklükleri bir bütün içerisinde ele alırken aynı zamanda bu bütünü oluşturan parçaların tekil özelliklerini de ihmal etmemektedir. Post Keynesyen iktisat ekonomiyi organik bir bütünlük içerisinde değerlendirmektedir (Lavoie, 2009). Gelir, toplumu oluşturan üretim faktörlerinin topluca elde ettikleri bir büyüklük olurken aynı zamanda bu büyüklük sosyal yapılar ve politik unsurlardan etkilenmektedir. Bu nedenle öncü Post Keynesyen iktisatçılardan Kalecki (1971) gelirin oluşumunda gelir dağılımına özel bir önem vermektedir. İstihdam ise gelir büyüklüğünün bir parçası olarak ele alınmaktadır. Bu büyüklükler karşılıklı bir etkileşim içerisinde bulunmakta, gelir artışı istihdam yaratırken aynı zamanda istihdam artışı da gelir yaratmaktadır. Ancak bu mekanizma her zaman doğrusal bir ilişki içerisinde işlemeyebilir. Elde edilen gelir, harcama akımıyla bir talep yaratmaz ise bir süre sonra istihdam düşmekte ve daha düşük bir gelir elde edilebilmektedir. Bu açıklama gelir dağılımına vurgu yapmakta, ücretler daha düşük düzeyde tutulursa mal ve hizmetlerin üretimi artmakta ancak talep düşebilmektedir (Maliyet paradoksu olarak adlandırılan bu açıklama için bkz. Lavoie, 1992).

Enflasyon ile ilgili açıklamalar ise daha karmaşık görünmektedir. Bununla birlikte enflasyonun üç farklı yönü üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar; enflasyonun azalan getiri

yasasına bağlanması, tekel derecesine bağlanması ve ücret-fiyat ilişkisine bağlanması şeklindedir (Davidson ve Smolensky, 1964).

Bu çerçevede gelir, mark-up oranı (k) ve marjinal tüketim eğilimi (c) veriyken otonom harcamalara bağlanmaktadır. Diğer yandan istihdam düzeyi yine veri bir k ve c altında birim ücret başına düşen otonom harcamalarla (A/W) ilişkilendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle birim ücretler düşerse ve/veya otonom harcamalar artarsa istihdam düzeyi yükselmektedir.⁴ Enflasyonu ise mark-up oranı, birim ücretler, istihdam düzeyi ve bunların çıktı içerisindeki payları belirlemektedir.

Çalışmamızda öncelikli olarak Gelir-İstihdam-Enflasyon modellerinin elde edilmesi açıklanacaktır. Daha sonra ise ampirik analiz kapsamında, Ateşoğlu (2000) tarafından ele alınan Post Keynesyen gelir, istihdam ve enflasyon modelleri dikkate alınarak, söz konusu modeller 1995-2015 dönemi ve yirmi Avrupa Birliği (AB) üyesi ülke için statik panel veri analizi kapsamında iki yönlü sabit etkiler modelleri aracılığıyla tahmin edilecektir.

Neo-klasik arz yanlı makroekonomik modellere karşıt bir bakış açısıyla geliştirilen Post Keynesyen modellerin geçerliliğinin sınanmasına yönelik literatürde bir boşluğun olması bu çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu makalenin Post Keynesyen makroekonomik modellerinden gelir, istihdam ve enflasyon modellerinin Avrupa Birliği ülkeleri için geçerli olup olmadığını ortaya koyması bakımından literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

2. Post Keynesyen Gelir, İstihdam ve Enflasyon Modelleri

Ateşoğlu (2000) tarafından incelenen Post Keynesyen Gelir, İstihdam ve Enflasyon modellerinin 1-2-3 nolu denklemlere dayanılarak türetilmesi bu kısımda sunulmaktadır. Post Keynesyen temel makroekonomik modelleri:

$$Z = kWN \quad (1)$$

$$D = D' + D'' \quad (2)$$

$$D' = cWN \text{ ve } D'' = A \quad (3)$$

burada;

Z = Toplam arz, k = ortalama mark-up, W = ortalama ücret, N = istihdam, D = toplam talep, D' = cari gelire bağlı talep, c = tüketim katsayısı, D'' = cari gelirden bağımsız talep (otonom harcamalar) olarak tanımlanmıştır. Toplam arz (Z), toplam parasal ücret ödemeleri ile ortalama mark-up oranının çarpımı şeklinde ifade edilmektedir. Toplam talep ise iki bileşenden oluşmaktadır. İlk bileşen cari gelir

⁴ Birim ücretlerin yükselmesi ya da düşmesi ekonominin karmaşık konularından birini oluşturmaktadır. İşsizlik oranı, verimlilik, teknoloji gibi faktörler yanında politik-kurumsal ve tarihsel öğeler etkili olabilmekte, rekabetçi bir ortamda sömürü oranını etkileyebilmektedir. Bu çerçevede farklı iktisat okullarının ortaya çıkmasında temel görüş ayrılıklarının başında gelmektedir.

tarafından belirlenen harcamalar, ikinci bileşen ise kamu ve özel toplamından oluşan otonom harcamalardan oluşmaktadır.

2.1. Gelir Modeli

Arz denkleğinden hareketle;

$$Y \equiv Z = kWN ; WN = \frac{Y}{k} \quad (4)$$

Benzer şekilde talep denkleğinden;

$$Y \equiv D = cWN + A ; WN = \frac{Y-A}{c} \quad (5)$$

Şeklinde ifade edilebilirler. Arz ve talep denklemleri beraber çözüldüğünde;

$$\frac{Y}{k} = \frac{Y-A}{c} \quad (6)$$

$$cY = kY - kA \quad (7)$$

$$kA = Y(k - c) \quad (8)$$

$$Y = \frac{k}{k - c} A \quad (9)$$

(9) numaralı indirgenmiş gelir denkleğine ulaşılmaktadır. Ampirik olarak belirlenmiş (veri) k ve c değerleri söz konusuken gelir, otonom harcamaların pozitif bir fonksiyonudur.

2.2. İstihdam Modeli

Temel post Keynesyen makro modelimizden hareketle, (4) ve (5) numaralı denklemleri kullanarak istihdamı (N) çözebiliriz:

$$kWN = cWN + A \quad (10)$$

$$WN(k - c) = A \quad (11)$$

$$N = \frac{A}{W(k - c)} \quad (12)$$

$$N = \frac{1}{k - c} \cdot \frac{A}{W} \quad (13)$$

(13) numaralı denkleme göre, k ve c değerleri veriyken istihdam, birim ücret başına otonom harcamalar (A/W) tarafından belirlenmektedir.

2.3. Enflasyon Modeli

(1) numaralı denklemi, $Z = P \cdot Q$ olmak üzere, fiyat seviyesi (P) için çözersek:

$$PQ = kWN \quad (14)$$

$$P = \frac{kWN}{Q} \quad (15)$$

Q/N terimini, ortalama emek verimliliği (R) olarak tanımlarsak;

$$P = k \frac{W}{R} \quad (16)$$

Bu fiyat seviyesi denkleminin önce doğal logaritmasını ve daha sonra zamana göre türevini alırsak;

$$\ln P = \ln k + \ln W - \ln R \quad (17)$$

$$\frac{d \ln P}{dt} = \frac{d \ln k}{dt} + \frac{d \ln W}{dt} - \frac{d \ln R}{dt} \quad (18)$$

k 'nın sabit sayıldığı durumda enflasyonu, ücret giderleri mark-up'ının belirlediği görülmektedir:

$$P' = (W' - R') \quad (19)$$

Yani enflasyon oranı (P'), emek verimliliği büyüme hızına (R') göre ortalama ücret büyüme hızı (W') tarafından belirlenmektedir.

3. Veri

Bu çalışmada Ateşoğlu (2000) tarafından ele alınan Post Keynesyen gelir, istihdam ve enflasyon modelleri dikkate alınarak, söz konusu modeller 1995-2015 dönemi ve yirmi AB üyesi ülke için statik panel veri analizi kapsamında iki yönlü sabit etkiler modelleri aracılığıyla tahmin edilmektedir. Tablo 1'de modellerde yer alan bağımlı ve bağımsız değişken setine dair gerekli açıklamalar özet halinde sunulmuştur.

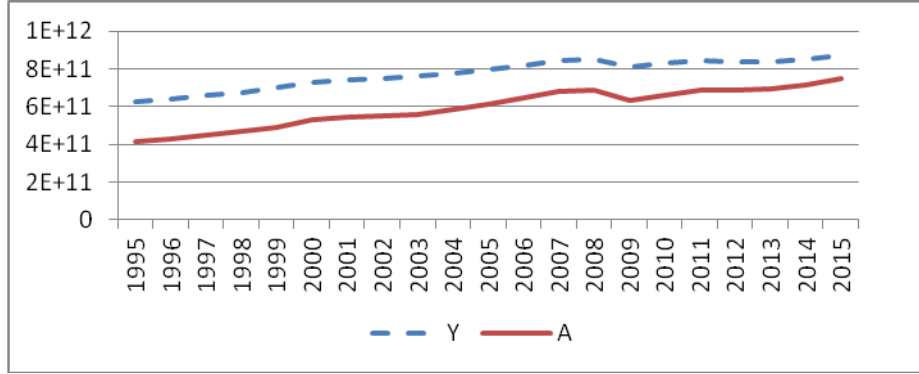
Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Açıklamalar⁵

Bağımlı/Bağımsız Değişkenler	Açıklama	Birim	Veri Kaynağı
Y	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	2010 fiyatlarıyla	WB-WDI
A	Otonom harcamalar (Brüt özel yurtiçi yatırımlar + kamu tüketim harcamaları + kamu yatırım harcamaları + ihracat)	2010 fiyatlarıyla	WB-WDI ve OECD
N	İstihdam sayısı	Bin kişi	OECD
W	Çalışılan saat başına işgücü ücret endeksi	2010=100	OECD
CPI	Tüketici fiyat endeksi	2010=100	OECD
ULC	Çalışılan saat başına birim işgücü maliyet endeksi	2010=100	OECD

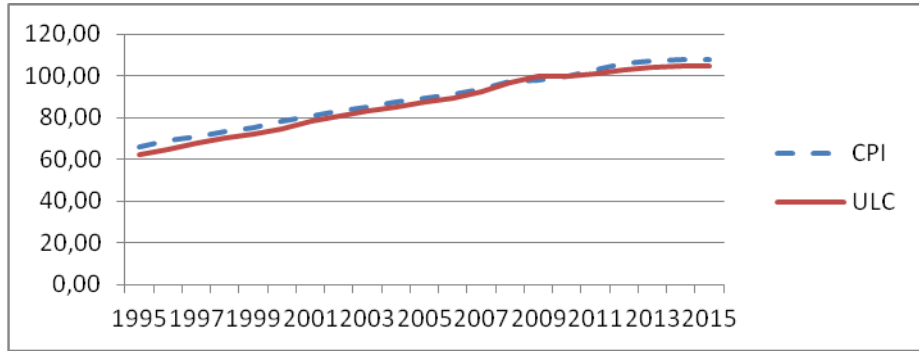
*WB-WDI: Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri, 2017

Tahmini yapılacak modellerde yer alan değişkenlerin seyri Şekil 1-3'te sunulmuştur. Önsel olarak bakıldığında, gelir ve otonom harcamalar ile enflasyon ve birim işgücü maliyeti arasındaki ilişkide, büyük ölçüde birlikte hareket gözlenebilmektedir. Şekil 1'de, otonom harcamalardaki yükseliş trendi gelirdeki yükseliş trendiyle oldukça uyumlu olup, 2008 küresel finansal krizinde ise iki serideki istisnai düşüş açıkça görülebilmektedir. Şekil 2'de de benzer ilişki enflasyon ve birim işgücü maliyeti arasında gözlenmektedir. Fakat Şekil 3'te görülebildiği gibi, istihdam ve ücret başına otonom harcamalarda da birlikte harekete dayanan bir ilişkinin olduğu, fakat güçlü olmadığı söylenebilir. Diğer yandan belirgin bir görüntü olarak yine 2008 krizinde ücret başına otonom harcamalardaki keskin azalışa istihdamda o döneme kadar gerçekleşen en sert düşüş eşlik etmektedir.

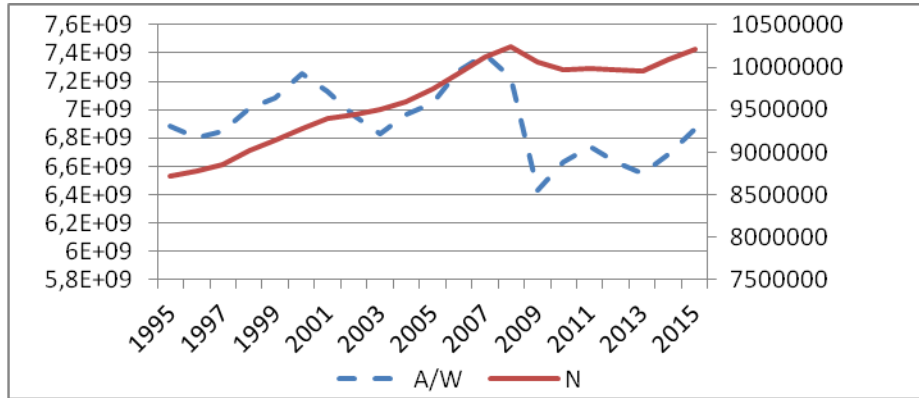
⁵ Değişkenlere ait seriler logaritmik olarak dönüştürülmüş olup, çalışılan saat başına işgücü tazminatı yani ücret değişkeni W, Ateşoğlu (2000)'den hareketle ücret başına otonom harcamaların 100 ile çarpılması şeklinde modelde yer almaktadır ($A/W*100$).

Şekil 1. Avrupa Birliği'nde Gelir ve Otonom Harcamalar

Şekil 2. Avrupa Birliği'nde Enflasyon ve Birim İşgücü Maliyeti

Şekil 3. Avrupa Birliği'nde İstihdam ve Ücret Başına Otonom Harcamalar

4. Yöntem ve Bulgular

Çalışmamız kapsamında, zaman serisi analizine özgü tek bir ülkeden ziyade bir ülke grubunun, yatay kesit analize özgü zamanın tek bir noktasından ziyade belirli bir zaman döneminin dikkate alınması nedeniyle yatay kesit ve zaman serisi analizlerinin bir entegrasyonu olarak ifade edilebilecek panel veri analiz metodu uygun metod olarak tercih edilmektedir.

Lineer panel veri modelleri üç farklı metod kullanılarak tahmin edilebilmektedir (Asteriou and Hall, 2011: 417):

- a) Ortak sabit metodu
- b) Sabit etkiler metodu
- c) Rassal/tesadüfi etkiler metodu.

Ortak sabit metodu aynı zamanda havuzlanmış en küçük kareler metodu olarak da adlandırılmaktadır. Model tüm yatay kesitler için ortak bir sabit tahmin etmektedir. Fakat bu model oldukça kısıtlayıcıdır; tahmin metodunda sabit ve rassal etkilerin varlığı daha olasıdır. Dolayısıyla panel veri analizinde kullanılan modellerden bir diğeri *sabit etkiler modeli (FEM)*'dir. Bu model yatay kesitlere özgü ve zamanla değişmeyen bireysel etkileri (μ_{it}) yansıtmaktadır (Asteriou ve Hall, 2011, s.418). μ_{it} 'lerin tahmini yapılacak sabit parametreler oldukları varsayılmaktadır. N sayıda ülkeden oluşan belirli bir grup söz konusuysa - örneğin, OECD, AB ülkeleri, düşük gelirli ülkeler gibi- sabit etkiler modeli uygun metod olmaktadır. Diğer yandan μ_{it} 'lerin rassal olduğu varsayımına bağlı olarak, rassal etkiler modeli uygun tahminci olmaktadır. Burada, bireysel etkiler rassal olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, açıklayıcı değişkenler (X_{it}) her i ve t için μ_{it} ve v_{it} (rassal etkiler)'den bağımsız olmak durumundadır. Başka bir deyişle, rassal etkiler modeli tüm açıklayıcı değişkenlerin dışsal olduğunu ve rassal etkilerle ilişkisiz olduğunu varsayarken, sabit etkiler modeli açıklayıcı değişkenlerin bireysel etkilerle içselliğine izin vermektedir (Baltagi, 2005, s.12-19). Hausman testi ise bu bağlamda, açıklayıcı değişkenlerle rassal etkiler arasında ilişki olup olmadığını sınamakta, bu bağlamda sabit ve rassal etkiler arasında karar verilmesini sağlamaktadır. Teste ilişkin hipotezler ise şu şekilde kurulmaktadır:

$H_0: E(x_{it} u_{it}) = 0$: Sabit etkiler modeli tutarlı olup, rassal etkiler modeli hem tutarlı hem etkindir.

$H_1: E(x_{it} u_{it}) \neq 0$: Sabit etkiler modeli tutarlı iken, rassal etkiler modeli tutarlı değildir.

Bu bilgiler doğrultusunda Tablo 2, 3 ve 4'teki F testi sonuçları, her üç model için de, birim etkilerin (individual effects) ve zaman etkilerinin olmadığı sıfır (null) hipotezinin ($H_0: \mu_1 = \mu_2 = \dots = 0$) reddedilmesine ve iki yönlü grup etkisinin varlığına işaret etmektedir. Bu sonuç havuzlanmış en küçük kareler metoduyla (HEKK) tahminin uygun olmadığını göstermektedir. Benzer şekilde LM ve Honda testlerine ait istatistik ve olasılık değerleri ise rassal grup etkilerinin olduğunu göstermekte, HEKK metodunun uygun yöntem

olmadığını ortaya koymaktadır. Diğer yandan sabit etkiler ile tesadüfi etkiler modelleri arasında tercih yapmak için Hausman testi uygulanmaktadır.

Tablo 2. Gelir Modeli Tahmin Sonuçları

(Bağımlı değişken: $\ln Y$; Bağımsız değişken: $\ln A$)

Test	İstatistik	p-değeri
F-grup etkisi	1286.626	0.000000
F-zaman etkisi	1.707155	0.030028
F-iki yönlü etki	753.0855	0.000000
LM-grup etkisi	2563.473	0.000000
LM-zaman etkisi	52.43521	4.45E-13
LM-iki yönlü etki	2615.908	0.000000
Honda-grup etkisi	50.63075	0.000000
Honda-zaman etkisi	7.241216	2.22E-13
Honda-iki yönlü etki	40.92166	0.000000
Hausman Testi	93.65276	0.000000

Tablo 3. İstihdam Modeli Tahmin Sonuçları

(Bağımlı değişken: $\ln N$; Bağımsız değişken: $\ln A/W*100$)

Test	İstatistik	p-değeri
F-grup etkisi	4193.002	0.000000
F-zaman etkisi	32.00950	0.000000
F-iki yönlü etki	2072.002	0.000000
LM-grup etkisi	3955.125	0.000000
LM-zaman etkisi	5.716178	0.016809
LM-iki yönlü etki	3960.841	0.000000
Honda-grup etkisi	62.88978	0.000000
Honda-zaman etkisi	-2.390853	0.991595
Honda-iki yönlü etki	42.77920	0.000000
Hausman Testi	30.44661	0.000000

Tablo 4. Enflasyon Modeli Tahmin Sonuçları

(Bağımlı değişken: $\ln CPI$; Bağımsız değişken: $\ln ULC$)

Test	İstatistik	p-değeri
F-grup etkisi	14.87804	0.000000
F-zaman etkisi	5.927958	0.000000
F-iki yönlü etki	12.09005	0.000000
LM-grup etkisi	581.1657	0.000000
LM-zaman etkisi	8.500362	0.003551
LM-iki yönlü etki	589.6661	0.000000
Honda-grup etkisi	24.10738	0.000000
Honda-zaman etkisi	2.915538	0.001775
Honda-iki yönlü etki	19.10809	0.000000
Hausman Testi	5.407231	0.020053

Tablo 2-3-4'ün en son satırlarındaki Hausman testi sonuçlarına göre, sıfır hipotezini her iki model itibariyle de reddettiğimizden, sabit etkiler tahmincisi tutarlı olmakta, dolayısıyla uygun tahminci olarak seçilmektedir.

Hata terimine ilişkin temel varsayımların sağlanıp sağlanmadığının da doğrusal regresyon modeli tahmini öncesi araştırılması gerekmektedir. Bu varsayımlar; $E(u_{it})^2 = \delta_{it}^2$ (sabit varyans); $E(u_{it}u_{js}) = 0$ (yatay kesit bağımsızlığı); $E(u_{it}u_{it-s}) = 0$ (otokorelasyon sorununun olmaması) eşitlikleriyle ifade edilebilir (Baltagi, 2005, s.11). Baltagi ve Li (1991) otokorelasyon testleri ve Greene (2003:328) LM-h değişen varyans testlerine ilişkin sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir. Sonuçlar, alternatif hipotezlerin reddedilmesi nedeniyle, hem otokorelasyon hem de değişen varyans sorununun olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. Değişen Varyans ve Otokorelasyon Sınama Sonuçları

Sabit Etkiler Modeli İçin Değişen Varyans Testi			
	Test istatistiği (Model 1)	Test istatistiği (Model 2)	Test istatistiği (Model 3)
LM-h	434.165 (0.000)	188.504 (0.000)	273.417 (0.000)
Sabit Etkiler Modeli İçin Otokorelasyon Testleri			
	Test istatistiği (Model 1)	Test istatistiği (Model 2)	Test istatistiği (Model 3)
LM-stat	294.091 (0.000)	311.881 (0.000)	289.221 (0.000)
Durbin-Watson	0.158	0.087	0.114

Not: Parantez içerisindeki değerler test istatistiklerine ait olasılık değerleridir.

Bu kısıtlar doğrultusunda, tek yönlü (birim etki) rassal etkiler tahmincisi kullanılarak ve otokorelasyon ile değişen varyans sorunu dikkate alınarak tahmin yapılmaktadır. Beck ve Katz (1995), Parks (1967)'in genelleştirilmiş en küçük kareler yaklaşımının ürettiği

standart hataların aşırı güven aralığına yol açması nedeniyle, panel düzeltilmiş standart hatalar (PCSE) olarak adlandırılan alternatif bir standart hata tahmincisi geliştirmişlerdir. Otokorelasyon ve değişen varyans altında PCSE metodu bu analizde uygulanmıştır. Otokorelasyon ve değişen varyansın dikkate alınmadığı ve alındığı durumlarda parametre katsayıları ve istatistiki anlamlılık düzeyleri değişmemekte, fakat standart hatalar ve dolayısıyla t istatistikleri değişmektedir. Dolayısıyla otokorelasyon ve değişen varyans altında düzeltilmiş tahmin sonuçları Tablo 6'da sunulmaktadır.

Tablo 6. Sabit Etkiler Modelleri Nihai Tahmin Sonuçları

<i>Değişken</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart hata</i>	<i>t-istatistiği</i>	<i>Olasılık değeri</i>
<i>Bağımlı değişken:</i>				
<i>lnY</i>				
lnA	0.601***	0.0181	33.323	0.000
<i>Bağımlı değişken:</i>				
<i>ln N</i>				
lnA/W	0.340***	0.0293	11.607	0.000
<i>Bağımlı değişken:</i>				
<i>lnCPI</i>				
lnULC	0.574***	0.0408	14.069	0.000

Not: *** simgesi istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Elde edilen bulgular; seçili AB üyesi ülkelerde 1995-2015 dönemi için, gelir ile otonom harcamalar, istihdam ile ücret başına otonom harcamalar ve enflasyon (tüketici fiyat endeksi) ile birim işgücü maliyeti arasında pozitif ve %1 anlamlılık seviyesinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna göre, otonom harcamalardaki %1'lik artış geliri yaklaşık olarak % 0,6, ücret başına otonom harcamalardaki %1 artış istihdamı yaklaşık % 0,34, birim işgücü maliyetindeki %1 artış ise enflasyonu % 0,57 arttırmaktadır.

Sonuç

Gelir, istihdam ve enflasyon modellerini Post Keynesyen görüşler çerçevesinde talep yanlı olarak ele alan bu çalışmada, söz konusu modellerin türetilmesinin ardından statik panel veri analizi kapsamında iki yönlü sabit etkiler modelleri yardımıyla yirmi Avrupa Birliği üyesi ülkede (Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İsveç, İspanya, Birleşik Krallık, İrlanda, Polonya) bu modeller tahmin edilmiştir.

Çalışmanın bulguları otonom harcamaların gelir düzeyinin, ücret başına otonom harcamaların istihdam düzeyinin, birim işgücü maliyetinin ise tüketici fiyat endeksinin istatistiki olarak anlamlı birer belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Ateşoğlu (2000) çalışmasında ABD ekonomisi için 1959-1998 dönemi incelenmiş ve çalışmamızdaki bulgularla benzer sonuçlar elde edilmiştir. Otonom harcamaların gelir üzerindeki, birim

ücretlerin otonom harcamalar içerisindeki payının istihdam üzerindeki ve birim işgücü maliyetinin enflasyon üzerindeki etkisini gösteren katsayılar sırasıyla yaklaşık olarak 0,975; 1,12 ve 0,946 bulunmuş ve bu sonuçların çalışmamızın bulgularıyla da uyumlu olduğu görülmüştür. Hem ABD hem de AB üyelerini kapsayan ve dünya ekonomisinde önemli bir ağırlığı olan ekonomilerde benzer sonuçların elde edilmesi Post-Keynesyen gelir-istihdam ve enflasyon modellerinin geçerliliği konusunda güçlü kanıtlar sunmaktadır.

Çalışmamızın bulgularına göre, otonom harcamalardaki artış milli geliri otonom harcamalardaki artışa yakın bir oranda (0,60) ve istatistiki olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Dolayısıyla otonom harcamalar içerisinde özellikle hükümet harcamalarının önemli bir rolünün olması ve bu harcamaların da iradi harcamalar olması nedeniyle elde edilen bu sonuç otonom harcamaların güçlü bir politika aracı olduğunu göstermektedir. Ücret başına otonom harcamalar ise istihdamı yaklaşık üçte biri oranında (0,340) anlamlı bir şekilde etkilediğinden, teoriyle uyumlu olarak otonom harcamaların yine istihdam üzerinde etkili bir araç olduğu söylenebilmektedir. Ekonomiler açısından kritik bir öneme sahip olan enflasyonun ise birim işgücü maliyetinden yüksek bir oranda (0,574) anlamlı olarak etkilenmesi enflasyonu düşürme stratejileri izleyen ekonomiler açısından birim işgücü maliyetinin önemli bir politika aracı olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

- Asteriou, D. & Hall, S.G. (2011). *Applied econometrics*. London: Palgrave Macmillan.
- Atesoglu, S. (2000). Income, Employment, Inflation, and Money in the United States, *Journal of Post Keynesian Economics*, Vol. 22, No.4, 639-646
- Baltagi, B. H., & Li, Q. (1991). A transformation that will circumvent the problem of autocorrelation in an error-component model. *Journal of Econometrics*, 48(3), 385-393.
- Baltagi, B.H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data* (3rd ed). England: John Wiley & Sons.
- Beck, N., & Katz, J. N. (1995). What to do (and not to do) with time-series cross-section data. *American political science review*, 89(03), 634-647.
- Greene, W. H. (2003). *Econometric analysis*. Pearson Education India.
- Kalecki, M. (1971). Class struggle and the distribution of national income. *International Review of Social Sciences*, 24(1), 1-9.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. V Harbinger Edition.
- Lavoie, M. (1992). *Foundation of Post-Keynesian Economic Analysis*. Edward Elgar Publishing Company.
- Lavoie, M. (2009). *Introduction to Post-Keynesian Economics*. New York: Palgrave Macmillan.

- Weintraub, S. (1981). Keynesian Demand Serendipity in Supply-Side Economics. *Journal of Post Keynesian Economics*, 4 (2), 181-191
- Holt, R. (1997). Post Keynesian School of Economics. In T. Cate, Harcourt, G. & Colander, D.C. (eds.), *An Encyclopedia of Keynesian Economics*, Edward Elgar Publishing.
- Davidson P. (1994). *Post Keynesian Macroeconomic Theory*. England: Edward Elgar Publishing.
- Davidson, P. & Smolensky, E. (1964). *Aggregate Supply and Demand Analysis*. New York: Harper and Row, Publishers.
- Parks, R. W. (1967). Efficient estimation of a system of regression equations when disturbances are both serially and contemporaneously correlated. *Journal of the American Statistical Association*, 62(318), 500-509.
- <https://data.oecd.org> (Erişim tarihi: 01.03.2017)
- <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators> (Erişim tarihi: 01.03.2017)

CONVERSATIONAL BEHAVIORS OF MONOLINGUAL AND BILINGUAL CHILDREN: A STUDY ON EPISODES AND INITIATIONS

F. Hülya ÖZCAN¹

ABSTRACT

Conversations shape social interactions and conversational rules shape understanding among the participants. Among these conversational rules, initiations, verbal or non-verbal, are one of the basic rules. Initiations are important in the sense that they signal where a certain stretch of discourse, in other words, episodes, starts and ends in long stretches of discourse. Each episode in a conversation continues the same topic and contributes to topical coherence. Therefore, applying conversational rules are important at all stages of language development since it will prevent communication breakdowns. In this study, the focus is on the type of episodes that take place in conversations and how episodes are initiated by both monolingual Turkish-speaking and bilingual Turkish-Danish-speaking children. For this purpose, group conversations of monolingual and bilingual children were analyzed in terms of episodes and how these episodes are initiated. The results show that conversational skills continues to develop at school age. Being a monolingual or bilingual also makes a difference in conversational skills.

Keywords: Conversational Skills, Episodes, Initiations, Monolingual, Bilingual

TEKDİLLİ VE ÇİFTDİLLİ ÇOCUKLARIN SÖYLEŞİ BECERİLERİ: SÖYLEŞİ BÖLÜMLERİ VE SÖYLEŞİ BAŞLATMA ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

ÖZ

Sözlü etkileşimin devamlılığı katılımcıların söylem kurallarına uyması ile gerçekleşir. Sözlü iletişimin devamlılığını sağlayan öğelerden biri de birden daha fazla katılımcının yer aldığı, birden daha fazla konunun konuşulduğu karşılıklı konuşmalarda konu devamlılığını sağlamaktır. Söyleşi becerileri arasında sözlü veya sözsüz araçlarla yeni bir konunun başlatılması ve söyleşinin konular çerçevesinde devam ettirilmesi de yer almaktadır. Bu nedenle, söyleşi becerilerinin uygulanması dil gelişiminin her döneminde önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, çoklu katılımcıların yer aldığı ve birden fazla konunun konuşulduğu söyleşilerde söyleşi bölümlerinin nasıl başlatıldığı ve hangi çeşit bölümlerle konunun devam ettirildiği ele alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda, söyleşi becerilerinin tekdilli ve çiftdilli dil gelişiminde farklılık yaratıp yaratmadığı da incelenmiştir. Bu nedenle, tekdilli Türkçe konuşan çocuklarla ikidilli Türkçe-Danca konuşan çocukların söyleşileri bölümler ve bölümlerin nasıl başlatıldığı açısından

¹ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İngiliz Dili Eğitimi, fozcan@anadolu.edu.tr
Araştırma, Gönderim Tarihi: 05.03.2017 Kabul Tarihi: 31.10.2017

incelenmiştir. İnceleme sonuçları, söyleşi becerilerinin okul çağında da devam ettiğini ve tek dilli veya iki dilli olmanın fark yarattığını da göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Söyleşi Becerileri; Söyleşi Bölümleri; Söyleşi Başlatma; Tek Dillilik; İki Dillilik

Introduction

Conversations form the core of everyday interactions with verbal and nonverbal conduct. Social interaction is facilitated through conversations. Conversations are considered as activities which enable interaction among the speakers since speakers negotiate meaning and achieve communicative goals. Conversations, therefore, do not start or occur by themselves randomly; on the contrary, they are structured communicative units. These interactional and communicative characteristics attribute conversations an orderly nature, which is governed not only by linguistic but social requirements as well. Analysis of conversations draws on the characteristics of social interaction. Social interactions is not constrained with linguistic descriptions of language only because conversations bear their own rules and own structures to be accounted as social interactions. Conversation analysis, therefore, has been the concern of linguistic and sociolinguistic studies as well (Schiffrin, 1994; Hutchby & Woofit, 1998; Woofit, 2005; Sidnell, 2010; Sidnell & Stivers, 2012; Gee, 2014).

1. Theoretical Framework

Conversational rules are prominent in adults' world; on the other hand, it plays an important role during the course of language acquisition since children should acquire and develop the ability to structure conversations to achieve communicative goals. Conversational ability starts as early as 9 months when the child realizes the existence of the external world and makes the external world as the topic of the conversation (Stephens & Matthews, 2014). They become aware of the basic conversational rules before they start talking. While listening to mothers or caregivers interacting with them, children notice turn taking and take turns by cooing, gesturing or laughing, which develop conversational interaction. Not only taking turns but initiation of conversations are also encouraged at this stage. Development of the conversational pragmatics is a very important part of language development. What is meant by conversational pragmatics is for the children to understand the meaning, to be able to recognize the intended meaning and then to figure out the implication of what the speaker is trying to convey. Adults can go beyond what is said and what is encoded linguistically. That is, adults have the required linguistic competence to interpret the implicit information and understand the intended meaning. Children's interpreting language is a part of a conversational competence and of conceptual development. Development of the conceptual awareness, linguistic sensitivity and awareness of the contribution of extra linguistic context contribute to the development of communicative,

consequently, conversational skills (Siegal & Surian, 2007). With the developing linguistic and cognitive development, conversational production go beyond a turn or a couple of turns and the development continues well into the school years. Formal education inevitably contributes both to the linguistic and conceptual development as well as to the social skills.

Conversations are deployed to achieve a communicative goal; that is why, they should be initiated and interactionally achieved by the participants (Liddicoat, 2007). Initiating a conversation is an essential part of socializing, which seems rather difficult to some people initiate a conversation. Some suggest ways of verbal initiations and some state that speech is not really necessary; getting the attention of the listeners by any sort of attention getters will be enough to initiate a conversation. Attention getters may be verbal tokens such as address forms or polite forms such as 'excuse me' or 'pardon' (used commonly in Turkish); or non-verbal tokens such as eye gaze or body position. Conversational initiations, especially verbal tokens, are of concern of linguistic and sociolinguistic studies as well (Linell & Korolija, 1997; Woofit, 2005; Liddicoat, 2007; Gee, 2014). Conversational initiations become especially important in multi-party conversations since the more the number of the participants is, the more likely the conversations become longer. In long and multiparty conversations, several topics of conversation can be introduced. Thus, in long stretches of conversation, when the topics change and new topics are introduced, "discontinuities or fractures within the discursive flow" occur and the conversation is divided "into episodes" (Linell & Korolija, 1997, p. 167; Korolija & Linell, 1996, p. 801). Episodes and topics are basic to conversations. An episode is defined as "discursive events or action sequences, each delimited from prior and subsequent discourse and internally bound together by something; e.g. a coherent, topical trajectory or a common activity" (Linell & Korolija 1997, s. 167). Episodes are natural units of social interaction in the sense that they continue the same topic, larger units than a sentence, and they are the focus of attention of all the participants (Ibid). Having the same continuing topic, each episode is bounded within itself and draws a boundary between the prior and subsequent episodes. Since they are characterized with topic maintenance, episodes are internally coherent. Episodes, therefore, are building-blocks of the topicality, each of which contributes to topical coherence (Korolija & Linell, 1996, p. 800). This characteristic of episodes make them a salient unit of analysis as they are regarded as natural units of social interaction in especially multi-party conversations and as they display where the attention is focused in a conversation. Episodes signal the topic shifts and it is the speakers who will maintain the discursive flow. If discourse trajectories are followed while initiating and closing episodes, each episode will contribute to the development of the topic with each speaker contributing to the developing topic.

Episodes are more likely develop in multi-party conversations because of several reasons. One important reason is that when there are more than two participants in a conversation, there may be more topic shifts since different participants will be actively involved in the conversations and will contribute to the topic shift as well as to

the topic development. Korolija & Linell (1996) states that topic shifts are possible in multi-party conversations where;

-there is no predefined task or agenda.

-there is an informal situation.

-it is possible to refer to the extralinguistic context.

-participants can move around.

-conversational skills are limited where the participants are children or speakers of other languages. Among many others, one important aspect affecting communication is the culture shared by the participants of a conversational situation. As culture is defined as a system of values, beliefs and rules shared by people, participants of a particular culture share the same judgements about how a conversation should develop and hold the similar expectations. On the other hand, we also have to consider co-cultural groups who are bound by ethnicity, religion, gender and socio-economic status. Co-cultures in which smaller groups of people are bound by shared values, beliefs and rules that will have common properties with the larger culture (Hamilton & Creel, 2016, p. 21). The fact that co-cultures exist within larger culture brings up the issue of bilingual individuals who have shared values, beliefs and rules not only with the mother tongue culture but with the second language culture as well.

Based on this theoretical background, we had a look at the group conversations of Turkish-speaking monolingual and Turkish-Danish-bilingual children and saw that the course of conversation presented two different pictures. Participants start talking about the task they were assigned to do and as the conversation develops, any speaker in the group initiates a topic about something new, which, consequently, guides the others into talking about this new topic.

This study, therefore, was designed to answer the following questions:

1. What type of episodes take place in the conversations?
2. What type of attention-getting devices are used both in initiating the exchanges and the episodes?
3. How are the exchanges and episodes initiated?
4. Does the existence of another language, hence the culture, make a difference in terms of the episodes and attention-getting devices?

2. Methodology

2.1 Participants

The participants of this study were Turkish-speaking monolingual children and Turkish-Danish bilingual children. Monolingual children who participated in this study were school children living in a provincial town in Turkey. They are the second generation of immigrant, working class families living in a district where working class families live. All the children participated in the Anadolu Project were born in Turkey and had parents immigrated to Turkey. Home language is Turkish.

The bilingual participants were Turkish-Danish bilingual children who participated in the Køge project. They belonged to the second generation of Turkish immigrants, who were born and raised in Denmark. The acquisition of Turkish started from birth and acquisition of Danish started around the age of 3. Although home language is Turkish, these children speak Turkish with their parents but Danish with their siblings and with their peers.

For the present study, one group of monolingual first graders and one group of bilingual first graders were included. The groups were chosen randomly among the mixed gender groups, in which there were both boys and girls. In each group, there were two girls and two boys. The aim of choosing a mixed gender group is to eliminate the potential gender effects as much as possible. Both monolingual and bilingual data were analyzed in order to reveal any potential effect of a particular culture on language and on communicative development. The first graders were included in the study because we aimed to see the effect of age since we assume that the communicative development is shaped to a considerable extent until the school age, age of seven. We also aim to minimize the effect of formal education on the communicative and conceptual development. The effect of schooling has been saved for further comparative studies.

2. Research Procedure

This present study is a part of two long-scale projects designed to study the linguistic development of Turkish-Danish bilingual and Turkish monolingual.

2.2.1 The Køge Project

The bilingual data came from Køge Project, a large scale project designed to collect linguistic, sociolinguistic and pedagogical data from 17 Turkish-Danish bilingual children from Grade One through Grade Nine. These children, who began in Grade One in 1989, were followed until they reached Grade Nine. The linguistic data collected within the framework of the Køge Project included group conversations of Turkish-Danish bilinguals with their Turkish-Danish bilingual peers; group conversations of Turkish-Danish bilinguals with Danish monolingual peers; face-to-face conversations with monolingual Danish adults; face-to-face conversations with monolingual Turkish adults. A selected collection of conversation transcripts were published in a volume (Turan, 1999).

2.2.2 The Anadolu Project

The monolingual data came from Anadolu Project, a large scale project designed in line with the Køge Project. Anadolu Project was conducted by Anadolu University, in Eskişehir, Turkey. The Anadolu Project was designed both as a cross sectional and a longitudinal study in cooperation with the University of Copenhagen, Denmark. The cross sectional data came from 48 children from Grade One to Grade Seven. In each grade, there were three groups; an all-boy-group, an all-girl-group and a mixed-gender

group. There were 4 participants in each group. The longitudinal data came from 76 children from Grade One to Grade Eight. The purpose was to have monolingual control group data to compare the linguistic development of bilingual school children in Denmark and in other European countries with that of monolingual Turkish-speaking children. Within the framework of Anadolu Project, the same kind of data were collected under exactly the same conditions with the same kind of tasks and instruments to allow comparative analysis. A selection of conversation transcripts were published in a volume (Özcan et al., 2010).

2.2.3 Data collection

The data consisted of ten 45-minute group conversations of monolingual and bilingual children with peers in groups. For the group conversations, the students were seated around a table and left alone in a room at the school. Since the group conversations were audio recorded, each participant was wearing a small microphone attached to their clothes with a long cable to give them enough room to move around and work comfortably on the assigned project. The recorder, mixing board, was placed outside the room; therefore, participants were not aware that their conversations were being recorded although they had the microphones attached to their clothes. Each group was given a task in which they had to negotiate and fulfil a kind of problem solving task. In Grade One and Grade Three, they were given a cardboard picture of a house and furniture catalogues and were asked to furnish a house. The participants were encouraged to discuss and decide together. In Grade Five, the students were given travel catalogues to use and a world map. They were asked to identify and cut the pictures of the places in the travel catalogue and glue them on the correct place on the map. In Grade Seven and Eight, they were asked to create a cartoon strip or a collage with pictures from teenage magazines. Exactly the same procedure was followed for monolingual and bilingual groups.

The conversations took place in a natural environment. A natural, everyday task was assigned and there were no intervening factors during the conversations. The participants participated in the conversations whenever they wanted to. The recordings included the characteristics of a spontaneous conversations such as false starts, unfinished sentences, turn-takings, overlaps, repairs.

The 45-minute recordings were transcribed in the form of utterances in compliance with the CHILDES conventions (MacWhinney, 1995). Monolingual data was transcribed by Turkish monolingual transcribers while bilingual data was transcribed by Turkish-Danish bilingual transcribers. Utterances were defined as a complete unit of conversation and the boundary of utterances were defined with the speaker's silence.

2.3 Data analysis

The data were analyzed in the following order.

1. The whole conversation was surveyed to identify the episode boundaries. In order to identify the episode boundaries, sequences of utterances which develop into an episode were defined.

2. Episode initiations were identified.
3. Attention-getting devices used in order to initiate an episode were identified.

All the attention-getting devices and the initiating moves were diagnosed and classified according to MacTear's classification (1989, p. 56).

Table 1 List of Verbal and Nonverbal Attention-Getting Devices

Nonverbal attention-getting devices

Eye contact, Physical, Pointing

Verbal attention-getting devices

Vocatives, Words (hey, look), Prosodic

Table 2 List of Initiating and Reinitiating Moves

Initiating moves

Question

Request for action

Statement

Reinitiating moves

Repeats

Repeats for prosodic shift

Repeats with attention getting/direction

Rephrasing

4. All the episodes were defined.
5. All the episodes in the conversations were categorized taking eight categories of episodes defined by Linell & Korolija (1997, p. 176 ff.) (Table 3).

Table 3 Categories of Episodes

Re-contextualization	Speakers re-contextualize an element from the prior episode as a starting point for a new episode.
Analogous episode	A speaker initiates an episode somehow parallel to the topic in the prior, adjacent episode.
Reinitiation	Speakers return to a prior non-adjacent topic in the same discourse.
Reference to an event taking place in the situation.	The new episode is triggered by some event occurring immediately.
Reference to an object present in the situation.	An object which is available in the extralinguistic environment is used as a resource for talk.
Reference to an abstract activity type	A speaker starts talking about a pre-defined, agenda-bound topic.
Invoking other topics	A speaker starts talking about objects which are situationally near at hand.
Contextually unanchored episode	A speaker starts a completely new, unmotivated episode.

3. Results

3.1 Initiating moves and attention-getting devices

We, first, looked at the attention getting devices and how children initiated conversational exchanges both at the beginning of the conversation and in the episodes (Table 4). Only verbal attention getting devices were documented since the conversations are audio-recorded.

Table 4 Attention-Getting Devices

Verbal	
Monolingual	Bilingual
ya, hey, lan, yahu, aman, ana, yehey, bak, vay, Aa, eh, ay, aha, hi, şşt, yuhuu, uf	ya, bak, ana, oh, aha

Monolingual Turkish-speaking children used verbals such as yahu, ya ‘hey’, hey ‘oi’, ulan ‘man’, aman ‘for goodness sake, for heaven’s sake’, ana ‘mom’, vay, ‘wow’, bak ‘look’, and vocatives such as yehey, uf, aa, eh, ay, aha, hi, şşt, yuhuu for attention getting. Ana is literally translated as ‘mom’, but when used as an interjection, it does not have such meaning, but adds surprise to the situation. When a speaker says ‘ana’, he/she expresses a surprising situation.

When monolinguals started the conversations, they tried 33 initiating moves. Among these, 36% of them were questions, and 64% of them were statements. Not only with the questions but also with the statements, speakers expressed opinions and expect others to join in. 83% of the questions required information while 17% of the questions form requests for actions.

However, these initiating moves did not always take responses. With the questions, although the speaker called for an answer but only 33% of the questions received a response. When there was no response, the speaker could not develop a new topic, which consequently would lead a new topical episode in the conversation. Therefore, this lack of response impeded the development of a new episode.

When there was no response, only 17% of the time did they pursue a response and reinitiated either by paraphrasing the previous attempt or adding another question or statement to reinforce the aim. (1) (2). In the excerpts, for the purpose of anonymity, full names of the participants were not given, only the first three letters of the name were used. Each acronym represents a participant’s name.

(1) TUG: Ne yapıştıracağız?

(What are we going to glue?)

RAS: Bu ne?

(What is this?)

TUG: Bilmem.

(I don’t know.)

...

(2) TUG: Ne yapıştıracağız? Bunu buraya mı yapıştıracağız?

(What are we going to glue? Are we to glue it here?)

In excerpt (1), TUG initiated an episode but her initiation did not get a response. In the meantime, RAS initiated another episode and TUG also participated in this episode. But since TUG really expected an answer, she reinitiated even after several turns further elaborating her question. (2)

When statements were used as initiations, 29% of the initiations were followed by a response. Only one person seemed to be insistent on getting a response and reinitiated his statement over and over by adding vocatives to the statement when he could not get any response to his statement. The others just gave up when a response did not follow his/her initiating move. (3)

(3) RAS: Burda bi şey yok.

(There is nothing here.)

KOR: Öyle filan bir şeyler

(so and so)

RAS: Burda hiç bir şey yok ya.

(Well, there is nothing here.)

...

RAS: Lan şşt bana hiç bir şey gelmiyor.

(Nothing comes to me, man, şşt)

At the end, he added a verbal attention-getting device and rephrased the statement maybe to secure a response but still his move was not acknowledged. In this case, we can say that the other participants did not consider these statements as an initiation but a kind of complain or statement of the situation since there was a pre-defined task to be dealt with.

Either initiated with a question or with a statement, not every initiating move got an immediate response. If the participant did not give up and reinitiates, their moves got responses. Either immediate or delayed, these responses helped form episodes and that is how the episodes occurred within the conversational flow.

Bilingual children's attention-getting devices were fairly limited when compared to monolingual peers. They used verbals such as 'hey', bak 'look', ana 'mom' and

vocatives such as oh, aha. 'Aha' was used to point to a certain object, person or idea, meaning '*there you are, there it is*'.

Bilinguals used statements 53% of the time and questions 47% of the time to initiate episodes. These figures tell us that bilinguals, like their monolingual peers, used statements more than the questions but questions were used more frequently by bilinguals than used by monolinguals. (4) (5)

(4) MEH: Niye canikom dedin hi hi hi

(Why did you call (her) sweetheart? he sneered)

ERC: Niçin canikom?

(Why sweetheart?)

YUS: Galiba senin sevgilin var.

(I think you have a girlfriend.)

ERC: Senin de var senin de.

(You too; you too have a girlfriend.)

(5) ERC: Anladım niye koydu bunları... Konuştun mu ordan çıkıyor.

(I know why he put these (the mikes) ... Once you talk, it goes over there.)

YUS: Oh hepimizin sesi birleşiyor. Ne diyorsun adam?

(All our voices are getting together. What are saying, man?)

...

Most of their initiating moves get a response no matter what they are, a statement or a question.

3.2 Episodes

We first started with the categories of the episodes. Monolinguals created 25 episodes while bilinguals created 15 episodes in total during the group conversations. The plausible reasons for this difference in numbers between monolingual and bilingual were the length of the conversations and the attitude of the participants.

In terms of the length of the conversations, there were 916 turns in monolinguals' conversation while there were 573 turns in bilinguals' conversations in total. The higher number of turns led to more topic changes, consequently, more

episodes. Apart from the number of turns, in the monolingual group, there were more unresponsive initiations. When the initiation was not responded, the speaker failed to develop the episode in question and attempted to initiate a new episode. In the bilingual group, on the other hand, episodes were initiated and were developed by the other participants in the group.

Table 5 Categories of Episodes and Their Distribution across Groups

Episode	Monolingual	Bilingual
Reference to an object/a person	36% (9)	33% (5)
Reference to an event taking place in the situation	24% (6)	7% (1)
Unanchored, ungrounded	16% (4)	-
Re-initiation	12% (3)	33 % (5)
Analogous	4% (1)	7% (1)
Situationally available other topics	4% (1)	7% (1)
About predefined topics	4% (1)	-
Recontextualization	-	13% (2)
TOTAL	25	15

Both monolinguals and bilinguals referred to the objects, people and events in the immediate context. The episodes in the conversations, thus, were on the topics related to these people or events. Re-initiations were also common in both groups. The other categories, analogous episodes or episodes triggered by the events taking place in the context of situation were rare in the groups' conversations.

A closer, detailed look at the available episodes showed that nine of the episodes in the monolingual group sent a reference to a person or an object. That is, monolingual children's talks centered on a person or an object available in the extra linguistic context. They either focused on the objects they dealt with and developed a topic around these objects or suddenly picked on one of the participants of the group. Objects served as a resource for talk because there was a predefined task and the objects mainly became the focus of the conversation. In addition to the objects, participants knew each other for some time and this somehow led to a topic changed from objects to a person. There was a lot of teasing going on while dealing with the task as well.

In excerpt (6), participants' attention was attracted by one of the objects in the catalogue and started talking about it.

(6) RAS: Bak bak bak şuna bak bak kokmuş ayak beyaz kokmuş ayaklar kokmuş ayak

(Look, look, look at this; look, stinking foot; white stinking foot; stinking foot)

TUG:aaa....

In (7), one of the participants suddenly turned the course of the conversation towards one of the other group members and started talking about him.

(7) KOR: ... tuvaleti geldi.

(She needs to go to the toilet.)

ESR: hı hı

(yeah)

RAS: Altında su vardı.

(There was water under her (seat).)

TUG: Ya bu hiç konuşmuyor ki.

(She doesn't speak at all.)

KOR: Bu donuna işedi.

(She has wetted his pants.)

When the attention was shifted to one of the participants, a new episode focused on this participant was developed. All the participants including the one in focus contributed to the episode.

The second frequent category was the reference to an event taking place in the situation. When they talked about the events, they normally talked about a particular event which occurred immediately before topicalizing it and therefore, this event attracted the attention of the one or more speakers as in example (8).

(8) KOR: aaa elime ne yapıştırıyorsun sana biz eve yapıştır diyoruz, amca gelsene yanıma.

(Oh why are you gluing it to my hand, we told you to glue it to the house, uncle come here (calling the researcher)...)

Bilingual children referred to the events or persons in 5 of the episodes. As shown in example (9), the event they focused was related to the task they were doing. They focused on the objects in the immediate context and person in the group as monolinguals do. They were talking about whether one of the participants could reach somewhere or not; because the cord was too short.

(9) YUS: Boş ver baksana sen git bir şey olmaz.

(Don't worry, you go, it will be okay.)

ERC: Gidebilirsin bak bak.

(You can go, look look)

MEH: kablosu küçük kablo kablo küçük kablo

(The cord is small (short), the cord, the cord is small.)

Yet again, monolinguals had more unanchored, ungrounded, out of blue topics unlike bilinguals. Unanchored, ungrounded episodes were completely new to the participants other than the speaker. However, the speaker had a kind of connection in his/her mind, which he/she failed to deliver to the interlocutors in the group (10) (11) (12)

(10) TUG keşke dudağın burda patlasa

(I wish your lip would burst here.)

KOR: Valla benim de burda kaşım patlasa da ...

(If my eyebrow burst here, I swear to God)

RAS: Dudak patlarsa itfaiyeci getirin bana.

(If the lip gets burst, bring me a fireman.)

(11) TUG: zaten sen beni düğünde de kızdırmıştın.

(You already made me angry at the wedding ceremony.)

...

(12) TUG: Söyle Semiha ile beni bizi rahat bıraksın.

(Tell him to leave us, Semiha and myself, alone.)

The participant started new episodes with a reference to a participant who was not available in the extra linguistic context and with an event that apparently happened some time ago. The same participant mentioned someone else, who was most likely familiar to the other participants. This may be because they had shared experiences outside school as they belonged to the same community. Both episodes started on the basis of shared background among the participants.

Both monolinguals and bilinguals went back to another topic mentioned before in the course of the conversation. That is, in both groups, some of the episodes were reinitiations. Reinitiations occurred when one of the participants in a group brought up a previously talked topics. Monolinguals activated prior topics in which they teased each other. The same participant activated a prior topic and picked on one of the participants again and again.

(12)TUG: Donuna işedin mi sen?,

(Have you wetted your pants?)

.....

(13)TUG: Sen korkundan valla donuna mı işedin ESR?

(Have you really wetted your pants out of fear ESR?)

...

Bilinguals, on the other hand, reinitiated the topics related on the task. During the task, they sometimes got worried about being heard by the experimenter, who was in the other room and brought up the topic again and again at different points in the conversations.

(13)YUS: Adam bir de duyacak.

(The man will hear us.)

ERC: bir de Allah essah duyuyordur.

(What if he really hears us, God.)

Monolinguals did not use recontextualization type of episodes in which an immediately prior episode is taken as a starting point. Bilinguals, on the other hand, did not talk unanchored, ungrounded topics. This may be because they were more wrapped up with their tasks unlike monolinguals.

Discussion and Conclusions

We have seen that verbal attention getting devices were used to attract the attention of the other participants. Episodes took place within the flow of the conversations and these episodes were initiated through initiating moves of the participants. A new episode was triggered by either local matters in “the immediate and perceptually accessible environment with its physical spaces, persons, objects, artifacts, extra-discursive events” as stated by Linell & Korolija, 1997, p. 184. The abundance of such episodes may be explained with the age of the participants. The participants in the conversations were around the age of 7 and the cognitive development is yet to be completed. Despite the developing cognitive aspect, children in this study actively contributed in the development of the topics. Several factors such as familiarity of the participants, the existence of a pre-defined task, restricted physical movement, being in an informal situation may have affected the nature of the topics to be developed; hence, the type of the episodes. The existence of a predefined task may have required a demand for talk as well as increased the reference to the events, people and objects in the immediate context. Familiarity of the participants also led to the unanchored episodes to develop. Within the scope of the analysis, we have seen that cognitive and linguistic development affected the conversational ability. The findings showing that there were differences between monolingual and bilingual groups indicated that the existence of another language also had an impact on the use of verbal conversational requirements. This impact is seen especially on the attention-getting devices. Monolingual participant used a variety of devices while bilinguals used only a few of them.

We can say that children develop conversational behaviors before school age and are able to start and maintain a conversation within a group. We can also foreground that conversational ability is yet to develop at school age since formal education develops both social and linguistic skills. This assumption calls for further studies in which a longitudinal analysis of the conversations are conducted in order to reveal the effect of school on the development of conversational ability for both monolinguals and bilinguals. Bilingual development invites further research as well since bilingual individuals will also benefit from being in a school environment where the second language is used and where the principles of a culture other than the native culture are imposed in order to reveal the effect of school on the development of conversational ability.

References

- Gee, J. P. (2014). *An Introduction to discourse analysis: Theory and method*. (4th ed.). New York: Routledge.
- Hamilton, C. and Creel, B. (2016). *Communicating for success*. New York: Routledge.
- Hutchby, I. and Wooffit, R. (1998). *Conversation analysis*. Blackwell, Oxford.
- Korolija, N. and Linell, P. (1996). Episodes: coding and analyzing coherence in multiparty conversation. *Linguistics*. 34, (4), 799-831.
- Liddicoat, A. (2007). *An Introduction to conversation analysis*. London: Continuum.
- Linell, P. and Korolija, N. (1997). Coherence in multi-party conversation episodes and contexts in interaction. In T. Givon (Ed.) *Conversation: Cognitive, communicative and social Perspective*. Amsterdam: John Benjamins.
- Özcan, F. H., Keçik, İ. and Jørgensen, J. N. (Eds.). 2010. *A text collection of Turkish grade school students' conversations*. Copenhagen: University of Copenhagen.
- Schiffrin, D. (1994). *Approaches to discourse*. Oxford: Blackwell.
- Sidnell, J. (2010). *Conversation analysis: An introduction*. London: Blackwell.
- Sidnell, J. and Stivers, T. (Eds.). (2012). *Handbook of conversation analysis*. Boston: Wiley-Blackwell.
- Stephens, G. and Matthews, D. (2014). The communicative infant from 0-18 months: The social-cognitive foundations of pragmatic development. In D. Matthews (Ed.) *Pragmatic development in first language acquisition*. Amsterdam: John Benjamins.
- Siegal, M. and Surian, L. (2007). Conversational understanding in young children. In E. Hoff and M. Shatz (Eds.) *Blackwell handbook of language development*. Oxford: Blackwell.
- Turan, F. (1999). *A text collection of Turkish-Danish bilingual grade school students' conversations*. Copenhagen, Danmarks Laererhojskoles Reproduktionsafdeling.
- Wooffit, R. (2005). *Discourse analysis and conversation analysis*. London: Sage.

MAFTİRİM: OSMANLI MÜZİK KÜLTÜRÜNDE SEFARAD PARALİTURJİK MÜZİĞİ

Mehtap DEMİR¹

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu, hüküm sürdüğü zaman boyunca geniş coğrafi ve kültürel yaygınlığa sahip bir devlettir. Toprak sınırları ve yönetimi altında yaşayan yerel topluluklar yaşam biçimleri ve kültürel birikimleri açısından birbirinden etkilenerek var olmuşlardır. Bu etkileşim, müziksel açıdan elimize ulaşan özel verileri de işaret etmektedir. Bu makalede İbrani dini ve dünyevi kaynaklı şiir geleneğinden oluşan Maftirim olgusunun müziksel ve kültürel özellikleri irdelenmiştir. Bunlardan günümüze ulaşan altmış üç Maftirim ilahisinin sözleri ve müziği analiz edilerek Osmanlı ile ilişkili müziksel unsurlarının ve kültürel anlamlarının ne olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Tarama modelindeki bu nitel araştırma, betimsel düzende durum tespitine dayalı olarak müzikolojinin tarihsel, etnografik ve analitik yöntemi ile yapılmıştır. Analiz sonucunda çalgılar, makamlar, Usûller, biçimsel yapı, besteci ve icracılar hakkındaki bulgular tespit edilmiş ve bu altmış üç eser makam, usûl ve form bağlamında sınıflanmıştır. Bulgular, Maftirim olgusunun ve icracılarının Osmanlı müziksel ve kültürel örgüsüyle bağıntılı olduğunu gösterir.

Anahtar Kelimeler: Sefarad, Yahudi, Mukaddes Müzik, Osmanlı, Maftirim

MAFTIRIM: SEPHARDIC PARALITURGICAL MUSIC IN MUSICAL CULTURE OF OTTOMAN

ABSTRACT

Ottoman Empire was a state with widespread geographical and cultural extensity throughout its reign. Local communities living under the land borders and management have existed by influenced from each other in terms of their life styles and cultural backgrounds. This interaction also indicates special data that reaches us on musical aspects. In this article, musical and cultural characteristics of the Maftirim phenomenon which is composed of Hebrew religious and earthlyrelated poetry tradition are examined. The lyrics and music of extant sixty-three Maftirim hymns were analyzed. And the musical elements associated with the Ottomans and their cultural meanings were searched for answer. This qualitative research in the scanning model was made with historical, ethnographic and analytical methods of musicology based on determines the situation in descriptive order. As a result of the analysis, findings about the musical instruments, maqams, usûls, forms, composers and performers were determined and

¹ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı, Müzikoloji Bölümü, mehtapd@istanbul.edu.tr
Kalitatif Uygulamalı Araştırma, Gönderim Tarihi:21.06.2017, Kabul Tarihi: 31.10.2017
Derleme, Gönderim Tarihi: 21.06.2017 Kabul Tarihi: 31.10.2017

these sixty three works were classified within the context of maqam, usûl and form. Findings indicate that Maftirim phenomenon and its performers are associated with Ottoman musical and cultural pattern.

Key Words: Sephardic, Jewish, sacred music, Ottoman, Maftirim

Giriş

İsrail sinagoglarındaki toplantılar iki Sefarad gruptan oluşmaktadır. 15. yüzyılda Yahudi topluluğun İber yarımadasından ihracı, Yahudileri, Ortadoğu ve Mağripten geçerek Akdeniz bölgelerinde yerleştirmiştir. Bu nedenle, Sefarad literatürünün iki biçimi, Osmanlı Sefarad ve Fas arka planına dayanan Mağribidir (Marks, 2006, s. 1).

Maftirim genellikle Yahudi erkekler tarafından çalgı eşliği olmadan, şiirsel metinlerin koral ve solo biçiminde icra edilmesidir. *Maftir* kelimesi, İbranice (*h*)aftara, sonlandırma anlamındadır. Kelimenin çoğulu *Maftirin*'dir. İftar kelimesinin, İbranice'deki karşılığı Maftir'dir (Jerusalim, 2009, s.17). *Torah*'ı sonlandırmak için söylenen Maftir aynı zamanda, Yahudi kültüründe 'Vaat Edilmiş Kutsal Topraklara dönüş' *Aliyah* anlamındadır (Green, 2012, s. 87).

Maftirim topluluğu 17. yüzyılda Edirne'de oluşturulmuştur. Repertuar genellikle sabahları ve cumartesi sabahı duasından önce söylenir (Avenary, 1972; akt. Dorn 1991, s. 176), Maftirim aracılığıyla sunulan müzik, dua ritüelinin, topluluğun kimliğini ve sinagoga gücün dinamiklerini ele geçirmesini sağlaması yönüyle önemli bir husustur. Sosyal olaylarda Osmanlı geleneksel müziği ile Paralitürjik şiir temalarının kaynaşması olan Maftirim olgusu, Yahudi kutsallığının sergilenişine adanmış Yahudi sanatçı, yazar ve eser sahiplerinin arasında bir ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Osmanlı-Yahudi geleneğinin oluşturduğu bu şiirsel metinler seti ve ezgi birikimi halka açık icrayı içerir. Metinler, Yahudi dua kitabının iki ana tipi olan *Siddur* ve *Mahzor*'dan derlenmiştir. Günlük dua kitabı Siddur, *Şabbat* günü ve yeni ay dualarını içermektedir; ana tatilleri içeren Mahzor ise kefarete gün ve bayram dualarını içermektedir. Bütün bu metin formları 10. yüzyılın başlarında takdis edilmiştir. Maftirim, diğer metinler gibi, *Talmud* ve *Mishna*'dan elde edilen sözlü kanun metinleri, İncil'le ilgili metinler, post-Talmudik zamanlardan edinilen düzyazı ilavesi, hayır duaları ve litürjik şiirsel metinlerden oluşmaktadır. Literatürün şeklinin zaman içerisinde önemli ölçüde değişmiş olduğunu gösteren kanıtlara rağmen, metinlerin halka açık performansı hususu günümüze kadar korunmuştur (Kişisel Görüşme: Bensi Elmas ve Rozali Elnakavr, 2010).

Maftirim, Yahudi toplumunu sosyalleştirme açısından büyük bir role sahipti ve toplumun fakir üyelerine yüksek kalitede müzik performanslarına erişim imkânı sundu. Fakir cemaat mensuplarının yüksek kalitede müziksel gösterimlere erişimini sağladı

(Tietze and Yahalom, 1995, s. 104). Mevlevi tekkesinde, salonlarda veya soylularda icra edilen müziği dinlemek için buna hak kazanmak zorunda olan Müslüman üyelerinin aksine, bu insanlar sinagoglardaki bu yüce müziği dinleyebiliyordu (Levy, 1994). Tarihi araştırmalar temelinde, koro üyelerinin birçoğu 1. Dünya Savaşı'nda, Edirne'ye ve orada bulunan Yahudi topluluklarına yıkımlar yüzünden İstanbul'a taşındılar. Nadir performanslarını dikkate almaksızın, kanıtlar Maftirim repertuvarının İsrail'de var olduğunu göstermektedir (Tietze and Yahalom, 1995, s. 105).

Bu araştırma, Osmanlı İmparatorluğunda, Sefarad Paraliturjik müziği ve olgusu Maftirim hakkında bilgi elde etmek için literatürün tarihsel incelemesinden faydalanmıştır. Çalışma ikincil veri kaynaklarını tanımlamak ve bulmak için internet tabanlı arama stratejisi kullanarak birçok araştırma faaliyetinin arasında durmaktadır. İkincil kaynaklar, konuyla ilgili veri ve bilgiyi, karşılaştırılabilir ve analiz edilebilir kılmaktadır. Bu çalışma Maftirim müziğinin nasıl, neden ve kim tarafından yaratılıp icra edildiğini, temel özelliklerini ve Osmanlı ile müziksel ve kültürel ilişkisini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Maftirim müziği hakkındaki kaynaklar genellikle tarihsel veri toplama açısından değerlendirme yapmaktadır.

1. Çalışmanın Önemi

Araştırma, konusu itibarıyla, Türkiye müzikoloji literatürü açısından daha önce üzerinde çalışma yapılmayan bir alandır. Edirne'de oluşturulmuş, Müslüman ve Yahudi kültürel iletişiminin müziksel ve metinsel verilerinden oluşan bu repertuar ve icra biçimi üzerinde müziksel tasnifler dünya müzikoloji literatüründe söz konusu olsa da daha çok tarihsel arka plan üzerinde durulmuş, metinler üzerinde bir müziksel veri taraması ve bağlı olduğu kök kodlar üzerine araştırma yapılmamıştır. Bu anlamda çalışma, kültürel kod ve tasnif açısından önemlidir.

2. Yöntem

Tarama modelindeki bu nitel araştırmada probleme ilişkin literatür taranarak veriler toplanmıştır. Betimsel düzende durum saptamaya yönelik olan araştırma, müzikolojinin tarihsel, etnografik ve analitik yöntemine dayalıdır. Araştırmanın amacına ilişkin olabilecek kaynaklar değerlendirilmiş, yazılı kayıtlardan tarihsel ve kuramsal bulgular elde edilirken, Maftirim repertuvarına ait altmış üç ses kaydı analiz edilerek müziksel ve metinsel özelliklere ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Bunların yanı sıra Kudüs, Batyam ve İstanbul'da icracılar ve cemaat ile yapılan etnografik araştırmanın mülakat sonuçları da araştırmaya katkı sağlamıştır. Tüm bulgular ilişkilendirilerek Maftirim'in Osmanlı müziksel ve kültürel bağlamıyla ilişkisi belirlenmiştir.

3. Literatür Taraması

3.1. Kültürel Değer Olarak Maftirim

Konuyla ilgili çalışmalar, çeşitli Yahudi topluluklarının kendi icralarını, kendi kültürel kimliklerine dayalı olarak şekillendirdiklerini göstermektedir. Fakat bu icraların ve üretimlerin en önemli yönü, Yahudi olmayan etkileşimleri ve birikimleri, kültürel açıdan yansıtmasıdır. Maftirim olgusu açısından bu etkileşimler, hahamlar, koro şefleri, icracılar ve icrayı izleyen bütün cemaatin arasında gözlemlenmektedir. Müzik eserlerinde Osmanlı-Yahudi icracılar tarafından yapılan makam seçimi, 16. yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu'nda, Yahudi kültürünün refahını sağlayan koşulların bir kısmının gösterilmesiyle belirlenmiştir. Yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çeşitli dini azınlık gruplarından sanatçılarla uygun biçimde, özellikle saray çevresinde ve üst düzey icra içerisinde yer almıştır. Böylece, Yahudi olmayan müzik kültürü, makamsal icra ve meşk eğitimiyle hemhal olmuş, icracılar yetkin hale gelmiş, yeniden üretim alanı oluşmuştur. Yahudi sanatçıların Osmanlı makam düzeni açısından yetenekleri, ritüellerin icrasında ve özellikle sinagoglar, saray çevresi veya belki de özel evlerde uygulamalarda aşikârdır. Bu katkı, İbrani müzik derleminde, makamların kullanımında, vurgulanmıştır. Metinlerdeki ruhani göstergeler, Osmanlı Yahudilerinin Sufizm ve Tekke müziği ile bağını işaret etmektedir. Bu Paralitürjik külliyyat, farklı dini olaylarda, kural olarak, sabahın erken saatlerinde veya *Şabat* günü akşamüstüne doğru icra edilmiştir. İcralarda dans yoktur (Seroussi, 2001).

Shlomo Mazal Tov, *Sefer shirim u-zemiroth ve tishbahot* (İstanbul 1545) şarkı kitabıyla Osmanlı-Yahudi müzik kültürünün oluşumuna ve günlük yaşamdaki etkileşimi gösteren en önemli kaynaktır (Ben-Naeh, 2008).

16. yüzyılın sonlarından, öncesine ait elle tutulur bilgi olmaksızın, Osmanlı-Yahudi müzik geleneğini gerçekte başlatan kişinin Haham Israel Najara (1550-1625) olduğu bilinmektedir. Son bir yüzyıldır akademisyenlerce Doğu Akdeniz Sefarad Yahudiliğinin en çarpıcı şairi olarak sayılan Najara'nın temel yeniliği, Osmanlı makam sistemini, kutsal İbrani şiirine uyarlamak olmuştur (Tietze, Yahalom, 1995). Najara tarafından yazılmış olan *Zemiroth Yisrael* (1587) ve *She'erit Yisrael* adlı iki dini şiir kitabı incelemeye tabi tutulduğunda, onun Osmanlı müziğine artan şekilde dahil oluşunu gösterir. *Zemiroth Yisrael*, üç bölümden oluşur; sırasıyla sabahın erken saatleri için Piyutim (*Olat ha-tamid*), *Şabat* (*Olat ha-shabbat*) ve Yeni Ay (*Olat ha-hodesh*). *Zemiroth Yisrael*'de Najara on iki makam kullanmaktadır: Rast, Dügah, Hüseyini, Buselik, Segah, Segah-Irak, Nebrus-Acem, Mahur, Neva, Uzzal, Naks-Hüseyini ve Nikriz (Seorussi, 1990).

Avtalyon ben Mordechai (1570, İstanbul) ustası Najara'ya göre, çok daha fazla sayıda makam (bileşik olanlar da dahil olmak üzere) kullanmıştır. Onun bestelerinde kullandığı usûl ve formlar Osmanlı'da standarttır ve koleksiyonunda beste ve saz semaisinin yanı sıra kâr, nakş, yürük semai ve peşrev semai yer alır.

Avtaliyon'un eserleri, saray faslında, Mevlevi ayininde ve Maftirim toplantılarında olduğu gibi, tek bir makam üzerine dayandırılmış döngüler halinde icra edilmek üzere yapılmıştır (Seroussi, 2001:76). Burada, Najara ve Avtaliyon ben Mordechai dışında bahsedilmesi önem arz eden Osmanlı Yahudi şair müzisyenlerinden birisi ise Bursalı Yosef Ganso'dur. Ganso, Osmanlı-Yahudi paraliturjik şiirine katkıda bulunan önemli şairidir. Pizmonim u-baqqashot isimli çalışması 1642-48 dönemlerine kadar geri gitmektedir. Bugün bir kopyası Amerika Yahudi Teoloji Semineri kütüphanesindedir (Seroussi, 2009, s. 47).

Seroussi'nin araştırmaları, Osmanlı-Yahudi müziksel iletişiminin 20. yüzyıla kadar yayınlanmadığı göstermektedir. Sözlü gelenek ile süregelen bu etkileşim, 1921 yılında gazeteci Binyamin Bekhor Yosef tarafından Edirne'den getirilen makine ile *Shirei Israel be-Eretz ha-Qedem* (SHIBA) kitabında yayınlanmıştır. SHIBA, bu envanterin geçmişine dair toplu bir antoloji sunan kaynaktır. SHIBA Repertuarı Edirneli gazeteci İsak Eliyahu Navon'un editörlüğünde hazırlanmıştır (Seroussi, 1990, s. 43 ve 2009).

Osmanlı-Yahudi Maftirim geleneğinin en önemli kaynağı *SHIBA*, Edirne menşeli bu olgunun, İstanbul ve İzmir'e de taşınmasını sağlamıştır. Bu noktada *SHIBA* mecmuasının oluşumuna zemin hazırlayan, liturjik, paraliturjik şiir metinlerinin kaynakçalarından ve ardından müziksel geleneğinin içeriğinden söz etmek gerekmektedir. *Piyyut*, çoğulu *Piyyutim* (İbranice *Payyetanim*), şarkıların *şarkısı olarak nitelenen dini kaynaklı metinlerden beslenen*, sosyal, tarihsel, ruhani içerikle genişletilmiş şiirlerdir. *Piyyut*'ların *Yotzer*, *Zulat*, *Şema*, *Siluk*, *Keduşah* gibi farklı zamanlarda, bayramlarda, yeniyıl, oruçta, şabatta söylenen çeşitleri vardır. Aramice ve İbranicedir. Yazarın ismi akrostiş şemayla şiirin içine işlenmiştir. İlahi, kıraat ve şarkı biçimleri, ayinlerde yer alan bu paraliturjik yazınları desteklemektedir (Lieber, 2014, s. 7-9).

Pizmon, çoğulu *Pizmonim*, yaratıcıyı yüceltmek ve yanı sıra belirli dini öğretilerin öğrenilmesini amaçlayan geleneksel yahudi şarkılarına verilen addır. *Pizmonim* ibadet içeren sünnet, *Bar mitzvah*- *Bat mitzvah*, düğün gibi ritüel ve kutlamalarda söylenir. *Piyyut*'dan ayrı olarak daha ayinseldir. SHIBA, bilinen en geniş kapsamlı *Pizmonim* külliyyatıdır (Dorn, 1991, s. 174-175). *Pizmonim* geleneksel olarak Osmanlı-Yahudi geleneğinde Maftirim adıyla bilinmektedir.

*Zemiro*t, Zebur dini kitabının, Davut peygamberin sözlerini içeren bölümleri *Mezmur*'lardan (*Psalm*) oluşmaktadır. Bu şiirler, övgü ve tapınma ilahileri, ağıtlar; yardım, korunma ve kurtuluş için edilen dualar; bağışlanmak için yalvarışlar; Tanrı'nın kutsamasına karşı şükran ilahileri; düşmanın cezalandırılması için dilekleri içermektedir. *Zemiro*t'lar hafta boyunca okunur. Çeşitli makamlarda seslendirilen resitatif ve ilahi biçimlerindedir (Kligman, 2008, s. 152).

Bakaşot (Baqashot) her hafta *Şabat* gününde, Halep Sefarad Yahudi topluluğu ve diğer cemaatler tarafından söylenen dua, ilahi koleksiyonudur. Makam müziği icrasının hakim olduğu dualar, altı ya da daha fazla şirden oluşur ve gece sabaha kadar sürer (Shiloah, 1992, s. 150). İbrani kutsal şiir geleneği, dini kaynaklı metinler merkezinde geliştirilmiş kültürel yaratılardır. Bunlar tarihsel ve coğrafi bağlara göre farklı icra yapıları ve ayinsel karakter gösterse de müzik vazgeçilmez olarak merkezdedir. Özellikle makam uygulanarak icra edilen bu şarkılı şiirler, Yahudi'lerin yakarış, şükran, isyan, fedakarlık, göç, yerinden edilme, vatana kavuşma gibi hayati konularını içermektedir.

Kutsal İbrani şiirinin, dini toplantılarda, Osmanlı klasik müziğine uygun şekilde yaratılmasına ve icrasına adanmış, bir Yahudi şair, bestekâr ve şarkıcılar işbirliği olan Maftirim olgusu (Seroussi, 2009), Tanrı sevgisi, kişisel yakarışlar, acı ve kurtuluş, Tapınağın yeniden inşası, sürgün olanların uygun Mesih zamanında toplanması düşüncelerini dile getiren icra grubudur (Jerusalimi, 2009, s. 16).

Analizlere göre, melodik dizgisini Osmanlı makam geleneğinden almış bu 'şarkılı şiirlerin' çoğunluğu *Tanakh*'ın bölümleridir: Bunlar, yasa kitapları olan *Yaratılış* ve *Mısır'dan Çıkış*; Tarihsel kitaplar olan *Yeşu*, *Hakimler*, *Rut*, I. ve II. *Samuel*, I. ve II. *Krallar*, I. ve II. *Tarihler*; Özdeyiş ve şiir kitapları olan *Mezmurlar* ve *Ezgiler*'in *Ezgi*; *Peygamberlik* kitapları olan, *Yeşaya*, *Hezekiel*, *Daniel*, *Hoşea*, *Amos*'dan alınmıştır.

4. Bulgular ve Yorumlar

4.1. Maftirim Repertuarının Şiir İçeriğinde Bulunan Müziksel Terimlerin Kodları

Osmanlı-Yahudi geleneğinde, Maftirim olgusuyla icraya dökülen ve elimize müzikli olarak ulaşan altmış üç *Shirei Israel be-Eretz ha-Qedem* repertuarı eser metni incelendiğinde öne çıkan temalar ve Yahudi kültüründeki kodlarına dair bulgularda müzik, şarkı, çalgı isimleri ve müzisyen kelimelerinin yazıldığı eserler ve temalar görülmektedir. Bunlar aşağıdaki on iki tabloda sunulmuştur:

Tablo 1. Odeha El Yoseri'nin Özellikleri

Eser adı: <i>Odeha El Yoseri</i>
Makam: Hicaz Humayun
Usûl: Sofyan
Form: Kâr Hafif
Şiir: İsrail
Beste: -
Şiirde öne çıkan temalar: Tanrıya Methiye içeriğinde, Tanrı'nın Arp, Kinnor ve keman çalgılarına benzetilmesi, Tanrının şarkıları hediye olarak kabul etmesi bu şiirin temel kurgusudur.

Tablo 2. Ke-Zerem Kabbir'in Özellikleri

Eser Adı: <i>Ke-Zerem Kabbir</i>
Makam: Hicaz Humayun
Usûl: Sengin Semai
Form: Semai
Şiir: B. Abraham Papo
Beste: Hazan Moşe Kordova
Şiirde öne çıkan temalar: Kinnor telleri sesinizi yükseltin. Sevgili bir can için bir nida.

Tablo 3. Sefatay Lo Ehla'nın Özellikleri

Eser Adı: <i>Sefatay Lo Ehla</i>
Makam: Nihavend
Usûl: Semai, Sofyan(değişmeli)

Form: -
Şiir: -
Beste: -
Şiirde öne çıkan temalar: Şarkılı Şiirler, Tanrı (Yah A.), Yüksek sesli şarkılar, Düşmanın tuzağını, tanrı sevgisiyle yenmek, Tanrının gücünü öven anlatan şarkılar, İsrailoğulları, Siyon.

Tablo 4. Yah a-El Ose'nin Özellikleri

Eser Adı: <i>Yah a-El Ose</i>
Makam: Isfahan
Usûl: Aksak Semai- Sengin Semai (değişmeli)
Form: Peşrev Semai
Şiir: -
Beste:-
Şiirde öne çıkan temalar: Tanrı (Yah), sürgün ve esartten halkı çıkar, Kaya'm (Tanrım) Sevinç ve nağmeleri şarkılarda duy. Tema, Mezmur 142:7'de geçmektedir.

Tablo 5. El RAM ba-Elim'in Özellikleri

Eser Adı: <i>El RAM ba-Elim</i>
Makam: Çargah
Usûl: Yürük Semai
Form: Semai
Şiir: Eliya
Beste:-
Şiirde öne çıkan temalar: Ulu Tanrım, binlerce Serafim'in Adını övmelerine izin ver, Haşmalim, Ereliim kalabalıklarında melodik bir şarkı ile... çocukların bile şarkıya

başlar. *Serafim, Erelim ve Haşmalim*; Yahudi melek düşüncesindeki figürlerdir.

Tablo 6. Avo El Mizbah'in Özellikleri

Eser Adı: <i>Avo El Mizbah</i>
Makam: Hüseyini
Usûl: Aksak Semai
Form: Peşrev Semai
Şiir: Aaron
Beste:-
Şiirde öne çıkan temalar: Övgü Şarkımı hazırlayacağım, Sesimi yükseltiyim, Yeni bir şarkı ile Tanrı'yı övdüğümde. Tema, Mezmur 43:4'da geçmektedir.

Tablo 7. Aallel Le Sur'un Özellikleri

Eser Adı: <i>Aallel Le Sur</i>
Makam: Acem
Usûl: Sofyan
Form: Peşrev
Şiir: Avtalyon
Beste: Piş'us' zargein
Şiirde öne çıkan temalar: Şarkılarla ve dualarla ruhumu açarım. A'nın evi, Shilo Tapınağı, İşte Şarkım Tanr'ım, Kaya'm, Yah.

Tablo 8. Avo El Mizbah'ın Özellikleri

Eser Adı: <i>Avo El Mizbah</i>
Makam: Hüseyini
Usûl: Aksak Semai

Form: Peşrev Semai
Şiir: Aaron
Beste: -
Şiirde öne çıkan temalar: Tanrı'nın sunağına geleceğim, mutluluğum, sevincim, neşem, Övgü Şarkımı hazırlayacağım, Sesimi yükselteyim, yeni bir şarkı ile Tanrı'yı övdüğümde. Dilim yüceliğin şarkısını seslendirsin. Tema, Mezmur, 35: 38'de geçmektedir.

Tablo 9. Maaro Kol Sharim'in Özellikleri

Eser Adı: <i>Maaro Kol Sharim</i>
Makam: Aksak semai, İkiz aksak (değişmeli)
Usûl: Acem Aşiran
Form: Ağır Semai
Şiir: Moşe
Beste: -
Şiirde öne çıkan temalar: Bütün şarkı söyleyenler birlik olun Tanrı'ya şarkı söyleyin. O Kızıldeniz'i yardı, Musa İsrailoğulları ile bu şarkıyı A'ya söyleyecek.

Tablo 10. Yeasel Na Alay'ın Özellikleri

Eser Adı: <i>Yeasel Na Alay</i>
Makam: Sofyan- Sengin Semai
Usûl: Sofyan
Form: Peşrev
Şiir: Şemuel Geron
Beste: -
Şiirde öne çıkan temalar: Tanrıya yazdığım gün, kalkanım, sözlerimin şarkısı... Bana

bir müzisyen bulun, o zaman ruhum canlanacak
--

Tablo 11. A' U Eloenu'nun Özellikleri

Eser Adı: <i>A' U Eloenu</i>
Makam: Şehnaz
Usûl: Sofyan
Form: Şarkı
Şiir: Moşe Ben Nathan
Beste: Moşe Ben Nathan
Şiirde öne çıkan temalar: Sina'da bizi aydınlattı ve Şofar'ın sesini duymamıza izin verdi... Sesimizi duy ve 'ben' şarkısını sana söylememize izin ver.

Tablo 12. Odeha El Be-Niv Sefathay'in Özellikleri

Eser Adı: <i>Odeha El Be-Niv Sefathay</i>
Makam: Bayati
Form: Kâr
Usûl: Sofyan
Şiir: Şemuel
Beste: -
Şiirde öne çıkan temalar: Dudaklarımdan dökülen sözlerle seni öveceğim (Hab.3: 19), müziğimdeki lidere... Sana "al alamoht" şarkısını söyleyeceğim. Tema, Mezmur 46:1'de geçmektedir.

4.2. Bulguların Metinsel Analizi

Yahudilik'te müzik temasını anlamak için referans kaynağı, kutsal kitap *Tanakh*'dir. *Tevrat*'ın (*Tora*) ilk bölümünden oluşan *Tanakh*'ın yanı sıra hahamların nesilden nesile sözlü olarak aktardıkları sözlü kanunların bütününe *Talmud* adı verilir. *Talmud*, *Mişna* ve *Gemara* bölümlerinde kanunlara dair şerhler ve yorumlar mevcuttur

(Tanyu, 1966, s. 95-124). Kinnor çalgısı, kutsal kitabın Yaratılış 4:21 bölümünde ve Mezmur 150:3'te geçmektedir. Kinnor, eski bir lir olarak yazılmıştır (Kolyada, 2014, s. 32-44). Sefer kitabında, Kral Davut ve Kral Samuel'in efkarını dağıtmak için Kinnor çaldığı yazılmaktadır (Tevrat: I. Samuel, 16:23) II. Samuel kitabının 6:5 bölümünde Davut Peygamber ile bütün İsrail halkının çam ağacından yapılmış Lir (Kinnor), Çeng, Tef, çingirak ve ziller çalarak Tanrı'nın önünde kutlama yaptıkları yazılmıştır. Kadınların muzaffer liderleri karşılaşması kutsal kitapta şöyle yer almıştır:

“Davut'un Filistli Golyat'ı öldürmesinden sonra, askerler geri dönerken, İsrail'in bütün kentlerinden gelen kadınlar, tef ve çeşitli çalgılar çalarak, sevinçli ezgiler söyleyip oynayarak Kral Saul'u karşılamaya çıktılar. Bir yandan oynuyor, bir yandan da şu ezgiyi söylüyorlardı: Saul binlercesini öldürdü, Davut'sa on binlercesini” (Tevrat: 1. Samuel, 18:6-7).

Tevrat'ın Çıkış bölümü 15:20'de Harun'un ablası Miryam'ın tef çaldığı, bütün kadınların oynayarak Miryam'ı izlediği ve Miryam'ın onlara şarkı söylediği yazılmıştır. Çıkış 15:21'de “Ezgiler sunun Tanrı'ya, çünkü yüceldikçe yüceldi atları, atlıları denize döktü” yazılıdır. Ugav ve Tef çalgıları Yaratılış 31:27'de yer almıştır.

Kral Davut, Birinci *Bet Ha Mikdaş* (Bkz. Alalu vd., 2001, s. 208) müziğinin kurucusu olmuştur. Davut'un müzikçileri, yirmi dört kişiden oluşmuştur. Bunlar on iki çalgıcı ve on iki şarkıcıdan meydana gelmiştir. Her takımın başında adı belirtilen şef bulunmaktaydı (II. Tarihler, 25). Kral Davut çalgıların mucididir (Tevrat: Amos, 6:5). *Bet Amikdaş*'ta kullanılan çalgılar, Kinnor'un yanı sıra, büyük bir Arp olarak düşünülen Nevel, bir çeşit zil çalgısı Metsiltayim'dır (Kolyada, 2014, s. 122). Birinci Tapınak zamanındaki bestelerin çoğu mezmurlardan oluşmuş ve bunların büyük bir kısmı da David'e atfedilmiştir. Bu besteler, iki koro eşliğinde veya topluluk ve solist arasında terennüm edilmiştir. Bazı mısralar solist veya bir grup *Levi* tarafından nakarat olarak söylenebiliyordu. Mezmurların müziği kaybolmuşsa da bir kısmının sinagog ve kilise müziğinde muhafaza edildiği sanılmaktadır. Dinsel müzik, *Bet Ha Mikdaş*'ın dışında taç giyme seremonilerinde ve savaşlarda da kullanılmıştır (Hendin, 2007).

Nefesli bir çalgı olan *Şofar*, Yahudi dini kültüründe geniş yer bulmaktadır. Koç, geyik gibi hayvanların boynuzundan yapılan kemik üflemler çalgı, saldırı anı ve salgınlarda bir uyarı sesi olarak bilinir. Tarihler Kitabı'nda *Şofar* ve borazandan başka nefesli çalgılardan bahsedilmemiştir. Yahudilikte, *Roş Ašana* en önemli yargı günüdür. *Roş Ašana*'da üç adet hesap kitabı açılır. Bu üç kitapta, kötünün, doğrunun ve aradakilerin kaderleri kaydedilir. Doğruların isimleri hemen yaşam kitabına yazılır. Ortada kalanlara, *Yom Kipur*'a kadar tövbe için erteleme verilir ve kötülerin isimleri, yaşayanların kitabından kirlendikleri için çıkarılır. Talmud'da Yaratılış 22:13'e göre *Roş Ašana*'da *Şofar* çalınması boynuzlarından yakalanan kurbanlık koç ile ilgilidir (Besalel, 2002/1, s. 23).

Yom Kipur günahları bağışlama gününde üflenir, *Şofar* ise Tanrı'nın teklifi ve hükümlerine işaretler. *Şofar* üfleyenlere *Tokea* adı verilmiştir. Çalgının sesleri ve üfleme biçimlerinin isimleri ve anlamları vardır. Buna göre; *Tekia*, kesintisiz bir üfleme biçimidir, tanrısal çağrı ve korumaya işaretler. *Şevarim*, üç kesik sestem oluşur, tanrının gücü karşısındaki acizliği ifade etmektedir. *Terua*, dokuz kısa sestem oluşmaktadır, tanrının birliğini ifade etmektedir. *Şofar*'a özgü bestelere *Taşrat*, *Taşat*, *Tarat* denilmektedir (Carmell, 1991, s. 207). Ayrıca, Çıkış 19:13-19; 20:18'de ve Yeşu 6:6-20'de *Şofar* sesinin gücünden bahsedilmiştir. Bu sesin düşmanları korkuttuğu, İsrail halkına ise cesaret verdiği yazılmıştır. Yahudi dinsel geleneğinde çalgı seslerinin gücü ile tanrının gücü arasında bir paralellik vurgulanır. Çeng, tef, kaval ve lir çalarken Tanrının gücünün Elişa'nın üzerine indiğinden bahsedilmektedir (I. Samuel, 10:5-6; II. Krallar 3:15).

Shirei Israel be-Eretz ha-Qedem (SHIBA) repertuarındaki altmış üç eserin şiir-metin incelemesinde müziksel unsurların yanı sıra öne çıkan diğer temalar şu şekildedir; Yahudilerin tarihi 'doğum yerleri' olan İsrail topraklarına geri dönüşlerine yönelik Yahudi milli hareketine verilen Siyonizm'in kaynağı olan, Siyon dağı (Tsiyon) aynı zamanda İsrail toprakları ve Kudüs Şehrinin Tevrat'taki adlarından biridir. Bu topraklardan sürüldükleri 2000 yıl boyunca Siyon'a dönüş, Yahudilerin dini yaşamlarının temel taşlarından birini oluşturarak, dualarında, tören, gelenek ve kültürlerinde yerini almıştır (Boyer, 1992, s. 11-17).

Yahudi kutsal kitabında tanrının farklı isimleri vardır: Ancak tanrının özel ismi olarak kullanılan ve *tetragrammaton* yani Yehova (*Yhwh*) dört ünsüz harften oluşur. On emirde belirtilen Allah'ın, Rabb'in ismini boş yere ağza almayacaksınız kuralına göre, Yehova kelimesi telaffuz edilmez, Tevrat dışında da herhangi bir yere yazılmamıştır. Onun yerine Adonay (efendi, rab) veya Haşem (isim) kelimeleri kullanılır. Tevrat'ta tanrının en çok geçen diğer ismi Elohim'dir. Kitâb-ı Mukaddes'in Türkçe tercümelerinde *Yehova Rab*, *Elohim* de Allah kelimeleriyle karşılanmaktadır (Harman, 2013, s. 204). Bunun dışında, metinlerde, övgü şiirleri ve dualarda Yah, A', Bir, Benim, Kaya'm ve Ben ifadeleri geçmektedir. Tanrı'ya övgülerin en temel ögesini oluşturan bu kelimeler, şarkılı şiirler, şarkılar, çığlıklar ve nidalarda yer almaktadır. Buradaki temel vurgu 'kutsal topraklara dönüş' düşüncesini güçlendiren, özlem, acı ve cesaret duygunu pekiştiren ifadelerdir.

4.3. Maftirim Repertuarında Görülen Bir Form: Sözlü Peşrev

Klasik Maftirim geleneğinde tek makamdaki sıralama; Aramice Dua, Tevrat'tan iki dini metin, Şabat için *Mizmor*, cenaze ve ölüm için *Kadiş* duası, doğaçlama-taksim ve yarı-dini şiirlerde eserler şeklindedir. Maftirim olgusunun elde mevcut repertuarında, Peşrev, Kâr, Semai, Beste ve Şarkı formlarında eserler vardır. Osmanlı makam geleneğinde çalgısal bir biçim olarak bilinen Peşrev, Maftirim repertuarında sözlü bir form olarak karşımıza çıkmaktadır. Yahudi dini seramonilerinde, solo doğaçlama bölümü ile başlayan ve dini metinlerle birleştirilen

‘Mukaddes Fasil’, bir makam içerisinde icra edilmesi, Mevlevi seramonileri ve Osmanlı Fasil geleneği sıralamasıyla benzerlik göstermektedir.

Kudüs’teki ikinci tapınağın yıkılmasının ardından bir yas göstergesi olarak süregelen ve sözlü kanunlar olan *Mişna*’ya göre, sinagogda çalgısal müzik icrasının yasaklanmıştır. Bu yüzden peşrev gibi formlar sözlü hale gelmiştir. Çalgısal müziğin yasaklanması, Yahudi dini otoriteler tarafından ‘yabancı’ müziğin herhangi bir belirtisine karşı olmanın yanı sıra, özellikle çalgısal müziğe ilişkin hahamsal tutumların birincil kaynakları pek çoktur. Sinagog ibadetleri ya normatif ayin (liturji) ya da paralitüjik olaylar çerçevesinde tamamen vokal (a capella) biçimindedir. Yahudi müzikçilerin sinagog çerçevelerine din dışı uygulamalardan benimsenen çalgısal müzik türlerini dahil etmeleri, farklı tarihsel dönemlerde ve coğrafi merkezlerde metinlerin çalgısal bestelere uyarlanmasına yol açmıştır (Seroussi, 1991, s. 1-5).

Osmanlı müzik icra geleneğinde, peşrev formu hakkında birbirine benzeyen tarifler mevcuttur. Bu tanımların ortak yanı 13. yüzyıla şahit olan Safiyüddin Abdülmümin Urmevi’den bu yana edvar yazınlarında peşrevin sözsüz çalgısal ve bölümleri olan bir müziksel yapı olarak belirtilmesidir. Urmevi *Kitab-ül Edvar*’ında, peşrevin nağmelerden terki edildiğini ve sözlerinin olmadığını yazmıştır (Özalp, 2000/2). Maragalı Abdülkadir’in (1422-23) *Makasidü’l-elhan* (Nağmelerin Maksadı) eserinde yer verdiği tanıma göre, peşrevde *ebyat* (beyitler) ya da *eş’ar* (şiirler) olmaz, nağme tamamen seslerden ibarettir. Peşrevler hâne denilen bölümlerden oluşur ve her usûlde bestelenebilir. Hâneli peşrevlere *Zahme*, tek bölümlü olanlara *Havai* denir. Maragalı peşrevlerin on beş hâneye kadar çıkabileceğini, bir hâneli peşreve *Zahme* adı verildiğini söylemiştir lakin bu tarife uyan bir peşrev günümüze ulaşmamıştır (Özkan, 2007, s. 253).

Peşrev, Farsça “önden gelen” anlamındaki Pişrev kelimesinden gelmektedir. Her bölümüne Hâne denilmektedir. Hânelerin arasında veya sonunda tekrarlayan müzik cümlelerine lüzumlu gerekli anlamındaki Mülazeme ezgileri yer almaktadır. Müziksel yapısı özünde üç bölümlü olarak düşünülmektedir. Kantemiroğlu da peşrevlerin üç hâne ve mülâzemeli, üç hâneli, dört hâneli ve zeyilli (dörtten fazla) olmak üzere dört çeşit olduğunu belirtmiştir (Kantemiroğlu, 2001/1, s. 184).

Bu bilgilere karşın 9. yüzyıl kaynaklarını gösteren Ioannis Keivelis (1856, s. 20), İstanbul basımlı Makam Mecmuası adındaki Türk Şarkıları Antolojisi’nde Peşrev’den sözlü bir biçim olarak bahsetmiştir.

SHIBA repertuarını incelediğimizde, peşrev formunun sözlü olarak uyarlanmalarını, şiirlerin yeni bir beste biçimiyle yeni eserler olarak var olduğunu görebilmekteyiz.

Tablo 13. Maftirim Repertuarının Müziksel Özellikleri

NO	MAKAM	USÛL	FORM
1	Segah	Devr-i Kebir	Peşrev
2	Segah	Sofyan	Beste
3	Segah	Yürük Semai	Yürük Semai

4	Segah	Sofyan	Peşrev
5	Hüzzam	Sengin Semai	Şarkı
6	Hicaz Humayun	Sofyan	Peşrev
7	Hicaz Humayun	Sofyan	Kâr Hafif
8	Hicaz Humayun	Sengin Semai	Şarkı
9	Hicaz Humayun	Yürük Semai	Yürük Semai
10	Hicaz Humayun	Aksak Semai- Sengin Semai	Peşrev
11	Nihavend	Sofyan	Peşrev
12	Nihavend	Yürük Semai	Yürük Semai
13	Nihavend	Aksak Semai -Sengin Semai	Peşrev
14	Nihavend	Semai- Sofyan	Şarkı
15	İsfahan	Sofyan	Peşrev
16	İsfahan	Sengin Semai-Yürük Semai	Semai Aksak
17	İsfahan	Yürük Semai	Şarkı
18	İsfahan	Aksak Semai- Sengin Semai	Peşrev Semai
19	Çargah	Devr-i Revan	Peşrev
20	Çargah	Sofyan	Kâr-Nim Sakil
21	Çargah	Aksak Semai	Ağır Semai
22	Çargah	Sengin Semai	Şarkı
23	Çargah	Yürük Semai	Yürük Semai
24	Çargah	Aksak Semai	Yürük Semai
25	Nühüft	Sengin Semai	Semai Yürük
26	Dügah	Sofyan	Peşrev
27	Dügah	Sofyan-Yürük Semai	Kâr Nagar
28	Dügah	Yürük Semai	Şarkı

29	Düğah	Sengin Semai	Aksak Semai
30	Düğah Buselik	Mürekkeb Nim Sofyan	Peşrev Semai
31	Hüseyini	Sofyan-Sengin Semai	Peşrev
32	Hüseyini	Sofyan	Beste
33	Hüseyini	Ağır Aksak	Aksak Semai
34	Hüseyini	Aksak Semai	Peşrev Semai
35	Acem	Sofyan	Peşrev
36	Acem Aşiran	Aksak Semai-İkiz Aksak	Ağır Semai
37	Acem Aşiran	Devr-i Kebir	Beste
38	Acem Aşiran	Sengin Semai-Mürekkeb Nim Sofyan	Aksak Semai
39	Dilkeş Haveran	Ağır Aksak	Şarkı
40	Mahur	Sofyan	Peşrev
41	Mahur	Sengin Semai	Beste
42	Mürekkeb Mahur	Sengin Semai	Şarkı
43	Mürekkeb Mahur	Yürük Semai	Semai
44	Mürekkeb Mahur	Aksak Semai-Sengin Semai	Piş' Semai
45	Şehnaz	Sofyan	Şarkı
46	Uşşak	Sofyan	Peşrev
47	Uşşak	Sengin Semai	Ağır Semai
48	Uşşak	Müsemmen-Sofyan	Semai
49	Uşşak	Mürekkeb Nim Sofyan	Peşrev Semai
50	Araban	Sofyan	Kâr
51	Araban	Aksak Semai	Semai
52	Araban	Yürük Semai	Semai

53	Araban	Aksak Semai-Sengin Semai	Peşrev Semai
54	Bayati	Sofyan	Kâr
55	Bayati	Sofyan	Şarkı
56	Bayati	Yürük Semai	Semai
57	Bayati	Yürük Semai	Semai
58	Bayati	Aksak Semai-Sengin Semai	Peşrev Semai
59	Saba	Sofyan	Semai
60	Saba	Sengin Semai	Semai
61	Saba	Aksak Semai	Ağır Semai
62	Saba	Sofyan	Semai Aksak
63	Suzidil	Ağır Aksak	Şarkı

Tablo 13'te görüldüğü üzere, analiz edilen altmı üç Maftirim eserinde Hüzzam, Nühüft, Acem, Dilkeş Haveran, Şehnaz, Suzidil dışındaki on üç makam birbirine yakın sayılarda kullanılmıştır. Usüllere bakıldığında 3, 4,6,8,9,10,12,14, 28 zamanlı basit ve bileşik olarak anılan usül çeşitliliği vardır. Formlar ise peşrev, kâr, beste, aksak semai, yürük semai ve şarkı açısından Osmanlı fasıl müziği form yapısıyla bağlantılıdır. Bunun yanında Kâr Nagar, Piş' Semai ve Peşrev Semai Maftirim repertuarına özgü formlar da görülür. Tüm bu müziksel özellikler Osmanlı-Yahudi Sefarad müziğine özgüdür. Bu bulgular, Osmanlı sanat müziğinin günümüzde bilinen kuramsal yapısı dışında başka özelliklerinin olduğunu da kanıtlar.

Sonuçlar

17. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanan süreçte, Türkiye'deki İbranice dini şarkıların el yazması koleksiyonları, Yahudi bağlamlarındaki dini şiirlerin okunması için Osmanlı makamlarının, usüllerinin ve müzik biçimlerinin kullanımına ilişkin önemli kanıtlar içermektedir.

Bunlar, Osmanlı-İbrani geleneğinin karakteristik bir olgusudur. Sinagoglarda çalgısal müzik icra etmenin dinsel olarak yasak olması, bu vokal formu oluşturmuştur. Bu durum aynı zamanda Osmanlı makam geleneğinde çalgısal bir biçim olan peşrevin sözlü icrasını da oluşturmuştur. Bu biçim, müziksel yapıya ve beste yapısına uygun

yeni İbranice şiir biçimlerinin gelişmesine de neden olmuştur. Maftirim korosu ve repertuarı bir kültürel olgu ve içeriği açısından zengin bir metinsel ve müziksel veridir. Repertuarın elde mevcut altmış üç eserini günümüze ulaştıran SHIBA, bu konudaki en önemli başvuru kaynağıdır.

Çoğu anonim güftelere ve müziğe sahip olan Maftirim paraliturjik şarkılarının temel amacı, Tevrat'ta, tanrı tarafından Yahudiler'e vaat edildiği belirtilen ve bugünkü İsrail Devleti'nin coğrafyasına tekabül eden, Tevrat, Eski Ahit, Mısır'dan Çıkış, BAP1'de geçen Vaat edilmiş topraklara övgü, çağrı, özlem, şükür gibi duygulardan oluşmaktadır.

Maftirim repertuarının metinlerinde geçen çalgı isimleri gibi, her müziksel temanın kök kodlarını kutsal kitap Tanakh'ta bulmak mümkündür. Tevrat'ın (Tora) ilk bölümünden oluşan Tanakh'ın yanı sıra hahamların nesilden nesile sözlü olarak aktardıkları sözlü kanunların bütününe Talmud'un, Mişna ve Gemara bölümlerinde müziksel temalara ilişkin anlamsal çıkarımlara ulaşılmıştır.

Bugün, Türkiye'de İstanbul, İsrail'de Bat Yam şehirlerinde Şabat sonrasında, sinagog cemaati tarafından icrası sürdürülen Maftirim repertuarı, aslında Osmanlı-Yahudi müzik kültürünün devamlılık gösteren kültür göstergesidir.

Çalışmanın temel amacı bu müziksel kültür mirasının metinlerindeki kodlar üzerine yoğunlaşmaktır. Kültür tarihinin bakış açısından şarkı metinlerinin incelemesi sıkça yapılmamasına rağmen, bunlar taşıdıkları mesajın veya tasvirin doğruluğu, sözlü edebiyatın özgünlüğünü kabul veya reddetme ile ilgili temel verilere ulaştırmaktadır.

Bu durum, müziğin zaman içinde herhangi bir noktadaki kültürel aşamalarının tanımlayıcısı ve dış değer bulma yoluyla kültürün diğer yönleriyle ilişkisi olarak anlaşılmalıdır. Sefarad paraliturjik metinleri için Osmanlı makam melodilerinin seçilmesi sıradan bir durum değildir. Bu kültür ilişkisidir ve anlamaya çalıştığımız bu etkileşimin müziksel boyutundan ziyade, kültür tarihinin yeniden üretiminde, müziksel envanteri kullanan metinsel boyuttur.

Bu metinler, mesajları itibarıyla, Osmanlı makam melodilerini yeniden icra etmekle, nasıl bir iç bağ kurgulamıştır? Sonuçta böyle bir okumaya ulaşabilmek için metinlerin kültür kodlarını anlamak önemlidir. Bu nokta bizleri, bir tartışmaya götürmelidir.

Elimizdeki örnekte olduğu gibi müziksel biçimin benzerliği ve etkileşimi, sadece tarihsel bağlarla ya da yakın iletişim alanında yaşamayla açıklanamaz bir durumdur. Bu müziksel biçim benzerliği, iki farklı temas grubunun iç organizasyonlarının benzerliği olarak okunabilmelidir.

Kaynaklar

Alalu, S. vd. (2001). *Yahudilikte Kavram ve Değerler: Dinsel Bayramlar-Dinsel Kavramlar-Dinsel Gereçler*. 2. Baskı. Haz. Y. Altıntaş. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.

Ben-Naeh, Y. (2008). *Jews in the Realm of the Sultans: Ottoman Jewish Society in the Seventeenth Century*. Tübingen: Mohr Siebeck Press.

- Besalel, Y. (2002). *Yahudilik Ansiklopedisi*. Cilt 1. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.
- Boyer, A. (1992). *Siyonizmin Kökenleri*. Çev. V. Aytar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carmell, A. (1991). *Masterplan: Judaism, Its Program, Meanings, and Goals*. Jerusalem: Jerusalem Academy Publications.
- Dorn, P. J. (1991). *Change and Ideology: The Ethnomusicology of Turkish Jewry*. Doctoral Dissertation. Bloomington: Indiana University.
- Green, A. (2012). *These Are the Words: A Vocabulary of Jewish Spiritual Life*. Second Edition. Woodstock: Jewish Lights Publishing.
- Harman, Ö. F. (2013). Yahudilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 43. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, ss. 197-201.
- Hendin, D. (2007). King David and Music.
<http://wol.jw.org/en/wol/d/r1/lp-e/2009891>. Erişim Tarihi: 14 Mart 2017.
- Jerusalmi, I. (2009). Çevirmenin Önsözü. *Maftirim: Türk Sefarad Sinagog İlahileri* içinde. ed. Karen Gerson-Sarhon Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş. İstanbul, ss. 15-19.
- Kolyada, Y. (2014). *A Compendium of Musical Instruments and Instrumental Terminology in the Bible*. New York: Routledge.
- Lieber, L. S. (2014). *A Vocabulary of Desire: The Song of Songs in the Early Synagogue*. Leiden and Boston: Brill.
- Marks, E. (2006). The Music in a Sephardi Synagogue in Israel: A Case Study. *Pacific Review of Ethnomusicology*, Vol. 12, pp. 1-9.
<http://ethnomusicologyreview.ucla.edu/journal/volume/12/piece/504>. Erişim Tarihi: 18 Mart 2016.
- Kantemiroğlu D. (2001). *Kitâb-ı İlmü'l-Mûsikî alâ Vechi'l-Hurûfât (Mûsikiyi Harflerle Tespit ve İcrâ İlminin Kitabı)*. Cilt 1. Haz. Yalçın Tura. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Keivelis, I. (1856). *Απάνθισμα Τουρκικών Ασμάτων, Ιωάννου Κείβελη, Κωνσταντινούπολη* [Apanthisma of Turkish Songs]. İstanbul.
<http://analogion.com/site/html/Library.html>, Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2017.

- Kligman, M. K. (2008). *Maqām and Liturgy: Ritual, Music, and Aesthetics of Syrian Jews in Brooklyn*. Detroit: Wayne State University Press.
- Özkan, İ. H. (2007). Peşrev. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 34. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, s. 253.
- Seroussi, E. (1990). Turkish Makam in the Musical Culture of The Ottoman Jews: Sources and Examples. *Israel Studies in Musicology*, Vol. 5, pp. 43-68.
- Seroussi, E. (1991). The Peşrev as a Vocal Genre in Ottoman Hebrew Sources. *Turkish Music Quarterly*, Vol. 4, No. 3, pp. 1-9.
- Shiloah, A. (1992). *Jewish Musical Traditions*. Detroit: Wayne State University Press.
- Seroussi, E., (2001). From Court and Tarikat to Synagogue: Ottoman Art Music and Hebrew Sacred Songs. In *Sufism and Society in Middle East*. Ed. A. Hammarlund, T. Olsson, E. Özdalga. Abington: Taylor & Francis, pp. 72-85.
- Seroussi, E. (2009). Maftirim Olgusuna Genel Bakış. *Türk-Sefarad Sinagog İlahileri* içinde. ed. Karen Gerson-Sarhon. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basım ve Yayım A.Ş., ss. 43-52.
- Tanyu, H. (1966). Yahudiliğin Kutsal Kitapları ve Esasları İlmi ve İnceleme Tenkidi. *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, ss. 95-124. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/744/9520.pdf>, Erişim Tarihi: 12 Haziran 2017.
- Tevrat (Eski Ahit). <http://www.yolgosterici.com/tevrat/tevrat.htm>, Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2017.
- Tietze, A. Yahalom, J., (1995). *Ottoman Melodies, Hebrew Hymns: A 16th Century Cross-Cultural Adventure*. Budapeste: Akadémia Kaidó.

ÇAMLICA'DA ESKİ BİR BALKAN KUTLAMASI: BOCUK GECESİ

Süheyla SARITAŞ¹
Ceylan HACIOĞLU²

ÖZ

Balkanlar ve Anadolu coğrafyası üzerinde yaşayan halkların yüzyıllar boyu kurmuş oldukları gerek tarihi gerekse sosyo-kültürel ve ekonomik ilişkiler, araştırmacılar için önemli çalışma konuları arasındadır. Bu halkların asırlar boyunca devam eden kültürel ilişkileri, özellikle halkbilimcilere pek çok malzeme sunmaktadır. Bu malzemelerden biri de yüzyıllardır Balkan halkları arasında kutlanmakta olan ve özünde birlik, beraberlik ve bereket sembollerini barındıran Bocuk adı verilen bir kutlamadır. Bu makalede, bugün Edirne ilinin Çamlıca Beldesi'nde Bocuk Gecesi adıyla kutlanmakta olan bu geleneksel kutlamanın izleri ve çeşitli uygulamaları üzerine bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bocuk, Kutlama, Çamlıca, Gelenek, Ritüel

AN OLD BALKAN CELEBRATION IN CAMLICA: BOCUK NIGHT

ABSTRACT

The people living in Balkans and Anatolia for centuries have been established relations in terms of historical, socio-cultural and economic for centuries. These relations are important research topics for researchers, specifically for folklorists. One of these research topics is the celebration of these folk groups. As an example of their celebrations, Bocuk means unity, solidarity among these folk groups. Nowadays, Bocuk Night is still celebrated in the county of Camlica located in Edirne. In this article, it is aim to make an evaluation about these traditional celebration and its applications today.

Key Words: Bocuk, Celebration, Camlica, Tradition, Ritual

Giriş

Trakya ve Rumeli'de yaşayan Türk toplulukları, asırlar boyunca diğer Balkan topluluklarıyla bir arada yaşamışlardır. Orta Asya, İslamiyet, Anadolu ve Balkan kültürüyle yoğrulmuş bu coğrafya üzerinde yaşayan bütün topluluklar birbirlerinin geleneklerinden, göreneklerinden, yaşayış tarzlarından ve düşünce tarzlarından etkilenerek ortak bir Balkan kültürünün oluşmasını sağlamışlardır.

Balkanlar ve Anadolu coğrafyası üzerinde yaşayan ulus ve halkların altı yüzyılı aşkın bir sürede kurmuş oldukları tarihi, sosyo-ekonomik ve kültürel ilişkiler, her zaman araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bu halkların yüzyıllar boyunca oluşturdukları ortak kültür, özellikle de sosyal ve beşeri bilimcilerin araştırma konularına dâhil olmuştur. Bir

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, saritassuheyla@gmail.com

² Türkçe Öğretmeni, ceylan_178@hotmail.com

Araştırma, Gönderim Tarihi: 08.02.2017 Kabul Tarihi: 31.10.2017

kültür bilimi olan halkbilimi bünyesinde de Balkan ve Anadolu halklarının inançları, gelenek ve göreneklere ile ilgili yapılmış çeşitli araştırmalar mevcuttur (Alangu 1983: 25-28, Artun 1993: 34-51, Yıldırım 1998:180-195, Acaroğlu 1999: 297-317).

Balkanlarda yaşayan Türk topluluklarının, tıpkı Hıdırellez ve Nevruz gibi, geleneksel kutlamalarından biri olan Çocuk Gecesi, gerek içerik ve işlevsel açılarından, gerekse ortak kültüre ait önemli izler taşıması nedeniyle halkbilimciler için önemli bir malzemedir.

Bu makalenin konusunu, eski bir Balkan kutlaması olan Çocuk Gecesi'nin, bugün Edirne ilinin Keşan İlçesine bağlı Çamlıca beldesindeki uygulamaları ve ritüelleri oluşturmaktadır. Çalışmada, bölgede yapılan alan araştırmasından elde edilen verilerden faydalanılarak, Çocuk Gecesi'nin içerik ve işlevleri üzerine bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir. Çocuk Gecesi ilgili bu çalışmanın, aynı zamanda Balkan kültürü çalışmalarına da katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Bocuk Gecesi ile ilgili en kapsamlı araştırma Türk halkbilimcilerinden Erman Artun'a aittir. Araştırmacı, "*Tekirdağ Âdetlerinden "Bocuk Gecesi" ve "Sedenka"* başlıklı makalesinde, etnografik araştırmasıyla Tekirdağ'ın Çorlu ilçesine bağlı Balkan göçmenlerinin bulunduğu köyleri inceleyerek, araştırmasına dahil olan köylerde yaygın olarak kutlanan "Sedenka" ve "Bocuk Gecesi" ndeki ritüel nitelikli inanışlara yer verir. Prof. Dr. Artun, bu iki âdetin ritüel kalıntılarıyla örüldüğünü, her ikisinin ortak Balkan kültürüyle beslendiğini ve bunların birer Türk halk kültürü ürünleri olduğunu belirtir (Artun 1993: 34-51).

Bocuk Gecesi ile ilgili diğer araştırma, Kırklarelili araştırmacı yazar Nazif Karaçam'a aittir. Karaçam, *Efsaneden Gerçeğe Kırklareli* adlı çalışmasında, Kırklareli'de geçmiş dönemlerde uygulanan kutlamalara yer vererek, "*Bocuk Gecesi*" âdetine ilişkin bazı tespitlerini aktarır. Araştırmacı, söz konusu çalışmasında, aynı dönemde benzer ritüellere sahip bir kutlama olan ve Ocak ayının 8'inde kutlanan "Kolada-Kolara Gecesi" adı verilen kutlamanın Bocuk Gecesi'nin bir türevi veya ad değiştirmiş bir başka kutlama olabileceğini iddia eder (Karaçam 1995: 250).

Bocuk Gecesi hakkında yapılan bir başka çalışma da Mihail Arnaudov'a aittir. Arnaudov, *Bulgar Âdet ve Hürâfeleri* adlı eserinde Kırklareli'nin Karahıdır, Yenice, Koruköy, Babaeski'nin Yenimahalle köylerinde yaptığı alan araştırmalarında "Kukerler", yani "Kukla-Cemal" oyununa yer verir (Artun 1993: 35).³

1.1. Çamlıca Beldesi

Çamlıca, Edirne ilinin Keşan ilçesine bağlı, ilçe merkezine on üç kilometre uzaklıkta olan beldelerden biridir. Bugün yaklaşık 4 bin yıl öncesine kadar yerleşim izlerine rastlanılan eski bir yerleşim yeridir. Egnita Yolu üzerinde kurulmuş olan Çamlıca, eski adı ile *Grabuna*, tarih boyunca Çanakkale yönünde yolculuk edenlerin hemen her türlü ihtiyaçlarını karşıladıkları önemli bir merkez olmuştur. Eski bir medeniyet, bugünkü Trakya, Bulgaristan ve Yunanistan topraklarında yaşamış olan Trak yerleşim izlerinin de görüldüğü bu bölge, tarih boyunca Asya ve Avrupa arasında

³ Mihail Arnaudov'un "*Bulgar Âdet ve Hürâfeleri*" adlı eserinin Bulgarca'dan başka bir dile çevirisi bulunmadığından eserden faydalanma imkânı bulunamamıştır.

medeniyetlerin geçişinde önemli bir durak noktası olmuştur. Rumeli'ye geçip Avrupa'ya ilerleyen Yıldırım Bayezid, Büyük Manastır mevkiinde ordularını dinlendirmiş ve saldırılar öncesi hazırlık ve ihtiyaçlarını gidermiştir. Yıldırım Bayezid bu yerleşim yerine Türk ordularına yardımcı olan çobanın adı, *Grabuna*'yı vermiştir. Bu coğrafya üzerinde yaşayan Gacal, Pomak, Çerkez, Boşnak, Arnavut ve Tatar olarak adlandırılan topluluklar, Osmanlı-Rus Savaşı esnasında başta İstanbul olmak üzere, Edirne, Tekirdağ illeri ve çevrelerine nakledilmişlerdir. Bu halkların bazıları da bu bölgeden Anadolu'ya göç etmişlerdir. *Grabuna*, yani Çamlıca bu göçlerden itibaren göçmenlere ev sahipliği yapmıştır.

Günümüzde Çamlıca, Edirne ilinin Keşan ilçesine bağlı ve ilçeye 13 km uzaklıkta bir beldedir. 2011 yılı nüfus sayımına göre beldeye yaşayanların sayısı 1029 olarak tespit edilmiştir. Beldenin ekonomisi sulu tarım, meyvecilik ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bölgenin ilk tarımsal ürün markası olan *Grabuna* adı, 2011 yılında Çamlıca bodur elması için alınmıştır. Bugün, beldeye Bocuk Gecesi kutlamalarının canlı olarak yaşatıldığı *Çamlıca Kültür ve Sanat Evi* çeşitli gösteri, sergi, müzik ve sinema gibi kültürel faaliyetlerin yürütüldüğü bir mekân olarak göze çarpmaktadır.

2. Bocuk Gecesi

Balkanlarda yaşayan Türk toplulukları, yüzyıllar boyunca bir arada yaşadıkları Hristiyan kökenli toplulukları tanıma imkânı yakalamışlardır. Bu coğrafya üzerinde yaşayan Türkler, kurmuş oldukları kültürel etkileşim sayesinde diğer toplulukların bayramlarına, törenlerine ve kutlamalarına tanıklık etme ve hatta kimi zaman bu kutlamaları tecrübe etme imkanı elde etmişlerdir. Erman Artun, Hristiyan topluluklarının geleneksel kutlamaları arasında yer alan Bijic, Paskalya ve Noel gibi kış mevsimine ait kutlamalar Bocuk Gecesi'nin kaynağı olarak gösterilse de, durumun böyle olmadığını, Bocuk Gecesi'nin "*kendi membağından beselenen, kendi ritüelleriyle vücut bulan bir Balkan, Türk kültürü ürünü*" olduğunu vurgular (Artun 1993: 34). Hatta araştırmacı, Yugoslav halkbilimci Tihomir Corcevic'in "*Nas Norodni Zivot*" adlı eserinde de bu geleneğin, Balkanlar'da yaşayan Türk topluluklarınca kutlanan bir kış geleneği olduğu aktarır (Artun 1993: 51).

Halk takviminde geleneksel uygulamaları içinde yıl ikiye bölünür: 6 Mayıs'la başlayan, 8 Kasım'a kadar 186 gün süren *Hızır günleri* (Ruz-ı Hızır) yaz mevsimini; 9 Kasım'la başlayan ve 6 Mayıs'a kadar süren 179 gün ise *Kasım günleri* (Ruz-ı Kasım), yani kış mevsimini oluşturur. Bocuk Gecesi, Kasım günleri içerisinde kutlanır. Balkanlarda yaşayan Türk toplulukları, Bocuk Gecesi'nin kışın en soğuk gecesi olduğuna inanırlar. Bu gece, hicri takvimin 61'ini 62'sine bağlayan gecedir. Miladi takvimde ise bu tarih ocak ayının 8'ine ya da tam ortasına denk gelir (Artun, a.g.e, 35). Çamlıca'da kışın en sert gecesinin simgesi olarak kabul edilen Bocuk Gecesi, takvimde ocak ayının ortası olarak gösterilse bu günün kesin tarihi, yöreden yöreye farklılık gösterir. Kesin olan, Bocuk Gecesi'nin ocak ayının içerisinde kutlandığıdır.

Bugün Çamlıca beldesinde yaşayanlar "*bocuk*" kelimesinin tam olarak ne anlama geldiğini bilmediklerini ifade ederler. Bölgede yaşayanların pek çoğu "bocuk karısı," "bocuk anası," "bocuk cadısı" veya "bocuk dede" diye adlandırılan bir varlıktan söz ederek, bu varlığın beyazlar içinde insan kılığına girerek gezdiğini, insanlara ve hayvanlara zarar verdiğini bildirirler. Dolayısıyla Çamlıca'da yaşayanlar için genel

olarak “bocuk karısı” ve “bocuk anası” ya da “bocuk dede” diye adlandırdıkları varlık, korkutucu bir ögedir. Öte yandan, Tekirdağ’da geçmiş dönemlerde aşırı şişman hantal kişileri tabir için “Bocuk domuzu gibi...” tabiri kullanılmasına rağmen, Çamlıca’da bu tür tabirler kullanılmamaktadır (Artun, a.g.e, 35).

Bocuk Gecesi’nin temeli bolluk ve bereket beklentisine, kötülüklerden korunmaya, tabiatla barışık olma dileğine dayanmaktadır. Bu gecede yapılan bütün ritüeller ve uygulamalar bu amaçlarla yapılır. Örneğin, bu gecede suya tahta atılır ve tahta sabah suyun üzerinde donmuş olarak bulunursa o evdeki kişilerin o yıl boyunca sağlıklı, sıhhatli olacağına inanılır. Özellikle de yaşlılar, o sabah bu tahtaya bakarak gelecek yılın nasıl olacağını tahmin etmeye çalışırlar. Eğer Bocuk Gecesi kutlanmazsa, evdeki bereketin azalacağına, hayvanların, ürünlerin bereketsiz olacağına inanılır. Bu nedenle Bocuk Gecesi tabiatın insanlara iyi davranması, faydalı olabilmesi için yapılır. Bocuk Gecesi’nde gece geç vakitlerde evden çıkılmaz, aksi takdirde Bocuk sırtına biner. Gece yarısına doğru ise köydeki gençler, Bocuk’a benzediği düşünüldüğü için beyaz çarşafa bürünüp, yüzlerini kireçle beyaza boyarlar. Bu şekilde giyinen gençler, evlerin camlarını çalarak, zil ve tenekelerle ses çıkararak insanları korkutmaya çalışırlar.

Bocuk Gecesi’nin en önemli yiyeceği kabaktır. Çamlıca’da her evde kabak pişirilir. Kimi evde şerbetli kabak tatlısı, kimi evlerde üzerine bir tutam şeker gezdirilmiş, dilimlenmiş kabaklar *peçka*⁴ içerisinde pişirilir. Kabak pişen o evdeki herkes, mutlaka bir lokma dahi olsa kabak yer. Kabak yemedikleri takdirde, o gece Bocuk’un gelip kabak yemeyenlerin sırtına bineceğine inanılır. “Tatlıyı ye! Yemezsen Bocuk gelir, sırtımıza biner, hepimizi yer” denilir (S. K: 1). İnanişâ göre Bocuk, kabak pişen ve yenilen eve gelip, kötülük yapmaz. Eskiden Çamlıca’da Rum nüfusunun fazla olması nedeniyle, aynı gecede domuz eti pişirdiklerinde köy bu kokuyla kaplanır. Grabuna’da yani Çamlıca’da yaşayan Müslümanlar ise çocukların et kokusunu alıp canları çekmemesi ve domuz kokusunu bastırması amacıyla bu gecede kabak tatlısı pişirilir. Kabaklar kabukları ile birlikte pişirilir, kabuklar farklı bir koku çıkardığı için domuz eti kokusunu bastırır (S.K: 4). Bir başka inanişâ göre ise, kışın en sert gecesi olan bu gecede Bocuk dışarda dolanır. Kabak tatlısı pişen eve ise kabağın kokusundan nefret ettiği için girip kötülük yapmaz (S.K: 5).

Kışın en sert gecesi olarak kabul edilen bu gecede, beldede yaşayanlar ellerindeki yiyecekleri yanlarına alarak, hep birlikte bir kişinin evinde toplanırlar ve bu zor geceyi birlikte atlatmaya çalışırlar. O gecede genellikle *akıtma*, *kabak tatlısı armut*, *ayva*, *çekirdek*, *badem*, *kuzinede fırınlanmış yer fıstığı*, *közlenmiş patates*, *kış pekmezi*, *un helvası*, *ceviz* gibi yiyecekler hep beraber yenilir. “Çocukluğunda bu gecede belirlenen bir kişinin –genelde birbirleriyle akrabalık bağı bulunanlar- evinde toplanırlarmış. Elektrik olmadığı için gaz lambasının ışığı altında sobanın etrafına doluşan çocuklara ateşin çitirtisinde Bocuk ile ilgili öyküler anlatılır, bilmece sorulur, maniler söylenir, darbuka ve tef eşliğinde türküler söylenir, evdekilerden biri bocuk kılığında bürünür çocukları korkutmaya çalışmış. Gece eğlenceli bir şekilde, geç saatlere kadar sürer. Misafir olarak geceye katılanlar evlerine dönerken, misafir

⁴ Trakya ve köylerinde kullanılan bir soba.

oldukları evden çıkışlarında “Bakalım şimdi eve nasıl gideceğiz, sırtımıza Bocuk binecek” diyerek kapıdan ayrılmaları da âdettendir (S. K:1).⁵

Çamlıca’da yaşayanlar Bocuk Gecesi yapılmazsa evin bereketinin gideceğine, hayvanların süttten, tavukların yumurtadan kesileceğine, bağda ve bahçede meyve ve sebzenin azalacağına inanırlar. Bu gece, gelecek yılın sağlıklı, bereketli geçmesine yöneliktir bir kutlamadır. Erman Artun’un çalışmasında yer verdiği Bocuk’a ait çeşitli inanışların, Çamlıca ve çevresinde de var olduğunu görmekteyiz (Artun 1993: 34-51). Örneğin, Çamlıca’da Bocuk Gecesi’nde hayvanlar ahır kapısının önüne koyulan karıştıracağı (fırın küreği, gelberi) üstünden atlatılır ya da ahır kapısının üstüne *Mus’haf* konularak hayvanlar altından geçirilir. Bir başka âdete göre, yaşadığı bölgede adı tek olan kişi, evinin bacasından adını üç kere bağırırsa, *Bocuk karısı* bütün gece o kişiyi arar bulamazsa çatlar. Bir başka âdet ise Bocuk dede’nin yemesi için evin çatısına bir tepsi baklava konularak, evin bacasından “*al Bocuk dede saralیا (baklava)*” diye bağırılır. Böylece Bocuk dede baklavayı alır ve köylünün hayvanlarıyla uğraşmaz (Artun 1993: 34-51).

Bocuk Gecesi, Balkanlarda yaşayan diğer toplulukların, korku unsurlu kutlamaları ile benzerlikler göstermektedir. Örneğin bugün UNESCO *Dünya Taşınmaz Mirası*’na aday olarak gösterilen Bulgarlar’ın *Yeni Yıl* ve *Büyük Perhiz Arifesi*’nde düzenledikleri geleneksel bir kutlama olan *Kuker günü* veya *Temiz Pazartesi* ya da *Kukuk günü* olarak da adlandırılan kutlama, Bulgaristan’ın putperestlik geçmişine dayanır. *Kuker* adı verilen özel olarak hazırlanmış kostümler giyen ve maskeler takan, özellikle de bekâr erkekler, ritüelleriyle kötü ruhları kovmayı ve köylerine sağlık ve bereket getirmeyi amaçlarlar. Bulgarlar arasında asırlar boyunca yaşatılan bu gelenek, Bocuk Gecesi gibi ritüellerle örülmüş olup, bünyesinde kötü ruhları kovmayı, sağlık ve bereket gibi dilekleri barındırır.

Öte yandan Çamlıca’da kutlanılan Bocuk Gecesi, Bulgarlar arasında kutlanılan *Kuker günü* gibi, gene temelinde korku unsurlarını barındıran bir başka kutlama örneğini aklı getirir. Kökeni Samhain olarak bilinen ve M.Ö. 5. yüzyıla kadar dayanan bir Kelt festivali olan *Cadılar Bayramı* veya *Halloween* olan bu gün, hasat mevsiminin bitişini kutlamak amacıyla gerçekleştirilir. Takvimlerde tarihi 31 Ekim olarak gösterilen bu günün, yaşayanlar ve ölüler arasında bir bağ yarattığına inanılır. *Cadılar Bayramı* en önemli sembolü şüphesiz ki oyulmuş bal kabakları, 1840’lı yıllardan sonra Amerika kıtasına büyük açlık sonucunda göç eden İrlandalıların tarafından getirilmiştir. Bu dönemde Katolikler tüm zaman ve mekânla ilgili yasaların durduğuna inanırlar ve hayaletlere benzeyen kıyafetler giyerek etrafta ses çıkararak gezerler.⁶

2.1. Çamlıca’da Bocuk Gecesi’nin Bugünkü Durumu

Çamlıca’da bugün, yukarıda tarif edilen Bocuk Gecesi’nin 1980’lere kadar devam ettirildiği görülmektedir. Çamlıca’da bugün Bocuk Gecesi’nde hâlen

⁵ Sözlü kaynaklar Bocuk Gecesi’nde söylenen mani ve türküleri tam olarak hatırlayamadıklarını ifade ettiklerinden, bu gecede söylenen mani, türkü ve ağıt örnekleri için Erman Artun’un makalesine bakılabilir.

⁶ Hristiyanların Cadılar Bayramı ile ilgili geniş bilgi için Amerikalı halkbilimci Jack Santino’nun araştırması *Halloween and Other Festivals of Death and Life* adlı esere bakılabilir.

mahallelerde akrabalar, komşular ve çocuklar bir araya gelerek hoşça vakit geçirirler. Ancak bu gece eskisi kadar canlı olarak yaşanmasa da, bu kutlamayla ilgili çeşitli inanışların bölgede devam ettirildiği görülmektedir. Örneğin, yörede yaşayanlar Çocuk'un "*kocakarı meselesi*" olduğunu belirtse de o geceye özgü bazı önlemler almaktan da kendilerini alıkoyamazlar. Bazı önlemleri almanın nedenini "*âdetten*" olmasına bağlarlar (S. K: 2, 7, 6). Bugün, Çamlıca'da Çocuk Gecesi'nde hemen her evde *kabak* pişirilmekte ve *ince akıtma* yapılmaktadır. Çamlıca'da hemen herkesin Çocuk'tan korunmak için o gün mutlaka bir lokma dahi olsa kabak tatlısı yemesi şarttır (S.K: 2, 6).

Bugün Çamlıca'da kutlanılan Çocuk Gecesi'nin daha çok eğlence amaçlı olduğu görülmektedir. 2013 yılında dokuzuncusu düzenlenen Çocuk Gecesi kutlamaları bir festival haline gelmiş ve Çamlıca Belediyesi Çocuk Gecesi'ni "*Türkiye'nin tek korku bayramı*" adı altında patentini almıştır. Artık Çocuk Gecesi'nin bölgede bulunan üniversite ve çeşitli okulların öğrencilerinin katılımı ve medyanın ilgisi ile farklı bir boyuta taşındığı görülmektedir. O gece, yüzleri boyalı olarak geceye katılan halk, beldenin meydanında toplanarak büyük bir ateş yakar. Geceye özgü konuşmalardan sonra, bazı insanlar Çocuk kılığına girerek fener ve meşalelerle sokakları dolaşırlar ve evlerdeki insanları korkutmaya çalışırlar. Çamlıca Belediyesi Kültür Evi'nde misafirlere *kabak tatlısı*, *akıtma* gibi yöreye özgü birçok yiyecek ve içecek ikram edildikten sonra, gece bir müzik grubunun konseri ve havai fişek gösterisinin ardından sona erer.

Çamlıca'da Çocuk Gecesi, 2014 seçimlerinde beldenin nüfusunun iki binin altına düşmesi ve köy muhtarlığına dönüşmesi nedeniyle, 2014 yılında yapılmamasına karar verilmiştir. Ancak yoğun istek üzerine, Çamlıca'da Çocuk Gecesi, en son 1 Şubat 2014 tarihinde Çamlıca Kültür ve Sanat Evi'nde gerçekleştirilmiştir. Geceye katılan yetkililer, önümüzdeki yıllarda Çocuk Gecesi kutlamalarının, Trakya Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu'nun işbirliği ile gerçekleşeceğini ve yurtdışından çeşitli katılımcıların da davet edilerek, yöre halkı için önemli bir yere sahip olan bu gecenin, Çocuk Gecesi'nin uluslararası düzeye çıkarılacağını ifade etmişlerdir.

Sonuç

Edirne ilinin Keşan ilçesine bağlı olan Çamlıca'da, bugün Çocuk Gecesi'nin dokuz yıldır şölen havası içerisinde büyük bir coşku ile kutlandığı ve geleneksel bir şenliğe dönüştüğü görülmektedir. Yöre halkı için, Çocuk Gecesi, tıpkı Nevruz ve Hıdırellez gibi, eskiden de olduğu gibi bugün de birlik, beraberliğin sembolüdür. Kökeninde büyü, bolluk, tılsım, bereket gibi anlayışların ve doğaüstü varlıkların yer aldığı Çocuk Gecesi, kostümleriyle, yiyecekleriyle ve uygulamalarıyla bugün de eski ritleri yansıtır. Yöre halkının duygu- düşünce ve hayat felsefesini yansıtan bu gecede halk, âdeta doğadaki yeni durumu, yani en sert kışı karşılar. Bugün bir festival haline gelen Çocuk Gecesi toplumun aynası olarak "bireyin kendisi, toplumu, tarihi ve kültürü hakkında bilinçlendiği" bir mekân ve eğlencedir (Özdemir 2005: 25-33). Çocuk Gecesi, aynı zamanda doğadaki değişimi kabul etmeyi ve kötülüklerden korunmayı sembolize eder.

Bocuk Gecesi, Türk kültürünün bugün yaşayan "*korku unsurlu*" bir kutlaması olarak yörede yaşayan halk ve yetkililer tarafından ayakta tutulmaya çalışılmaktadır. Bugün tıpkı Bulgarlar'ın Kukerler Festivali gibi, Çamlıca'da büyük bir coşku ile

kutlanan Çocuk Gecesi'nin de UNESCO tarafından “*Somut Olmayan Kültürel Miras*” çerçevesinde değerlendirilmesi gündeme getirilmelidir. Kültürel, ekonomik ve turizm bağlamları dikkate alınarak, bu geleneğin daha canlı olarak kutlanması ve “*koruma*” altına alınması sağlanmalıdır.

Kaynaklar

Acaroğlu, M. T. (1999). Balkan Halkbiliminde Türk Etkileri, Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 297-317.

Alangu, T. (1970). Balkan Ulusları ve Türkiye Arasında Karşılıklı ve Sürekli Folklor İlişkileri, Ortak Unsurlar. Göçmen Folkloru Sorunları Üzerine Bir Deneme. *Folklor Doğru*, İstanbul: 9/25-28. [bk. Türkiye Folkloru El Kitabı, s. 237-240.]

Artun, E. (1993). Tekirdağ Âdetlerinden “Bocuk Gecesi ve Sedenka.” Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Şükrü Elçin Armağanı Y. 29/1-2, Ankara: 34-51.

Karaçam, N. (1995). Efsaneden Geleceğe Kırklareli. Kırklareli Belediyesi Yayınları, Kırklareli.

Özdemir, N. (2005). Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü. Akçağ Yayınları, Ankara.

Santino, J. (1994). Halloween and Other Festivals of Death and Life. University of Tennessee Press, Knoxville.

Yıldırım, D. (1989). Orta Asya Bozkırlarından Urum'un Eline (Türk Sözlü Şiir Sanatının Yayılması Üzerine). *Türk Bitiđi*, Akçağ Yayınları, Ankara: 180-195.

İnternet Kaynakları

<http://www.trakyakent.gov.tr>. Erişim Tarihi 20.05.2016.

<http://www.medyakesan.com.tr>. Erişim Tarihi 01.07.2016.

<http://www.chinarweb.com>. Erişim Tarihi 01.07.2016.

<http://trakyaburada.net>. Erişim Tarihi 01.07.2016.

Sözlü Kaynaklar

Sözlü Kaynak 1: Nebiye Yatikçı (yaş 65, ilkokul mezunu)

Sözlü Kaynak 2: Gönül Kılavuz (yaş 55, ilkokul mezunu)

Sözlü Kaynak 3: Kazım Gürođlu (yaş 60, ilkokul mezunu)

Sözlü Kaynak 4: Ali Budak (yaş 66, ilkokul mezunu)

Sözlü Kaynak 5: Cemil Karakaş (yaş 71 yaş, ilkokul mezunu)

Sözlü Kaynak 6: Şaban Gürsoy (yaş 63, ortaokul mezunu)

Sözlü Kaynak 7: Hüseyin Şılak (yaş 62, ilkokul mezunu)

EFFECTS OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND MIGRATION ON THE CRIME RATES WITHIN THE EUROPEAN UNION*

Süleyman Bilgin KILIÇ¹

ABSTRACT

In this study, effects of economic development and migration on the crime rates are investigated for the European Union countries. In the study, economic development level is measured in terms of gross domestic product per capita in purchasing power parity (GDP per capita in PPP). Six crime categories are considered; intentional homicides, rape, assault, sexual assault, theft and vandalism as a number of occurrences per hundred thousand inhabitants of countries. Migration rate is measured as a percentage of migrants of the total population per year. Data were obtained from Euro stat database and covers 30 nations for the period of 2008-2013. In the study, we first performed principal component analysis (PCA). The objective of the PCA is to determine the crime factor scores which represent a crime levels as a whole for each of the nations, and also to determine the important components of these crime factor scores. Then, a cross-country regression analysis performed as crime factor scores a dependent variable and economic development level and migration rate as independent variables. Results show that, a significant positive relation exists between the economic development level and the crime factor scores. Also, high migration rates don't lead to higher crime rates.

Keywords: European Union, crime rates, economic development

AVRUPA BİRLİĞİNDE EKONOMİK GELİŞME VE GÖÇÜN SUÇ ORANLARI ÜZERİNE ETKİLERİ

ÖZ

Bu çalışmada, Avrupa Birliği ülkeleri dikkate alınarak, ekonomik gelişme ve göçün toplum içinde meydana gelen çeşitli suç oranları üzerine olan etkileri araştırılmıştır. Ekonomik gelişmişlik, satınalma gücü paritesine göre kişi başına düşen milli gelir ile ölçülmüştür. Çalışmada, ülke nüfuslarının her yüz bin kişi başına düşen olay sayısına göre gerçekleşen altı adet suç kategorisi dikkate alınmıştır; adam öldürmeğe teşebbüs, tecavüz, saldırı, cinsel saldırı, hırsızlık ve vandalizm. Göç oranı ise, ülkenin bir yıl içinde kabul ettiği göçmen sayısının toplam ülke nüfusuna oranı olarak hesaplanmıştır. Çalışmanın verileri Euro stat veri tabanından elde edilmiş olup toplam 30 ülkeyi ve 2008-2013 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada öncelikle altı çeşit suç kategorisi kullanılarak temel bileşenler faktör analizi gerçekleştirilmiş ve her ülke için genel bir suç faktörü skoru hesaplanmıştır. Daha sonra bu suç skorları bağımlı değişken,

¹ Prof.Dr. Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, sbilgin@cu.edu.tr

* Bu çalışma Ç.Ü. BAP birimi tarafından desteklenmiştir (proje kodu: SED-2016-6349).

Araştırma, Gönderim Tarihi: 14.04.2017, Kabul Tarihi: 31.10.2017

satınalma gücü paritesine göre kişi başına düşen milli gelir ve göç oranı bağımsız değişkenler olacak şekilde çapraz kesit regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçları, ekonomik gelişme ile suç faktörü arasında anlamlı pozitif bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Ancak, göç oralarındaki artışlarla suç oranları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar kelimeler: Avrupa Birliği, suç oranları, ekonomik gelişme

1. Introduction

Hemley & Pheters (1975) stated that economic development while providing wealth for the people may also create unwanted externalities and moral hazards in the society. Advanced economies concentrate people in urban and metropolitan areas and this concentration may lead to increase the opportunities of various types of crimes. Gould, et al (2002) found strong relation between unemployment rate and crime rates in the U.S. Machin & Meghir (2004) stated that during the 1980s and 1990s in England, rising property crime rates are strongly associated with the areas that experienced lower wage and lower wage growth. Duha T. A. (2012) used earthquakes, industrial accidents and the exchange rate movements as instruments for the unemployment rate and investigated the impact of unemployment on crime using a country-level panel data set from Europe, and found that unemployment has a positive influence on property crimes. Khan, N., et al (2015) examined multiple factors i.e., education, unemployment, poverty and economic growth which contributed to the rate of crimes in Pakistan during the period of 1972-2011. The study finds a positive relationship between crime rates and unemployment rate and negative relationship between the crime rates and the higher education Pakistan. The study further assesses that GDP per capita leads to higher crime rates in the long-run but to lower rates in the short-run. Higher income shows that there are greater benefits for criminals as for thefts and robberies. Affluent areas attract more criminals due to the opportunities available to them. Finally they stated that there is a positive relationship between the crime rates and poverty in the long-run but there is a negative relationship in the short-run. Poverty may lead to a high level of stress and mental illness which in turn causes individuals to adopt the criminal behavior. The study posits a caution that policy formulation in ameliorating crimes in Pakistan should anchor both social and economic factors.

Engelen, P.J., et al. (2015) used panel data techniques to estimate an integrated crime model for property and violent crime using the entire population of all 100 counties in North Carolina for the years 2001–2005. Their results supported the economic explanation of crime with respect to the deterrent effect of the probabilities of arrest and imprisonment concerns, as well as the time allocation model of criminal activities. They stated that the integrated model rejected the impact of the severity of punishment on crime levels. They found most support for the social disorganization theory and for the routine activity theory with respect to the sociological theories of crime. They also state that the differences between property and violent crimes, mostly explained by the sociological models. Goulas, E. & Zervoyianni, A. (2015) examined the relationship between crime and per-capita output growth in a panel of 26 countries for 1995– 2009, did not find a general strong negative relationship between percapita output growth and crime. Their estimates suggest significant potential gains from

reducing crime during periods of worsening economic conditions, when market sentiment is pessimistic, and thus uncertainty regarding the return to saving is above average, employment is low, and the strain on government-sector resources through high public-safety spending is already sizable.

In the next section, we described the sample and variable selection process. In section 3 we performed principal component analysis (PCA). The objective of the PCA is to determine the crime factor scores which represent a crime levels as a whole for each of the nations, and also to determine the important components of these crime factor scores. Then, in section 4 a cross-country regression analysis performed as crime factor scores a dependent variable and economic development level and migration rate as independent variables. Finally, in section 5 we concluded the article.

2. The sample and definition of the variables

The data were obtained from Euro stat database² and covers 30 nations for the period of 2008-2013 (Table 1). In the study, economic development level is measured in terms of gross domestic product per capita in purchasing power parity (GDP per capita in PPP). Table 2 gives the averages for the period of 2008-2013 of six crime categories considered in the study; intentional homicide, rape, assault, sexual assault, theft and vandalism as a number of occurrences per year per hundred thousand inhabitants of countries. Migration rate is measured as a percentage of migrants of the population of the nations per year. In Table 2, averages and standard deviations of the crimes are given for the 30 EU nations.

Table 1. Selected EU Countries and Classification Into Groups

Advanced EU economies*	Other advanced EU economies	Developing EU economies
Belgium	Czech Rep.	Bulgaria
Denmark	Estonia	Latvia
Germany	Cyprus	Lithuania
Greece	Malta	Hungary
Spain	Slovakia	Poland
France	Slovenia	Romania
Ireland	Iceland	Croatia
Italy		
Luxembourg		
Netherlands		
Austria		
Portugal		
Finland		
United King.		
Sweden		
Norway [♦]		

² <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

*Norway

♦ *doesn't want to participate to the EU*

Intentional Homicide means unlawful death purposefully inflicted on a person by another person. Data on intentional homicide should also include serious assault leading to death and death as a result of a terrorist attack. It should exclude attempted homicide, manslaughter, death due to legal intervention, justifiable homicide in self-defence and death due to armed conflict.

The definition of **rape** used in this data collection is “sexual intercourse without valid consent”. In the current classification, offences of statutory rape where the victim is below the age of consent are classified separately as sexual offences against children.

Assault means physical attack against the body of another person resulting in serious bodily injury, excluding indecent/sexual assault threats and slapping/punching. ‘Assault’ leading to death should also be excluded.

Sexual Assault means sexual violence not amounting to rape. It includes an unwanted sexual act, an attempt to obtain a sexual act, or contact or communication with unwanted sexual attention not amounting to rape. It also includes sexual assault with or without physical contact including drug-facilitated sexual assault; sexual assault committed against a marital partner against her/his will, sexual assault against a helpless person, unwanted groping or fondling, harassment and threat of a sexual nature.

Table 2. GDP per capita in PPP, number of occurrence of crimes and migration rates (averages of the period 2008-2013).

Nations	GDP per capita in PPP (\$)	Int.			Sex.			Migr. (%)
		Hom.	Rape	Assault	Ass.	Theft	Vand.	
Austria	31,783	1	10	46	41	1,826	12	0.91
Belgium	29,650	2	29	690	68	2,157	17	3.18
Bulgaria	3,650	2	3	38	7	598	27	0.27
Croatia	8,700	1	4	22	11	349	3	0.83
Cyprus	18,117	1	4	20	5	178	13	3.17
Czech Republic	11,433	1	6	174	13	1,246	15	0.14
Denmark	37,567	1	6	185	28	3,445	14	0.80
Estonia	9,067	5	9	8	8	1,589	16	1.15
Finland	30,917	2	17	667	11	2,241	10	1.15
France	27,583	1	16	296	22	1,207	15	1.87
Germany	29,450	1	9	629	50	2,302	13	1.28
Greece	17,964	1	2	58	5	988	18	1.67
Hungary	8,917	1	2	136	5	1,259	12	1.14
Ireland	36,783	2	10	322	26	1,458	12	2.71
Italy	23,350	1	10	113	8	1,711	15	1.13

Latvia	6,517	4	3	53	23	1,195	21	1.62
Lithuania	7,717	7	6	7	8	807	6	0.07
Luxembourg	64,350	1	13	462	24	1,565	12	6.60
Malta	13,417	1	4	45	16	1,946	12	1.25
Netherlands	33,033	1	10	365	48	4,000	18	1.70
Norway	52,600	1	21	60	30	2,633	5	2.52
Poland	8,150	1	4	1	21	548	7	0.08
Portugal	14,650	1	3	283	18	934	12	2.18
Romania	4,650	2	5	64	3	244	15	0.99
Slovakia	9,100	2	2	44	24	451	10	0.05
Slovenia	15,383	1	3	101	18	1,506	9	0.82
Spain	20,650	1	4	83	17	328	13	2.59
Sweden	34,650	1	59	917	107	4,070	11	4.07
Un.King..	30,700	1	29	646	42	2,610	22	2.94
Mean	22.1	1.7	10.4	225.4	24.5	1,565	13.2	1.7
Std dev.	14.8	1.4	12.0	257.4	22.4	1,056	5.0	1.4

Theft means depriving a person or organization of property without force with the intent to keep it. Theft excludes burglary, housebreaking, robbery, and theft of a motorized land vehicle, which are recorded separately.

Vandalism is defined as willful or malicious destruction or defacement of public or private property.

Migration defined as the movement of people from one place to another. In the study, migration rate is measured as a percentage of migrants of the total population; number of migrants who obtained long-term (five year or longer) residents by citizenship on 31 December of each year is divided by the population for each nation (Eurostat Statistics in focus — 45/2012).

3. Principal Component Analysis

The objective of the principal component analysis (PCA) is to determine the crime factor scores which represent a crime levels as a whole for each of the nations, and also to determine the important components of these crime factor scores.

Table 3. Communalities*

	Extraction
Sexual Assault	.891
Rape	.843
Assault	.744
Theft	.645
Intentional Homicide	.095

*Extraction Method: Principal component Analysis.

Table 3 gives the SPSS outputs of the communality for a given variable (crime type), can be interpreted as the proportion of variation in that variable explained by the crime factor score. In other words, if we perform multiple regression of Sexual Assault rate against the crime factor scores, we obtain an $R^2 = 0.891$, indicating that about 89.1% of the variation in Sexual Assault rate is explained by the factor model. The results suggest that sexual assault is the most important component of the crime factor; rape, assault, theft and intentional homicide follow this crime type respectively.

4. Cross-country Regression Analysis

In this section a cross-country regression analysis was performed, in order to observe that economic development which is measured by GDP per capita in PPP and migration rates (independent variables) have any explanatory power on crime factor scores (dependent variable). Table 4, A, B and C gives the SPSS outputs of the regression model. Result of the regression analysis show that a significant positive relation exists between GDP per capita and crime factor scores. But, if the migration rate is considered, there is no any significant relation with the crime factor scores.

Table 4. Results of The Cross-Country Regression Analysis

4.A. Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.584 ^a	.341	.334	.81623630

a. Predictors: (Constant), Mig_per_hun.thous, GDP_per_cap_1

4.B. ANOVA Test

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	59.073	2	29.536	44.333	.000 ^a
	Residual	113.927	171	.666		
	Total	173.000	173			

a. Predictors: (Constant). Mig_per_hun.thous. GDP_per_cap

b. Dependent Variable: REGR factor score

4.C. Coefficients

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-.885	.113		-7.855	.000
	GDP_per_cap	3.424E-5	.000	.500	6.244	.000

Mig_per_hun. thous	.001	.001	.121	1.505	.134
-----------------------	------	------	------	-------	------

a. Dependent Variable: REGR factor score

Standardized coefficients calculated in the regression analysis which can be used to unfold and compare the effects of the independent variable on the dependent variable, and refer to how many standard deviations of the dependent variable (crime score) will change, per standard deviation change in the independent variable (GDP). In Table 4.C, we can see that the standard coefficient of the GDP per capita equal to 0.50; that is, it could be expected that one standard deviation increase in GDP per capita leads to 0.50 times standard deviation of increase in crime factor scores.

Figure 1. GDP Per Capita Versus Crime Factor Scores

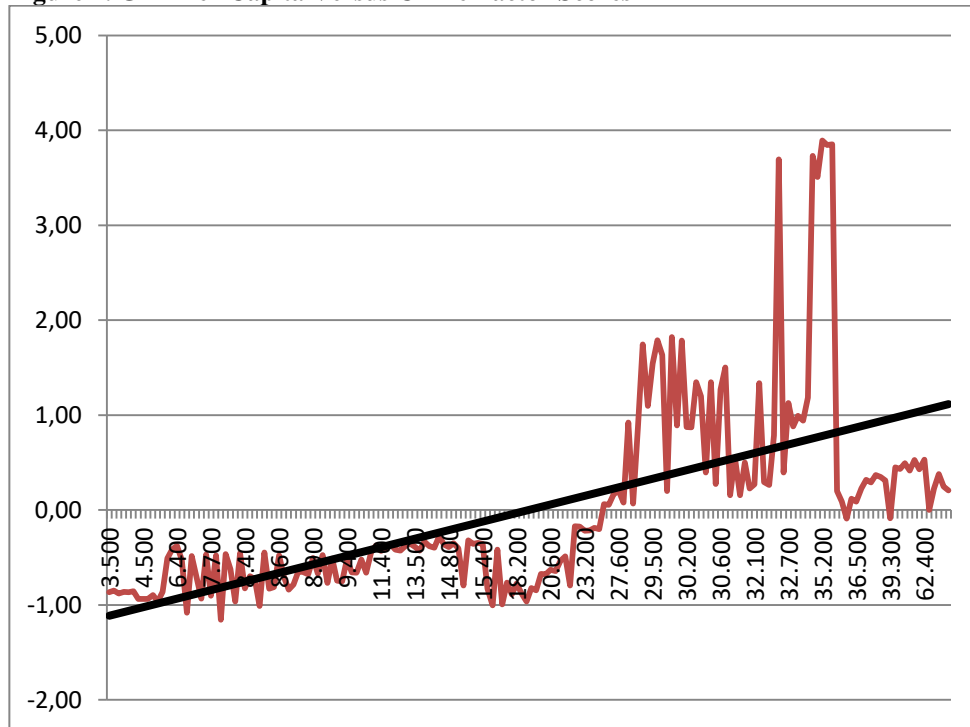

Figure 1 shows the statistically significant relation between GDP per capita as horizontal axis and crime factor scores as vertical axes. We can observe several interesting points in this graph. After the \$28,100 per capita income, crime scores increases rapidly also there is a dramatic increase between \$34,200 and \$35,900. After tha, a dramatic decrease could be observed.

5. Conclusion

Results of this study supports the hypothesis that the economic development while providing wealth for the people, may also create unwanted externalities and moral hazards in the society (Hemley&Pheters, 1975). Advanced economies concentrate people in urban and metropolitan areas and this concentration may lead to increase the opportunities of various types of crimes. The results suggest that sexual assault is the most important component of the crime factor in the EU; rape, assault, theft and intentional homicide follow this crime type respectively. We also observed that, higher levels of migration do not lead to higher crime rates for the EU natioins. Another words, there is no any significant relation between them.

References

- Duha T. A. (2012). Crime and unemployment: Evidence from Europe. *International Review of Law and Economics*. 32, 145– 157.
- Engelen, P.J., Lander, M.W. & Essen M. (2015). What determines crime rates? An empirical test of integrated economic and sociological theories of criminal behavior. *The Social Science Journal* (in press).
- Gould, E., Weinberg, B., and Mustard, D. (2002). Crime Rates and Local Labor Market Opportunities in the United States: 1979-97. *Review of Economics and Statistics*, 84(1), 45-61.
- Goulas, E. & Zervoyianni, A. (2015). Economic growth and crime: Is there an asymmetric relationship?. *Economic Modelling*. 49, 286–295.
- Hemley, D.D. & Mc Pheters L.R. (1975). Crime as an Externality of Economic Growth: An Empirical Analysis. *The American Economist*. Vol. 19, No. 1, 45-47.
- Khan,N., Ahmed, J., Nawaz, M. & Zaman, K. (2015). The Socio-Economic Determinants of Crime in Pakistan: New Evidence on an Old Debate. *Arab Economics and Business Journal*. 10, 73–81.
- Machin, S., and Meghir, C. (2004).Crime and Economic Incentives. *Journal of Human Resources*, 39(4), 959-79.